

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

Міністерство охорони здоров'я України

Київський університет імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЛІПЧУК ВАЛЕНТИНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 378.147:615-051(477)"20/21"

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
В УКРАЇНІ (XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. Л. Сліпчук

Науковий консультант Цехмістер Ярослав Володимирович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Сліпчук В. Л. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (Педагогічні науки). – Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Міністерство охорони здоров'я України; Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

Здійснено науковий аналіз стану дослідження проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти.

Базові поняття дослідження класифіковано у три блоки, що слугувало теоретичним підґрунтям дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, розкривають теоретичні засади дослідження та зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме: поняття, що розкривають сутність професійної підготовки; поняття, що характеризують особливості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поняття, що відображають сутність та специфіку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

У дисертації подано авторське тлумачення базових понять дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні «тенденції», «професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі».

Визначено основні передумови становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Розроблено й обґрунтовано періодизацію професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з 1921 р. до 2017 р.

Обґрунтована концепція дослідження, яка ґрунтується на розробленні періодизації розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в XX – на початку XXI ст. та пріоритетності вивчення особливостей про-

фесійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на кожному історичному періоді.

На основі аналізу архівних джерел та науково-методичної педагогічної літератури визначено п'ять періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з 1921 р. до 2017 р. В основу їхнього поділу покладено критерій зміни у внутрішньому організаційно-інституційного розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які водночас співвідносимо із суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку освіти загалом, і фармацевтичної освіти зокрема. Виокремлення періодів становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зумовлене також критерієм внутрішнього стану цієї підготовки, яка була обмеженою в змістовому і професійному сенсі.

Визначено критерії порівняння розвитку в різні періоди професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, які лягли в основу аналізу кожного історичного періоду. Виокремлено показники, які розкривають зміст кожного критерію.

Здійснено системний аналіз тенденцій трансформації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні упродовж XX ст. і включно до 2017 р., серед яких виокремлено загальні, особливі, специфічні тенденції. Виокремлено загальні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на всіх історичних періодах.

Досліджено сучасні тенденції (2010 – 2017 рр.) професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Визначено перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– уперше: розроблено й обґрунтовано періодизацію професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, в якій історичний відтинок часу з кінця XVI ст. до 1921 р. схарактеризовано як становлення вітчизняної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на всіх українських землях;

1921 – 1941 рр. – період формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі; 1941 – 1945 рр. – означено як період згортання процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервації в умовах Другої світової війни; 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – визначено як період відновлення й розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – виокремлено, як період модернізації й ідеологізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; 1991 р. – до 2017 р. – аргументовано, як становлення національно спрямованої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах інтеграції нашої держави у світовий освітній простір, що триває й нині; обґрунтовано критерії порівняння стану розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у визначених хронологічних межах ХХ – початок ХХІ ст. (соціальний, інституціональний, змістовий) та обґрунтовано показники, що розкривають зміст кожного критерію; визначено тенденції (загальні, особливі та специфічні) професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на кожному історичному періоді; у результаті порівняльного аналізу виокремлено загальні наскрізні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, характерні для всіх історичних періодів: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання майбутніх фахівців; зростання популярності професії фармацевта, провізора, магістра фармації; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах закладів освіти (вищі медичні (фармацевтичні) заклади освіти, коледжі, училища); зростання кількості різних типів закладів освіти для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; визначено перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду (гармонізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі із світовим

досвідом); забезпечення моніторингу якості вищої фармацевтичної освіти; модернізація здійснення педагогічного контролю якості підготовки; сприяння участі майбутніх фахівців та викладачів вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти у комплексних програмах і проектах міжнародної співпраці різних вищих закладів освіти; створення умов для зростання академічної мобільності майбутніх фахівців і викладачів; створення програм неперервного навчання; організація міжнародних наукових досліджень; забезпечення освітнього процесу адаптованими перекладами базових міжнародних підручників; розширення форм, методів та засобів професійної підготовки, а також інтеграція діяльності вищої фармацевтичної школи з науковими інноваційними дослідженнями у галузі фармації та фармацевтичним виробництвом; забезпечення автономії вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти; розбудова дистанційної до- і післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; збільшення контингенту іноземних громадян, які здобувають освіту в українських закладах освіти, зокрема розширення англomовної форми їхнього навчання; практична підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетських клініках медичних вищих закладів освіти та закладах післядипломної освіти; постійний розвиток ступеневої вищої фармацевтичної освіти; наявність демократичних відносин між викладачами та майбутніми фахівцями; розширення варіативного складника типових навчальних планів; розвиток фармацевтичної науки та галузі, відкриття й широке застосування нової групи ліків, що сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я нації; створення нової, української системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка має увібрати найкраще зі світового і вітчизняного досвіду і водночас відповідати новим глобальним викликам і національним потребам нашої держави;

— удосконалено навчально-методичне забезпечення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з навчальних дисциплін «Аналітична хімія», «Загальна та неорганічна хімія»;

— подальшого розвитку набули наукові положення щодо засад розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, щодо визна-

чення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в хронологічних межах дослідження; положення щодо реалізації андрагогічного, компетентнісного, гуманітарного, культурологічного, антропологічного підходів у процесі професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено і впроваджено оновлене змістово-методичне забезпечення у освітній процес професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: навчальний посібник для студентів вищих фармацевтичних закладів освіти і фармацевтичних факультетів вищих медичних закладів освіти «Аналітична хімія»; навчальний посібник для іноземних студентів вищих фармацевтичних закладів освіти та фармацевтичних факультетів вищих медичних закладів освіти «Хімія d–елементів»; навчально-методичний посібник для студентів вищих медичних та фармацевтичних закладів освіти – університетів, інститутів й академій «Аналітична хімія. Якісний аналіз».

Матеріали дослідження можуть бути використані: науково-педагогічними працівниками, викладачами вищих медичних та фармацевтичних закладів освіти для збагачення і розширення змістовного компоненту освітніх дисциплін «Вступ у фармацію», «Історія фармації», курсу за вибором «Актуальні проблеми фармацевтичної освіти» тощо, у дослідженнях професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; студентами, магістрантами, слухачами закладів післядипломної медичної та фармацевтичної освіти в їхній професійно-педагогічній підготовці.

Ключові слова: тенденції, професійна підготовка, фармацевтична галузь, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі, історичні періоди, критерії, показники.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії

1. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні

(XX – початок XXI століття): монографія / за ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України Я.В. Цехмістера. Київ: Едельвейс, 2017. 520 с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

2. Аналітична хімія. Практикум: навч. посіб. для студ. вищих фармац. навч. заклад. і фармац. ф-тів вищих мед. навч. закладів / Т.Д. Рева, В.Л. Сліпчук, Г.М. Зайцева та ін. Вінниця: Нова Книга, 2012. 360 с.

3. Хімія d–елементів: навч. посіб. / В.О. Калібабчук, В.Л. Сліпчук, О.М. Чхало. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 66 с.

4. Аналітична хімія. Якісний аналіз: навч.-метод. посіб. / Т.Д. Рева, О.М. Чхало, В.Л. Сліпчук та ін. Київ: ВСВ «Медицина», 2017. 280 с.

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

5. Сліпчук В.Л. Напрями вдосконалення системи вищої фармацевтичної освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 2. С. 168–175.

6. Сліпчук В.Л. Застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення аналітичної хімії у вищих фармацевтичних навчальних закладах. *Педагогічний процес: теорія і практика*: збірник наукових праць. 2012. Вип. 5. С. 188–194.

7. Сліпчук В.Л., Рева Т.Д. Напрями формування професійних якостей провізора-косметолога (на прикладі вивчення аналітичної хімії). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 97. С. 397–402.

8. Сліпчук В.Л. Рева Т.Д. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів фармацевтичного факультету (на прикладі аналітичної хімії). *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 4. С. 149–156.

9. Сліпчук В.Л. Передумови формування і становлення фармацевтичної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.). *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 1. С. 169–175.

10. Сліпчук В.Л. Проблеми інформатизації сучасної вищої фармацевтичної

освіти в Україні та засоби їх вирішення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 1–2. С. 53–57.

11. Сліпчук В.Л. Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю на початку XX століття. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. Педагогіка. Філософія. 2014. Вип. 28. С. 219–226.

12. Slipchuk V.L. Formation and development of the pharmaceutical science in Ukraine (second half of XX – beginning of XXI centuries). *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журнал*. 2014. Вип. 1–2. С. 78–81.

13. Сліпчук В.Л. Модернізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у контексті Болонського процесу. *Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 1. С. 43–50.

14. Сліпчук В.Л. Тенденції розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (XX – початок XXI століття). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2014. Вип. 3(75). С. 93–96.

15. Сліпчук В.Л. Підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні в умовах євроінтеграції. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук.-метод. журнал*. 2014. Вип. 3–4. С. 63–68.

16. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в умовах неперервної професійної освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 42. Ч. 1. С. 272–280.

17. Сліпчук В.Л. Зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького держ. пед. університету ім. М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2015. Вип. 43. С. 306–312.

18. Сліпчук В.Л. Прогностичні напрями професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах євроінтеграції. *Народна освіта*. 2015. №2(26). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2853.

19. Сліпчук В.Л. Зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців

фармацевтичної галузі у 80-х роках ХХ століття. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 51. С. 251–259.

20. Сліпчук В.Л. Зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 50 - 60-х роках ХХ століття. *Народна освіта*. 2015. №3(27). URL: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3657.

21. Сліпчук В.Л. Педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2015. Вип. 36 (додаток 1). Т. VI (66): Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. С. 708–720.

22. Сліпчук В.Л. Мережа фармацевтичних закладів освіти в Україні у 90-х рр. ХХ ст. *Освітологія*. 2016. Вип. V. С. 33–36.

23. Сліпчук В.Л. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50–60 роки ХХ століття). *Освітологічний дискурс*. 2016. №3(15). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/410>.

24. Сліпчук В.Л. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (20–40 роки ХХ століття). *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 3–4 (48–49). С. 48–52.

25. Сліпчук В.Л. Тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50–60 роки ХХ століття). *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 4 (55). С. 35–40.

Статті у зарубіжних фахових виданнях

26. Slipchuk V. The concept of research of pharmacists professional training in Ukraine. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 01. Vol. 2015. P. 41–44. DOI: 10.15550/ASJ.2015.01.041.

27. Slipchuk V. A substantiation of the development stages of the occupational training of pharmaceutical industry professionals in Ukraine in the 20th to early 21st cen-

turies. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 02. Vol. 2015. P. 54–57. DOI: 10.15550/ASJ.2015.02.054.

28. Slipchuk V. National tendencies of professional training of specialists of Ukraine's pharmaceutical industry. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 4, April. P. 31–32.

29. Слипчук В.Л. Содержание, формы и методы профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли Украины в 90-х годах XX века. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 6, June. P. 30–31.

30. Цехмистер Я.В., Слипчук В.Л. Особенности профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли в Украине на пороге XXI века. *Вектор науки (Тольяттинский госуниверситет)*. Серия: Педагогика, психология: науч. журнал. 2015. № 3(22). С. 168–172.

31. Цехмистер Я.В., Слипчук В.Л. Профессиональная подготовка специалистов фармацевтической отрасли в Украине как объект научного исследования. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 9, September. P. 18–20.

32. Slipchuk V. Content, forms and methods of the professional training of specialists for the pharmaceutical branch in Ukraine within 20–50th years of XX century. *European humanities studies: State and Society* (Poland, Ukraine). 2016. Vol. 3. P. 133–143.

Праці апробаційного характеру

33. Slipchuk V. Professional training of specialists in the pharmaceutical branch in Ukraine in the first half of XX century. *Наука вчера, сьогодні, завтра: сб. статей*. Уфа: РІО МЦІИ ОМЕГА САЙНС, 2014. С. 166–168.

34. Slipchuk V. Pharmaceutical education in the structure of medical education to begin with the second half of XIXth century till XXth century. *Инновационное развитие современной науки: сб. статей*. Уфа: РІО МЦІИ ОМЕГА САЙНС, 2015. С. 118–120.

35. Слипчук В.Л., Рева Т.Д., Гождзінський С.М. Особливості проведення практичних і лабораторних занять з аналітичної хімії за кредитно-модульної сис-

теми організації навчального процесу для студентів фармацевтичного факультету. *Впровадження нових технологій з кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ III-IV рівнів акредитації*: матер. Всеукраїнської навч.-наук. конф., присвяченої 55-річчю Тернопільського державного медичного університету (Тернопіль, 26–27 квітня, 2012 р.). Тернопіль: Терн. держ. мед. ун-т. ім. І.Я. Горбачевського, 2012. С. 218–219.

36. Сліпчук В.Л. Проведення практичних та лабораторних занять з аналітичної хімії для студентів фармацевтичного факультету. *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2012*: матер. VIII міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава, 28–30 травня 2012 р.). Полтава, 2012. Т. 8. С. 82–84.

37. Сліпчук В.Л. Напрямки реформування фармацевтичної освіти в Україні. *Розвиток наукових досліджень' 2012*: матер. VIII міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава, 19–21 листопада 2012 р.). Полтава, 2012. Т. 7. С. 40–42.

38. Сліпчук В.Л. Проблеми формування науково-педагогічної компетентності викладача вищої фармацевтичної школи. *Управлінські компетенції викладача вищої школи*: матер. міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 березня 2013 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. С. 103–105.

39. Сліпчук В.Л. Підвищення якісного рівня вищої фармацевтичної освіти за рахунок активного використання інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення аналітичної хімії. *Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України на новому етапі*: матер. X ювілейної Всеукраїнської навч.-наук. конф. з міжнародною участю (Тернопіль, 18–19 квітня, 2013 р.). Тернопіль: Терн. держ. мед. ун-т. ім. І.Я. Горбачевського, 2013. Ч. 1. С. 468–469.

40. Сліпчук В.Л. Інформатизація вищої фармацевтичної освіти в Україні. *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2013*: матер. IX міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава, 29–31 травня 2013 р.). Полтава, 2013. Т. 7. С. 32–34.

41. Сліпчук В.Л. Етапи розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (друга половина XX – початок XXI століття). *Розвиток наукових досліджень 2013*: матер. IX міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава,

25–27 листопада 2013 р.). Полтава, 2013. Т. 7. С. 88–90.

42. Сліпчук В.Л. Пріоритетні напрями в системі фармацевтичної освіти України. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи*: матер. Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 травня – 1 грудня 2013 р.). Київ: Європейський ун-т, 2013. С. 60–63.

43. Slipchuk V. Development of the pharmaceutical industry in Ukraine in XX century: historical aspect. *Актуальные проблемы педагогики и психологии*: сборник статей международной науч.-практ. конф. (Уфа, 19 февраля 2014 г.). Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. С. 259–262.

44. Сліпчук В.Л. Компетентнісне наповнення професійної діяльності викладача при підготовці фахівців фармацевтичної галузі. *Управлінські компетенції викладача вищої школи*: матер. II міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 28 лютого 2014 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 125–126.

45. Сліпчук В.Л. Болонський процес у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матер. VI Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Миколаїв, 14–15 березня 2014 р.). Миколаїв: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 55–57.

46. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі (XX – початок XXI століття). *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матер. XIX Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Одеса, 25–26 квітня 2014 р.). Одеса: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 62–63.

47. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні (друга половина XX – початок XXI століття). *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2014*: матер. X міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава, 26–28 травня 2014 р.). Полтава, 2014. Т. 3. С. 96–99.

48. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі за роки незалежності в Україні. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матер. XV Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Запоріжжя, 25–26 липня 2014 р.). Запоріжжя: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 102–104.

49. Сліпчук В.Л. Стан дослідженості проблеми професійної підготовки фа-

хівців фармацевтичної галузі в Україні. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2014: materiály X mezinárodní vědecko-praktická konfer.* (Praha, 27.11.2014 – 05.12.2014). Praha: Education and Science s.r.o., 2014. T. 10: Pedagogika. P. 10–13.

50. Сліпчук В.Л. Становлення та розвиток фармацевтичної освіти з другої половини XIX ст. до XX ст. *Areas of scientific thought – 2014/2015: materials of the XI International scientific and practical conf.* (England, 30.12.2014–07.01.2015). England: Science and education LTD, Sheffield, 2014–2015. Vol. 11: Pedagogical Sciences. P. 26–28.

51. Slipchuk V. The state of use for modern means, forms and methods of study in a process of the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine. *Бъдещите изследвания – 2015: материали за XI международна науч. практ. конф.* (София, 17–25 февруари, 2015). София: Бял ГРАД-БГ, 2015. Т. 6: Физическа култура и спорт. Педагогически науки. С. 81–84.

52. Сліпчук В.Л. Особливості у розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. *Вища освіта України у контексті загальних цивілізаційних змін: виклики та можливості сьогодення: матер. міжнародної наук.-практ. конф.* (Київ, 21 травня 2015 р.). Київ: Європейський ун-т, 2015. С. 86–89.

53. Сліпчук В.Л. Реформування змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. *Управління якістю підготовки фахівців: матер. ювілейної XX міжнародної наук.-метод. конф., присвяченої 85-річчю Одеської державної академії будівництва та архітектури* (Одеса, 23–24 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. Ч. 1. С. 132–133.

54. Slipchuk V.L. Special features of organization for professional training of foreign citizens at the higher medical (pharmaceutical) educational institutions of Ukraine. *Europejska nauka XXI wiek – 2015: materiały XI międzynarodowej naukowo-praktycznej конф.* (Przemyśl, 07–15 maja, 2015). Przemyśl: Nauka i studia, 2015. V. 10: Pedagogiczne nauki. P. 26–28.

55. Інноваційні технології вивчення хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища / В.О. Калібабчук, О.О. Костирко, В.Л. Сліпчук та ін. *Формування сучасної концеп-*

пії викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах: матер. VIII наук.-практ. конф., присвяченої 210-й річниці ХНМУ та 60-й річниці каф. медичної та біоорганічної хімії (Харків, 26–27 травня 2015 р.). Харків, 2015. Ч. 1. С. 33–37.

56. Сліпчук В.Л. Особливості змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України наприкінці XX століття. *Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку*: матер. XVII міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 липня 2015 р.). Київ, 2015. С. 10–12.

57. Теорія та методика професійної підготовки іноземних громадян для фармацевтичної галузі в Україні / В.Л. Сліпчук, Я.В. Цехмістер, І.С. Чекман та ін. *Новітні досягнення біотехнології та нанофармакології*: матер. III міжнародної наук.-практичної конф., присвяченої 210-й річниці ХНМУ та 60-й річниці кафедри медичної та біоорганічної хімії (Київ, 22–23 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 108–110.

58. Slipchuk V.L. Peculiarities of content for the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine during 30-years of XX century. *Modern scientific potential – 2016*: materials of the XII international scientific and practical conf. (England, 28.02 – 07.03.2016). England: Sheffield, Science and education LTD, 2016. V. 9: Pedagogical Sciences. P. 5–6.

59. Сліпчук В.Л., Калібабчук В.О. Організація навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів фармацевтичного факультету при вивченні дисципліни «Inorganic Chemistry». *Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи*: матер. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Київ, 3–4 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 329–330.

60. Сліпчук В.Л. Удосконалення структури професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Управління якістю підготовки фахівців*: матер. XXI міжнародної наук.-метод. конф. (Одеса, 21–22 квітня 2016 р.). Одеса, 2016. Ч. 1. С. 59–61.

ANNOTATION

Slipchuk V. L. Tendencies of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine (XX – beginning of XXI century). – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation to apply for the degree of Doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 «The theory and the methodology of professional education» (Pedagogical Sciences). – Bogomolets National Medical University, Ministry of Health of Ukraine; Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2018.

The scientific analysis of the state of problem research of the professional training of pharmaceutical industry experts in pedagogical theory and practice of higher medical (pharmaceutical) educational institutions in Ukraine is carried out.

Basic notions are classified into three groups that has been a theoretical background for investigation of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine, theoretical principles of investigation and the content of professional training of pharmaceutical industry experts are revealed as follows: notions that reveal the essence of professional training; notions that reveal that characterize the peculiarities of professional training of pharmaceutical industry experts; notions that reflect the essence and the specificity of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine.

The author's interpretation of basic research notions of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine «tendencies», «professional training of pharmaceutical industry experts» is presented in the dissertation.

Main preconditions of formation of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine have been defined. The periodization of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine from 1921 to 2017 has been worked out and grounded.

The new concept of investigation has been grounded, it is based on the development of periodization of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine in XX – the beginning of XXI cen. and the priority of studying the professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine on every historical period.

Five periods of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine from 1921 to 2017 have been defined on the basis of archival sources and scientific methodical pedagogical literature. The criterion of change in internal organizational and institutional development of professional training of pharmaceutical industry experts is set in the basis of division, they are correlated with socio-political improvements, the conditions of general economic development of education and, in particular, pharmaceutical education. The criterion of internal state of this training, that was restricted in the content and professional meaning, caused the severance of periods of professional training of pharmaceutical industry experts formation.

The criteria of comparison of development of different periods of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine have been the basis of analysis of each historical period. The indicators that reveal the content of each criterion have been singled out.

A systematic analysis of the tendencies of the transformation of the professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine during the twentieth century and to 2017 year inclusive was carried out, among which general, special, specific tendencies were singled out.

General tendencies of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine on all historical periods have been singled out. Modern tendencies (2010 – 2017 years) professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine have been investigated. Perspective tendencies of modernization of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine have been defined taking into account the historical experience.

Scientific novelty of the obtained results consists in:

– first: The periodization of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine has been worked out and grounded the historical period of which from 1921 to 2017 is characterized as the development of national professional training of pharmaceutical industry experts on all Ukrainian territories; 1921 – 1941 – the period of formation of pharmaceutical education system (secondary and higher) as a separate branch; 1941 – 1945 – defined as a period of curtailing of system de-

velopment of the professional training of pharmaceutical industry experts, its conservation under conditions of World War II; 1945 – first half of 1960 – defined as a period of renewal and broadening of the system of professional training of pharmaceutical industry experts; second half of 1960 – 1991 – defined as the period of modernization and ideology of professional training of pharmaceutical industry experts; 1991 to 2017 – is argued as the formation nationally oriented professional training of pharmaceutical industry experts under conditions of integration of our country into world educational space, that lasts nowadays; the criteria of comparison of state development of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine in defined chronological terms XX – the beginning of XXI cen. (social, institutional, essential) are grounded, the indicators revealing the essence of each criterion are also grounded; the tendencies (general, special and specific) of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine on every historical period have been defined; as a result of comparative analysis general through tendencies of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine, typical for all historical periods: gender equality of future specialists, have been singled out; independence of education acquisition from ethnic origin, religion of future specialists; increase in popularity of pharmaceutist, pharmaceutical chemist, master of pharmacy; realization of professional training of pharmaceutical industry experts in different types of educational institutions (higher medical (pharmaceutical) educational institutions, colleges, schools); increase of quantity of different types of educational institutions for of professional training of pharmaceutical industry experts; improvement of methods and organizational forms of professional training of pharmaceutical industry experts; tendency to practical direction of educational process of professional pregraduate professional training of pharmaceutical industry experts; fundamental perspective tendencies of modernization of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine taking into account historical experience (harmonization of professional training of pharmaceutical industry experts with world experience); provision of quality monitoring of higher pharmaceutical education; modernization of pedagogical control of quality preparation realization; assistance in participation of future

specialists and lecturers of higher medical (pharmaceutical) educational institutions in complex programmes and international cooperation projects of different higher educational institutions; creation of conditions for increase of academic mobility of specialists and lecturers; creation of continuous education programmes; organization of international scientific investigations; provision of educational process with adapted translations of basic international textbooks; increase of forms, methods and means of professional training and also integration of higher pharmaceutical school activity with scientific innovative investigations of pharmacy and pharmaceutical industry; provision of higher medical (pharmaceutical) educational institutions autonomy; development of distance pre and postgraduate professional training of pharmaceutical industry experts; increase of foreign citizens contingent who receive education at Ukrainian educational institutions, in particular, increase of English-speaking form of their education; practical training of future pharmaceutical industry experts at university clinics of medical higher educational institutions and postgraduate educational institutions; increase of variable component of curriculum; development of pharmaceutical industry and science, discovery and broad usage of new group of medicines that will contribute to preservation and strengthening of nation's health; creation of new Ukrainian system of professional training of pharmaceutical industry experts that should take up the best from world and national experience and, at the same time, correspond to new global challenges and national requirements of our country;

- methodological support of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine has been improved in such disciplines as «Analytical chemistry», «General and inorganic chemistry».

- scientific statements on principles of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine, determination of tendencies of professional training of pharmaceutical industry experts within chronological terms of investigation have acquired further development; statements on realization of andragonic, competence-based, humanitarian, culturological, anthropological approaches in the process of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine.

Practical significance of obtained results is that the content methodical provision in educational process of professional training of pharmaceutical industry experts has been developed and embedded: study guides for students of higher pharmaceutical educational institutions and pharmaceutical faculties of higher medical educational institutions «Analytical chemistry»; study guide for foreign students of higher pharmaceutical educational institutions «Chemistry d-elements»; study guide for students of higher medical and pharmaceutical educational institutions – universities, institutes and academies «Analytical chemistry. Qualitative analysis».

The materials of investigation can be used: by academics, lecturers of higher medical and pharmaceutical educational institutions for enrichment and increase of essential component of educational subjects «Introduction to pharmacy», «History of pharmacy», elective course «Actual problems of pharmaceutical education» etc.; in investigation of professional training of pharmaceutical industry experts in Ukraine; by students, masters, audience of postgraduate medical and pharmaceutical educational establishments in their professional pedagogical preparation.

Keywords: tendencies, professional training, pharmaceutical industry, professional training of pharmaceutical industry experts, historical periods, criteria, indicators.

List of publications of the applicant

Monographs

1. Slipchuk V.L. Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukrayini (XX – pochatok XXI stolittya) [Professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine (XX – early XXI century)]: monohrafiya / za red. d-ra ped. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrayiny Ya.V. Tsekhmistera. Kyiv: Edel'veys, 2017. 520 s.

Textbooks and study guides

2. Analitychna khimiya. Praktykum [Analytical chemistry. Workshop]: navch. posib. dlya stud. vyshchykh farmats. navch. zaklad. i farmats. f-tiv vyshchykh med.

navch. zakladiv / T.D. Reva, V.L. Slipchuk, H.M. Zaytseva ta in. Vinnitsa: Nova Knyha, 2012. 360 s.

3. Khimiya d–elementiv [Chemistry of d-elements]: navch. posib. / V.O. Kalibabchuk, V.L. Slipchuk, O.M. Chkhalo. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2015. 66 s.

4. Analitychna khimiya. Yakisnyy analiz [Analytical chemistry. Qualitative analysis]: navch.-metod. posib. / T.D. Reva, O.M. Chkhalo, V.L. Slipchuk ta in. Kyiv: VSV «Medytsyna», 2017. 280 s.

Scientific papers, in which published the main scientific results of the thesis

5. Slipchuk V.L. Napryamy vdoskonalennya systemy vyshchoyi farmatsevychnoyi osvity [Directions of perfection of the system of higher pharmaceutical education. Pedagogical Process: Theory and Practice]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka: zb. nauk. prats'*. 2012. Vyp. 2. S. 168–175.

6. Slipchuk V.L. Zastosuvannya innovatsiynykh pedahohichnykh tekhnolohiy u pro-tsesi vyvchennya analitychnoyi khimiyi u vyshchykh farmatsevychnykh navchal'nykh zakladakh [Application of innovative pedagogical technologies in the process of studying analytical chemistry in higher pharmaceutical educational institutions]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka: zb. nauk. prats'*. 2012. Vyp. 5. S. 188–194.

7. Slipchuk V.L., Reva T.D. Napryamy formuvannya profesiynykh yakostey provizo-ra-kosmetoloha (na prykladi vyvchennya analitychnoyi khimiyi) [Areas of formation of professional qualities of the pharmacist-cosmetologist (on the example of the study of analytical chemistry)]. *Visnyk Chernihivs'koho natsi-onal'noho ped. universytetu*. Seriya: Pedahohichni nauky. 2012. Vyp. 97. S. 397–402.

8. Slipchuk V.L. Reva T.D. Orhanizatsiya navchal'no-piznaval'noyi diyal'nosti studentiv farmatsevychnoho fakul'tetu (na prykladi analitychnoyi khimiyi) [Organization of educational and cognitive activity of the students of the pharmaceutical faculty (on the example of analytical chemistry)]. *Pedahohi-chnyy protses: teoriya i praktyka: zb. nauk. prats'*. 2012. Vyp. 4. S. 149–156.

9. Slipchuk V.L. Peredumovy formuvannya i stanovlennya farmatsevychnoyi

osvity v Ukrayini (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) [Prerequisites for formation and formation of pharmaceutical education in Ukraine (second half of XX – beginning of XXI century)]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka*: zb. nauk. prats'. 2013. Vyp. 1. S. 169–175.

10. Slipchuk V.L. Problemy informatyzatsiyi suchasnoyi vyshchoyi farmatsevychnoyi osvity v Ukrayini ta zasoby yikh vyrishennya [Problems of Informatization of Modern Higher Pharmaceutical Education in Ukraine and the means of their solution]. *Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka*. 2013. Vyp. 1–2. S. 53–57.

11. Slipchuk V.L. Istoryko-pedahohichnyy analiz profesiynoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv farmatsevychnoho profilyu na pochatku XX stolittya [Historical and pedagogical analysis of the professional training of future specialists in the pharmaceutical industry at the beginning of the 20th century]. *Naukovyy visnyk kafedry UNESCO Kyivs'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu*. Seriya: Filolohiya. Pedahohika. Filosofiya. 2014. Vyp. 28. S. 219–226.

12. Slipchuk V.L. Formation and development of the pharmaceutical science in Ukraine (second half of XX – beginning of XXI centuries). *Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka*: nauk.-metod. zhurnal. 2014. Vyp. 1–2. S. 78–81.

13. Slipchuk V.L. Modernizatsiya profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukrayini u konteksti Bolons'koho protsesu [Modernization of professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine in the context of the Bologna Process]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka*: zb. nauk. prats'. 2014. Vyp. 1. S. 43–50.

14. Slipchuk V.L. Tendentsiyi rozvytku profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi (XX – pochatok XXI stolittya) [Trends in the development of professional training of specialists in the pharmaceutical industry (XX – the beginning of the 21st century)]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. 2014. Vyp. 3(75). S. 93–96.

15. Slipchuk V.L. Pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukrayini v umovakh yevrointehratsiyi [Training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine in the context of European integration]. *Neperervna profesiyna osvita: teoriya i*

praktyka: nauk.-metod. zhurnal. 2014. Vyp. 3–4. S. 63–68.

16. Slipchuk V.L. Profesiyna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v umovakh neperervnoyi profesiynoyi osvity [Professional training of future specialists in the pharmaceutical industry in conditions of continuous professional education]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Mykhayla Kotsyubyns'koho*. Seriya: Pe-dahohika i psykholohiya. 2014. Vyp. 42. Ch. 1. S. 272–280.

17. Slipchuk V.L. Zmist profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi ha-luzi Ukrainy v umovakh yevrointehratsiyi [Content of professional training of specialists of the pharmaceutical industry of Ukraine in conditions of European integration]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzh. ped. uni-versytetu im. M. Kotsyubyns'koho*. Seriya: Pedahohika i psykholohiya. 2015. Vyp. 43. S. 306–312.

18. Slipchuk V.L. Prohnostychni napryamy profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi Ukrainy v umovakh yevrointehratsiyi [Prognostic directions of professional training of specialists of the pharmaceutical industry of Ukraine in the conditions of European integration]. *Narodna osvita*. 2015. №2(26). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2853.

19. Slipchuk V.L. Zmist, formy ta metody profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi u 80-kh rokakh XX stolittya [Contents, forms and methods of professional training of specialists in the pharmaceutical industry in the 80 years of the twentieth century]. *Pedahohika ta psykholohiya: zb. nauk. prats'*. 2015. Vyp. 51. S. 251–259.

20. Slipchuk V.L. Zmist, formy ta metody profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi u 50 – 60-kh rokakh XX stolittya [Contents, forms and methods of professional training of specialists in the pharmaceutical industry in the 50's 60's of the twentieth century]. *Narodna osvita*. 2015. №3(27). URL: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3657.

21. Slipchuk V.L. Pedahohichni ta orhanizatsiyni umovy zaprovadzhennya yevropeys'kykh standartiv pry profesiyniy pidhotovtsi fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukraini [Pedagogical and organizational conditions for the introduction of European

standards in the training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine]. *Humanitarnyy visnyk DVNZ «Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy derzhavnyy peda-hohichnyy universytet imeni Hryhoriya Skovorody»* 2015. Vyp. 36 (dodatok 1). T. VI (66): Vyshcha osvita Ukrayiny u konteksti intehtatsiyi do yevropeys'koho osvitn'oho pro-storu. S. 708–720.

22. Slipchuk V.L. Merezha farmatsevtichnykh zakladiv osvity v Ukrayini u 90-kh rr. XX st. [Network of pharmaceutical educational institutions in Ukraine in the 90's. 20th century]. *Osvitolohiya*. 2016. Vyp. V. S. 33–36.

23. Slipchuk V.L. Sotsial'no-ekonomichni umovy profesiynoyi pidhotovky fakhi-vtsiv farmatsevtichnoyi haluzi v Ukrayini (50–60 roky XX stolittya) [Socio-economic conditions of professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine (50–60 years of the 20th century)]. *Osvitolohichnyy dyskurs*. 2016. №3(15). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/410>.

24. Slipchuk V.L. Tendentsiyi profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevtich-noyi haluzi v Ukrayini (20–40 roky XX stolittya) [Trends in the professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine (20–40 years of the 20th century)]. *Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka: nauk.-metod. zhurnal. Seriya: Peda-hohichni nauky*. 2016. Vyp. 3–4 (48–49). S. 48–52.

25. Slipchuk V.L. Tendentsiyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevtichnoyi haluzi v Ukrayini (50–60 roky XX stolittya) [Trends in the training of specialists in the pharma-ceutical industry in Ukraine (50–60 years of the 20th century)]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka*. 2016. Vyp. 4 (55). – S. 35–40.

Articles in scientific periodicals of other states

26. Slipchuk V. The concept of research of pharmacists professional training in Ukraine. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 01. Vol. 2015. P. 41–44. DOI: 10.15550/ASJ.2015.01.041.

27. Slipchuk V. A substantiation of the development stages of the occupational training of pharmaceutical industry professionals in Ukraine in the 20th to early 21st cen-turies. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 02. Vol. 2015. P. 54–57.

DOI: 10.15550/ASJ.2015.02.054.

28. Slipchuk V. National tendencies of professional training of specialists of Ukraine's pharmaceutical industry. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 4, April. P. 31–32.

29. Slipchuk V. Soderzhanie, formy i metody professional'noj podgotovki specialistov farmacevticheskoy otrasli Ukrainy v 90-h godah HH veka [The maintenance, forms and methods of professional training of experts of pharmaceutical branch of Ukraine in 90th years of the 20th century]. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 6, June. P. 30–31.

30. Cehmister Ya.V., Slipchuk V.L. Osobennosti professional'noj podgotovki specialistov farmacevticheskoy otrasli v Ukraine na poroge HHI veka [Features of professional training of pharmaceutical industry specialists in Ukraine on the threshold of the 21st century]. *Vektor nauki (Tol'yattinskij gosuniversitet)*. Seriya: Pedagogika, psichologiya: nauch. zhurnal. 2015. № 3(22). S. 168–172.

31. Cehmister Ya.V., Slipchuk V.L. Professional'naya podgotovka specialistov farmacevticheskoy otrasli v Ukraine kak ob`ekt nauchnogo issledovaniya [Professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine as an object of scientific research]. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 9, September. P. 18–20.

32. Slipchuk V. Content, forms and methods of the professional training of specialists for the pharmaceutical branch in Ukraine within 20–50th years of XX century. *European humanities studies: State and Society* (Poland, Ukraine). 2016. Vol. 3. P. 133–143.

Scientific papers of approbation character

33. Slipchuk V. Professional training of specialists in the pharmaceutical branch in Ukraine in the first half of XX century. *Nauka vchera, segodnya, zavtra: sb. statej*. Ufa: RIO MCII OMEGA SAJNS, 2014. S. 166–168.

34. Slipchuk V. Pharmaceutical education in the structure of medical education to begin with the second half of 19th century till 20th century. *Innovacionnoe razvitie*

sovremennoj nauki: sb. statej. Ufa: RIO MCII OMEGA SAJNS, 2015. S. 118–120.

35. Slipchuk V.L., Reva T.D., Hozhdzins'kyi S.M. Osoblyvosti provedennya praktychnykh i laboratornykh zanyat' z analitychnoyi khimiyi za kredytno-modul'noyi sys-temy orhanizatsiyi navchal'noho protsesu dlya studentiv farmatsevychnoho fakul'tetu [Features of conducting practical and laboratory classes on analytical chemistry for a credit-module system of educational process organization for students of the pharmaceutical faculty]. *Vprovadzhennya novykh tekhnolohiy z kredytno-modul'noyi systemy orhanizatsiyi navchal'noho protsesu u VM(F)NZ III-IV rivniv akredytatsiyi*: mater. Vseukr. navch.-nauk. konf., prysv. 55-richchyu Ternopil's'koho derzhavnoho medychnoho universytetu (Ternopil', 26–27 kvitnya, 2012 r.). Ternopil': Tern. derzh. med. un-t. im. I.Ya. Horbachevs'koho, 2012. S. 218–219.

36. Slipchuk V.L. Provedennya praktychnykh ta laboratornykh zanyat' z analitychnoyi khimiyi dlya studentiv farmatsevychnoho fakul'tetu [Conducting practical and laboratory classes in analytical chemistry for students of the pharmaceutical faculty]. *Naukovi doslidzhennya – teoriya ta eksperyment'* 2012: mater. VIII mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 28–30 travnya 2012 r.). Poltava, 2012. T. 8. S. 82–84.

37. Slipchuk V.L. Napryamky reformuvannya farmatsevychnoyi osvity v Ukraini [Напрямки реформування фармацевтичної освіти в Україні]. *Rozvytok naukovykh doslidzhen'* 2012: mater. VIII mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 19–21 lystopada 2012 r.). Poltava, 2012. T. 7. S. 40–42.

38. Slipchuk V.L. Problemy formuvannya naukovy-pedahohichnoyi kompetentnosti vykladacha vyshchoyi farmatsevychnoyi shkoly [Problems of formation of scientific and pedagogical competence of the teacher of the higher pharmaceutical school]. *Upravlins'ki kompetentsiyi vykladacha vyshchoyi shkoly*: mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 14–15 bereznia 2013 r.). Kyiv: NPU im. M.P. Drachomanova, 2013. S. 103–105.

39. Slipchuk V.L. Pidvyshchennya yakisnoho rivnya vyshchoyi farmatsevychnoyi osvity za rakhunok aktyvnoho vykorystannya innovatsiynykh pedahohichnykh tekhnolohiy u protsesi vyvchennya analitychnoyi khimiyi [Improvement of the qualitative level of higher pharmaceutical education at the expense of active use of

innovative pedagogical technologies in the process of studying analytical chemistry]. *Kredytno-modul'na systema orhanizatsiyi navchal'noho protsesu u vyshchyykh medychnykh (farmatsevychnomu) navchal'nykh zakladakh Ukrayiny na novomu etapi*: mater. X yuvileynoyi Vseukr. navch.-nauk. konf. z mizhnar. uchastyu (Ternopil', 18–19 kvitnya, 2013 r.). Ternopil': Tern. derzh. med. un-t. im. I.Ya. Horbachevs'koho, 2013. Ch. 1. S. 468–469.

40. Slipchuk V.L. Informatyzatsiya vyshchoyi farmatsevychnoyi osvity v Ukrayini [Informatization of Higher Pharmaceutical Education in Ukraine]. *Naukovi doslidzhennya – teoriya ta eksperyment' 2013*: mater. IX mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 29–31 travnya 2013 r.). Poltava, 2013. T. 7. S. 32–34.

41. Slipchuk V.L. Etapy rozvytku profesiynoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittya) [Stages of professional development of future specialists in the pharmaceutical industry (second half of 20th – beginning of 21th century)]. *Rozvytok naukovykh doslidzhen' 2013*: mater. IX mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 25–27 lystopada 2013 r.). Poltava, 2013. T. 7. S. 88–90.

42. Slipchuk V.L. Priorytetni napryamy v systemi farmatsevychnoyi osvity Ukrayiny [Priority directions in the system of pharmaceutical education of Ukraine]. *Vyshcha osvita v Ukrayini i Bolons'kyy protses: stan, problemy i perspektyvy*: mater. Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. (Kyiv, 24 travnya – 1 hrudnya 2013 r.). Kyiv: Yevropeys'kyy un-t, 2013. S. 60–63.

43. Slipchuk V. Development of the pharmaceutical industry in Ukraine in XX century: historical aspect. *Aktual'nye problemy pedagogiki i psihologii*: sbornik statej mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Ufa, 19 fevralya 2014 g.). Ufa: RIC BashGU, 2014. S. 259–262.

44. Slipchuk V.L. Kompetentnisne napovnennya profesiynoyi diyal'nosti vykla-dacha pry pidhotovtsi fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi [Competent filling of the professional activity of the teacher in the training of specialists in the pharmaceutical industry]. *Upravlins'ki kompetentsiyi vykladacha vyshchoyi shkoly*: mater. II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 28 lyutoho 2014 r.). Kyiv: NPU im.

M.P. Drahomanova, 2014. S. 125–126.

45. Slipchuk V.L. Bolons'kyi protses u profesiyniy pidhotovtsi fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukraini [Bologna Process in the Professional Training of Pharmaceutical Industry Specialists in Ukraine]. *Aktual'ni problemy pedahohichnoyi nauky: mater. VI Vseukr. nauk.-prakt. zaochnoyi konf.* (Mykolayiv, 14–15 bereznia 2014 r.). Mykolayiv: Partnerstvo «Nova Osvita», 2014. S. 55–57.

46. Slipchuk V.L. Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi (XX – pochatok XXI stolittya) [Professional training of specialists in the pharmaceutical industry (20th – early 21th century)]. *Suchasna osvita i nauka v Ukraini: tradytsiyni ta inno-vatsiyni: mater. XIX Vseukr. nauk.-prakt. zaochnoyi konf.* (Odesa, 25–26 kvitnya 2014 r.). Odesa: Partnerstvo «Nova Osvita», 2014. S. 62–63.

47. Slipchuk V.L. Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittya) [Professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21th century)]. *Naukovi doslidzhennya – teoriya ta eksperyment' 2014: mater. X mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Poltava, 26–28 travnya 2014 r.). Poltava, 2014. T. 3. S. 96–99.

48. Slipchuk V.L. Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi za roky nezalezhnosti v Ukraini [Professional training of specialists in the pharmaceutical industry during the years of independence in Ukraine]. *Moloda nauka Ukrainy. Perspektyvy ta priorytety rozvytku: mater. XV Vseukr. nauk.-prakt. zaochnoyi konf.* (Zaporizhzhya, 25–26 lyunya 2014 r.). Zaporizhzhya: Partnerstvo «Nova Osvita», 2014. S. 102–104.

49. Slipchuk V.L. Stan doslidzhenosti problemy profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukraini [The state of research of the problem of professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine]. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2014: materiály X mezinárodní vědecko-praktická konference.* (Praha, 27.11.2014 – 05.12.2014). Praha: Education and Science s.r.o., 2014. T. 10: Pedagogika. P. 10–13.

50. Slipchuk V.L. Stanovlennya ta rozvytok farmatsevychnoyi osvity z druhoyi

polovyny XIX st. do XX st. [Formation and development of pharmaceutical education from the second half of the 19th century. to 20th century]. *Areas of scientific thought – 2014/2015*: materials of the XI International scientific and practical conf. (England, 30.12.2014–07.01.2015). England: Science and education LTD, Sheffield, 2014–2015. Vol. 11: Pedagogical Sciences. P. 26–28.

51. Slipchuk V. The state of use for modern means, forms and methods of study in a process of the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine. *Future Research – 2015*: Materials for the XIth International Science. pract. Conf. (Sofia, February 17–25, 2015). Sofia: White GRAD-BG, 2015. T. 6: Physical culture and sport. Pedagogical sciences. S. 81–84.

52. Slipchuk V.L. Osoblyvosti u rozvytku profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi Ukrayiny [Features in the development of professional training of specialists in the pharmaceutical industry of Ukraine]. *Vyshcha osvita Ukrayiny u konteksti zahal'nykh tsyvi-lizatsiynykh zmin*: vyklyky ta mozhlyvosti s'ohodennya: mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 21 travnya 2015 r.). Kyiv: Yevropeys'kyi un-t, 2015. S. 86–89.

53. Slipchuk V.L. Reformuvannya zmistu profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi Ukrayiny [Reforming the content of professional training of specialists in the pharmaceutical industry of Ukraine]. *Upravlinnya yakistyu pidhotovky fakhivtsiv*: mater. yuvi-leynoyi XX mizhnar. nauk.-metod. konf., prysvyachenoyi 85-richchyu Odes'koyi derzhavnoyi akademiyi budivnytstva ta arkhitektury (Odesa, 23–24 kvitnya 2015 r.). Odesa, 2015. Ch. 1. S. 132–133.

54. Slipchuk V.L. Special features of organization for professional training of foreign citizens at the higher medical (pharmaceutical) educational institutions of Ukraine. *Europejska nauka XXI wieka – 2015*: materiały XI międzynarodowej naukowo-praktycznej konf. (Przemyśl, 07–15 maja, 2015). Przemyśl: Nauka i studia, 2015. V. 10: Pedagogiczne nauki. P. 26–28.

55. Innovatsiyni tekhnolohiyi vyvchennya khimichnykh dystsyplin u vyshchykh medychnykh navchal'nykh zakladakh v umovakh komp'yuterno-oriyentovanoho osviten'oho seredovyscha [Innovative technologies for the study of chemical disciplines in

higher medical educational institutions in a computer-oriented educational environment] / V.O. Kalibabchuk, O.O. Kostyrko, V.L. Slipchuk ta in. *Formuvannya suchasnoyi kontse-ptsii vykladannya pryrodnych dydstyplin u medychnykh osvitnikh zakladakh*: mater. VIII nauk.-prakt. konf., prysvyachenoyi 210 richn. KhNMU ta 60 richn. kaf. medychnoyi ta bioorhanichnoyi khimiyi (Kharkiv, 26–27 travnya 2015 r.). Kharkiv, 2015. Ch. 1. S. 33–37.

56. Сліпчук В.Л. Slipchuk V.L. Osoblyvosti zmistu profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv far-matsevychnoyi haluzi Ukrayiny naprykintsi XX stolittya [Features of the content of professional training of specialists of the pharmaceutical industry of Ukraine at the end of the 20th century]. *Ukrayins'ka nauka: problemy s'ohodennya ta perspektyvy rozvytku*: mater. XVII mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 24–25 lypnya 2015 r.). Kyiv, 2015. S. 10–12.

57. Teoriya ta metodyka profesiynoyi pidhotovky inozemnykh hromadyan dlya fa-rmatsevychnoyi haluzi v Ukrayini [Theory and methodology of professional training of foreign citizens for the pharmaceutical industry in Ukraine] / V.L. Slipchuk, Ya.V. Tsekhmister, I.S. Chekman ta in. *Novitni dosyahnennya biotekhnolohiyi ta nanofarmakolohiyi*: mater. III mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyachenoyi 210 richn. KhNMU ta 60-y richn. kafedry medychnoyi ta bioorhanichnoyi khimiyi (Kyiv, 22–23 zhovtnya 2015 r.). Kyiv, 2015. S. 108–110.

58. Slipchuk V.L. Peculiarities of content for the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine during 30-years of XX century. *Modern scientific potential – 2016*: materials of the XII international scientific and practical conf. (England, 28.02 – 07.03.2016). England: Sheffield, Science and education LTD, 2016. V. 9: Pedagogical Sciences. P. 5–6.

59. Slipchuk V.L., Kalibabchuk V.O. Orhanizatsiya navchal'no-piznaval'noyi diyal'nosti inozemnykh studentiv farmatsevychnoho fakul'tetu pry vyvchenni dydstypliny «Inorganic Chemistry» [Organization of educational and cognitive activity of foreign students of the pharmaceutical faculty while studying the discipline "Inorganic Chemistry"]. *Vyshcha medychna osvita: suchasni vyklyky ta perspektyvy*: mater. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastyu (Kyiv, 3–4 bereznya 2016 r.).

K., 2016. S. 329–330.

60. Slipchuk V.L. Udoskonalennya struktury profesiyanoi pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoyi haluzi v Ukrayini [Improvement of the structure of professional training of specialists in the pharmaceutical industry in Ukraine]. *Upravlinnya yakistyu pidhotovky fakhivtsiv: mater. XXI mizhnar. nauk.-metod. konf.* (Odesa, 21–22 kvitnya 2016 r.). Odesa, 2016. Ch. 1. S. 59–61.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	34
ВСТУП.....	37
РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	57
1.1. Характеристика базових понять дослідження	57
1.2. Проблема професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці вищих закладів освіти.....	80
1.3. Концепція дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні	99
1.4. Обґрунтування періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ХХ – на початку ХХІ ст. (до 2017 р.) та критерії їх порівняння	116
Висновки до першого розділу.....	141
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (КІНЕЦЬ ХVІ ст. – 1921 р.)	144
2.1. Фармацевтична освіта в структурі медичної освіти в ХVІ – на початку ХХ ст.....	144
2.2. Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (друга половина ХІХ ст. – 1921 р.).....	161
Висновки до другого розділу	176
РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В 1921–1941 рр.	178
3.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	178
3.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти.....	186
3.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	193
3.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.	208

Висновки до третього розділу	216
РОЗДІЛ 4. КОНСЕРВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.).....	
4.1. Консервація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах Другої світової війни (1941 – 1945 рр.)	219
Висновки до четвертого розділу.....	233
РОЗДІЛ 5. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У 1945 р. – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х рр.	
5.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	236
5.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти.....	244
5.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	257
5.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі .	278
Висновки до п'ятого розділу	291
РОЗДІЛ 6. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х рр. – 1991 р.....	
6.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	294
6.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти.....	301
6.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	312
6.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі .	326
Висновки до шостого розділу	340
РОЗДІЛ 7. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В 1991 р. – ДО 2017 р.....	
7.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	344
7.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти.....	351

7.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі	360
7.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі .	379
7.5. Перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду	393
Висновки до сьомого розділу	406
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	410
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	420
ДОДАТКИ.....	478

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АЕС** - Атомна електростанція;
- ас.** – асистент;
- БГПО** – «Будь готовий до праці і оборони»;
- Виконком** – виконавчий комітет;
- ВКВШ** – Всесоюзний Комітет у справах Вищої школи при РНК СРСР;
- ВЗО** – вищі заклади освіти;
- ВМЗО** – вищі медичні заклади освіти;
- ВМНЗ** – вищі медичні навчальні заклади;
- ВМ(Ф)ЗО** – вищі медичні (фармацевтичні) заклади освіти;
- ВМ(Ф)НЗ** – вищі медичні (фармацевтичні) навчальні заклади;
- ВНЗ (виш)** – вищий навчальний заклад;
- вуз** – вищий учбовий заклад / школа;
- ВУК** – Всеукраїнський;
- ВУЦВК** – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет;
- ВФЗО** – вищі медичні (фармацевтичні) заклади освіти;
- ВЦРПС** – Всеросійська Центральна рада професійних спілок;
- ГАПУ** – Головне аптечне управління;
- Головнаука** – Головне управління науковими, науково-художніми та мистецтвознавчими закладами;
- Головполітосвіта** – Головний політико-освітній комітет;
- Головпрофос** – Головний комітет наукової та профтехнічної освіти;
- Головсоцвих** – Головний комітет в справі соціального виховання;
- ГПО** – «Готовий до праці і оборони»;
- Губвиконком** – Губернський виконавчий комітет;
- Губнаросвіта** – Губернський відділ народної освіти;
- Губфармпод** – Губернський фармацевтичний підрозділ;
- ГУУЗ** – Головне управління учбовими закладами;
- Держвидав** – Державне видавництво;
- ДКО** – Державний Комітет Оборони;

- ЄЕК** – Європейська економічна комісія;
- КМСОНП** – Кредитно-модульна система організації навчального процесу;
- КМ України; КМУ** – Кабінет Міністрів України;
- Колегії профосвіти** – Колегії професійної освіти в губерніях;
- КП(б)У** – Комуністична партія (більшовиків) України;
- Медвищі** – Медичні вищі навчальні заклади;
- Медінститут / школа** – Медичний інститут / школа;
- Медосвіта** – Медична освіта;
- Медтехнікум** – медичний технікум;
- МНО УНР** – Міністерство народної освіти Української Народної Республіки (часів Директорії);
- МОЗ** – Міністерство охорони здоров'я;
- МОН** – Міністерство освіти і науки;
- Наркомат** – Народний комісаріат;
- н.р.** – навчальний рік;
- Наркомздрав УСРР** – Народний Комісаріат охорони здоров'я УСРР;
- Наркомосвіти** – Народний комісаріат освіти;
- Наркомпрос** – Народний комісаріат просвіти;
- Наросвіта** – Народна освіта;
- НКО** – Народний комісаріат освіти УРСР;
- НКОЗ** - Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР;
- Облно** – обласний відділ народної освіти УРСР;
- ОВО** - Обласне виробниче об'єднання;
- Отвуз** – Відділ вищих учбових закладів губернського відділу народної освіти;
- Профосвіта** – професійна освіта;
- Профшкола** – професійна школа;
- Раднаргосп** - Рада народного господарства;
- РК ВУЗ** – Рада Комісарів вищих учбових закладів;
- РНК** – Рада Народних Комісарів;

- РСФРР** – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка;
- СРСР** – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
- УАНМ** – Українська асоціація народної медицини;
- УРСР** – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
- УСРР** – Українська Соціалістична Радянська Республіка;
- Фармінститут** – фармацевтичний інститут;
- ЦВК** – Центральний Виконавчий Комітет;
- ЦК** – Центральний Комітет;
- ЦК КПУ** – Центральний Комітет Комуністичної Партії України;
- ECTS** (*European Credit Transfer and Accumulation System*) – Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система;
- IFMSA** (*The International Federation of Medical Students Associations*) – Міжнародна федерація студентських медичних асоціацій;
- FIP** (*International Pharmaceutical Federation*) – Міжнародна фармацевтична федерація;
- GMP** (*Good manufacturing practice*) – Належна виробнича практика;
- GPEP** (*Good Practice of Education Pharmaceutical*) - Належна практика фармацевтичної освіти;
- GPP** (*Good Pharmaceutical Practice*) – Належна фармацевтична практика (прийнята FIP у 1993 р.).

ВСТУП

Актуальність теми. Докорінні зміни соціально-економічних відносин в Україні, її інтеграція в європейській освітній простір, потребують постійного вдосконалення професійної підготовки фахівців. У вищій школі освітній процес має відповідати суспільним змінам, сприяти трансформаційним перетворенням, адаптуватися до них. Фундаментом цих змін завжди було і залишається вивчення історико-педагогічного підґрунтя розвитку наукових проблем. Серед них актуальною є проблема реформування медичної освіти. Це пояснюється, насамперед, переглядом або ж новим розкриттям традиційної проблематики, відкриттям можливості об'єктивного, не заангажованого висвітлення явищ, подій та фактів, особливо тих, які не могли, з ідеологічних причин, стати предметом дослідження в попередні роки або висвітлювались тенденційно. Останніми роками проблема професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні набуває нового статусу: стає інноваційною з огляду на сучасні тенденції розвитку фармацевтичної освіти, необхідність формування інноваційного професійного мислення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у сучасних умовах набуває пріоритетного значення, оскільки істотно сприяє подальшому розвитку охорони здоров'я населення, збереженню й зміцненню здоров'я людей та запобіганню різноманітним захворюванням. Адже саме висококваліфіковані фахівці фармацевтичної галузі здатні забезпечити пошук та вдосконалення нових ефективних засобів лікування і профілактики хвороб.

Визначення закономірностей розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, основних тенденцій, що характеризують певні етапи її функціонування як освітньої системи, із співвідношенням різних напрямів наукових досліджень у фармацевтичній галузі, взаємозв'язками з іншими науками та з освітньою практикою, відкриває можливості для плідного використання всього нагромадженого історією знання, для визначення перспектив та удосконалення фахової освіти фахівців фармацевтичної галузі. Досліджуючи минуле, сучасність та майбутнє професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні,

тенденції та закономірності її розвитку, можна впливати на хід і напрями подальших наукових досліджень.

Становлення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні становить значний науковий інтерес ще й тому, що фармацевтична освіта є особливим видом професійної підготовки, бо безпосередньо впливає на соціально-економічні процеси сьогодення й разом з тим чинить вплив на майбутнє, забезпечуючи підготовку нового покоління професіоналів, формуючи високоякісний людський та соціальний капітал. Власне, людський капітал і є основним ресурсом забезпечення сталого розвитку України.

Сучасна професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі базується на: положеннях Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992, поточна редакція 10.03.2018), «Про лікарські засоби» (1996, поточна редакція 19.06.2016), постанові Верховної Ради України «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2010), Етичному кодексі фармацевтичних працівників України (2010), постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки класифікацій» (2011), Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22.08.1996 р. «Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» (2015), «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» (2015), «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» (2015), «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (2015), Наказах МОЗ України «Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 роки» (2010), «Про настанову ВООЗ та МФФ «Належна аптечна практика: Стандарти якості аптечних послуг» (2013).

Аналіз джерел дає підстави стверджувати, що засадничі положення й висновки, які характеризують розвиток неперервної освіти, заклали такі вітчизняні вчені, які працювали в різні періоди історії нашої країни: С. У. Гончаренко,

В. А. Горохов, Т. М. Десятов й Л. О. Коханова, Р. Дейв, П. Ленгранд, В. Г. Онущкін, Е. Фор.

У розробленні проблеми професійної підготовки фахівців суттєвий внесок зробили педагоги, котрі працювали в 1970–1990-і рр.: С. І. Архангельський, Ю. К. Бабанський, В. П. Беспалько, Т. А. Ільїна, М. І. Махмутов, М. Н. Скаткін, Н. Ф. Тализіна, а також психологи Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, О. М. Леонтьєв, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн.

До обґрунтування різних аспектів сучасної української історико-педагогічної історіографії доклалися Л. Д. Березівська, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек, О. В. Сухомлинська, Г. Г. Філіпчук.

Реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх педагогів присвячено студії Г. В. Беленької, С. О. Сисоевої, Л. Л. Хоружої.

Розвиток медичної (фармацевтичної) освіти за межами України вивчали В. Плющ, П. Пундій. Історію розвитку охорони здоров'я населення в окремих регіонах України представлено у працях С. І. Генік, О. Г. Рябищенко. Внесок окремих персоналій – визначних українських лікарів першої половини ХХ ст. – вперше висвітлив Я. В. Ганіткевич. Теоретичні та методичні засади неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю відображено у працях вітчизняних учених: І. Д. Бойчук, І. Є. Булах, Л. Г. Буданової, Л. Г. Кайдалової.

Проблеми професійної підготовки фахівців галузі «Охорона здоров'я» досліджували К. М. Амосова, О. П. Волосовець, В. М. Запорожан, Б. С. Зіменковський, І. А. Зупанець, Є. О. Мілерян, З. М. Мнушко, О. М. Науменко, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий, В. П. Черних, М. В. Черпінський.

Серед тих вітчизняних діячів, які стояли біля витоків розвитку медичної (фармацевтичної) науки та освіти – М. І. Пирогов, В. Г. Разумовський, В. М. Флоринський. Заслужують на увагу також праці представників імперського періоду Б. С. Козловського, І. О. Сікорського. Розкриттям історії університетської освіти займалися М. Ф. Владимирський-Буданов, В. Д. Братусь, С. А. Верхратський, О. А. Грандо, К. Ф. Дупленко, Б. П. Криштопа.

Аналіз розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на теренах України виявив взаємопов'язану сукупність проблем, які потребують вирішення: визначення векторів доцільних змін у розвитку фармацевтичної освіти; створення зразкової моделі фармацевтичної освіти; обґрунтування засад управління фармацевтичною освітою у швидкозмінних соціально-економічних умовах; створення і дотримання належного балансу інтересів усіх зацікавлених сторін (фармації як науки, фармацевтичної освіти і фармацевтичного виробництва); забезпечення належного балансу між якістю підготовлених фахівців та необхідною для країни їхньою кількістю.

Початок детального вивчення ситуації у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України поклали семінари та з'їзди, які, починаючи з 1988 р., проводили Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і Міжнародна фармацевтична федерація (FIP) на регіональному і міжнародному рівнях. Загальна тема таких заходів – «Місце та роль фармації у системі охорони здоров'я».

Певний вплив на розвиток і уніфікацію освітнього процесу України здійснили положення «Належної практики фармацевтичної освіти» (GPEP), розробленої ВООЗ та прийнятої FIP у 2000 р. Вони стосуються як професійних особливостей, так і загальних якісних характеристик випускника закладу вищої медичної (фармацевтичної) освіти.

Протягом 2000–2003 рр. українські дослідники-фармацевти (В. П. Черних, Б. С. Зіменковський, І. Є. Булах, І. С. Вітенко, В. М. Толочко, Т. Г. Калинюк, Л. Г. Кайдалова та ін.) створили для галузевого Державного стандарту вищої фармацевтичної освіти освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівця-провізора освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» і освітньо-професійні програми та сформулювали загальні методологічні принципи, покладені в основу засобів педагогічної діагностики якості професійної підготовки фахівців. Лише у 2017 р. їх було замінено новим проектом Державного стандарту вищої фармацевтичної освіти України відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. Протягом 2015–2016 рр. над його розробленням працювали В. П. Черних, Б. П. Громовик, Д. Б. Коробко, А. А. Котвіцька, С. В. Огарь, А. С. Немченко,

Т. Г. Ярних, В. А. Георгіянц, І. А. Зупанець, Н. О. Ветютнева та ін. Результатом їхніх наукових пошуків став проект Стандарту вищої освіти України другого (магістерського) рівня галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація».

Значні зрушення в соціально-економічних відносинах у сучасному українському суспільстві зумовлюють потребу готувати фахівців нових, не традиційних для певних регіонів України, спеціальностей. Виникає значна кількість філій, центрів та інших структурних підрозділів у провідних медичних університетах нашої держави, а також нових університетів у регіонах, що збільшує розмаїття напрямів та форм надання освітніх послуг, уможливорює здобуття освіти безпосередньо у межах регіону, що актуалізує соціальний аспект фармацевтичної освіти.

Водночас дослідження історіографії проблеми розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні показало, що наявні певні суперечності, а саме між:

- соціально-економічними умовами життя, наростанням кризових явищ і професійною дезорієнтацією фахівців фармацевтичної галузі у цих умовах та їхньою нездатністю адаптуватися до нових життєвих ситуацій;
- зростанням потреби у розбудові національної фармацевтичної галузі, а отже й підготовці в Україні відповідних фахівців і недостатньою увагою до розвитку системи фармацевтичної освіти на державному, регіональному і локальному рівнях;
- державним і суспільним регулюванням розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі;
- потребами врахування ефективного історичного досвіду професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та неналежним його використанням у модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Вирішення цих проблем потребує переосмислення й модернізації мети, змісту й завдань професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка була б здатна продукувати конкурентоспроможних фахівців та забезпечувала б соціальний захист людини.

Ураховуючи соціальну значущість професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі для забезпечення здоров'я української нації, продовження тривалості життя громадян, її недостатню розробленість у педагогічній теорії та практиці для дослідження було обрано тему: **«Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри медичної та загальної хімії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця за темами: «Теорія та методика викладання хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах реформування медичної освіти» (РК № 0110U006823), «Теорія та методика викладання хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах за умов кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (РК № 0113U006553), «Теорія та методика навчання хімічних дисциплін при підготовці майбутніх фахівців для галузі охорони здоров'я» (РК № 0117U000264).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 11 від 28 листопада 2013 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 10 від 17 грудня 2013 року).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Предмет дослідження – тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст. (до 2017 р.).

Мета дослідження – визначити і схарактеризувати тенденції (загальні, особливі, специфічні) у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст. для прогностичних узагальнень щодо її модернізації.

Відповідно до об'єкта, предмета й мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Вивчити стан дослідженості проблеми.

2. З'ясувати сукупність базових понять, які розкривають сутність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

3. Проаналізувати історію становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (кінець XVI ст. – 1921 р.).

4. Обґрунтувати періодизацію розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1921 – 2017 рр.

5. Визначити критерії порівняння стану розвитку у різні періоди професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

6. Здійснити системний аналіз тенденцій (загальні, особливі, специфічні) професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст.

7. Дослідити сучасні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

8. Визначити перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення та висновки: сучасної філософії освіти (В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. О. Огнев'юк), української історико-педагогічної історіографії (Л. Д. Березівська, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек, О. В. Сухомлинська, Г. Г. Філіпчук); неперервної професійної освіти (С. У. Гончаренко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова), зокрема неперервна професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (І. Д. Бойчук, І. Є. Булах, Л. Г. Буданова, Л. Г. Кайдалова); теорії педагогічної освіти (М. Б. Євтух, В. І. Луговий); розвитку педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу (Т. Є. Кристопчук), професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі (В. І. Бобрицька, Т. І. Коваль, М. Г. Чобітько, Я. В. Цехмістер), зокрема, на засадах компетентнісного підходу (О. Я. Савченко, Л. Л. Хоружа); становлення та розвитку вищої фармацевтичної освіти в західноукраїнському регіоні (Д. Д. Герцюк, Б. С. Зіменковський, Т. Г. Калинюк, Р. Б. Лесик, М. Л. Сятиня, С. В. Різничок); професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на сучасному етапі (І. Є. Булах, І. Д. Бойчук, О. В. Владзімірська, О. П. Волосовець,

Д. С. Волох, Ю. В. Поляченко, Я. В. Цехмістер, В. П. Черних); історії медицини та фармації (З. Альберт, Н. Бенюх, В. Войткевич-Рок, Л. Клос, В. Косковський, М. Кушик, Г. Пилип, Т. Терещук).

Методологічну основу дослідження утворюють чотири ієрархічно підпорядковані рівні розкриття проблеми, що вивчається. На *філософському рівні* – загальнотеоретичні і методологічні положення щодо діалектичності буття; зумовленості напряму вдосконалення і регресу освітніх процесів нової якості; усебічного розвитку особистості, її пізнавальної діяльності; єдності логічного й історичного, загального і часткового. На рівні *загальнонаукової методології* – парадигми професійної освіти в умовах світових тенденцій глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства; сучасні концепції антропологізації, гуманізації і гуманітаризації освіти; компетентнісного, культурологічного підходів до формування змісту освіти. На рівні *конкретно наукової методології* – науковий тезаурус дослідження; методологічні підходи: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, герменевтичний; теоретичні положення щодо змісту сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до фахової діяльності; закономірності і принципи такої підготовки. На *технологічному рівні* – система методів дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців до фахової діяльності; методи, форми, засоби реалізації організаційно-методичних засад професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до професійної діяльності у вищому закладі освіти.

Порівняльний аналіз забезпечує можливість здійснення розгляду системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні загалом, і в межах кожного історичного періоду зокрема, з'ясування спільних і відмінних рис у становленні та розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у кожний виокремлений історичний період. Їх зіставлення дає можливість визначити перспективні напрями модернізації і розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду і сучасних викликів глобалізованого інформаційного суспільства.

Методологія компаративних досліджень зорієнтувала на вивчення універса-

льного й специфічного у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні, дала можливість визначити загальне, особливе і специфічне в системі фармацевтичної освіти, схарактеризувати тенденції цієї підготовки фахівців у XX – на початку XXI ст.

В основу **концепції дослідження** покладено сукупність методологічних і теоретичних положень, що визначають стратегію розв’язання завдань дослідження.

Провідна ідея дослідження базується на положеннях: професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні набуває ефективності, якщо обґрунтовано перспективні напрями її подальшого розвитку, які базуються на виявлених історико-педагогічним аналізом тенденціях та аналізі сучасних вимог до розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Розгляд історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі здійснюється для усіх українських земель сукупно з метою досягнення цілісності аналізу у єдності і соборності Української держави. Критерієм періодизації історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на українських землях в умовах різного їх підпорядкування обрано: зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які водночас співвідносяться із суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку освіти загалом, і фармацевтичної освіти зокрема. Виокремлення періоду становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зумовлене критерієм внутрішнього стану цієї підготовки, яка була обмеженою у змістовому і професійному сенсі: спеціальні курси та фармацевтичні відділення при медичних факультетах університетів (як на підросійських українських землях, так і на землях Західної України) готували працівників для аптечної справи з лімітованим обсягом знань і умінь. Лише з початком 1920-х рр. в Україні (тоді – УСРР) були організовані заклади вищої фармацевтичної освіти – у Харкові, Одесі, Дніпропетровську (Дніпрі). Оскільки визначення тенденцій (загальних, особливих, специфічних) можливе лише на основі порівняння розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у різні історичні періоди і їх співвіднесення з сучас-

ними викликами в освітній галузі, то це склало основу та вплинуло на стратегію дослідження.

Дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні здійснено на засадах системного, діяльнісного, акмеологічного, соціально-гуманістичного та особистісно орієнтованого підходів, що дає змогу розглянути професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі як багатофункціональну систему.

Системний підхід забезпечує ефективний структурно-функціональний аналіз професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в її історичному розвитку, дозволяє розглянути професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі як соціокультурний феномен, якому притаманні багатофункціональність, динамічність, гнучкість, відкритість, адаптивність та гуманність. Системний підхід використовується для обґрунтування організаційної структури професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, а також визначення та обґрунтування п'яти періодів її розвитку в ХХ – на початку ХХІ ст., виявлення чинників, які впливають на її функціонування та сприяють розвитку перспективних напрямів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Діяльнісний підхід уможливорює дослідження форм і методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, переважно для того, щоб майбутні фахівці фармацевтичної галузі усвідомили необхідність вищої фармацевтичної освіти для підвищення професійного рівня, власної духовності, долучилися до освітньої діяльності. На засадах діяльнісного та системного підходів обґрунтовано використання сучасних інформаційних технологій у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Акмеологічний підхід у ході дослідження дозволяє визначити особливості професійного становлення фахівця фармацевтичної галузі; вивчити психологічний портрет фахівця фармацевтичної галузі; його професійний розвиток упродовж життя.

Соціально-гуманістичний підхід забезпечує розгляд суб'єктних відносин між викладачами та майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі, які мають ха-

рактеризуватися гармонійною взаємозалежністю. Цей підхід дає можливість розглядати професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі як життєву необхідність, коли кожен етап навчання наповнюється новим змістом, організаційно-педагогічними формами, методами й нетрадиційними підходами до інтегрування індивідуальних, професійних, соціальних аспектів життєдіяльності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

Особистісно орієнтований підхід сприяє дослідженню професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як індивідуалізованого процесу, спрямованого на розвиток особистості.

Культурологічний підхід у дослідженні тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні використовується для аналізу проблеми розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з урахуванням культурної різноманітності й збереженням освітніх особливостей та традицій української нації; визначення перспективних цілей професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, враховуючи національну культуру. Оскільки традиції української нації відображаються у сфері освіти, у культурологічному контексті професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі розглядається як така, що стимулює розвиток національної культури.

Цілісний підхід реалізовано для вивчення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні як об'єкта дослідження з позиції складного цілого, а не ізольовано від інших, пов'язаних з ним об'єктів; визначення головних елементів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як цілісної системи, специфіки цих елементів, їх особливостей; виявлення тих елементів, які дозволяють впливати на цілісну систему; вивчення суттєвих зв'язків, які впливають на явище та розвиток педагогічного процесу.

Синергетичний підхід дав можливість показати багатогранність і складність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, різноманітність проявів її теоретичних засад і практичного втілення на різних етапах розвитку.

Компетентнісний підхід сприяв виявленню особливостей здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на визначених нами

історичних періодах у вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти (ВМ(Ф)ЗО); визначенню змісту, форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Компетентнісний підхід уможливив розгляд професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як такої, що забезпечує їхню здатність до ефективної професійної діяльності та закладає основи професійного та особистісного розвитку.

Антропологічний підхід дозволяв здійснити теоретичне осмислення розвитку фахівця фармацевтичної галузі як біосоціальної істоти, яка взаємодіє з природою та суспільством за певними нормами, цінностями, традиціями, правилами, розвивається у культурному середовищі; для дослідження унікальності та неповторності особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення.

Герменевтичний підхід сприяє розумінню змісту документів і матеріалів, які стосуються розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., визначення основних засад її науково-практичного розвитку, що особливо важливо під час опрацювання джерельної бази дослідження.

Для розв'язання поставлених завдань були використані взаємопов'язані **методи дослідження**: *теоретичні* – загальнонаукові, з метою вивчення стану дослідженості проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; ретроспективний аналіз, абстрагування, конкретизація та узагальнення теоретичних положень задля аналізу базових понять дослідження; теоретичний аналіз, синтез, систематизація джерел з метою формування наукового апарату, формулювання базових понять та визначення основних напрямів дослідження проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в ХХ – на початку ХХІ ст.; порівняльний аналіз, структурування й узагальнення для дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, розгляд професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у логіко-генетичній послідовності, обґрунтування концепції; комплексний аналіз розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у різні періоди її існування з метою виокремлення загальних, особливих й специфічних тенден-

цій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіди, інтерв'ю для з'ясування сучасного стану різних аспектів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; *математичної статистики* – для кількісно-якісної інтерпретації результатів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у різні періоди її розвитку.

Джерельну базу дослідження становлять:

– *нормативно-правові акти*, що регулювали діяльність інституцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (законодавчі акти, розпорядження, накази Міністерства народної освіти, Міністерства охорони здоров'я УРСР, звіти вищих навчальних закладів УРСР, постанови Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти в УРСР і Центрального Комітету КП(б)У);

– *документи і матеріали* про становлення та розвиток інституцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (типові навчальні плани курсів, фармацевтичних шкіл, вищих та середніх закладів освіти, звіти закладів професійної освіти), які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (фонди: № 2 – Міністерства охорони здоров'я УРСР; № 166 – Міністерства освіти УРСР; № 342 – Народного Комісаріату охорони здоров'я України, Міністерства охорони здоров'я УРСР; № 4621 – Верховної Ради УРСР); Центральному державному архіві громадських об'єднань України (фонд № 1 – Міністерства охорони здоров'я УРСР); Центральному державному Історичному архіві в м. Києві (фонди: № 274, 275, 304, 320, 323, 327, 336, 355, 386, 442, 574, 575, 705, 707, 1335); Державному архіві Львівської області (фонди: № 26 – Львівський університет. Медичний факультет 1894-1939 рр.; № Р – 33 – Державні медичні фахові курси у Львові; № Р-203 – Львівський державний медичний інститут); архіві Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (фонд № 1 – Накази по Львівському медичному інституту за 1954 – 1966 рр.); архіві Чернігівського обласного аптекоуправління (фонд № 137 – звіт за 1913 р. по м. Чернігову); Державному архіві Житомирської області (фонд № 713 – Житомирське фармацевтичне училище імені Г. С. Протасевича);

– *інтерпретаційні джерела* (монографії, дисертації, брошури, посібники, науково-довідкові видання, статті в контексті досліджуваної проблеми тощо).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше*: розроблено й обґрунтовано періодизацію професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, в якій історичний відтинок часу з кінця XVI ст. до 1921 р. схарактеризовано як становлення вітчизняної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на всіх українських землях; 1921 – 1941 рр. – період формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі; 1941 – 1945 рр. – означено як період згортання процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервації в умовах Другої світової війни; 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – визначено як період відновлення і розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – виокремлено, як період модернізації й ідеологізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; 1991 р. – до 2017 р. – аргументовано, як становлення національно спрямованої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах інтеграції нашої держави у світовий освітній простір, що триває й нині; обґрунтовано критерії порівняння стану розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у визначених хронологічних межах XX – початок XXI ст. (соціальний, інституціональний, змістовий) та обґрунтовано показники, що розкривають зміст кожного критерію; визначено тенденції (загальні, особливі та специфічні) професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на кожному історичному періоді; у результаті порівняльного аналізу виокремлено загальні наскрізні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, характерні для всіх історичних періодів: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання майбутніх фахівців; зростання популярності професії фармацевта, провізора, магістра фармації; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах закладів освіти (ВМ(Ф)ЗО, коледжі, училища); зростання кількості різних типів закладів освіти для професійної підготовки фахівців фармацев-

тичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; визначено перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду (гармонізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі із світовим досвідом); забезпечення моніторингу якості вищої фармацевтичної освіти; модернізація здійснення педагогічного контролю якості підготовки; сприяння участі майбутніх фахівців та викладачів ВМ(Ф)ЗО у комплексних програмах і проектах міжнародної співпраці різних вищих закладів освіти (ВЗО); створення умов для зростання академічної мобільності майбутніх фахівців і викладачів; створення програм неперервного навчання; організація міжнародних наукових досліджень; забезпечення освітнього процесу адаптованими перекладами базових міжнародних підручників; розширення форм, методів та засобів професійної підготовки, а також інтеграція діяльності вищої фармацевтичної школи з науковими інноваційними дослідженнями у галузі фармації та фармацевтичним виробництвом; забезпечення автономії ВМ(Ф)ЗО; розбудова дистанційної до- і післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; збільшення контингенту іноземних громадян, які здобувають освіту в українських закладах освіти, зокрема розширення англомовної форми їхнього навчання; практична підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетських клініках медичних ВЗО та закладах післядипломної освіти; постійний розвиток ступеневої вищої фармацевтичної освіти; наявність демократичних відносин між викладачами та майбутніми фахівцями; розширення варіативного складника типових навчальних планів; розвиток фармацевтичної науки та галузі, відкриття й широке застосування нової групи ліків, що сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я нації; створення нової, української системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка має увібрати найкраще зі світового і вітчизняного досвіду і водночас відповідати новим глобальним викликам і національним потребам нашої держави;

— *удосконалено* навчально-методичне забезпечення професійної підготовки

фахівців фармацевтичної галузі в Україні з навчальних дисциплін «Аналітична хімія», «Загальна та неорганічна хімія»;

– *подальшого розвитку набули* наукові положення щодо засад розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, щодо визначення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у хронологічних межах дослідження; положення щодо реалізації андрагогічного, компетентнісного, гуманітарного, культурологічного, антропологічного підходів у процесі професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що: класифіковано базові поняття дослідження за трьома блоками: до першого блоку увійшли поняття, які розкривають сутність професійної підготовки («професійна підготовка», «неперервна професійна освіта», «кваліфікації», «освітньо-професійні рівні», «тенденції»); другий блок склали поняття, які характеризують особливості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі («фармація», «фармацевтична галузь»); до третього блоку увійшли поняття, що пояснюють сутність та специфіку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні («фахівець фармацевтичної галузі», «фармацевт», «провізор»); теоретично обґрунтовано зміст понять: *«тенденції»*, яке є ключовим, системотвірним поняттям дослідження, котрим характеризується розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; *«професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі»*, яке визначено як спеціально організований освітній процес здобуття майбутніми фахівцями фахових знань, умінь і навичок, необхідних компетентностей, які становлять основу професійної діяльності у сфері охорони здоров'я, формують науковий світогляд, мотивацію до професії та забезпечують подальший неперервний професійний розвиток у фармацевтичній галузі. Встановлено логічні зв'язки між базовими поняттями дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які використовуються у вітчизняному науковому просторі. Обґрунтовано критерії порівняння розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в різні історичні періоди.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроб-

лено і впроваджено оновлене змістово-методичне забезпечення у освітній процес професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: навчальний посібник для студентів вищих фармацевтичних закладів освіти і фармацевтичних факультетів вищих медичних закладів освіти «Аналітична хімія»; навчальний посібник для іноземних студентів вищих фармацевтичних закладів освіти та фармацевтичних факультетів вищих медичних закладів освіти «Хімія d–елементів»; навчально-методичний посібник для студентів вищих медичних та фармацевтичних закладів освіти – університетів, інститутів й академій «Аналітична хімія. Якісний аналіз».

Матеріали дослідження можуть бути використані: науково-педагогічними працівниками, викладачами вищих медичних та фармацевтичних закладів освіти для збагачення і розширення змістовного компоненту освітніх дисциплін «Вступ у фармацію», «Історія фармації», курсу за вибором «Актуальні проблеми фармацевтичної освіти» тощо, у дослідженнях професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; студентами, магістрантами, слухачами закладів післядипломної медичної та фармацевтичної освіти у їхній професійно-педагогічній підготовці.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (довідка № 120/3-330 від 07.11.2017 р.); Державного вищого навчального закладу «Івано-Франківський національний медичний університет» (довідка № 09.3-4765 від 31.10.2017 р.); Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» (довідка № 01.12/3-1771 від 06.11.2017 р.); Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка № 01-15/996 від 07.11.2017 р.); Рівненського державного базового медичного коледжу (довідка № 595 від 20.11.2017 р.).

Особистий внесок дисертанта. Основні положення й висновки дисертації розроблено автором самостійно й містяться в його наукових публікаціях.

У спільних публікаціях: «Особенности профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли в Украине на пороге XXI века» – особистий внесок здобувача полягає у виявленні особливостей професійної підготовки фахі-

вців фармацевтичної галузі в Україні наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст.; «Профессиональная подготовка специалистов фармацевтической отрасли в Украине как объект научного исследования» – автором розкриті основні поняття професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні та розглянуті основні підходи до наукової інтерпретації суті професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; «Напрями формування професійних якостей провізора-косметолога (на прикладі вивчення аналітичної хімії)» – автором визначено та обґрунтовано основні напрями формування професійних якостей провізора-косметолога на прикладі вивчення аналітичної хімії; «Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів фармацевтичного факультету (на прикладі аналітичної хімії)» – розкрито організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів фармацевтичного факультету на прикладі вивчення аналітичної хімії; «Хімія d–елементів» – автором на сучасному рівні стисло викладено матеріал, присвячений питанням неорганічної хімії d–елементів VIIВ – VIIIВ груп (для іноземних студентів ВМ(Ф)ЗО, англ. мовою); «Аналітична хімія. Практикум» – автором розкрито основні методи титриметричного аналізу відповідно до вимог типової програми з аналітичної хімії для студентів ВМ(Ф)ЗО України; «Аналітична хімія. Якісний аналіз» – автору належать розділи: «Хроматографічні методи», «Протолітичні рівноваги у розчинах солей», «Протолітичні рівноваги в буферних системах», «Окисно-відновні рівноваги та їх роль в аналітичній хімії»; «Теорія та методика професійної підготовки іноземних громадян для фармацевтичної галузі в Україні» – автором доведено особливе значення професійної підготовки іноземних громадян для фармацевтичної галузі в Україні; «Організація навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів фармацевтичного факультету при вивченні дисципліни «Inorganic Chemistry»» – автором розкрито організаційні засади навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів фармацевтичного факультету під час вивчення дисципліни «Inorganic Chemistry» («Неорганічна хімія»); «Інноваційні технології вивчення хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища» – автором розкрито інноваційні технології при вивченні аналітичної хімії у вищих медичних закладах освіти в умовах

комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища; «Особливості проведення практичних і лабораторних занять з аналітичної хімії за кредитно-модульної системи організації навчального процесу для студентів фармацевтичного факультету» – автором розглянуто особливості проведення практичних і лабораторних занять з аналітичної хімії за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою організації освітнього процесу для студентів фармацевтичного факультету.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження оприлюднювалися на науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних – «Наукові дослідження – теорія та експеримент 2012» (м. Полтава, 2012 р.), «Розвиток наукових досліджень' 2012» (м. Полтава, 2012 р.), «Управлінські компетенції викладача вищої школи» (м. Київ, 2013 р.), «Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2013» (м. Полтава, 2013 р.), «Розвиток наукових досліджень 2013» (м. Полтава, 2013 р.), «Актуальные проблемы педагогики и психологии» (м. Уфа, 2014 р.), «Управлінські компетенції викладача вищої школи» (м. Київ, 2014 р.), «Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2014» (м. Полтава, 2014 р.), «Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2014» (м. Прага, 2014 р.), «Areas of scientific thought – 2014/2015» (м. Шеффілд, 2014 – 2015 р.), «Бъдещите изследвания – 2015» (м. Софія, 2015 р.), «Вища освіта України у контексті загальних цивілізаційних змін: виклики та можливості сьогодення» (м. Київ, 2015 р.), «Управління якістю підготовки фахівців» (м. Одеса, 2015 р.), «Europejska nauka XXI wieku – 2015» (м. Перемишль, 2015 р.), «Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку» (м. Київ, 2015 р.), «Новітні досягнення біотехнології та нанофармакології» (м. Київ, 2015 р.), «Modern scientific potential – 2016» (м. Шеффілд, 2016 р.), «Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи» (м. Київ, 2016 р.), «Управління якістю підготовки фахівців» (м. Одеса, 2016 р.);

всеукраїнських – «Впровадження нових технологій з кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ III–IV рівнів акредитації» (м. Тернопіль, 2012 р.), «Кредитно-модульна система організації навчального

процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України на новому етапі (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку)» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи» (м. Київ, 2013 р.), «Актуальні проблеми педагогічної науки» (м. Миколаїв, 2014 р.), «Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації» (м. Одеса, 2014 р.), «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (м. Запоріжжя, 2014 р.), а також на науково-практичній конференції присвяченій 210-й річниці ХНМУ та 60-й річниці кафедри медичної та біоорганічної хімії «Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах» (м. Харків, 2015 р.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Професійна спрямованість навчання природничих дисциплін у медичному ліцеї» (спеціальність 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти) захищена у 2011 році. Матеріали роботи у тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Основні результати опубліковано в 60 наукових і науково-методичних працях, із них 49 одноосібних, зокрема 1 монографія, 2 навчальних посібника, 1 навчально-методичний посібник, 21 стаття в наукових фахових виданнях України, 9 статей у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 26 публікацій і тез у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, семи розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (712 найменувань, із них 342 – архівна справа, 35 – іноземними мовами), додатків (на 67 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 544 сторінки (із них основного тексту – 383 сторінки). Робота містить 88 таблиць і 9 рисунків (44 таблиці і 8 рисунків в основному тексті).

РОЗДІЛ 1.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У розділі проаналізовано професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі в Україні як об'єкт наукового дослідження: охарактеризовано базові поняття дослідження; проаналізовано розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці вищих медичних закладів освіти; подано концепцію дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; обґрунтовано періоди розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – на початку XXI ст. (до 2017 р.) та критерії їх порівняння.

1.1. Характеристика базових понять дослідження

Серед підходів до наукової інтерпретації сутності професійної підготовки працівників фармацевтичної галузі вагоме місце посідають погляди вчених-педагогів, які у своїх дослідженнях підкреслюють необхідність і важливість вивчення процесу професійного становлення фахівця цього сектору медицини.

За ступенем узагальнення було визначено 3 блоки базових понять професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. До першого блоку увійшли поняття, які розкривають сутність професійної підготовки: «професійна підготовка», «неперервна професійна освіта», «кваліфікації», «освітньо-професійні рівні», «тенденції». Поняття, що увійшли до другого блоку, характеризують особливості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: «фармація», «фармацевтична галузь». Поняття третьої групи відображають сутність та специфіку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні: «фахівець фармацевтичної галузі», «фармацевт», «провізор». Виділені нами блоки базових понять взаємопов'язані й слугують теоретичною основою для реалізації завдань дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Основними поняттями, що розкривають процес професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, ми вважаємо такі як (рис. 1.1): «професій-

на підготовка», «неперервна професійна освіта», «кваліфікації», «освітньо-професійні рівні», «тенденції», «фармація», «фармацевтична галузь», «фахівець фармацевтичної галузі», «фармацевт», «провізор».

Розглянемо кожен зі складових окресленої системи понять професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що нині не існує єдиного визначення професійної підготовки. Вона розглядається як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил, пізнавальної й творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно-значущими знаннями, вміннями й навичками [224, 432 с.].

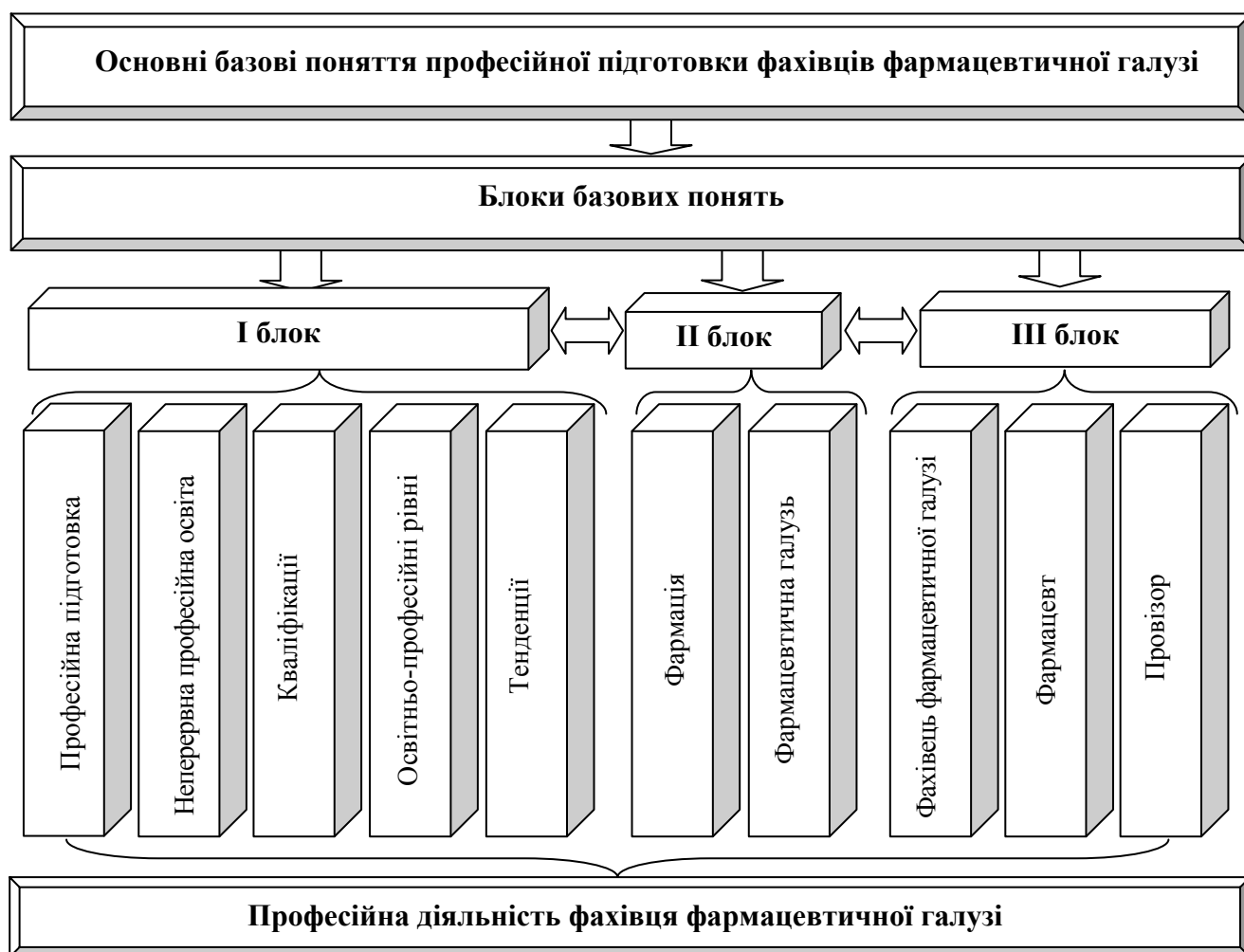


Рис. 1.1 Система основних базових понять дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні

Професійна підготовка тлумачиться як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду та норм поведінки, які забезпе-

чують можливість успішної праці за обраною професією; процес повідомлення тому, хто навчається відповідних знань і вмінь [181, с. 549]. Деякі вчені [159, с. 8; 187, с. 8] вважають за доцільне розглядати її як систему організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості знань, умінь, навичок і професійної готовності до певної діяльності.

Поняття «професійна підготовка» розглядається як процес професійного розвитку фахівця, що забезпечує набуття базових знань, умінь, навичок і якостей, практичного досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії, а також це процес повідомлення відповідних знань [333, с. 390]. Інше визначення професійної підготовки розглядає її як процес формування фахівця для однієї з галузей трудової діяльності, пов'язаного з оволодінням певним родом занять, професією [180, 549 с.].

У культурологічному просторі професійна підготовка розглядається як освітній процес, у якому студент і викладач реалізують себе як суб'єкти культури, а зміст освіти будується відповідно до змісту педагогічної культури, та із застосуванням особистісно орієнтованих технологій, культурних критеріїв і оцінок рівня готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності [67, с. 23–25]. Інші науковці [11, с. 7–10] зазначають, що професійна підготовка повинна розглядатися через її результат або через процес його отримання як сукупність спеціальних знань, навичок і вмінь, якостей професійного досвіду та норм поведінки, які забезпечують можливість успішної діяльності за певною професією. Т. В. Однолеток визначає професійну підготовку як складну багатогранну систему, спрямовану на здобуття та розвиток достатнього для продуктивної професійної діяльності рівня компетентності у процесі навчання у ВНЗ і практичній діяльності [17].

І. Гавриш зазначає, що термін «підготовка», який тісно пов'язаний із фаховою освітою та базується на концепції безперервного навчання, збагачує поняття «готовність»; підготовка до професії розглядається як процес формування готовності до неї, а готовність – як результат професійної підготовки [42, 542 с.]. С. С. Вітвицька розглядає поняття «підготовка до професійної діяльності» як об'єктивний творчий процес, що ґрунтується на закономірностях, які зумовлені по-

потребами соціально-економічного й культурного розвитку суспільства, стратегічними завданнями реформування системи освіти в Україні [34, 384 с.]. С. О. Сисоєва визначає домінуючу мету професійної підготовки, яка на її думку, полягає в готовності майбутнього фахівця до професійного й особистісного розвитку [227, с. 5].

Учені, вивчаючи професійну підготовку з позицій її педагогічного забезпечення, насамперед звертають свою увагу на її зміст, який включає поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраного виду праці, прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних, моральних якостей особистості, важливих для роботи в певній сфері людської діяльності [47, 376 с.].

Аналізуючи зміст професійної підготовки, В. А. Семиченко розглядає її в трьох аспектах, а саме як:

- процес, під час якого відбувається професійне становлення майбутніх фахівців;
- мету й результат діяльності навчального закладу;
- сенс включення студента в навчально-виховну діяльність [224, 432 с.].

Інші науковці вважають доцільним розглядати зміст поняття «професійна підготовка» у таких аспектах, а саме з позиції [174]:

- організаторів – це процес створення науково-педагогічними працівниками й керівниками умов для цілеспрямованого формування й розвитку в майбутніх спеціалістів компетентності та здатності до професійної діяльності;
- студентів – це процес досягнення ними необхідного рівня підготовленості, який би забезпечив готовність до виконання дій за призначенням;
- результату професійної підготовки – це готовність її суб'єктів до професійної діяльності.

До того ж М. О. Лянной зазначає, що професійна підготовка майбутнього фахівця в умовах вищого навчального закладу є складною багатогранною системою, яка базується на таких загальноприйнятих принципах, як: принцип безперервності освіти (злиття базової та подальшої підготовки до трудової та суспільної діяльності в єдиний, цілісний освітній процес, який сприяє формуванню стійкого

інтересу й потреби в постійному поповненні знань та вдосконаленні практичних умінь і навичок); принцип інтегративності (планування безперервного процесу підготовки, що відбувається по висхідній лінії як інтегративне ціле відносно самостійних складових); принцип фундаменталізації (полягає не в засвоєнні навчальних предметів, традиційно віднесених до фундаментальних, а в широті та ґрунтовності, які забезпечують у перспективі професійну мобільність фахівця, розширюють його професійну компетентність, формують готовність до оперативного реагування на можливі зміни у сфері професійної діяльності); принцип гуманізації (зміщення уваги із засобів професійної підготовки, тобто методів, форм, способів, на суб'єкт професійної підготовки – студента; урахування особистісних цілей і інтересів студентів, наповнення олюдненим змістом навчальних дисциплін, застосування активних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється в процесі пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, розвитку самоконтролю й самооцінки студентів); принцип самостійності (можливість студентів самим визначати траєкторію оволодіння професією; стрижнем самостійної роботи студента є наявність пізнавальної задачі та способу її розв'язання без прямої допомоги з боку викладача або з мінімальним його втручанням, при цьому самостійна діяльність студента завжди спрямована на перехід від способу відтворення до принципово іншого — творчого вирішення завдань) та ін. [174, с. 108–109].

І. Д. Бойчук, досліджуючи проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, вбачає в підготовці фармацевтів складову частину ступеневої освіти, що передбачає оволодіння знаннями, вміннями, навичками майбутнього фармацевта, спрямована на максимально повноцінну професійну самореалізацію особистості й зорієнтована на кон'юнктуру ринку праці [17, с. 18–22].

Науковець, зокрема, наголошує, що отримання й удосконалення навичок виконання професійних операцій відбувається через професійну практичну підготовку – частину навчання в професійному навчальному закладі, у процесі якої студент одержує необхідні для професійної діяльності навички та вміння, а також спеціальні практичні знання. Зміст професійної практичної підготовки визначається навчальними планами, розробленими на основі кваліфікаційної хара-

ктеристики, реалізується в процесі виробничого навчання та виробничої практики [17, с. 18–22].

Аналіз наукових досліджень І. Вітенка, К. Платонова, Б. Ясько та інших науковців показав, що в професійній підготовці майбутніх фахівців фармацевтичного профілю необхідно враховувати категорії пацієнтів аптекних закладів та їх особливості, щоб завчасно запобігти конфлікту, вияву агресії з боку працівників або відвідувачів, які звернулися до аптекного закладу [35, с. 4–6].

Зауважимо, що зміст професійної підготовки зумовлений не тільки майбутнім видом діяльності, а й потребами універсального розвитку людської культури.

У дисертації поняття професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі визначено нами як спеціально організований освітній процес здобуття майбутніми фахівцями фахових знань, умінь і навичок, необхідних компетентностей, які становлять основу професійної діяльності у сфері охорони здоров'я, формують науковий світогляд, мотивацію до професії та забезпечують подальший неперервний професійний розвиток у фармацевтичній галузі.

Л. Г. Кайдалова пропонує визначення неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю як освітньої системи, що ґрунтується на визнанні освіти як безперервного процесу протягом усього життя (професійної життєдіяльності), який забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості, професійних та особистісних якостей фахівця, всебічне збагачення його духовного світу, постійно вдосконалюється в сучасних ринкових умовах праці, покликана забезпечувати сформованість їхньої професійної компетентності шляхом варіативності, ступеневості навчання, створення умов для розкриття особистого потенціалу та постійного вдосконалення майбутнього фахівця [95, 42 с.].

Проведений дослідницею аналіз світових систем вищої фармацевтичної освіти засвідчив, що історично склалися три найбільш поширені групи професійної підготовки фахівців фармацевтичного профілю [95, 42 с.]:

– перша група – це країни Центральної та Східної Європи, Скандинавії, де базовими є хімічні науки;

– друга група – франко-італійсько-іспанська школа, де перевага віддається медико-біологічним дисциплінам;

– третя група – країни, де підготовка здійснюється за традиціями англійської фармацевтичної школи з поглибленою фармацевтичною практикою.

До того ж, з урахуванням сучасних інтеграційних процесів і реформування професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в системі неперервної підготовки вченою виокремлено основні принципи, на яких повинна будуватися неперервна професійна підготовка: науковості змісту та методів навчання, доступності, систематичності й послідовності, ступеневості, гуманізації та гуманітаризації, орієнтації змісту на майбутню спеціальність, практичної спрямованості навчання, індивідуалізації, диференціації, гнучкості й партнерства, випереджального навчання. Така система враховує вимоги, які висувуються до сучасних фахівців міжнародними освітніми організаціями, роботодавцями, споживачами та відповідають рекомендаціям Болонського процесу [255, с. 276–277].

Отже, професійна підготовка розглядається як процес формування сукупності фахових знань, умінь і навичок, атрибутів, трудового досвіду й норм поведінки, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності. Крім того, представники педагогічної науки вбачають сутність такої підготовки в набутті людиною професійної освіти, що є результатом засвоєння інтелектуальних знань, умінь та формування необхідних особистісних професійних якостей.

Професійна освіта розглядається як значуща складова неперервної освіти. Неперервна освіта визначається як сукупність знань, навичок і вмінь, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістами середньої чи вищої кваліфікації, а психологічні проблеми неперервної освіти значною мірою пов'язані з професійним становленням і розвитком особистості в системі професійної освіти, впровадженню нових педагогічних технологій у професійних навчальних закладах різних рівнів (Л. В. Зданевич, О. Є. Остапчук, В. В. Рибалка та ін.).

Ідею про неперервність освіти деякі дослідники знаходять ще в Аристотеля, Сократа, Платона, Конфуція, Сенеки, джерелом якої є релігійно-філософські уявлення і вчення про постійне духовне вдосконалення людини. Попередником су-

часних поглядів на неперервну освіту вважається Я. А. Коменський, який зазначав, що кожний вік підходить для навчання і в людини в житті взагалі немає іншої мети, крім навчання. Неперервна освіта розвивалася, з одного боку, як педагогічна концепція, а з іншого – як феномен практики [167].

Уперше концепція «неперервної освіти» була представлена на форумі ЮНЕСКО (1965) видатним теоретиком П. Ленграндом і викликала значний теоретичний та практичний резонанс. У запропонованому ним трактуванні неперервної освіти втілено гуманістичну ідею: у центр поставлено всі освітні начала людини, якій слід створити умови для повного розвитку її здібностей протягом усього життя. Поштовхом для створення теорії неперервної освіти стала глобальна концепція «єдності світу», згідно з якою всі структурні частини людської цивілізації взаємопов'язані та взаємозумовлені. При цьому людина є головною цінністю й точкою переломлення всіх процесів, що відбуваються у світі [167].

Вагомим недоліком, що ускладнює реалізацію концепції неперервної освіти є відсутність чіткого визначення поняття «неперервної освіти». У сучасній педагогіці поряд із поняттям «неперервна освіта» вживають інші, такі як: «пожиттєва освіта» (life long education), «перманентна освіта» (permanent education), «освіта дорослих» (adult education), «подальша освіта» (further education), «освіта, що продовжується» (continuing education), «професійна освіта, що продовжується» (continuing professional education), «освіта, що поновлюється» (recurrent education). Ці терміни є досить близькими за значенням, проте не є синонімічними. Автори даних теорій спираються на конкретні економічні, філософські, соціальні, психологічні та педагогічні позиції.

Н. Г. Ничкало зазначає, що в сучасних умовах набули розвитку різні підходи до визначення сутності поняття «неперервна освіта» [169, с. 9–21]. Вона розглядається як:

- філософсько-педагогічна концепція, згідно з якою освіта трактується як процес, що охоплює все життя людини;
- важливий аспект освітньої практики на різних ступенях системи освіти, що представляє її як постійне цілеспрямоване освоєння людиною соціокультурного досвіду різних поколінь;

- принцип організації освіти на загальнодержавному й регіональному рівнях;
- принцип реалізації державної політики в галузі освіти;
- сучасна світова тенденція в галузі освіти;
- парадигма науково-педагогічного мислення.

Відомий діяч ЮНЕСКО Р. Даве вважав, що «...неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснюване з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях. Вона пов'язана як з розвитком особистості, так і з соціальним прогресом» [341, с. 34]. Л. Сігаєва пропонує таке визначення: «Неперервна освіта – це інтегративний елемент життєдіяльності особистості, умова постійного розвитку індивідуального досвіду людини в процесі її соціалізації» [229, с. 40]. Р. Багналл вважає, що термін «неперервна освіта» вживається для розкриття освітніх функцій, таких як: підготовка індивіда до керування власним дорослим життям; розподіл освіти в процесі життєвого шляху індивіда; освітня функція всього життєвого досвіду особистості й отождолення освіти власне з самим життям [144, с. 102].

Згідно з Інтегрованою програмою дій у сфері неперервної освіти (Рішення Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу) під поняттям «неперервна професійна освіта» розуміється професійна освіта, яку здобуває людина на території ЄС протягом усього професійного життя [228, 275 с.].

Неперервна професійна освіта, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої підготовки, досягнення цілісності й наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини – це основна із тенденцій розвитку сучасної освіти.

Для дослідження означеної проблеми необхідно висвітлити трактування поняття «тенденції» на сторінках педагогічної літератури.

Енциклопедія освіти (Національна академія педагогічних наук України, 2008), Український педагогічний словник за редакцією С. Гончаренка та «Націо-

нальний освітній глосарій: вища освіта» (Національна академія педагогічних наук України, 2011) не містять тлумачення терміну «тенденція» та його похідних [66].

У словниковій літературі, зокрема за редакцією В. Т. Бусела (2005), «тенденція й тенденційність» (від лат. *tendo* – направляю, прагну) – можливість тих чи інших подій розвиватися в даному напрямку [26, с. 1440]. Отже, це:

1. Напрямок розвитку чого-небудь.
2. Прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь.
3. Провідна думка, ідея в науковій чи іншій сфері [271].

Тлумачний словник В. І. Даля засвідчує, що тенденція (у перекладі з французької) – напрям, намагання, прагнення [59].

З психологічного погляду, тенденція – це стійкі стратегії життя й поведінки людини: «мати» і «бути». Сутність першої тенденції – це прагнення особистості «мати» (матеріальні цінності, задоволення, добробут тощо). Сутність другої – прагнення «бути» (самореалізовуватися, самовиразитися, тобто розвинути свою індивідуальну неповторність). У гуманістичному психоаналізі стверджується, що тільки реалізація в житті другої тенденції може принести справжнє щастя [283].

У філософському енциклопедичному словнику (1989) подано тлумачення терміну «тенденція» (від лат. *tendo* – спрямовую) як спрямований розвиток будь-якого явища або процесу. Тенденція слугує формою прояву законів, котрі, за висловлюванням К. Маркса та Ф. Енгельса «не мають іншої реальності, окрім як у наближенні, у тенденції» [309, с. 646].

Т. Є. Кристопчук трактує поняття «тенденція» як пріоритетний напрям, в якому здійснюється розвиток педагогічної освіти [118, 39 с.]. Як стверджує Г. Поберезька, тенденції визначають напрям розвитку освіти не тільки в певний період, а й окреслюють подальші перспективи [189, с. 25]. На думку Н. Лавриченко, тенденція є формою вираження закономірностей, які загалом не мають іншої реальності, окрім тенденції, наближення до чогось у тенденції [125, с. 17-23].

В англомовній педагогічній літературі, тенденції – (*tendencies*) значний шанс, щось, що буде відбуватися у конкретному напрямі; ситуація, що є початком розвитку у конкретному напрямі [342].

Неперервність професійної освіти, як світова тенденція, формується в другій половині ХХ ст. Саме тоді посилилася тенденція до міжнародного співробітництва в галузі професійної освіти. Насамперед ідеться про широку діяльність ООН, ЮНЕСКО, Міжнародної організації праці (МОП), які ухвалили документи з проблем професійного навчання різних категорій населення [169, с. 9–21]:

- у 1962 р. Генеральна конференція Міжнародної організації праці на 46-й сесії ухвалила Рекомендацію щодо професійного навчання. У цьому документі чітко обґрунтовується потреба в неперервності професійного навчання, що відповідно закріплено в спеціально сформульованому принципі: навчання є процесом, який триває протягом усього трудового життя людини відповідно до її потреб як індивіда і члена суспільства;

- у 1974 р. Генеральна конференція ООН з питань освіти, науки і культури ухвалила Рекомендації щодо професійного і технічного навчання;

- у 1975 р. Генеральна конференція МОП ухвалила Конвенцію про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів та Рекомендації щодо професійної орієнтації і професійної підготовки в галузі людських ресурсів;

- у 1976 р. Генеральна конференція ООН з питань науки, освіти і культури на 19-й конференції прийняла Рекомендації про розвиток освіти дорослих;

- у 1989 р. Генеральна конференція ООН з питань науки, освіти і культури ухвалила Конвенцію про технічну і професійну освіту;

- у 1997 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО ухвалює резолюції щодо двох програм «Освіта для всіх протягом усього життя» та «Реформа освіти в перспективі освіти протягом життя»;

- у 1999 р. Другий Міжнародний конгрес ЮНЕСКО з технічної і професійної освіти «Освіта і підготовка усього життя: шляхопровід у майбутнє» ухвалив Рекомендації Генеральному директору ЮНЕСКО «Технічна та професійна освіта і навчання: погляд для ХХІ століття».

У цих та інших документах міжнародних організацій концептуально спрогнозовано, на думку українських учених, підходи до вирішення проблем професійної освіти з урахуванням тенденцій у світовому економічному розвитку. Врахо-

вуючи необхідність нових взаємозв'язків між освітою, трудовим життям і суспільством у цілому, технічна і професійна освіта має існувати як частини системи неперервної освіти, пристосована до потреб кожної країни.

Неперервна професійна освіта – це відносно особистісна самотійна система, функцією якої є активна і самотійна діяльність за власним бажанням людини, спрямована на розширення професійних знань, на задоволення своїх професійних потреб та інтересів, на підвищення професійної майстерності [63, с. 10].

Важливо наголосити на тому, що неперервна професійна освіта є необхідною діяльністю людини у всі періоди її життя, під якою «мають на увазі можливість для всіх людей будь-якого віку застосовувати, поновляти, доповнювати раніше набуті знання й уміння, постійно розширювати свій світогляд, підвищувати культуру й розвивати здібності, отримувати спеціальність і удосконалюватися в ній. Професійна освіта призначена для виконання спеціального, лише їй властивого соціального замовлення. Саме тому ця освіта як соціальний інститут покликана створювати необхідні умови, які забезпечують усім членам суспільства можливість на основі кваліфікованої праці брати діяльну участь у створенні національного та власного добробуту» [63, с. 12–17].

С. О. Сисоева вважає, що коректність поняття «неперервна професійна освіта» визначається тим, що кожен новий імпульс до пізнання забезпечується внутрішнім саморозвитком і мотивацією людини, які є основою самої можливості подальшого її вдосконалення, а тому не можуть виключатися з загального процесу освіти [226, с. 32–39].

Завдяки своїй змістовій наповненості й необмеженості в часі неперервна професійна освіта має можливості для виконання важливих функцій, а саме [167]:

- соціокультурної, розвивальної (задоволення й розвиток духовних запитів особистості, створення умов для її постійного творчого зростання);
- загальноосвітньої, компенсуючої (усунення недоліків у базовій освіті, її доповнення новою інформацією, що з'являється в умовах інформаційно-технологічної революції);
- адаптивної (гнучка професійна підготовка, перепідготовка й підвищення

кваліфікації з метою оновлення професійного досвіду, здобуття іншого фаху в умовах постійних змін на виробництві, розвитку теле- та радіокомунікацій, комп'ютерного доступу до інформаційних банків даних тощо);

– економічної (задоволення потреб держави, регіонів, різних галузей промисловості, сільського господарства і сфери послуг у конкурентоспроможних фахівцях, підготовлених до впровадження новітніх технологій, техніки та ін.).

Н. Г. Ничкало наголошує, що ці функції взаємопов'язані й доповнюють одна одну. Однак з'являються й нові, що зумовлено специфікою і динамічністю змін у соціально-культурному розвитку в кожній державі на різних історичних етапах.

Зазначимо, що неперервна професійна освіта – це насамперед систематична, цілеспрямована діяльність з набуття і удосконалення знань, умінь та навичок як в будь-яких видах загальних і спеціальних навчальних закладів, так і шляхом самоосвіти. Системність неперервної професійної освіти, що побудована на ступеневій основі, дає можливість гнучко й оперативно реагувати на зміну потреб суспільства, соціальних груп і окремих осіб.

У такій системі очевидний пріоритет вищої школи, яка фактично визначає цілі та зміст діяльності всіх інших ланок [169, с. 9–21].

Кваліфікація згідно із Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту [72].

Розглянемо сутність поняття «кваліфікація». В Українському педагогічному словнику подається таке визначення кваліфікації: «Кваліфікація (від лат. *quails* – «який за якістю» та *fasio* – «роблю») – ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань умінь і навичок, необхідних для виконання ним певного виду роботи [47, с. 158].

У європейській традиції, як свідчить Конвенція Ради Європи і ЮНЕСКО про визнання кваліфікації вищої освіти в європейському регіоні, яка була прийнята в Лісабоні 11 квітня 1997 р., узагальнюючий термін «кваліфікація» (*qualifica-*

tion) використовується для позначення документа з певної освітньої програми, який дає право на продовження освіти або виконання певної діяльності (академічна й професійна кваліфікації).

У Канаді, США й інших країнах, зокрема і в Україні, цей термін використовується у звичному для нас розумінні на позначення конкретного змісту професійної освіти.

У вимогах до розробки нових галузевих стандартів вищої освіти поняття «кваліфікація» визначається як здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи. Кваліфікація визначається рівнем освіти та спеціалізацією. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки й має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків [65, 372 с.].

Кваліфікація – це ступінь і вид професійної навченості (підготовленості), що дозволяє фахівцю виконувати роботу на певному робочому місці. Спеціаліст набуває кваліфікацію перш, ніж почне формуватися відповідний його професійний досвід. Присвоєння кваліфікації фахівцю вимагає від нього не лише досвіду в цій професії, а відповідності придбаних у процесі навчання знань й умінь кваліфікаційному стандарту [158, с. 30].

Підготовка фахівців з вищою освітою відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здійснюється на таких рівнях вищої освіти [72]:

– початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти – передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності;

– перший (бакалаврський) рівень – передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю;

– другий (магістерський) рівень – передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю

(чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності;

– третій (освітньо-науковий) рівень – передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв’язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення;

– науковий рівень – передбачає набуття компетентностей з розроблення й упровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв’язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Зауважимо, що Європейська система кваліфікацій є рамочною конструкцією, яка описує узагальнену структуру кваліфікацій освіти всіх рівнів, яка може бути порівнювана з національними системами кваліфікацій освіти. Упродовж останніх років у європейських країнах відбувається активна розробка національних систем кваліфікацій, спрямованих на впорядкування існуючого розмаїття форм освіти й навчання. Завдання національних систем полягає в забезпеченні побудови чисельних траєкторій, що приведуть до отримання конкретної кваліфікації й підвищення кваліфікаційного рівня, а також офіційного визнання одержаних кваліфікацій [94].

Водно час кваліфікаційні рівні за Європейською системою кваліфікацій установлюються й описуються безпосередньо описуванням результатів навчання, які, своєю чергою, визначаються знаннями, вміннями та широкими компетенціями, які містять як особисті, так і професійні результати. Професійна кваліфікація фахівця визначається посадами, які може обіймати випускник вищого навчального закладу. Переважна більшість посад від фахівця потребують не тільки знань, практичних умінь та навичок, а й практичного досвіду професійної діяльності.

Тому професійна підготовка у вищому навчальному закладі орієнтована на посади, які в подальшому дозволяють здійснювати випускниками практичну фахову діяльність завдяки оволодінню професійними функціями, а також підвищенню та зміні її в закладах післядипломної освіти чи інших установах. Стосовно міжнародних документів у системі охорони здоров'я, офіційним документом, який визнає Європейська Асоціація фармацевтичних факультетів, є Директива Європейського Союзу 85/432 ЕС Ради Європейської Економічної Спільноти від 16 вересня 1985 року з координації положень, які встановлені відповідно до закону, статуту або адміністративним рішенням відносно певних дій у галузі фармації [294, с. 5–26].

Отже, найповнішим і точнішим, на нашу думку, є таке визначення тенденції: пріоритетний напрям, в якому здійснюється розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Поняття «фармація» можна розглядати в таких аспектах:

– фармація – (визначення за міжнародними офіційними документами) – це процес виготовлення та продажу лікарських засобів [175];

– фармація – науково-практична галузь у структурі охорони здоров'я, що займається питаннями пошуку, одержання, дослідження, виготовлення, зберігання та відпуску лікарських засобів [315, с. 58];

– фармація – система наукових знань і практичної діяльності, зміст якої полягає в пошуку, виготовленні, стандартизації, дослідженні, зберіганні та реалізації лікарських засобів [19, с. 222];

– фармація – наука, що вивчає питання добування, обробки, виготовлення, стандартизації, зберігання та відпускання лікарських засобів [26, 1529 с.].

Найбільш повним та точним, на нашу думку, є таке визначення: *фармація* – це науково-практична діяльність у галузі охорони здоров'я, що охоплює сферу лікознавства: управління, пошук, дослідження, створення, стандартизацію, виробництво, контроль якості, зберігання, реєстрацію лікарських препаратів, фармацевтичний маркетинг, а також розробка обладнання для фармацевтичних підприємств і захист довкілля, пов'язаний із виробництвом лікарських препаратів [186, с. 23–27].

Якщо фармація – це науково-практична діяльність, то фармацевтична га-

лузь – це сукупність підприємств, організацій і установ, зайнятих у процесі створення, виробництва, реалізації лікарських субстанцій, препаратів та виробів медичного призначення, забезпечення контролю їх якості, а також підготовки та перепідготовки кадрів [300]. Фармацевтичну галузь також розглядають як систему поєднаних між собою оборотними зв'язками фармацевтичної науки, фармацевтичного виробництва та фармацевтичної освіти [315, с. 58].

Фармацевтична галузь об'єднує підприємства, які характеризуються відносною однорідністю продукції, яку вони виробляють та реалізують споживачам, а також тотожністю технічної бази і технологічних процесів, сировини, яка використовується, загальних підходів до організації та управління процесами створення, виробництва, контролю якості та реалізації продукції, а також професійної підготовки кадрів, і має єдиний орган управління.

До складу Фармацевтичної галузі входять: підприємства-виробники субстанцій, ЛП, ветеринарних препаратів, лікувальних косметичних засобів, дієтичних добавок; підприємства, які здійснюють оптову та роздрібну реалізацію цієї продукції; наукові заклади, які виконують науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки зі створення нових ЛП, технологічних процесів, обладнання та методів контролю якості; навчальні заклади, які здійснюють підготовку та перепідготовку фахівців для потреб галузі, а також організації та установи, які формують і реалізують інформаційно-аналітичне забезпечення галузі [321, с. 3–13].

Зазначимо, що фармацевтична галузь є складовою частиною системи охорони здоров'я, яка посідає особливе місце у сфері інтелектуальної та виробничої діяльності людства. Своєрідна привілейованість цієї галузі серед інших галузей економіки пояснюється об'єктом прикладення її досягнень, спрямованих на внутрішню регуляцію й підтримку життя людей. Саме специфікою об'єкта досліджень і практичного використання досягнень, що поєднує в собі ознаки матеріального і духовного (ідеального), обумовлений широкий спектр проблем, з якими стикається фармацевтична галузь, реалізуючи своє головне завдання – виробництво і своєчасне забезпечення споживачів ефективними, безпечними, якісними та доступними за ціною лікарськими препаратами [68].

Як показав аналіз нормативних документів, на міжнародному рівні, на жаль, не існує єдиного класифікатора кадрових ресурсів у системі охорони здоров'я. З 2006 року експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) разом із фахівцями з Міжнародної організації праці здійснюють роботу над створенням єдиного, більш деталізованого класифікатора кадрових ресурсів, який був би придатним для більшості країн. У документах ВООЗ та Міжнародної фармацевтичної федерації зазначається, що фармацевтичні фахівці здійснюють свою діяльність у різних галузях у зв'язку з динамічним розвитком пріоритетних напрямів та потреб охорони здоров'я на державному та міжнародному рівнях [140, 448 с.].

Фахівець фармацевтичної галузі – це особа, котра здобула фармацевтичну освіту й кваліфікацію (звання) у спеціальних навчальних закладах чи підготовлених безпосередньо в установах охорони здоров'я й допущена, згідно із законом, до фармацевтичної діяльності [140, 448 с.]. Фахівець фармацевтичної галузі має право виконувати професійні обов'язки в аптечних установах, фармацевтичних заводах та фабриках, лабораторіях по стандартизації та сертифікації фармацевтичної продукції, гуртових фармацевтичних фірмах, аптечних закладах (аптека, кіоск, склад).

Отримавши необхідну освіту, висококваліфікований фахівець фармацевтичної галузі згідно з вимогами нормативних положень МОЗ України, відповідно до стратегії розвитку фармацевтичної галузі зможе:

- здійснювати, забезпечувати та контролювати виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів;
- здійснювати пошук, розробку та виготовлення лікарських засобів;
- проводити дослідження, стандартизацію та відпуск лікарських засобів медичного призначення;
- організовувати й здійснювати оптову та роздрібну торгівлю фармацевтичної продукції;
- проводити аналіз фармакокінетичних даних та створення нових фітопрепаратів на основі даних народної медицини;
- формувати статистичну базу даних щодо Державної системи контролю за

побічною дією ліків та впроваджувати в практичну діяльність лікувально-профілактичних установ;

- проводити маркетингове дослідження ринку фармацевтичних засобів та суспільної думки;

- проводити оцінку рівня ефективності роботи працівників фармацевтичного закладу, стану попиту та пропозицій лікарських препаратів та виробів медичного призначення;

- працювати в галузі охорони здоров'я та соціальної допомоги [140, 448 с.].

Відповідно до отриманого ступеня та спеціальності випускник згідно з Класифікатором професій ДК 003:2010, затвердженим наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 №327, зможе працювати за такими первинними професіями: на посадах завідувачів аптеки, завідувачів аптечного складу, завідувачів фармацевтичного підприємства, завідувачами відділу (структурного підрозділу) закладу охорони здоров'я, завідувача відділу безрецептурного відпуску, наукового співробітника, хіміка-аналітика, консультанта з ефективності підприємства у сфері фармації, консультанта з раціонального виробництва фармацевтичної продукції, рекламіста у фармації, фахівця з методів розширення ринку збуту фармацевтичної продукції, лаборанта (хімічні та фізичні дослідження), техніка-лаборанта, лаборанта технічного аналізу та спектрального аналізу, комерційного агента у сфері фармації, диспетчера з постачання фармацевтичної продукції [140, 448 с.].

Аналізуючи нормативні кваліфікаційні характеристики професійної діяльності фахівців фармації, Л. Г. Кайдалова зазначає, що традиційно у фармації сформувалися кваліфікації «фармацевт» та «провізор». Фармацевт – це фахівець із фармацевтичною освітою, фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст, бакалавр, предметною діяльністю якого є забезпечення населення лікарськими засобами й товарами медичного призначення, збереження і контроль якості лікарських засобів, а провізор – це фахівець вищої категорії. На провізора не тільки покладається обов'язок забезпечити хворого якісними лікарськими засобами та виробами медичного призначення, головним завданням його професійної діяльності стає підвищення ефективності й безпеки лікарської терапії конкретного хворого [94, с. 152–158].

За міжнародними офіційними документами фармацевт (pharmacist) – це кваліфікований спеціаліст, що займається виготовленням і реалізацією різних лікарських засобів [175]. Інше визначення поняття «фармацевт» – це спеціаліст з вищою чи середньою фармацевтичною освітою, який має право займатися фармацевтичною діяльністю [19, с. 220]. Більш широке трактування поняття «фармацевт» пропонує В. П. Черних: спеціаліст із фармацевтичною освітою, фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня молодший спеціаліст за спеціальністю «Фармація», предметною галуззю діяльності якого є забезпечення населення лікарськими засобами і товарами медичного призначення, збереження і контролю якості лікарських засобів [302, с. 16].

У словнику під ред. В. Т. Бусела, виданому зі змінами за різні роки, поняття «фармацевт» та «провізор» не розмежовуються. Зазначається, що фармацевт – це аптечний працівник із фармацевтичною освітою, який виготовляє ліки; провізор [27; 26, с. 1145, 1529].

Ми вважаємо таке твердження помилковим, оскільки провізор (лат. *provisor* – той, хто заздалегідь піклується, заготовлювач) – не лише фахівець із повною вищою фармацевтичною освітою. Звання провізора, як правило, дає право на самостійну фармацевтичну роботу та на управління аптекою [207].

Провізор повинен знати чинне законодавство про охорону здоров'я та нормативні документи, що регламентують діяльність органів управління та установ охорони здоров'я; організацію фармацевтичної служби; основи права в медицині; права, обов'язки та відповідальність провізора; організацію забезпечення населення, лікувально-профілактичних закладів, роздрібно-аптечної мережі, оптових покупців лікарськими засобами та іншими товарами медичного призначення; показники роботи аптечних установ; технологію виготовлення ліків та правила зберігання; систему контролю якості лікарських засобів на стадіях розробки, виготовлення, розподілу, транспортування, зберігання та споживання; порядок раціонального використання дикорослих лікарських рослин, їх заготівлі та аналізу; фармакотерапевтичні властивості лікарських засобів; методи дослідження та оцінки ринку фармацевтичних товарів; визначення попиту та розрахунок потреби в лі-

карських препаратах і товарах медичного призначення; ціноутворення, податкове регулювання доходів: міжнародні правила оформлення і здійснення експортно-імпортних операцій по забезпеченню фармацевтичними товарами; організацію підприємницької діяльності; правила оформлення документації; передові інформаційні та Інтернет технології; сучасну наукову літературу та науково-практичну періодику за фахом, методи її аналізу та узагальнення.

Для провізорів встановлено такі кваліфікаційні категорії [65, 372 с.]:

– Провізор вищої кваліфікаційної категорії: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) за спеціальністю «Фармація». Спеціалізація за фахом «Провізор загального профілю» (інтернатура, курси спеціалізації). Підвищення кваліфікації (курси удосконалення, стажування, передатестаційні цикли тощо). Наявність сертифіката провізора-спеціаліста та посвідчення про присвоєння (підтвердження) вищої кваліфікаційної категорії з цієї спеціальності. Стаж роботи за фахом понад 10 років.

– Провізор I кваліфікаційної категорії: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) за спеціальністю «Фармація». Спеціалізація за фахом «Провізор загального профілю» (інтернатура, курси спеціалізації). Підвищення кваліфікації (курси вдосконалення, стажування, передатестаційні цикли тощо). Наявність сертифіката провізора-спеціаліста та посвідчення про присвоєння (підтвердження) I кваліфікаційної категорії з цієї спеціальності. Стаж роботи за фахом понад 7 років.

– Провізор II кваліфікаційної категорії: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) за спеціальністю «Фармація». Спеціалізація за фахом «Провізор загального профілю» (інтернатура, курси спеціалізації). Підвищення кваліфікації (курси вдосконалення, стажування, передатестаційні цикли тощо). Наявність сертифіката провізора-спеціаліста та посвідчення про присвоєння (підтвердження) II кваліфікаційної категорії з цієї спеціальності. Стаж роботи за фахом понад 5 років.

– Провізор: повна вища освіта (спеціаліст, магістр) за спеціальністю «Фармація». Спеціалізація за фахом «Провізор загального профілю» (інтернатура, курси спеціалізації). Наявність сертифіката провізора-спеціаліста. Без вимог до стажу роботи.

Важливо зауважити, що фармацевтичні працівники є фахівцями охорони

здоров'я, професійні обов'язки яких спрямовані на забезпечення максимального терапевтичного впливу на людей, які лікуються препаратами. Фахівці повинні постійно оновлювати свої знання, слідкувати за досягненнями фармацевтичної науки і практики, вимогами до професійної підготовки, законами, що регламентують діяльність та контролюють лікарські препарати.

Аналіз вимог, зазначених у рекомендаціях ВООЗ [294, с. 5–26] та FIP свідчить, що акцент зроблений не на необхідності отримати більш глибокі фахові знання із галузі фармації, а на вдосконалення компетентностей, професійних та особистісних якостей, які разом із придбаними професійними навичками дозволять фахівцеві посісти належне місце серед працівників системи охорони здоров'я.

Отже, базові поняття дослідження представлено трьома блоками, що виступають теоретичним підґрунтям дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, розкривають теоретичні засади дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, структуру та зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Перший блок включає поняття, що розкривають сутність професійної підготовки, зокрема, такі поняття, як «професійна підготовка», «неперервна професійна освіта», «кваліфікації», «освітньо-професійні рівні», «тенденції». Другий блок понять включає поняття, що характеризують особливості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зокрема, «фармація», «фармацевтична галузь». Третій блок включає поняття, що відображають сутність та специфіку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні («фахівець фармацевтичної галузі», «фармацевт», «провізор»).

Виділені нами блоки базових понять взаємопов'язані й слугують теоретичною основою для реалізації завдань дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. У контексті нашого дослідження базові поняття «тенденції», «професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі» тлумачаться нами наступним чином:

– тенденції – пріоритетний напрям, в якому здійснюється розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі;

– професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі – спеціально організований освітній процес здобуття майбутніми фахівцями фахових знань, умінь і навичок, необхідних компетентностей, які становлять основу професійної діяльності у сфері охорони здоров'я, формують науковий світогляд, мотивацію до професії та забезпечують подальший неперервний професійний розвиток у фармацевтичній галузі.

Поняття «фармацевт» розглядається у дослідженні як «фахівець початкового та першого рівнів освіти» у галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фармація», предметною діяльністю якого є забезпечення населення лікарськими засобами й товарами медичного призначення, збереження й контроль якості лікарських засобів. Поняття «провізор» розглядається у дослідженні як фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста галузі знань «Охорона здоров'я» за спеціальністю «Фармація», який має право на самостійну фармацевтичну роботу та на управління аптекою.

Під неперервною професійною освітою ми розуміємо професійну освіту, яку здобуває індивід протягом усього професійного життя, з метою вдосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства.

Під фармацією, як уже зазначалося, ми розуміємо науково-практичну діяльність у галузі охорони здоров'я, що охоплює сферу лікознавства: управління, пошук, дослідження, створення, стандартизацію, виробництво, контроль якості, зберігання, реєстрацію лікарських препаратів, фармацевтичний маркетинг, а також розробка обладнання для фармацевтичних підприємств та захист навколишнього середовища, пов'язаний з виробництвом лікарських препаратів.

Під фармацевтичною галуззю ми розуміємо систему поєднаних між собою оборотними зв'язками фармацевтичної науки, фармацевтичного виробництва та фармацевтичної освіти.

Фахівця фармацевтичної галузі ми розглядаємо як особу, яка здобула фармацевтичну освіту й ступінь у спеціальних медичних (фармацевтичних) закладах освіти чи підготовлених безпосередньо в установах охорони здоров'я й допущена, згідно із законом, до фармацевтичної діяльності.

1.2. Проблема професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці вищих закладів освіти

Проблеми та зміст професійної практичної підготовки фахівців фармацевтичної галузі досліджено науковцями: І. Д. Бойчук, І. Вітенко, К. Платонова, Б. Ясько [16, с. 18–22]. У працях відомих фахівців фармацевтичної науки (В. П. Черних, О. П. Волосовець, Б. С. Зіменковський, Р. Б. Лесик, О. П. Гудзенко, Л. І. Вишневська, В. М. Запорожан, В. В. Трохимчук, Я. В. Цехмістер, Д. С. Волох, М. Л. Сятиня, Г. В. Дзяк, Є. М. Нейко та ін.) досліджено всі види фармацевтичної та медичної допомоги.

Домінуючу мету професійної підготовки майбутнього фахівця до професійного й особистісного розвитку визначено в наукових працях С. О. Сисоєвої [227, с. 5].

Теоретичні та методичні засади неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю розглянуто Л. Г. Кайдаловою. У дисертаційному дослідженні Л. Г. Кайдалової проведено аналіз світових систем вищої фармацевтичної освіти, виокремлено найбільш поширені групи професійної підготовки фахівців фармацевтичного профілю, виокремлено основні принципи, на яких повинна будуватися неперервна професійна підготовка [95, 42 с.].

Офіційним документом, який визнає Європейська асоціація фармацевтичних факультетів, є Директива Європейського Союзу 85/432 ЕС Ради Європейської Економічної Спільноти від 16 вересня 1985 року з координації положень, які встановлені відповідно до закону, статуту або адміністративним рішенням відносно певних дій у галузі фармації [294, с. 5–26].

У праці В. П. Черниха розглянуто питання професійного розвитку фармацевтичних кадрів в Україні [325, с. 3–4].

А. О. Якуба розглядав окремі аспекти становлення фармацевтичної освіти на Харківщині в другій половині XIX ст. – початку XX ст. [335, с. 33–36].

Становлення та розвиток вищої фармацевтичної освіти у західноукраїнському регіоні (1784–1991 рр.) розглянуто у дисертаційному дослідженні С. В. Різничок [212, 263 с.].

В. М. Приходько зазначає, що реалізація компетентнісного підходу в про-

фесійній освіті буде сприяти досягненню головної мети – професійній підготовці кваліфікованого спеціаліста, який вільно володіє професією, здатного ефективно працювати на рівні світових і європейських стандартів, готового до постійного професійного росту, соціальної і професійної мобільності [201, с. 142–146].

Фармацевтична освіта має одні з найкращих освітніх показників у нашій державі. Вона прогресивно інтегрується до Європейського освітнього простору, активно й цілеспрямовано впроваджуються світові освітні стандарти в систему професійної підготовки фахівців [40].

Появу професійних та соціальних проблем, виробничих аварій, техногенних та екологічних проблем зумовлює некомпетентність фахівців, тому створення освітньої системи, що забезпечує майбутніх фахівців знаннями, вміннями, навичками, якостями, що відповідають умовам сьогодення та адекватні тенденціям постійних змін у зовнішньому середовищі є виходом із кризи компетентності. Визначення та обґрунтування методичних підходів до професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі сприяє підвищенню ефективності системи управління персоналом фармацевтичних організацій [290, с. 4–25].

Постійне звернення фахівців фармацевтичної галузі й усіх причетних до розвитку фармації громадян, до вивчення й упровадження у фармацію накопиченого нею чималого досвіду за минулі десятиліття не втрачає свого сенсу й актуальності й нині.

Розглянемо процес становлення й розвитку фармацевтичної освіти в Україні.

Фармацевтична освіта в Україні формувалася в 1990-і роки в умовах значних змін у соціально-економічному та духовному просторі суспільства, зумовлених значним поширенням нових освітніх технологій та істотним розширенням можливостей і потреб в особистому розвитку людини. Напрямки фармацевтичної освіти в Україні були зорієнтовані на оновлення та внесення суттєвих коректив у цілі, завдання й зміст освітянського процесу, що знайшло відображення в Концепції багатоступеневої неперервної освіти, схваленої Міністерством охорони здоров'я України в лютому 1991 року.

Концепцією передбачалося виділення підготовки кадрів для промислової

фармації, а також фахівців з економіки та управління, клінічної фармації. Були закладені підвалини для сучасних спеціалізацій за спеціальністю «Фармація». Наприкінці 1992 р. на I з'їзді педагогічних працівників України була схвалена Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 було затверджено схвалену на I з'їзді педагогічних працівників України Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») та заходи щодо її реалізації [61]. Подальший розвиток положень і зміни до Програми були затверджені на II з'їзді в жовтні 2001 р. Важливою також є Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України № 347 від 17 квітня 2002 р. № 347/2002, в якій визначено: основні напрямки модернізації змісту, форм і методів навчання, виховання й управління закладами освіти; шляхи реалізації безперервності та доступності якісної освіти для всіх громадян та утвердження її національного характеру [163].

У 2002 р. контрольно-аналітична служба, аналізуючи рівень освіти фахівців, задіяних у фармацевтичній галузі, дійшла висновку, що в аптечній мережі працює 80000 осіб, з яких більш ніж третина взагалі не має спеціальної освіти, 35 % становлять працівники з кваліфікацією фармацевтів і 28,8 % – провізори, люди з повною вищою фармацевтичною освітою. Усе це спонукало Міністерство охорони здоров'я України та Міністерство освіти та науки України розширити мережу фармацевтичних факультетів при вищих медичних закладах освіти [261, с. 11].

Мережа вищих закладів освіти, які здійснюють професійну підготовку фахівців за спеціальністю «Фармація», змінювалася таким чином [250, с. 63–68]:

– до 1992 р. 3 факультети – Українська фармацевтична академія (з 1999-го – Національна фармацевтична академія України, з 2002-го – Національний фармацевтичний університет); Львівський державний медичний університет ім. Д. Галицького; Запорізький державний медичний університет;

– з 1997 р. – Національний медичний університет імені О. О. Богомольця; Луганський медичний університет;

– з 1999 р. – Івано-Франківська медична академія, медичний інститут Української асоціації народної медицини (м. Київ);

- з 2000 р. – Тернопільська державна медична академія ім. М. Я. Горбачевського; Вінницький державний медичний університет ім. М. І. Пирогова;
- з 2001 р. – Одеський державний медичний університет;
- з 2004 р. – медичний факультет Ужгородського національного університету [293; 303, с. 495–496];
- з 2010 р. – Буковинський державний медичний університет [22; 303, с. 145–146].

Варто зауважити, що до 1992 р. напрямок «Фармація» складався лише з однієї спеціальності. За роки незалежності сталися значні зміни у фармацевтичній освіті. З урахуванням реальних потреб у сфері медичної та фармацевтичної освіти та науки були внесені зміни та доповнення до Переліку напрямів та спеціальностей професійної підготовки фахівців, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. за № 507. Натепер за спеціальністю «Фармація. Промислова фармація» здійснюється професійна підготовка фахівців з вищою фармацевтичною освітою за освітніми програмами: «Фармація», «Технології парфумерно-косметичних засобів», «Технології фармацевтичних препаратів», «Клінічна фармація», а підготовка молодших спеціалістів – з трьох спеціальностей: «Фармація», «Виробництво фармацевтичних препаратів», «Аналітичний контроль якості хімічних лікарських сполук» [245, с. 41; 313, с. 18–20; 367, с. 78–81].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра здійснювалася за чотирма спеціальностями відповідно до переліку спеціальностей 2010–2015 рр. Окреслена структура напрямку «Фармація» дозволяла здійснювати професійну підготовку спеціалістів для різнобічного забезпечення фармацевтичної галузі України (див. Додаток А).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1151 від 06 листопада 2015 р. було запроваджено новий перелік галузей знань та спеціальностей, за якими здійснювалася професійна підготовка здобувачів вищої освіти, зокрема фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. Перелік спеціаль-

ностей 2015 р., за якими здійснювалася професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста й магістра, до 31.12.2015 р. включала галузь знань 1202 «Фармація» та складалась із 4-х спеціальностей. Із 01.01.2016 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266) перелік галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО, включає галузь знань – 22 «Охорона здоров'я», спеціальність – 226 «Фармація. Промислова фармація» (замість 4-х спеціальностей, які були раніше), а також освітні програми: «Фармація», «Клінічна фармація», «Технології фармацевтичних препаратів», «Технології парфумерно-косметичних засобів» [184].

Освітня програма «Технологія фармацевтичних препаратів» (до 1998 р. – «Промислова фармація») має за мету підготовку інженерів-технологів для підприємств фармацевтичної галузі, професійна підготовка яких на сьогодні здійснюється у 5 вищих закладах освіти України, таких як:

- Національний фармацевтичний університет;
- Український державний хіміко-технологічний університет (м. Дніпро);
- Інститут хімії та хімічних технологій Національного університету «Львівська політехніка» [303, с. 419–420];
- Рубіжанська філія Східноукраїнського державного університету;
- Одеський державний політехнічний університет.

Освітня програма «Технологія парфумерно-косметичних засобів» орієнтує своїх випускників на роботу в косметологічних клініках та салонах та на парфумерно-косметичних підприємствах, що є дуже важливим для поліпшення якості як продукції, так і послуг. З 1997 р. ця спеціальність ліцензована у Національній фармацевтичній академії України, з 2003 р. у Тернопільському державному медичному університеті ім. І. Я. Горбачевського [303, с. 475–476], з 2004 р. у Запорізькому державному медичному університеті, з 2010 р. у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця.

Освітня програма «Клінічна фармація» стала сполучною ланкою між лікарем і провізором, оскільки майбутнє лікарняної фармації полягає не в розвитку

нерентабельних і несучасних лікарняних аптек, а в збільшенні ролі клінічної фармації. Просвіта пацієнта, виявлення побічних ефектів лікарських засобів, а також погоджена з лікарем корекція є основними функціями клінічного провізора, які позитивно впливають на підвищення якості фармакотерапії [234, с. 102–103].

Важливість і перспективність цієї спеціальності вже оцінена 5 ВМ(Ф)ЗО України, які розпочали професійну підготовку клінічних провізорів, а саме:

- з 1998 р. – Національна фармацевтична академія України;
- з 2001 р. – Львівський державний медичний університет ім. Д. Галицького; Тернопільська державна медична академія ім. М. Я. Горбачевського [286]; Буковинська державна медична академія; Дніпропетровська державна медична академія [303, с. 145–146].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні здійснюється за такими ступенями: молодший спеціаліст, бакалавр, магістр.

Наказом МОЗ України № 838 від 18.12.2007 р. було затверджено Концепцію розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України [148], яка визначає пріоритетні напрямки та програмні завдання щодо формування системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме:

- поетапне впровадження ступеневої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі й створення умов для реалізації тези: «навчання протягом усього життя» та збереження системи післядипломної освіти;
- запровадження кредитно-модульної організації навчання з обліком трудомісткості навчальної роботи студентів на основі Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS);
- розширення академічної мобільності, яка складається з істотного розширення мобільності студентів, викладацького та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом;
- забезпечення працевлаштування випускників: спрощення професійного визнання кваліфікацій шляхом використання Додатку до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО;
- розширення досліджень щодо визначення потреб у фахівцях певних спеці-

альностей та відкриття нових спеціальностей для забезпечення потреб фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я;

- вивчення ефективності та якості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (заочна форма навчання, післядипломна освіта);

- забезпечення розвитку клінічного напрямку в системі професійної підготовки провізорів загального профілю для підвищення якості медикаментозної терапії та проведення належної фармацевтичної опіки відповідно до вимог GPP.

Згідно з Постановою Кабінету міністрів України №787 від 27.08.2010 р. «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» та наказом Міністерства освіти і науки України № 1067 від 09.11.2010 р. з 2011/2012 н. р. вводиться в дію перелік спеціальностей, за якими здійснювалася професійна підготовка фахівців у ВНЗ України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста й магістра [195].

Для прикладу, навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» кваліфікації «Провізор» денної форми навчання, затверджений 24 березня 2015 р. Міністерством охорони здоров'я України та навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Технологія парфумерно-косметичних засобів» кваліфікації «Провізор – косметолог» денної форми навчання, затверджений 20 квітня 2015 р. Міністерством охорони здоров'я України, складено з розрахунку 5 років навчання або (300 кредитів ECTS). Один навчальний рік триває 40 тижнів і включає 60 кредитів (1 тиждень – 1,5 кредиту ECTS), 1 кредит ECTS становить 30 академічних годин. Навчальний рік включає 1800–1960 академічних годин. Загальне навчальне навантаження включає час на проведення лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, консультацій, самостійної та індивідуальної роботи, проходження навчальної та виробничої практики й спеціалізації, а також контрольних заходів. Тиждене аудиторне навантаження становить у середньому 22,75–25,3 навчальних годин для студентів. Обсяг самостійної роботи становить приблизно 50 % від загального. Графік навчального процесу складається з двох навчальних семестрів. Графі-

ком передбачено додатковий термін для завершення вивчення окремих модулів з дисциплін (їх перескладання, підвищення рейтингу тощо) – 1-2 тижні після закінчення семестрів на 1–4 курсах. У межах цього терміну передбачено складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1. Фармація». Останній семестр випускного курсу передбачає, крім навчання студента, підготовку до державної атестації та її проведення. Назви та обсяги вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін регламентовані МОН України [146, с. 3–4; 147, с. 4–5].

Державна атестація випускників включає стандартизований тестовий та практично-орієнтований державні іспити. Стандартизований тестовий державний іспит складається з двох тестових екзаменів «Крок 1. Фармація» та «Крок 2. Фармація». Тестовий екзамен «Крок 1. Фармація» є інтегрованим екзаменом, який проводиться після 3-го курсу і вимірює показники якості фахової складової базової вищої фармацевтичної освіти. Тестовий екзамен «Крок 2. Фармація» (для освітньої програми «Фармація») та «Крок 2. Технологія парфумерно-косметичних засобів» (для освітньої програми «Технологія парфумерно-косметичних засобів») є складовою державної атестації випускників ВМ(Ф)ЗО і вимірює показники якості фахової компоненти повної вищої фармацевтичної освіти. Практично-орієнтований державний іспит проводиться у формі державних випускних екзаменів або комплексного випускного іспиту, форма проведення практично-орієнтованого державного іспиту визначається ВМ(Ф)ЗО [146, с. 3–4; 147, с. 4–5].

Варто звернути увагу на те, що процеси модернізації вищої фармацевтичної освіти в міжнародному просторі, спонукають до створення належних умов для якісної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: професійної компетентності, загальної освіченості і культури, комунікабельності, самостійності у прийнятті рішень та відповідальності за свої дії.

За вимогами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зроблено акцент на необхідність суттєво змінювати оволодіння глибокими фаховими знаннями з фармації, на вдосконалення особистісних якостей, які поряд з набутими професійними вміннями та навичками дозволять фахівцеві фармацевтичної галузі посісти належне місце серед працівників системи охорони здоров'я. Виходячи з ре-

комендацій VII Наради з проблем фармацевтичної освіти Всесвітньої організації охорони здоров'я, що відбулася 17–18 червня 2002 р., зазначено, що існують суттєві розбіжності в різних країнах щодо кваліфікацій, термінів і змісту навчання. У більшості з них не входять до освітньо-професійної додипломної підготовки такі дисципліни, як клінічна фармація, навички проведення наукових досліджень, виготовлення ліків в умовах аптеки, управління колективом, забезпечення якості тощо. Такими знаннями й уміннями мають володіти всі фармацевти й провізори. Аналіз змісту професійної підготовки фахівців-фармацевтів показує, що ця підготовка не передбачає формування навичок володіння комп'ютером, професійної роботи в різних секторах фармацевтичної галузі; знання фармакоекономіки; розробку методичних матеріалів, системи реєстрації лікарських засобів, концепції первинної медико-санітарної допомоги, управління кадрами та фінансами, організаційного керівництва фармацевтичною діяльністю тощо [165].

За результатами проведених досліджень і вимогами Всесвітньої організації охорони здоров'я, до професійних компетенцій фармацевтів і провізорів можна віднести: надання фармацевтичної допомоги будь-якій людині, яка її потребує; знання, вміння й навички з професійної сфери; комунікативні вміння й навички, здатність вести бесіду, спілкуватись з відвідувачами аптекних закладів тощо. На думку експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, необхідно передбачити в навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі дисципліни та практику, які передбачали б роботу в поліклініках, лікарську допомогу, терапевтичну практику, управління лікарським забезпеченням, раціональне використання лікарських засобів [165].

Метою модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в контексті Болонського процесу є досягнення таких цілей, як підвищення якості лікарських засобів та фармацевтичної допомоги, збереження та зміцнення здоров'я нації, підвищення якості освітньої, наукової і фахової діяльності вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів та закладів післядипломної фармацевтичної освіти; конкурентоспроможність фахівців фармацевтичної галузі на європейському та світовому ринках праці.

Сьогодні в Україні професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі здійснюється в 39 ВМ(Ф)ЗО (13 – університети, академії; 26 – коледжі, училища). На фармацевтичних факультетах ВМ(Ф)ЗО навчаються 18 853 осіб. Підготовку фармацевтичних кадрів здійснюють 1177 науково-педагогічних працівників профільних кафедр, з них докторів наук – 156, кандидатів наук – 665, без наукового ступеня – 355 (30 %) [165]. Кількість фармацевтичних факультетів у країні вже досягла середнього в порівнянні з розвиненими країнами світу рівня – 1 факультет на 5 мільйонів населення тільки за освітньою програмою «Фармація».

Розглянемо детальніше ВМ(Ф)ЗО, які здійснюють професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі в Україні в ХХІ столітті. Так, підготовку молодших спеціалістів та бакалаврів-фармацевтів забезпечують: Житомирський базовий фармацевтичний коледж ім. Г. С. Протасевича; коледж Національного фармацевтичного університету та 21 медичний коледж, які мають фармацевтичні відділення. Професійну підготовку спеціалістів-провізорів та магістрів фармації забезпечують 18 ВМ(Ф)ЗО, провідним серед яких є Національний фармацевтичний університет (м. Харків). На базі університету проведені ІІІ, V, VI, VII, VIII національні з'їзди фармацевтів України. За ініціативи академії та підтримки МОЗ України: розроблено та впроваджено Концепцію розвитку фармацевтичної галузі та Концепцію розвитку фармацевтичної освіти; відкрито 20 фармацевтичних факультетів у системі вищих медичних навчальних закладів України, встановлено професійне свято «День фармацевтичного працівника» (1999 р.) та почесне звання «Заслужений працівник фармації України» (2005 р.).

На території університету створено музей історії фармації України з монументальною унікальною скульптурною композицією «Фармація у віках» (2004 р.), «Особистості в фармації» (2010 р., на честь організаторів фармації ректорів М. О. Валяшка та Д. П. Сало), видано першу у світі Фармацевтичну енциклопедію (2005 р.). Розроблено та прийнято Етичний кодекс фармацевтів України. За період існування університету підготовлено понад 45000 фахівців для вітчизняної фармацевтичної галузі та понад 5000 магістрів фармації для 85 країн світу.

Фармацевтичний факультет у складі Національного медичного університету

імені О. О. Богомольця був відкритий у 1997 р. Сьогодні на факультеті працює 7 кафедр, з них 5 опорних та 6 випускних: аптечної та промислової технології ліків, медичної та загальної хімії, фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії, організації та економіки фармації, фармакології, клінічної фармації та клінічної фармакології, фармакогнозії та ботаніки [306].

У 1998 р. рішенням Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти України Луганському державному медичному університету було надане право здійснювати освітню діяльність за напрямом «Фармація». У 2003 р. фармацевтичний факультет отримав право на професійну підготовку інтернів та магістрів. У 2006 р. була відкрита аспірантура зі спеціальності «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи», у 2007 р. – зі спеціальності «Фармацевтична хімія та фармакогнозія». За 15 років фармацевтичний факультет відкрив шлях до професії 697 спеціалісту-провізору, які в повному обсязі були розподілені та працюють в аптечних закладах міста Луганська, Луганської області та України [305].

Кафедра фармації Київського міжнародного університету створена 2012 р., основна мета – професійна підготовка фахівців з фармації за ступенем «Бакалавр», задоволення зростаючого попиту вітчизняного фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я на професійну підготовку сучасних висококваліфікованих фахівців. Кафедра забезпечує навчально-методичну діяльність за дисциплінами циклу науково-природничої та професійної підготовки, серед яких: історія медицини та фармації; гігієна у фармації; аптечна технологія лікарських засобів; промислова технологія лікарських засобів; організація та економіка фармації; екстремальна медицина; етика й деонтологія у фармації [100].

В Івано-Франківському національному медичному університеті професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі відбувається на 20 кафедрах. Серед викладачів кафедр — 24 доктори і 82 кандидати медичних наук. Випускаючими кафедрами факультету є: кафедра фармації, кафедра клінічної фармакології і фармакотерапії з курсом основ біоетики і біобезпеки, кафедра економіки і організації фармації та технології ліків. [84]. Загальна кількість випускників денної форми навчання у 2013 р. становила 57 осіб, а заочної – 71 особа (табл. 1.1).

Загальна кількість випускників фармацевтичного факультету за всі роки

Рік випуску	Випускники, які отримали диплом з відзнакою		Загальна кількість випускників		
			денна форма навчання	заочна форма навчання	
	денна	заочна	літо	літо	зима
2004	7	—	35	—	—
2005	13	—	54	—	—
2006	7	—	58	—	—
2007	9	—	58	—	—
2008	6	—	68	—	—
2009	11	—	78	85	31
2010	14	1	100	92	31
2011	8	1	109	101	—
2012	8	1	73	70	24
2013	13	—	57	20	51
2014		—			95

Джерело: [84]

У Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова кафедра фармації створена у 2002 р. Кадровий склад кафедри відрізняється від інших кафедр тим, що крім науково-педагогічного стажу багато викладачів мають великий досвід практичної діяльності в галузі фармації. Це провізори вищої категорії, завідувачі та заступники завідувачів аптек. Головне завдання кафедри – навчити майбутніх фахівців умінню організовувати роботу аптечних підприємств та їх підрозділів, визначати та реалізовувати різні напрямки їх діяльності з метою забезпечення високого рівня фармацевтичної допомоги населенню.

Викладачі кафедри забезпечують викладання профільних дисциплін. На 1–2 курсі студенти вивчають загально-біологічні дисципліни – медичну біологію й ботаніку, а під час навчальної практики знайомляться з видовим різноманіттям рослин, поширених на Поділлі та їх практичним застосуванням, проводять збір і гербаризацію рослин, які потім використовуються на практичних заняттях. На старших курсах майбутні фахівці фармацевтичної галузі вивчають наступні дисципліни: технологія лікарських засобів (аптечна та промислова технологія лікарських засобів); виготовлення ліків у польових умовах; технологія гомеопатичних лікарських засобів; фармакогностичні основи фітотерапії; фармакологія; організація та економіка фармації; фармацевтичне товаровознавство; малосерійне вироб-

ництво з готових лікарських засобів; аналіз фінансово-господарської діяльності фармацевтичних підприємств [32].

Навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за напрямом підготовки «Фармація» у Буковинському державному медичному університеті розпочато у 2001 р., коли була отримана ліцензія на підготовку фахівців за спеціальністю «Клінічна фармація». Перший випуск за цією спеціальністю відбувся у 2006 році. З 2010 р. здійснюється професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація». Фармацевтичний факультет Буковинського державного медичного університету створений у серпні 2004 р. Цьому сприяло недостатнє забезпечення фармацевтичними кадрами на Буковині та в прилеглих областях. Фармацевтичний факультет є повноцінною складовою університету європейського зразка. До складу фармацевтичного факультету входять 7 кафедр: медичної та фармацевтичної хімії, біоорганічної і біологічної хімії та клінічної біохімії, фармації, суспільних наук та українознавства, біологічної фізики та медичної інформатики, медичної біології, генетики та фармацевтичної ботаніки, фізіології. Структурними підрозділами факультету є навчально-виробничі ділянки з вирощування лікарських рослин та навчально-виробнича аптека. Професійна підготовка фахівців на фармацевтичному факультеті здійснюється за спеціальністю «Фармація» (освітні програми «Фармація» і «Клінічна фармація») ступенів «Бакалавр» і «Магістр». На факультеті навчається близько 400 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі очної та заочної форм навчання [304].

Зазначимо, що фармацевтична галузь потребує кваліфікованих фахівців, обізнаних у питаннях якості, здатних грамотно організовувати виконання вимог міжнародних стандартів з управління якістю та специфічних галузевих норм і правил [155]. Згідно з вимогами, особа, яка на фармацевтичному підприємстві відповідає за управління (забезпечення) якістю, повинна мати базову професійну освіту, яка б давала можливість результативно виконувати всі свої функціональні обов'язки відповідно до ліцензійних умов [131]. На даний момент такі фахівці зазвичай призначаються з числа співробітників, що мають вищу фармацевтичну освіту. Однак їм бракує знань та навичок для вирішення всіх відповідних задач.

Надійне обладнання, високоякісна сировина та валідовані технологічні процеси – це важливі складові гарантування якості фармацевтичної продукції, але у світлі сучасних вимог також не можна не враховувати інші аспекти функціонування фармацевтичних підприємств: систему керування документообігом, людськими ресурсами, внутрішніми аудитами, коригувальними й запобіжними заходами, а також забезпечення належної інфраструктури та інформування, стратегічне й оперативне планування, управління ризиками [49, с. 24–32]. Усіма цими видами діяльності необхідно управляти як єдиною системою взаємопов’язаних процесів, яка і є системою управління якістю. А це вимагає специфічних знань і навичок від осіб, відповідальних за формування й підтримання системи управління якістю. Фармацевтичні підприємства вирішують цю проблему шляхом додаткового навчання фахівців з фармацевтичною освітою на профільних спеціальностях, що дозволяють отримати другу вищу освіту (наприклад, «Якість, стандартизація та сертифікація»). Однак у багатьох випадках необхідну професійну підготовку фахівців галузі намагаються забезпечити шляхом участі в спеціалізованих семінарах, курсах чи тренінгах [101, с. 52–55]. Таку ситуацію не може бути визнано як задовільну, адже такі заходи не дозволяють одержати відповідних знань та навичок.

У результаті аналізу щодо професійної підготовки фахівців за напрямком «Управління якістю» в Україні В. І. Городецька [49, с. 25–26] зазначає, що така спеціальність не внесена до класифікатора відповідно до постанови № 787 КМ України від 27 серпня 2010 р. Цей класифікатор включає лише спеціальність «Управління безпечністю та якістю товарів», яка впроваджується у вищих навчальних закладах з професійної підготовки фахівців для галузі харчування, адже визнається, що ця галузь має виражену специфіку, а тому потребує компетентних фахівців зі знаннями як у сфері організації виробництва й реалізації харчової продукції, так і у сфері власне управління якістю. На наш погляд, аналогічна ситуація має місце й у фармацевтичній сфері, що не потребує додаткового обґрунтування.

Науковець проаналізувала ситуацію щодо наявності інших споріднених спеціальностей, які на даний момент забезпечують сектор управління якістю вкрай необхідними фахівцями (див. Додаток Б).

Сьогодні в Україні професійна підготовка фахівця з управління якістю для фармацевтичного підприємства можлива через кілька шляхів:

1) додаткова професійна підготовка з питань управління якістю фахівця з наявною базовою фармацевтичною освітою через участь у тематичних семінарах, курсах, конференціях, майстер-класах та інших заходах;

2) перепідготовка через здобуття фахівцем другої вищої освіти на базі наявної фармацевтичної освіти за спеціальністю «Якість, стандартизація та сертифікація» (наприклад, у Національному фармацевтичному університеті, де за вибором вищого навчального закладу викладаються кілька дисциплін фармацевтичного профілю, у тому числі – основи GMP). Однак, післядипломне навчання шляхом проходження специфічної професійної підготовки не може претендувати на повне і достатнє у зв'язку з його нетривалістю і несистемністю. Отримання другої вищої освіти за спеціальністю «Якість, стандартизація та сертифікація» з цієї точки зору виглядає більш раціональним і правильним, однак і таке навчання не дає повноцінних знань та навичок щодо розробки, впровадження, підтримки та постійного вдосконалення системи управління якістю фармацевтичним підприємством через специфічність галузевих вимог. Крім того, таке «двохступеневе» навчання (перша фармацевтична освіта + друга вища освіта за спеціальністю «Якість, стандартизація та сертифікація») потребує більшого часу і витрат, ніж базове навчання у сфері управління якістю у фармації [49, с. 25–26].

У табл. 1.2 наведено спеціальності, за якими здійснюється професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі в Україні. Основні спеціальності зумовлені реальними соціально-економічними процесами, а саме: низькими прямими показниками здоров'я населення України; диспропорціями в системі професійної підготовки та використання фахівців фармацевтичної галузі; недостатнім упровадженням сучасних ефективних систем професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на додипломному та післядипломному етапах, інтеграцією України у світове співтовариство.

Відповідно до отриманого ступеня та спеціальності випускник згідно з Класифікатором професій ДК 003:2010, затвердженим наказом Держспоживстандарту

України від 28.07.2010 № 327, зможе працювати за такими первинними професіями [104]: завідувач аптеки; завідувач аптечного складу; завідувач фармацевтичного підприємства; завідувач відділу (структурного підрозділу) закладу охорони здоров'я; завідувач відділу безрецептурного відпуску; науковий співробітник; хімік-аналітик; консультант з ефективності підприємства у сфері фармації; консультант з раціонального виробництва фармацевтичної продукції; фахівець із методів розширення ринку збуту фармацевтичної продукції; лаборант (хімічні та фізичні дослідження); лаборант технічного аналізу та спектрального аналізу; комерційний агент у сфері фармації; диспетчер з постачання фармацевтичної продукції.

Таблиця 1.2

Спеціальності професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні

Вищий медичний (фармацевтичний) навчальний заклад	Спеціальність							
	Фармація	Клінічна фармація	Технологія парфумерно-косметичних засобів	Технологія фармацевтичних препаратів	Біотехнологія	Економіка підприємства	Маркетинг	Менеджмент
Буковинський державний медичний університет	+	+	—	—	—	—	—	—
Вінницький медичний національний університет імені М. І. Пирогова	+	+	—	—	—	—	—	—
Дніпропетровська державна медична академія	—	+	—	—	—	—	—	—
Донецький національний медичний університет імені Максима Горького	+	—	—	—	—	—	—	—
Запорізький державний медичний університет	+	—	+	—	—	—	—	—
Луганський державний медичний університет	+	—	—	—	—	—	—	—
Львівський державний медичний університет імені Данила Галицького	+	+	—	—	—	—	—	—
Київський медичний університет УАНМ	+	—	—	—	—	—	—	—
Національний фармацевтичний університет України	+	+	+	+	+	+	+	+
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця	+	—	+	—	—	—	—	—

Джерело: самостійне опрацювання

Аналіз сучасного фармацевтичного кадрового потенціалу свідчить про те, що в Україні працює близько 1680 науковців. Із них 224 доктори наук та 884 кан-

дидати наук – це спеціалісти високої кваліфікації, яким присвоєно вчений ступінь. За показником кількості фахівців з ученим ступенем (73 %) фармацевтичні заклади України у системі Міністерства охорони здоров'я і Національної академії медичних наук України практично не поступаються багатьом медичним. Середній показник забезпеченості кадрами з ученим ступенем по Міністерству охорони здоров'я України у 2000 р. становив 75 % [319].

Найбільше докторів наук працює в Національному фармацевтичному університеті України (Харків), Запорізькому державному медичному університеті, Державному науковому центрі лікарських засобів (Харків), а кандидатів наук – крім вищевказаних закладів, багато працює у Львівському державному медичному університеті, Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця, Одеському державному медичному університеті. Учені-фармацевти в Україні традиційно створили наукові школи, в яких пошук та дослідження фармакологічно активних сполук, удосконалення існуючих лікарських засобів сполучаються з інтенсивною професійною підготовкою кадрів найвищої кваліфікації [319].

Виходячи із зазначеного, важливим завданням фармацевтичної освіти є професійна підготовка кадрів для фармацевтичних факультетів. Провідну роль у цьому відіграє Національний фармацевтичний університет України, який завдяки потужному науково-викладацькому потенціалу може проводити стажування викладачів фармацевтичних факультетів, підготовку кандидатів та докторів наук, а також на базі Інституту підвищення кваліфікації спеціалістів фармації, який входить у структуру університету, здійснювати неперервну професійну підготовку фармацевтичних кадрів протягом всього терміну практичної діяльності. Підвищення кваліфікації спеціалістів здійснює також Київська медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, Інститут післядипломної освіти Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, а також факультети післядипломної освіти Львівського та Запорізького державних медичних університетів.

З метою координації питань стосовно розвитку і вдосконалення фармацевтичної освіти при Національному фармацевтичному університеті України була створена і функціонує Науково-методична комісія з фармації Міністерства освіти

та науки України. Одним із найбільш значних здобутків діяльності Науково-методичної комісії з фармації стало створення нового покоління стандартів вищої освіти, які дозволили привести у відповідність зміст навчання та потреби фармацевтичної галузі.

Для подальшого вдосконалення системи медичної та фармацевтичної освіти в Україні, підвищення якості професійної підготовки спеціалістів, а також урахування рекомендації науково-методичних конференцій, Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.98 р. № 317 серед провідних кафедр ВМ(Ф)ЗО були визначені опорні кафедри за спеціальністю «Фармація» у [319]: Запорізькому державному медичному університеті; Львівському державному медичному університеті ім. Данила Галицького; Національному фармацевтичному університеті України: Інституті підвищення кваліфікації спеціалістів фармації.

Основною функцією опорних кафедр є узагальнення й поширення кращого досвіду організації навчально-методичної роботи для поліпшення теоретичної та практичної професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі та узагальнення досвіду підвищення кваліфікації та фахової майстерності провізорів – інтернів, магістрів, аспірантів та професорсько-викладацького складу ВМ(Ф)ЗО на основі поглиблення їх теоретичних і практичних знань на опорних кафедрах інститутів післядипломної освіти Міністерства охорони здоров'я України.

Для обміну досвідом між фармацевтичними факультетами України з метою підвищення рівня методичної роботи, узагальнення передового досвіду організації навчального процесу, забезпечення його цілісності й безперервності, підвищення теоретичного, науково-методичного рівнів і професійної майстерності викладачів, виконання завдань з реформування вищої освіти у вищих навчальних закладах освіти МОЗ України спеціальності «Фармація» та залучення професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до вирішення наукових проблем методики викладання навчальних дисциплін у грудні 1999 р. в структурі Національного фармацевтичного університету України була створена науково-методична лабораторія з питань фармацевтичної освіти за погодженням Міністерства охорони здоров'я України [319].

Стрімке зростання кількості фармацевтичних факультетів в Україні в умовах незалежності створило проблему із забезпеченістю фармацевтичних факультетів, особливо це стосується недавно організованих, підручниками, посібниками, виданими державною мовою, та таких, які за змістом відповідають сучасним вимогам. Тому при Національному фармацевтичному університеті України було організовано державне видавництво. Видавнича діяльність Національного фармацевтичного університету України становить 75 % від такої всіх фармацевтичних вищих навчальних закладів України. У створенні якісного банку науково-методичного забезпечення сучасної фармацевтичної освіти – навчально-методичних комплексів беруть участь усі фармацевтичні факультети України, оскільки особливої актуальності набули нові підходи до викладання навчального матеріалу, адаптованого до світової практики за всіма фармацевтичними дисциплінами.

Отже, проведене нами дослідження проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці у ВНЗ свідчить, що фармацевтична освіта не може бути відокремлена від стратегічних завдань реформування змісту освітянського процесу в Україні, які стосуються розробки державних стандартів формування систем та обсягу знань, умінь, навичок творчої діяльності, інших якостей особистості на різних освітніх і кваліфікаційних рівнях; забезпечення альтернативних можливостей для отримання освіти відповідно до індивідуальних потреб і здібностей; органічне поєднання в змісті освіти його загальноосвітньої і фахової складових відповідно до освітніх рівнів та особливостей регіонів України [319]. До того ж фармацевтична освіта України відповідно до міжнародних стандартів повинна відповідати пріоритетам XXI століття [18, с. 186–196]: формування і прищеплення членам нашого суспільства шанобливого ставлення до професій, укріплення авторитету фармацевтичної галузі через підготовку висококваліфікованих кадрів, відкриття нових актуальних спеціальностей, безперервне удосконалення змісту фармацевтичної освіти в контексті Болонського процесу, широке запровадження нових технологій, форм і методів освіти, наращування наукового потенціалу галузі, забезпечення інтеграції фармацевтичної

науки й практики, удосконалення післядипломної освіти, здійснення кадрового моніторингу, створення системи атестації та сертифікації фармацевтичних кадрів на державному рівні.

Таким чином, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні є однією з тих, які найбільш динамічно розвиваються за складних умов сьогодення, чому значною мірою сприяє й розвиток фармацевтичної науки та закладів освіти, де готують відповідних фахівців. Система професійної підготовки фармацевтичних кадрів у поєднанні із системою їх використання виконує функції із забезпечення населення ефективними та безпечними ліками, створює та розвиває виробництво вітчизняних лікарських засобів, контролює їх якість, розвиває сучасну систему професійної підготовки фармацевтичних кадрів відповідно до потреб надання якісного медикаментозного забезпечення населення.

1.3. Концепція дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні

На етапі значних політичних, економічних та соціокультурних суперечностей фахівці фармацевтичної галузі України наполегливо шукають шляхи подальшого розвитку фармацевтичної освіти та науки для усвідомленого, активного та цілеспрямованого руху в напрямі інтеграції до світової спільноти.

Стратегічною метою глобальних перетворень національної системи фармацевтичної освіти України є створення принципово нової системи, яка б забезпечила реальну можливість кожній людині здобути й поповнити свої знання протягом усього життя [70, с. 44–90].

Швидкоплинність та швидкозмінність глобальних процесів суспільного розвитку, що зумовлювали всебічні інтеграційні тенденції у світі, поява інформаційних технологій, значущі соціально-економічні трансформації викликали необхідність модернізації сучасної фармацевтичної галузі та поставили професійну підготовку фахівців для галузі на одне з пріоритетних місць у державній політиці країни, надали їй статус гаранта незалежності й національної безпеки України.

Оскільки професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі є систе-

мою, що постійно розвивається, її модернізація є закономірним історичним процесом, пов'язаним із необхідністю зміни освітньої моделі, що сформувалася в умовах індустріальної культури й суперечить культурним реаліям постіндустріального суспільства. Процес удосконалення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в нових умовах, як і будь-якої системи, починається з нової філософії та геокультури, які на сучасному етапі цивілізаційного розвитку є філософією та культурою постмодерну.

Модернізація сучасної фармацевтичної освіти, саме в контексті цієї філософії та культури, спрямована на оновлення не тільки змісту, форм і методів освітньої діяльності, а й торкається самого розуміння сучасної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як неперервної, спрямованої на формування творчої особистості глобального інформаційного суспільства XXI ст., здатної до саморозвитку та навчання впродовж життя [31, с. 71].

Як стверджує В. Г. Кремень, визначальними факторами епохи оновлення глобального світу, у якому невинно розширюються взаємозв'язки та взаємозалежність індивідів, держав, націй, інтенсивно формується планетарний інформаційний простір, трансконтинентальний ринок капіталів, товарів, робочої сили, активізується техногенний вплив на природне середовище, ускладнюються етнічні й міжконфесійні зв'язки та відносини, є інтелект та освіта, які перетворюють сучасне суспільство на суспільство знань [114, 216 с.].

І. С. Каленюк до глобальних тенденцій розвитку освіти відносить:

- зростання значення освіти як фактора суспільного розвитку (як генератора й провідника знань та інформації);
- диференціацію джерел фінансування (від переважно держфінансування до широкого спектру джерел доходів та підвищення ефективності їх витрачання);
- інтернаціоналізацію освіти (необхідність її уніфікації, визнання дипломів);
- зміну вимог до змісту, методів та форм навчального процесу (компетентнісний підхід);
- зміну організаційних форм освітньої діяльності (концентрація, централізація, диверсифікація, паралельна освіта);

– глобалізацію ринку освітніх послуг (зростання чисельності іноземних студентів, становлення транскордонної освіти) [97, с. 5–11].

Як вважає І. С. Каленюк, Україні важливо врахувати ці тенденції в процесі розробки сучасної стратегії розвитку освіти для того, щоб перетворити її на реальний чинник підвищення конкурентоспроможності економіки [97, с. 5–11].

Не можна не погодитися з Т. В. Андрущенко, що модернізація освіти України здійснюється на тлі європейських і світових процесів, які кидають їй своєрідні виклики [6, с. 31–37]. Національна фармацевтична освіта, щоб бути на вершині цих викликів, як і вся українська цивілізація й культура, мають здійснити відповідні трансформації. Їх аналіз постає як одна з головних проблем методології розвитку професійної підготовки фахівців, завдань формування державної освітньої політики у фармацевтичній галузі.

На сьогоднішній день одним із найбільш потужних джерел розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні є акумуляція зарубіжного педагогічного досвіду.

На думку О. І. Тимошенко, в Європі та світі загалом існує широке розмаїття підходів до організації, управління освітнім процесом, модернізації змісту освіти в контексті сучасних технологій [287, с. 31–37].

Як вважає В. В. Молодиченко, прикладом позитивного впливу глобалізаційних інновацій на освітні процеси є збільшення відкритості наукових і освітніх просторів національних держав, що сприяє обміну ідеями [145, с. 78–82].

Таким чином, перед Україною глобалізація відкриває цікаві перспективи, оскільки дає змогу скористатися досвідом перевірених рішень, демократичних моделей громадського життя та сучасних технологій. Наразі демократизація є основним чинником у вирішенні соціальних, культурних та освітніх проблем людства, попри їхнє велике розмаїття та суперечливий характер [145, с. 74].

Тendenції демократизації в професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі можна спостерігати в кількох напрямках: децентралізації управління закладами освіти фармацевтичного профілю; розвитку самоврядування у ВМ(Ф)ЗО (процеси розширення прав вищих закладів освіти за всіма напрямками діяльності:

навчальним, науковим, фінансовим); підвищенні суспільного статусу професорсько-викладацького складу; розширенні студентського самоуправління; поширенні впливу громадськості на вищу фармацевтичну школу. Нині в ході утвердження в Україні принципів демократизації повноправними суб'єктами управління все частіше виступають усі інститути суспільства, оскільки на думку канадського педагога Майкла Фуллана неможливо, аби хтось один управляв абсолютно всіма процесами в освіті.

Процеси глобалізації та розвиток інтенсивних наукоємних технологій зумовлюють збільшення попиту на висококваліфікованих фахівців фармацевтичної галузі, які мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно оволоділи навичками підприємницької та управлінської діяльності. Для досягнення цієї мети необхідно інвестувати у професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі, а також прискорити вирішення фундаментального завдання – модернізації національної системи вищої фармацевтичної освіти.

Вирішення проблеми інвестування в професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі дасть змогу досягти не лише короткотермінового економічного успіху, а й закласти засади для формування сталих довготермінових тенденцій розвитку національної економіки.

Не можна не зазначити, що діяльність фахівців у системі фармацевтичної освіти на межі XX – XXI ст. зазвичай ґрунтувалася на концептуальній zasadі «освіта на все життя». Проте виклики цивілізації породжують необхідність здобуття нових знань у фармацевтичній галузі, пов'язаних із новітньою технікою та технологіями, тобто отримання «освіти впродовж усього життя».

Звернемося до Меморандуму з навчання протягом усього життя, підготовленого Комісією Європейського співробітництва та ухваленому в Брюсселі 30 жовтня 2000 року. У ньому наведено ключові ідеї для здобуття неперервної освіти. Цими ідеями, які є підґрунтям для здобуття неперервної фармацевтичної освіти, є [102, с. 11–19]:

– нові базисні вміння (працювати з інформаційно-обчислювальною технікою; іноземні мови, технічна культура, підприємництво та соціальні навички, а

саме вміння бути більш самостійним завдяки таким якостям як самоспрямованість, самовпевненість, ризикованість) для всіх, мета яких – забезпечити загальний і постійний доступ до навчання для формування та поновлення професійних навичок, які необхідні для довготривалої участі в суспільстві знання;

- більше інвестицій у людські ресурси, мета яких помітно підвищити рівень інвестицій у людські ресурси для того, щоб зробити більш пріоритетним здобутком України її людей;

- інновації в професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі, мета яких розробити ефективні методики й умови викладання та навчання протягом усього життя;

- цінність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, мета якої вдосконалити критерії, за якими оцінюються участь та результати професійної підготовки протягом життя;

- переусвідомлення керівництва та консультування, мета якого спростити надання корисної інформації й порад щодо можливостей навчання в Європі та протягом усього життя;

- наближення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі до дому, мета якої надання можливості професійної підготовки протягом усього життя якнайближче до власної громади та за підтримки засобів інформаційно-обчислювальної техніки.

В умовах глобалізації справедливим є питання В. Г. Кременя стосовно національної системи вищої освіти: чи не буде втрачено українську свободу, із такими потугами здобуту в історичній боротьбі? Чи не буде індивідуальний національний розвиток віддано в жертву процесам злиття народів і націй в єдину загальнолюдську спільноту? Які цінності повинні стати пріоритетними для людини в сучасному інформаційному суспільстві [116, с. 5–12]?

Сьогодні, як зазначає В. Г. Кремень, набуває особливої актуальності проблема аксіологічного спрямування навчального процесу в освітніх закладах [115, 519 с.].

Причиною тому є те, що від змісту й спрямованості навчальних дисциплін при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі, виховного процесу

залежить духовна, морально-психологічна культура фахівців фармації. Освітній процес у державі, зважаючи на потреби особистості, має бути спрямований на духовне збагачення й творчу діяльність фахівця фармацевтичної галузі, що розкриває свої здібності для самореалізації, та створення умов для саморозкриття інших.

Вища фармацевтична освіта, як стверджують науковці, стоїть на порозі важливих змін. Це спонукає до змін організації навчального процесу у ВМ(Ф)ЗО та її змістової частини. Нові парадигми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі включають такі елементи [145, с. 74–82]:

- поступова втрата викладачем ролі лідера навчально-виховного процесу та переходу до статусу «підтримки» майбутніх фахівців фармацевтичної галузі;
- майбутні фахівці фармацевтичної галузі частіше виступають у ролі «споживачів»;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій і систем у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі призводить до втрати інтелектуального характеру навчання.

Як переконливо доводить В. Г. Кремень, одним із найважливіших засобів протистояння глобалізму є національні надбання. Якщо раніше актуальними були конфесійні, соціальні, державні, партійні ознаки, то сьогодні, як зауважує В. Г. Кремень, першість посідає національне. Нині саме «нація» – означення всього того конкретного, що протистоїть наявному у віртуальних висотах глобалізму [117, 576 с.].

Дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. ґрунтується на таких концептуальних засадах: 1. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні набуває ефективності, якщо обґрунтовано перспективні напрями її подальшого розвитку, які базуються на виявлених історико-педагогічним аналізом тенденціях та аналізі сучасних вимог до розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. 2. Розгляд історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі здійснюється для всіх українських земель сукупно з метою досягнення цілісності аналізу у єдності і соборності Української держави. Критерієм періоди-

зації історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на українських землях в умовах різного їх підпорядкування обрано зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які водночас співвідносимо з суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку освіти загалом, і фармацевтичної освіти зокрема. Виокремлення періоду становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зумовлене критерієм внутрішнього стану цієї підготовки, яка була обмеженою в змістовому і професійному сенсі: спеціальні курси та фармацевтичні відділення при медичних факультетах університетів (як на підросійських українських землях, так і на землях Західної України) готували працівників для аптечної справи з лімітованим обсягом знань і умінь. Лише з початком 1920-х рр. в Україні (тоді – УСРР) були організовані заклади вищої фармацевтичної освіти – у Харкові, Одесі, Дніпропетровську (тепер – м. Дніпро), Києві. Оскільки визначення тенденцій (загальних, особливих, специфічних) можливе лише на основі порівняння розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у різні історичні періоди і їх співвіднесення з сучасними викликами в освітній галузі, то порівняння є не лише методом, а й засадною основою нашого дослідження.

Дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні здійснювалося за визначеними етапами.

Перший етап – осмислювання кола питань, які могли б скласти основу дисертаційного дослідження, вивчалися історична, педагогічна, психологічна, філософська література, аналізувалися законодавчі та нормативні акти, архівні джерела; здійснювалася первинна обробка результатів пошукового етапу дослідження.

Другий етап – розроблення й обґрунтування періодизації розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI ст.), визначення критеріїв порівняння розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст. Відповідно до розробленої періодизації розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

в Україні у XX – на початку XXI ст. було сформовано історичні періоди для дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: 1921–1941 рр., 1941–1945 рр., 1945 р. – перша половина 1960-х рр., друга половина 1960-х рр. – 1991 р., 1991 р. – до 2017 р.

Третій етап – визначення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI ст.).

У контексті дослідження поняття «тенденція» тлумачиться як пріоритетний напрям, в якому здійснюється розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. На кожному історичному періоді виділено загальні, особливі, специфічні тенденції.

Четвертий етап – порівняння тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в кожному виокремленому історичному періоді та визначення наскрізних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Після історико-педагогічного аналізу розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в кожному виокремленому історичному періоді визначено наскрізні тенденції, характерні для всіх без винятку періодів. Виокремлення наскрізних тенденцій, характерних для розроблених і обґрунтованих нами періодів, є важливим аспектом аналізу об'єкта дослідження (професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні), який постійно перебуває в стані розвитку.

Порівнювання розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на визначених нами історичних періодах з метою виокремлення загальних, особливих та специфічних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні забезпечує можливість здійснення аналізу системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні загалом, і на кожному історичному періоді зокрема, з'ясування спільних і відмінних рис у становленні та розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на кожному історичному періоді, їх зіставлення з метою визначення перспективних напрямів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду. Порівняльний аналіз здійснювався для визна-

чення та обґрунтування критеріїв порівняння професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з метою виокремлення загальних, особливих та специфічних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.

Суть сучасної епохи, зокрема у сфері освіти, розкриває логічний ланцюг: глобалізація – національна ідея – людиноцентризм. Загальновідомий вклад фундаторів української педагогічної думки К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, Г. Г. Ващенко у світову педагогічну науку, їх праці вивчають у всьому світі, поважаючи традиції української національної педагогіки. Тому і входження України у міжнародний простір має супроводжуватися врахуванням надбань вітчизняної педагогічної думки.

Дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні передбачає вивчення процесу модернізації та приведення фармацевтичної освіти (структури, змісту, форм, методів, термінів професійної підготовки та якості) у відповідність до державних і міжнародних стандартів та потреб охорони здоров'я країни в якісній фармацевтичній допомозі населенню, забезпеченні нації якісними лікарськими засобами у достатній кількості, розробці нових технологій для виробництва лікарських засобів, збереженні здоров'я нації [365, с. 41–44].

Потребує вирішення питання забезпечення виконання наукового супроводу процесу модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні та виконання Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» [188, с. 11]. Професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі в Україні на додипломному та післядипломному етапах щодо кількості спеціальностей і випускників та їхньої кваліфікації кожного окресленого нами історичного періоду відповідала вимогам ринку праці фахівців фармацевтичної галузі в Україні й міжнародним вимогам [72].

Визначено, що модернізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної сфери як складової системи розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України базується на [139, с. 216–217]:

– упровадженні системи підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які

забезпечать збереження та відновлення здоров'я населення шляхом надання гарантованого рівня фармацевтичної допомоги відповідно до державних стандартів;

- переході до чітко структурованої системи фармацевтичного сектору організації системи охорони здоров'я, збільшенні потреби в провізорах, які надають фармацевтичну допомогу в первинній ланці системи організації охорони здоров'я;

- узгодженні термінів професійної підготовки, переліку спеціальностей з вимогами ринку праці та Директивами ЄС;

- ступеневості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на додипломному та післядипломному етапах, що відповідає принципам неперервного професійного розвитку;

- здійсненні післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі шляхом поєднання фармацевтичної практики та навчання;

- підвищенні якості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, конкурентоздатних на європейському та світовому ринках праці;

- неперервному професійному розвитку фахівців фармацевтичної галузі та підтвердженню їх професійної компетентності.

Дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні здійснено на засадах системного, діяльнісного, акмеологічного, соціально-гуманістичного та особистісно орієнтованого підходів, що дає змогу розглянути професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі як багатофункціональну систему.

Системний підхід забезпечив ефективний структурно-функціональний аналіз професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в її історичному розвитку, дав змогу розглянути професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі як соціокультурний феномен, якому притаманні багатофункціональність, динамічність, гнучкість, відкритість, адаптивність та гуманність. Системний підхід використовувався для обґрунтування організаційної структури професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, а також визначення п'яти періодів її розвитку в XX – на початку XXI ст., виявлення чинників, які

впливають на її функціонування та сприяють розвитку перспективних напрямів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні [58, 224 с.; 14, 406 с.; 64, 624 с.].

За основу системного дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні будемо використовувати модель методології педагогічного системного підходу, розроблену А. Г. Кузнєцовою: виділення об'єкта і представлення його як цілісно взаємодіючого з середовищем; визначення спеціальної дослідницької позиції з метою виділення в педагогічному об'єкті педагогічної системи; формування методологічної програми; визначення методики системного дослідження як сукупності методів, прийомів та засобів задля дослідження педагогічного об'єкта [121, с. 73-78].

Діяльнісний підхід використовувався для дослідження форм і методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зокрема під час читання лекцій, проведення практичних та лабораторних занять для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на фармацевтичному факультеті ВМЗО, переважно для того, щоб майбутні фахівці фармацевтичної галузі усвідомили необхідність вищої фармацевтичної освіти для підвищення професійного рівня, власної духовності, долучилися до навчальної діяльності. На засадах діяльнісного та системного підходів обґрунтовано використання сучасних інформаційних технологій у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Акмеологічний підхід у ході дослідження дозволив визначити особливості професійного становлення фахівця фармацевтичної галузі; вивчити психологічний портрет фахівця фармацевтичної галузі; його професійний розвиток упродовж життя.

Соціально-гуманістичний підхід забезпечив розгляд суб'єктних відносин між викладачами та майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі, які мають характеризуватися гармонійною взаємозалежністю. Цей підхід дав можливість розглядати професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі як життєву необхідність, коли кожен етап навчання наповнюється новим змістом, організаційно-педагогічними формами, методами й нетрадиційними підходами до інтегрування

індивідуальних, професійних, соціальних аспектів життєдіяльності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

Особистісно орієнтований підхід сприяв дослідженню професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як індивідуалізованого процесу, спрямованого на розвиток особистості.

Необхідність кардинальної перебудови й реформування, які ґрунтуються на позиціях гуманності, толерантності, розуміння, найвищої цінності людини та людського життя – головне, що об'єднує освітні системи світу. Підтвердженням цьому є думка П. Ю. Сауха: «Головне, що об'єднує всі освітні системи, – це усвідомлення необхідності кардинальної перебудови й реформування освіти в бік її гуманізації, тенденція руху від школи знань до школи розуміння, від еталону «простого фахівця» до яскравої особистості, яка вміє шукати й відзначається критичним мисленням» [220, 284 с.].

У наукових працях Ж. Монне, О. М. Олексюк, О. В. Сухомлинської подано дослідження педагогічної освіти з урахуванням вимог культурологічного підходу. Як зазначає І. А. Зязюн, культурологічний підхід та його методологія «особливо цінні тим, що визначаються основні регулятиви побудови змісту освіти, у тому числі й вимоги представленості, відображення в ній основних досягнень людського розуму та людської діяльності, всього багатства людських культур, їх взаємозв'язку і взаємодії. Ці уявлення повинні бути не фрагментарними, а системними, повними, необхідними і достатніми для успішного входження суб'єкта освіти у світ культури в усіх її виявах – науковій сфері, суспільному виробництві, повсякденному побуті, саморозвитку тощо, його опанування і, по можливості, розвитку. Тобто необхідний передусім такий регулятив, як цілісність при реалізації культурологічного підходу» [81, с. 21].

О. В. Олійник розглядає культурологічний підхід у контексті загально філософського розуміння культури, аналізуючи педагогічні факти та явища з урахуванням соціальних і культурних процесів минулого, сучасного та майбутнього як «сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння та трансляції педагогічних

цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності» [176, с. 39].

На думку Т. В. Іванової, у «світлі культурологічного підходу до освіти його епіцентром є людина як вільна індивідуальність, здатна до особистісної самодетермінації в культурі» [82, с. 71].

Останні наукові розробки приводять до думки, що економічне зростання має бути припинене і трансформоване у гармонійний розвиток людства, тобто в процес удосконалення самої людини, її творчого та духовного начала, у процес накопичення знання й удосконалення технологій при квазінульовому економічному зростанні. Розвиток людства немає меж [141, 460 с.].

Культурологічний підхід у дослідженні тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні використано для аналізу проблеми розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з урахуванням культурної різноманітності й збереженням освітніх особливостей та традицій української нації; визначення перспективних цілей професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, враховуючи національну культуру. Оскільки традиції української нації відображаються у сфері освіти, у культурологічному контексті професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі розглядається як така, що стимулює розвиток національної культури.

Дослідження проблеми зумовлює потребу звернутися до цілісного підходу, головна особливість якого в «аналізі цілісності досліджуваного і проєктивного феномену якості особистості, особистості в цілому, педагогічного процесу, його фрагменту, шляхів забезпечення і підвищення його цілісності, що забезпечується у випадку, якщо методологію цілісного підходу реалізувати в процесі здійснення всіх інших підходів» [81, с. 22].

У дослідженні професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні цілісний підхід було реалізовано для вивчення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні як об'єкта дослідження з позиції складного цілого, а не ізольовано від інших, пов'язаних з ним об'єктів; визначення головних елементів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як цілі-

сної системи, специфіки цих елементів, їх особливостей; виявлення тих елементів, які дозволяють впливати на цілісну систему; вивчення суттєвих зв'язків, які впливають на явище та розвиток педагогічного процесу.

Реалізація цілісного підходу дозволяє визначити місце і роль явища, процесу, що досліджується, в макро- та мікроцілісності; сприяє виявленню ступеня розробки, стану тієї чи іншої проблеми в науці та її розв'язання на практиці; дозволяє всебічно вивчити об'єкт дослідження, проникнути в сутність процесу, явища, виявленню суттєвих і несуттєвих зв'язків [132, с. 39-40].

Синергетичний підхід у дослідженні розглядається як метод дослідження системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на кожному історичному періоді. Поняття синергетичного підходу розглядається в педагогічній науці в рамках системних педагогічних досліджень щодо удосконалення та підвищення рівня якості підготовки педагогічних кадрів. Синергетичний підхід дає змогу «розглянути сучасну сферу освіти як взаємодію складних підсистем, здатних до самоорганізації, саморозвитку й самоуправління, а також, і як засіб, що забезпечує інтеграцію різних способів пізнання людиною навколишнього світу, підвищує її творчий потенціал для вільних і осмислених дій, відкритого сприйняття та цілісного усвідомлення світу» [118, с. 39].

Дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з урахуванням вимог синергетичного підходу потребує усвідомлення того, що більшість систем, що функціонують, це системи відкритого типу. Синергетичний підхід дав можливість показати багатогранність і складність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, різноманітність проявів її теоретичних засад і практичного втілення на різних етапах розвитку.

Методологія дослідження базується на принципах: об'єктивності, яка поєднує історичні, економічні, політичні, соціальні, культурні, освітні чинники; єдності історичного та логічного; цілісності, наступності, системності; розумінні особистості фахівця фармацевтичної галузі як суб'єкта історичного процесу та процесу саморозвитку, визнання професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, як феномена, який сприяє розвитку особистості фахівця.

Відповідно до завдань наукового пошуку використовувався комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих методів дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зокрема: теоретичні – історико-хронологічний, який дав можливість в історичній ретроспективі дослідити соціально-економічні, соціокультурні, педагогічні факти і явища розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на різних етапах існування СРСР, УРСР і незалежної України, розглянути тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в логічній послідовності; структурно-системний аналіз – з метою охоплення вивченням усіх структурних компонентів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в системній цілісності й взаємозумовленості її складників; термінологічний аналіз – визначення основних базових понять дослідження; метод наукової ідентифікації – аналіз архівних і наукових джерел з метою забезпечення достовірності одержаних результатів; загальнонаукові методи – аналіз, синтез та узагальнення основних положень законодавчих, нормативних документів, наукових праць, та архівних джерел, що сприяло об'єктивному висвітленню історичних обставин, під впливом яких здійснювався розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні; компонентно-структурний, системно-структурний, системно-функціональний методи, що вможливили виокремлення основних компонентів системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, обґрунтування закономірностей та виявлення особливостей їх розвитку; низка емпіричних методів (спостереження, бесіди, інтерв'ю) дала змогу виявити сучасний стан різних аспектів досліджуваної проблеми; метод математичної статистики для обґрунтування результатів порівняння тенденцій у різні періоди, їх відображення у графічних формах і таблицях.

Компетентнісний підхід сприяв виявленню особливостей здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на визначених нами історичних періодах у ВМ(Ф)ЗО; визначенню змісту, форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Компетентнісний підхід уможливив розгляд професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як

такої, що забезпечує їхню здатність до ефективної професійної діяльності та закладає основи професійного та особистісного розвитку.

Антропологічний підхід використовувався в теоретичному аналізі для вивчення фахівця фармацевтичної галузі як біосоціальної істоти, яка взаємодіє з природою та суспільством за певними нормами, цінностями, традиціями, правилами, розвивається у культурному середовищі; для дослідження унікальності та неповторності особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення.

Герменевтичний підхід сприяв розумінню змісту документів і матеріалів, які стосуються розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI століть, визначення основних засад її науково-практичного розвитку, що особливо важливо під час опрацювання джерельної бази дослідження.

Методологія компаративних досліджень при аналізі професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, що орієнтує на вивчення універсального і специфічного, дала можливість вивчити загальне, особливе і специфічне в системі фармацевтичної освіти.

Оскільки професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі на різних етапах історичного розвитку модернізувалася в умовах роз'єднаності українських земель, у контексті суспільно-політичних умов держав, до яких належала та чи та частина України, спостерігалися певні й доволі значні розбіжності і в системах професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, й відповідно їх модернізації. Тому в дослідженні розглядається процес модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі від XX ст. на території України, яка спочатку входила до складу Російської імперії, згодом – до Української Народної Республіки, а потім увійшла з 1937 р. у статусі УРСР до СРСР. Розглядаються зміни професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на території західноукраїнських земель у період їх входження до Австро-Угорщини до 1917 р, а також у 20–30-х рр. XX ст. – у період їх входження до Польщі, Румунії, Чехословаччини. Після приєднання західноукраїнських земель (з 1937 р.), коли Україна територіально була єдиною республікою в складі СРСР, висвітлюється процес професійної під-

готовки фахівців фармацевтичної галузі єдиної фармацевтичної системи освіти. Завершується дослідження періодом формування національної державної політики в галузі освіти, нової національно спрямованої модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (з 1991-го – року проголошення суверенної Української Держави – до 2017 р.).

Вивчення та осмислення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (досягнень і успіхів, прорахунків і недоліків), що є змістом нашого дослідження, дадуть змогу виявити закономірності професійної підготовки та педагогічні основи сучасної модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, як пріоритетної галузі у державі.

Ми вважаємо, що гармонійне поєднання набутого вітчизняного досвіду професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі із запозиченими кращими зразками міжнародних тенденцій є інтеграцією вітчизняної фармацевтичної освіти в міжнародний освітній простір та ґрунтується на «пріоритетах національних інтересів», що повністю узгоджується з п. 36 розділу 15 «Національної доктрини розвитку освіти в Україні» [162, 24 с.]. Маючи свою національну систему, Україна модернізує ВМ(Ф)ЗО на основі національних традицій і культури.

Таким чином, концепція дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття) ґрунтується на розробленні періодизації розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні та пріоритетності окремого (монографічного) дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на кожному історичному періоді.

Методологічною основою дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в руслі тенденцій, пов'язаних з переходом від класичної до постнекласичної парадигми в освіті є система взаємопов'язаних наукових підходів (порівняльний, системний, діяльнісний, акмеологічний, соціально-гуманістичний, особистісно орієнтований, культурологічний, цілісний, синергетичний, компетентнісний, антропологічний, герменевтичний підходи й методологія компаративістики).

1.4. Обґрунтування періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – на початку XXI ст. (до 2017 р.) та критерії їх порівняння

Збереження минулого в пам'яті народній передбачає і наслідування славних традицій, виховання людей в дусі вдячності і чесності по відношенню до давнини і сьогодення. Знання і шанування різноманітності історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та фармації, медицини і охорони здоров'я передбачає, насамперед, любов до України [60, 76 с.].

Історія розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, як і історія розвитку освіти загалом, є надзвичайно актуальною в умовах реформування, вдосконалення організації навчального процесу у ВМ(Ф)ЗО, оскільки об'єктивний аналіз минулого досвіду є важливим у подальшому розвитку науки та освіти.

Питання розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі пов'язане не лише з історією педагогіки, історією розвитку вищої медичної (фармацевтичної) освіти, а також з історією медицини, вітчизняної та світової фармацевтичної науки, історією аптечної справи, розвитком системи охорони здоров'я, розвитком медичної та фармацевтичної науки, загальною історією України. Тому праці в зазначених галузях і становлять інтерес для даного дисертаційного дослідження [248, с. 169–175].

Перших істориків медицини описує в статті «Історія медицини як наука і університетська дисципліна у світі та в Україні» Я. Ганіткевич [124, 23 с.].

Окремі питання розвитку медичної науки та освіти висвітлювали у своїх працях С. Ковнер, Є. Озаркевич, О. Корчак-Чепурківський, О. Пучківський та ін. [43, с. 54–60].

Фармація так само, як і медицина, належить до давньої спеціальності, що виникла із життєвих потреб повсякдення на зорі становлення людства й разом з усією людською спільнотою пройшла тривалий історичний шлях розвитку.

Еволюцію вітчизняної фармації висвітлював у своїх наукових працях М. Л. Сятиня. Історія фармацевтичної справи – це історія тривалих і героїчних

зусиль людства, спрямованих на знаходження та вдосконалення лікарських та попереджувальних засобів для боротьби з недугами, історія формування, становлення, розвитку та функціонування аптечної справи [279, с. 3].

Формування та розвиток наукових історико-педагогічних досліджень в Україні в XX ст. вивчав у науковій роботі О. Черкасов. Досліджуючи наукові праці видатних учених зазначеного періоду, автор зауважує, що «історія освіти розвивалась переважно в контексті загальногуманітарних, суспільних знань» [317, с. 8]. О. Черкасов аналізував формування основних засад історико-педагогічного дослідження, виокремлення історії педагогіки як наукового напрямку [317, с. 1–16].

Фармація, як складова частина охорони здоров'я населення, знаходиться в прямій залежності від реальної ситуації у державі, рівня економічного та соціального розвитку суспільства [279, с. 527].

Визначаючи періодизацію та хронологічні межі дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні варто зазначити, що вони є досить відносними і схематичними, оскільки дуже складно знайти точки відліку початку чи завершення тих чи інших тенденцій у розвитку фармацевтичної освіти через їхню багатовимірність, хвилеподібність, залежність від соціально-економічних, суспільно-політичних, соціально-педагогічних та культурологічних чинників [359, с. 54–57].

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XX ст.– початок XXI ст. (до 2017 р.). *Нижня* хронологічна межа дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX ст.) зумовлена низьким соціально-економічним розвитком країни, організацією аптечної справи й пов'язаним із нею розвитком професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. *Верхня* хронологічна межа дослідження (початок XXI ст.) зумовлена значними соціально-економічними трансформаціями в Україні, виникненням пов'язаного з ними ринку праці та явища безробіття, світовими глобалізаційними процесами, інформатизацією суспільства, розвитком, інтеграцією та інтернаціоналізацією професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах незалежної України, необхідністю адаптації фахівця фармацевтичної галузі до сучасних реалій життя.

Варто зауважити, що на початку ХХ ст. внаслідок економічної відсталості на території підросійської України не було створено власної фармацевтичної індустрії. Відповідно до рішень ІХ Пироговського з'їзду (Санкт-Петербург, 1904) необхідно було порушити клопотання перед Міністерством внутрішніх справ Російської імперії щодо невідкладної реформи існуючої організації аптечної справи, оскільки право на виготовлення медикаментів надавалось виключно аптекам, а аптекарі перешкоджали виникненню національної фармацевтичної промисловості [55, с. 13–14]. Щоб уникнути цю монопольну перепону іноземні аптечні фірми орендували аптеки з подальшим створенням при них промислових лабораторій по виробництву галенових та деяких інших фармацевтичних препаратів. Таким чином, майже 70 % медикаментів довозилося із-за кордону, а хімічні лікарські засоби, що вироблялися на території підросійської України могли задовольнити тільки 9 % реальної потреби у них, галенові препарати відповідно – 36% [279, с. 206].

Станом на 1910 р. із загальної кількості 4536 аптек, що функціонували на території підросійської України, 70 % (3151) належало фармацевтам, а саме: 51,5 % – провізорам, 16,5 % – аптекарським помічникам та 1,3 % – магістрам фармації. Громадським установам та приватним організаціям (земським та міським управам) належало лише 199 аптек (4,4 %): міські управи – 35, губернські земства – 12, повітові ж земства мали 152 аптеки [279, с. 208].

Для збільшення обсягів медикаментозної допомоги населенню земства встановлювали безпосередні контакти із закордонними фармацевтичними фірмами, що сприяло зменшенню витрат із місцевих бюджетів земства на 20-25 %. Закупівля земствами лікарських препаратів у закордонних фірм призвела до того, що вітчизняні дрогісти змушені були серйозно зайнятися вивченням світового ринку фармацевтичних матеріалів та зменшити ціни на ліки [279, с. 209].

Необхідно зазначити, що завдяки тому, що у 1912 р. уряд царської Росії під тиском рішень Пироговських з'їздів надав право земським та міським самоуправлінням явочним порядком на підставі рішень земських зібрань і міських дум відкривати «вільні» аптеки, а це, своєю чергою, сприяло розвитку земської медицини, розгортанню земської аптекарської мережі та як наслідок розвитку фармацевтич-

ного ринку і професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

28 грудня 1918 р. після підписання декрету Ради Народних Комісарів РСФСР о націоналізації аптек та інших аптечних установ, усі аптеки були вилучені з рук приватних власників та передані у ведення Народного комісаріату охорони здоров'я, у складі якого був і фармацевтичний відділ. У 1919 р. була розпочата робота по об'єднанню заготівель лікарської сировини та передача їх у державні установи для переробки та використання. У 1921 р. Рада Народних Комісарів видає спеціальний декрет про збір і культуру лікарських рослин, а в 1931 р. утворюється Всесоюзний науково-дослідний інститут лікарських рослин [156, с. 12].

Характерною тенденцією початку ХХ ст. була значна економія на закупівлі ліків, що дозволила земствам перейти до практики здешевленого або безкоштовного відпуску медикаментів населенню. Так, наприклад, від плати за ліки було звільнено населення 52 сіл Дніпровського повітового земства, які потерпіли від неврожаю та й інших земств [217, с. 62].

Розвитку фармацевтичної галузі та освіти сприяв розвиток аптечної мережі на українських землях. Аптечна мережа в регіонах України на початку ХХ ст. незважаючи на несприятливі обставини поступово зростала. Найбільша кількість аптек була на Полтавщині, а саме: по три аптеки в Полтаві та Кременчуці, по одній у Решетилівці та Яготині. У кожному повітовому місті були приватні аптеки [193, с. 33–34].

Великим місцевим промислом для селян Лубенського повіту Лубенської губернії було культивування, збирання та продаж лікарських рослин, що сприяло розвитку фармацевтичної галузі того часу. Із Лубен за кордон лише у 1912 р. було відправлено понад 14,5 тис. пудів цілющих трав [193, с. 33–34].

У розвитку фармацевтичної галузі на початку ХХ ст. найбільший прогрес був досягнутий у центрі українських земель Російської імперії – у Києві, в якому працювало три великі аптеки на Хрещатику, дві на Володимирській вулиці й по одній на Великій Васильківській та Великій Підвальній вулицях [103, с. 41].

На початку Першої світової війни 468 тис. киян мали змогу звернутися за ліками в разі потреби до послуг 43 аптек, 146 аптечних складів, аптекарських та

парфумерних магазинів. Велике значення в розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі початку XX ст. мали громадські організації і товариства. У Києві на той час діяли «Південно-західний союз фармацевтів» (1907) [690, арк. 204], «Київське фармацевтичне товариство взаємодопомоги», «Київське товариство аптекарів» (голова – магістр фармації Ян Адольфович Марцинчик). Різноманітні хімічні, хіміко-медичні та бактеріологічні аналізи здійснювали Хіміко-фармацевтичний інститут та бактеріологічний інститут, що діяли при «Київському товаристві аптекарів». Окрім того, Хіміко-фармацевтичний інститут проводив навчальні курси, що сприяло розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі того часу. У Києві також видавався тижневик у 1912–1913 рр. «Всеросійський фармацевтичний вісник» [96, с. 356, 362, 547–548].

З документів архівосховищ, зокрема від 05.12.1906 р., дізнаємося про утворення «Професійного товариства службовців фармацевтів Київської губернії» та його легалізацію у 1907 р. з повідомлення старшого фабричного інспектора Київської губернії від 13.03.1907 р. Архівні джерела свідчать про те, що зазначений професійний союз службовців фармацевтів Київської губернії функціонував і в 1908 р. та вирішував питання щодо діяльності союзу фармацевтів [696, арк. 143–144; 697, арк. 63; 665, арк. 279].

Також із донесення в Департамент поліції від 21.12.1906 р. щодо сходки нелегального Харківського союзу фармацевтів у м. Харкові маємо відомості про утворення Харківського союзу фармацевтів та аптекарських помічників і помічників провізора, які входили до складу зазначеного союзу [666, арк. 204; 667, арк. 205]. Із повідомлення міському губернатору від 16.05.1911 р. також дізнаємося про дію нелегального союзу фармацевтів у Харкові (утвореного 1907 року), до складу якого входив магістр фармації Л. О. Резенфельд [683, 224 арк.; 682, арк. 33; 681, арк. 32; 701, арк. 145].

У 1907 р. в Ромнах Полтавської губернії діяв «Союз фармацевтів», який також мав велике значення для розвитку професійної підготовки фахівців галузі цього періоду [680, арк. 241]. Зокрема, у резолюції загальних зборів цього союзу йдеться про: реформу аптечного ладу; підвищення фармацевтичної освіти до

вступу до аптеки; збереження учнівства та за відміну помічників аптекарів; негативне ставлення до практикантів; за скасування місцевих лікарняних відділень з виділенням фармацевтичного відділу (див. Додаток Г).

У Херсоні 1907 р. діяло товариство фармацевтів службовців м. Херсона та повіту [684, арк. 2].

Про наміри заснувати професійне товариство службовців фармацевтів Київської, Подільської, Волинської, Полтавської та Чернігівської губерній на початку ХХ ст. дізнаємося з архівних джерел від 28.06.1908 р. [694, арк. 255–256].

У 1908 р. діяли відділення нелегалізованого «Південно-Західного союзу фармацевтів» у Полтаві [675, арк. 1] та Кременчуці, до складу яких входили аптекарські помічники. [668, арк. 161; 669, арк. 164; 670, арк. 162; 671, арк. 163; 676, арк. 2]. Також у 1908 р. діяло відділення не легалізованого «Південно-Західного союзу фармацевтів» в м. Суми Харківської губернії [691, арк. 278].

У газеті «Полтавські відомості» № 207 за 1908 р., яка виходила щоденно, у місцевій хроніці зазначено, що правлінням професійного союзу службовців фармацевтів Київської, Подільської, Волинської, Полтавської та Чернігівської губерній під назвою «Південно-Західний союз фармацевтів» відкриті відділення товариства в Кременчуці та Полтаві. Уповноважені відділень у Кременчуці – аптекарській помічник Калман Габай, а в Полтаві – аптекарський помічник Абрам Шпольський (див. Додаток Д) [672, арк. 3; 673, арк. 10; 674, арк. 18 678, арк. 1а; 679, арк. 11; 711, арк. 31; 712, 33 арк.]. З архівних джерел також дізнаємося, що з 1907 р. в Кременчуці видавалася газета «Південний фармацевт». З архівних джерел дізнаємося, що у 1908 р. було змінено устав професійного товариства «Південно-Західний союз фармацевтів» [692, арк. 269].

В Уставі Професійного товариства службовців фармацевтів Київської Губернії [688, арк. 593; 689, арк. 594] чітко зазначено, що для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі серед основних цілей даного товариства було: сприяти розумовому, професійному та моральному розвитку всіх членів товариства; організація зборів та з'їздів, як із загальних питань, так і з спеціальних питань, що стосувалися фармації; для сприяння професійного та морального розвит-

ку службовців фармацевтів організовувались клуби, бібліотеки, читальні, публічні лекції, екскурсії, читання, курси та співбесіди із загальноосвітньою метою та для з'ясування поточних питань життя, що торкалися професійних інтересів фармацевтів, окрім того видавався періодичний орган (див. Додаток Е).

У повідомленні правління Професійного товариства службовців фармацевтів Київської Губернії від 10.02.1908 р. зазначено про обрання посадових осіб правління товариства [695, арк. 263].

Також було відкрито 24.11.1908 р. відділення професійного товариства «Південно-Західний союз фармацевтів» у Єлисаветграді, Миколаєві та Житомирі [693, арк. 280], що сприяло розвитку фармацевтичної галузі та професійної підготовки фахівців на зазначених українських землях.

З архівних матеріалів, а саме із повідомлення начальника Київського охоронного відділення від 26.02.1909 р. маємо відомості про функціонування «Професійного союзу фармацевтів» у м. Києві та керування ним страйком фармацевтів [698, арк. 135; 699, арк. 6; 700, арк. 79].

«Київське фармацевтичне товариство» функціонувало й у 1912 р. [662, арк. 7]. Список фармацевтів, які входили до «Київського фармацевтичного товариства» у 1912 р. наводиться у вирізці з газети «Останні новини» від 1 жовтня 1912 року № 18 у рубриці «Серед фармацевтів» [659, арк. 1] та є архівні документи від 03.10.1912 р., що свідчать про існування уставу та списку засновників «Київського фармацевтичного товариства» [661, арк. 2].

Підтвердженням функціонування «Київського фармацевтичного Товариства» у 1913 р. є вирізка з газети «Київська думка» від 14 травня 1913 р. за № 132, в якій ідеться про дату та місце проведення з'їзду фармацевтів [660, арк. 3–5].

В Уставі «Київського фармацевтичного товариства» зазначено, що для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі:

- надаються засоби молодим фармацевтам, які потребували посади або коштів при проживанні в університетському містечку для складання іспиту;
- при збільшенні капіталу до 1500 крб. придбаваються необхідні підручники для підготовки до іспиту на ступінь помічника й провізора;

– якщо кошти товариства фармацевтів значно збільшувались, то засновувалась бібліотека зі спеціальних наукових та загальноосвітніх книг і всі члени товариства без виключення користувалися книгами безкоштовно за встановленими правилами;

– якщо запасний капітал товариства фармацевтів значно збільшувався, то відкривались аптеки, хімічні лабораторії і т.п.;

– у випадку припинення дії товариства, весь капітал мав передаватися Імператорському Університету Св. Володимира, тому факультету, при якому фармацевти слухали лекції, для видачі стипендії одному чи декільком із майбутніх фармацевтів (див. Додаток Ж).

«Південно-Західний союз фармацевтів» функціонував і 1914 р. [664, арк. 7].

У 1913 р. по всій території підросійської України діяло 1067 аптек, з яких 1024 належали приватним власникам й 43 – земствам. Отже, на 24 тисячі мешканців України припадала одна аптека (у Києві ситуація була значно кращою, оскільки одна аптека припадала на 10,9 тис. городян). Що стосується фахівців фармацевтичної галузі, то в цих аптечних установах працювало 2009 фармацевтів, серед них 758 з вищою та 1251 із середньою фармацевтичною освітою [644, арк. 21].

З повідомлення фармацевтичного відділу медичного департаменту Міністерства Народного Здоров'я і опікування у 1918 р. відомо, що були встановлені правила про освітній ценз, який вимагався для вступу в аптеки аптекарськими учнями та ученицями, а також був виданий спеціальний обіжник (див. Додаток И). Щодо питання професійної підготовки фахівців з вищою фармацевтичною освітою, то Міністерство Народного Здоров'я і опікування цілком погоджувалося з Міністерством Освіти з приводу утворення окремої Міжвідомчої комісії, через те, що думки, які висловлювало Міністерство Освіти, не тільки не зменшували значення представлення Міністерства Народного Здоров'я і опікування, але навіть його побільшували, бо Міністерство Народного Здоров'я і опікування вносило свого акту, про підвалину, в якій можна було робити й поправки, зміни, аби ця справа не була залишена зовсім без руху (див. Додаток К).

Аналіз документів Національного архівного фонду Центрального державно-

го історичного архіву України (м. Київ) свідчить, що в Житомирі у 1918 р. були створені шестимісячні вечірні (підготовчі) курси для професійної підготовки на звання аптекарського учня [704, арк. 1; 705, арк. 1а; 706, арк. 2; 707, арк. 3].

Відповідно до архівних джерел період діяльності Народного Комісаріату Освіти УСРР та його відділів з 1918 р. до 1920 р. включно містив наступний перелік медичних, хімічних та фармацевтичних закладів освіти, які сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зазначених років [413, арк. 224]: 7 ВНЗ (Катеринославська медична академія, Катеринославський медичний інститут, Київська медична академія, Київський медичний інститут, Київський інститут охорони здоров'я, Харківська медична академія, Харківський медичний інститут); 1 технікум (Вінницький фармацевтичний технікум); 1 школу (Кременчуцька акушерсько-фельдшерська школа).

У розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з 1921 р. до 2017 р. визначено *п'ять періодів*. В основу поділу покладено критерій зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які водночас співвідносимо із суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку освіти загалом, і фармацевтичної освіти зокрема. Виокремлення періоду становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зумовлене критерієм внутрішнього стану цієї підготовки, яка була обмеженою у змістовому і професійному сенсі. Лише у 1921 р. в Україні (тоді – УСРР) були організовані заклади вищої фармацевтичної освіти. *Перший період* – 1921–1941 рр. – формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі; *другий період* – 1941–1945 рр. – згортання процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервація в умовах Другої світової війни; *третій період* – 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – відновлення і розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; *четвертий період* – друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – модернізація й ідеологізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; *п'ятий період* – 1991 р. – до 2017 р. – становлення національно спрямованої професійної підготовки фахівців фармацевтичної га-

лузі в умовах інтеграції нашої держави у світовий освітній простір [236, с. 89].

Нижня межа першого періоду – 1921–1941 рр. зумовлена формуванням системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі. Єдності у вирішенні питання щодо шляхів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах роз'єднаності українських земель на той час не існувало, оскільки професори та магістри дореволюційної школи України наполягали на підготовці спеціалістів єдиного типу з вищою освітою, а керівники союзу аптечних працівників наполягали на створенні єдиної фармацевтичної освіти з обмеженою програмою без підготовки спеціалістів з вищою освітою.

Різні позиції існували також у питанні щодо тривалості навчання й пропонувались проекти чотирирічного технікуму, трирічної та дворічної школи.

Фармацевтична освіта не набула необхідного розвитку. У результаті конструктивних дискусій було прийнято назву вищої школи як фармацевтичної, а не хіміко-фармацевтичної. Окрім того було прийнято рішення про створення дворічної школи із шістьма триместрами, але з обмовкою, що це «перша сходінка фармацевтичної освіти». А питання щодо створення вищої фармацевтичної школи для професійної підготовки фахівців галузі залишалося не вирішеним [8, с. 20–21].

Принципи та основи фармацевтичної освіти та її перспективи виокремлення були визначені на Першій всесоюзній нараді з фармацевтичної освіти, а саме:

- для забезпечення фармацевтичної галузі повинна існувати окрема мережа середніх та вищих навчальних закладів, ті які існують в деяких вищих технічних учбових закладах фармацевтичні цикли, не можуть дати належної фармацевтичної підготовки;

- середня та вища фармацевтичні школи – ступені єдиної системи фармацевтичної освіти й тому програми повинні бути узгодженими;

- з метою взаємної підтримки, наукових досліджень та розробки нових методів виробництва фармацевтичні школи повинні бути тісніше пов'язані з фармацевтичними лабораторіями, заводами, аптечними підприємствами;

- у зв'язку з повною єдністю задач, які стоять перед фармацевтичною галуззю на всій території українських земель та з метою усунення розбіжностей у ква-

ліфікаціях, правах та обов'язках фармацевтичних працівників, система фармацевтичної освіти повинна бути єдиною [8, с. 20–21].

Саме 1921 р. почалася інституалізація фармацевтичної освіти, що сприяло розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з вищою освітою.

У 20-х рр. XX ст. аптечна мережа України збільшилася на 637 аптек (без Західної України). Кількість аптекарських магазинів і магазинів санітарії та гігієни зросла у понад 2,6 раза [216].

Основні складові динамічного розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 20-х рр. XX ст.: фармацевтична освіта, невпинний прогрес у розвитку природничих наук та вдосконалення методів хімічного аналізу, фармацевтична промисловість, аптечна мережа та інформаційне поле фармації. Тільки за умови скоординованої ефективної праці всіх складових було можливе досягнення основної мети фармацевтичної галузі – забезпечення здоров'я нації.

Важлива подія сталася в січні 1926 р. на західноукраїнських землях у період їх входження до Польщі, коли Міністр релігії та народної освіти Польщі своїм наказом узаконив створення у Варшавському університеті першого фармацевтичного факультету [355, с. 85–87]. Навчальна програма факультету була розрахована на 4-річний термін, після трьох років навчання студенти отримували ступінь магістра фармації, ще один рік, при умові успішного захисту докторської праці та складання відповідних іспитів виводив кандидата на присудження йому ступеня доктора філософії [354, с. 184–185]. На теренах Польської держави фармацевтичний факультет Варшавського університету залишався єдиним окремим підрозділом з професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з такими самими правами та привілеями, як і інші факультети аж до початку Другої світової війни [211, 24 с.].

Характерною ознакою професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1930–1939 рр. є розподіл дисциплін навчального плану за фахово-зорієнтованим та спеціальним циклами та переважання питомої частки практичних занять у порівнянні з лекційними.

Розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі та

фармації в цілому сприяло також те, що замість філій Всеукраїнського аптекоуправління були організовані з 1 березня 1935 р. обласні аптекоуправління по всій території українських земель, а це, своєю чергою, сприяло розвитку аптечної мережі та зростанню кількості фахівців фармацевтичної галузі [280, с. 123].

Для прикладу: до кінця 1934 р. на Чернігівщині було 73 аптеки [330, с. 42–43]. 1936 р. відкрито 8 нових сільських аптек і 2 – в обласному центрі [38, с. 22–36].

Протягом 1921 – 1940 рр. відбувається вдосконалення форм та методів викладання, навчальних планів та програм, збільшується тематика наукових досліджень, зростає мережа аптек та кількість фахівців фармацевтичної галузі, розпочинається підготовка провізорів за заочною формою навчання, утвердженню статусу фармацевтичної освіти у системі вищої освіти загалом, що привело в кінцевому результаті до її виокремлення як самостійної освітньої і наукової галузі [355, с. 85–87].

Верхня межа першого періоду – 1921–1941 рр. – зумовлена припиненням розширення аптечної мережі та зростання кількості фахівців фармацевтичної галузі, згортанням розвитку фармацевтичної науки та відповідно зменшенням кількості та контингенту середніх медичних (фармацевтичних) училищ та ВМ(Ф)ЗО в Україні напередодні Другої світової війни. Для прикладу, напередодні Другої світової війни на Чернігівщині було 98 аптек: міських – 33, сільських – 65, аптечних пунктів – 346, аптечних складів – 2, аптекарських магазинів – 4 [38, с. 22–36].

Нижня межа другого періоду – 1941 – 1945 рр. – зумовлена згортанням процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервація в умовах Другої світової війни. Серед основних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1941–1944 рр. варто зазначити уніфікацію навчальних планів фармацевтичних курсів з вимогами до професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетах інших держав, наприклад, Німеччини; відсутність загальноосвітніх дисциплін у навчальному плані; широке застосування в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі лекційних та практичних занять.

У 1944 р. на Чернігівщині діяло: 70 аптек, складів – 3, аптечних пунктів –

129, галенова лабораторія – 1 [379, арк. 1], до 1945 р. кількість аптек зросла до 76, діяло 404 аптечні пункти, в аптеках працював 181 фармацевт, у т.ч. провізорів 57, діяла галено-фасувальна лабораторія [54, с. 23], відкрита меблева фабрика по виготовленню аптечних меблів у Прилуках [378, арк. 1]. Наведені дані свідчать про інтенсивний розвиток фармації та професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Верхня межа другого періоду – 1941–1945 рр. – зумовлена післявоєнним відродженням професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, розширенням аптечної мережі. Тенденція до розвитку фармацевтичної галузі та професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі відбувалась практично по всій території України. Наприклад, у 1945 р. в Дрогобицькій області функціонувало 38 аптек, 4 спеціалізовані магазини та єдиний обласний аптечний склад. Ці дані свідчать про велику діяльність Дрогобицького обласного аптекоуправління щодо утворення потужної мережі аптек, аптечних кіосків і пунктів, спеціалізованих медичних магазинів та сприяння розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Дрогобичі та Дрогобицькій області.[224, с. 288].

Післявоєнне відновлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі починаючи з 1944 р. відбувалося по всій території України, а саме – відновлення структури фармацевтичних факультетів за передвоєнним зразком та залучення до професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі фахівців із всіх регіонів України та СРСР, а також створення системи управління медичними (фармацевтичними) інститутами України.

Нижня межа третього періоду – 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – зумовлена відновленням і розширенням системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, збільшенням кількості фахівців фармацевтичної галузі із вищою фармацевтичною освітою, необхідних для розвитку фармацевтичної науки та фармацевтичної галузі в цілому та поліпшення забезпечення населення України лікарськими засобами, про що свідчить лист МОЗ УРСР до Міністерства охорони здоров'я СРСР з проханням покращити забезпечення республіки медикаментами, 7 січня 1950 р. [647, арк. 71].

На 1 жовтня 1951 р. у системі Головного аптечного управління УРСР працювало 19658 осіб, з них фармацевтів – 9558, у тому числі провізорів 3670 (або 38,8 %). Згідно з наказом Міністра охорони здоров'я СРСР за № 526 керівний склад апаратів, лабораторій, складів та аптек з кількістю рецептів понад 15 тис. на рік належав заміні провізорами до 01.01.1954 р. По УРСР було замінено понад 400 осіб на фахівців з вищою фармацевтичною освітою – на провізорів. У тому числі було замінено понад 70 працівників апарату. Повністю було оновлено склад фармінспекторів, де із 95 осіб 92 мали вищу освіту, з них 48 чоловік були випускниками фармацевтичних інститутів 1947–1950 рр. [645, арк. 288–303].

Із загальної кількості 3396 провізорів в Україні станом на 01.10.1950 р. 2746 працювали в містах та 650 – у райцентрах і сільських місцевостях.

За 1950 р. для покращення професійної підготовки фахівців галузі через Інститут удосконалювання пройшло 250 провізорів, у тому числі: управляючих аптеками – 101, контролерів-рецепторів – 101, організаторів аптечної справи (працівників апаратів та з резерву) – 17 осіб, аналітиків – 26, інспекторів – 22.

На місцях силами фармацевтичних інститутів та Центральної науково-дослідної лабораторії України були проведені курси, де було вдосконалено освіту 650 осіб по програмі Управління спеціальної медичної допомоги управління охорони здоров'я.

Для розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України систематично проводилися науково-практичні конференції в обласних центрах та інших великих містах України силами Центральної науково-дослідницької аптечної лабораторії, фармацевтичних інститутів та фармацевтичних суспільств. Для покращення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України зазначеного періоду організовувались наради республіканські та обласні, радіопереклички із залученням аптечних працівників великої кількості міст та районів України.

Окрім того, усі молоді фахівці фармацевтичної галузі, висунуті у 1950 р. в апарати аптечних управлінь, з 05.01.1951 р. були викликані на курси при Інституті вдосконалення провізорів [645, арк. 288–303].

У зверненні ГАПУ МОЗ УРСР до ЦК Компартії України з приводу потреб м. Києва в кадрах фармацевтів (1 серпня 1957 року): «...у теперішній час в аптеках міста 87 вакантних посад, а якщо врахувати, що в аптеках міста працює 103 чоловіки у віці більше 55 років, в основному жінки, та 101 чоловік у віці 60 років, то слід передбачувати в подальшому погіршення стану забезпечення фармацевтичними кадрами, маючи на увазі вихід на пенсію ряду робітників» [646, арк. 186].

Нижня межа третього періоду зумовлена також продовженням післявоєнного відродження фармацевтичної освіти, стрімким науково-технічним прогресом у світі й пов'язаним з ним розвитком фармацевтичної освіти за кордоном, прийняттям Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958).

Верхня межа третього періоду – 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – зумовлена розширенням системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, виникненням потреби у фахівцях-провізорах, які б мали працювати в системі Київського обласного Аптечного управління та неналежного лікарського забезпечення населення України (Лист секретаря Харківського обкому КПУ Н. А. Пернача до ЦК Компартії України з приводу неналежного медикаментозного забезпечення області, 28 березня 1962 р. [650, арк. 4]). Згідно з листом МОЗ УРСР до ЦК Компартії України: «Повідомляємо, що в цьому 1961 році фармінститути та фармфакультети УРСР закінчує 473 провізори. Із цієї кількості 75 направляється в інші республіки та відомства, 40 – залишається без призначення за родинними обставинами. Таким чином, для розподілу між 25 областями УРСР залишилось 358 провізорів. Із числа провізорів – випускників 1961 р., які залишаються в УРСР, у розпорядження Київського обласного Аптечного управління направляється 40 осіб. Проте аптечні установи інших областей УРСР укомплектовані фармацевтичними кадрами гірше, ніж м. Київ. Так, якщо в м. Києві на 10000 населення припадає 6,8 фармацевта, а в Київській обл. – 4,3, то у Вінницькій, Волинській, Херсонській – по 2,7, у Луганській – 3,2 і т.д. Але в зазначені та інші області УРСР з випуску 1961 р. направляється фармацевтів значно менше, ніж у Київ та Київську область» [648, арк. 21]. Для прикладу, у 1963 р. на Чернігівщині діяли 139 аптек, 830 аптечних пунктів, їх об-

слогоували 488 фармацевтів, зокрема 155 провізорів [54, с. 23]. Для порівняння: у 1917 р. існувало в Чернігівській губернії 57 аптек, а у 1968 р. вже діяло 174 аптеки та 827 аптечних пунктів [112, с. 12–14].

Характерною особливістю окресленого періоду є запровадження почесного звання «Заслужений фармацевт Української РСР» (Лист МОЗ УРСР до ЦК КПУ з пропозицією запровадити почесне звання «Заслужений фармацевт Української РСР», 4 серпня 1962 р. [649, арк. 40–41]) та розроблений проект положення про почесне звання «Заслужений фармацевт Української РСР», 21 серпня 1962 р. [654, арк. 43]. Серед основних тенденцій окресленого періоду – упровадження нових форм організації навчального процесу при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі.

Нижня межа четвертого періоду – друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – зумовлена модернізацією й ідеологізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, поширенням ідеї неперервного навчання. Певні кроки були зроблені щодо збільшення представництва українських учених у складі Академії медичних наук СРСР, про що свідчить Меморандум заступника Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька та Міністра охорони здоров'я УРСР П. Л. Шупика до Президії ЦК КПУ щодо потреби збільшити представництво українських учених у складі АМН СРСР, 1 липня 1965 р. [652, арк. 113–116]. З повідомлення МОЗ УРСР до ЦК КПУ дізнаємося про відмову від проекту організації Академії медичних наук УРСР, 24 липня 1965 р. [653, арк. 112].

З метою розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі окресленого періоду проводились науково-практичні конференції. Зокрема, у 1968 р. у Чернігові відбулася обласна науково-практична конференція фармацевтів, присвячена розвитку аптечної справи в СРСР, на якій були розглянуті актуальні питання розвитку аптечної служби, підбито деякі підсумки та шляхи подолання недоліків і подальшого розвитку фармацевтичної галузі [7, с. 24–33].

Значна увага приділялася впровадженню засобів малої механізації в аптеках на теренах України – це призводило до зміни праці фармацевта: поліпшувалась її якість та зростала ефективність [133, с. 58–61].

Значну роль у розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зазначеного періоду відігравали наукові товариства фармацевтів. Для прикладу, за період існування Чернігівського обласного наукового товариства фармацевтів у 1959–1982 рр. було видано 76 друкованих праць [160, 70 с.; 161, 68 с.].

З Меморандуму Голови Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицького до ЦК КПУ щодо стану медичного обслуговування населення м. Києва від 14 березня 1968 р. [651, арк. 54–56 а] робимо висновок про покращення забезпечення населення України медикаментами порівняно з початком 50-х рр. XX ст.

Нижня межа четвертого періоду пов'язана з продовженням поширення ідеї неперервної освіти у світі та її впливом на розвиток фармацевтичної освіти в Україні. Характерною особливістю окресленого періоду є зміни в навчальному плані та організації навчального процесу при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у 1965 р., запровадження заочної форми навчання, започаткування професійної підготовки фахівців для зарубіжних країн.

Основними тенденціями нижньої межі четвертого періоду є: посилення практичної спрямованості професійної підготовки та поступове збільшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; поглиблення курсів спеціальної підготовки; поглиблення практичної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі шляхом розширення програм пропедевтичних, навчальних та виробничих практик; упровадження систем контролю якості освіти; ідеологізації змісту навчально-виховного процесу; запровадженням суспільно-політичної практики майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; застосування традиційних форм контролю знань майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; широке використання традиційних засобів навчання, а також упровадженням нових технічних засобів навчання – навчальних кінофільмів; започаткуванням кабінетної системи навчання; домінуванням семінарських і практичних занять при вивченні загальноосвітніх дисциплін, лабораторних – при опануванні науково-природничими дисциплінами.

Верхня межа четвертого періоду – друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – зумовлена адаптацією суспільства до нових умов життя у пострадянському суспіль-

стві та розвитком відцентрованих тенденцій, що спричинило відокремлення від колишньої всесоюзної фармацевтичної мережі та усамостійнення аптечної справи та кризи фармацевтичної галузі загалом.

У 1988 р. рішенням Міністерства охорони здоров'я УРСР було ліквідоване республіканське Аптечне управління та його обласні підрозділи. Натомість 28 жовтня 1988 р. міністр охорони здоров'я УРСР затвердив «Зразковий Статут обласного (міського) виробничого об'єднання «Фармація»» та передав вирішення справи на місцях виконкомом обласних (міських) Рад народних депутатів [361, с. 260].

У Радянському Союзі розвиток відцентрованих тенденцій спричинив і відокремлення від колишньої всесоюзної фармацевтичної мережі та усамостійнення аптечної справи кожної з республік СРСР. Українська РСР стосовно цього не стала винятком [279, с. 529].

Основними тенденціями окресленого періоду є: розширення змістового наповнення фахової підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; формування потужної наукової бази та розширення навчального плану професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; акцентування на інтеграції фахово-зорієнтованих та спеціальних дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; застосування традиційних організаційних форм навчання; зменшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; збільшення питомої ваги самостійної роботи майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; широке застосування проблемних та дослідницьких методів навчання; зростання значення навчально-виробничих практик; запровадження інтернатури та ін.

Нижня межа п'ятого періоду – 1991 р.– до 2017 р. – зумовлена кардинальними політико-соціальними та економічними змінами, реформуванням професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та реконфігурацією наявної системи управління лікарським забезпеченням в Україні. Нижня межа окресленого періоду також завершує цілу епоху історичного розвитку фармацевтичної галузі, зумовлена прийняттям Закону України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996

року та Постановою Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. [194, с. 214].

На початку 1990-х рр. у колишньому СРСР відбулися кардинальні політико-соціальні та економічні зміни, що спричинили не лише погіршення лікарського забезпечення населення України, але й стали каталізатором справжньої кризи фармацевтичної галузі [105, с. 19–23].

До 1991 р. професійну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі в Україні здійснювали лише за однією спеціальністю – «Фармація», що повністю задовольняло потреби галузі у фахівцях. Розпад Радянського Союзу поставив перед фармацевтичною галуззю України нові масштабні завдання, які вимагали для свого вирішення якісно нового підходу до професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, перегляду діючих навчальних планів та програм професійної підготовки фахівців усіх рівнів [21, с. 16–17].

Здійснення реальної реконфігурації системи управління лікарським забезпеченням стало першочерговим та стратегічним завданням.

«Нагальність змін у фармацевтичній галузі держави та стані лікарського забезпечення населення до певної міри усвідомлювало й останнє партійно-радянське («перебудовне») керівництво СРСР, яке водночас і в цій галузі діяло притаманним йому методом спроб і помилок, не маючи у своєму арсеналі науково виважених, аргументованих пропозицій, концепції подальшого розвитку фармації» [279, с. 528].

«...На початку 1990-х рр. в Україні фармацевтичний ринок перебував у кризі. До основних причин такої ситуації можна віднести руйнування планово-централізованої системи виробництва і постачання лікувальних засобів, що була характерною для економіки Радянського Союзу; водночас наявність залишків регулятивно-розподільчого механізму у вигляді насамперед штучно занижених цін на медикаменти, що призводило до завищеного попиту фактично на весь асортимент вітчизняних і закордонних ліків. Українська хіміко-фармацевтична промисловість у тій ситуації була неспроможна задовольнити завищені суспільні вимоги через недостатню виробничу потужність своїх підприємств, втрату багатьох дже-

рел постачання сировиною й складовими за умов розпаду Радянського Союзу. Таким чином, значна частина медичних препаратів в Україні взагалі не продукувалася, а традиційно завозилася з інших республік СРСР або з-за кордону» [279, с. 593]. Тому всі зусилля органів та закладів охорони здоров'я спрямовувалися на пошук виходу з кризового стану в медикаментозному забезпеченні населення, постачання в Україну життєво необхідних ліків.

«Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я УРСР № 43 від 21 березня 1991 р. та засновницьким договором від 22 квітня того самого року з метою «удосконалення системи управління лікарським забезпеченням в умовах переходу до ринкових відносин» було створено Республіканське науково-виробниче об'єднання «Укрфармація» [279, с. 530].

Покращення ситуації щодо забезпечення населення ліками, всебічний розвиток та вдосконалення аптечної служби планувалося за рахунок підвищення ефективності фармацевтичної науки, фармацевтичної освіти та професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з подальшою інтеграцією з виробництвом і запровадженням досягнень науки й техніки в практику роботи аптечних установ.

На 1 січня 1993 р. у системі Міністерства охорони здоров'я України функціонувало 6512 аптек, 1533 аптечних пунктів першої категорії, 16800 аптечних пунктів другої категорії. Одна аптека в середньому обслуговувала 8 тис. осіб.

У роки незалежності відбулася реорганізація аптечної мережі, частина їх приватизувалася, створивши окремі товариства з обмеженою відповідальністю чи закриті акціонерні товариства [54, с. 27].

Українська фармацевтична академія щорічно проводить підбиття підсумків наукової діяльності професорсько-викладацького складу та майбутніх фахівців фармацевтичної галузі [272, с. 2]. За словами ректора В. П. Черниха (1993 р.), Українська фармацевтична академія здійснює професійну підготовку фахівців за широким спектром спеціальностей для фармацевтичної галузі, проводить фундаментальні та прикладні дослідження у сфері пошуку та розробки лікарських препаратів, здійснює випуск лікарських засобів за науковими розробками вчених академії через мережу малих підприємств. В основі професійної підготовки фахі-

вців фармацевтичної галузі лежать фундаментальність, широкий світогляд, висока інтелектуальність викладацького складу. Організація в структурі академії інституту підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі та педагогічних кадрів факультету «Промислова фармація», планування відкриття інституту експериментальної фармакології, інституту контролю якості ліків та нових факультетів, необхідність розвитку наукових шкіл потребують збільшення темпів професійної підготовки наукових кадрів. Саме тому було розширено докторантуру та аспірантуру академії: з 1993 р. докторантура – 8 осіб, аспірантура – 45 та понад 30 пошукувачів. Збільшується кількість майбутніх фахівців, які виконують дипломні роботи, і в цьому вбачається запорука майбутніх успіхів фармацевтичної науки та галузі загалом [325, с. 3–4].

Кардинальні зміни у фармації потребували підтримки держави і, насамперед, законодавчого підкріплення. З прийняттям Верховною Радою України низки ринкових законів («Про підприємство», «Про підприємництво», «Про господарські товариства» тощо) у фармацевтичній галузі розпочалися давно очікувані процеси демонополізації і роздержавлення» [279, с. 531].

Ураховуючи здобутки вітчизняного й зарубіжного досвіду, а також специфіку соціально-економічного розвитку нашої держави Міністерство охорони здоров'я України зробило спробу організації власних структур по управлінню фармацевтичною галуззю. На державному рівні регулювати питання апробації, реєстрації, впровадження, стандартизації та оцінки якості лікарських засобів у процесі виробництва, реалізації та споживання, затверджувати нормативно-технічну документацію на лікарські засоби та вироби медичної техніки, контролювати якість цих виробів, координувати наукові дослідження та інше покликані були Державна інспекція з контролю якості лікарських засобів, Комітет з нової медичної техніки, Фармакопейний комітет, Фармакологічний комітет, котрі працювали в структурі Міністерства охорони здоров'я [279, с. 534].

Закон України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. [73, с. 203–214] «регулює правовідносини, пов'язані зі створенням, реєстрацією, виробництвом, контролем якості та реалізацією лікарських засобів, визначає права та обов'язки

підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження в цій сфері органів державної виконавчої влади та посадових осіб» та є засадничим юридичним документом, котрий фіксує зміни у вітчизняній фармацевтичній галузі упродовж перших п'яти років незалежності України.

З кінця XX ст. фармацевтична освіта України зазнала суттєвих змін. Визначальною тенденцією її сьогодні є багатопрофільність. Нові фармацевтичні спеціальності – «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технологія парфумерно-косметичних засобів» та «Клінічна фармація», які з'явилися в період з 1992 по 1998 рр., віддзеркалюють різноплановість сучасної фармації [21, с. 16–17].

Верхня межа п'ятого періоду – 1991 р. – до 2017 р. – зумовлена розвитком професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в незалежній Україні та фармацевтичної галузі у цілому, входженням країни у світовий освітній простір, одним з пріоритетних напрямків розвитку української фармацевтичної галузі визначається «інтеграція виробничого, комерційного, фінансового й наукового потенціалу галузі» [277, с. 6]. З 1 січня 2000 р. набув чинності підписаний президентом Закон України № 991-XIV «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», який дає можливість українським підприємствам для співробітництва та є реальним шляхом, яким національні виробники можуть вийти з складної економічної ситуації та вийти на міжнародний ринок.

Основні тенденції цього періоду: закладено основи національної системи освіти; на законодавчому рівні визначено філософські та методологічні основи реформування вищої фармацевтичної школи з метою реалізації стратегічного курсу держави на інтеграцію до ЄС; розширено мережу вищих навчальних закладів; створено нові факультети та інститути в структурі університетів; з'явилися заклади нових форм власності (приватні та комерційні) та університети третього віку.

Також було значно розширено аптечну мережу. Для прикладу, станом на 1 січня 2002 р. на Чернігівщині існувало 209 аптек, з них 92 комунальної власності та 117 колективної і приватної. Створено 211 структурних підрозділів від аптек (аптечних пунктів та кіосків), 60 з них комунальної форми власності [54, с. 29].

Для потреб Чернігівської області у 2000 р. на базі Чернігівського педагогіч-

ного університету з метою професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі було відкрито філію Національної фармацевтичної академії України, а в 2002 р. на базі Чернігівського обласного комунального підприємства «Ліки України» відкрито філіал кафедри технології та клінічної фармації Київської медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика [54, с. 30].

Система фармацевтичної освіти, виховання та формування особистості фахівця фармацевтичної галузі, чиє покликання – допомагати людям, вимагає постійного і свідомо організованого вдосконалення системи професійної підготовки фахівців ВМ(Ф)ЗО.

Група дослідників-фармацевтів та дослідників-педагогів (В. П. Черних, Б. С. Зіменковський, І. Є. Булах, І. С. Вітенко, В. М. Толочко, Т. Г. Калинюк та ін.) упродовж 2000–2003 рр. працювала над розробкою методологічних принципів Державних стандартів у системі вищої фармацевтичної освіти. У результаті цієї праці для галузевого Державного стандарту вищої фармацевтичної освіти створені освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівця-провізора освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» і освітньо-професійні програми та сформульовано загальні методологічні принципи, покладені в основу засобів педагогічної діагностики якості підготовки фахівців.

Завдання фармацевтичної галузі було завжди одним – забезпечити лікувальний процес людей. Оптимальний шлях вирішення цього питання – вибір на всьому новому, прогресивному, але обов'язково враховуючи позитивний досвід, взятий з минулого [135, с. 131].

Щоденне поширення асортименту й номенклатури лікарських засобів та їх лікарських форм підтверджує необхідність введення нових дисциплін та доповнення тих, що є традиційними в професійній підготовці фахівця фармацевтичної галузі. Сучасний стан світової фармації вимагає від фахівців фармацевтичної галузі, незалежно від їх спеціалізації, вміння роботи з комп'ютером, глибоких знань з медико-біологічних дисциплін, знайомства з новітніми технологіями виготовлення лікарських засобів та основами фармакоекономіки [199, 142 с.; 35, с. 4–6].

Подальший розвиток фармацевтичної галузі вимагатиме появи нових форм

та методів навчання. Стан фармацевтичної освіти свідчить про її гнучкість та готовність ВМ(Ф)ЗО забезпечити найрізноманітніші вимоги й потреби своєї галузі з професійної підготовки фахівців.

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі України має свої специфічні особливості, принципи та ознаки, оскільки саме ця професія є соціально важливою й спрямована на збереження та зміцнення здоров'я людини. Фахівець фармацевтичної галузі безпосередньо не лікує хворого, а надає йому допомогу, і ця допомога повинна бути високоякісною. Медичне обслуговування, яким займаються фахівці фармацевтичної галузі, активно впливає на здоров'я та діяльність людини, сприяє збереженню працездатності та продуктивності праці.

Історіографічний аналіз розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на кожному історичному періоді у ХХ ст. – на початку ХХІ ст. будемо здійснювати за трьома критеріями: соціальний; інституціональний; змістовий. Було визначено показники, що розкривають зміст кожного критерію.

1-й критерій – соціальний – визначається такими показниками, як:

1. Гендерна рівність майбутніх фахівців.
2. Незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання.
3. Академічна мобільність.

2-й критерій – інституціональний – визначається такими показниками, як:

1. Мережа фармацевтичних закладів освіти, що проводять освітню діяльність щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.
2. Кількість ступенів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.
3. Заклади підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі.

3-й критерій – змістовий – визначається такими показниками, як:

1. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.
2. Термін навчання.
3. Форми підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі.

Отже, нами було розглянуто та обґрунтовано основні хронологічні межі та

періоди розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – на початку XXI ст. На основі аналізу архівних джерел та науково-методичної педагогічної літератури в розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з 1921 р. до 2017 р. визначено п'ять періодів. В основу поділу покладено критерій зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які водночас співвідносимо із суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку освіти загалом і фармацевтичної освіти зокрема. Перший період – 1921–1941 рр. – формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі; другий період – 1941–1945 рр. – згорання процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервація в умовах Другої світової війни; третій період – 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – відновлення і розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; четвертий період – друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – модернізація й ідеологізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; п'ятий період – 1991 р. – до 2017 р. – становлення національно спрямованої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах інтеграції нашої держави у світовий освітній простір.

У процесі дослідження визначено критерії порівняння професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в XX – на початку XXI ст.: соціальний; інституціональний; змістовий. До показників, що розкривають зміст соціального критерію віднесено: гендерну рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; академічну мобільність. До показників інституціонального критерію віднесено: мережу фармацевтичних закладів освіти, що проводять освітню діяльність щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; кількість ступенів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; заклади підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі. До показників змістового критерію віднесено: зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; термін навчання; форми підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі.

Висновки до першого розділу

Базові поняття дослідження класифіковано у три блоки, що слугувало теоретичним підґрунтям дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, розкривають теоретичні засади дослідження та зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме: поняття, що розкривають сутність професійної підготовки; поняття, що характеризують особливості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поняття, що відображають сутність та специфіку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Поняття «тенденції» розглядається у дослідженні як пріоритетний напрям, в якому здійснюється розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. «Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі» розглядається як спеціально організований освітній процес здобуття майбутніми фахівцями фахових знань, умінь і навичок, необхідних компетентностей, які становлять основу професійної діяльності у сфері охорони здоров'я, формують науковий світогляд, мотивацію до професії та забезпечують подальший неперервний професійний розвиток у фармацевтичній галузі.

Дослідження проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у закладах вищої освіти в педагогічній теорії та практиці показало, що: фармацевтична освіта не може бути відокремлена від стратегічних завдань реформування змісту освітнього процесу в Україні, які стосуються розроблення державних стандартів формування систем та обсягу знань, умінь, навичок фахової діяльності, інших якостей особистості на різних освітніх і кваліфікаційних рівнях; забезпечення альтернативних можливостей здобуття освіти особою відповідно до її індивідуальних потреб і здібностей; органічне поєднання в змісті освіти загальноосвітнього і фахового складників відповідно до освітніх рівнів та особливостей регіонів України. Визначено, що фармацевтична освіта України відповідно до міжнародних стандартів повинна відповідати пріоритетам XXI ст.: зміцнення авторитету фармацевтичної галузі засобами підготовки висококваліфікованих кадрів, відкриття нових актуальних спеціальностей, неперервне удосконалення змісту

фармацевтичної освіти у контексті світових трендів (Болонський процес, американський досвід), широке запровадження нових технологій, форм і методів освіти, нарощування наукового потенціалу галузі, забезпечення інтеграції фармацевтичної науки й практики і професійної фармацевтичної освіти, вдосконалення післядипломної освіти, здійснення кадрового моніторингу, створення системи атестації та сертифікації фармацевтичних кадрів на державному рівні. Теоретичний аналіз розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії показав, що система професійної підготовки фармацевтичних кадрів в поєднанні із системою їх використання виконує функції із забезпечення населення ефективними та безпечними ліками, створює та розвиває виробництво вітчизняних лікарських засобів, контролює їх якість, розвиває сучасну систему професійної підготовки фармацевтичних кадрів відповідно до потреб надання якісного медикаментозного забезпечення населення.

Обґрунтована концепція дослідження, яка ґрунтується на розробленні періодизації розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст. та пріоритетності вивчення особливостей професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні на кожному історичному періоді. Методологічною основою дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в руслі тенденцій, пов'язаних з переходом від класичної до постнекласичної парадигми в освіті є система взаємопов'язаних наукових підходів (порівняльний, системний, діяльнісний, акмеологічний, соціально-гуманістичний, особистісно орієнтований, культурологічний, цілісний, синергетичний, компетентнісний, антропологічний, герменевтичний підходи й методологія компаративістики).

На основі аналізу архівних джерел та науково-методичної педагогічної літератури у розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, починаючи з 1921 р. до 2017 р. визначено *п'ять періодів*. В основу поділу покладено критерій зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, який водночас співвідносимо з суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку

освіти загалом, і фармацевтичної освіти зокрема. Виокремлення тривалого періоду становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зумовлене її обмеженістю і невиокремленістю фармацевтичної освіти у змістовому і професійному сенсі. Лише у 1921 р. в Україні (тоді – УСРР) були вперше організовані заклади вищої фармацевтичної освіти. Перший період – 1921–1941 рр. – формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі; другий період – 1941–1945 рр. – згорання процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервація в умовах Другої світової війни; третій період – 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – відновлення і розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; четвертий період – друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – модернізація й ідеологізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; п'ятий період – 1991 р. – до 2017 р. – розвиток національно спрямованої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах інтеграції нашої держави у світовий освітній простір.

У процесі дослідження визначено критерії порівняння професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст.: соціальний; інституціональний; змістовий. До показників, що розкривають зміст соціального критерію віднесено: гендерну рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; академічну мобільність. До показників інституціонального критерію віднесено: мережу фармацевтичних закладів освіти, що проводять освітню діяльність щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; кількість ступенів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; заклади підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі. До показників змістового критерію віднесено: зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; термін навчання; форми підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі.

РОЗДІЛ 2.

СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (КІНЕЦЬ XVI ст. – 1921 р.)

У розділі проаналізовано фармацевтичну освіту в структурі медичної освіти в XVI – на початку XX ст.; проведено історико-педагогічний аналіз професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (друга половина XIX ст. – 1921 р.).

2.1. Фармацевтична освіта в структурі медичної освіти в XVI – на початку XX ст.

Фармацевтична галузь та професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі України історично мають лідируючі позиції у науці, освіті, а також на практиці. Підтвердженням цього є високий рівень розвитку аптечної мережі та фармацевтичної промисловості [166, с. 30–33].

Проте необхідність певних реформ над розвитком фармацевтичної галузі загальною на фоні фінансово-економічної та суспільно-політичної кризи в країні, породили спроби екстраполяції історичних досягнень професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зокрема, у XVI – на початку XX ст., а разом із тим і проблем та невдач.

Для дослідження розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі інтерес становлять праці вчених з історії медицини та розвитку медичної науки, історії фармації, історії розвитку вищої освіти, історії педагогіки, загальної історії України, що тісно пов'язані з даною проблемою.

А. О. Якуба, розглядаючи окремі аспекти становлення фармацевтичної освіти на Харківщині в другій половині XIX – початку XX ст., зазначає, що величезне значення у розвитку фармацевтичної освіти належить Харківському університету, який на тому етапі відіграв роль головного центру професійної підготовки фармацевтичних кадрів для Слобідської України. Так, згідно з його статутом 1804 р. відкривалося чотири відділення, зокрема й медичне, яке передбачало у своєму

складі кафедру лікарського речовинослів'я, фармації та лікарської словесності [335, с. 33–36].

У 1850 р. було розділено хімічну та фармацевтичну лабораторії. Спочатку від цього розподілу фармацевти більше втратили, ніж отримали: з 1957 предметів, які утримувалися в об'єднаних лабораторіях, 1410 було віддано в хімічну, а 547 залишено за фармацевтичною [311, с. 55].

Варто зазначити, що професійна підготовка провізорів у Західній Україні розпочалася з відкриттям Львівського університету (1784) і відбувалася за спільною з лікарями трьохрічною програмою, а з 1853 р. на фармацевтичному відділенні філософського факультету, реорганізованого у відділ медичного факультету (1930) [320].

Уже в 1860-х рр. провідну роль у навчальному процесі почали відігравати практичні й лабораторні заняття. Так, у звіті Харківського університету за 1865 р. можна знайти наступні слова: «В фармацевтической лаборатории под наблюдением доцента Ганнота занимались 19 аптекарских помощников и аптекарских учеников, приготавливающих к испытаниям на звание провизора и аптекарского помощника» [83, с. 30, 40].

З другої половини 1860-х рр. фармація і фармакогнозія викладалася аптекарським помічникам протягом двох півріч. Регулярність занять становила дві, а згодом чотири години на тиждень. Що стосується лабораторних занять, то вони велися впродовж двох семестрів по 3 години кожного тижня [335, с. 33–36].

Протягом 1870-х рр. спостерігається тенденція до зростання популярності професії аптекаря-фармацевта. Це добре ілюструють наступні цифри: якщо в 1860-х рр. при Харківському університеті одержували звання провізора не більше 5 осіб на рік і 10-15 ставали аптекарськими помічниками, то в 1872 р. університет підготував 30 провізорів і 31 аптекарського помічника, у 1874 р. – 32 провізори і 26 аптекарських помічників, у 1877 р. – 16 провізорів і 38 аптекарських помічників. Якщо брати більш тривалий відрізок часу – з 1863 р. по 1884 р., то можна побачити, що Харківський університет підготував двох магістрів фармації, 110 провізорів і 177 аптекарських помічників [90, с. 36; 363, с. 119].

З середини 1880-х рр. лабораторія стала місцем проведення занять з фармації та фармакогнозії, які відвідували майбутні фахівці медичного факультету. Відбулися зміни й у програмі практичних занять фармацевтів, проблематику яких було значно розширено. Як правило, такі заняття відвідували слухачі, що бажали в майбутньому працювати провізорами. Ці зміни були зумовлені появою окремої кафедри фармації та фармакогнозії. Вагому роль у її становленні відіграв перший завідувач, магістр фармації, професор А. Д. Чиріков. Він же очолював і фармацевтичну лабораторію.

Професор особисто вів практичні заняття з фармації для провізорів і аптекарських помічників. До їх програми входило: «...приготовление главнейших лекарственных форм и готовых препаратов, ближайшее знакомство с химико-фармацевтическими препаратами и исследование их достоинства при помощи микроскопа и других приборов». Навчальний план передбачав на них 1 годину на тиждень [172, с. 7; 171, с. 43].

Фармацевтична освіта та наука тісно пов'язані з фармацевтичною промисловістю та аптечною мережею, оскільки вони виступають складовими фармацевтичної галузі. Саме тому для повноти нашого дослідження не менш важливим є розгляд розвитку аптечної мережі у визначений нами період.

У XIX ст. роботу аптек, які функціонували в українських містах Київ, Лубни, Ніжин, Умань, Житомир та Вінниця, регламентував «Аптекарський Устав» від 23 грудня 1836 р.

На початку XIX ст. аптеки розвивалися як торговельні підприємства зі спеціальними виробничими приміщеннями, де виготовляли ліки, ветеринарні препарати, косметичні засоби. Вони відрізнялися призначенням й організаційною структурою. Існували королівські, публічні, окружні, військові, домашні, гомеопатичні аптеки й дрогерії – так називали аптечні магазини або магазини санітарії й гігієни. Їхнім власникам заборонялося використати на вивісці слово «аптечний» [216].

У цей же період галицькі аптеки виконували подвійну функцію: торговельних установ зі своїм виробництвом і реалізацією ліків, ветеринарних препаратів, косметичних засобів та медичних закладів для надання елементарної медичної

допомоги. Це позначилося й на управлінні аптеками: вони підпорядковувалися промислово-торговельній палаті й медичним службам міського управління [289].

Однак у провінції, згідно з декретом Надвірної канцелярії (1800), дозволялося існування так званих домашніх аптек практикуючих лікарів, якщо в місцевості їх проживання на відстані однієї милі не було жодної аптеки. При цьому лікарі мали право видавати хворим лише препарати, вказані у фармакопеї. Сільську аптеку міг утримувати тільки дипломований провізор.

В аптеках готували порошки, розчини, сиропи, бальзами, еліксири, есенції, декокти («лади»), олійні екстракти, пластирі, різноманітні мазі, пілюлі («коточки»), таблетки («трохиці»), пастилки («леваші»), супозиторії («гвіздочки»), оксимелі («меди») та ін.

З середини XIX ст. набули поширення гомеопатичні аптеки. Згідно з протоколом засідання Крайової Ради здоров'я від 23 червня 1883 р., гомеопатичні препарати дозволялося виготовляти винятково за рецептом лікаря і тільки тим аптекам, які мали на це право. Лікарі, які займалися лікуванням гомеопатичними препаратами, були позбавлені можливості утримувати домашню аптеку.

Унаслідок урядового регулювання аптечної служби в Галичині у XIX ст. теж склалося декілька типів аптек за призначенням і формою (королівські, публічні, військові, окружні, гомеопатичні, сільські, домашні і дрогерії). Найпоширенішими були публічні аптеки, які мали рецептурний та експедиційний відділи, механічну й рецептурну кімнати, склад для матеріалів, зіллярню, сушарню й бібліотеку. Тут дозволялося готувати фармакопейні препарати, універсальні ліки та з отруйними й сильнодіючими речовинами, що виписували лікарі на спеціальних рецептурних бланках. Право на ведення публічної аптеки надавалося винятково докторам хімії або магістрам фармації.

Перші окружні аптеки України (прототипи сучасних центральних районних аптек) з'явилися в другій половині XIX ст., що пов'язано із заснуванням окружних професійних аптекарських об'єднань. Зазвичай аптекам, що очолювали голови професійних об'єднань, надавався статус окружних. Найвідомішою з них була окружна аптека у Львові «Під чорним орлом», заснована у 1735 р. військовим ма-

гістром Вільгельмом Наторптом для забезпечення ліками розташованих у місті військових частин та урядовців Ради міста (з 1966 р. це аптека-музей Львова).

Серйозну конкуренцію аптекам становили дрогерії – магазини санітарії й гігієни. Тут реалізовували хімічні товари для ремесел, дезінфекційні засоби, фото-товари, отрутохімікати, перев'язувальний матеріал, косметичні засоби, а також деякі готові ліки, що відпускалися без рецепта і за нижчу, ніж в аптеках, ціну. Власниками дрогерій були так звані матеріалісти з трирічною підготовкою – практикою в дрогерії або на складі аптечних товарів.

Асортимент українських аптек XVI ст. – XIX ст. на 80 % складався з лікарських засобів рослинного походження, хімікати становили 6,7-10 %, речовини тваринного походження – 7-10 %. Із лікарських форм готували настої, відвари, мікстури, краплі, сиропи, чаї, порошки, мазі, свічки, пластирі. Гостра конкуренція спонукала фармацевтів виготовляти також лікувальні вина, мінеральні води, м'ясні бульйони, яринові екстракти, супи в брикетах, косметичні засоби та ін.

Характерними для української фармації в другій половині XIX ст. стали проблеми аптекарської монополії, конкурентної боротьби за отримання концесії на ведення аптеки, дискримінація прав провізорів-службовців, які наймалися на роботу до аптекаря-власника [216].

Формування та історію розвитку медицини на території Закарпаття від давніх часів до 40-х рр. XX ст. розкрито в дослідженні Н. С. Вакули «Нариси з історії медицини Закарпаття з давніх часів до 40-х рр. XX ст.» [24, 133 с.].

У 1875 р. знавець аптечної справи Філіп Фебус підкреслював необхідність удосконалення фармацевтичної освіти, підйому значущості фармації в суспільстві [308, с. 129–131].

У XIX ст. фармація була свого роду привілейованою галуззю медицини, оскільки відкривати аптеки дозволялось лише «перевіреному» людям, тобто людям дипломованим, які б мали патент, чи сертифікат, що був би виданий якоюсь визнаною установою не тільки адміністративно-юридичною, але й у науковому плані (наприклад, Київським університетом св. Володимира). Особам, яким аптека продавалася чи передавалася, теж слід було дотримуватися цього правила.

Зокрема, у 1885 р. із 69 членів товариства Подільських лікарів 7 були фармацевтами. За їх ініціативи створено аптеку товариства, а на його засіданнях аптекарі повідомляли про все нове, передове для того часу, популяризували серед лікарів досягнення фармацевтичної науки [45, с. 58].

У Подільській губернії у 1892 р. нараховувалася всього 121 аптека, із них нормальних – 76, філіальних – 4, сільських – 41 [46, с. 53].

Етапи формування медичної науки від давніх часів до кінця ХХ ст., розвитку медичної допомоги на Запорозькій Січі та на західноукраїнських землях, а також внесок українських учених-медиків висвітлено в книзі провідного історика медицини професора С. А. Верхратського [30, 352 с.].

Лікар-учений Л. К. Лекарев уперше у вітчизняній науці у докторській дисертації «Основні етапи розвитку охорони здоров'я в Подільській губернії – Вінницькій області» (Київ, 1949 р.) здійснив спробу систематизувати історію медицини краю [45, с. 5].

Оскільки в кінці ХІХ ст. царським урядом було заборонено організацію всеросійського об'єднання земських лікарів, роль такого об'єднання взяли на себе з'їзди Пироговського товариства, які об'єднували лікарів усіх спеціальностей. Дозвіл про перетворення з'їздів і товариства на всеросійські уряд дав тільки у 1892 р. Усього відбулося 12 чергових і три позачергові з'їзди [30, с. 287–288].

У ХІХ ст. необхідність змін у системі фармацевтичної освіти ставала дедалі актуальнішою. Але інституалізація вищої фармацевтичної освіти відбувалася надто складно й суперечливо. Обговорення різних варіантів реформування фармацевтичної освіти розпочалось на І фармацевтичному з'їзді у 1864 р., що відбувся у Москві. Його делегати висловилися на користь збільшення загальноосвітнього цензу фармацевтів і за розширення програми спеціалізованого викладання [218, с. 4].

Були спроби цю проблему вирішити також на ІІ та ІІІ фармацевтичних з'їздах (1889 і 1899 рр.) [92, с. 261]. Наприклад, у межах ІІ з'їзду, що відбувся в столиці імперії, доповідачі неодноразово торкалися різних аспектів розвитку та вдосконалення фармацевтичної освіти. Зокрема було представлено низку доповідей та думок щодо цієї проблеми багатьох фармацевтичних товариств, вчених й

окремих фахівців-фармацевтів. Не можна залишити поза увагою той факт, що серед доповідачів був і вихованець Харківської школи фармації – доктор медицини М. Ф. Ментін (на той час він обіймав посаду професора Варшавського університету, але у 1884 р. стояв на чолі кафедри фармації та фармакогнозії Харківського університету) [335, с. 33–36; 364, с. 167].

З приводу фармацевтичної освіти на засіданнях III Всеросійського фармацевтичного з'їзду, який відбувся в Москві, було оприлюднено окрему постанову: «Ходатайствовать об учреждении при медицинских факультетах университетов самостоятельного фармацевтического отделения с трехлетним курсом, со значительно расширенной программой и собственными лабораториями по типу естественных отделений при физико-математических факультетах» [197, с. 71–75].

До XX ст. без змін функціонували встановлені у 1845 р. відповідно до лікарського статуту правила іспитів для фармацевтів та фармацевтичні звання, а саме «аптекарський помічник», «провізор» і «магістр фармації» [18, с. 186–196].

Щоб отримати звання аптекарського помічника аптекарський учень повинен був екзаменуватися при університеті після трьох років служби в аптеці. На дворічні провізорські курси при медичних факультетах університетів допускалися аптекарські помічники з трирічним практичним стажем в аптеці. По закінченню провізорських курсів та складання спеціального державного іспиту аптекарський помічник отримував звання провізора [92, с. 186–196].

Ті правила, за якими здійснювалася професійна підготовка фармацевтів, вже давно застаріли (положення про фармацевтичну освіту діяло ще з 1845 р.) та не відповідали новим історичним реаліям. За великим рахунком, тогочасна система фармацевтичної освіти являла собою справжній пережиток середньовічного цехового укладу, тоді як країна жила вже у індустріальній епосі. Дискусія з цього приводу знайшла своє відображення на сторінках спеціалізованої періодичної преси того часу. Безнадійно застарілі методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, де наголос робився на здобуття досвіду безпосередньо під час роботи в аптеці, тоді як при університетах лише закріплювалася теоретична підготовка та складалися іспити, піддавалися справедливій критиці.

Попри те, що проблема реформування фармацевтичної освіти розглядалася на фармацевтичних з'їздах та різні її аспекти розглядалися на сторінках спеціалізованої преси, про що йшлося вище, на практиці все залишалося без змін, оскільки існуюча система освіти відповідала інтересам приватних власників аптек, давала їм змогу користуватися дешевою працею учнів-помічників [262, с. 27].

Цікавим є той факт, що в XIX ст. з'явилась експериментальна фармакологія, яка на основі фізіологічних методів установлювала дозовану дію препаратів рослинного та синтетичного походження. Завдяки мікробіології, лікувальний арсенал почав поповнюватися ліками біологічного походження (вакцини, сироватки) [89].

Розвиток фармацевтичної освіти тісно пов'язаний із розвитком університетської медичної освіти в Україні, тому архівні матеріали стосовно медицини й освіти на підросійських українських землях та західноукраїнських землях заслуговують особливої уваги. Нами було вивчено статті, наукові дослідження, монографії та інші матеріали щодо даної проблеми з XIX – до початку XX ст.

Приміром, Л. Клос у своєму дослідженні «Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях (II половина XVIII – 30-і рр. XX ст.)» (2002) аналізує історію розвитку медичної освіти та визначає основні періоди становлення та розвитку вищої медичної освіти, а також роль суспільства та релігійних організацій в організації медичної допомоги на західноукраїнських землях [106, с. 1–16].

Питання розвитку медичної освіти на Волині розглядає І. Круковська в науковій праці «Становлення і розвиток медичної освіти на Волині (XIX – 30-і рр. XX ст.)» (2007). Автор аналізує державні навчальні заклади, де готували медичні кадри, зокрема Київський та Львівський університети [119, с. 9–13, 15–16].

«Збірник законоположень для лікарів, ветеринарів, фармацевтів, акушерок і фельдшерів» Російської імперії, складений П. Ілінським (1887) має велику історичну цінність [222, 1592 с.]. Заслужують на увагу документи щодо історії медичних факультетів окремих університетів, зокрема «Правила и программы полукурсовых испытаний на медицинскомъ факультете Императорскаго Университета Св. Владимира» (Київ, 1891) [198, 55 с.].

Учені Л. Фінкель та С. Стажинський у науковій праці «Historya

Uniewersytetu Lwowskiego» (1894) у двох частинах проаналізували історію Львівського університету, його факультетів, кафедр, професорсько-викладацького складу [348, 351 с.; 349, 444 с.].

Деякі відомості стосовно розвитку медичної освіти в Україні, медичної преси, товариств в ХІХ ст. – початку ХХ ст., перших українських університетів (Харківського, Одеського, Львівського, Київського) подані у виданні «Encyclopedia of Ukraine» в п'яти томах [343, 952 с.; 344, 737 с.; 345, 872 с.; 346, 864 с.; 347, 886 с.].

В. Флоринський у «Сведеніяхъ о состояніи и потребностяхъ русскихъ медицинскихъ факультетові» (1876) аналізував історію становлення й розвиток медичної університетської освіти [310, с. 1–6].

Історію становлення та розвитку медичного факультету Імператорського Харківського університету (1805) описано в праці «Медичний факультет Харківського університету за перші 100 років його існування (1805–1905)» (1905) за редакцією І. Скворцова та Д. Багалія [138, 471 с.].

Професор теоретичної хірургії Московського університету І. Матюшенков у праці «Мета і завдання університетської медичної освіти» (1876) визначає три цілі університетської освіти: «а) служить государству, б) прочному существованію самага университета и с) прогрессу науки» [137, с. 3–5].

Особливої уваги заслуговують праці професора І. Сікорського та доктора Б. Козловського, в яких висвітлено погляди авторів щодо питань медичної освіти, а саме матеріали лекцій професора І. Сікорського «Перший і останній день клінічних занять студента» [109, 15 с.; 225, 12 с.].

У дисертації «Розвиток вищої медичної освіти та медичної науки в західних областях України, на Буковині та в Закарпатті в ХVІ–ХХ ст. (1595–1965 pp.)» І. Шапіро досліджував історію вищої медичної освіти й науки [328, 38 с.]. Заслужують на увагу й інші праці вченого: «З історії медичної освіти в західних областях України та на Буковині», «Нариси з історії Львівського медичного інституту», в яких описано розвиток медичної освіти та історію медичних навчальних закладів на західноукраїнських землях, а також першого вищого навчального закладу на території Західної України – Замойської академії – та історію розвитку медичного

факультету Львівського університету [328, с. 1–19; 326, с. 11–38; 327, 228 с.].

Історію становлення та розвитку вищої медичної освіти в Україні досліджував Б. Криштопа в праці «Вища медична освіта в Українській РСР» (1985), в якій автор описує розвиток навчального процесу на медичних факультетах університетів з часу їх заснування, досліджує розвиток медичної науки і особливості навчання та викладання [120, 320 с.].

Дослідник М. Левіт у дисертаційній праці аналізував діяльність прогресивних лікарів та передову інтелігенцію, які створювали товариства лікарів та випускали спеціалізовану пресу з метою поліпшення сфери охорони здоров'я населення наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XIX ст. у Росії (1967) [127, с. 1–12].

На увагу заслуговує праця А. Жука «Розвиток суспільно-медичної думки в Росії в 60-70-х рр. XIX ст.» (1963), у якій описано діяльність медичних товариств [69, 382 с.].

У другій половині XIX ст. були організовані студентські гуртки з навчальних дисциплін, громади, земляцтва, що детально досліджено у науковій праці С. Черкасової «Просвітницько-педагогічна діяльність студентських громадських організацій університетів України (друга половина XIX ст. – початок XX ст.)». Діяльність студентських гуртків цього часу з навчальних дисциплін переважно була спрямована на поглиблення наукових знань, відповідно до різновиду навчальної дисципліни проводилась специфічна робота в гуртках, зокрема в медичних гуртках – робота в наукових анатомічних музеях. Національно-просвітницькій роботі присвячувалась діяльність громад, які значною мірою впливали на формування світогляду студентів [318, с. 1–16].

Одним із перших з науковими медичними статтями українською мовою виступав Євген Озаркевич, закінчив медичний факультет Віденського університету, був членом товариства «Січ». Він був організатором і редактором першого українського науково-медичного журналу «Лікарський збірник». Упродовж 4 років (1898–1901 рр.) вийшло 6 випусків збірника. Є. Озаркевичем також була започаткована робота над українською медичною термінологією. Він був дійсним членом НТШ, брав участь у міжнародних медичних з'їздах і конгресах. Хоч він і мав мож-

ливість публікуватись у відомих польських та німецьких виданнях, науковець видавав свої праці українською мовою. З його ініціативи було створено «Народну лічницю», він закуповував необхідне обладнання для кабінетів та лабораторій. Є. Озаркевич вважав, що на базі лічниці можна здійснювати наукові дослідження. Перший медичний часопис українською мовою «Здоров'я» був заснований у 1912 р. Є. Озаркевичем (Львів) [44, с. 308–335; 208, с. 160–161]. Як зазначає І. Курляк у статті, присвяченій життєвому шляху та діяльності українського вченого Є. Озаркевича, у випусках «Лікарського збірника» окрім статей містились українські медичні терміни, перекладені з латинської чи німецької мов. Також Є. Озаркевич брав активну участь у громадсько-політичній, просвітницькій, культурній діяльності, був членом Українського лікарського товариства [123, с. 184–195].

Розглянемо розвиток фармацевтичної освіти на прикладі історії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

У 1841 р. у складі Київського університету було відкрито медичний факультет, створення якого планувалося пізніше. Проте велика потреба в лікарях, особливо у зв'язку з новими спалахами епідемічних захворювань, що загрожували поширитись на підросійських українських землях, необхідність укомплектування армії військовими лікарями прискорили відкриття медичного факультету в Києві [154; 48, с. 4].

Створення медичного факультету наполегливо домагалися тодішні ректор університету М. О. Максимович та видатний хірург М. І. Пирогов.

Ректором Київського університету був М. О. Максимович (1804–1873) – відомий український громадський діяч та науковець, історик та збирач українських народних пісень. З 1834 р. М. О. Максимович – професор російської словесності та ректор Київського університету. За освітою він був ботанік, тож як природознавцеві справа відкриття вищої медичної школи в Києві йому була близькою. Учений не раз порушував питання про створення медичного факультету в Київському університеті як перед радою професорів університету, так і перед місцевою та центральною владою [154; 48, с. 4–5].

М. І. Пирогов, згадуючи про свою діяльність у медичній комісії при Мініс-

терстві народної освіти, у «Щоденнику старого лікаря» писав: «Усі справи, навіть вибори медичних факультетів російських університетів проходили через наші руки. Особливо новостворюваний медичний факультет Київського університету майже цілком утверджувався й обирався в нашій комісії». Передбачалося, що цей факультет уже «при першому своєму влаштуванні» стане взірцем для інших університетів країни. Особливо відбивався вплив М. І. Пирогова на розвиток медичної науки в Київському університеті в роки перебування на посаді попечителя Київського навчального округу (1858–1861 рр.) [9, с. 21–22].

Варто зазначити, що історія медичного факультету була тісно пов'язана із суспільно-громадською думкою в конкретні періоди, і водночас вона залежала від інтенсивного розвитку науки у XIX ст. Адже саме друга половина XIX ст. була багата на відкриття, виникнення та розвиток медичних наук. Низка вагомих здобутків на ниві медицини належить ученим-медикам, що працювали в стінах університету.

З іншого боку, постійно вдосконалювалися структура й навчальні програми. Визначальним документом, за яким функціонував університет, був статут, але він змінювався декілька разів [154].

Не менш визначною постаттю був М. І. Козлов – один із засновників медичного факультету й перший завідувач кафедри анатомії (1841–1844 рр.), патологічної анатомії (1845–1853 рр.). М. І. Козлов викладав патологію, фармакологію, патологічну хімію, історію медицини. Заснував при Київському університеті патологоанатомічний музей [9, с. 16–17].

У 1851–1853 рр. завдяки винятковій енергії О. П. Вальтера, завідувача кафедри анатомії та під його керівництвом був збудований університетський анатомічний театр, що вважався на той час одним з кращих у Європі. Значна його роль як видавця та редактора часопису «Сучасна медицина». Відомий він також як автор одного з найкращих на той час підручників з анатомії (1852 р.), за який Петербурзька медико-хірургічна академія нагородила автора премією імені П. Загорського [9, с. 18–19; 154].

Серед перших професорів терапії медичного факультету Київського універ-

ситету з 1844 р. був Ф. С. Цицурин (1814–1895 рр.) – не лише видатний терапевт і педагог, але й непересічний науковець, що цікавився не тільки проблемами лікування, але й загально біологічними питаннями [9, с. 15].

Отже, у Київському університеті сформувався потужний колектив учених-медиків, а медичний факультет став одним із центрів підготовки лікарських кадрів та розвитку медичної науки.

На медичному факультеті було затверджено 10 кафедр: анатомія фізіологічна з мікрографією; фізіологія здорової людини; фізіологія хворої людини з патологічною анатомією; загальна терапія і «врачебное веществословие» з обов'язковими відомостями з токсикології, викладанням мінеральних вод і рецептурою; оперативна хірургія з хірургічною анатомією, вченням про пов'язки і хірургічною клінікою; теоретична хірургія з офтальмологією; спеціальна терапія; терапевтична клініка з семіотикою; акушерство теоретичне і практичне, викладання хвороб породіль і новонароджених, акушерська клініка; державне медично-нозnavство [48, с. 9].

У 1863 р. на хвилі прогресивних перетворень після скасування кріпацтва був прийнятий новий ліберальний університетський статут, який гарантував подальше розширення кількості навчальних дисциплін. Статут 1863 р. передбачав на медичному факультеті 17 кафедр при 16 професорах, 15 доцентах і двох проректорах, проте фактично було затверджено 16 кафедр. Дозволялося створити кафедри: ембріології з порівняльною анатомією, загальної патології, гігієни і медичної поліції, фармакогнозії й фармації, теоретичної і експериментальної фармакології, медичної фізики й хімії [154; 48, с. 12].

У 1875 р. урочисто було відкрито міську Олександрівську лікарню (тепер – Центральна міська клінічна лікарня), яка стала клінічною базою медичного факультету. 1888 р. при університеті налічувалось 45 навчально-допоміжних установ, серед яких 4 факультетські клініки, 3 госпітальні клініки, 2 клінічні відділення при міській лікарні, анатомічний театр, а також лабораторії та кабінети.

Зауважимо, що значення медичного факультету зросло саме у другій половині XIX ст. – початку XX ст. У цей час на медичному факультеті почалося фор-

мування оригінальних наукових медичних шкіл. Епоху в розвитку наукової медицини становлять значні відкриття професора В. О. Беца, автора класичних праць з мікроскопічної анатомії центральної нервової системи, основоположника сучасного вчення про клітинну будову кори головного мозку, професора П. І. Перемежка, автора цінних робіт з цитології, Г. М. Мінха, визначного патолога, автора відомих робіт із морфології та епідеміології різноманітних інфекцій.

Значний внесок у медичну науку склали праці київських клініцистів В. Т. Покровського, Ю. К. Шимановського, В. П. Образцова, Ф. Г. Яновського, М. М. Волковича та ін. [9, с. 95–96, 254–255; 154].

У Київському університеті в другій половині ХІХ ст. було організовано одну з перших на підросійських українських землях самостійних кафедр гігієни. Близько 30 років кафедрою керував видатний діяч вітчизняної медицини В. А. Субботін. У 1882 р. Субботін видав «Скорочений курс гігієни», який мав великий успіх серед студентів і лікарів. Крім того, ним було написано понад 20 оригінальних наукових праць [154; 48, с. 18].

У Київському університеті було організовано першу в Україні кафедру дитячих хвороб, якою керував професор В. Є. Чернов. Завдяки його енергійній діяльності в 1891 р. при університеті було створено першу в Україні дитячу клініку. В. Є. Чернова вважають основоположником київської педіатричної школи.

Видатним представником вітчизняної хірургії початку ХХ ст. був професор М. М. Волкович. Він написав понад сто наукових праць, 1908 р. заснував Київське хірургічне товариство і протягом 20-ти років керував його роботою.

Великі заслуги професорів та викладачів медичного факультету були у створенні громадських організацій та наукових медичних товариств. Товариство київських лікарів одне з перших медичних товариств в Україні – було організоване в 1840 р. з ініціативи київських лікарів К. Ф. Босес, Л. Ф. Гротковського та А. Ф. Мерінга, які вважали, що результати науки можна зробити надбанням суспільства лише спільною працею [154].

З ініціативи Товариства було створено низку медичних установ, покладено початок першій службі швидкої медичної допомоги на підросійських українських

землях. Під керівництвом професора О. Д. Павловського була розроблена і вперше в країні застосована протидифтерійна сироватка, на благодійні кошти збудований Бактеріологічний інститут. Саме члени Товариства порушили питання про розробку проекту й відкриття в Києві санітарної станції, яка почала функціонувати з 1891 р. [9, с. 126–127].

Тривалий час Товариство лікарів було єдиним науково-медичним товариством у Києві. У 1886 р. створюється Акушерсько-гінекологічне товариство, яке очолив професор Г. Є. Рейн. У 1894 р. було засновано Товариство боротьби із заразними хворобами; у 1896 р. при Київському університеті – Фізико-медичне товариство, метою якого було зближення медицини та інших галузей природознавства, широке використання результатів фундаментальних досліджень і медичної практики. Очолив його професор М. І. Стуковенков. 1897 р. було створене Психоневрологічне товариство під керівництвом професора І. О. Сікорського, 1899 р. – Товариство з боротьби із сухотами й горбковицею, а в 1900 р. – Дерматосифілідологічне товариство (голова – професор С. П. Томашевський) і Товариство дитячих лікарів (голова – професор В. Є. Чернов) [154].

Організатором і багатолітнім керівником Хірургічного товариства був видатний хірург професор М. М. Волкович. В активі цього Товариства, яке було створене в 1908 р., добрі починання, що сприяли розвитку вітчизняної хірургії. У Києві існували також Одонтологічне, Офтальмологічне товариства і Товариство прихильників військово-санітарних знань [47, с. 161–162].

Усі спілки сприяли прогресу медичної науки та поліпшенню медичної допомоги населенню.

Наприкінці XIX ст. після неодноразових спроб вирішити питання про жіночу медичну освіту було відкрито Жіночий медичний інститут у Петербурзі (1897). В інших містах це питання було вирішене частково лише на початку XX ст.: у ряді університетів дозволялося відкрити Вищі жіночі курси. При таких курсах відкривались медичні відділення.

В Україні підготовка жінок-лікарів стала здійснюватись на медичних відділеннях Вищих жіночих курсів: у Києві (1907), Одесі (1910), Катеринославі (тепер –

Дніпро) (1916), а також у Харківському жіночому медичному інституті (1910). Обмежена кількість жінок допускалася до навчання на медичному факультеті Львівського університету [154; 48, с. 24–25].

На початку 1920-го р. жіночі медичні курси та інститути були об'єднані з медичними факультетами університетів, що поклало початок спільному навчанню лікарів в майбутніх самостійних інститутах.

Так, у квітні 1920 р. в Києві створили Інститут охорони здоров'я (наказ відділу вищої школи Київської губнаросвіти № 56 від 19 березня 1920 р.), що об'єднав медичний факультет університету св. Володимира, Жіночий медичний інститут і медичний факультет Українського державного університету (створений у 1917 р.). Державний зуболікарський інститут, створений 1919 р., існував як самостійний заклад до жовтня 1920 р., коли був включений до складу Інституту охорони здоров'я як окремий одонтологічний факультет.

У грудні 1920 р. Інститут охорони здоров'я, відповідно до рішення II Всеукраїнського з'їзду по народній освіті про реорганізацію всіх закладів вищої освіти в академії, було перейменовано в Київську державну медичну академію, яка мала у своєму складі два факультети – медичний та одонтологічний.

У грудні 1921 р. Київську державну медичну академію було перейменовано на Київський медичний інститут [48, с. 26–27].

В умовах складного економічного становища, розрухи й голоду, масових епідемій надавалось виключне значення підготовці лікарів. Студентів-медиків прирівняли до курсантів військово-політичних навчальних закладів.

У ході реформи вищої медичної освіти особлива увага приділялася спеціалізації лікарів. Уже у 1921 р. на Всеукраїнській конференції з медичної освіти було запропоновано ввести спеціалізацію. Було висунуто гасло: «Готувати не енциклопедистів, а спеціалістів». Після обговорення цього питання у 1923–1925 рр. було прийнято рішення ввести на старших курсах нахили: по лікувальній групі – терапевтичний і хірургічний, по профілактичній групі – санітарно-профілактичний і охорони материнства та дитинства.

Спеціалізація сприяла значному поліпшенню професійної підготовки ліка-

рів. Були розроблені відповідні навчальні плани та програми, вжиті заходи з покращення системи комплектування викладацьких кадрів. У 1923 р. в навчальному плані було передбачено введення переліку нових дисциплін [154; 48, с. 27–28].

Обов'язкова літня виробнича практика на весь період навчання студентів в інституті була введена з 1923 р. Відповідно до постанови ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумі» у ВНЗ затверджувалися стабільні навчальні плани, що передбачали максимальне оволодіння майбутніми лікарями теоретичними й практичними навичками.

Постанова ЦВК УРСР «Про підготовку лікарів» від 3 вересня 1934 р. і рішення ЦК ВКП(б) і СНК СРСР від 23 червня 1936 р. «Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою» сприяли покращенню підготовки висококваліфікованих спеціалістів-медиків. Збільшилось число бажаючих вступити до вищих навчальних закладів, встановилася єдина для всіх медичних інститутів структура факультетів, були введені державні іспити для випускників і екзаменаційна система [48, с. 28–29].

Серед робіт цього періоду особливу наукову цінність становлять: «Проблеми раневої інфекції і раневого сепсису» М. Д. Стражеска, «Стимуляція організму АЦС при раненій інфекції» І. М. Іщенка, «Про класифікацію лімфатичних залоз черевної порожнини» М. С. Спірова, монографії і підручники О. Ю. Лур'є, «Основи токсикології» і «Посібник для лікарів по фармакології» О. І. Черкеса та ін. [154; 48, с. 32–33].

Можна зробити висновок, що історія розвитку в Україні фармації як науки невід'ємно пов'язана зі становленням та розвитком київської медичної та фармацевтичних шкіл.

Аптечна справа в Україні протягом усієї своєї історії постійно перебувала в русі, об'єктивно залежала від соціально-економічного розвитку та історичних особливостей України [289].

З причин гальмування реформи освіти не мали достатнього розвитку й інші розділи фармації, а саме: культура лікарських рослин, промисловість тощо. Саме нестача фахівців фармацевтичної галузі й погана організація їх професійної підго-

товки були основними причинами відставання аптечної справи до XX століття.

Питання історії професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні актуальне в наш час, оскільки об'єктивний аналіз минулого педагогічного досвіду сприяє подальшому розвитку фармацевтичної науки й освіти. В нашій науковій розвідці ми намагалися відобразити особливості фармацевтичної освіти в структурі медичної освіти в Україні у XIX ст. – на початку XX ст..

На основі ретроспективного аналізу фармацевтичної освіти в структурі медичної освіти в XIX ст. – на початку XX ст. в Україні (вивчення державних та навчально-програмних і нормативних документів, статистичних матеріалів, літературних джерел, архівних матеріалів) можна визначити такі основні передумови становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: виокремлення в медичній освіті аптекарської справи (1836); створення на території України університетів, які мали медичні факультети з кафедрами фармацевтичного спрямування: Замойська академія (1594), Львівський (1784), Харківський університет (1805), Київський університет (1835), Одеський університет (1865) Катеринославський університет (1918). Показано, що початок XX ст. (1921) стає визначальним для становлення фармацевтичної науки як окремої галузі в системі медичних наук та визнання недоцільності підготовки фармацевтичних кадрів при медичних факультетах університетів.

2.2. Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (друга половина XIX ст. – 1921 р.)

Розвиток фармацевтичної галузі відбувається під впливом потужних глобалізаційних процесів, які неоднозначно впливають на можливості професійної підготовки фахівців досягти високого рівня конкурентоспроможності на світовому ринку. Майбутнє фармацевтичної галузі України полягає у збільшенні ролі професійної підготовки фахівців, яка дозволить гарантувати якість застосування лікарських засобів через надання достовірної об'єктивної інформації про лікарські засоби через фахову багатовекторну фармацевтичну опіку та формування раціональної лікової політики.

Фармацевтична допомога, що термінологічно означає якісне використання лікарських засобів, важлива не лише для фахівців фармацевтичної галузі, але й для інших працівників охорони здоров'я, оскільки якісне використання лікарських засобів усе більше стає колективною проблемою [79, с. 34–38].

Професійна підготовка фахівців галузі тісно пов'язана з найновішими світовими досягненнями науки. Видатні вчені світу впродовж усієї історії цивілізації присвячували своє життя пошуку, вивченню та виготовленню лікарських засобів, широке наукове експериментування призводило до нових відкриттів, змінювалися роль і місце лікаря та фахівця фармацевтичної галузі в суспільстві.

Щоб передати дух епохи, допомогти фахівцям фармацевтичної галузі скласти власне бачення щодо розвитку фармації в ХХ ст., ставлення до неї різних верств населення та офіційної влади, щодо діяльності фармацевтів та їх науково-громадських товариств під час написання дисертаційного дослідження не тільки використані джерела архівосховищ, але й найбільш важливі документальні свідчення у вигляді копій оригіналів (звіти, статuti, листи, розпорядження).

Історичним аспектам розвитку професійної підготовки фахівців на початку ХХ ст. присвячені роботи М. Бородія, П. Духіна, Б. Зіменковського, Н. Сингалевича, А. Тортигуника, І. Шапіро та ін. [18, с. 186–196].

Важливі питання фармацевтичної галузі в період 1880–1911 рр. розглядалися на 11-и з'їздах земських лікарів Чернігівської губернії, зокрема на VII з'їзді було заслухано доповідь лікаря С. С. Семенова «Аптечна справа в Чернігівській губернії» [323, 974 с.].

У 1885 р. з 69 членів товариства Подільських лікарів (організоване в листопаді 1859 р.) 7 були фармацевтами. За їх ініціативою бібліотека товариства стала виписувати німецький фармацевтичний журнал. На засіданнях товариства аптекарі повідомляли про все нове, передове для того часу, популяризували серед лікарів досягнення фармацевтичної науки. Великий науковий інтерес для того часу являли доповіді про лікувальні властивості кумису, і про хімічні процеси, які відбуваються під час його приготування, а також про синтез атропіну та інші. У 1884 р. на Поділлі були відкриті безплатні лікарні з аптекою для незаможних. З

1884 р. по 1908 р. було прийнято 227115 хворих, які отримали безплатно ліки за 253356 рецептами [46, с. 58–60].

Епохальні зміни у розвитку фармації на українських землях мали великий вплив на організацію професійної діяльності фахівців фармацевтичної галузі та розвиток фармацевтичної освіти. У кінці XIX – на початку XX ст. працювали професійні аптекарські товариства, які мали завданням об'єднати всіх працівників аптек, захистити матеріальні інтереси своїх членів, розвивати природничі та, зокрема, фармацевтичну, науки, засновувати бібліотеки та читальні, видавати часописи та наукові праці.

У 1905–1907 рр. створено професійні спілки фармацевтів, лікарів, фельдшерів, які відіграли певну роль у захисті інтересів фармацевтів і медиків [30, с. 290].

Шлях розвитку аптек та аптечної справи, відомості про перші аптеки і перших аптекарів, внесок у вітчизняну фармацію видатних вчених-фармакологів, які походять з Чернігівщини, зібрано й проаналізовано у публікації А. М. Груші «Розвиток медицини та фармації на Чернігівщині» [54, 48 с.].

Професійна підготовка фармацевтів для фармацевтичної галузі України у 1904 р. здійснювалась у фармацевтичному училищі Одеси, про що свідчать дані про відсоток обмеження прийому євреїв у фармацевтичне училище м. Одеси [686, 56 арк.] з листа в Київ Златковському І. Г. від студента Новоросійського університету Златковського С. Г. від 15.09.1904 р. [685, арк. 49].

Зважаючи на те, що професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі та наука тісно пов'язані з фармацевтичною промисловістю та аптечною мережею, оскільки вони виступають складовими фармацевтичної галузі, для повноти нашого дослідження не менш важливим є розгляд розвитку аптечної мережі на початку XX ст. Так, на території України в 1911 р. було лише 873 аптеки (530 сільських та 343 міських). У 1913 р. кількість аптек дорівнювала 1067 (714 сільських та 353 міських). У вересні 1909 р. в м. Києві почав виходити журнал «Жизнь фармацевта», який відігравав в історії профспілкового руху службовців-фармацевтів того часу значну роль [216].

У 1914 р. на підросійських українських землях працювало 10500 фармацев-

тів, з них тільки 3150 мали вищу освіту [211, 24 с.].

Відомості щодо розвитку фармації в Дрогобичі знайдені в «Календарі дрогобицького тижневика на 1913 р.», а саме те, що в місті на той час функціонувало чотири аптеки, з яких три досі функціонують [16, с. 279].

Під час Першої світової війни проблема професійної підготовки кваліфікованих фармацевтичних кадрів на українських землях набула неабиякої актуальності. Для цього періоду було характерним загальне піднесення в сфері професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі й науки. З'явилося розпорядження міністра народної освіти щодо збільшення квоти прийому на фармацевтичні курси, що діяли при університетах. Саме 25 серпня 1915 р. з'явився циркуляр міністра народної освіти, що передбачав відкриття хіміко-фармацевтичного відділення при фізико-математичному факультеті Харківського університету [178, с. 57].

Проте втілити це на практиці було не надто просто. З університетського звіту за 1915 р. можна дізнатися, що: «Відсутність правильно обладнаної фармацевтичної лабораторії унеможливило негайно відкрити при фізико-математичному факультеті хіміко-фармацевтичні курси, хоча потреба в підготовлених хіміках-фармацевтах відчувається вже давно і зараз позначається особливо гостро». Статистичні дані свідчать, що у 1916 р. на базі фармацевтичної лабораторії Харківського університету складали іспити та відвідували заняття близько 700 фармацевтів. Ця цифра не враховує майбутніх фахівців медичного факультету [179, с. 83].

Не маючи змоги кардинально реформувати професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі, міністерство народної освіти видає циркуляри, в яких ішлося, по-перше, про скасування обов'язкового трирічного стажу роботи в аптеці для аптекарських помічників, які мали бажання підвищити свою кваліфікацію на провізорських курсах при університетах, а по-друге, про скорочення стажу роботи з трьох до двох років для аптекарських учнів, які висловили бажання скласти іспити на здобуття звання аптекарського помічника. Ці нововведення викликали істотне збільшення кількості осіб, які хотіли отримати фармацевтичні ступені. Якщо брати до уваги ситуацію в Харківському університеті, то 1917 р. екзамен складало на ступінь аптекарського помічника 603 особи, на провізора – 144 [273, с. 13].

Після завершення Першої світової війни й розпаду Австро-Угорщини західноукраїнські землі поділили між собою три країни – Польща (до неї відійшли Східна Галичина, Волинь, Полісся, Підляшшя), Румунія (Буковина, Північна Бессарабія) та Чехословаччина (Закарпаття). Зрозуміло, сфера функціонування освітньої галузі, як і інших інфраструктурних складових, на українських територіях була підпорядкована політиці цих держав. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі модернізувалася в умовах роз'єднаності українських земель, у контексті суспільно-політичних умов держав, до яких належала та чи та частина України, спостерігалися певні й доволі значні розбіжності й у системах професійної підготовки фахівців галузі й, відповідно, їх модернізації [76, с. 90–92].

У 1917 р. на підросійських українських землях існувало 16 вищих медичних шкіл (включаючи Вищі жіночі курси), в яких навчалася в середньому 8600 майбутніх фахівців з щорічним випуском більше 1500 лікарів. З 1918 по 1922 р. було відкрито 16 нових медичних шкіл [30, с. 294].

Фармацевтична галузь Чернігівщини набирала потенціалу з розвитком медицини. На 1 серпня 1917 р. працював 51 фармацевт [377, арк. 1–4]. Так, у м. Чернігові – 15, у повіті – 1, у Борзні – 3, у Борзнянському повіті – 1, у Городні – 4, у повіті – 5, у Козельці – 2, у повіті – 3, у Ніжині – 9, у повіті – 1, у Новгород-Сіверському – 2, Острі – 2, по одному – у Сосниці, Коропі, Ічні [377, арк. 1–4].

Фахівці фармацевтичної галузі організували у роки Першої світової війни на терені Чернігівської губернії профспілковий центр, який у липні 1920 р. увійшов на правах секції до губернського відділу профспілки «Всемедикосанпраця».

Лише 59 фармацевтів у 1919 р. працювало в аптеках, а саме: у 57 приватних аптеках, у 4 земських аптеках, 1 організації «Червоного Хреста» [54, с. 12].

У м. Чернігові працювали 3 аптеки, окрім фармацевтів працювали 59 аптекарських учнів [7, с. 24–33].

На виконання декрету Раднаркому УРСР про націоналізацію аптек (14 березня 1920 р.) було націоналізовано 51 аптеку в губернії, у 1920 р. відкрито губернський аптечний склад [38, с. 22–36], із середини 1920 р. відкрито хімічну лабораторію [54, с. 13].

Головою Чернігівської спілки аптекних працівників був Йосип Юрійович Тартило [53].

До кінця 1927 р. було 33 аптеки в окружних містах, 68 аптек при лікувальних закладах, 4 галенові лабораторії, одна контрольно-аналітична лабораторія, 23 магазини санітарії та гігієни [20, с. 76–79].

Розвиток фармації та професійної підготовки фахівців галузі на початку ХХ ст. характеризується великою кількістю відкриттів у пошуку ефективних лікарських засобів. Працею німецького фармакогноста А. Тширха (1856–1939 рр.) «Handbuch der Pharmakognosie» користуються й досі [211, 24 с.]. Фармація перейшла у сферу наукоємних високих технологій, з'явилося багато підприємств з виготовлення ліків, а згодом – потужних фармацевтичних фабрик і заводів.

До 1920 р. фармацевти могли екзаменуватися при університетах Києва, Харкова та Одеси, в яких викладання на фармацевтичних курсах при медичних факультетах мало обмежений характер і не було уніфіковане. Термін навчання в Київському та Харківському університетах становив 2 роки, а в Одесі, через настійну вимогу професора М. Б. Блауберга, – 3 роки [335, с. 33–36].

Обговорення питання про реформу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі розпочалось на фармацевтичних з'їздах: у 1864 р. (I фармацевтичний з'їзд у Москві), у 1889 (II фармацевтичний з'їзд) та в 1899 (III фармацевтичний з'їзд) роках. Питання професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі обговорювались також на Пироговських з'їздах медичних працівників (починаючи з 1902 р. на VIII з'їзді, у 1910 р. – на XI та у 1913 р. на XII Пироговському з'їзді), на III з'їзді російських діячів з технічної та професійної освіти, що відбувся в Санкт-Петербурзі в 1903 р. (була прочитана доповідь про необхідність реорганізації фармацевтичних курсів) та багатьох інших [335, с. 33–36]. Але існуюча система фармацевтичної освіти відповідала інтересам приватних власників аптек, оскільки давала їм змогу користуватися дешевою працею учнів-помічників, і як наслідок, удосконалення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі не відбувалося. Крім того, лише у 20-х рр. ХХ ст. було вирішено питання щодо допуску жінок до отримання фармацевтичної освіти. Погана організація

професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та нестача фармацевтичних кадрів, а також відсутність в країні спеціального навчального закладу були основними причинами відставання аптечної справи до Жовтневого перевороту.

Підготовка фахівців фармацевтичної галузі перейшла від компетенції медичних факультетів при університетах до колегії філософських факультетів, члени яких отримали обов'язок викладати природничі науки для професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Традиційні основні організаційні форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі – лекції та практичні заняття були доповнені новими: започатковані демонстрації природничої колекції та обов'язкові дослідження в хімічній лабораторії, які включали кількісний та якісний аналіз як неорганічних, так і органічних речовин.

Проблема поліпшення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у кінці XIX ст. – на початку XX ст. була спричинена невпинним прогресом у розвитку природничих наук, розширенням асортименту лікарських засобів в аптеках, удосконаленням методів хімічного аналізу. Питання змісту професійної підготовки, тривалості навчання фахівців фармацевтичної галузі виносились на шпальта періодичних видань, ініціювались для обговорення різними громадськими товариствами того часу. Так, з метою підняття університетської освіти майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до потреб часу на другому з'їзді фармацевтів Галичини, який відбувся на межі XIX–XX ст. у Кракові було прийнято рішення клопотати перед урядом про розширення терміну університетського навчання на три роки, скорочення часу практики на два роки і запровадження екзамену зрілості, як попередньою умовою прийняття на аптекарську практику. Ухвалено також обрати депутатів і доручити їм подати пропозиції з'їзду до намісництва, міністерства та імператорської канцелярії [370, с. 359].

Суттєво був оновлений зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на початку XX ст., вводився новий навчальний план, згідно якого вилучалися дві фахово-зорієнтовані навчальні дисципліни – мінералогія та зоологія та водночас збільшувалася кількість годин на викладання спеціальних навчальних дисциплін – аналітичної хімії та фармакогнозії. Встановлювався також новий по-

рядок складання попередніх (із фахово-зорієнтованих дисциплін) та випускних іспитів (зі спеціальних дисциплін) [351, с. 404; 495, арк. 1–3]. У такому форматі фармацевтична освіта проіснувала до 1918 р.

Для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі до 1920 р. характерними були наступні тенденції:

- розширення мережі університетів та інтенсифікація наукових досліджень з природничих дисциплін;
- змістове наповнення фахової професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та їх офіційне входження в університетський освітній простір;
- удосконалення змісту фармацевтичної освіти та структури професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі [211, 24 с.].

В 1918 р. був підписаний декрет про націоналізацію аптек. До початку липня 1920 р. усі аптеки в Україні були націоналізовані, передані в руки держави.

У результаті громадянської війни багато аптек були зруйновані або повністю ліквідовані. На 1 січня 1920 р. діяло лише 660 аптек, у період проведення націоналізації кількість їх дещо зменшилась [216].

Система професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на українських землях докорінно змінилась після Жовтневого перевороту шляхом заборони приймання до аптек аптекарських учнів та відкриттям вищих та середніх навчальних закладів. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі відбувалася наступним чином:

- 1919 р. у Харкові було відкрито шестимісячні короткотривалі курси для підготовки підсобного аптечного персоналу;
- 1920 р. за ініціативою Профосвіти й аптечної секції профспілки у місті Дніпропетровську було організовано шестимісячні курси для практичних робітників аптек;
- з 1920 р. фармацевтичні кадри почали готувати на курсах та в дворічних фармацевтичних школах;
- 1920 р. розпочалося створення фахових інститутів у Харкові, Одесі та Дніпропетровську;

– 1921 р. Наркомздорів'я й Наркомпрос РСФСР видали постанову про скасування курсів провізорів та іспитів на звання аптекарських учнів [76, с. 90–92].

До 1920 р. кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі й слухачів, які навчалися у фармацевтичній лабораторії Харківського університету, істотно збільшилася. Пояснити це можна розширенням навчальної програми і зростанням кількості майбутніх фахівців у цілому [177, с. 31]. На медичному факультеті фармацевти слухали наступні дисципліни: «Техника судебно-медицинских вскрытий», «Судебно-медицинские и микрохимические исследования», «Подача скорой помощи» [172, с. 7].

Проблема професійної підготовки висококваліфікованих фахівців фармацевтичної галузі з 1920 р. вийшла за межі однієї країни і отримала європейський контекст, оскільки західноукраїнські землі входили до складу Польщі.

Це обумовлювалося нагальною потребою врахування у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі новітніх наукових досягнень і відкриттів, результатів наукових експериментів, в першу чергу у природничих науках. Інтенсивно розвивалася фармацевтична промисловість, на ринку з'являлися нові лікарські засоби й препарати, загострювалась увага на різних аспектах гігієни, зокрема, гігієни харчування, що відповідно актуалізувало необхідність модернізації загалом професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Це спонукало університети до перегляду і вдосконалення навчальних програм, введення в навчальний процес нових спеціальних дисциплін, збільшення кількості годин на їхнє вивчення, створення нових структурних підрозділів, розширення спектру науково-дослідної роботи в галузі фармакології.

Важливим осередком фармацевтичної освіти і науки на західноукраїнських землях у період їх входження до Австро-Угорщини до 1917 р. та у 20–30-х рр. XX ст. у період їх входження до Польщі став Варшавський університет. Його піднесенню у значній мірі варто завдячувати переходу на науково-викладацьку працю у повоєнну добу частини провідних фармацевтів із Галичини – головного редактора «Часопису аптекарського товариства» у Львові Б. Косковскі [343, с. 182–187], викладачів Львівського університету – професора кафедри фармакології та

фармакогнозії В. Мазуркевича [78, с. 201], професора, керівника кафедри біохімії С. Бондзинського [78, с. 27–28], професора кафедри фармакології Є. Модраковського [78, с. 223–224].

Їхніми зусиллями з метою реорганізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі при Варшавському фармацевтичному товаристві була створена комісія, яка обґрунтувала необхідність перегляду навчальних програм та реформи фармацевтичної освіти [356, с. 265]. Наслідком цієї роботи стало відкриття у січні 1918 р. у Варшавському університеті на базі фармацевтичних курсів, які функціонували при медичному факультеті, фармацевтичних студій (Studium Farmaceutyczne) і запровадження трирічної програми навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. У структурі студій було організовано дві нові кафедри – кафедру фармацевтичної хімії та токсикології і кафедру фармакогнозії з ділянкою лікарських рослин.

Ці заходи сприяли подальшому утвердженню статусу фармацевтичної освіти у системі вищої освіти загалом, що привело в кінцевому результаті до її виокремлення як самостійної освітньої і наукової галузі [355, с. 85–87].

У загальному наскрізна програма професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на західноукраїнських землях, зокрема на фармацевтичному відділенні філософського факультету Львівського університету, передбачала професійну спрямованість – дворічну фахову підготовку. На межі XIX ст. – XX ст. у навчальний план були введені наступні фахово-зорієнтовані дисципліни:

Перший семестр:

- загальна фізика з експериментальної точки зору – 5 год. / тижд.;
- загальна і спеціальна мінералогія, з особливим наголосом для фармацевтів – 5 год. / тижд.;
- загальна і спеціальна неорганічна хімія з урахуванням фармацевтичних сполук – 5 год. / тижд.;

Другий семестр:

- загальна та спеціальна ботаніка – 5 год. / тижд.;
- медична зоологія – 4 год. / тижд.;

– загальна і спеціальна органічна хімія з особливим наголосом для фармацевтів – 5 год. / тижд.;

– практичні заняття в хімічній лабораторії та виконання кількісного і якісного аналізу – 6 годин на день з понеділка до п'ятниці та 3 год. у суботу [336, с. 17].

Усі заняття відбувалися щоденно – зранку від 8 до 13 год. та після обіду від 14 до 18 год. згідно затвердженого розкладу. Окремі лекції (як, цикли лекцій: «Неорганічна хімія з увагою до фармації», «Аналітична хімія як підготовка до практичних вправ», «Практичні вправи у хімічному аналізі і виготовленні препаратів») були спеціальними для фармацевтів, деякі («Про ознаки збіжності і розбіжності нескінчених рядів», «Репетитроїум з експериментальної фізики») – разом зі студентами математично-природничого спрямування, інші («Медична хімія», «Медична ботаніка», «Лікарські засоби і рецептура» – зі студентами медико-хірургічного інституту. Мало місце і поділ дисциплін за вартісною ознакою. У цьому відношенні у навчальних планах курсів: без позначень, за які була помірна плата (чесне); позначені знаком (*), які студенти повинні були додатково оплачувати; позначені знаком (†), які були безкоштовні для всіх студентів [336, 30 с.].

Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі для фармацевтичного відділення удосконалювався і навчальний план зимового семестру з часом вже містив окремий розділ під назвою «Фармацевтичний курс»:

I курс:

– експериментальна фізика – 5 год. / тижд.;

– ориктогнозія (мінералогія) – 5 год. / тижд.;

– експериментальна хімія – 5 год. / тижд.;

II курс:

– фармацевтична хімія – 5 год. / тижд.;

– практичні заняття у хімічній лабораторії – 7 год. кожного робочого дня тижня;

– фармакогнозія: грудень – лютий місяці від понеділка до п'ятниці з 10 до 13 год. [337, с. 19–20].

Відповідно в другому семестрі перелік для вивчення курсів був представле-

ний такими навчальними дисциплінами:

I курс:

– загальна та спеціальна ботаніка – 5 год. / тижд.;

– загальна зоологія – 5 год. / тижд.;

– хімія вуглецю (органічна хімія) – 5 год. / тижд.;

II курс:

– практичні заняття в хімічній лабораторії – 15 год. / тижд. [339, с. 23–25].

Отже, цей навчальний план мав чітке хімічне спрямування, причому на другому курсі була введена нова навчальна дисципліна – фармацевтична хімія. Особлива увага акцентувалася на практичних заняттях у хімічній лабораторії, які включали кількісний та якісний аналіз хімічних сполук, а також технологію приготування лікарських засобів. Щоденно упродовж трьох місяців майбутні фахівці фармацевтичної галузі відвідували обов'язковий цикл фармакогнозії [337, с. 30].

Окрім цього, оскільки майбутні фахівці фармації не мали завершеної середньої освіти, з метою кращого засвоєння основних навчальних дисциплін майбутні фахівці фармацевтичного відділення заохочувалися до відвідування занять з обов'язкових природничих дисциплін («Про розв'язування рівнянь», «Ентомологія», «Вивчення електроенергії» тощо), які могли бути корисними для підвищення їх освітнього рівня та майбутньої професійної діяльності [338, с. 24].

Варто зауважити, що така побудова змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі повністю відповідала принципам наступності та послідовності, оскільки вивчення фахово-зорієнтованих дисциплін на першому курсі передувало переходу до опрацювання спеціальних дисциплін на другому. Загалом таке змістове наповнення професійної підготовки майбутніх фахівців галузі з деякими уточненнями та доповненнями мало місце до 1924 р. [338, с. 24].

Проаналізуємо змістові аспекти й особливості викладання навчальних дисциплін, які становили обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Упродовж усього періоду діяльності фармацевтичного відділення найбільше уваги в навчальному процесі приділялося практичним навичкам роботи в хімічній лабораторії.

Контроль знань майбутніх фахівців фармацевтичної галузі здійснювався шляхом складання іспитів – з фахово-зорієнтованих дисциплін, які вважалися попередніми (пробними): фізика, ботаніка, загальна хімія та зі спеціальних дисциплін, які вважалися випускними (ригорозум або магістеріум). Термін «ригорозум» введений у систему вищої освіти в часи середньовіччя для наукових іспитів; можливі транскрипції *Rigorosum* (лат.), *rygorozum* (польськ.); у перекладі українською – іспит [350, 746 с.]. Для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі цей період був завершальним етапом в отриманні звання магістра фармації.

Попередні іспити майбутні фахівці фармацевтичної галузі складали перед комісією, яку очолював декан філософського факультету або його заступник, кожен із них тривав до 15 хвилин і оцінювався за трибальною шкалою – «добре», «задовільно», «незадовільно». Оцінки заносилися в протокол іспиту, причому записувався також сумарний бал за три іспити. У випадку отримання незадовільної оцінки майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі давалося дві спроби перескладання іспиту до початку навчального року. Три незадовільні оцінки можна було перескласти тільки після повторного навчання на першому курсі.

Випускні іспити складали майбутні фахівці, які успішно склали попередні іспити та подали довідки про відвідування занять другого курсу з підтвердженням зарахування необхідної кількості годин практичних занять. Іспити проходили наприкінці другого року навчання і відбувалися у два етапи:

1) практична частина, до якої входила аналітична й фармацевтична хімія та мікроскопічна фармакогнозія, проходила упродовж останнього місяця другого курсу (липень);

2) теоретична частина – загальна органічна й неорганічна хімія, фармацевтична хімія, фармакогнозія – після завершення другого курсу та могла бути складена упродовж наступного навчального року до його завершення.

Практична частина іспиту передбачала виконання випускником наступних завдань: якісний аналіз суміші чи складної сполуки, просте кількісне визначення чи визначення ваговим методом; перевірка на ідентичність та чистоту препарату державної фармакопеї; демонстрація навиків роботи з мікроскопом на наданих

зразках сировини та володіння методами мікроскопічних досліджень; дослідження чистоти та якості зразків сировини [278, с. 56–67].

Право на самостійну діяльність випускники отримували лише після річної практики в аптеці. Після отримання диплома випускник звертався до власника установи з проханням дозволити пройти річний курс практики в його аптеці. Здебільшого це відбувалося за місцем проживання, в аптеках, де перед навчанням в університеті проходила професійна підготовка в якості учня аптекаря. Власник аптеки повідомляв місцеву владу (староство) про те, що в його аптеці розпочав проходження річної практики випускник фармацевтичного відділу.

Змістове наповнення цього річного курсу включало всі види діяльності кожного із працівників аптеки. Насамперед це детальне ознайомлення із групами лікарських засобів, наявних у аптеці, практичні навички з приготування ліків за рецептами, ведення обліку лікарських засобів. Після проходження практики власник аптеки повідомляв староство про успішне її завершення та давали магістру фармації дозвіл самостійно займатися професійною діяльністю. Зауважимо, що високий науковий рівень викладацького складу фармацевтичного відділу забезпечував якісний рівень професійної підготовки фахівців галузі та застосування принципу науковості у викладанні навчальних дисциплін [212, 263 с.].

На першому етапі проведення реформи вищої медичної освіти в Україні було визнано недоцільним професійну підготовку фармацевтичних кадрів при медичних факультетах університетів. Найбільш придатним типом закладу вищої освіти влада обрала фаховий інститут.

10 вересня 1921 р. за ініціативи професорів-фармацевтів Харківського університету М. О. Валяшка, М. П. Красовського, А. Д. Розенфельда на основі Постанови народного комісаріату охорони здоров'я України та Головнауки був заснований в Україні Харківський фармацевтичний інститут. З цього часу починається його історія як самостійного профільного закладу вищої освіти, створеного на базі фармацевтичної лабораторії медичного факультету університету, яку очолював професор Н. О. Валяшко й став першим ректором першого фармацевтичного закладу вищої освіти України. Так було започатковано становлення державної

системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та проведення досліджень з фармацевтичної науки. Згодом були створені фармацевтичні інститути в Одесі, Дніпропетровську, Києві й Вінниці, термін навчання в них становив три роки. У цих інститутах професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі здійснювалася за трьома спеціальностями: фармацевти – працівники аптек; спеціалісти з дослідження поживних і смакових речовин, предметів домашнього побуту та судово-хімічного аналізу; робітники хіміко-фармацевтичної промисловості [320].

Загальна система української освіти, яка існувала до 1930 року, ґрунтувалась на таких формах:

- 1) семирічна трудова школа соціального виховання до 15-літнього віку;
- 2) на базі семирічної освіти – масова професійна школа для слухачів віком від 15 до 18 років з трирічним строком навчання (завданням професійної школи була підготовка робітника для відповідної галузі народного господарства, який за певним завданням і при відповідному керівництві міг би виконувати ті чи інші технічні функції в даному виробництві);
- 3) вища професійна освіта для 17–18-річних юнаків та дівчат.

До закладів вищої освіти входили:

- технікуми (училища) для професійної підготовки кваліфікованого спеціаліста вузької галузі народного господарства;
- інститути – для професійної підготовки спеціаліста-організатора, який планує і керує певною галуззю господарства [18, с. 186–196].

Саме на базі цих вихідних положень було побудовано систему професійної підготовки фахівців галузі в Україні в умовах будівництва нової системи охорони здоров'я. Ураховуючи основні форми загальної системи української освіти, у фармацевтичній освіті було відкинуто пропозиції про організацію професійних шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та було організовано два типи фармацевтичних вузів:

- фармацевтичний технікум (училище);
- фармацевтичний інститут.

Система професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка була в

Україні з моменту організації Наркомату організації охорони здоров'я аж до уніфікації по всьому Радянському Союзу складалася з організації двох типів фармацевтичних закладів вищої освіти:

- 1) фармацевтичний технікум (училище) – для професійної підготовки кваліфікованих аптечних працівників, які підготовлені до всіх видів роботи в аптеці;
- 2) фармацевтичний інститут для професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів – організаторів аптечної справи та промисловості.

Тривалість навчання у фармацевтичному технікумі – три роки з наступним річним практичним стажем в аптеці, а тривалість навчання в інституті – чотири роки з ухилами на останньому курсі [279, 337 с.].

Отже, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі до 1921 р. зберегла тенденції до практичного спрямування. Аналіз розподілу навчальних дисциплін по курсах свідчить про повне збереження принципів послідовності та наступності при розробці навчальної програми професійної підготовки магістрів фармації. Активну участь в удосконаленні професійно-практичного навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, модернізації змістового наповнення професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, розширенні наочних засобів та розвитку матеріальної бази для професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі брали громадські аптекарські організації та об'єднання. Становлення та розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, визнання недоцільності професійної підготовки фахівців фармації при медичних факультетах університетів та створення фахових інститутів з 1921 р. сприяло виникненню системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Система професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 20-х рр. XX ст. складалася з організації двох типів фармацевтичних вузів: фармацевтичний технікум (училище); фармацевтичний інститут.

Висновки до другого розділу

Витоки становлення вітчизняної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі мають давню історію (кінець XVI ст.), що пов'язано з існуванням

освітніх осередків, які на сьогодні не знаходяться на українських землях. В той час не існувало спеціальних інституційних осередків з фармацевтичної освіти, а почали відкриватись при університетах кафедри фармацевтичного спрямування на медичних факультетах. Зазначене дало можливість зробити ретроспективний аналіз подальшого розвитку фармацевтичної освіти в структурі медичної освіти України.

На основі ретроспективного аналізу фармацевтичної освіти в структурі медичної освіти в XVI – на початку XX ст. в Україні визначено основні передумови виникнення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: виокремлення в медичній освіті аптекарської справи (1836); створення на території України університетів, які мали медичні факультети з кафедрами фармацевтичного спрямування: Львівський університет (1784), Харківський університет (1805), Київський університет (1835), Одеський університет (1865), Катеринославський університет (1918). Цьому сприяло вивчення державних та дидактичних і нормативних документів, статистичних матеріалів, літературних джерел, архівних матеріалів.

Обґрунтовано, що 1921 р. став визначальним для становлення фармацевтичної науки як окремої галузі в системі медичних наук та остаточного визнання недоцільності підготовки фахівців фармацевтичної галузі при медичних факультетах університетів.

Створення фахових інститутів в Україні, починаючи з 1921 р. (Харків, Одеса, Дніпропетровськ (Дніпро), Київ, Вінниця), та визнання недоцільності професійної підготовки фахівців фармації при медичних факультетах університетів є визначальними для створення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, яку було утворено з двох типів фармацевтичних закладів вищої освіти: фармацевтичний технікум (училище); фармацевтичний інститут.

РОЗДІЛ 3.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В 1921–1941 рр.

У розділі проаналізовано соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, мережу фармацевтичних закладів освіти, зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а також визначено тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр.

3.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

В історії становлення та розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. залежно від розвитку нашого суспільства відбувалось: становлення вищої фармацевтичної освіти, формування наукової та освітньої школи з професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах бурхливого зовнішнього середовища.

Здавна сформоване сприйняття фахівця фармацевтичної галузі як звичайнісінького робітника, який усього лиш виготовляє мікстури, мазі й пілюлі домінувало у 20-х рр. XX ст. Питання раціонального й науково поставленого постачання ліків розглядались як сфера лікарів, фармацевтичне та хіміко-фармацевтичне виробництво – справа хіміків. Такий погляд погано відображався на розвитку фармацевтичної справи та професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні.

На скільки цей погляд суперечив інтересам життя того часу, було помітно по тому, що з 1915 р. під тиском гіркого досвіду почалося прагнення до створення фармацевтичних відділень, фізико-математичних факультетів та окремих хіміко-фармацевтичних факультетів. Такі самі окремі факультети існували в багатьох країнах Європи та Америки, які готували фармацевтів високої кваліфікації. Усе це

суперечило основному принципу нового будівництва, згідно якого розвиток і технічний прогрес обумовлювалися приверненням широких робітничих мас до справи вдосконалення виробництва. Фармацевтичній справі, як і всякій іншій справі, тільки тоді було гарантовано правильний розвиток, коли працівники на вищих сходинках індустріальної та науково-винахідницької її частини за перевагою будуть вербуватися з низів, які пройдуть сувору школу виробництва з перших його сходинок і зроблять цю справу своєю життєвою справою. Навпаки, вся справа постачання ліків приречена на безпліддя, якщо за фармацевтичною освітою не визнати самодостатнього значення та вона буде випадковою та побічною справою дотичних з нею інших галузей, як це відбувалось раніше [432, арк. 3–9].

Для дослідження розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1921–1941 рр. були використані архівні джерела, а також найбільш важливі документальні свідчення у вигляді копій оригіналів (звіти, статuti, листи, розпорядження). Варто зауважити, що «система місцевих закладів Міністерства народної освіти була створена законодавством 1803–1804 рр. для організації керівництва та надзору за навчальними закладами указом від 24 січня 1803 р. [655]. Навчальні заклади України були розподілені між Харківським та Віленським округами. До Віленського округу були віднесені навчальні заклади Київської, Подільської та Волинської губерній» [655].

Але вже у 1818 р. Київська губернія була передана під управління Харківського учбового округу, а у 1831 р. під його управління перейшли також і навчальні заклади Подільської та Волинської губерній [656].

Київський навчальний округ був заснований 14 грудня 1832 р. для управління навчальними закладами Київської, Подільської, Волинської та Чернігівської губерній [657], і мав сприяти політиці царизму в справі освіти в регіоні.

Згідно з указами 1818 р. і 1834 р. з Віленського навчального округу були передані справи, що стосувалися виключно діяльності навчальних закладів у Київській, Подільській та Волинській губерніях [708, арк. 100].

Указом від 25 червня 1835 р. було введено в дію Положення про навчальні округи Міністерства народної освіти: «Ліцеї, гімназії та училища певного числа

губерній становлять навчальний округ, керований попечителем» [658, арк. 756].

Після Жовтневого перевороту Управління Київського учбового округу постановою народного секретаря по освіті в Україні В. П. Затонського від 18 лютого 1918 р. було перейменовано в Комісаріат по справах Київського учбового округу [710].

Ліквідовано Управління Київського учбового округу постановою Київського губернського відділу Народної освіти від 26 грудня 1919 р. [709].

Тимчасовим робітничо-селянським урядом України 16 січня 1919 р. був прийнятий декрет про утворення при ньому відділу охорони здоров'я. В Україні була створена Всеукраїнська комісія охорони народного здоров'я при Всеукраїнському революційному комітетові. У відповідності з постановою ВУЦВК 15 лютого 1920 р. у Харкові був створений Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР.

На початку 20-х років XX ст., крім гострої потреби у кваліфікованих фахівцях, характерної для всіх галузей господарства, фармацевтичне виробництво тривалий час страждало на відсутність професійно-підготовлених фахівців. Як пережиток сивої давнини, коли допомога лікаря та допомога ліками були практично одним і тим самим, фармація до 1921 р. регулювалася та направлялася виключно лікарями на медичних факультетах, для яких вона була випадковою та побічною справою. Фармацевт уявлявся лише як дрібний кустарний робітник, який виготовляв препарати за призначенням лікаря, тож повністю були проігноровані грандіозні завдання, які виникали у зв'язку з розвитком природознавства та технічним прогресом у винахідництві з метою отримання нових лікарських матеріалів та вдосконалення старих лікарських форм.

Українські землі були в повній залежності від Німеччини в справі одержання лікарських рослин, якими, за високої культури збору, могли б забезпечувати всю Європу. Фахівці фармацевтичної галузі в Німеччині, Франції, Швейцарії, Великій Британії й США поступово розширювали межі своєї діяльності на українських землях, створили найбільші фабричні підприємства, які забезпечували медицину цінними новими препаратами та лікарськими формами [432, арк. 3–9].

Уперше були засновані Фармвідділом НКОЗ короткотермінові курси для професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної галузі. З 1921 р. вони перебували у віданні Головнопрофосу в його Фармацевтичному підвідділі й зі всіма запитами з приводу фінансування, постачання навчального плану й програм варто було звертатися туди [430, арк. 1].

Радою в справах вищих навчальних закладів 03.06.1922 р. було повідомлено зацікавлені установи, що при вступі на хіміко-фармацевтичний факультет при університеті та в хіміко-фармацевтичний інститут, за інших рівних умов, насамперед приймалися [424, арк. 8]:

- а) ті, хто закінчив робфак;
- б) ті, хто закінчив дворічну фармацевтичну школу;
- в) фармацевти (провізори, аптекарські помічники);
- г) інші фармпрацівники зі стажем не менше одного року;
- д) особи з хімічною освітою.

У доповнення до інструкції про прийом у Технікуми на 1922–1923 н.р. пропонувалося щодо фармацевтичних шкіл керуватися наступними положеннями [422, арк. 9]:

1. Від вступників вимагається загальна підготовка в обсяг перших двох років школи 2-го ступеню або повного курсу 7-и літньої школи, що з'ясовувалося на обов'язкових колоквіумах.

2. За інших рівних умов віддавалася перевага тим, хто закінчив короткотермінові курси з підготовки підсобного аптечного персоналу та працюючим у аптеках.

3. Зацікавленим відомством у фармацевтичній освіті був Наркомздрав та його органи.

Динаміка установ фармацевтичних технікумів УРСР з 1921 р. по 1926 р. наведена в табл. 3.1.

З 1921 р. професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою відбувалась на трьох різних факультетах фахового інституту з терміном навчання 4 роки, а саме:

- 1) хіміко-фармацевтичний факультет (професійна підготовка майбутніх фахів-

ців фармацевтичної галузі з наступних циклів дисциплін: хіміко-фармацевтичний, судової хімії, вальнеологічний, муніципальний), (див. Додаток Л.1, Додаток Л.2);

2) біолого-фармацевтичний факультет (професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з наступних циклів дисциплін: добування та обробка лікарських речовин, господарсько-економічний), (див. Додаток Л.3);

3) інженерний факультет (див. Додаток Л.4).

Таблиця 3.1

Динаміка установ фармацевтичних технікумів УРСР 1921–1926 рр.

Рік	Кількість фармацевтичних технікумів	Кількість учнів у фармацевтичному технікумі
1921	2	303
1922	4	504
1923	3	844
1924	3	661
1925	3	988

Джерело: [92, с. 270]

У 1925 р. в структурі Народного Комісаріату Освіти УСРР (за постановою ВУЦВКу і РНК УСРР) у квітні були проведені значні зміни. У постанові зазначалось, що для встановлення максимальної єдності в керівництві справою народної освіти і для повної погодженості в роботі окремих частин НКО УСРР необхідно було реорганізувати Центральний апарат НКО УСРР [447, арк. 3–4].

У 1930–1931 рр. в структурі НКО УРСР пройшли зміни в назвах: замість управлінь, інспектур і відділів були створені сектори й групи, усунено управління справами, яке вело нагляд за установами й закладами системи НКО [414, арк. 1–2].

Архівні матеріали, що охоплюють період діяльності НКО УРСР за 1931–1933 рр., систематизовані по хронологічно-структурних ознаках і тематично-номінальних принципах та характеризують діяльність вищих закладів освіти в основному соціального виховання та професійної освіти [415, арк. 1–3].

Одеський інститут удосконалення лікарів, який був організований у 1927 р. на базі 3-ї лікарні, проводив академічну роботу з курсантами, ординаторами, інтернами з різних профілів, а також науково-дослідну роботу до 1 серпня 1941 р., тобто до дня ліквідації інституту [464, арк. 74–75].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. загалом відбувалася за взірцем радянських стандартів, відповідно до якого ВМ(Ф)ЗО, як і інші, мали самостійний статус [212, с. 110]. А саме, у Києві від 1920 р. існував Київський інститут охорони здоров'я [48, с. 26–29], теперішньому Санкт-Петербурзі – від 1924 р. Перший Ленінградський медичний інститут [219], від 1930 р. у Москві – Перший Московський медичний інститут [183], у Мінську – Білоруський медичний інститут [13] тощо. На той час в УРСР було чотири навчальних заклади з професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації для фармацевтичної галузі:

- з 1921 р. у Харкові функціонував Харківський фармацевтичний інститут;
- у 1934 р., шляхом реорганізації Вінницького фармацевтичного інституту, заснованого у 1921 р., був відкритий фармацевтичний факультет Вінницького медичного інституту, а також діяв Одеський фармацевтичний інститут, до якого у 1934 р. був приєднаний Київський фармацевтичний інститут;
- у жовтні 1939 р. було організовано Львівський державний медичний інститут постановою Ради Народних Комісарів УРСР на базі медичного факультету Львівського університету в складі двох факультетів – лікувального та фармацевтичного [383, арк. 84].

У 20-х рр. XX ст. відбулося розмежування термінів «фармакогнозія» та «фармакологія», які мали майже рівноцінне значення [301, с. 1433–1434]. Швидкий розвиток промислового виробництва лікарських засобів у XX ст. сприяв розвитку фармакології, як експериментальної науки. Учені розпочали активно працювати в напрямку синтезу нових лікарських засобів.

Щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на західноукраїнських землях, то варто зазначити, що сфера функціонування професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі після завершення Першої світової війни і розпаду Австро-Угорщини, наслідком чого є розподіл західноукраїнських земель між трьома країнами – Польща, Румунія, Чехословаччина, була підпорядкована політиці цих держав у 20–30-х рр. XX ст. Саме тому, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі зазначеного періоду вийшла за межі однієї кра-

їни та отримала європейський контекст, тому необхідно було враховувати наукові досягнення та відкриття, а також результати наукових досліджень у природничих науках.

Невпинний розвиток фармацевтичної промисловості означеного періоду та поява на ринку нових лікарських засобів, загострення уваги до різних аспектів гігієни, сприяло розвитку вищої фармацевтичної освіти та професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі України.

До початку Другої світової війни навчальна програма професійної додипломної підготовки фахівців була розрахована на чотири роки, кожен із яких містив по три триместри загальною тривалістю 30 тижнів. Це означало, що ступінь магістра фармації можна було одержати після трьох років навчання. Ще один рік передбачав захист докторської праці та складання відповідних іспитів. Ступінь доктора філософії присуджувався в разі успішного захисту докторської праці та складання відповідних іспитів [222, с. 184–185].

Розширенню навчальної бази та збільшенню науково-педагогічного складу спеціалізованих кафедр професійної підготовки фахівців для галузі сприяло створення фармацевтичних інститутів та факультетів на теренах УРСР.

Підтвердженням процесу розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зокрема на західноукраїнських землях у період їх входження до Польщі, є подане весною 1939 р. відповідне клопотання до Міністерства релігії та народної освіти Польщі [381, арк. 10]. Зрозуміло, що події 1939 р. загальмували цей процес, тому подальше становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі загалом було перервано початком у червні 1941 р. Другої світової війни [278, с. 72].

Такі періодичні видання, як «Хіміко-фармацевтичний журнал» (виходив у Москві з 1923 р. – по 1930 р.), «Радянська фармація» (випускав Народний комісаріат охорони здоров'я РСФСР з 1930 р. – по 1935 р.), «Хіміко-фармацевтичний вісник» (з 1926 р. – по 1927 р. щомісячник Одеського фармацевтичного інституту), «Фармацевтичний журнал» (видавався з 1928 р. по 1929 р. у Харкові, потім, до 1941 р. у Києві, з 1930 р. українською мовою за редакцією Е. А. Кушнір та

М. А. Валяшка), «Фармація і фармакологія» (виpusкав Народний комісаріат охорони здоров'я СРСР з 1937 р. по 1938 р.), «Фармація» (з 1938 р. по 1947 р. щомісяця видавав Народний комісаріат охорони здоров'я СРСР) – мали важливе значення для розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі означеного у дослідженні періоду [173, с. 34].

У 1940 р. в аптечній мережі працювало 20751 осіб, у тому числі 172 провізори і 4179 помічників провізорів.

Таким чином, з 1921 р. професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою відбувалась на трьох факультетах фахового інституту, а саме: хіміко-фармацевтичний факультет, біолого-фармацевтичний факультет, інженерний факультет. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі на західноукраїнських землях у 20–30-х рр. ХХ ст. була підпорядкована політиці трьох країн (Польща, Румунія, Чехословаччина) внаслідок розподілу західноукраїнських земель після завершення Першої світової війни і розпаду Австро-Угорщини. Тому, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі зазначеного періоду отримала європейський контекст і необхідно було враховувати наукові досягнення та відкриття, а також результати наукових досліджень у природничих науках. Невпинний розвиток фармацевтичної промисловості означеного періоду та поява на ринку нових лікарських засобів, загострення уваги до різних аспектів гігієни, сприяло розвитку вищої фармацевтичної освіти та професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі України. До початку Другої світової війни навчальна програма професійної додипломної підготовки фахівців була розрахована на чотири роки, кожен із яких містив по три триместри загальною тривалістю 30 тижнів. Ступінь магістра фармації можна було одержати після трьох років навчання. Ще один рік передбачав захист докторської праці та складання відповідних іспитів. Ступінь доктора філософії присуджувався в разі успішного захисту докторської праці та складання відповідних іспитів. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. загалом відбувалась за взірцем радянських стандартів, відповідно до якого ВМ(Ф)ЗО, як і інші, мали самостійний статус.

3.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти

Аналіз архівних матеріалів, що перебувають на зберіганні в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, дають нам змогу охарактеризувати діяльність Народного Комісаріату Освіти УРСР в Харкові й Києві з 1921 р. до 1941 р. та служать першоджерелом при вирішенні питання розвитку освітньої справи в Україні, зокрема професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі [412, арк. 1–2].

Архівні матеріали НКО УСРР за 1921–1922 рр. є єдиним джерелом при висвітленні питань розвитку культосвітнього будівництва в Україні в перші роки відбудовного періоду та окреслюють наступний список медичних, хімічних та фармацевтичних навчальних закладів і курсів (1921–1922 рр.), що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі визначеного періоду [444, арк. 337]: 2 академії (Катеринославська медична академія, Миколаївська медична академія); 7 інститутів (Катеринославський медичний інститут, Київський медичний інститут, Київський державний хіміко-фармацевтичний інститут, Одеський медичний інститут, Одеський хіміко-фармацевтичний інститут, Харківський медичний інститут, Харківський фармацевтичний інститут); 4 технікуми (Вінницький фармацевтичний технікум, Ніжинський хімічний технікум, Одеський фармацевтичний технікум, Харківський фармацевтичний технікум), 8 шкіл професійно-технічного та спеціально-виробничого навчання (Вінницька медична школа, Волинська хімічна профшкола, Молочанська медична школа, Перша Одеська радянська хімічна профшкола, Проскурівська медична школа ім. Пирогова (Хмельницький), Харківська сестринська й фельдшерська школа, Херсонська хімічна профшкола, Чернігівська школа лікарських помічників і сестер милосердя); 2 спецкурсів (Миколаївські фармацевтичні курси, Одеські хімічні курси).

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Житомирі розпочалась із 1921 р. на шестимісячних курсах аптечних асистентів для 50 осіб (це підтверджує звіт Волинського губздороввідділу з медичної освіти за 1921 р.) [380; 91, с. 249–257].

Для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі наказом по

Укрголовпрофосу, Харківський фармацевтичний інститут був оголошений з 10 вересня 1921 р. відкритим [257, с. 62].

На перший курс могло бути зараховано 100 осіб, а заяв було подано 154. Колоквіум з політичної грамотності проходило 93 особи, 4 особи були переведені з інших вузів. Усього на 1 курс було прийнято 97 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. На 2 та 3 курсах були слухачі фармацевтичних курсів, за їх успішністю, а також особи, які мали достатню фармацевтичну підготовку – всього 42 особи. Загалом у Харківському фармацевтичному інституті було 139 слухачів.

Заняття з професійної підготовки в майбутніх фахівців фармацевтичної галузі розпочалися 1 листопада 1921 р. на 1–3 курсах. На 1 курсі – по загальних науках: математика, фізика, неорганічна хімія, анатомія, фізіологія, гістологія людини. На 2 курсі – органічна хімія, ботаніка. На 3 курсі – фармацевтична хімія, фармакологія з токсикологією, гігієна, фізична хімія [439, арк. 94].

Бюро Харківського фармацевтичного інституту з 25.12.1921 р. по 01.01.1922 р. призначило складання колоквіуму, для умовно зарахованих на перший курс з таких предметів: російська мова, математика й латина. З інших предметів колоквіум не призначався, оскільки проходження цих предметів відбувалося майбутніми фахівцями на курсі [441, арк. 8].

У відповідь на це положення відділ Медичної освіти Укрголовпрофосу проінформував, що від колоквіуму по загальноосвітніх предметах могли бути звільнені особи, які мали освітній ценз не нижче тієї програми, за якою він повинен відбуватися. Особам із виробничим стажем не менше двох років могли надаватися пільги щодо складання іспитів як у формі відтермінувань, так і в наданні можливості перескладань та ін. [437, арк. 61].

Станом на 01.10.1922 р. у Харківському фармацевтичному інституті навчалось 106 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі:

- на 1 курсі – 66 осіб (48 жінок та 17 чоловіків);
- на 2 курсі – 26 осіб (15 жінок та 11 чоловіків);
- на 3 курсі – 14 осіб (3 жінки та 11 чоловіків) [435, арк. 32].

Професорсько-викладацький склад Харківського фармацевтичного інститу-

ту у 1921–1922 н.р. налічував 37 осіб, серед них: професорів – 15; викладачів – 18; адміністративних працівників – 4 [436, арк. 33].

Аналіз архівних матеріалів НКО УРСР за 1923 р. показав, що у 1923 р. розвитку професійної підготовки фахівців галузі сприяли такі медичні, хімічні та фармацевтичні навчальні заклади й курси [445, арк. 1–9]: 5 інститутів (Київський медичний інститут, Київський фармацевтичний інститут, Одеський державний медичний інститут, Одеський хіміко-фармацевтичний інститут, Харківський медичний інститут); 3 технікуми (Вінницький фармацевтичний технікум, Одеський технікум прикладної хімії, Одеський фармацевтичний технікум); 2 школи професійно-технічного та спеціально-виробничого навчання (Волинська об'єднана медична школа в м. Житомирі, Молочанська медична школа); 4 спецкурсів (Вінницькі акушерські курси, Катеринославські акушерські курси, Катеринославські курси підготовки медичного персоналу, Київські II Медичні курси).

З архівних матеріалів Народного Комісаріату Освіти УРСР за 1924–1925 рр. маємо відомості щодо діяльності наступних медичних, хімічних та фармацевтичних навчальних закладів і курсів, що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі [446, арк. 1–11; 448, арк. 1–6]: 6 інститутів (Катеринославський медичний інститут, Київський медичний інститут, Одеський медичний інститут, Одеський хіміко-фармацевтичний інститут, Харківський медичний інститут, Харківський фармацевтичний інститут); 4 технікуми (Вінницький фармацевтичний технікум, Кам'янець-Подільський хімічний технікум, Київський фармацевтичний технікум, Харківський фармацевтичний технікум); 4 школи профтехнічного та спеціально-виробничого навчання (Запорізька медична школа, Запорізька хіміко-технічна профшкола, Мелітопольська хіміко-технічна профшкола, Молочанська медшкола); 2 спецкурсів (Київські медичні курси, Чернігівські 9-місячні фармацевтичні курси).

Розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі, відповідно до результатів аналізу архівних матеріалів НКО УСРР за 1926–1930 рр. сприяла діяльність наступних медичних, хімічних та фармацевтичних навчальних закладів і курсів [449, 387 арк.]: 6 інститутів (Дніпропетровський фармацевтичний інститут,

Катеринославський (Дніпро) медичний інститут, Київський медичний інститут, Одеський медичний інститут, Одеський хіміко-фармацевтичний інститут, Харківський медичний інститут); 11 технікумів (Вінницький державний фармацевтичний технікум, Дніпропетровський фармацевтичний технікум, Жмеринський хімічний технікум, Кам'янець-Подільський хімічний технікум ім. Карла Лібкнехта, Київський хіміко-фармацевтичний технікум, Одеський технікум прикладної хімії, Пирятинський хімічний технікум, Рубіжанський хімічний технікум, Харківський хіміко-фармацевтичний технікум, Шосткінський хіміко-механічний технікум, Чечельницький хімічний технікум); 19 шкіл (Гніванська хімічна профтехшкола, Дніпропетровська хімічна профтехшкола, Житомирська медична профшкола, Запорізька медична профшкола, Запорізька хімічна профтехшкола, Хімічна профтехнічна школа в м. Кам'янці-Подільському, Кременчуцька медична профшкола, Київська медична школа, Київська хімічна профтехшкола, Луганська медична профшкола, Молочанська медична профшкола, Ніжинська медична школа, Первомайська медична профшкола, Рубіжанська хімічна профшкола, Роменська медична профшкола, Уманська медична профшкола та інші); 4 курсів (Одеські фармацевтичні курси, Одеські медичні курси, Херсонські фармацевтичні курси, Чернігівські медичні курси).

Аналіз архівних матеріалів НКО УРСР за 1925–1929 рр. показав, що розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі сприяли такі медичні, хімічні та фармацевтичні навчальні заклади [450, арк. 1–7; 451, арк. 1–3]: 4 інститути (Дніпропетровський медичний інститут, Київський медичний інститут, Одеський медичний інститут, Харківський медичний інститут); 2 технікуми (Київський фармацевтичний технікум, Харківський хіміко-фармацевтичний технікум).

Документальні матеріали, що охоплюють період діяльності НКО УСРР із січня 1929 р. до грудня 1931 р., характеризують діяльність 6 медичних, хімічних та фармацевтичних інститутів, які сприяли розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі [452, арк. 1–4]: Дніпропетровський державний медичний інститут, Дніпропетровський фармацевтичний інститут, Дніпропетровський інститут фізичної хімії, Одеський медичний інститут, Харківський медичний інститут, Харківський фармацевтичний інститут.

Узагальнюючи відомості щодо мережі закладів освіти, що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі, можна констатувати різке збільшення кількості фармацевтичних технікумів, шкіл та спеціально-виробничих курсів у 1926–1930 рр. (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка розвитку навчальних закладів професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні у 1921–1930-х рр.

Навчальні заклади	Інститути (академії)	Технікуми	Школи	Спецкурси
Роки				
1921–1922	9	4	8	2
1923	5	3	2	4
1924	6	4	4	2
1925	5	5	4	1
1926–1930	6	11	19	4

Джерело: самостійне опрацювання

Зазначимо також, що в 1930-х рр. існували: Харківський медичний технікум, Вечірній Виробничий медичний технікум та Інститут удосконалення лікарів. Для координування керівництва навчальної, наукової та лікувально-профілактичної роботи, повної ув'язки їх одного з одним, підвищення якості лікувально-профілактичної роботи та забезпечення реалізації системи єдності та безперервності в підготовці медичних кадрів, було утворено І Всеукраїнський навчально-науково-виробничий Комбінат НКОЗ [457, арк. 2].

У 1933 р., як показав аналіз архівних матеріалів НКОЗ УСРР, розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні сприяла діяльність таких медичних інститутів: Дніпропетровського, Київського, Одеського, Харківського [458, арк. 27].

Архівні матеріали за період 1935–1941 рр. збереглися дуже в незначній кількості й можливість простежити по них мережу закладів освіти медичного та фармацевтичного спрямування в цілому обмежена, список закладів освіти (середніх і вищих) відсутній, оскільки майже не зустрічаються в документах щодо управління вищою школою [416, арк. 1–2]. Зі звіту середніх медичних шкіл НКЗ УРСР (усього по Україні 219, відомості надали 213 шкіл) можна визначити, що у 1938–1939 н.р.:

- на фельдшерському відділенні навчалось 21233 учнів (очікувалось випустити 5634);
- на акушерському відділенні навчалось 10408 учнів (очікувалось випустити 5203);
- на санітарному відділенні навчалось 397 учнів;
- на фармацевтичному відділенні навчалось 1200 учнів, серед них: на 1 курсі – 561 учень, на 2 курсі – 535, на третьому – 104 (очікувалось випустити у 1939 р. 104 учні);
- на зубоврачебному відділенні навчалось 1604 учнів (очікувалось випустити 308);
- на рентгенолаборантів навчалось 227 учнів (очікувалось випустити 54);
- на медсестер навчалось 16795 учнів (очікувалось випустити 8066);
- ясельних сестер 6223 (очікувалось випустити 2848).

Усього в середніх медичних школах, що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, навчалось 58087 учнів (очікувалось випустити 22217) [531, арк. 13].

З 1932-го р. по 1936-й р. при Житомирському медучилищі було створено заочне чотирирічне фармацевтичне відділення на базі семирічної школи з обсягом прийому 30 осіб. 1938-го р. в Житомирі на основі рішення комісії ЦВК УРСР № 14 створена трирічна фармацевтична школа, до якої було зараховано 60 осіб (нині Житомирський базовий фармацевтичний коледж ім. Г. С. Протасевича). У 1941 р. відбувся перший випуск помічників провізорів фармацевтичної школи [380; 91, с. 249–257].

У Дніпропетровському фармацевтичному інституті навчалось у 1939 р. 601 студент, з них жінок 498. На 1 курс було зараховано 172 студента, з яких 135 закінчили середню школу (10 літка), 29 – робітфак, 8 – технікум чи медичний технікум. На 2 курсі – 166 студентів, на 3 курсі – 156 студентів, на 4 курсі – 103 студента. Професорсько-викладацький склад налічував 79 осіб, серед них: професорів, завідуючих кафедрами – 5, доцентів – 11, старших викладачів – 7, асистентів та викладачів – 46. У звіті зазначено, що найбільшу частку студентів становлять

українці – 389 осіб, а також євреї – 116, росіяни – 87. За останні два роки кількісний склад студентів по курсах збільшився за рахунок покращення якості проведених наборів [454, арк. 34].

Щодо професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі України у вищих фармацевтичних закладах освіти, то в Одеському фармацевтичному інституті у 1939–1940 н.р. навчалося 573 майбутні фахівці, з них жінок 470. На 1-й курс було зараховано 182 майбутніх фахівця. На 2-й курс – 143, на 3-й курс – 141, на 4-й курс – 107. Професорсько-викладацький склад налічував 68 осіб, серед них: професорів, завідуючих кафедрами – 11, доцентів – 8, старших викладачів – 5, асистентів та викладачів – 41. У звіті зазначено, що українці становлять 242 особи, євреї – 248, росіяни – 58 [455, арк. 44].

У Харківському фармацевтичному інституті у 1939–1940 н.р. навчалося 592 майбутніх фахівців галузі, з них жінок 489. На 1 курс було зараховано 182 майбутніх фахівця. На 2 курсі – 148 майбутніх фахівців, на 3 курсі – 140 майбутніх фахівців, на 4 курсі – 122 майбутніх фахівця. Професорсько-викладацький склад налічував 68 осіб, серед них: професорів, завідуючих кафедрами – 9, доцентів – 12, старших викладачів – 7, асистентів та викладачів – 39. У звіті зазначено, що українці становлять 468 осіб, євреї – 75, росіяни – 47 [456, арк. 50].

У 1920 – 1936 рр. на західноукраїнських землях, а саме у Львівському університеті були відкриті нові кафедри на медичному факультеті: кафедра біології (1920), технології ліків (1932), фармацевтичної хімії (1932), охорони здоров'я та історії медицини (1930), мікробіології (1936) [88].

У 1940 р. при Львівському медичному інституті (з 1996 р. — університет) відкривається фармацевтичний факультет [320].

Список співробітників Київського інституту вдосконалення лікарів (вул. Саксаганського, 75), які зареєструвалися на 23.11.1943 р. налічував 45 осіб (директором був Д. А. Охрименко) [470, арк. 64].

Узагальнюючи відомості щодо мережі закладів освіти у 1921–1930 рр., що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі, можна констатувати збільшення в 2,8 раза кількості фармацевтичних технікумів,

у 2,4 раза шкіл профтехнічного та спеціально-виробничого навчання та у 2 рази спеціально-виробничих курсів. Фахові інститути з професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі з вищою освітою (провізорів) в Україні у 1921–1941 рр.: Харківський, Дніпропетровський та Одеський фармацевтичні. У 1940 р. при Львівському медичному інституті (з 1996 р. – університет) було відкрито фармацевтичний факультет. План набору у фармацевтичні інститути становив 100 осіб у 1921 р., 200 осіб у 1939 р. Фахові технікуми з професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні у 1921–1941 рр.: Вінницький, Одеський, Київський, Харківський фармацевтичні. У 1938–1939 рр. на фармацевтичному відділенні середніх медичних шкіл навчалося 1200 учнів. З 1932-го р. по 1936-й р. при Житомирському медучилищі було створено заочне чотирирічне фармацевтичне відділення на базі семирічної школи з обсягом прийому 30 осіб. У 1938 р. в Житомирі створена трирічна фармацевтична школа, до якої було зараховано 60 осіб (нині Житомирський базовий фармацевтичний коледж ім. Г. С. Протасевича). У 1941 р. відбувся перший випуск помічників провізорів фармацевтичної школи.

3.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Різноманітним аспектами організаційного, соціально-економічного, правового характеру лікарського забезпечення населення у 1921–1941 рр. приділялась увага багатьох вітчизняних учених – Д. С. Волоха, Б. П. Громовика, Т. Г. Грошового, О. П. Гудзенка, Д. І. Дмитрієвського, О. М. Заліської, А. В. Кабачної, З. М. Мнушко, А. С. Немченко, Б. Л. Парновського, О. В. Посилкіної, В. М. Толочка, В. В. Трохимчука, В. О. Шаповалової та ін. Попри це комплексних історико-педагогічних досліджень, присвячених системі професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні у 1921–1941 рр., не проводилося.

У зазначений період зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі суттєво змінювалися. Щодо становлення та розвитку тогочасної фармації, то відповідну інформацію в повному обсязі подано в навчальній літературі, складеній відповідно до вимог навчальної програми з

історії медицини й фармації МОН України для студентів медичних спеціальностей ВНЗ [279, 660 с.; 280, 337 с.]. Однак питання щодо змісту, форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі цього періоду не розглядалися.

На увагу заслуговують дослідження деяких дослідників, які торкалися вивчення розвитку викладання однієї з дисциплін, яка входить у сучасну навчальну програму професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Для прикладу, розвиток організації та економіки фармації розглянуто в праці Б. П. Громовика, С. І. Терещук, Г. Д. Гасюк та ін.

Розвиток фармацевтичної галузі на західноукраїнських землях досліджено в наукових працях сучасних авторів Б. С. Зіменковського, Є. А. Подольської, С. В. Різничок, В. П. Черниха та ін.

Наукові публікації А. С. Подражанського присвячені вивченню розвитку аптечної служби та містять факти з історії організації аптек у регіонах та статистичні дані щодо розширення аптечної мережі [190, с. 43–45].

Для належної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. були створені за прикладом інших спеціальностей школи, технікуми та інститути. Школа з 2-річним курсом готувала самостійних робітників для аптек і становила першу сходинку професійної підготовки фахівців галузі. Технікум з 4-річним курсом готував працівників для галенових лабораторій, управління аптечними закладами та для культури та збору лікарських рослин. Інститут з 3-4-х річним курсом готував працівників для великої фармацевтичної промисловості, аналітичних лабораторій, адміністраторів для великих аптечних закладів та педагогічний персонал для вищих та середніх фармацевтичних шкіл [432, арк. 3–9].

Інститут і технікум відповідно до вказаних завдань мали розподілитися на 3–4-му році навчання на два або три відділення для відповідної спеціалізації. При наявності учнів із достатньою загальною підготовкою не було необхідності у відокремленому від школи технікумі, а останній міг бути продовженням школи. Кількість кваліфікованих працівників, які потребувала тогочасна фармацевтична

галузь, порівняно з іншими була не дуже великою, і заснування різних паралельних шкіл не було доцільним.

Згідно із завданнями, до програми фармацевтичної школи (1921) входили такі предмети: ботаніка, фармакогнозія, хімія аналітична, неорганічна, органічна і фармацевтична. Для засвоєння останніх, потребувалось знання фізики й математики в обсязі середніх навчальних закладів.

Далі слідувала фармакологія з токсикологією і аптечна техніка, які склалися із рецептури та лабораторної роботи. Для розширення світогляду та загального розвитку учнів фармацевтичних шкіл, а також для свідомого засвоєння фармакології і знань про надання першої допомоги, повинні були викладатись зоологія, анатомія та фізіологія людини.

Окрім загальних та спеціальних знань абітурієнт мав бути підготовленим до свідомого служіння новій суспільній справі, перейнятися ідеєю і завданнями сучасної аптеки й бути спроможним замінити колишню паличну дисципліну дисципліною, яка базувалась на правильному розумінні своїх інтересів і готовності служити інтересам народу, а для цієї мети повинні були викладатись історія робочого руху та історія аптечної справи [432, арк. 3–9].

Аптека й аптечні працівники того часу обслуговували лікарню та амбулаторію ні тільки ліками, а й усіма видами медичного майна, як то хірургічні інструменти, предмети догляду за хворими і т.д., і тому учні в фармацевтичних школах повинні були бути ознайомлені з зазначеними предметами та мати поняття про їх призначення та спосіб зберігання. Російську мову та історію було включено через те, що контингент вступників того часу слухачів зазвичай був доволі слабо підготовлений.

Таким чином, фармацевтична школа, яка надавала робітників переважно для аптечних закладів (хоча деяка частина знаходила, без сумніву, застосування своїх знань і в лабораторіях та заводах), була природним фундаментом для всіх інших фармацевтичних навчальних закладів або навіть могла стати першою сходинкою технікуму.

Для професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної га-

лузі, як то субасистентів, ручників, відповідальних фасувальників і т.д. варто було використовувати 6-місячні короткотермінові курси. Короткотермінові курси функціонували в багатьох містах і повинні були готувати робітників саме цієї кваліфікації, а ті, хто їх закінчував, не мали права на самостійну роботу.

Для отримання кваліфікації самостійного робітника необхідно було вступати до фармацевтичної школи після закінчення короткотермінових курсів. Випускники короткотермінових курсів користувалися перевагами при вступі до фармацевтичної школи.

Така організація професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі того часу мала певні наслідки. Зокрема, значна частина тих, хто працював в аптеці й так чи інакше засвоїв аптечну техніку або, точніше, рецептурну роботу, – нато-мість не мали теоретичних знань і не відповідали тим вимогам, які висувалися до аптечного робітника [432, арк. 3–9].

Для тих осіб, які коли-небудь навчалися, але встигли в умовах аптечної роботи все забути, для підняття кваліфікації було засновано курси подвійного спрямування: повторювальні курси для осіб, які мали деякі теоретичні знання (переважно для провізорів), і прискорені курси для помічників учнів і практикантів, які працювали в аптеках на менше 3-х років [432, арк. 3–9]. Очевидно, що всі вони мали володіти мінімумом знань із загальноосвітніх предметів, особливо із математики, хоча б в обсягах колишньої програми аптекарського учня.

Ті та інші курси повинні були тривати не більше 6 місяців і через них поступово, і без збитку для нормального плину роботи в аптеках, повинні були пройти всі працівники аптек.

Короткотермінові курси існували в цілому ряді міст. Фармацевтичні школи ж були організовані у 1921 р. переважно в російських містах, тому необхідно було організовувати фармацевтичні школи на українських землях [432, арк. 3–9].

У 1921 р. професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі відбувалась у 15 фармацевтичних школах (див. Додаток Н.14).

З метою теоретичної підготовки працюючих в аптеках осіб до кваліфікованої праці та з огляду на неможливість навчання всіх бажаючих у звичайній школі,

у 1921 р. були введені тимчасові 6-місячні прискорені курси для аптечних працівників.

Приймалися на прискорені 6-місячні курси для аптечних працівників аптекарські учні й практиканти, які пропрацювали в аптеках не менше 3-х років.

Відкомандирування на прискорені 6-місячні курси для аптечних працівників проводилося в порядку поступовості, щоб не завдати збитків нормальному режиму праці в аптеках.

На всіх слухачів прискорених 6-місячних курсів для аптечних працівників поширювалися правила трудової дисципліни в аптеках, встановлювався 8-годинний робочий день і розширювалась відповідно практична підготовка, яка відбувалась частиною на групових заняттях на курсах, частиною ж в аптеках.

Засвоєння знань курсантами контролювалось заліками, які проходили по закінченню 2 місяців, 4 місяців і по закінченню курсів.

Слухачі прискорених 6-місячних курсів для аптечних працівників по закінченню зобов'язувались прослужити в аптеках, до яких вони були приписані, а з дозволу відповідної фармацевтичної служби і в інших аптеках, не менше одного року і користувалися правом переважного вступу у фармацевтичні школи. Свідомства про те, що вони прослухали прискорені 6-місячні курси для аптечних працівників, видавалися лише після закінчення цього річного стажу.

У навчальному плані прискорених 6-місячних курсів для аптечних працівників 20-х рр. XX ст. найбільша кількість годин відводилася на вивчення органічної хімії (144 год.), неорганічної хімії (144 год.), аналітичної хімії (141 год.), фізики (136 год.), рецептури (96 год.), фармакогнозії (72 год.) (див. Додаток П.1).

Навчальний план фармацевтичної дворічної школи на початку 20-х рр. XX ст. був розрахований на 6 триместрів (72 тижні), найбільше годин відводилася на вивчення аптечної техніки (408 год.), фармацевтичної хімії (240 год.), аналітичної хімії (228 год.), фізики (216 год.), органічної хімії (204 год.), ботаніки (192 год.). Аптечна технологія, на відміну від інших предметів, вивчалась протягом 2-х років навчання у фармацевтичній школі (див. Додаток П.2).

Ті, хто закінчував короткотермінові курси для професійної підготовки

підсобного персоналу, не допускалися до самостійної роботи, для якої професійна підготовка працівників відбувалася в 2-річних фармацевтичних школах [430, арк. 1].

Навчальний план короткотермінових 6-ти місячних курсів для професійної підготовки підсобного аптечного персоналу передбачав вивчення 11 предметів із загальною кількістю 1152 години (див. Додаток П.3).

Найбільше годин відводилася в навчальному плані цих курсів на рецептурну практику (368 год.). Зважаючи на короткий термін навчання, програми з рецептурної практики були викладені таким чином, що спочатку вивчалися виключно технічні операції, які не потребували знань, котрі засвоювалися учнями пізніше.

Усі пояснення та теоретичні обґрунтування повинні були надаватися при практичній роботі. Читання окремого курсу пропедевтики було зайвим.

Варто було звертати увагу й на засвоєння латинської термінології. При кожній рецептурній формі потрібно було вказувати, окрім способу приготування, форми відпуску, застосування, нераціональні способи виготовлення [429, арк. 12–13].

Для професійної підготовки фахівців на фармацевтичних відділеннях медичних факультетів на початку 1920-х рр. необхідно було видати або перевидати підручники. Зокрема, з фармакогнозії треба було випустити «Курс фармакогнозії» (Н. Ф. Ментіна й А. С. Гінзберга; С.-Петербург, вид-во «Ріккера»), з фармацевтичної хімії треба було перекласти з відповідними доповненнями, з фармацевтичної рецептури й техніки – видати «Керівництво до практичних занять з фармацевтичної рецептури» (М. Красовського), але спочатку пристосувати його для майбутніх фармацевтів. Також М. Красовському доручили закінчити написання та видати «Керівництво по дослідженню хіміко-фармацевтичних препаратів», професору М. О. Валяшку було доручено скласти «Керівництво по дослідженню дрог. і порошків» та редакцію перекладеного підручника із судової хімії [438, арк. 6].

Фармацевтичний відділ 1930–1939 рр. медичного факультету на західноукраїнських землях мав чотирирічну програму професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, кожен з яких містив по три триместри загальною тривалістю 30 тижнів [240, с. 223]. Навчальний план професійної додипломної підготовки

фахівців фармацевтичної галузі 1930–1939 рр. на західноукраїнських землях складався із фахово-зорієнтованих та спеціальних дисциплін, які містили широкий діапазон природничих наук. До переліку фахово-зорієнтованих дисциплін входили: аналітична хімія, гігієна, загальна та систематична ботаніка, зоологія, історія фармації, мікробіологія, мінералогія, неорганічна хімія, органічна хімія, фізика, фізіологічна хімія, фізколоїдна хімія [368, с. 6].

До переліку спеціальних дисциплін входили: дослідження харчових продуктів, перша медична допомога, законодавство, технологія ліків, токсикологічна хімія, фармакогнозія, фармакодинаміка, фармацевтична хімія, хімічна технологія ліків, вирощування лікарських рослин [278, с. 64–65].

Відповідно до навчального плану професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на перших двох курсах майбутніми фахівцями вивчалися фахово-зорієнтовані дисципліни, а спеціальні дисципліни вивчалися на третьому та четвертому курсах [278, с. 68]. Такий розподіл навчальних дисциплін по курсах свідчить про повне збереження принципів послідовності та наступності при розробці навчальної програми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зазначеного періоду.

Навантаження у годинах також розподілялося рівномірно по роках і становило загалом 4290 годин, з них 1450 годин лекцій (одна третина) та 2 840 годин практичних занять (дві третини).

Обов'язковим елементом вступу в професійний фах фахівця фармацевтичної галузі була урочиста церемонія складання присяги про дотримання правил фармацевтичної етики та правових норм. Церемонія відбувалася за декілька днів після останнього іспиту у святковій залі, під головуванням декана медичного факультету та за участю запрошених поважних гостей: колегиї професорів, які викладали на фармацевтичному відділі медичного факультету, та представників професійних громадських товариств [211, 24 с.; 240, с. 224].

Загалом, положення тодішніх правил збережені в «Етичному кодексі фармацевтичних працівників України», прийнятому на VII з'їзді фармацевтів України, який відбувся 15–17 вересня 2010 р. [211, 24 с.].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі пройшла складний шлях розвитку, випробовувалися різні терміни навчання, але з 8 вересня 1936 р. відповідно до постанови Ради Народних Комісарів СРСР «Про реформу фармацевтичної освіти й підготовку фармацевтів вищої кваліфікації» був встановлений чотирирічний термін навчання, визначено завдання фармацевтичних інститутів та місце провізора [223, с. 35].

Першими дисциплінами управлінсько-економічного спрямування були «Законодавство та історія фармації» (1930–1939 рр.) та «Аптечне законодавство» (1940–1944 рр.) [285, 190 с.].

Загальноприйнятими організаційними формами професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921 – 1941 рр. були лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття (рис. 3.1), навчальні та виробничі практики. Лекції були притаманні всім блокам обов’язкових дисциплін професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі та становили близько 34 % від усіх аудиторних годин.

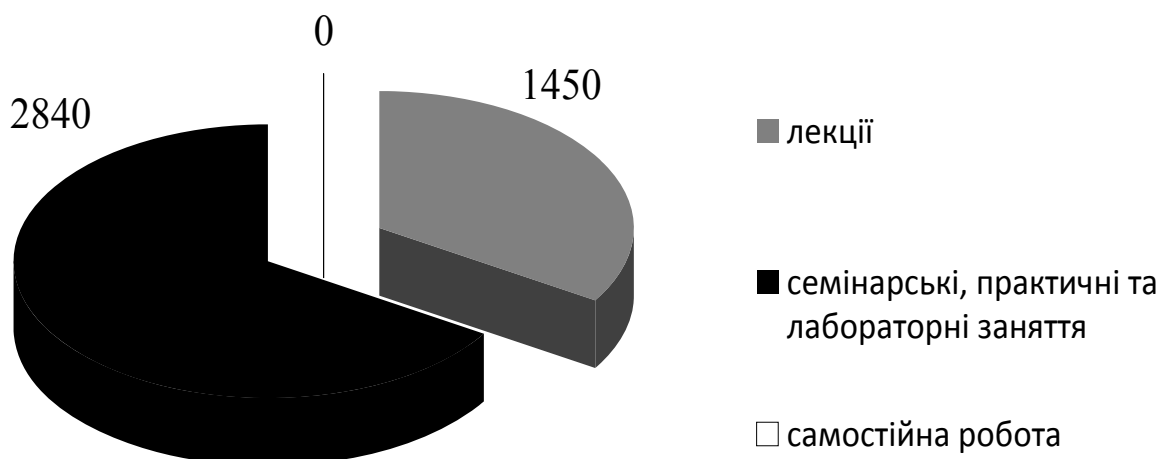


Рис. 3.1 Розподіл годин між фахово-зорієнтованими й спеціальними дисциплінами за формами аудиторної та позааудиторної роботи в навчальних планах професійної додипломної підготовки провізорів 1939–1941 рр. (год.)

Аналіз розподілу годин між формами аудиторної та позааудиторної роботи в навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі 1939–1941 рр. свідчить про те, що частка практичних занять була вдвічі більшою, ніж лекцій.

Отже, можна констатувати, що професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі зберегла тенденції до практичного спрямування попереднього етапу – навчання на фармацевтичних відділеннях університетів. Найбільша кількість годин (близько 1 800 годин (більше 60 %)) для практичних занять відводилась для вивчення неорганічної хімії (10 год. / тижд. два триместри – всього 200 год.), аналітичної хімії (12 год. / тижд. три триместри – всього 360 год.), фармакогнозії (6 та 4 год. / тижд. шість триместрів – всього 300 год.), фармацевтичної хімії (9 та 12 год. / тижд. три триместри – всього 330 год.), технології ліків (12 год. / тижд. п'ять триместрів – всього 600 год.) [278, с. 68–69].

Для наочності при вивченні фахово-зорієнтованих дисциплін проводилися демонстрації дослідів та експериментів, започатковано створення гербарію лікарських рослин [312, с. 341].

У 1921 – 1941 рр. традиційні основні організаційні форми навчання – лекції та практичні заняття доповнювалися новими: започатковані демонстрації природничої колекції та обов'язкові дослідження у хімічній лабораторії, які включали кількісний та якісний аналіз як неорганічних, так і органічних речовин [212, с. 55].

Загальноприйнятими засобами навчання означеного в дослідженні періоду були підручники, тому характерним було створення бібліотек, видання підручників з фахово-зорієнтованих дисциплін та спеціальних дисциплін. Зокрема, у 1930 р. був виданий підручник «Курс фармакогнозії» авторами М. Д. Щербачем та А. В. Могильським. Автором видання «Хімія алкалоїдів» у 1938 р. став А. П. Орехов [173, с. 34]. Заслуговує на увагу видання у 1935 р. підручника з органічної та фармацевтичної хімії професора Б. Бобранські [278, с. 171]. У 1939 р. А. К. Підгородецьким був виданий «Підручник з фармакогнозії», а І. І. Левінштейном був виданий посібник з «Історії фармації і організації фармацевтичної справи» [173, с. 34].

Формою оцінювання рівня знань, умінь та навичок майбутніх фахівців фар-

мацевтичної галузі в 1930–1939 н.р. у вищих закладах освіти були річні іспити, до складу яких входили всі навчальні дисципліни відповідного курсу.

Особливою формою проведення характеризувалися іспити зі спеціальних дисциплін – магістерські іспити, тому що вони були комплексними. Перший магістерський іспит складався з переліку наступних спеціальних дисциплін: фармакогнозія, фармацевтична хімія, технологія ліків, вирощування лікарських рослин, законодавство.

Другий магістерський іспит складався з переліку таких спеціальних дисциплін: хімічна технологія ліків, токсикологічна хімія, фармакодинаміка, наука про харчові продукти.

Окрім іспитів на другому курсі майбутні фахівці фармацевтичної галузі складали колоквіум з першої медичної допомоги. Для отримання диплома та звання Магістра фармації необхідно було успішно скласти магістерські іспити [212, с. 90].

Після закінчення навчання та успішного складання річних та магістерських іспитів майбутні фахівці фармацевтичної галузі повинні були проходити однорічну виробничу практику в аптеці.

Право на самостійну професійну діяльність у фармацевтичній галузі після отримання диплома можна було мати тільки після проходження річної виробничої практики в аптеці. Успішне проходження однорічної виробничої практики давало дозвіл на самостійну професійну діяльність у фармацевтичній галузі [212, с. 92].

Змістове наповнення фахово-зорієнтованих дисциплін, зокрема хімії та ботаніки коректувалося внаслідок динамічного розвитку природничих наук, перевага в основному надавалася вивченню хімії, щоб забезпечити майбутніх фахівців фармацевтичної галузі необхідними для професійної діяльності спеціальними знаннями й уміннями, тому запроваджувалися нові спеціальні, триваліші програми.

Професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. характеризується наявністю висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, навчально-матеріальною базою, що постійно оновлювалася та була здатна на високому рівні вирішувати завдання з професійної додипломної підго-

товки майбутніх провізорів при викладанні фармацевтичних дисциплін різного спрямування.

Для проведення практичних занять при професійній додипломній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі України окресленого періоду застосовувалися навчальні лабораторії, які були обладнані ілюстративним матеріалом, а також наочним приладдям. Для наочності, науково-педагогічними працівниками наводилися конкретні приклади роботи окремих аптек та аптечних підприємств з метою поглиблення та закріплення теоретичних знань, засвоєння практичних навичок. Перевірка практичної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі поєднувалася з контролем теоретичних знань. За рахунок поліпшення навчальних програм, а також посилення самостійної роботи майбутні фахівці фармацевтичної галузі одержували ґрунтовні знання [276, с. 129–130].

З метою індивідуалізації лекцій та лабораторних занять при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі використовувалися різні наглядні засоби (таблиці, схеми, альбоми), а індивідуалізація самостійної роботи проводилася завдяки значній методичній роботі науково-педагогічних працівників, які створювали велику кількість варіантів різного типу завдань. Вивчення майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі великого обсягу навчальної інформації складалося з 3-х етапів: доведення інформації до майбутніх фахівців (лекції, розповідь, демонстрація); самостійне осмислювання інформації (вирішування практичних задач, отримання практичних навичок, запам'ятовування навчальної інформації, самостійне повторення); контроль рівня засвоєння навчальної інформації. Для покращення успішності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі проводилися консультації та додаткові заняття, а також створювалися наукові гуртки на кафедрах [276, с. 134].

Основною формою викладання в середніх медичних та фармацевтичних навчальних закладах України був урок з демонстрацією типових реакцій та синтезу найважливіших речовин (йодоформ, хлороформ, ацетанеліт, складні ефіри, нітробензол та ін.). Оскільки підручника з фармацевтичної хімії не було в середніх медичних та фармацевтичних навчальних закладах, викладачі на лекціях давали ко-

роткий конспект. Але згодом учні були забезпечені підручником і конспектування на уроках було відмінено [517, арк. 9–19].

Навчально-практичні заняття з хімії (неорганічної, органічної, аналітичної, фармацевтичної) у фармацевтичних середніх навчальних закладах проводились у лабораторіях, які постійно поповнювались апаратурою та реактивами.

Для викладання фармакогнозії використовували: мікроскопи, схеми, малюнки, муляжі.

Практичні заняття по технології лікарських форм частково проводились в фармацевтичній школі, але переважно в аптеках-базах [522, арк. 118].

Для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі 1-го та 2-го курсів заняття у фармацевтичних інститутах проводились тільки у першій половині дня, для старшокурсників частина занять проводилась на післяобідню годину. Однак, кожна академічна група мала заняття, які тривали до 6-7 годин вечора лише один-два рази на тиждень, що не сильно обтяжувало майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Така побудова розкладу навчальних занять професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі була вдалою, оскільки в кожній лабораторії було забезпечено робоче місце для кожного окремого майбутнього фахівця фармацевтичної галузі, або в окремих випадках, на двох [507, арк. 42–43].

Основним моментом при професійній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі у вищих закладах освіти були заходи по підвищенню марксистсько-ленінського виховання професорсько-викладацького складу та майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, виховання радянського патріотизму, розуміння сутності марксистсько-ленінської методології для активної боротьби із будь-якими концепціями – проти ідеалістичних антимарксистських теорій у науці, проти реакційного буржуазного космополітизму [507, арк. 42–43].

Розширення обсягу навчальної роботи було обумовлено також впровадженням в практику цілого ряду методичних прийомів: домашнє завдання по темам, які узагальнюють пройдену главу чи розділ курсу, домашнє завдання в порядку підготовки до теми заняття: ознайомлення з додатковою літературою, виконання

розрахунків, зарисовок тощо, – тобто елементи, які потребують самостійної роботи майбутніх фахівців фармацевтичної галузі [504, арк. 43–45].

У зв'язку з перебудовою робочих планів-програм при професійній додипломній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі (1936) по кожній дисципліні лекційні та практичні заняття проводились в більш широкому аспекті, з ліквідуванням прогалин, які були в установлених старих програмах. Зокрема, кафедра фармацевтичної хімії, ввела до кожного заняття домашнє завдання по темі, що забезпечувало найбільш повне використання відведеного на заняття робочого часу [504, арк. 43–45].

Таким чином, для підняття кваліфікації аптечного персоналу того часу були засновані курси подвійного спрямування: повторювальні для осіб з деякими теоретичними знаннями (головним чином, провізорів), і прискорені для помічників учнів, і практикантів, які працювали в аптеках на менше 3 років.

З 1921 р. були введені тимчасові 6-місячні прискорені курси для аптечних працівників з метою теоретичної підготовки працюючих в аптеках осіб кваліфікованій праці і з огляду на неможливість навчання всіх бажаючих у звичайній школі.

На прискорені 6-місячні курси для аптечних працівників приймалися аптекарські учні й практиканти, які пропрацювали в аптеках не менше 3-х років.

При вступі на прискорені 6-місячні курси для аптечних працівників необхідно було мати певні пізнання із загальноосвітніх предметів обсягом не нижче програми іспитів на колишнє звання аптекарського учня.

Короткотермінові курси із професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної галузі засновувалися лише в тих містах, де відчувалася потреба в таких працівниках. На курси приймалися особи після складання колоквіуму.

Короткотермінові курси для професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної галузі вперше були засновані Фармвідділом НКОЗ.

Ураховуючи збільшення потреби у висококваліфікованих фахівцях фармацевтичної галузі було відкрито фаховий інститут у Харкові (1921). Офіційно кон-

цепцію фармацевтичної освіти, орієнтовану на технікуми, було затверджено 27–30 грудня 1924 р. на I Всесоюзній нараді з фармацевтичної освіти. Після видання постанови Ради народних комісарів СРСР 08.09.1936 р. «Про підготовку середніх медичних, зуболікарських і фармацевтичних кадрів» з'явилася система професійної підготовки середніх фармацевтичних кадрів [173, с. 35; 360, с. 133–143].

При розробці робочих навчальних планів будь-якої дисципліни при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в середніх медичних та фармацевтичних навчальних закладах основна вимога, якої потрібно було дотримуватись, це перш за все вимога, щоб робочий план поряд з повноцінним обсягом усього спеціального матеріалу, який був передбачений програмою, відображав і виховні цілі та значення викладання даної дисципліни [515, арк. 53–54].

Методичні комісії при професійній підготовці фармацевтів у середніх медичних та фармацевтичних навчальних закладах головною ціллю ставили покращення освітнього процесу, сучасніший контроль знань учнів, підвищення наочності викладання, а також виховання в учнів почуття патріотизму. В середніх медичних та фармацевтичних навчальних закладах відповідно до навчального плану була знята дисципліна «Анатомія людини» та замінена біологією, при вивченні якої широко освітлювалися основи Мічурінської науки.

Загалом при професійній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі в 1921–1941 рр. запроваджувалися такі визначальні для освітньої системи принципи як обов'язковість, наступність освіти, закладалися основи професійної педагогіки.

Проблема покращення змісту, форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. була спричинена розширенням асортименту лікарських засобів, невинним прогресом у розвитку природничих наук, удосконаленням методів хімічного аналізу. Постійно виносилися на шпальта періодичних видань та ініціювалися для обговорення питання змісту, тривалості, форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі активними громадськими діячами. Усе це спонукало профільні інститути та університети до перегляду і вдосконалення навчальних програм, введення в навчальний процес професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі нових спеці-

альних дисциплін, збільшення кількості годин на їхнє вивчення, створення нових структурних підрозділів, розширення спектру науково-дослідної роботи в галузі фармації [507, арк. 42–43].

Перегляд навчальних програм професійної підготовки фахівців галузі та реформа фармацевтичної освіти сприяли подальшому утвердженню статусу фармацевтичної освіти у системі вищої освіти загалом, що привело у кінцевому результаті до її виокремлення як самостійної освітньої і наукової галузі.

Упродовж 1921–1941 рр. при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі змінювалися методи викладання та трансформувалися форми навчального процесу від пасивного до інтегративного, але сутність залишалася незмінною – професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі, які здатні мислити творчо, нестандартно, формувати громадянську позицію, розвинути основи гуманістичного ставлення до людини.

Серед загальноприйнятих організаційних форм професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. варто відзначити лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття, навчальні та виробничі практики, які доповнювалися новими (були започатковані демонстрації природничої колекції та обов'язкові дослідження у хімічній лабораторії).

У 1921–1941 рр. впроваджувалися різні методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме: ситуаційні задачі, ділові ігри, перегляд навчальних програм, нові види контролю знань та ін.

Для проведення практичних занять застосовувалися навчальні лабораторії, які були обладнані ілюстративним матеріалом, а також наочним приладдям. Також, для наочності, науково-педагогічними працівниками наводилися конкретні приклади роботи окремих аптек та аптечних підприємств з метою поглиблення та закріплення теоретичних знань, засвоєння практичних навичок.

Створення фармацевтичних інститутів та факультетів на теренах Української РСР сприяло розширенню навчальної бази та збільшенню науково-педагогічного складу спеціалізованих кафедр професійної підготовки фахівців для галузі.

Узагальнюючи, можна констатувати, що вивчення змісту, форм та методів

професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України у 1921–1941 рр. гарантує як професорсько-викладацькому складу, так і профільному навчальному закладу визнання наступних поколінь, а усвідомлення тенденцій розвитку форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в усі часи дозволяє уникнути багатьох помилкових рішень та є ключем до успішного майбутнього фармацевтичної галузі нашої держави.

3.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Аналіз архівних джерел окресленого періоду дає нам можливість охарактеризувати основні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Розкриємо зміст основних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1921–1941 рр.

Узагальнення аптечної справи та органів її постачання, а також фабрично-заводської промисловості внесло, нарешті, ясність у фармацевтичну справу і, створивши нові організаційні форми, поставило всі крапки над «і».

Завдання нової аптеки, як і форми всієї справи лікопостачання, вирисувалися з повною визначеністю, і у зв'язку з цим стало можливим вирішувати питання про розміри та способи наукової професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в Україні [264, с. 49].

Фармація зазначеного періоду була наукою про способи винахідництва та отримання з органічної та неорганічної природи лікарських речовин, надання їм найбільш раціональних форм, правильного зберігання, дозування та розподілення [432, арк. 3–9].

Аптечному працівникові необхідно було точно знати характер оброблюваних ним матеріалів, до того ж доводилося мати справу зі здоров'ям населення, тож через неуважність або помилку могли бути трагічні наслідки. Піддаючи обробці матеріали, які довго зберігаються та швидкопсувні, він повинен був уміти за потреби визначити їхню доброякісність. Відпускаючи різні суміші, які не піддаються перевірці на око, він мав перевірити їх не складними контрольними реакціями. Щоб уникнути помилок він, перевіряючи дозу перед приготуванням

ліків, мав знати фармакологічну дію та медичне призначення препаратів [432, арк. 3–9].

У зв'язку з організацією Медичного сектору в Головному комітеті наукової та професійно-технічної освіти виникло питання про включення до нього фармацевтичної освіти, яка на той час перебувала у віданні відділу Технічних навчальних закладів. Прихильники цього переміщення мотивували це тим, що фармацевтична освіта є частиною медичної і при правильній постановці цієї освіти зацікавлені медичні заклади, Наркомздрав та Союз «Всемедикосантруд».

Погляд на фармацію як складову частину медицини, що має направлятися й регулюватися медиками, базувалася на тій давній системі, коли обидві галузі справді представлялись одною особою (Гален та ін.), коли лікар або аптекар і призначав, і зразу виготовляв різні безхитрісні збори з трав, бальзами, настоянки.

Розвиток природознавства, а також прогрес техніки на початку 1920-х років призвели до значної секуляризації цих наук: допомога ліками відігравала в медичній справі вже не головну роль, а з іншого боку, фармація з простих механічних маніпуляцій перетворилася на науку, яка базувалася на всебічному знанні хімії, ботаніки та інших дисциплін.

З хімії була виділена особлива область і названа фармацевтичною хімією. Фармацевтична справа вже не концентрувалась повністю в аптеці: у ній залишалося лише виготовлення ліків за рецептами лікарів. Уся ж грандіозна робота із синтезу лікарських препаратів, із виготовлення хіміко-фармацевтичних, органотерапевтичних та інших препаратів, різноманітних екстрактів, настоянок, пластирів, з масової заготівлі пігулок, підшкірних впорскувань і т.д. перейшла до лабораторій, фабрик й заводів, які були організовані та управлялись у нашій країні спеціалістами – фармацевтами. У відповідності з цим необхідно було виділити фармацевтичну освіту із медичних факультетів і створити самостійні фармацевтичні інститути. До спрощення аптечної роботи і масової заготівлі ліків необхідно було прагнути, але повне ліквідування рецептури із аптек якщо і можливе було, то потребувало для свого вирішення тривалого часу.

Цього навчали в розвинених у промисловому аспекті країнах, де попри

тисячі готових дозованих лікарських форм усе ж на рецептурну роботу в аптеці припадало не менше 50 % всіх звернень [432, арк. 3–9].

Найсерйозніших заперечень варто було очікувати з боку лікарів. Медицина і, зокрема, терапія – не точна наука, де заздалегідь усе виміряно, зважено та визначено. Лікарю при призначенні ліків необхідно звертатись до самих різних комбінацій, часто змінювати склад, вводячи нові інгредієнти і самі різні дозування.

Для переходу до нового способу користування ліками потрібно було крім удосконалення рецептурної техніки і цілого ряду наукових досліджень змінити і заново поставити викладання рецептури у медичних школах, але для цього потрібен був час. Цього не можна було досягнути одними розпорядженнями із центру.

Професійну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі потрібно було будувати по єдиній зв'язаній схемі.

У цьому інтереси Наркомздраву і Головпрофосу співпадали, оскільки абітурієнти всіх фармацевтичних шкіл однаково потрібні були цим двом закладам.

Ті, хто закінчував фармацевтичну школу, були чудовим допоміжним персоналом на заводах, і ті, хто закінчив фармацевтичний інститут потрібні були Наркомздраву у якості керівників складів медичного постачання і функціонуючих при них галенових і аналітичних лабораторій.

Визначаючи місце тих чи інших фармацевтичних шкіл, не можна було виходити з того, для кого призначені робітники, які готувалися в даних школах, а потрібно було враховувати лише те, над яким матеріалом вони працюють, з якою галуззю дана фармацевтична школа співпадає по обладнанню, по кращому використанню сил і т.п. [425, арк. 9–11].

У 1921–1941 рр. роках перед фармацевтичної галуззю в Україні стояли такі завдання з професійної підготовки фахівців:

1) а) Кваліфікованих фармацевтів для роботи у аптеках і аптечних установах (складах, розподільниках і т.п.).

б) Хіміків-фармацевтів-організаторів фармацевтичної справи, підготовлених до діяльності в галузі фармацевтичної й хіміко-фармацевтичної промисловості, з

культури лікарських рослин та їх переробки, в сфері санітарно-гігієнічних та су-
дово-хімічних досліджень.

в) Наукових працівників для виробництва, дослідження та розробки питань
у науково-практичній фармації.

2) Професійна підготовка кваліфікованих аптеко-працівників повинна від-
буватись у 2-х річній фармацевтичній школі на загальних засадах.

Професійна підготовка хіміко-фармацевтів повинна відбуватися в спеціаль-
них хіміко-фармацевтичних інститутах або факультетах з 3-х річним основним
курсом та 4-м – спеціальним.

Для підготовки наукових працівників та викладачів вищої та середньої
школи організовувати науково-дослідні кафедри.

У фармацевтичні інститути та на фармацевтичні факультети приймати на
загальних засадах вищої школи.

Ті, хто закінчував фармацевтичну школу або інститут отримували право пі-
сля відомого й визначеного практичного стажу [442, арк. 4].

Фармацевтичний технікум мав на меті дати спеціалістів високої кваліфіка-
ції: 1) для виконання робіт по виготовленню та відпуску ліків в аптеках та ін. ап-
течних установах і 2) для завідування невеликими аптеками (дільничними, лабо-
раторними, фабричними). Термін навчання в технікумі – 3 роки або 9 триместрів.
Після закінчення – річний стаж у добре обладнаній аптеці.

Фармацевтичні технікуми відкривались Губпрофосами в містах, де були ме-
дичні академії і перебували у віданні Губпрофосів.

У фармацевтичні технікуми приймалися особи обох статей з освітою не ни-
жче бувших 4 класів Гімназії або відповідного іншого навчального закладу.

Прийом у фармацевтичний технікум відбувався на загальних підставах [426,
арк. 33; 440, арк. 33].

Основні положення, які були прийняті на всеросійській конференції аптеч-
них працівників союзу «Всемедикосантруд», щодо професійної підготовки фахів-
ців фармацевтичної галузі по доповіді І. Левінштейна були такі [434, арк. 18–19]:

1. Завдання фармацевтичної справи: добування з органічної і неорганічної

природи лікарських речовин, надання їм найбільш раціональних форм, правильне їх зберігання, дозування і розподіл.

2. Різні галузі фармацевтичної промисловості (аптека, склад, галенові лабораторії, хіміко-фармацевтичний завод, культура лікарських рослин і т.д.), існуючи досить відокремлено, внутрішньо пов'язані як за своїми цілями й завданнями, так і характером виробництва.

3. На основі вищевказаного й відповідно до загальної схеми професійно-технічної підготовки, фармацевтична освіта повинна будуватися за єдиним планом, з поступовим переходом від нижчої сходинки до вищої.

4. Фармацевтична освіта мала йти у двох напрямках: підготовка нових кадрів працівників у фармацевтичних школах, технікумах і інститутах, а також підняття кваліфікації наявного персоналу через повторювальні й прискорені курси.

5. Фармацевтична школа з дворічним курсом для осіб від 16 років і старше готує самостійних працівників для аптечних установ.

6. Технікум з трирічним курсом спеціальної освіти готує управляючих аптечними закладами, працівників для культури й збору лікарських рослин, для галенових та ін. лабораторій, у відповідності з чим фармацевтичний технікум має декілька відділень.

7. Інститут готує спеціалістів із закінченою вищою освітою для фармацевтичних лабораторій і заводів, і педагогічний персонал.

8. Підготовка підсобного аптечного персоналу сконцентрована на 6-місячних прискорених курсах.

9. На курси приймаються особи з обсягом знань не нижче першої сходинки, у фармацевтичний інститут – з повною середньою освітою.

10. З огляду на невідповідність учнів, при фармацевтичній школі, технікумі і інституті відкриваються підготовчі відділення.

11. Навчальні плани й програми будуються так, щоб дати можливість випускникам школи продовжувати освіту в технікумі, а випускникам технікуму – на останньому курсі інституту.

12. У перехідний час (з огляду необхідності підняття якості аптечної праці і

неможливості провести всіх бажаючих через фармацевтичну школу) повинні бути засновані 6-місячні курси подвійного спрямування:

- а) повторювальні для осіб із достатньою теоретичною підготовкою;
- б) прискорені для малопідготовлених теоретично аптечних працівників, які прослужили в аптеці не менше 3 років з відповідною загальною освітою.

13. Іспити на звання аптекарського помічника і провізора негайно припиняються, і курси при університетах використовуються для фармацевтичних шкіл.

14. Курси, школи та інші навчальні заклади можуть бути засновані у всіх містах, де це по технічних умовах можливо, Союзами й Губфарподами із затвердження Головнопрофосу і субсидуються останніми [434, арк. 18–19].

Реформа професійної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі на українських землях, відбулася у 1924 р., а саме перехід на три- та чотирирічні програми професійної підготовки [355, с. 85–87]. Окрім того, нововведенням було те, що вступники на фармацевтичний відділ, починаючи з 1924 р., повинні були мати повну середню освіту (гімназію) [278, с. 68].

Отже, у 1920–1930-х рр. теоретичну розробку питання про загальну постановку питання щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі й схему фармацевтичної освіти, варто було вважати виконаною та правильною. У середніх фармацевтичних школах необхідно було прагнути до поступового вилучення з програми загальних предметів та посилити спеціальні.

У навчальний план середніх фармацевтичних шкіл вводився новий предмет «медичний інструментарій» з метою ознайомлення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі із порядком зберігання та призначення різних інструментів та приладів, а також предметів догляду за хворими (вакцини, сироватки та ін.).

У ВМ(Ф)ЗО з метою можливого скорочення часу викладання, найкращої спеціалізації та видалення багатопредметності варто було прагнути виключно створення високої кваліфікації фармацевтів (аналітиків, тих, хто на виробництві, викладачів, адміністраторів). Бактеріологія, санітарна, харчова, судова хімія та інші повинні були становити предмет особливих курсів.

Доступ у ВМ(Ф)ЗО аптекопрацівників з великим стажем повинен був бути

полегшеним. Їм повинна була надаватись можливість поповнити невиспачаючу загальну освіту вже в стінах фармацевтичного інституту.

Щодо кваліфікації, то випускникам фармацевтичних курсів присвоювалася відповідна кваліфікація. Найменування, які відповідали кожній кваліфікації працівників фармацевтичної галузі, доручались для встановлення Аптечній Секції Центрального Комітету з фармацевтичним підвідділом Головпрофосу.

Програми середньої та вищої фармацевтичної шкіл були узгоджені.

Для підняття якості аптечної роботи організовувались окремо для аптечних працівників лекції та доповіді по фармацевтичній пропедевтиці, фармації, хімії, гігієні, історії аптеки і т.п.

На прискорені курси для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі насамперед направлялись аптекарські учні й практиканти, а потім уже фармацевти з бажаними, причому до уваги брали кількість практики. У фармацевтичних інститутах направлялись найбільш підготовлені особи з великим стажем, які своєю службовою та громадською діяльністю гарантували найбільший успіх у проходженні курсу [421, арк. 32].

Як свідчать архівні матеріали (розпорядження № 57055 від 28.01.1933 р. Народного Комісаріату охорони здоров'я України), з 1918 р. видавався журнал «Врачебное дело» та проводилися наукові конференції, що значно сприяло розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі [453, арк. 213].

Основні методологічні принципи роботи при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. були наступними: покращення якості лекцій, висвітлення на них останніх досягнень у науці й техніці, особливо радянській, покращення форми викладу лекційного матеріалу, систематичності, ясності, чіткості – методики використання дошки, супроводження лекцій демонстраційними матеріалами – досліді, таблиці, креслення, діапозитиви і т.д. При обговореннях питання, щодо організації лабораторних занять були виявлені значні можливості організації робочих місць майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, комплектності обладнання, індивідуалізації цих місць, питання методики практичних занять.

Самостійна робота майбутніх фахівців при професійній підготовці для фар-

мацевтичної галузі над книгою, на дому і в лабораторії займала увагу кафедр на початку навчального року, і вирішення цього питання на різних кафедрах, залежно від курсу і дисципліни, мало свою специфіку.

Велика увага приділялася плануванню освітнього процесу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та звіту навчально-методичної роботи. До початку семестру кафедрами, що здійснювали професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі були підготовлені робочі плани навчальних занять по відповідним дисциплінам по єдиній формі, яка передбачала зміст, розподілення та календар проходження навчального матеріалу на лекціях і в лабораторіях, змісту демонстрацій на лекціях, об'єктів на практичних заняттях, а також форми обліку та контролю самостійної роботи майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (семінари, курсові роботи, колоквіуми) та терміни їх проведення. Принцип побудови графіка контрольних робіт та колоквіумів по окремих курсах був такий: не більше однієї контрольної роботи чи колоквіуму на тиждень для кожної академічної групи з будь-якої дисципліни. Це досягалося складанням зведеного графіка колоквіумів та контрольних робіт на кожне півріччя [498, арк. 15–16].

Таким чином, на основі аналізу та узагальнення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1921–1941 рр. виділено загальні, особливі та специфічні тенденції. До загальних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (характерних для всіх розроблених нами історичних періодів) віднесено: гендерна рівність (яка визначається відсутністю обмежень чи привілеїв за ознакою статі при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі); рівними умовами для реалізації рівних прав жінок і чоловіків при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі; можливостями жінок і чоловіків реалізувати рівні права в подальшому професійному становленні та зростанні; незалежність від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл: ВМ(Ф)ЗО (академії, інститути), технікуми (з 4-річним курсом), фармацевтичні школи (з 2-річним курсом), курси (6 місяців), спецкурси; збільшення кількості різних типів шкіл для професійної підгото-

вки фахівців фармацевтичної галузі (ВМ(Ф)ЗО, технікуми, фармацевтичні школи, 6-місячні курси для аптечних працівників, короткотермінові курси для професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної галузі); поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; практичне спрямування навчального процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До особливих тенденцій (характерних лише для окремих історичних періодів) віднесено такі, як: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО до 4-х років (1936); реорганізація української вищої фармацевтичної освіти шляхом уніфікації в радянську державну (єдині структура й зміст фармацевтичної освіти, навчальні плани, програми, підручники, система оцінювання) [264, с. 51]; інваріативність навчальних програм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; ігнорування національної складової (заборона української мови та виховання на національних засадах). Серед специфічних тенденцій (характерних виключно для окремого історичного періоду) виділяємо: затвердження 27–30 грудня 1924 р. нової концепції фармацевтичної освіти на I Всесоюзній нараді орієнтованої на технікуми; з'явилася система професійної підготовки середніх фармацевтичних кадрів (постанова Ради народних комісарів СРСР від 8 вересня 1936 р. «Про підготовку середніх медичних, зуболікарських і фармацевтичних кадрів»); введення дисциплін управлінсько-економічного спрямування «Законодавство та історія фармації» (1930–1939 рр.) та «Аптечне законодавство» (1940–1944 рр.).

Висновки до третього розділу

Історіографічний аналіз розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. показав, що фахова підготовка здійснювалась у ВМ(Ф)ЗО, технікумах, фармацевтичних школах, на 6-місячних курсах для аптечних працівників та на короткотермінових курсах для професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної галузі. Зроблено висновок про зростання в 2.8 разів кількості фармацевтичних технікумів, у 2.4 рази шкіл профтехнічного та спеціально-виробничого навчання та у 2 рази спеціально-виробничих курсів. Фахові інститути з професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі з вищою

освітою (провізорів) у 1921 – 1941 рр. в Україні: Харківський, Дніпропетровський та Одеський фармацевтичні інститути. У 1940 р. при Львівському медичному інституті (з 1996 р. – університет) було відкрито фармацевтичний факультет. Технікуми з професійної підготовки фармацевтичних кадрів у 1921 – 1941 рр. в Україні: Вінницький, Одеський, Київський, Харківський фармацевтичні технікуми. З 1932-го по 1936-й рр. при Житомирському медучилищі було створено заочне чотирирічне фармацевтичне відділення на базі семирічної школи з обсягом прийому 30 осіб. У 1938 р. в м. Житомирі створена трирічна фармацевтична школа. Проаналізовано навчальні плани професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у різних типах закладів освіти. На основі теоретичного узагальнення розкрито форми і методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1921–1941 рр. Визначено, що упродовж 20-ти років шляху еволюції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України змінювалися методи викладання та трансформувалися форми освітнього процесу від пасивного до інтегративного.

Показано, що: професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у 20-і роки ХХ ст. зберегла тенденцію до практичного спрямування навчання. Аналіз розподілу навчальних дисциплін за курсами засвідчує про збереження принципів послідовності та наступності при розробленні навчальних програм професійної підготовки магістрів фармації, активну участь в удосконаленні професійно-практичного навчання радянських фахівців фармацевтичної галузі, модернізацію змістового наповнення професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації.

На основі теоретичного аналізу класифіковано тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1921 – 1941 рр. на загальні, особливі та специфічні тенденції. До загальних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (характерних для всіх розроблених нами історичних періодів) відносимо такі: гендерна рівність майбутніх фахівців (яка визначається відсутністю обмежень чи привілеїв за ознакою статі при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі); однакові умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі; можливості жінок і чоловіків реалізувати рівні права у подальшому професійному

становленні та розвитку; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у різних типах шкіл: академії, інститути, технікуми (з 4-річним курсом), фармацевтичні школи (з 2-річним курсом), курси (6 місяців), спецкурси; збільшення кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (академії, інститути, технікуми, фармацевтичні школи, 6-місячні курси для аптечних працівників, короткотермінові курси для професійної підготовки підсобного персоналу для фармацевтичної галузі); поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; практичне спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До особливих тенденцій, характерних лише для окремих історичних періодів, віднесено: зміну терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО з 3-х у 1920-х до 4-х років починаючи з 1936 р.; реорганізацію української вищої фармацевтичної освіти шляхом уніфікації до радянської загальнодержавної освітньої системи (єдині структура й зміст фармацевтичної освіти, навчальні плани, програми, підручники, система оцінювання); інваріативність навчальних програм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; ігнорування національної складової, русифікація змісту професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Серед специфічних тенденцій, характерних виключно для окремого історичного періоду, виокремлено: концепцію фармацевтичної освіти на I Всесоюзній нараді з фармацевтичної освіти орієнтованої на технікуми в СРСР (затвердження 27–30 грудня 1924 р.); створення системи професійної підготовки середніх фармацевтичних кадрів (постанова Ради народних комісарів СРСР від 8 вересня 1936 р. «Про підготовку середніх медичних, зуболікарських і фармацевтичних кадрів»); введення дисциплін управлінсько-економічного спрямування «Законодавство та історія фармації» (1930 – 1939 рр.) та «Аптечне законодавство» (1940 – 1944 рр.).

Відтак, сутнісною ознакою професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в 1921 – 1941 рр. є формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі.

РОЗДІЛ 4.

КОНСЕРВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.)

У розділі проаналізовано соціально-економічний стан професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, мережу фармацевтичних закладів освіти, зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а також визначено тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах Другої світової війни (1941 – 1945 рр.).

4.1. Консервація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах Другої світової війни (1941 – 1945 рр.)

В 1941 р. у зв'язку з початком Другої світової війни почалась консервація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Наркомат евакуювався з Києва, а з початком визволення території Радянської України у квітні 1943 р. розгорнув свою роботу в м. Старобільську, з вересня 1943 р. – у м. Харкові, у січні 1944 р. – знову в м. Києві [534, арк. 1].

Дніпропетровський фармацевтичний інститут у серпні 1941 р. був евакуйований до м. П'ятигорська, де успішно пропрацював до серпня 1942 р., коли був удруге евакуйований до м. Семипалатинська (із 2007 р. – м. Семей), де й приступив до роботи у жовтні 1942 р. Навчальний рік 1942–1943 рр. проводився в дуже важких умовах, оскільки будівля була повністю непридатна. Усе це зумовлювало дуже важкі умови для роботи хімічних, фармацевтичних та інших лабораторій, які повинні забезпечувати проведення освітнього процесу при професійній підготовці майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, та практично повністю лімітувало експериментальну науково-дослідну роботу.

Не краще було й із забезпеченням освітнього процесу відповідними підручниками. Бібліотеки Дніпропетровського та Харківського фармацевтичних інститутів не були евакуйовані. У Семипалатинську повністю була відсутня спеціальна

література для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, довідники та періодична наукова література по хімії, фізиці, фармації. Тому, враховуючи великі труднощі отримання вказаної літератури з центральних бібліотек столиці, створювалися неможливі умови для творчої науково-дослідної роботи більшості співробітників інституту. Наукові працівники не тільки не могли забезпечити та вдосконалювати проведення освітнього процесу, а й певним чином деградували [461, арк. 4–5].

Після значної реевакуації контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі Дніпропетровського фармацевтичного інституту становив на 10.12.1943 р. 275 осіб, професорсько-викладацький склад: 4 доктори наук – професори, 11 кандидатів наук, 8 доцентів, 8 старших викладачів, 13 асистентів і викладачів. Таким чином, Дніпропетровський фармацевтичний інститут був забезпечений висококваліфікованими кадрами, які могли б, при відповідних умовах, викувати прекрасних спеціалістів для фармацевтичної галузі України та проводити велику творчу роботу [461, арк. 4–5].

За дорученням НКЗ УРСР М. Б. Волинською був детально досліджений Дніпропетровський фармацевтичний інститут після визволення від німецьких окупантів. Усі будівлі інституту та не евакуйоване майно в основному збереглося. З 24 січня 1944 р. інститут почав функціонувати. Налічувалося 247 майбутніх фахівців та 22 особи професорсько-викладацького складу. За роки Другої світової війни інститут функціонував, як фармацевтичний факультет при університеті. Відповідно до розпорядження РНК СРСР від 13.02.1944 р. у квітні 1944 р. повинен був повернутися із Семіпалатинська професорсько-викладацький склад, майно та обладнання Дніпропетровського фармацевтичного інституту, яке було евакуйоване 1942 р. з Північного Кавказу [462, арк. 8–10].

У зв'язку з початком у червні 1941 р. Другої світової війни для українського населення на західних українських землях було дозволено відкриття народних (початкових) та фахових (професійних) шкіл зі специфічною освітньою політикою (пронімецьким спрямуванням). Характерною особливістю цього важкого періоду окупації є активізація українського громадського життя, а також направлен-

ня значних зусиль на вирішення актуальних культурно-освітніх питань, зокрема і розвитку сфери охорони здоров'я.

Майбутніх фахівців, які у зв'язку з початком воєнних дій перервали навчання, поновлювали на старші курси, однак для цього потрібно було скласти повторно практичні та теоретичні іспити [278, с. 72]. Випускники 1941 року також переexаменовувалися.

Щодо Одеського фармацевтичного інституту, то на початку Другої світової війни 1941 р. мікроскопи та цінна апаратура були вивезені в тил. Основне обладнання, музей і бібліотека залишились на місті, фармацевтичний інститут був закритий, а на його місті відкрито фармацевтичне відділення при Одеському університеті.

Майбутніх фахівців фармацевтичної галузі обслуговували переважно кафедри медичного інституту та університету. Тому заняття проводились у вказаних закладах вищої освіти. Будівлі ж фармацевтичного інституту та обладнання, яке залишилося, після вивезення частини до Румунії (аналітичних терезів, деяких реактивів та цінних книг) до 1943 р. перебувало на консервації [463, арк. 25].

Навчальна програма професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на західноукраїнських землях важкого періоду Другої світової війни на фармацевтичному відділі відповідала навчальним вимогам фармацевтичних факультетів тогочасних університетів Німеччини. Але, враховуючи обставини воєнного часу, термін навчання тривав два роки й складався із шести триместрів, замість прийнятих у Третьому Рейху шести семестрів упродовж трьох років [29, с. 36–38; 340, с. 38]. Для вступу на фармацевтичний відділ медичного факультету потрібно було мати середню освіту та пройти попередньо річну практику в аптеці.

Для належної професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в закладах вищої освіти в 1942–1944 рр. навчальна програма містила лише фахово-зорієнтовані та спеціальні дисципліни (див. табл. 4.1). Загальноосвітні дисципліни не вивчались, окрім факультативного вивчення німецької мови українськими майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі [382, арк. 29–30].

Основні обов'язкові дисципліни при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у 1942–1944 рр.

Фахово-зорієнтовані дисципліни	Спеціальні дисципліни
Бактеріологія та гігієна	Аналіз лікарських засобів
Ботаніка	Аптечне законодавство
Експериментальна фізика	Бухгалтерія, податкове законодавство
Неорганічна хімія	Дослідження продуктів харчування
Органічна хімія	Методи стерилізації
Загальна ботаніка	Технологія ліків
Токсикологічна хімія	Фармакогнозія
Зоологія	Фармакологія
	Фармацевтична хімія
	Фізіологічна хімія
Всього: 1920 годин	Всього: 2370 годин
Разом: 4290 годин	

Джерело: [382, арк. 29–30]

Функціонування професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1942–1944 рр. свідчить про наполегливу та жертвну працю, а також високий фаховий потенціал українських науковців вищої фармацевтичної школи. Для професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі було розроблено адаптовану до реальних умов навчальну програму, яка все ж відповідала за переліком фахово-зорієнтованих (45 %) та спеціальних дисциплін (55 %) тогочасному науковому рівню вищої фармацевтичної освіти [212, с. 119].

Серед основних форм професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у закладах вищої освіти в 1942–1944 рр. на західноукраїнських землях були лекції, які велися німецькою мовою на вимогу окупаційної влади та практичні заняття відповідно до заздалегідь складеного розкладу [382, арк. 29–30; 352, с. 39, с. 86–87].

Загальноприйнятими організаційними формами професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1941–1944 рр. були лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття. Професійна додипломна підготовка фахівців галузі зберегла тенденції до практичного спрямування [312, с. 341].

У 1942 р. під час евакуації Харківського фармацевтичного інституту спочатку в П'ятигорську, а потім у Семипалатинську за наказом НКЗ СРСР від 11.10.1942 р., там були об'єднані Харківський та Дніпропетровський фармацевтичні інститути (директор – М. Б. Волинська з Дніпропетровського фармацевтичного інституту, заст. директора – проф. В. Ф. Стефановський з Харківського фармацевтичного інституту). Крім того, 7 кадрових робітників Харківського фармінституту, у тому числі 5 кандидатів фармацевтичних наук, перебували в сусідніх областях Казахстану, в Новосибірській області та в Алтайському краї ще 14 співробітників Харківського фармацевтичного інституту, з них 3 доктора наук – професора, 5 кандидатів наук – доценти та 2 асистента, які закінчили аспірантуру Харківського фармацевтичного інституту, але не встигли захиститись. Науковий керівник Харківського фармацевтичного інституту професор М. О. Валяшко, який виїхав тоді в м. Харків з м. Чирчика з хіміко-технологічним інститутом, брав участь у відновленні та налагодженні роботи Харківського фармацевтичного інституту [467, арк. 26–27].

Відповідно до архівних джерел будівля Харківського фармацевтичного інституту після Другої світової війни (вул. Мельникова, 12) збереглася, покрівля місцями була зруйнована осколками зенітних снарядів, мала місце пробоїна в стіні будівлі, більша частина вікон була розбита (1400 з 2500). При евакуації інституту в Семипалатинськ було вивезено близько 20 ящиків різноманітних цінних речей (списку вивезених речей немає). Серед залишеного після Другої світової війни варто відмітити, що: не постраждала частина реактивів, яка цілком забезпечувала роботу; зберігся скляний посуд у достатній кількості, збереглися штативи, муфти, насоси, штативи для пробірок, ступки і т. ін.; збереглася колекція по фармакогнозії, фармацевтичній хімії, зоології, ботаніки; залишилась достатня кількість діапозитивів, рисунків, діаграм по окремих дисциплінах курсу Харківського фармацевтичного інституту; дуже мало залишилося з лабораторних меблів; із 16 обладнаних лабораторій та кабінетів – 5 лабораторій позбавилися всього обладнання, інші майже наполовину втратили майно, крім лабораторії з аналітичної хімії [465, арк. 28–31].

Харківський фармацевтичний інститут повністю зберіг свою бібліотеку, як наукову так і підручники з усіх предметів, які забезпечували професійну підготовку майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на всіх курсах додипломної підготовки. Єдина перешкода на той час, яка могла затримувати роботу Харківського фармацевтичного інституту – відсутність лабораторного обладнання, яке в момент евакуації було вивезено в Семипалатинськ. Згідно з наказом Наркомздрава Союзу це обладнання було передано колективу Дніпропетровського фармацевтичного інституту, який був евакуйований у Семипалатинськ із П'ятигорська без будь-якого обладнання. Але більша частина цього обладнання в Семипалатинську не використовувалася тому, що кількість майбутніх фахівців на старших курсах 1943–1944 н.р. була незначною.

Не використовувалося також у Семипалатинську обладнання для науково-дослідної роботи, яка й не була розгорнута. Саме тому директор Харківського фармацевтичного інституту доц. Ю. Г. Борисюк просив Наркомздрав УРСР поновити клопотання перед Наркомздравом Союзу про категоричне передання Дніпропетровським фармацевтичним інститутом по опису все отримане майно від Харківського фармацевтичного інституту [468, арк. 51–52].

У 1943 р. за наказом директора Одеського університету будівля Одеського фармацевтичного інституту була очищена, а все обладнання було розміщено на відповідних кафедрах Одеського медичного інституту, тому його можна було отримати назад.

Після визволення міста, всі будівлі Одеського державного фармацевтичного інституту залишились непошкодженими, відремонтованими. Одеський фармацевтичний інститут на той час був відділенням Одеського медичного інституту та продовжував заняття за планами Комітету про справам вищої школи для фармацевтичного інституту [463, арк. 25].

Бажаючих вступити до Харківського фармацевтичного інституту зареєструвалося на 30.12.1943 р. – 325 осіб. На 2 курсі зареєстровано 25 майбутніх фахівців, на 3 курсі – 26 і на 4 курсі – 3 [466, арк. 36].

Згідно з постановою РНК УРСР від 21 жовтня 1943 р. за № 382 було дозво-

лено оголосити прийом на перший курс Харківського фармацевтичного інституту до 15 січня 1944 р. [460, арк. 36].

В 1943 р. у Дніпропетровському фармацевтичному інституті, за архівними джерелами, навчалося 356 майбутніх фахівців, зокрема: на першому курсі – 102, на другому – 111, на третьому – 36, на четвертому – 18, тих, хто бажає евакуюватися – 103, директором була М. Б. Волинська [471, арк. 1а].

Що стосується професійної підготовки у середніх медичних (фармацевтичних) школах, то за наказом Уповноваженого ДКО від 12.05.1943 р. за № 25 було встановлено такі профілі середніх медичних та фармацевтичних шкіл: фельдшерська школа з 3-х річним навчанням; акушерська фельдшерська школа з 3-х річним навчанням; зуболікарська школа з 3-х річним навчанням; фармацевтична школа з 3-х річним навчанням; медичних сестер з 2-х річним навчанням; зубних техніків з 2-х річним навчанням; медичних лаборантів з 2-х річним навчанням [487, арк. 40].

У 1943 р. було дозволено відкрити у Ворошиловградській (з 1990 р. – Луганській) області: 3 фельдшерські школи на 600 учнів; 1 фармацевтичну школу на 60 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів.

А також у 1943 р. було дозволено відкрити в Дніпропетровській області: 3 фельдшерські школи на 480 учнів; 1 зубоврачебну школу на 60 учнів; 1 відділ медлаборантів на 60 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів [483, арк. 8].

У Сумах було дозволено відкрити: 4 фельдшерські школи на 600 учнів; 1 фармацевтичну школу на 60 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів.

У Запорізькій області було дозволено відкрити: 2 фельдшерські школи на 360 учнів; 1 фармацевтичну школу на 60 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів [482, арк. 9].

У Чернігівській області було дозволено відкрити: 2 фельдшерські школи на 540 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів [484, арк. 10].

У Полтавській області було дозволено відкрити: 3 фельдшерські школи на 480 учнів; 1 фармацевтичну школу на 60 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів [485, арк. 11].

У Сталінській (з 1961 р. – Донецькій) області було дозволено відкрити: 6

фельдшерських шкіл на 840 учнів; відділ медлаборантів на 60 учнів; 1 зубоврачєбну школу на 60 учнів; відділ зубних техніків на 60 учнів; 1 фармацевтичну школу на 60 учнів; 2 школи медсестер на 120 учнів [486, арк. 12].

У Житомирі було дозволено тимчасово поновити одну медичну школу, яка мала б такі відділи: фельдшерський; акушерсько-фельдшерський; зуболікарський; фармацевтичний.

Причому до 01.10.1944 р. для Житомирської медичної школи були прийнято НКФ УРСР такі контингенти учнів:

- фельдшерів та акушерок-фельдшерів – 240 осіб;
- зубних лікарів – 60 осіб;
- фармацевтів – 60 осіб.

Це давало можливість поновити старші курси зуболікарського та фармацевтичного відділів і з 01.04.1944 р. зробити прийом 4-х груп на решту відділів, передбачаючи, що на 2-й та 3-й курси цих останніх відділів буде прийнято ще 50-60 учнів [480, арк. 25].

Ніжинська фельдшерсько-акушерська школа 1944 р. випустила чотири відділи: зуболікарський, фармацевтичний, фельдшерський та акушерський [479, арк. 40].

Як свідчать архівні джерела, від 28.01.1944 р. Харківський фармацевтичний інститут, який у своєму складі мав 9 професорів та 12 доцентів, приступив до професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі. Було завершено набір майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на 1 курс у кількості 150 осіб та розпочалися заняття на 3 й 4 курсах [468, арк. 51–52].

Кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі Одеського державного фармацевтичного інституту на 23 квітня 1944 р. розподілялася таким чином: II семестр – 8 осіб, IV – 20 осіб, VI – 12 осіб. Крім того, контингент студентів постійно збільшувався [463, арк. 25].

Згідно до розпорядження РНК СРСР за № 3049 від 13.02.1944 р. було відновлено роботу з 05.03.1944 р. Дніпропетровського та Харківського фармінститутів: на I курсі – 144, на II курсі – 117, на III курсі – 35, на IV – 18 [459, арк. 20].

Осінній набір 1944 р. Дніпропетровського фармацевтичного інституту показав великий інтерес з боку учнів середніх шкіл до вищої фармацевтичної освіти. Це було очевидно з великої кількості звернень та запитів щодо умов прийому в фармацевтичний інститут, а також у великій кількості прибулих на вступні іспити. Практична діяльність інституту була відома і в самих віддалених місцевостях, і протягом 1944–1945 н.р. в фармацевтичний інститут прибували великим потоком звернення від учнів випускних класів середніх шкіл і від тих, що закінчили їх у попередні роки.

Управлінням медичними навчальними закладами було дозволено набрати 75 осіб на підготовчі курси з терміном навчання 3 місяці. Було набрано 42 особи з числа випускників середньої школи у 1940–1941 рр. На курсах заняття проводилися щоденно. Протягом першого місяця щоденно велись заняття по 4 години (по двох дисциплінах). З липня заняття тривали щоденно по 6 годин. Збільшено було кількість годин з російської мови та української, а також з фізики. Заняття проводилися лише з дисциплін, з яких проводились вступні випробовування для вступу у фармацевтичний інститут. Вступні іспити показали, що з числа учнів підготовчих курсів витримали та пройшли конкурс 32 особи, а 18 витримали іспит із загальною сумою балів 19 із 30. Досвід показав, що організація подібних підготовчих курсів цілком виправдана. З одного боку, вони забезпечували ядро майбутнього контингенту студентів, а з іншого, допомагали молоді після середньої школи підкріпити свої знання та отримати деякі навички майбутньої роботи в закладах вищої освіти. Якщо такі курси функціонуватимуть систематично, то можна встановити тісний зв'язок між ними та середньою школою, в якій викладання деяких дисциплін мають розбіжності, а деколи й зовсім відстають від вимог, які передбачені програмою вступних іспитів, затвердженою ВКВШ [497, арк. 2–7].

На 23.04.1944 р. було зареєстровано 22 викладача в Одеському державному фармацевтичному інституті. Усі співробітники Одеського державного фармацевтичного інституту брали найактивнішу участь у відновленні Одеського державного медичного інституту. Закінчення навчального року було забезпечено [463, арк. 25].

За докладною запискою доцента, к. мед. н. Н. К. Цесельського, будівля Оде-

ської 3-ї лікарні на 23.04.1944 р., яка була головною базою Одеського інституту вдосконалення лікарів, в основному збереглась та була придатна для відкриття клінік у середньому 600-700 ліжок теоретичних кафедр (патологічна анатомія, топографічна анатомія та ін.). З педагогічного персоналу було десь 10-12 осіб (професора, доценти, асистенти та інші) [464, арк. 74–75].

Харківський стоматологічний інститут був відновлений у 1944 р. після Другої світової війни та укомплектований професорсько-викладацьким складом [469, арк. 85].

Контингент майбутніх фахівців фармацевтичного сектору сфери охорони здоров'я загалом на 01.06.1944 р. по ВМ(Ф)ЗО України становив 457 осіб, із них: на 1-му курсі – 301 осіб, на 2-му курсі – 66, на 3-му курсі – 68, на 4-му курсі – 22 (див. Додаток М).

Контингент майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я станом на 01.10.1944 р. по ВМ(Ф)ЗО України налічував 12019 осіб, серед яких 1424 – для фармгалузі (див. Додаток Н.1).

Зокрема, в Одеському фармацевтичному інституті професійну додипломну підготовку станом на 01.10.1944 р. отримували 337 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (див. Додаток Н.3).

За національністю в Одеському фармацевтичному інституті станом на 01.10.1944 р. серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі навчалося: українців – 177; росіян – 128; євреїв – 26; поляків – 3; інших – 2.

У Харківському фармацевтичному інституті станом на 01.10.1944 р. навчалося 380 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (див. Додаток Н.4).

За національністю в Харківському фармацевтичному інституті станом на 01.10.1944 р. серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі навчалося: українців – 232; росіян – 129; євреїв – 11.

За підсумками набору у фармацевтичні інститути для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України станом на 01.10.1944 р. було зараховано 546 осіб, із них: 341 українець, 186 росіян, 19 євреїв (див. Додаток Н.5).

У Дніпропетровському фармацевтичному інституті станом на 15.11.1944 р.

професійну підготовку отримували 615 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (див. Додаток Н.2).

За національністю в Дніпропетровському фармацевтичному інституті станом на 15.11.1944 р. серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі навчалось: українців – 353; росіян – 202; євреїв – 49; поляків – 4; інших – 7.

Перебували в евакуації – 124 майбутніх фахівця фармацевтичної галузі.

Відповідно до звіту щодо набору в Дніпропетровський фармацевтичний інститут станом на 15.07.1944 р. було прийнято 133 заяви, з них 12 відмінників та 19 осіб, яких приймали у ВНЗ без вступних іспитів [473, арк. 10].

Найбільша кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі отримувала професійну додипломну підготовку у 1944 р. в Дніпропетровському фармацевтичному інституті – 615 осіб, а найменша кількість в Одеському фармацевтичному інституті – 337. Однак загалом кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі тільки з 01.06.1944 р. (457 осіб) по 01.10.1944 р. (984 особи) в Україні збільшилась удвічі (див. Додатки Н.1 та Н.2).

У 1944–1945 н.р. фармацевтичні інститути УРСР закінчило 117 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю – фармацевт, а план набору на фармацевтичні факультети становив 500 осіб (див. Додаток Н.6).

Навчальний план для професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО України від 02.06.1944 р. був розрахований на 4 роки (кваліфікація – провізор), але із загальною кількістю – 4815 годин, що на 459 годин було більше, ніж у навчальному плані 1945–1946 н.р. (див. Додаток Р).

Лагерний збір був після 4 семестру та відбувався з 21 червня по 10 серпня (20 днів). Відпустка була з 11 серпня по 1 вересня. Лагерний збір після 6 семестру відбувався з 5 серпня по 25 серпня (20 днів). Щодо виробничої практики, то:

а) по фармакогнозії: 1-а при переході на 3 курс (4 тижні); 2-а при переході на 4 курс (4 тижні).

б) з технології лікарських форм і галенових препаратів: 1-а – на 6 семестрі (5 тижнів); 2-а – на 8 семестрі (14 тижнів), включаючи роботу на галенових заводах і в аналітичних лабораторіях.

Державні іспити проводились з 1 по 31 червня з дисциплін: фармацевтична хімія, технологія лікарських форм і галенових препаратів, фармакогнозія [492, арк. 64].

Академічні заняття у 2-му семестрі 1944–1945 н.р. почалися 1 березня, закінчилися 30 червня (17 тижнів). Іспити складали з таких дисциплін: основи марксизму-ленінізму, латинська мова, фізика, неорганічна хімія, ботаніка, ВМП (залік), іноземна мова (залік).

Іспити починалися 2 липня та закінчувалися 4 серпня (5 тижнів). Лагерний збір тривав з 6 серпня по 26 серпня (3 тижні).

Академічні заняття в 4-му семестрі 1944–1945 н.р. почалися 1 березня та закінчилися 30 червня (17 тижнів). Іспити складали з таких дисциплін: основи марксизму-ленінізму, іноземна мова, аналітична хімія, органічна хімія, фізична та колоїдна хімія, анатомія людини (залік). Академічні заняття в 6-му семестрі 1944–1945 н.р. почалися 1 березня та закінчилися 09 червня (14 тижнів). Іспити складали з таких дисциплін: медичне постачання та основи сан. тактики, фармакогнозія, основи медичної допомоги в полі (диференційний залік), фармацевтична хімія (диференційний залік), технологія лікарських форм (після виробничого практикуму диференційний залік). Академічні заняття у 8-му семестрі 1944–1945 н.р. почалися 1 березня та закінчилися 14 квітня (6 тижнів). Іспити складали з таких дисциплін: хімія та індикація ВОВ, фармакологія, технологія лікарських форм та галенових препаратів, медичне товарознавство.

Державні іспити складали з дисциплін: фармацевтична хімія, технологія лікарських форм та галенових препаратів, фармакогнозія, судова хімія [489, арк. 74].

В основі організації навчальних занять при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. був план, затверджений для фармацевтичних інститутів Комітетом по справам Вищої школи від 22.06.1944 р. [502, арк. 6–12].

Наркомат Охорони Здоров'я УРСР, Управління в справах Вищої школи при РНК УРСР і інші відомства не укомплектували до 1945 р. відділи та інспекторські групи, передбачені постановою РНК СРСР від 13 квітня 1944 р., та не забезпечили належного керівництва й контролю в справі військової та фізичної підготовки учнів і студентів.

Надаючи особливого державного значення справі військового та фізичного виховання тих, що вчаться, Рада Народних Комісарів УРСР і Центральний Комітет КП(б)У постановили: зобов'язати Військові Ради Київської, Харківської, Львівської та Одеської округ [391, арк. 16–18]:

- у місячний строк повністю укомплектувати всі школи й технікуми кадрами військових керівників і викладачів військової справи;
- разом з Управлінням у справах Вищої школи при РНК УРСР і Наркоматом Освіти УРСР розробити й подати до 25 лютого 1945 р. на затвердження Раднаркому УРСР план проведення табірних зборів студентів закладів вищої освіти, технікумів і учнів середніх шкіл;
- організувати в закладах освіти добровільні спортивні товариства для широкого залучення тих, що вчаться, до масової спортивної роботи і, насамперед зі здавання норм на БГПО та ГПО;
- забезпечити всі заклади освіти УРСР лікарями-викладачами з військово-санітарної підготовки дівчат, що вчаться, та організувати контроль за якістю занять, що проводяться;
- для проведення практичних занять, прикріпити лікувальні установи до закладів освіти;
- організувати через місцеві органи охорони здоров'я систематичний лікарський контроль за фізичним розвитком учнів і студентів, особливо в період проведення табірних зборів;
- зобов'язати виконками обласних, міських і районних Рад, обкоми, міськкоми та райкоми КП(б)У взяти під контроль проведення військової та фізичної підготовки в школах, технікумах і вузах.

На початок 1944–1945 н.р. на території України налічувалося 6 фармацевтичних шкіл [493, арк. 19].

Наказом по Народному Комісаріату охорони здоров'я СРСР за № 72 від 07.02.1944 р. з метою покращення підготовки середніх медичних кадрів було наказано директорам середніх медичних шкіл (фельдшерських, акушерсько-фельдшерських, фармацевтичних, зуболікувальних, зубних техніків, шкіл медич-

них сестер та медичних лаборантів) з 2-го семестру 1943–1944 н.р. оцінку знань учнів перевести на цифрову п'ятибальну систему [481, арк. 24].

У 1945 р. список середніх медичних шкіл Наркомату Охорони здоров'я УРСР налічував 73 школи, а саме: Чернігівська область – 4 школи; Полтавська область – 6 (1 Полтавська фармацевтична школа); Харківська область – 7; Сумська область – 7 (1 Роменська фармацевтична школа); Дніпропетровська область – 4; Ворошиловградська область – 4 (1 Ворошиловградська фармацевтична школа); Сталінська область – 5 (1 фармацевтичний відділ при Сталінській фельдшерській і акушер. фельдшер. школі); Запорізька область – 5 (1 Запорізька фармацевтична школа); м. Київ – 1 школа; Київська область – 5 (1 Уманська фармацевтична школа); Кам'янець-Подільська область – 3; Кіровоградська область – 2; Житомирська область – 5 (1 Житомирська фармацевтична школа); Миколаївська область – 2; Херсонська область – 1 школа; Одеська область – 3; Львівська область – 2; Чернівецька область – 1 школа; Станіславська (з 1962 р. – Івано-Франківська) область – 2; Волинська область – 1 школа; Тернопільська область – 1 школа; Ізмаїльська область – 2 [495, арк. 1–3].

Кількість учнів у фармацевтичних школах України на кінець першого семестру 1944–1945 н.р. становила 1062 особи (див. Додаток Н.8).

Таким чином, станом на 01.02.1945 р. у 78 середніх медичних та фармацевтичних школах Наркомздраву УРСР професійну підготовку отримувало 16023 майбутніх фахівці, з яких 1184 для фармацевтичної галузі (див. Додаток Н.7).

Найбільша кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у 1944 р. отримувала професійну додипломну підготовку в Дніпропетровському фармацевтичному інституті.

Що стосується аптечної мережі, то на момент визволення України налічувалося 612 аптек, значна частина яких була напівзруйнована й не мала будь-яких запасів медикаментів. Не вистачало фахівців фармацевтичної галузі. Збереглося лише 136 провізорів та помічників провізорів від загальної кількості, яка була наприкінці 1940 р. (у 1940 р. в аптечній мережі працювало 20751 осіб, у тому числі 172 провізори і 4179 помічників провізорів).

Функціонування професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1941–1945 рр. в умовах Другої світової війни свідчить про наполегливу та жертвовну працю, а також високий фаховий потенціал українських науковців вищої фармацевтичної школи.

Висновки до четвертого розділу

Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за роки Другої світової війни (1941 - 1945 рр.) показав, що фахові інститути (Дніпропетровський, Харківський, Одеський) функціонували, як фармацевтичні факультети при університетах. Зокрема, 1942 р. під час евакуації Харківського фармацевтичного інституту спочатку в П'ятигорськ, а потім у Семипалатинськ (нині – м. Семей) за наказом НКЗ СРСР від 11.10.1942 р., там були об'єднані Харківський та Дніпропетровський фармацевтичні інститути. Дніпропетровський фармацевтичний інститут почав функціонувати з 24 січня 1944 р. Згідно з постановою РНК УРСР від 21 жовтня 1943 р. за № 382 було оголошено прийом на перший курс Харківського фармацевтичного інституту до 15 січня 1944 р. Одеський фармацевтичний інститут на початку Другої світової війни (1941 р.) був закритий, а на його місці відкрито фармацевтичне відділення при Одеському медичному університеті.

Для українського населення на західних українських землях у зв'язку з початком Другої світової війни вже на території СРСР у червні 1941 р. було дозволено відкриття народних (початкових) та фахових (професійних) шкіл зі специфічною освітньою політикою (пронімецьким спрямуванням). Професійна підготовка фахівців галузі в середніх медичних (фармацевтичних) школах від 12.05.1943 р. здійснювалась у фармацевтичних школах з 3-х річним навчанням. На початок 1944–1945 н.р. на території України налічувалося 6 фармацевтичних шкіл. Найбільша кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі отримувала професійну додипломну підготовку у 1944 р. в Дніпропетровському фармацевтичному інституті – 615 осіб, а найменша кількість в Одеському фармацевтичному інституті – 337. Однак загалом кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі тільки з

01.06.1944 р. (457 осіб) по 01.10.1944 р. (984 особи) в Україні збільшилась удвічі. У 1944–1945 н.р. фармацевтичні інститути УРСР закінчило 117 фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю – фармацевт.

Навчальна програма професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на західноукраїнських землях періоду Другої світової війни на фармацевтичному відділі відповідала навчальним вимогам фармацевтичних факультетів тогочасних університетів Німеччини. Але, враховуючи обставини воєнного часу, термін навчання становив лише два роки й складався із шести триместрів, – замість прийнятих у Третьому Рейху шести семестрів упродовж трьох років. Для вступу на фармацевтичний відділ медичного факультету потрібно було мати середню освіту та пройти попередньо річну практику в аптеці. У закладах вищої освіти в 1942–1944 рр. навчальна програма містила лише фахово-зорієнтовані та спеціальні дисципліни. Загальноосвітні дисципліни не вивчались, окрім факультативного вивчення німецької мови українськими майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі. Було розроблено адаптовану до реальних умов навчальну програму, яка все ж відповідала за переліком фахово-зорієнтованих (45 %) та спеціальних дисциплін (55 %) тогочасному науковому рівню вищої фармацевтичної освіти. Загальноприйнятими організаційними формами професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1941–1945 рр. були лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття. Професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі зберегла тенденції до практичного спрямування. Навчальний план у ВМ(Ф)ЗО України від 22.06.1944 р. був розрахований на 4 роки (кваліфікація – провізор), але із загальною кількістю 4815 годин, що на 459 годин було більше, ніж у навчальному плані 1945–1946 н.р. В основі організації занять при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. був план, затверджений для фармацевтичних інститутів Комітетом по справам Вищої школи від 22.06.1944 р. Наказом по Народному Комісаріату охорони здоров'я СРСР за № 72 від 07.02.1944 р. з 2-го семестру 1943 – 1944 н.р. оцінку знань учнів у фармацевтичних школах було переведено на цифрову п'ятибальну систему.

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в умовах Другої світової війни (1941–1945 рр.) характеризується зменшенням освітніх інституцій, скороченням терміну навчання студентів, спрощенням змістово-методичного забезпечення їхньої фахової підготовки, що свідчить про згортання професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з одного боку, та збереження основних її принципів з іншого.

РОЗДІЛ 5.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У 1945 р. – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х рр.

У розділі проаналізовано соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, мережу фармацевтичних закладів освіти, зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а також визначено тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. – першій половині 1960-х рр.

5.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

З 25 березня 1946 р. Наркомздрав УРСР був перейменований на Міністерство охорони здоров'я УРСР [534, арк. 1].

Для забезпечення друку підручників Наркомату Освіти УРСР було направлено розпорядження Ради Народних Комісарів № 119 від 07.02.1945 р. УРСР до Наркомосвіти УРСР, Управління поліграфії та видавництва при РНК УРСР, виконкомам Львівської та Харківської обласних Рад, Держплану при РНК УРСР, Укркнигокультторгу, Укоопкультторгу, Групі по Наркомосвіти УС РНК УРСР [394, арк. 7; 395, арк. 8].

Для забезпечення професійної підготовки учнів середніх медичних та фармацевтичних шкіл у 1948–1949 н.р. були отримані підручники з різних медичних дисциплін російською мовою та 7 підручників українською загальною кількістю понад 200 тис. екземплярів. Стосовно фармацевтичних шкіл, медичних сестер та інших немасових профілів, то вони були гірше забезпечені підручниками, оскільки їм практично не видавалися [524, арк. 5–6].

Щодо стану навчальних кабінетів та лабораторій, то в кінці 1948–1949 н.р. середні медичні (фармацевтичні) школи України мали 408 навчальних кабінетів та лабораторій, з яких 270 самостійних та 138 кабінетів – аудиторій. З них 315 кабінетів з медичних або спеціальних дисциплін та 93 із загальноосвітніх.

До фармацевтичних шкіл України, які в післявоєнний період відновили від 6 кабінетів до 10 та більше, належать:

1. Запорізька фармацевтична школа (15 кабінетів).
2. Роменська фармацевтична школа (8 кабінетів).

Зокрема, у Житомирській фармацевтичній школі було 4 кабінети для проведення навчальної практики, які забезпечували професійну підготовку фармацевтичних кадрів середньої ланки (аналітичний, фармакогнозії, технології лікарських форм, фізичний кабінет) [526, арк. 6–7].

Фармацевтичні школи мали достатнє навчальне обладнання і всі навчально-практичні заняття проводились у стінах шкіл, оскільки з організацією навчальних кабінетів з технології лікарських форм по типу аптек повністю відпала необхідність проведення практичних занять в міських аптеках. Лише виробнича практика проводилась за межами фармацевтичних шкіл [516, арк. 4–5].

Документальні матеріали НКО УРСР за 1945–1959 рр. характеризують діяльність наступних ВМ(Ф)ЗО, що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі [533, арк. 316]: 16 інститутів (Вінницький медичний інститут, Дніпропетровський медичний інститут, Львівський медичний інститут, Чернігівський медичний інститут, Чернівецький медичний інститут, Одеський медичний інститут, Сталінський медичний інститут, Станіславський медичний інститут, Київський медичний інститут, Харківський медичний інститут, Дніпропетровський фармацевтичний інститут, Одеський фармацевтичний інститут, Харківський фармацевтичний інститут, Київський інститут удосконалення лікарів, Одеський інститут удосконалення лікарів, Харківський інститут удосконалення лікарів) та університет (Ужгородський університет з медичним факультетом).

Радою Міністрів Української РСР у 1951 р. було відмічено, що робота по фізичному вихованню і спорту у ВНЗ і технікумах (середніх спеціальних навчальних закладах) УРСР організована незадовільно. Навчально-спортивна база в багатьох ВНЗ Української РСР не відповідає потребам навчальної та спортивно-масової роботи цих вищих навчальних закладах. Значна частина керівників ВНЗ і технікумів недооцінюють значення фізичного виховання і спорту, як важливіших

засобів комуністичного виховання майбутніх фахівців і учнів. Тому Рада Міністрів Української РСР 29.09.1951 р. постановила:

– підвищити вимоги до ВНЗ і технікумів УРСР у справі фізичного виховання і розвитку спортивної роботи серед майбутніх фахівців і учнів. Забезпечити в усіх навчальних закладах зміцнення навчально-спортивної бази та добитися докорінного поліпшення масової спортивно-фізкультурної роботи;

– охопити фізичною культурою й спортом усіх майбутніх фахівців ВНЗ і учнів технікумів [401, арк. 108].

Зазначимо, що в період 1953–1959 рр. завдання, компетенція й функції Міністерства освіти УРСР в основному залишилися незмінними, крім того, не змінювалась і структура апарату Міністерства [418, арк. 1–4].

Ураховуючи те, що по всій території України окресленого періоду зростала кількість аптек, у довідці Ради Міністрів УРСР від 10.06. 1955 р. про хід виконання Постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК КПРС № 1863 від 30.08.1954 р. «Про покращення підготовки, розподілу і використанню фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою» було зазначено, що Міністерство охорони здоров'я УРСР здійснило такі заходи для розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі:

1. Наказом МОЗ СРСР № 485 від 26.10.1954 р. при Одеському фармацевтичному інституті було організовано заочне навчання для професійної підготовки майбутніх фахівців галузі, які мають середню фармацевтичну освіту.

12 Міністерством охорони здоров'я СРСР, за участі Міністерства охорони здоров'я УРСР, були підготовлені нові навчальні плани для професійної підготовки майбутніх фахівців медичних і фармацевтичних інститутів усіх факультетів.

3. План видання підручників українською мовою для ВМ(Ф)НЗ і медичних училищ було переглянуто і збільшено з 2 в 1955 р. до 9 у 1956 р. для в ВМ(Ф)НЗ і 6 для середніх медичних шкіл.

4. Зі 107 середніх медичних шкіл, 104 були реорганізовані в медичні училища. Останні були реорганізовані до 1 вересня 1955 р.

5. На підставі аналізу стану практичного навчання учнів медичних (фарма-

цевтичних) училищ було видано наказ по Міністерству охорони здоров'я УРСР № 118 від 17.03.1955 р. «Про стан і заходи по дальшому покращенню практичного навчання учнів у медичних училищах УРСР».

6. На 1955–1956 н.р. було передбачено прийняття в медичні училища УРСР 7680 осіб із закінченою середньою освітою, що становило 70 % до загального плану прийому учнів [384, арк. 47–49].

Відповідно до наказу по Міністерству охорони здоров'я УРСР № 650 від 30 листопада 1954 р. з метою подальшого поліпшення постачання населенню та лікувально-профілактичним установам республіки медикаментів, медичних інструментів, предметів санітарії та гігієни і на виконання постанов Ради Міністрів Союзу РСР від 23 вересня 1954 р. № 2025 і Ради Міністрів Української РСР від 18 жовтня 1954 р. № 1669 було наказано начальнику Головного аптечного управління Міністерства охорони здоров'я УРСР Матковській Н. І.: «До кінця 1954 р. в селах, де немає аптек, при амбулаторіях, фельдшерських, фельдшерсько-акушерських пунктах організувати аптечні пункти 2-ї групи; при сільських дільничних лікарнях, де немає аптек протягом 1954–1955 рр. відкрити аптечні пункти 1-ї групи; відкрити протягом 1955–1957 рр. 86 нових аптек у республіці, у тому числі в містах 30 і в сільських місцевостях 56 аптек; відкрити в 1955 р. в м. Києві по вул. Хрещатик показову аптеку, розраховану на виготовлення 500 тисяч індивідуальних ліків на рік» [385, арк. 56–61].

Відкриття нових аптек по всій території України вимагало збільшення фахівців фармацевтичної галузі, а це, своєї черги, вимагало розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в середніх та вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах освіти [260].

З цією метою був виданий наказ Міністерства охорони здоров'я УРСР № 614 від 12.11.1954 р. про організацію заочного відділу по професійній підготовці провізорів в Одеському фармацевтичному інституті відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР № 2025 від 23 вересня 1954 р. і наказу по Міністерству охорони здоров'я СРСР № 485 від 26 жовтня 1954 р. [386, арк. 45–46]:

– організувати до 1 грудня 1954 р. в Одеському фармацевтичному інституті

заочний відділ по професійній підготовці провізорів для фармацевтичної галузі з осіб, які мають закінчену середню фармацевтичну освіту та стаж роботи за фахом не менше 5 років;

– установити на 1955–1956 н.р. контингент прийому на заочний відділ Одеського фармацевтичного інституту 100 осіб.

Окрім того, Міністерство охорони здоров'я УРСР планувало провести наступні заходи з метою вдосконалення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі:

– об'єднати Дніпропетровський та Одеський фармацевтичні інститути в один інститут з розташуванням у м. Одесі, що буде сприяти поліпшенню професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі;

– до 1 вересня 1955 р. повністю потрібно було укомплектувати медичні училища викладачами і збільшити в училищах число штатних викладачів – лікарів;

– потрібно було організувати заочні відділення при медичних училищах і провести у 1955–1956 н.р. прийом 2010 учнів замість запланованого прийому учнів на вечірні відділення;

– з метою поліпшення освітньої бази та зміцнення викладацького складу, необхідно було провести об'єднання деяких медичних училищ;

– потрібно було організувати при медичних училищах відділення по підвищенню кваліфікації середніх медичних працівників [384, арк. 47–49].

За рахунок того, що Харківський фармацевтичний інститут із року в рік проводив відповідну роз'яснювальну роботу серед випускників закладів загальної середньої освіти віддалених районів і сіл різних областей України, РСФСР та БРСР по популяризації роботи фармацевтичного інституту та про значення фармацевтичної справи в системі охорони здоров'я СРСР, контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі фармацевтичного інституту в основному (85 %) становили жителі районних центрів і сіл.

За віком майбутні фахівці фармацевтичної галузі Харківського фармацевтичного інституту розподілялися наступним чином: з 18 до 21 року – 515 осіб; з 21 до 25 років – 256; з 26 до 30 років – 59; старші 31 року – 15 осіб.

Отже, більшість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі були випускниками закладів загальної середньої освіти. Із загальної кількості майбутніх фахівців 72 особи закінчили середні медичні (фармацевтичні) навчальні заклади, переважно фармацевтичну школу. Такі майбутні фахівці фармацевтичної галузі зазвичай добре вчилися та брали активну участь у суспільно-політичному житті фармацевтичного інституту в процесі професійної підготовки [537, арк. 2–3].

Згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР за № 1076 від 25.07.1959 р., розпорядженням Запорізького раднаргоспу від 06.08.1959 р. та наказом Міністра охорони здоров'я УРСР за № 455 від 30 червня 1959 р. Фармацевтичний інститут перебазувався з Одеси до Запоріжжя на базу Запорізького Гідроенерготехнікуму [546, арк. 2].

У більшості контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (провізорів) заочного відділення в Запорізькому фармацевтичному інституті (відкриття було у 1955 р.) складався із працівників, які працювали в системі аптечних управлінь, фармацевтичних закладів переважно України, БРСР, МРСР, військових підрозділів Радянської армії та Військово-морського флоту, які розташовувалися в різних місцевостях СРСР та за його межами. На заочному факультеті навчалися майбутні фахівці фармацевтичної галузі (провізори) з РСФСР, Грузії, Вірменії [563, арк. 41–42].

Відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР від 3 квітня 1959 р. № 466 «Про зміни планів з праці та чисельності адміністративно-управлінського персоналу на 1959 р. було збільшено чисельність працівників по Міністерству освіти УРСР у 1959 р. на 8 осіб (чисельність працівників – 56767 тис. осіб) [389, арк. 33; 390, арк. 34].

Для надання допомоги Запорізькому обласному аптечному управлінню по заготівлі дикорослих лікарських рослин направлялися майбутні фахівці фармацевтичної галузі – практиканти в різні райони області [564, арк. 34–35].

Окрім того, для поліпшення професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі чимало було зроблено для створення та обладнання навчальних кабінетів та лабораторій. У Харківському фармацевтичному інституті для

прикладу, у 1957–1958 н.р. було створені необхідні умови для забезпечення якісної професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме: 2 аудиторії, 27 лабораторій та кабінетів, бібліотека на 2 кімнати та інші службові приміщення [538, арк. 2–3].

Для вирішення питання про зв'язок студентських наукових гуртків з виробництвом був узятий курс на виконання наукових тем по заявкам фармацевтичного виробництва та розвитку фармацевтичної галузі. Такі роботи виконувались на кафедрах, а саме: фізколоїдної хімії («Аналіз двокомпонентних сумішей неелектролітів за допомогою поверхневого натягу»), фармацевтичної хімії, органічної хімії («Спектрографічне дослідження 2,3,4 – триоксіацетона», «Спектрографічне дослідження діацетата гексилрезорцина»), організації фармацевтичної справи («Районна аптека і її роль у лікарському обслуговуванні населення», «Аптечні пункти і їх роль в лікарському обслуговуванні населення – під час проходження виробничої практики»), судової хімії («Визначення етанолу в об'єктах судово-хімічного дослідження», «Визначення глікозидів листя наперстянки в настоях при судово-хімічному дослідженні») і на кафедрі технології лікарських форм і галенових препаратів («Розробка раціонального методу отримання настою з кореня алтея»).

Наукова робота майбутніх фахівців фармацевтичної галузі проводилась як у вигляді експериментальних, так і реферативних робіт (1957–1958 н.р.). На наукових конференціях заслуховувались доповіді гуртківців. Усі теми, які розроблялися майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі, були актуальними та пов'язаними з розроблюваними на кафедрі фармакогнозії препаратами. По організації наукової роботи майбутніх фахівців фармацевтичної галузі ботанічний гурток був одним з найкращих як по кількості, так і по якості розроблюваних, закінчених та докладених на конференціях студентських наукових робіт [542, арк. 38–47].

У період 1960–1964 рр. Міністерство освіти УРСР продовжувало свою діяльність із незмінними завданнями, компетенціями й функціями. Постановою Ради Міністрів УРСР за № 47 від 04.01.1955 р. була затверджена структура центрального апарату Міносвіти УРСР, яка не змінювалася до 1964 р. [403, арк. 1–6]. Часткова зміна структури Міністерства освіти УРСР відбулася 1964 р. відповідно до

постанови Ради Міністрів УРСР від 28.12.1964 р. № 1283 «Про часткову зміну структури Міністерства освіти УРСР». До складу структури Міністерства освіти УРСР увійшло управління вищих і середніх навчальних закладів [404, арк. 1–3].

Кафедри фармацевтичних інститутів брали активну участь у складанні та виданні інформаційних листів для аптечних працівників області. Колективи кафедр фармацевтичної хімії надавали консультативну допомогу контрольно-аналітичним лабораторіям по впровадженню нових методів аналізу (наприклад, комплексонометричний та йодохлорметричний методи аналізу в Одеській та Кишинівській контрольно-аналітичних лабораторіях) [564, арк. 34–35].

Відповідно до розвитку суспільства фармацевтична освіта зазнавала змін та потребувала реформ. Місця для проходження практики з фармакогнозії виділялись Міністерством охорони здоров'я та забезпечували проходження практики на високому рівні. Особливо якісними базами для проходження виробничої практики при професійній підготовці фахівців галузі були: «...МОСКВА – ВІЛАР, Закавказька ЗОС ВІЛАР, Кримська ЗОС ВІЛАР, Українська ЗОС ВІЛАР, де є прекрасні колекційні ділянки, оранжереї, добре обладнанні лабораторії і де забезпечено керівництво практикою висококваліфікованими фахівцями» [570, арк. 55–56].

Виробничу практику з заводської технології лікарських та галенових препаратів майбутні провізори в основному проходили на фармацевтичних заводах (наприклад, на Харківському фармацевтичному заводі «Здоров'я трудящих») або працювали в галено-фасувальних лабораторіях. Практику майбутні фахівці проходили в контрольно-аналітичній лабораторії обласного аптекоуправління, аналітичній лабораторії заводів, аналітичній лабораторії ендокринологічних інститутів, при контрольно-аналітичних столах аптек крупних міст, в контрольно-аналітичних лабораторіях міст України (Суми, Полтава, Київ, Чернігів, Вінниця, Ворошиловград (з 1990 р. – Луганськ) та ін.) [569, арк. 53].

Для підвищення якості професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України було зазначено, що необхідно направляти майбутніх провізорів на виробничу практику великими групами по 25–50 осіб, у найбільш крупні міста України (Київ, Харків, Одеса, Сталіно (з 1961 р. – Донецьк), Львів та

ін.), а для цього необхідно було визначити проходження виробничої практики у фармацевтичних інститутах України у два терміни, так, щоб терміни співпадали. Наприклад: I термін – Запорізький фармацевтичний інститут та Львівський фармацевтичний факультет; II термін – Харківський фармацевтичний інститут та Дніпропетровський фармацевтичний факультет [562, арк. 35–37].

Отже, історико-педагогічний аналіз архівних джерел щодо соціально-економічних умов професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. показав, що: зростання кількості учнів у закладах загальної середньої освіти (1951–1955 рр.), сприяло зростанню кількості майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в середніх та ВМ(Ф)ЗО; були підвищені вимоги до ВМ(Ф)ЗО і технікумів УРСР у справі фізичного виховання і розвитку спортивної роботи серед майбутніх фахівців і учнів (1951); збільшення кількості аптек по всій території України вимагало поліпшення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, тому було організовано заочне навчання в Одеському (1954) та Запорізькому (1955) фармацевтичних інститутах; було створено нові навчальні плани для професійної підготовки майбутніх фахівців медичних і фармацевтичних інститутів усіх факультетів (1955); реорганізовано середні медичні школи в медичні училища (до 1955); покращено обладнання навчальних кабінетів та лабораторій ВМ(Ф)ЗО (1955); збільшено план видання підручників українською мовою для ВМ(Ф)ЗО й медичних училищ (1956); наукова робота майбутніх фахівців фармацевтичної галузі проводилась як у вигляді експериментальних, так і реферативних робіт (1957-1958 рр.); згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР за № 1076 від 25.07.1959 р. та наказом Міністра охорони здоров'я УРСР за № 455 від 30 червня 1959 р. Одеський фармацевтичний інститут перебазувався з м. Одеси до м. Запоріжжя.

5.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти

Для характеристики мережі фармацевтичних закладів освіти у 1945 р. – першій половині 1960-х рр., що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України, необхідно зазначити, що історико-педагогічний

аналіз архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України свідчить про те, що з 25 березня 1946 р. розпочало свою діяльність Міністерство освіти УРСР на підставі Конституції УРСР, постанов Уряду УРСР з питань розвитку народної освіти і положення про Міністерство освіти УРСР [417, арк. 1–2].

Для характеристики мережі фармацевтичних закладів освіти, що сприяли розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, було вивчено та проаналізовано по плановому відділу Міністерства освіти УРСР річні плани розвитку установ народної освіти в Українській радянській республіці та відомості про їх виконання [418, арк. 1–4]. Мережа та контингент учнів фармацевтичних шкіл України поступово зростали у післявоєнні роки 1945–1948 рр. (див. Додаток Н.9).

Дирекція Дніпропетровського фармацевтичного інституту в кінці 40-х рр. XX ст., згідно з проханням ГУМУЗ НКОЗ СРСР, у порядку підготовки до наради директорів вузів з питань реорганізації фармацевтичної освіти, розробила проект заходів по переходу на 5-річний термін професійної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)НЗ та навчальний план відповідно до цього терміну [490, арк. 66].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні після Другої світової війни здійснювалась у Харківському фармацевтичному інституті. Що стосується професорсько-викладацького складу, то із 62 осіб професорсько-викладацького складу 56 виїхали з Харкова під час евакуації в різні місця країни. Але, попри малу кількість викладачів, заняття можна було організовувати за рахунок запрошення спеціалістів з інших ВНЗ [465, арк. 28–31].

В 1945–1946 н.р. у Харківському фармацевтичному інституті практично був укомплектований науково-педагогічний склад, а саме: професорів – 6, доцентів – 15, докторів наук – 3, кандидатів – 16, асистентів – 31, старших викладачів – 6, викладачів – 5, старших лаборантів – 7, лаборантів – 7.

У грудні 1945 р. Харківський фармацевтичний інститут випустив 52 провізори, серед яких 4 отримали дипломи з відзнакою. Місця їх працевлаштування стали переважно аптеки України – 39 осіб, 3 особи – залишені при інституті. На-

ступний випуск був у червні 1946 р. (58 осіб), який був розподілений на місця роботи Особою комісією Міністерства охорони здоров'я УРСР [502, арк. 6–12].

Щодо якісного складу професорсько-викладацького складу Одеського державного фармацевтичного інституту, то станом на 1 серпня 1946 р. професійну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі здійснювали: професорів – 5, доцентів – 13, старших викладачів – 5, асистентів і викладачів – 29, докторів наук – 5, кандидатів наук – 13, жінок – 26, чоловіків – 27 [499, арк. 16].

У 1948–1949 н.р. в Харківському фармацевтичному інституті навчалося 494 майбутніх фахівці фармацевтичної галузі (1 курс – 100 осіб, 2 курс – 130, 3 курс – 139, 4 курс – 125; чоловіків – 48, жінок – 446).

У 1948–1949 н.р. у цьому інституті науково-педагогічний склад, який здійснював професійну додипломну підготовку майбутніх фахівців фармацевтичної галузі був такий: професорів – 4, доцентів – 12, докторів наук – 3, кандидатів – 16, асистентів та старших викладачів – 36 [511, арк. 3–4].

У 1948–1949 н.р. в Одеському фармацевтичному інституті навчалося 403 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (1-й курс – 100 осіб, 2-й курс – 101, 3-й курс – 112, 4-й курс – 90 осіб; чоловіків – 63, жінок – 340). Закінчило інститут 90 студентів. План набору в інститут був 100 осіб [510, арк. 5–6].

У 1948–1949 н.р. в Дніпропетровському фармацевтичному інституті випуск провізорів у вересні становив 149 осіб, а 1 червня – 123 провізора. Усього випуск провізорів становив 272 особи, які були розподілені по областях УРСР, а 50 провізорів направлені в розпорядження Головного Аптечного Управління Білоруської РСР.

Цього ж навчального року в Дніпропетровському фармацевтичному інституті працювали: 2 доктора наук, 21 кандидат наук, з ученим званням професора – 2, зі званням доцента – 17, асистентів – 24, викладачів – 5.

З одного боку, контингент прийому на навчання у 1948–1949 н.р. в Дніпропетровському фармацевтичному інституті був обмежений 100 особами. З іншого боку, новий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, згідно з яким по ряду дисциплін зменшено загальну кількість годин, які відводяться на весь курс (фармацевтична хімія, технологія лікарських

форм і галенових препаратів, гігієни та ін.), призвів до скорочення професорсько-викладацького складу на 22 штатні одиниці порівняно з 1940–1941 н.р. (73 особи). Зокрема, 1946-го р. – 69, 1947-го р. – 65, 1947-го р. – 65, 1949 р. – на 51 особу.

У матеріали занять з усіх дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі вводились елементи марксистсько-ленінської методології [506, арк. 14–24].

На початок 1948–1949 н.р. в Україні функціонувало 100 середніх медичних шкіл із загальною кількістю учнів 23897 осіб, в яких також відбувалась професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі. Полтавська фармацевтична школа була реорганізована – в школу медичних сестер дитячих закладів, оскільки уже в 1948–1949 н.р. не набуло набору фармацевтів. Зазначені 100 шкіл, таким чином, розподілялися по 15 профілях та налічували 23897 учнів, серед яких 1290 учнів на фармацевтичному відділенні (див. Додаток Н.10).

У Запорізькій фармацевтичній школі динаміка контингенту учнів була наступною: у 1946 р. – 125 учнів, у 1947 р. – 198 учнів, у 1948 р. – 321 учень, у 1949 р. – 479 учнів. Зокрема на фармацевтичному відділенні у 1948–1949 н.р. – 206 осіб (6 груп), на відділенні хіміків-бактеріологів – 273 особи (8 груп) [521, арк. 34].

У Полтавській фармацевтичній школі з відділом медичних сестер для дитячих установ на 1948–1949 н.р. за планом на фармацевтичний відділ не було набору учнів, на 2 (59 осіб) та 3 (57 осіб) курсах навчалося 116 осіб. Було випущено фармацевтів 57 осіб, залишилося фармацевтів на майбутній рік 59 [518, арк. 117].

У Роменській фармацевтичній школі на кінець 1948–1949 н.р. на 1-му курсі навчалося 53 учні, на 2 курсі – 55 учнів, на 3 курсі – 55 учнів. Усього навчалося 163 учні [519, арк. 135].

У Житомирську фармацевтичну школу на початку 1948–1949 н.р. було набрано дві групи першого курсу – 72 особи. Упродовж 1948/1949 н.р. працювало 6 груп: 1-го курсу – 2 групи; 2-го курсу – 2 групи (66 осіб), 3-го курсу – 2 групи (71 особа). Усього навчалося 209 осіб [520, арк. 4–5].

Історіографічний аналіз архівних джерел показав, що в 2-х із 5-и фармацевтичних шкіл Міністерства охорони здоров'я УРСР спеціальність «помічник прові-

зора» у 1948 р. було реорганізовано в відділення медсестер для дитячих закладів постановою Ради Міністрів УРСР № 1900 від 14.07.1948 р. (див. Додаток Н.11).

Термін навчання в середніх фармацевтичних навчальних закладах Міністерства охорони здоров'я УРСР, що здійснювали професійну підготовку фармацевтів для фармацевтичної галузі становив 3 роки (див. Додаток Н.12).

У 5 середніх фармацевтичних навчальних закладах Міністерства охорони здоров'я УРСР, які здійснювали професійну підготовку фармацевтів для фармацевтичної галузі навчалася на фармацевтичному відділенні 835 учнів (див. Додаток Н.13).

Кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Харківському фармацевтичному інституті в 1949–1950 н.р. була такою: 1 курс – 109 осіб, 2 курс – 98, 3 курс – 118, 4 курс – 138 (усього – 463 осіб, із них 67 чоловіків та 396 жінок).

У 1949–1950 н.р. у Харківському фармацевтичному інституті науково-педагогічний склад був наступний: професорів – 4, доцентів – 15, докторів наук – 3, кандидатів – 16, асистентів – 31, старших викладачів – 6, викладачів – 5, асистентів та викладачів – 34 [528, арк. 6].

У Київському інституті вдосконалення провізорів тривала планомірна робота зі спеціалізації провізорів, які працювали в системі Міністерства охорони здоров'я УРСР. У табл. 5.1 наведено дані з удосконалення й спеціалізації в Київському інституті вдосконалення провізорів за період 1945–1949 рр. [512, арк. 2].

Таблиця 5.1

Дані з удосконалення й спеціалізації по Київському інституті вдосконалення провізорів за період 1945–1949 рр.

№ п/п	Найменування спеціалістів	Випущено				
		1945	1946	1947	1948	1949
1	Аналітики	21	33	32	56	20
2	Управляючі аптеками	76	120	100	125	117
3	Контролери-рецептарі	11	89	98	60	99
4	Фармінспектори	6	7	–	14	20
5	Техноруки галенових лабораторій	9	3	7	10	–
6	Керівні робітники області, аптекоуправління	–	–	–	–	36

Джерело: [512, арк. 2]

Оскільки по всій Україні окресленого нами періоду збільшувалася кількість

аптек для розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі було організовано заочне навчання для професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, які мають середню фармацевтичну освіту, середні медичні школи були реорганізовані в медичні училища до 1 вересня 1955 р., було передбачено на 1955–1956 н.р. прийняття в медичні училища УРСР 70 % осіб із закінченою середньою освітою щодо загального плану прийому учнів [384, арк. 47–49].

Зростанню учнів у середніх медичних (фармацевтичних) закладах освіти, а також у ВМ(Ф)НЗ сприяло збільшення учнів у закладах загальної середньої освіти від 5807 тис. у 1951 р. до 6673 тис. учнів у 1955 р. [387, арк. 76].

Наприклад, 1956–1957 н.р. в Харківському фармацевтичному інституті навчалось 848 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (200 чоловіків та 648 жінок), а вже 1957–1958 н. р. – 823 (258 чоловіків та 565 жінок) (див. Додаток Т.1).

У зв'язку з реорганізацією додаткового факультету зменшився контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, а також було зменшено професорсько-викладацький склад з професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, а саме: професорів – 3, доцентів – 18, докторів наук – 2, кандидатів наук – 13, асистентів та викладачів – 50 (усього 84 особи) [541, арк. 5].

За національним складом серед професорсько-викладацького складу перебувало: українців – 41, росіян – 33, євреїв – 9, інших – 1 [536, арк. 6].

Згідно з наказом Міністра охорони здоров'я УРСР № 455 від 30 червня 1959 р. Фармацевтичний інститут перебазувався з м. Одеси в м. Запоріжжя [546, арк. 2].

Контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі Запорізького фармацевтичного інституту для прикладу, за 1956–1960 рр. змінювався так: 743 осіб у 1956 р.; 745 – у 1957 р.; 596 – у 1958 р.; 731 – у 1959 р.; 689 – у 1960 р.; серед них 60,2 % українців, 34,7 % чоловіків та 65,3 % жінок (див. Додаток Т.2).

Загальна кількість професорсько-викладацького складу Запорізького фармацевтичного інституту, що здійснював професійну додипломну підготовку фахівців фармгалузі у 1959–1960 н.р., становила 78 осіб, з яких: докторів наук – 2 особи; доцентів, кандидатів наук – 21; асистентів, кандидатів наук – 2; асистентів, без наукового ступеня – 37; старших викладачів та викладачів, які не мають науково-

го ступеня, – 16 осіб [544, арк. 3–4]. Для прикладу: всього на заочному факультеті професійної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі Запорізького фармацевтичного інституту у 1959–1960 н.р. навчалося 578 осіб: I курс – 111; II курс – 116; III курс – 120; IV курс – 123; VI курс – 108.

Із загальної кількості майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (провізорів) заочного факультету чоловіків було 294 особи, жінок – 284.

Більша частина майбутніх провізорів із заочного факультету Запорізького фармацевтичного інституту мала великий стаж фармацевтичної роботи [563, арк. 41–42]. Загалом у 1959 р. до вищих та середніх закладів освіти УРСР було прийнято та випущено учнів, як зазначено в табл. 5.2 (з постанови РМ УРСР від 10.07.1959 р. № 1019) [388, арк. 5].

Таблиця 5.2

Вищі та середні спеціальні заклади освіти

Навчальні заклади	Прийом учнів	Випуск учнів
Вищі заклади освіти з відривом від виробництва	6420	8305
Заочні інститути та заочні відділи вищих закладів освіти	11250	13770
Середні спеціальні заклади освіти з відривом від виробництва	3990	1260
З них за рахунок осіб, що закінчили 10 кл. середньої школи	3990	
По групах спеціальностей		
Освіта	3990	1260
Заочні середні спеціальні заклади освіти і відділення	240	740

Джерело: [388, арк. 5]

Аналізуючи архівні документи можна зазначити, що поступово зростала кількість фахівців фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою в УРСР. Зокрема, найбільша кількість фахівців фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою (провізорів) станом на 01.01.1960 р. була найбільшою в Дніпропетровській (Дніпровська), Харківській, Сталінській (Донецькій), Львівській, Одеській областях УРСР та у Києві (див. Додаток У).

Професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі окресленого в дослідженні періоду відбувалася також у медичних та фармацевтичних училищах. Мережу та контингент медичних та фармацевтичних училищ станом на 1 жовтня 1959–1960 н.р. подано в табл. 5.3 [560, арк. 2–36].

Житомирську фармацевтичну школу 1954 р. перейменовано на Житомирське фармацевтичне училище [91, с. 249–257].

Таблиця 5.3

Мережа та контингент медичних та фармацевтичних училищ
станом на 01.10. 1959–1960 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Відділення	Учнів по курсах			Всього учнів
			Прийнято	2 курс	3 курс	
1	Житомирське фармацевтичне училище	Фармацевтичне відділення	60	–	–	60
2	Житомирське фармацевтичне училище (в групах прискореної підготовки)		–	65	123	188
3	Кадієвське медичне училище (Луганська об- ласть)		61	–	–	61
4	Кадієвське медичне училище (в групах прискореної підготовки)		–	–	60	60
5	Запорізьке медичне училище (в групах прискореної підготовки)		120	120	121	241
6	Київське медичне училище № 1 (в групах прискореної підготовки)		30	31	38	69
7	Київське медичне училище № 2 (в групах прискореної підготовки)		85	88	76	164
8	Ялтинське медичне училище (в групах прискореної підготовки)		92	96	114	210
9	Артемівське медичне училище (в групах прискореної підготовки)		30	31	34	65
10	Роменське медичне училище (в групах прискореної підготовки)		59	59	66	125
11	Харківське медичне училище № 1 (в групах прискореної підготовки)		60	60	60	120
Всього			597	550	692	1363

Джерело: [560, арк. 2–36]

У 1950–1965 рр. професійна додипломна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі здійснювалась у 14 ВМ(Ф)ЗО УРСР. Контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі по 15 ВНЗ України (12 – медичних, 1 – стоматологічний, 2 – фармацевтичних) на початку 1959–1960 н.р. подано в табл. 5.4 [551, арк. 3].

Контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України по 12 ВМЗО на початку 1959–1960 н.р. становив 1053 особи (778 жінок та 275 чоловіків), фактичний випуск – 224 провізори (див. Додаток Ф. 1).

Таблиця 5.4

Контингент по 15 вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти України (12 – медичних, 1 – стоматологічний, 2 – фармацевтичних) на поч. 1959–1960 н.р.

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято на 1 курс – усього	410
1 курс	418
2 курс	571
3 курс	445
4 курс	473
5 курс	558
У тому числі жінок	1697
Очікувався випуск у 1960 р.	571
Очікувався випуск у 1961 р.	558
Усього на курсах навчалоя	2465

Джерело: [551, арк. 3]

Контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України по 2-х фармацевтичних інститутах на початку 1959–1960 н.р. становив 1412 осіб, як представлено в табл. 5.5 [553, арк. 5]. Це означає, що 57 % майбутніх фахівців від загальної кількості по 15 ВМ(Ф)ЗО України були майбутні фахівці фармацевтичної галузі.

Таблиця 5.5

Контингент по двох фармацевтичних інститутах на початку 1959–1960 н.р.

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято на 1 курс – усього	211
1 курс	216
2 курс	314
3 курс	260
4 курс	279
5 курс	343
У тому числі жінок	919
Очікувався випуск у 1960 р.	347
Очікувався випуск у 1961 р.	343
Всього на курсах навчалоя	1412

Джерело: [553, арк. 5]

Контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України по заочному відділенню фармацевтичних інститутів, що здійснювали професійну додипломну підготовку на початку 1959–1960 н.р. становив 690 осіб (табл. 5.6) [554, арк. 8].

Це свідчить про те, що на заочному відділенні фармацевтичних інститутів на початку 1959–1960 н.р. професійна додипломна підготовка була для 48,9 %

майбутніх фахівців фармацевтичної галузі із загальної кількості по фармацевтичних інститутах України.

Таблиця 5.6

Контингент по заочному відділенню фармацевтичних інститутів (1959–1960 н.р.)

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято на 1 курс – усього	214
1 курс	214
2 курс	118
3 курс	118
4 курс	128
5 курс	112
У тому числі жінок	349
Очікувався випуск у 1960 р.	–
Очікувався випуск у 1961 р.	112
Всього на курсах навчалоя	690

Джерело: [554, арк. 8]

Що стосується професійної підготовки фармацевтів, то в УРСР на початку 1959–1960 н.р. налічувалося 90 медичних та фармацевтичних училищ. Контингент майбутніх фахівців по 90 медичних училищах УРСР на початку цього періоду становив 1242 особи, серед них 726 жінок та 516 чоловіків (див. Додаток Ф.2).

Професійна підготовка фахівців проходила також на заочних відділеннях 19 медичних та фармацевтичних училищ. Контингент майбутніх фармацевтів по заочному відділенню 19 медичних та фармацевтичних училищ УРСР на початку 1959–1960 н.р. становив 114 осіб (9,2 % від загальної кількості фармацевтів у медичних та фармацевтичних училищах), як подано у табл. 5.7 [557, арк. 12].

Таблиця 5.7

Контингент по заочному відділенню 19 медичних та фармацевтичних училищ УРСР (1959–1960 н.р.)

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято по плану – всього	–
2 курс	24
3 курс	41
4 курс	49
У тому числі жінок	99
Очікувався випуск у 1960 р.	53
Очікувався випуск у 1961 р.	49
Всього на курсах навчалоя	114

Джерело: [557, арк. 12]

Для порівняння професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1950 р. – першій половині 1960-х рр. у ВМ(Ф)ЗО звернемося до архівних матеріалів цього періоду. Мережу та контингент майбутніх фахівців галузі по фармацевтичних факультетах вузів УРСР на початку 1959–1960 н.р. представлено в табл. 5.8 [559, арк. 18–21].

Таблиця 5.8

Мережа й контингент по фармацевтичних факультетах ВМ(Ф)ЗО УРСР
на початку 1959–1960 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Майбутні фахівці по курсах					Всього Майбутніх фахівців
		1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	
1	Дніпропетровський державний медичний інститут	103	121	90	99	104	517
2	Львівський державний медичний інститут	99	136	95	95	111	536
3	Запорізький фармацевтичний інститут	106	155	129	143	157	690
4	Харківський державний фармацевтичний інститут	110	159	131	136	186	722
Всього		418	571	445	473	558	2465

Джерело: [559, арк. 18–21]

Найбільшу кількість фахівців для фармацевтичної галузі, як свідчать дані табл. 5.8, готували у 1959–1960 рр. в Харківському та Запорізькому фармацевтичних інститутах.

Якісний професорсько-викладацький склад у Харківському та Запорізькому фармацевтичних інститутах, що здійснювали додипломну підготовку фахівців-фармацевтів в Україні, був такий: 28 завідуючих кафедр (5 докторів наук, 18 кандидатів наук), професорів – 6 (5 докторів наук, 1 кандидат наук), доцентів – 16 кандидатів наук, без ученого звання – 6 викладачів [555, арк. 32–33].

У Харківському державному фармацевтичному інституті у 1959–1960 н.р. для надання якісної професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України працювало 67 штатних одиниць професорсько-викладацького складу, серед них: професорів – 3 особи (з них 2 доктори наук), доцентів – 16 осіб (з них 15 кандидати наук), асистентів та викладачів без наукових ступенів – 37 осіб [549, арк. 6].

Найбільша кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі – українців, навчалась в 1959–1960 н.р. у Запорізькому фармацевтичному інституті – 263 особи (для порівняння, росіян – 132, білорусів – 6, молдован – 29). У Харківському державному фармацевтичному інституті серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі було 217 українців, 219 росіян, 2 білоруси та 18 молдован [556, арк. 36].

В 1959–1960 н.р. у Львівському державному медичному інституті на фармацевтичному факультеті було випущено 110 осіб денної форми навчання й 14 – заочної (більшість українців, 17,3 % росіян, 3,6 % поляків, 0,9 % євреїв) [572, арк. 151–154].

Із загальної кількості 722 (для порівняння у 1958–1959 н.р. – 822) майбутніх фахівців фармацевтичної галузі Харківського державного фармацевтичного інституту більшість закінчила заклад загальної середньої освіти й лише 68 осіб мали спеціальну середню освіту, переважно фармацевтичну [547, арк. 3].

З 1960 р. у Харківському фармацевтичному інституті професійна додипломна підготовки фахівців для фармацевтичної галузі здійснювалась також на заочному відділенні. Таким чином, у 1965 р. цей вищий заклад освіти провів перший випуск фахівців галузі (провізорів) заочної форми навчання – 111 осіб.

На денній формі навчання було випущено (37-й випуск) 114 спеціалістів [577, арк. 4–10].

На 1 червня 1965 р. професорсько-викладацький склад Запорізького фармацевтичного інституту, який здійснював професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі налічував 108 осіб у зв'язку зі збільшенням контингенту майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, а в 1964 р. було 92 особи, тобто збільшився на 16 осіб (з них: докторів наук – 1, доцентів, кандидатів наук – 29, старших викладачів – 5, асистентів – 76) [598, арк. 9].

Контингент майбутніх фахівців галузі за 1961–1965 рр. на фармацевтичному та лікувальному факультетах був таким:

- 1) 1961 р. – 1253 особи;
- 2) 1962 р. – 1304 особи;
- 3) 1963 р. – 1282 особи;
- 4) 1964 р. – 1484 особи.

Заочне відділення з професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі при Запорізькому фармацевтичному інституті було відкрито у 1955 р. Наказом по Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 728 від 17 червня 1959 р. заочне відділення було реорганізовано у факультет. Станом на 1 червня 1965 р. на заочному факультеті Запорізького фармацевтичного інституту навчалось 740 осіб (чоловіків – 231, жінок – 509 осіб), у тому числі по курсах: 1-й – 170 осіб; 2-й – 168; 3-й – 149; 4-й – 123; 5-й курс – 130 осіб.

У 1965 р. на фармацевтичному факультеті денної форми навчання було 772, а на заочній – 740 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, більшість з яких були українцями (денна форма – 65,6 %, заочна форма – 56,8 %) [599, арк. 61].

Досліджуючи мережу фармацевтичних закладів освіти у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. в Україні можна виокремити наступні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: гендерна рівність; рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків; незалежність від етнічного походження, віросповідання.

Таким чином, проаналізувавши кількість та контингент учнів у середніх фармацевтичних навчальних закладах, можемо зробити висновок про значне зменшення кількості учнів до 835 осіб у 5 фармацевтичних школах в 1949 р., порівняно із 1184 учнями у 6 фармацевтичних школах 1945 р., оскільки у 1948 р. в 2-х із 5-и фармацевтичних шкіл спеціальність «помічник провізора» було реорганізовано у відділення медсестер для дитячих закладів постановою Ради Міністрів УРСР № 1900 від 14.07.1948 р. Термін навчання в середніх фармацевтичних навчальних закладах Міністерства охорони здоров'я УРСР, що здійснювали професійну підготовку фармацевтів для фармацевтичної галузі становив 3 роки. Найбільша кількість учнів навчалася в Житомирській та Роменській фармацевтичних школах. Зокрема, із 100 середніх медичних навчальних закладів України було лише 6 фармацевтичних шкіл у 1945 р.. Полтавська та Ворошиловградська (Донецька) фармацевтичні школи були реорганізовані у відділення медсестер для дитячих закладів постановою Ради Міністрів УРСР № 1900 від 14.07.1948 р., оскільки не було набору учнів. Протягом 1948–1949 рр. по Україні зі 100 середніх медичних навча-

льних закладів Міністерства охорони здоров'я з контингентом учнів 23897 осіб було закрито 8. У 1954 р. Житомирську фармацевтичну школу перейменовано на Житомирське фармацевтичне училище.

Щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у вищих фармацевтичних закладах освіти, то можна зробити висновок про те, що найбільшу кількість фахівців для фармацевтичної галузі готували у 1959–1960 рр. в Харківському (722 особи) та Запорізькому (690 осіб) державних фармацевтичних інститутах. У 1961–1965 рр. найбільшу кількість фахівців для фармацевтичної галузі готували в Запорізькому фармацевтичному інституті (1512 осіб). Заочне відділення з професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі при Запорізькому фармацевтичному інституті було реорганізовано у факультет Наказом по Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 728 від 17 червня 1959 р. З 1960 р. у Харківському фармацевтичному інституті професійна додипломна підготовки фахівців для фармацевтичної галузі здійснювалась також на заочному відділенні. У 1945–1949 рр. спеціалізація провізорів здійснювалась у Київському інституті вдосконалення провізорів, які працювали в системі Міністерства охорони здоров'я УРСР.

Отже, у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. найбільшу кількість майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою готували в Запорізькому та Харківському фармацевтичних інститутах як на заочному, так і на денному відділеннях.

5.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

При підготовці до навчального року на всіх кафедрах ВМ(Ф)ЗО ретельно обговорювалися програми з усіх дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, внаслідок чого складалися робочі навчальні програми. Зазвичай кафедри переглядали застарілі програми професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі й складався перелік додаткової літератури, який рекомендувався майбутнім фахівцям [543, арк. 52–54].

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів СРСР № 1548 від 02.06.1945 р.:

- 1945–1946 н.р. у закладах вищої освіти (інститути, технікуми) почати потрібно було з 1 вересня;

- надати студентам інститутів та учням технікумів півторамісячні канікули з 15 липня по 1 вересня 1945 р.;

- зобов'язати директорів інститутів і технікумів, начальників ГУУЗ наркоматів та Комітет у Справах вищої школи при Раднаркомі СРСР забезпечити влаштування студентів у канікулярний час на роботу по спеціальності [392, арк. 66].

З метою виконання постанови Ради Міністрів Української РСР 29.09.1951 р. було підвищено вимоги до ВНЗ і технікумів УРСР у справі фізичного виховання й розвитку спортивної роботи серед майбутніх фахівців і учнів, а також забезпечено в усіх освітніх закладах зміцнення навчально-спортивної бази, поліпшення масової спортивно-фізкультурної роботи, а також охоплено фізичною культурою і спортом усіх майбутніх фахівців фармацевтичної галузі [401, арк. 108].

У зв'язку зі змінами навчального плану при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України з дисципліни «Основи марксизму-ленінізму» та військово-медичної підготовки, директорам фармацевтичних інститутів був направлений новий навчальний план фармацевтичних інститутів із внесеними поправками [488, арк. 63].

Професійна додипломна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі в повоєнний період відбувалася за затвердженими для фармацевтичних інститутів України навчальними планами 1945–1946 н.р. з терміном навчання 4 роки (8 семестрів) і розрахованим на 4356 годин. Щодо практики, то: 1-а виробнича практика – у 6 семестрі (9 тижнів); 2-а виробнича практика – у 8 семестрі (11 тижнів) (див. Додаток П.4).

У 1948–1949 н. р. було введено навчальну дисципліну «Організація фармацевтичної справи» при професійній додипломній підготовці майбутніх провізорів. [276, с. 6; 39, с. 185–187]. Дисципліна в такій редакції викладалася протягом 1948–1953 рр. на четвертому курсі фармацевтичного факультету та охоплювала

наступні розділи: «...історію загальної фармації в дореволюційній Росії і після Жовтневої революції, організацію праці в радянській аптеці, планування діяльності аптечної сітки, облік та звітність аптек, найважливіші рішення партії і уряду, щодо питань господарського розрахунку та своєчасного забезпечення ліками населення тощо» [276, с. 129].

В 1948–1949 н.р. діяльність фармацевтичних інститутів відбувалася в розрізі перебудови, удосконалення форм та поглиблення змісту роботи всіх структурних частин на основі реалізації рішень серпневої сесії Всесоюзної академії сільськогосподарських наук імені В.І. Леніна – о положенні в біології, наказів Міністерства вищої освіти СРСР з питань викладання біологічних дисциплін, постанови Ради Міністрів УРСР – про покращення науково-дослідної роботи, наказів Управління по справам вищої школи при Раді Міністрів УРСР – про стан викладання фізики, загальнохімічних дисциплін, іноземних мов, опрацювання передової статті в газеті «Правда» – про вищу школу і т.д.

Згідно нового навчального плану 1948–1949 н.р. на 3-му курсі професійної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі вводилася політична економія, заняття з цієї дисципліни почались із затримкою і проводились по дещо ущільненому розподіленню годин на кожен тиждень. Систематично проводилася в кожній академічній групі «політгодина». У відповідності з розкладом кожна кафедра встановлювала графік користування «відкритої» лабораторії, виконання робіт по студентському науковому гуртку та проведення консультацій. Таким чином, був складений регламент роботи майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у фармацевтичному інституті протягом дня. Позитивною стороною цього процесу є те, що – майбутній фахівець фармацевтичної галузі мав можливість найбільш чітко планувати свою щоденну працю [507, арк. 42–43].

Для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, для прикладу в Одеському фармацевтичному інституті, були організовані 4 наукові гуртки: 2 при кафедрі фармхімії (11 осіб), 1 при кафедрі аналітичної хімії (8 осіб), 1 при кафедрі технології лікарських форм (5 осіб) [501, арк. 18].

Майбутні фахівців 4 курсу, у відповідності з навчальним планом професій-

ної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі в кінці 1940-х рр., проходили практику, поряд з аптечною, ще й у контрольно-аналітичних лабораторіях і на фармзаводах чи в галенових лабораторіях.

Майбутні фахівці 2 курсу проходили фармакогностичну практику, під час якої за 4 тижні вони могли ознайомитись з методами роботи над рослинним матеріалом та з питаннями товарознавства, збору, сушки та заготівлі, агротехніки в культурі окремих видів лікарських рослин. Крім того від кафедри майбутні фахівці фармацевтичної галузі мали завдання: привезти гербарні колекції, насіння, аптечну сировину та живі екземпляри рослин (як культурні так і дикі рослини, тропічні та субтропічні рослини) [508, арк. 84].

Для покращення організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі при додипломній професійній підготовці впроваджувалися різні методи, а саме: ситуаційні задачі, ділові ігри, перегляд навчальних програм, нові види контролю знань, впровадження в навчальний процес електронно-обчислювальної техніки, видання друкарським способом методичних вказівок та ін. [276, с. 137–138].

Варто також зазначити, що з метою залучення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до наукової роботи пропонувалися нові форми виконання та захисту дипломної роботи (наприклад, демонстрація науково-методичного фільму, який знято дипломником). Як правило, результати дипломної роботи друкувалися в наукових збірниках [276, с. 135–136].

Результати 1948–1949 н.р. характеризуються якісними показниками підвищення навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у фармацевтичних інститутах на відміну від попередніх років. Для покращення якості професійної додипломної підготовки силами співробітників фармацевтичних інститутів та майбутніх фахівців фармацевтичної галузі значно були покращені гербарними матеріалами, комплектами – препаратів, таблицями та іншими демонстраційними матеріалами кафедри фармакогнозії та ботаніки. Кафедри анатомії і фізіології людини власними силами розширили музей та зробили монтаж ряду приладів, за допомогою яких майбутні фахівці фармацевтичної галузі поглиблювали курс фізіоло-

гії. Були прийняті міри до використання в освітньому процесі кіноустановки. Усі ці заходи, разом із покращенням стану аудиторного та лабораторного фонду, створювали передумови для значного підвищення якості постановки освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України у вищих закладах освіти [505, арк. 1–10].

На кафедрі технології лікарських форм і галенових препаратів план по курсовому матеріалу доповнився даними, які з'являлись у процесі, про роботу вітчизняних науково-дослідних інститутів і т.п. Майбутні фахівці фармацевтичної галузі отримували домашнє завдання до кожної теми – розрахунки по технології окремих препаратів, ознайомлення з додатковою літературою – усе це також сприяло ущільненню використанню часу на занятті для засвоєння програмного матеріалу у великому обсязі.

Кафедра аналітичної хімії розширила теоретичний та практичний матеріал про нові методи аналізу (мікрокристалоскопія, крапельний аналіз, колориметрія, застосування органічних реактивів у неорганічному аналізі), в застосуванні яких пріоритет належить вітчизняним вченим. Було змінено перелік лабораторно-практичних робіт з метою прищеплення майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі великої кількості навиків самостійної лабораторної роботи (робота на аналітичних терезах, використання об'ємно-аналітичної посуду, приготування розчинів).

Такі самі моменти можна простежити й у роботі інших кафедр інститутів, які здійснювали професійну додипломну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі. Загалом можна зазначити, що ущільнення використання робочого часу кожного заняття та перебудова плану-конспекту, доповнення підготовки до нього тематичними завданнями майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі сприяли практично повному виконанню навчального плану [504, арк. 43–45].

Проведений нами аналіз динаміки процесу зміни навчальних планів, навчальних програм, форм та методів професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі окресленого нами періоду дослідження свідчить про характерну особливість змісту вищої фармацевтичної освіти в післявоєнний час, а саме поява у навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців фар-

мацевтичної галузі блоку загальноосвітніх дисциплін, який складався із суспільно-політичних предметів.

Варто зазначити, що при розробці нових навчальних планів та методичних матеріалів професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі значна увага приділялася інтеграції фахово-зорієнтованих та спеціальних дисциплін із урахуванням особливостей фармацевтичної освіти, зокрема, спорідненість аналітичних методів, які застосовуються у аналітичній, фармацевтичній та токсикологічній хімії, вимагала їх узгодження, виділяючи особливо інструментальний аналіз. Але з іншого боку, змістове наповнення аналітичної хімії повинно постійно оновлюватися з урахуванням нових методів аналізу з контролю якості ліків та лікарської сировини фармацевтичних заводів, фабрик та контрольно-аналітичних лабораторій [113, с. 57–60; 292, с. 60–63].

З метою реорганізації фармацевтичної освіти в кінці 1940-х рр. було розроблено проект заходів по переходу на 5-річний термін професійної додипломної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО та навчальний план відповідно до цього терміну.

У 1948–1949 н.р. в середніх медичних та фармацевтичних закладах освіти відповідно до навчального плану була знята дисципліна «Анатомія людини» та замінена на 1-му семестрі біологією. Програми з біології не було, тому викладачі вимушені були самі складати програму. Як у плані, так і при читанні фактичного матеріалу викладач широко освітлював основи Мічурінської науки та розкривав «антинаукову» суть моргансько-мендельсько-вейсманістського спрямування в біологічній науці.

На 2 та 3 курсах було введено додатково по 20 годин на кожну академічну групу для вивчення «Основ Радянської біології» [523, арк. 5–6].

Курс неорганічної хімії в середніх медичних та фармацевтичних навчальних закладах викладався на 1 та 2-му семестрах. Усього відповідно до навчального плану було відведено 168 годин. Фармакогнозія у 1948–1949 н.р. викладалась на 4 (20 год. теорії та 20 год. практики), 5 (40 год. теорії та 40 год. практики), 6 семестрах. Курс органічної хімії викладався протягом 1 та 2 семестрів на 2 курсі. Відво-

дилося на цю дисципліну 152 години. Фармацевтична хімія викладалась на 5–6 семестрах. На 1 семестрі 114 год. теорії та 76 год. практики, на 2 семестрі 48 год. теорії та 16 год. практики. Теоретичний матеріал проводився по групах, а практичний матеріал – по підгрупах. Технологія лікарських форм викладалась на першому та другому курсах. У кінці 2-го курсу учні проходили виробничу практику в аптеках [517, арк. 9–19].

Що стосується професійної підготовки в середніх медичних та фармацевтичних школах то, оскільки нових програм ще не було одержано від НКОХ СРСР потрібно було в повоєнні роки користуватися програмами 1939–1941 рр. Щодо адміністративної структури, то тимчасово було дозволено, щоб очолював усі відділи один директор при наявності завучів по кожному відділу [480, арк. 25].

Навчальний план по фармацевтичному відділенню для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на 1 курсі 1948–1949 н.р. у медичних та фармацевтичних школах містив 12 дисциплін, на вивчення яких відводилось 1186 годин теорії та 220 годин практики.

На 2 курсі передбачалося вивчення теж 12 дисциплін, але кількість годин на теорію була у 2 рази менше ніж на 1 курсі (на теорію відводилося 510 годин, а на практику – 256). Кількість годин на практику була найбільшою на 3 курсі (321 год.), відповідно до навчального плану по фармацевтичному відділенню в медичних та фармацевтичних школах 1948–1949 н.р.

Аналіз навчального плану показав, що на першому курсі найбільша кількість годин відводилася на вивчення: математики (204 год.), неорганічної хімії (167 год.), технології лікарських форм (165 год.), латинської мови (112 год.), історії СРСР (148 год.). На другому курсі найбільше годин відводилась на вивчення: аналітичної та органічної хімії (по 152 год.), технології лікарських форм (84 год.). На третьому курсі найбільша кількість годин відводилась на вивчення: фармацевтичної хімії (216 год.), технології лікарських форм (213 год.), фармакогнозії (116 год.), організація фармацевтичної справи (81 год.) (див. Додаток С).

У 1948–1949 н.р. у 8 фармацевтичних школах серед 8 директорів було 6 провізорів та 2 педагоги з вищою освітою. Серед 8 заступників директорів було 2

провізори та 6 педагогів з вищою освітою. Це сприяло підвищенню якості професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі України загалом.

У Житомирській фармацевтичній школі у 1948–1949 н.р. згідно з розпорядженням МОЗ УРСР була проведена заключна 4-х місячна конференція з аптечними учнями Кам'янець-Подільської області в кількості 85 осіб [520, арк. 4–5].

Кафедри фармацевтичних інститутів виконали величезну роботу методичного характеру при професійній додипломній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі в кінці 1940-х рр. у тому контексті, що робочі плани були перероблені в бік: подальшого розширення в програмному матеріалі показу досягнень вітчизняної науки у сфері даної дисципліни; пріоритету російських, радянських учених; підкреслення переваг соціалістичної системи перед капіталістичною; розширення пар теоретичного та практичного матеріалу по курсу даної дисципліни і т.д.

Були перероблені робочі плани по дисциплінам медико-біологічного циклу, оскільки містили антимичурінські положення й установки [509, арк. 85].

У 1945 р. – першій половині 1960-х рр. при проведенні виробничої практики майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України ВМ(Ф)ЗО керувалися історичними рішеннями XX з'їзду КПРС та вказівками Міністерства вищої освіти та Міністерства Охорони Здоров'я СРСР та УРСР про підготовку висококваліфікованих робітників радянської охорони здоров'я.

За організацію та проведення виробничої практики призначалися відповідальні викладачі, які систематично керували та контролювали роботу майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Для проведення виробничої практики кафедрами ВМ(Ф)ЗО проводилась відповідна підготовча робота, а саме:

– Усі представлені Головним Аптечним Управлінням Міністерства Охорони Здоров'я України аптеки для проходження виробничої практики були завчасно обстежені викладачами кафедр технології лікарських форм і галенових препаратів, організації фармацевтичної справи, фармацевтичної хімії і фармакогнозії.

– Програмно-методичний матеріал був оновлений, обговорений на засідан-

нях кафедр цикловою фармацевтичною комісією, а потім надрукований у достатній кількості у друкарні.

Для прикладу, у Харківському фармацевтичному інституті першу виробничу аптечну практику майбутні фахівці фармацевтичної галузі 7-го семестру в кількості 214 осіб проходили з 15.12.1956 р. по 24.01.1957 р., тобто тривалістю в 42 робочих дні.

За час проходження практики майбутні фахівці фармацевтичної галузі були двічі проконтрольовані закріпленими асистентами, які слідкували за тим, щоб створити всі необхідні умови для успішного виконання майбутніми фахівцями програми виробничої практики.

Закріплені викладачі до аптек завчасно «сигналили» про порушення установлених правил проходження або про недостатнє керівництво з боку безпосередньо відповідальних осіб на місцях практики [539, арк. 65–66].

Управляючі аптеками приділяли достатньо уваги до практикуму при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі. Майбутні фахівці прикріплювалися до відповідальних осіб, які мали вищу фармацевтичну освіту.

Робота майбутніх фахівців фармацевтичної галузі проходила задовільно, вони мали робочі місця та необхідне обладнання для отримання практичних навиків. Аптеки зазвичай задовольняли вимоги, які висувалися до баз виробничої практики при професійній додипломній підготовці фахівців-фармацевтів.

За результатами проходження виробничої практики майбутні фахівці фармацевтичної галузі заповнювали щоденники, в яких при перевірці вони гарно орієнтувалися в різних питаннях програми виробничої практики та демонстрували, що ввійшли у виробниче та суспільне життя фармацевтичних колективів. Майбутні фахівці по закінченню виробничої практики надавали щоденник і складали диференційований залік з виробничої практики («відмінно», «добре», «задовільно») [539, арк. 65–66].

Друга аптечна виробнича практика проводилась для студентів 9-го семестру (5-го курсу) відповідно до рішення Міністерства охорони здоров'я УРСР з 01.09. по 25.10, тобто 42 робочих днів. Майбутні фахівці фармацевтичної галузі прохо-

дили другу виробничу аптечну практику за такою самою підготовкою і порядком проведення роботи, як під час першої виробничої практики. Практиканти отримували також приблизний перелік питань, по яким вони давали вичерпні відповіді в письмовій формі на кафедрі технології лікарських форм і галенових препаратів [540, арк. 68–69].

У відповідності з навчальним планом професійної додипломної підготовки для ВМ(Ф)ЗО, затвердженим Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР 25.06.1959 р. було відведено значну кількість лекцій, консультацій, семінарських занять, проведені іспити та заліки по суспільних науках на кафедрі марксизму-ленінізму як на денному, так і на заочному факультетах.

При професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України на лекціях, семінарських заняттях, консультаціях, заліках, іспитах особлива увага приділялась на необхідності широкого освітлення ролі народних мас в історії, направляючої та організуючої діяльності Комуністичної партії, зв'язку теоретичних положень з практикою комуністичного будівництва, із задачами виховання висококваліфікованих, політично підготовлених спеціалістів – провізорів.

Для цього в грудні-лютому для майбутніх фахівців галузі на 5-му курсі читався курс лекцій по основах наукового атеїзму обсягом 14 годин, проводились семінарські заняття (4 години в кожній групі) та проводився залік.

У лютому-березні читався курс оглядових лекцій з діалектичного та історичного матеріалізму (30 годин) та проводилося 8 консультацій у кожній групі.

Прочитувалися оглядові лекції по філософії для майбутніх фахівців 5-го курсу заочної форми навчання в кількості 22 години, проводилися групові та індивідуальні консультації та складався іспит по історичному матеріалізму: крім того, прочитувалися 4 лекції (двохгодинні) з основ наукового атеїзму та складався залік [565, арк. 9–10].

Відбувалася координація робочих планів по курсам неорганічної, фізичної, аналітичної хімії й ув'язка викладання цих дисциплін з марксистсько-ленінською теорією. А також відбувалась координація робочих планів по фармацевтичній хімії, біохімії, органічній хімії, фармакології, анатомії з фізіологією та ув'язка викладан-

ня цих дисциплін з марксистсько-ленінською теорією. Були прийняті конкретні рішення, які унеможливлювали паралелізм у викладанні дисциплін, був установлений обсяг загальних питань по кожній дисципліні. Був переглянутий робочий план практичних занять з курсу ботаніки по систематиці та морфології та винесено деякі питання на самостійну домашню роботу майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Зауважимо, що 1959–1960 н.р. був першим роком перебудови всієї навчальної політико-виховної роботи серед майбутніх фахівців галузі та професорсько-викладацького складу згідно із законом Верховної Ради СРСР про зв'язок школи із життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР.

Професорсько-викладацький склад, що здійснював професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі, брав активну участь у розробці раціонального навчального плану, який забезпечував завдання виробничого навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у напрямку покращення якості викладання загальноосвітніх і, переважно, спеціальних дисциплін з тим, щоб прищепити їм навички самостійної роботи більше, ніж це відбувалося за минулої постановки освітнього процесу [571, арк. 36–43].

Саме тому були переглянуті робочі плани лекцій та практичних занять професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, у результаті чого були виключені деякі розділи, з якими майбутні фахівці фармацевтичної галузі могли ознайомитись на практичних заняттях або користуючись відповідними підручниками та довідниками. Наприклад, по технології лікарських форм і галенових препаратів значно були скорочені розділи історії аптечної справи, міри та ваги, оптова тара, по кафедрі фармацевтичної хімії вуглеводи, глікозиди, деякі фармацевтичні розчини, останні були передані курсу технології галенових препаратів. Поглиблення самостійної роботи майбутніх фахівців галузі давало позитивний результат не тільки на профільних кафедрах, але і на таких, як кафедри фізики, іноземних мов, математики та ін.

Навчальні заняття у фармацевтичних інститутах у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. починалися своєчасно з 1-го вересня в першому навчальному семестрі та з 7-го лютого у другому навчальному семестрі [571, арк. 36–43].

Навчальні заняття, зокрема в Харківському державному фармацевтичному інституті, у зв'язку з відсутністю достатньої кількості приміщень (аудиторій, лабораторій, кабінетів) не можливо було скласти у навчальному розкладі таким чином, щоб лекції на всіх курсах читались вранці, та щоб майбутні фахівці фармацевтичної галузі мали рівномірне тижневе навантаження, тобто по 6 годин щоденно.

Тому по навчальному розкладу одні академічні групи курсу починали заняття з 9-и годин ранку і закінчували в 14 год. 15 хв., а інші починали з 15 годин дня і закінчували свої заняття в 20 год. 40 хв.

Кафедри фармацевтичних інститутів у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. значно поновили та доповнили методичні розробки до практичних лабораторних занять з тим розрахунком, щоб майбутні фахівці фармацевтичної галузі могли самостійно виконувати навчальні завдання. Було підготовлено лабораторії та навчальні кабінети необхідними наглядними засобами (схеми, діаграми, гербарії, колекції, макети), приладами, апаратурою, посудом, реактивами та розчинниками [571, арк. 36–43].

Відповідно інструктивного листа Міністра вищої та середньої спеціальної освіти СРСР за № И-12 від 10 лютого 1960 р. усі майбутні фахівці 4-х курсів, повинні були в обов'язковому порядку займатися фізичною культурою та спортом. Цей великий крок уперед сприяв ще більшому зміцненню здоров'я, зокрема, й майбутніх фахівців фармацевтичної галузі [566, арк. 160].

Виробничу практику з фармакогнозії майбутні фахівці 3-го курсу проходили в кінці 6-го семестру протягом 21-го робочого дня – переважно на дослідному полі та колекційній ділянці фармацевтичних інститутів, при аптеках, сільській місцевості, що заготовляла лікарську рослинну сировину, а також частина майбутніх фахівців фармацевтичної галузі направлялась на практику до Всесоюзного інституту лікарських і ароматичних рослин на його зональні дослідні станції.

Майбутні фахівці фармацевтичної галузі забезпечувалися інструкціями, в яких було викладено детально всі задачі виробничої практики з фармакогнозії, був складений кафедрами фармакогнозії список рослин, які повинні бути приведені з різних місць практики, для поповнення колекції, організації вітрини, герба-

рних зразків для проведення навчального процесу. З кожною окремою групою проводився інструктаж, де давались певні задачі в заготівлі гербарних зразків, лікарської сировини, показували як необхідно оформлювати гербарій, зразки сировини, видавалась сітка, папір, інструкції та ін.

При проходженні практики майбутні фахівці – провізори – вели щоденники, в яких детально описували проведену роботу, а також складали короткий звіт.

Кожен майбутній провізор оформлював 5 аркушів гербарію й заготовляв 3 зразки лікарської рослинної сировини.

Звіти, щоденники, гербарії, лікарську сировину, а також характеристики на кожного майбутнього провізора, які були написані керівником практики здавалися на кафедру фармакогнозії ВМ(Ф)НЗ УРСР. По цих матеріалах і проводилась оцінка виробничої практики з фармакогнозії [570, арк. 55–56].

З технології лікарських форм виробничу практику при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі проходили з 01.09 по 10.11.1959 р. на 7-му семестрі у різних містах та областях УРСР (Кримська обл., Сталіно, Луганськ, Миколаїв, Херсон, Одеса та ін.).

З технології галенових препаратів з 01.09 по 05.10.1959 р. виробничу практику проходили майбутні фахівці фармацевтичної галузі 9-го семестру в містах Київ, Кишинів, Харків, Одеса, Львів, Запоріжжя.

Майбутні фахівці за час виробничої практики із заводської технології лікарських та галенових препаратів ознайомлювались (згідно з програмою й інструкціями) з такими видами роботи: енергетика заводу, вентиляційна установка, охорона праці, протипожежні заходи, робота галенового, порошковувально-таблеточного, ампульного та фасувального цехів, робота складів.

Відповідальні викладачі систематично перевіряли роботу майбутніх провізорів на місці проходження практики [569, арк. 53].

З організації фармацевтичної справи з 05.10.1959 р. по 09.01.1960 р. проходили виробничу практику майбутні фахівці 9-го семестру в аптеках міст Одеса, Кишинів, Київ, Сталіно, Запоріжжя.

За період проходження виробничої практики з організації фармацевтичної

справи майбутні фахівці фармацевтичної галузі виконували наступні види роботи.

1. Складали план розміщення різних відділів та приміщень аптеки, ознайомлювалися зі станом інвентарю та обладнання аптеки, вивчали основні показники торгово-виробничої діяльності аптеки за минулий рік, кількість рецептів, товарообіг, штат. Ознайомлювалися з роботою прикріпленої до аптеки роздрібної мережі та лікувальних установ. Вивчали організаційні форми управління та керівництво аптечною справою, знайомилися з організацією роботи аптеки, з роздільною матеріальною відповідальністю відповідно до наказу Мінохорони здоров'я СРСР.

2. Майбутні провізори вивчали робоче місце рецептара, знайомилися з інструкцією про порядок прийому рецептів і відпуску ліків, вивчали таксування рецептів, перевіряли правильність оформлення рецептів, дозування сильнодіючих і отрутних речовин, сумісність інгредієнтів, вивчали правила ведення рецептурного журналу, підведення підсумків у ньому, звірки виручки з показниками каси, вивчали журнал записів неправильно прописаних рецептів та робили аналіз допущених помилок.

3. Виконуючи роботу контролера, майбутні фахівці галузі (провізори) проводили всі види внутріаптечного контролю (профілактичний, контроль шляхом опитування асистентів, фізичний, хімічний), здійснювали контроль дистильованої води, контроль якості ін'єкційних розчинів, концентратів і напівфабрикатів, вивчали порядок зберігання та видачі наркотичних та отруйних засобів асистенту, ознайомлювалися із працею асистента протягом робочої зміни, перевіряли аналіз причини помилок та браку, ознайомлювалися із заходами, які проводилися в аптеках з метою підвищення якості ліків, що відпускалися [568, арк. 51–52].

4. Майбутні фахівці фармацевтичної галузі брали участь у прийомі медичних товарів від аптечного складу та інших поставників. Заповнювали штанглази для робочих місць асистентів.

5. У відділенні ручного продажу готових лікарських форм майбутні провізори вивчали оснащення та обладнання відділення, обов'язковий асортимент товарів, зберігання товарів, облік та витрату товарів.

6. По плануванню майбутні фахівці фармацевтичної галузі робили аналіз

виконання торгово-фінансового плану за минулий рік за всіма останніми показниками, вивчали методику складання торгово-фінансового плану аптеки на поточний рік і квартал.

7. На робочому місці по організації обліку майбутні фахівці фармацевтичної галузі – провізори вивчали документи зі складання первинного обліку, обліку грошових операцій, табеля обліку робочого часу та нарахування й виплати заробітної плати, ознайомлювались з внутріаптечною тарою, засвоювали методи розрахунків з лікувальними установами, аптечними пунктами.

8. Майбутні фахівці фармацевтичної галузі (провізори) при проходженні практики ознайомлювались з фінансово-господарською діяльністю аптеки, складанням звіту за місяць і квартал.

9. З роботою управляючого аптекою та його заступника, завідувача відділення майбутні фахівці фармацевтичної галузі (провізори) вивчали правила прийому та оформлення на роботу, виданням наказів, характеристик на співробітників, винесення подяк та дорікань. Ознайомлювались з правилами внутрішнього розпорядку та розміщенням робочої сили, графіком відпусток, вивчали порядок оформлення поточного ремонту, брали участь у виробничих нарадах аптеки.

10. Майбутні фахівці галузі (провізори) займалися питанням інвентаризації аптечного майна та всіх цінностей, ознайомлювались з усіма розпорядженнями аптекоуправління, проводили аналіз та причини недостач та надлишків товарно-матеріальних цінностей.

11. На аптечному складі майбутні (провізори) знайомилися із загальними умовами роботи складу, його структурою [568, арк. 51–52].

Одночасно з виконанням виробничої практики майбутні фахівці фармацевтичної галузі виконували по одній курсовій роботі.

Згідно з наказом по Міністерству Охорони Здоров'я СРСР за № 576 /2 51 від 15 травня 1959 р. були введені чергування-практика в аптеках для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі починаючи з 2-го семестру і по 8-й семестр включно (у минулі роки на 7-му – 9-му семестрах), які проводились по спеціальному графіку – по 6 чергувань для кожного майбутнього фахівця галузі [562, арк. 35–37].

Відповідно до наказу фармацевтичні інститути розробили методичні вказівки для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі всіх семестрів, по яким вони виконували роботу в прикріплених аптеках [561, арк. 43–45].

Майбутні провізори 2-го семестру проходили виробничу практику у великих аптеках різних міст України (наприклад, Харкова, Запоріжжя, Одеси), які були добре обладнані, укомплектовані висококваліфікованими кадрами аптек. Перед тим як направляти майбутніх провізорів на виробничу працю, фармацевтичні інститути разом з обласними аптекоуправліннями проводили наради з управляючими аптеками, на яких обговорювалися питання щодо задач виробничої роботи, яка планувалась. Майбутні фахівці фармацевтичної галузі під час виробничої праці знайомились з роботою аптеки, контрольно-аналітичної лабораторії, галеново-фасувальної лабораторії та складів обласних аптекоуправлінь. У результаті такої роботи майбутні фахівці фармацевтичної галузі чітко собі уявляли свою майбутню спеціальність.

На 3-му семестрі майбутні провізори виконували обов'язки санітарки-мийниці, знайомилися з приладами, аптечним посудом та приладдям, яке застосовувалось при виготовленні ліків. Брали участь у розбиранні та сортуванні посуду, у митті аптечного посуду, як нового, так і використаного, а також у митті робочого інвентарю. Ознайомлювалися з прилаштуваннями для миття посуду, питаннями сушки, стерилізації та зберігання цього посуду. Всього таких чергувань на 3-му семестрі мали 6 по 4 години кожне.

На 4-му семестрі майбутні провізори на виробничій практиці працювали в аптеці за завчасно розробленим розкладом: відвідували 6 разів у семестрі по 4 години та знайомилися з прийманням і сортуванням медичних товарів, які надходили в аптеку. Освоювали документацію відділення з приймання товару й відпуску, прикріпленої дрібнороздрібної мережі та лікувальної установи, які перебували на постачанні аптеки.

Майбутні фахівці фармацевтичної галузі ознайомлювалися із умовами зберігання товарів-матеріальних цінностей у залежності від фізико-хімічних властивостей та специфіки матеріалу. Ознайомлювалися також з рецептами, які надхо-

дили в аптеку та набували навички в читанні рецептів. Майбутні фахівці фармацевтичної галузі писали етикетки на лікарські форми та виконували інші види роботи.

На 5-му семестрі майбутні фахівці виконували обов'язки фасувальника та займалися організацією робочого місця, його обладнанням та інвентарем. Тренувались ємністю аптечної тари, виготовляли фільтри та пакети. Набували практичні навички для швидкого та точного зважування. Фасували порошки прості та складні, фасували рідкі лікарські форми та мазі. Ознайомлювались з роботою аптечного складу, з умовами зберігання медикаментів.

На 6 та 7-му семестрах майбутні фахівці працювали як помічники асистента. Ознайомлювались з організацією робочого місця асистента, його інвентарем та обладнанням. Під наглядом асистента розвішували приготовлені порошки, упаковували їх. Підбирали склянки, фільтрували, проціджували рідкі лікарські форми та оформлювали виготовленні ліки етикетками [561, арк. 43–45].

На 8-му семестрі майбутні фахівці працювали як помічники рецептара-контролера. При цьому майбутні провізори вивчали організацію робочого місця рецептара, розташування пристроїв столів і вертушок для зберігання готових лікарських форм. Ознайомлювались з рецептурним журналом, довідковою та науковою літературою, порядком прийому рецептів і відпуском ліків хворому. Вивчали організацію робочого місця контролера, ознайомлювались з внутріаптечним контролем та з організацією обліку аналізованих лікарських форм.

Уведення виробничої роботи в навчальний процес при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі значно підвищило інтерес майбутніх провізорів до вивчення спеціальних дисциплін, а також підвищувало успішність по теоретичних та практичних предметах [561, арк. 43–45].

По закінченню чергувань у всіх майбутніх фахівців приймалися заліки. Керівництво практикою майбутніх фахівців фармацевтичної галузі відбувалось виїздом на місця практики співробітників кафедр – фармакогнозії, фармацевтичної хімії, технології лікарських форм і галенових препаратів та кафедри організації фармацевтичної справи, у залежності від характеру практики.

Чергування, як форма ознайомлення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі зі специфікою і характером майбутньої роботи себе виправдовували.

Для підвищення якості професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України майбутніх провізорів на виробничу практику направляли великими групами по 25-50 осіб у найбільші міста України [562, арк. 35–37].

Виробнича навчальна практика при професійній додипломній підготовці фахівців на старших курсах проводилась у відповідності з програмою та методичними вказівками Центрального методичного кабінету по вищій медичній освіті Міністерства охорони здоров'я СРСР і сприяла розширенню та вдосконаленню теоретичних знань, отриманих у ВМ(Ф)ЗО з аптечної технології ліків, розвитку і закріпленню практичних навиків по виготовленню ліків, розширенню і удосконаленню знань по заводській технології ліків і галенових препаратів, ознайомлення з виробничими регламентами та технікою безпеки, ознайомлення з постановкою контролю якості лікарських речовин і форм, розширенню та вдосконаленню теоретичних знань по фармацевтичному аналізу, ознайомлення з дикорослими і культивованими лікарськими рослинами, безпосередня участь у зборі, сушці, очистці та обробці лікарської рослинної сировини [567, арк. 48].

Новою формою професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України було навчання на заочній формі.

Навчально-методична робота на заочному фармацевтичному факультеті проводилася згідно з навчальним планом (290 годин), затвердженим Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР 10 вересня 1957 р. з терміном навчання 5 років.

Лабораторно-екзаменаційна сесія на 1–4 курсах проходила в період з 15 травня по 1 липня, на 5-му курсі – з 15 квітня по 1 червня, тобто 1,5 місяця (лабораторні роботи й лекції – 1 місяць, іспити – 15 днів) [548, арк. 42–43].

Для покращення професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі – провізорів заочного факультету фармацевтичних інститутів – проводилися письмові консультації, відбувалося повне забезпечення необхідними підручниками, покращувався навчальний процес [563, арк. 41–42].

На 1–4 курсах заочного факультету при професійній додипломній підготовці лабораторно-екзаменаційна сесія проходила 1,5 місяця, а на 5-му курсі – 2,5 місяця. Години лабораторно-екзаменаційної сесії на заочному факультеті розподілялися наступним чином: лабораторні роботи й лекції – 30 днів, курсові іспити – 15, державні іспити – 30.

Перед лабораторно-екзаменаційною сесією на заочному факультеті при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі передбачалось виконання контрольних робіт, які виконувалися переважно протягом навчального року за графіком. На початку навчального року майбутні фахівці заочного факультету забезпечувались методичними вказівками та контрольними роботами по всім дисциплінам, а також необхідними підручниками та навчальними посібниками [600, арк. 85–87].

Фармацевтичні відділення медичних училищ у 1950 р. – першій половині 1960-х рр. при професійній підготовці майбутніх фармацевтів 1–2 курсів працювали за навчальними планами, затвердженими у 1959 р., а 3 курс працював за планом, затвердженим у 1955 р. Викладачі фармацевтичних відділень медичних та фармацевтичних училищ при професійній підготовці майбутніх фахівців середньої ланки для фармацевтичної галузі – фармацевтів будували викладання своїх предметів на основі діалектичного матеріалізму та передової радянської науки, виховували учнів у дусі національної гордості, радянського патріотизму та любові до своєї Батьківщини. У ході уроку майбутнім фармацевтам прищеплювалися матеріалістичний світогляд, почуття обов'язку, любові до людей, почуття гордості за вітчизняну науку (пріоритет вітчизняних та радянських учених, нові методи діагностики). Особлива увага приділялась засвоєнню майбутніми фармацевтами правил поведінки медичного та фармацевтичного працівника [573, арк. 27–29].

На уроках з української мови проводилася практична робота зі складання ділових паперів: заяв, об'яв, протоколів, розписок та ін.

При вивченні курсів загальномедичних дисциплін приділялася велика увага новітнім досягненням радянської науки, задачам, які стояли перед медичними та фармацевтичними працівниками. На практичних заняттях майбутні фармацевти

опановували техніку мікроскопічного дослідження (училися самостійно готувати мікропрепарати, забарвлювати їх), опановували техніку готування поживних засобів і вирощування на них мікробів, на заняттях по фізіології вчилися визначати групу крові, РОЕ, життєву ємність легенів, складати раціони їжі, все це сприяло зв'язку викладання з життям та мало значення для майбутньої практичної діяльності фахівця фармацевтичної галузі середньої ланки. Викладання біології, ботаніки проводилось на основі Мічурінського вчення, на основі досягнень радянського сільського господарства. У зв'язку зі специфічним спрямуванням навчання на фармацевтичних відділеннях у медичних та у фармацевтичних училищах, велике значення надавалось таким темам, як «Регенерація», «Трансплантація» та ін. При вивченні курсу анатомії майбутні фармацевти часто були присутніми у лікарнях при розтинах. При вивченні клінічних дисциплін велика увага приділялась прищепленню практичних навиків, навчанню діагностики різних хвороб.

Виконуючи рішення Комуністичної партії та уряду про зв'язок школи з життям, викладачі дисциплін фармацевтичного циклу надавали великого значення проведенню практичних занять, навчальних та виробничих практик. З технології лікарських форм у медичних та фармацевтичних училищах на практичних заняттях були приготовлені всі прописи рецептів, які найчастіше зустрічалися. Особливо велика увага приділялася приготуванню ліків з антибіотиків, стерильних лікарських форм, приготуванню форм ваго-об'ємним методом. З організації фармацевтичної справи – це виписування рахунків, замовлень, таксування рецептів, що було дуже важливо для роботи в аптеках.

При підготовці до іспитів для повторення та закріплення вивченого матеріалу майбутнім фармацевтам допомогу надавали лабораторії і кабінети, де можна було користуватися таблицями, макетами, муляжами, предметами догляду за хворими та ін. Деякі кабінети та лабораторії проводили методичну роботу, розробляючи рекомендації з найкращого застосування наочних засобів [573, арк. 27–29].

Усі практичні заняття (по технології лікарських форм, фізиці, хімії, фармакології) проводилися в хімічній лабораторії, фізичному, технологічному та біологічному кабінетах. Новим у 1960 р. було введення навчальної практики у якості

санітара на фармацевтичних відділеннях медичних училищ та у фармацевтичних училищах.

Крім того, у 1959–1960 н.р. на фармацевтичному відділенні медичних та у фармацевтичних училищах було 2 виробничі практики. Виробничими базами при професійній підготовці майбутніх фармацевтів були лікувально-профілактичні заклади та аптеки. Майбутні фармацевти перед виробничою практикою ознайомлювались із програмою та документацією виробничої практики і, як результат отримували гарні практичні навички [575, арк. 46–49].

Навчальний план фармацевтичного відділення медичних та фармацевтичного училищ 1959–1960 н.р. передбачав вивчення наступних дисциплін: російська мова, російська література, українська мова, українська література, математика, іноземна мова, біологія, фізика, історія СРСР, неорганічна хімія, технологія лікарських форм, латинська мова, ботаніка, анатомія, фізіологія, фізкультура, фармакологія, фармакогнозія, індикація отруйних речовин, організація фармацевтичної справи, перша допомога, гігієна, місцева протиповітряна оборона [574, арк. 34].

З метою підвищення рівня теоретичних та практичних знань та підвищення загального рівня розвитку майбутніх фармацевтів при професійній підготовці у медичних та фармацевтичних училищах країни організовувались та функціонували предметні гуртки (хімії, нормальної і патологічної анатомії та ін.) [576, арк. 51].

Таким чином, у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. відбулись наступні зміни у змісті, формах й методах професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме: початок навчання у вищих закладах освіти з 1 вересня (з 1945); термін навчання – 4 роки у повоєнний період (4356 год., 8 семестрів); влаштування майбутніх фахівців у канікулярний період на роботу по спеціальності (з 1945); оновлення робочих планів по дисциплінам медико-біологічного циклу (1948); виконання наукових робіт в студентських наукових гуртках (1948); введення блоку загальноосвітніх дисциплін, який складався із суспільно-політичних предметів (1948); введення навчальної дисципліни «Політична економія», проведення «політгодин» в академічних групах (1948); введення навчальної дисципліни «Організа-

ція фармацевтичної справи» (1948-1953); в середніх медичних та фармацевтичних закладах освіти відповідно до навчального плану відмінено викладання дисципліни «Анатомія людини» та введення у 1-му семестрі навчальної дисципліни «Біологія» (1948), введення додатково по 20 годин на кожну академічну групу для вивчення «Основ Радянської біології» (1948); підвищення вимог до інститутів і технікумів УРСР у справі фізичного виховання й розвитку спортивної роботи серед майбутніх фахівців; охоплення фізичною культурою і спортом усіх майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у закладах вищої освіти (з 1951); введення заочної форми навчання з терміном навчання 5 років (290 год.) та лабораторно-екзаменаційних сесій (1957); введення дисципліни «Основи наукового атеїзму» (1959); введення дисципліни «Діалектичний та історичний матеріалізм» (1959); збільшення кількості лекцій, семінарських занять та консультацій по суспільним наукам (1959); введення чергування-практики в аптеках починаючи з 2-го семестру і по 8-й семестр включно (у минулі роки на 7-му – 9-му семестрах) (з 1959); координування робочих планів по курсам хімічних дисциплін, а також по фармакології, анатомії, фізіології й ув'язка викладання цих навчальних дисциплін з марксистсько-ленінською теорією (з 1959); затвердження навчальних планів для фармацевтичних відділень медичних училищ (1955; 1959); введення на 4 курсі в обов'язковому порядку занять з фізичної культури (з 1960); введення навчальної практики у якості санітара та 2-х виробничих практик на фармацевтичних відділеннях медичних училищ та у фармацевтичних училищах (1960). У 1950 р. – першій половині 1960-х рр. викладання навчальних дисциплін відбувалось на основі діалектичного матеріалізму та передової радянської науки, виховання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у дусі національної гордості, радянського патріотизму.

5.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Для розкриття основних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. у нашому науковому дослідженні ми відобразили особливості змісту, форм та методів професійної підго-

товки фахівців фармацевтичної галузі окресленого періоду в історико-педагогічному контексті.

Однією з центральних проблем професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі залишається вибір змісту фармацевтичної освіти у ВМ(Ф)ЗО. Дослідження архівних матеріалів дає нам змогу проаналізувати особливості освітнього процесу при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО упродовж у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. [263, с. 36].

Рівень професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі протягом 1945 р. – першої половини 1960-х рр. покращувався завдяки збільшенню кількості профільних кафедр, розширенню навчальних програм, удосконаленню освітнього процесу в середніх та ВМ(Ф)ЗО нашої держави. Проаналізовані огляди предметів викладання, розклади занять, вимоги до іспитів та порівняльна характеристика освітньої діяльності при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі дозволяють ознайомитись зі змістом навчання в середніх та ВМ(Ф)ЗО України у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. Професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. базувалася на принципах послідовності і систематичності, вивчення предметів було розподілено по півріччях. Зв'язок теоретичного навчання й практики забезпечувався проведенням лекцій, практичних занять, з навчанням у лабораторіях, де майбутні фахівці фармацевтичної галузі мали можливість застосовувати теоретичні знання та вміння на практиці. Особливу увагу звертали на важливість фахової підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, навчання в лабораторіях з спеціальних дисциплін. З метою перевірки знань майбутніх фахівців використовували іспити як основну форму контролю та заліки.

У 1945–1946 н.р. серед основних завдань фармацевтичних інститутів було підготувати свої фармацевтичні кадри викладачів (із фармацевтичної хімії, фармакогнозії і технології лікарських форм). [500, арк. 4].

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів СРСР № 2221 від 29.08.1945 р. було затверджено план прийому в аспірантуру ВНЗ у 1945 р. у кількості 2700 осіб і в аспірантуру науково-дослідних установ у кількості 1589 осіб з

метою підготовки науковців та підвищення кваліфікації спеціалістів фармацевтичної галузі [393, арк. 63].

Реорганізація ряду середніх медичних шкіл, викликана уточненням потреби в середніх медичних кадрах певних спеціальностей, а також у зв'язку з відновленням Ради Міністрів СРСР від 16.07.1948 р., яка ввела новий профіль середнього медичного працівника – фельдшера-акушерки з 4-х літнім терміном навчання, Міністерство охорони здоров'я УРСР у червні місяці було вимушено переглянути весь план прийому в середні медичні школи на 1948–1949 н.р.

У результаті перегляду цього плану до мінімуму був скорочений план набору в фармацевтичні школи [514, арк. 6–12].

Важливим в освітньому процесі професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. було науково-методичне забезпечення. На початку 1950-х років було докладено чимало зусиль з метою вдосконалення навчальної програми професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО, що дозволяло випускникам працевлаштовуватись у фармацевтичній галузі будь-якої країни світу. Зокрема, на західноукраїнських землях для професійної додипломної підготовки використовувалися навчальні програми фармацевтичних факультетів університетів Австрії та Німеччини, як базові [28, с. 11–35]. Згідно з тогочасною навчальною програмою професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі тривалість навчання становила три роки (шість семестрів) та розподілялася на дві частини, які включали вивчення загальноосвітніх, фахово-зорієнтованих та спеціальних дисциплін [212, с. 118]. Протягом перших двох років майбутні фахівці фармацевтичної галузі вивчали обов'язкові блоки загальноосвітніх та фахово-зорієнтованих дисциплін. Блок загальноосвітніх дисциплін складався з: історії фармації, першої невідкладної допомоги, української літератури, німецької мови, англійської мови, громадянської оборони й медичної служби громадянської допомоги (від 1965 р.), наукового атеїзму (від 1965 р.), наукового комунізму (від 1965 р.). Блок фахово-зорієнтованих дисциплін складався з: неорганічної хімії, аналітичної хімії (I та II частини), органічної хімії, ботаніки, ботанічних екскурсій, фізики експеримента-

льної, зоології і паразитології, анатомії і фізіології, мікробіології, гігієни, мінералогії та кристалографії [110, с. 97–98]. Вивчення загальноосвітніх та фахово-зорієнтованих дисциплін закінчувалося складанням екзаменаційній комісії першого фахово-підсумкового іспиту, який включав усі фахово-зорієнтовані дисципліни, окрім гігієни й мінералогії та кристалографії, з яких потрібно було пройти окремі екзаменаційні випробовування. Таким чином, до першого фахово-підсумкового іспиту входили наступні дисципліни: неорганічна хімія, аналітична хімія (I та II частини), органічна хімія, ботаніка, ботанічні екскурсії, фізика експериментальна, зоологія і паразитологія, анатомія і фізіологія, мікробіологія. Вивчення загальноосвітніх дисциплін закінчувалося заліком, який виставляв лектор з кожної дисципліни, після практичної перевірки знань. На третьому курсі майбутні фахівці фармацевтичної галузі вивчали спеціальні дисципліни, а саме: фармацевтичну хімію, фармакогнозію, галенову фармацію і рецептуру, фармакологію і токсикологію, фармацевтичне законодавство, технологію фармацевтичних препаратів, біохімію, хімію споживача, косметичну хімію, курс клінічної хімії, судову хімію / токсикологічна хімія (від 1965 р.), технологію ліків і галенових препаратів / технологія ліків (від 1965 р.). Вивчення повного курсу спеціальних дисциплін та виконання всіх практичних завдань, передбачених навчальним планом професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО, закінчувалося складанням другого фахово-підсумкового іспиту, який складався з таких чотирьох спеціальних дисциплін: фармацевтична хімія, фармакогнозія, галенова фармація і рецептура, фармакологія і токсикологія. Окремий іспит майбутнім фахівцям необхідно було скласти з інших спеціальних дисциплін і після кожного складеного іспиту майбутні фахівці отримували свідоцтво, в якому були виставлені оцінки. Після складання обох фахово-підсумкових іспитів та виконання дипломної праці майбутні фахівці фармацевтичної галузі допускались до дипломного іспиту [110, с. 97–98].

Серед тенденцій у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. варто відмітити, що з метою залучення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до наукової роботи та постійного інформування медичної та фармацевтичної спільноти про наукові

досягнення колективів різних профільних кафедр ВМ(Ф)ЗО було започатковано видання збірників наукових праць. Таким чином, забезпечувався принцип науковості. Для прикладу, у Львові, у 1953 р. було започатковано видання трьох реферативних збірників наукових праць: «Реферативний збірник медико-біологічних наукових праць», «Реферативний збірник клінічних наукових праць» і «Реферативний збірник студентських наукових праць» із затвердженими редакційними колегіями [371, арк. 74; 212, с. 124].

З метою покращення професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі чимало було створено та обладнано навчальні кабінети та лабораторії [538, арк. 2–3].

У 1945 р. – першій половині 1960-х рр. значна робота проводилася в напрямку організації роботи студентських наукових гуртків з метою залучення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до наукової роботи та підвищення рівня фармацевтичної освіти майбутніх фахівців загалом. Для прикладу, у 1957–1958 рр. в Харківському фармацевтичному інституті вже працювало 14 наукових гуртків, до складу яких входило 104 майбутніх фахівця фармацевтичної галузі. Створювалися нові гуртки, наприклад, на кафедрі судової хімії (токсикологічної), фізики, аналітичної хімії, неорганічної хімії та гігієни [542, арк. 38–47].

Робота в студентських гуртках фактично готувала наукових працівників для фармацевтичної галузі України, які засвоїли велику кількість наукової літератури, здатні самостійно не тільки вирішувати, але й ставити для розв'язання наукові питання. Саме гуртківці, які реферували велику кількість наукових робіт з фармації як вітчизняних, так і закордонних авторів, виконували та докладали багато праць, які визнавались найкращими, які мали друковані роботи, були кадрами для аспірантури та на посади асистентів з метою продовження своїх досліджень для написання кандидатських дисертацій та розвитку фармацевтичної галузі та фармацевтичної освіти в цілому.

У 1945 р. – першій половині 1960-х рр. кафедри ВМ(Ф)ЗО нашої країни при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі значно поновлювали та доповнювали методичні розробки до практичних та лабораторних занять, готува-

ли лабораторії та кабінети необхідними наглядними засобами (схеми, діаграми, гербарії, колекції, макети) та іншим обладнанням (приборами, посудом, реактивами та ін.) для матеріального забезпечення професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України.

Для покращення якості професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО [543, арк. 52–54]:

- Проводилися взаємні відвідування лекцій та практичних занять з наступним обговоренням на засіданнях кафедр, що здійснювали професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі.

- Проводились виробничі збори разом із викладачами відповідних курсів про хід навчального процесу, поточну успішність, навчальну дисципліну, політико-виховну і культурно-масову роботу в академічних групах, про підготовку до екзаменаційних сесій та ін.

- Проводилися виробничі збори в навчальних групах з питань, які стосуються роботи й життя групи під час професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

- Усі виробничі збори приймали конкретні рішення, направлені на підвищення якості професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, трудової дисципліни та покращення політико-виховної, культурно-масової та суспільної роботи у ВМ(Ф)ЗО.

- Під час проведення навчальних занять з професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі проводилась перевірка відвідувань майбутніх фахівців у спеціальних журналах старостами навчальних груп, завірена підписами викладачів за кожне проведене заняття.

- Під час проведення навчальних занять з професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі проводилась перевірка викладачами рівня теоретичної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі і лише після задовільних відповідей вони допускались до виконання практичних завдань і в кожному окремому випадку отримували залік з того чи іншого розділу практичної роботи.

– Як правило, у кінці кожного місяця на засіданнях кафедр ВМ(Ф)ЗО у присутності представників студентських навчальних груп робились підсумки поточної успішності з професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Однією з тенденцій професійної додипломної підготовки фахівців галузі в 1945 р. – першій половині 1960-х рр. у ВМ(Ф)ЗО є введення нових форм навчання, а саме, викладання «факультативних курсів», які сприяли детальнішому вивченню основних фахово-зорієнтованих та спеціальних дисциплін, таких як аналітична хімія, фармацевтична хімія, токсикологічна хімія та технологія ліків [297, с. 57–62]. Як приклад, у Львівському державному медичному інституті на фармацевтичному факультеті, проводилися наступні факультативні курси: «Фізико-хімічні методи аналізу» (V семестр, 30 годин на групу на кафедрі фармацевтичної хімії), «Отруйні рослини – хімічний аналіз» (VII семестр, 20 годин на групу на кафедрі судової хімії), «Новітні лікарські засоби» (IX семестр, 12 годин на групу на кафедрі фармацевтичної хімії), «Несумісні лікарські засоби» (IX семестр по 12 годин на групу на кафедрі технології лікарських форм) [372, арк. 243].

При вивченні багатьох дисциплін, починаючи з 1960 р., були запропоновані також нові організаційні форми професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме запровадження так званої циклової форми навчання. Сутність циклової моделі полягала в послідовному вивченні певних навчальних дисциплін на відповідних кафедрах протягом деякого часу. А після завершення вивчення переходити до вивчення інших дисциплін на відповідних кафедрах. При цикловій моделі навчання підсумковий контроль знань майбутніх фахівців фармацевтичної галузі здійснювався протягом семестру на відповідних кафедрах, до настання заліково-екзаменаційної сесії. Варто зазначити, що застосовувались також змішана і поточна форми організації професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які відповідали традиційній і полягали в паралельному вивченні обов'язкових дисциплін. Однією з форм проведення навчальної практики до 1965 р. було чергування майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в аптеках [212, с. 126–127].

У навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО нашої країни був реалізований принцип науковості за рахунок уведення курсових робіт зі спеціальних дисциплін (за планами 1960, 1965 рр. – 2 курсові роботи).

Організація професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі протягом 1945 р. – першої половини 1960-х рр. покращувалась за рахунок використання в навчальному процесі нових методів та наочних засобів навчання (табличні фонди профільних кафедр, демонстраційні фонди різноманітних мінералів та лікарських засобів). Можна констатувати, що для проведення занять з біохімії, а також виконання експериментальних наукових досліджень використовувались лабораторні тварини з віварію (лінійні та нелінійні шурі, озерні жаби, кролики, собаки). Для покращення належного рівня професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з спеціальних дисциплін було започатковано видання типографським способом бланків документації для проведення лабораторних занять з організації фармацевтичної справи, щоденників-звітів про виробничу практику, методичних вказівок до практичних занять з використанням обчислювальної техніки того часу [221, с. 392–426].

До тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі досліджуваного періоду відноситься видання українською мовою підручників, навчальних посібників, методичних розробок, лабораторних журналів для проведення лабораторних, практичних та семінарських занять. На увагу заслуговує видання перших підручників з фахових дисциплін, зокрема підручника професора М. М. Туркевича «Фармацевтична хімія» (1961, 1-е видання) [291, 573 с.], практикум з фізичної і колоїдної хімії на 167 сторінок колективом кафедри фізичної та колоїдної хімії фармацевтичного факультету Львівського медичного університету імені Данила Галицького (1965 р.) та ін. [212, с. 132].

До тенденцій професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі 1945 р. – першої половини 1960-х рр. у ВМ(Ф)ЗО варто віднести новацію – упровадження заочної форми навчання, що сприяло розробці нових навчально-методичних рекомендацій для організації освітнього процесу. Організація заочної

форми при професійній додипломній підготовці фахівців галузі того часу з огляду сьогодення є цінною деякими особливостями процесу здобуття освіти, які поєднували навчання із роботою. Відповідно до навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців галузі при заочній формі навчання було передбачено виконання контрольних робіт (всього 72) з усіх без винятку навчальних дисциплін, які рівномірно розподілялися на п'ять років професійної додипломної підготовки (від одної до чотирьох на один семестр), а саме: перший рік – 18, другий та четвертий – по 14, третій – 15, п'ятий – 11. При організації заочної форми професійної додипломної підготовки у ВМ(Ф)ЗО виконання контрольних робіт забезпечувало самостійне опрацювання майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі теоретичного матеріалу і забезпечувало альтернативну організаційну форму професійної додипломної підготовки до проведення лабораторних та практичних занять. Для прикладу, кількість аудиторних годин для заочної форми навчання з фармацевтичної хімії становила 138 годин (30 годин лекцій, 108 годин лабораторних занять, 6 контрольних робіт), а для денної форми навчання – 438 годин (170 годин лекцій, 268 годин лабораторних занять) [295, с. 69–74; 298, с. 52–55]. Оцінювання контрольних робіт відбувалося за двобальною шкалою традиційними оцінками «зараховано» та «не зараховано». При оцінці «зараховано» рецензент в одному примірнику повинен був надати рецензію на контрольну роботу та у двох примірниках, у разі не зарахування роботи, у деталізованій формі, один з яких відсилався деканатом майбутньому фахівцю фармацевтичної галузі для доопрацювання [373, арк. 288]. Особливою формою проведення лабораторно-екзаменаційних сесій при заочній формі професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО були виїзди науково-педагогічних працівників за місцем проживання майбутніх фахівців заочної форми навчання для читання лекцій, надання консультацій, а також приймання заліків [374, арк. 235, 293; 375, арк. 54, 89, 110, 125; 376, арк. 1].

Однією з тенденцій професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в 1945 р. – першій половині 1960-х рр. варто відзначити запровадження професійної додипломної підготовки на фармацевтичних факультетах.

татах фахівців фармацевтичної галузі для зарубіжних країн, що сприяло вдосконаленню навчально-методичного забезпечення та матеріально-технічного оснащення освітнього процесу. Професійна додипломна підготовка іноземних громадян у ВМ(Ф)ЗО відбувалася за державним замовленням згідно офіційних скерувань керівних освітніх органів своїх країн після проходження річного курсу підготовки з російської мови та загальноосвітніх дисциплін – хімії, математики, фізики [212, с. 221].

Характерною особливістю змісту професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО є введення до загальноосвітніх дисциплін, крім суспільно-політичних предметів, таких навчальних курсів, як «Політична економія» (1948), «Історія КПРС», «Діалектичний і історичний матеріалізм» (1959).

Тенденція розширення блоку загальноосвітніх дисциплін посилювала виховну спрямованість освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, однак це відбувалося за рахунок зменшення аудиторного навантаження блоку фахово-зорієнтованих дисциплін. Але водночас була тенденція до збільшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців при вивченні блоку спеціальних дисциплін (рис. 5.1) [80].

Зазначимо, що у 1965 р. було змінено навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, згідно якого тривалість навчання становила 4,5 року (9 семестрів), на відміну від інших навчальних планів [298, с. 52–55]. На вивчення кожного з блоків плану було змінено кількість годин (рис. 5.1), але в принципі, загальна кількість годин зберігалась у доволі сталих пропорціях (у 1960 р. – 4662 год., у 1965 р. – 4903 год.). Згідно з навчальним планом 1965 р. професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО розширення блоку спеціальних дисциплін відбувалося за рахунок поглиблення курсів спеціальної підготовки. Оскільки в програму із судової хімії було введено нові розділи з дослідження отрутохімікатів, промислових та інших отруйних речовин, то навчальну дисципліну було перейменовано із судової хімії в токсикологічну хімію [298, с. 52–55].

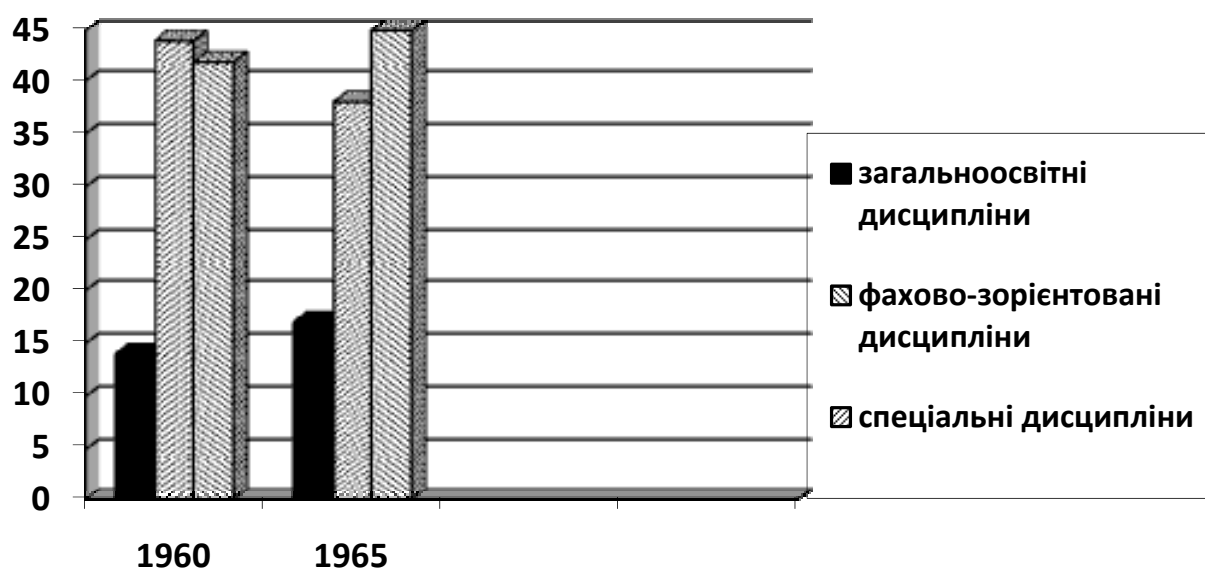


Рис. 5.1 Розподіл годин між різними блоками дисциплін у навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (проектів) 1960–1965 рр. (у %)

У зміненому навчальному плані професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі 1965 р. мала місце тенденція до збільшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців. Протягом першого та другого року професійної додипломної підготовки майбутні фахівці вивчали загальноосвітні та фахово-зорієнтовані дисципліни, а на третьому-п'ятому курсі вивчали блок спеціальних дисциплін. При вивченні науково-природничих дисциплін основною формою організації навчального процесу були переважно лабораторні заняття (48 % від усіх навчальних годин), а при вивченні загальноосвітніх дисциплін проводились семінарські та практичні заняття. Для вивчення курсів фармацевтичної хімії, технології ліків та фармакогнозії відводилась найбільша кількість лабораторних годин.

На основі аналізу та узагальнення тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. виділено загальні, особливі та специфічні тенденції. До загальних тенденцій професій-

ної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні віднесено: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл (інститути, технікуми, училища, фармацевтичні школи); зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До особливих тенденцій віднесено такі, як: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО від 4-х до 4,5 років (9 семестрів) з 1965 р.; інваріативність навчальних програм; запровадження підвищення кваліфікації через навчання в аспірантурі вищих закладів освіти (1945); влаштування майбутніх фахівців у канікулярний період на роботу за спеціальністю (з 1945); виконання наукових робіт в студентських наукових гуртках (1948); оновлення робочих планів по дисциплінам медико-біологічного циклу (1948); упровадження заочного навчання в Одеському (1954), Запорізькому (1955) та Харківському (1960) фармацевтичних інститутах; посилення національної складової (план видання підручників українською мовою для ВМ(Ф)ЗО і фармацевтичних училищ було переглянуто і збільшено) (з 1956); введення заочної форми навчання з терміном навчання 5 років (1957); введення у вищих закладах освіти нових форм навчання, а саме, викладання «факультативних курсів» (1957); Одеський фармацевтичний інститут перебазувався з м. Одеси до м. Запоріжжя (1959); збільшення аудиторного навантаження (1965); уведення курсових робіт зі спеціальних дисциплін (за планами 1960 р. та 1965 р. – 2 курсові роботи); введення професійної додипломної підготовки у вищих закладах освіти фахівців фармацевтичної галузі для зарубіжних країн.

Серед специфічних тенденцій виділяємо: спеціалізація провізорів у Київському інституті вдосконалення провізорів (1945–1949 рр.); введення блоку загальноосвітніх дисциплін, який складався із суспільно-політичних навчальних дисциплін з 1948 р.: «Політична економія» (1948); «Основи наукового атеїзму» (1959);

«Діалектичний та історичний матеріалізм» (1959); скасування викладання навчальної дисципліни «Анатомія людини» в середніх медичних та фармацевтичних закладах освіти та введення у 1-му семестрі навчальної дисципліни «Біологія» (1948), введення додатково по 20 годин на кожну академічну групу для вивчення навчальної дисципліни «Основи Радянської біології» (1948); введення спеціальної навчальної дисципліни «Організація фармацевтичної справи» (1948–1953); започаткування видання трьох реферативних збірників наукових праць: «Реферативний збірник медико-біологічних наукових праць», «Реферативний збірник клінічних наукових праць» і «Реферативний збірник студентських наукових праць» (з 1953); реорганізація середніх медичних шкіл в медичні училища (до 1955); затвердження навчальних планів для фармацевтичних відділень медичних училищ (1955; 1959); координування робочих планів по курсам хімічних дисциплін, а також по фармакології, анатомії, фізіології й ув'язка викладання цих навчальних дисциплін з марксистсько-ленінською теорією (з 1959); збільшення кількості лекцій, семінарських занять та консультацій по суспільним наукам (1959); введення чергування-практики в аптеках починаючи з 2-го семестру і по 8-й семестр включно (у минулі роки – на 7-му – 9-му семестрах) (з 1959); перебудова усієї освітньої політико-виховної роботи серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі та професорсько-викладацького складу у відповідності із законом Верховної Ради СРСР про зв'язок школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР (1959–1960 н.р.); запровадження так званої циклової форми навчання (1960); введення на 4 курсі в обов'язковому порядку занять з фізичної культури (з 1960 р.); введення навчальної практики у якості санітара та 2-х виробничих практик на фармацевтичних відділеннях медичних училищ та у фармацевтичних училищах (1960); оновлення та перейменування спеціальних навчальних дисциплін «Судова хімія» / «Токсикологічна хімія», «Технологія ліків і галенових препаратів» / «Технологія ліків» (1965); розширення блоку загальноосвітніх дисциплін 1965 р. за рахунок введення навчальних дисциплін «Громадянська оборона й медичної служби громадянської допомоги», «Науковий атеїзм», «Науковий комунізм».

Висновки до п'ятого розділу

На основі історико-педагогічного аналізу архівних джерел щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у цей період показано, що: найбільшу кількість фахівців для фармацевтичної галузі підготовлено у 1959 – 1960 рр. в Харківському (722 особи) та Запорізькому (690 осіб) фармацевтичних інститутах; у 1961 – 1965 рр. - в Запорізькому фармацевтичному інституті (1512 осіб); із 100 середніх медичних освітніх закладів України було лише 6 фармацевтичних шкіл у 1945 р.; кількість учнів зменшилась до 835 осіб у 5 фармацевтичних школах в 1949 р., порівняно із 1184 учнями у 6 фармацевтичних школах 1945 р., оскільки у 1948 р. в 2-х із 5-и фармацевтичних шкіл спеціальність «помічник провізора» було реорганізовано; найбільша кількість учнів навчалася в Житомирській та Роменській фармацевтичних школах.

На основі аналізу та узагальнення особливостей розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1945 р. – першій половині 1960-х рр. виділено загальні, особливі та специфічні тенденції. До загальних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні віднесено: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл (інститути, технікуми, училища, фармацевтичні школи); зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До особливих тенденцій віднесено такі, як: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО з 4-х до 4,5 років (9 семестрів) з 1965 р.; інваріантність навчальних програм; затверджено план прийому в аспірантуру вищих закладів освіти (1945); влаштування майбутніх фахівців у канікулярний період на роботу за спеціальністю (з 1945); виконання наукових робіт в студентських наукових гуртках (1948); оновлення робочих планів по дисциплінам медико-біологічного циклу (1948); впровадження

заочного навчання в Одеському (1954), Запорізькому (1955) та Харківському (1960) фармацевтичних інститутах; посилення національної складової (план видання підручників українською мовою для ВМ(Ф)ЗО і фармацевтичних училищ було переглянуто і збільшено) (з 1956); введення заочної форми навчання з терміном навчання 5 років (1957); введення у вищих закладах освіти нових форм навчання, а саме, викладання «факультативних курсів» (1957); Одеський фармацевтичний інститут перебазувався з м. Одеси до м. Запоріжжя (1959); рух до збільшення аудиторного навантаження (1965); введення курсових робіт зі спеціальних дисциплін (за планами 1960 р. та 1965 р. – 2 курсові роботи); введення професійної додипломної підготовки у вищих закладах освіти фахівців фармацевтичної галузі для зарубіжних країн. Серед специфічних тенденцій виділяємо: здійснення спеціалізації провізорів у Київському інституті вдосконалення провізорів (1945–1949 рр.); введення блоку загальноосвітніх дисциплін, який складався із суспільно-політичних навчальних дисциплін з 1948 р.: «Політична економія» (1948); «Основи наукового атеїзму» (1959); «Діалектичний та історичний матеріалізм» (1959); скасування викладання навчальної дисципліни «Анатомія людини» в середніх медичних та фармацевтичних закладах освіти та введення у 1-му семестрі навчальної дисципліни «Біологія» (1948), введення додатково по 20 годин на кожну академічну групу для вивчення навчальної дисципліни «Основи Радянської біології» (1948); введення спеціальної навчальної дисципліни «Організація фармацевтичної справи» (1948–1953); започаткування видання трьох реферативних збірників наукових праць: «Реферативний збірник медико-біологічних наукових праць», «Реферативний збірник клінічних наукових праць» і «Реферативний збірник студентських наукових праць» (з 1953); реорганізація середніх медичних шкіл в медичні училища (до 1955); затвердження навчальних планів для фармацевтичних відділень медичних училищ (1955; 1959); координування робочих планів по курсам хімічних дисциплін, а також по фармакології, анатомії, фізіології й ув'язка викладання цих навчальних дисциплін з марксистсько-ленінською теорією (з 1959); збільшення кількості лекцій, семінарських занять та консультацій по суспільним наукам (1959); введення чергування-практики в аптеках починаючи з 2-го семест-

ру і по 8-й семестр включно (у минулі роки на 7-му – 9-му семестрах) (з 1959); перебудова усієї освітньої політико-виховної роботи серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі та професорсько-викладацького складу у відповідності із законом Верховної Ради СРСР про зв'язок школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР (1959–1960 н.р.); запровадження так званої циклової форми навчання (1960); введення на 4 курсі в обов'язковому порядку занять з фізичної культури (з 1960 р.); введення навчальної практики у якості санітара та 2-х виробничих практик на фармацевтичних відділеннях медичних училищ та у фармацевтичних училищах (1960); оновлення та перейменування спеціальних навчальних дисциплін «Судова хімія» / «Токсикологічна хімія», «Технологія ліків і галенових препаратів» / «Технологія ліків» (1965); розширення блоку загальноосвітніх дисциплін 1965 р. за рахунок введення навчальних дисциплін «Громадянська оборона й медична служба громадянської допомоги», «Науковий атеїзм», «Науковий комунізм».

Отже, характерним для періоду від 1945 р. до першої половини 1960-х рр. є відновлення і розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

РОЗДІЛ 6.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х рр. – 1991 р.

У розділі проаналізовано соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, мережу фармацевтичних закладів освіти, зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі та визначено тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в другій половині 1960-х рр. – 1991 р.

6.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

У другій половині 1960-х рр. – 1972 р. Міністерство освіти УРСР продовжувало без змін свою діяльність на підставі Конституції УРСР, постанов Уряду і положення про Міністерство з питань розвитку народної освіти. Постановами Ради Міністрів УРСР від 15.02.1963 р. № 207, від 02.11.1964 р. № 1115 та від 31.05.1965 р. № 424, постановою Ради Міністрів УРСР від 28.12.1964 р. № 1283 «Про часткову зміну структури Міністерства освіти УРСР» та постановою Ради Міністрів УРСР № 324/0015 від 21.05.1969 р. відбулись часткові зміни у структурі Міністерства освіти УРСР. Відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР від 25 лютого 1972 р. № 99 та наказу Міністерства освіти УРСР від 13 березня 1972 р. № 78 замість ліквідованого Управління інтернатних установ у складі управління шкіл був створений відділ шкіл-інтернатів, спеціальних шкіл та дитячих будинків [405, арк. 1–3]. Було створено як постійну структурну одиницю на підставі постанови Ради Міністрів УРСР планово-фінансове управління у структурі Міністерства освіти УРСР в 1972 р. [405, арк. 1–3]. У 1973–1975 рр. змін у структурі Міністерства освіти УРСР не відбулося [398, арк. 1; 406, арк. 1–3].

Зростання кількості аптек та аптечних пунктів по всій території України вимагала розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. На початку 1969–1970 н.р. найбільшу кількість фахівців було підготовлено в Запорізькому

та Харківському фармацевтичних інститутах. Мережу та контингент майбутніх фахівців спеціальності «Фармація» ВМ(Ф)ЗО УРСР на початку 1969–1970 н.р. представлено в табл. 6.1. Набір на 1-й курс заочного факультету Харківського державного фармацевтичного інституту з 1966–1967 н.р. не відбувся [578, арк. 28–58].

Таблиця 6.1

Мережа та контингент фахівців за спеціальністю «Фармація»
ВМ(Ф)ЗО УРСР на поч. 1969–1970 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Майбутніх фахівців по курсах					Всього майб. фахі- вців	У тому числі жінок
		1 к.	2 к.	3 к.	4 к.	5 к.		
1	Львівський державний медичний інститут	202	210	190	197	143	942	581
2	Львівський держ. медичний інститут (заочний факультет)	–	–	–	–	146	146	115
3	Запорізький фармацевтичний інститут	279	277	252	237	144	1189	926
4	Запорізький фармацевтичний інститут (заочний факультет)	–	–	–	–	168	168	132
5	Харківський державний фармацевтичний інститут	286	278	272	243	116	1195	815
6	Харківський державний фармацевтичний інститут (заочний факультет)	–	–	–	–	129	129	87
Всього		767	765	714	677	846	3769	2656

Джерело: [578, арк. 28–58]

Архівні матеріали Міністерства освіти УРСР свідчать, що найбільша кількість середніх медичних закладів освіти та контингент у 1968–1969 н.р. були в таких областях України: Житомирська, Івано-Франківська, Сумська, Одеська та Харківська. Наприклад, у середніх медичних закладах освіти по областях України у 1968–1969 н.р. навчалося 1823 особи, фактичний випуск становив 590 фахівців для сфери охорони здоров'я (див. Додаток Ф.3).

На теренах УРСР працювало 122 медичних училища, які готували фахівців для сфери охорони здоров'я загалом. Контингент по 122 середніх медичних закладах освіти, які сприяли розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі у 1969–1970 н.р. становив 42286 учнів, серед них на фармацевтичному відділенні професійну підготовку отримували 1823 учня. Фактичний випуск становив 12517 осіб, із них на фармацевтичному відділенні – 590 (див. Додаток Ф.4).

Зазначимо, що на фармацевтичному відділенні по 122 медичних училищах МОН УРСР на початок 1969–1970 н.р. з осіб, що закінчили заклад загальної середньої освіти, навчалось 1183, з них на 2 курсі – 529 осіб, на 3 курсі – 654 особи (жінок – 989), очікуваний випуск 1970 р. – 592 особи, очікуваний випуск 1971 р. – 654 особи.

Мережу та контингент фармацевтичних училищ та фармацевтичних відділень медичних училищ на теренах України, які здійснювали професійну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі станом на 01.10. 1969–1970 н.р. представлено в табл. 6.2 [595, арк. 7–31].

Таблиця 6.2

Мережа та контингент медучилищ з фармацевтичними відділеннями в Україні на 01.10.1969–1970 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Відді- лення	Учнів по курсах			Всього учнів	Випуск очікува- ний
			1 курс	2 курс	3 курс		
1	Ковельське медичне училище	Фармацевтичне відділення	–	–	36	36	36
2	Криворізьке медичне училище		31	30	–	61	–
3	Горлівське медичне училище		31	32	32		32
4	Житомирське медичне училище		180	147	141	468	141
5	Запорізьке медичне училище		31	32	39	102	39
6	Коломийське медичне училище		62	67	79	208	79
7	Кіровоградське медичне учи- лище		–	31	34	65	34
8	Ялтинське медичне училище		60	54	30	144	30
9	Миколаївське медичне училище		–	35	–	35	–
10	Одеське медичне училище		60	59	60	179	60
11	Роменське медичне училище		68	65	70	203	70
12	Харківське медичне училище		60	31	35	126	35
13	Хмельницьке медичне училище		33	34	–	67	–
Всього			616	617	556	1694	556

Джерело: [595, арк. 7–31]

Аналізуючи архівні матеріали, можна зробити висновок, що в 122 медичних училищах УРСР на фармацевтичному відділенні професійну підготовку фахівців для фармацевтичної галузі отримували 1823 особи, що становить 4,1 % від загальної кількості учнів медичних училищ у 1969–1970 н.р.

Таким чином, найбільша кількість середніх медичних закладів освіти та контингент у 1970 р. були в таких областях України: Житомирська, Івано-

Франківська, Сумська, Одеська та Харківська. Професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі здійснювали як на денному, так і на заочному відділеннях середніх медичних навчальних закладів УРСР.

У другій половині 1960-х років кількість медичних та фармацевтичних училищ, які сприяли розвитку професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі збільшилась від 90 (у 1960 р.) до 122, що значно покращувало забезпеченість населення країни кваліфікованими фахівцями фармацевтичної галузі. Отже, серед 122 медичних училищ УРСР у 1970 р. професійну підготовку 1694 фахівців для фармацевтичної галузі здійснювали у 13 медичних училищах на фармацевтичному відділенні. Найбільша кількість майбутніх фахівців для фармацевтичної галузі навчалася в: Житомирському медичному училищі – 468 осіб (27,6 %), Коломийському медичному училищі – 208 (12,3 %), Роменському медичному училищі – 203 (12 %), Одеському медичному училищі – 179 (10,6 %), Ялтинському медичному училищі – 144 (8,5 %), Харківському медичному училищі – 126 осіб (7,4 %).

Щорічно у ВНЗ Української РСР збільшувалися прийоми студентів. Якщо в 1970 р. прийом майбутніх фахівців у вищі заклади освіти республіки становив 155,1 тис. осіб, у тому числі на денні відділення – 81,6 тис., то тільки до 1973 р. він зріс до 158,8 тис., у тому числі по денній формі навчання – до 91 тис. осіб.

1975 р. планувалося зарахувати у ВНЗ республіки 163 тис. осіб, у тому числі з відривом від виробництва 97,5 тис.

Відповідно змінювався контингент випускників-спеціалістів. Якщо 1970 р. у ВНЗ республіки навчалось 806,6 тис. майбутніх фахівців, у тому числі з відривом від виробництва 373,7 тис., то очікувалися контингенти 1975 р. – 812,5 тис., у тому числі по денній формі навчання 441,5 тис. Випуск молодих спеціалістів із ВНЗ збільшувався за період 1970–1975 рр. з 117,2 тис. осіб до 133,2 тис., у тому числі тих, хто навчався з відривом від виробництва, із 55,2 тис. до 74,0 тис. [642, арк. 198–199].

В 1973 р. у ВНЗ МОЗ України було встановлено план прийому майбутніх фахівців 7750 осіб [641, арк. 206–209].

Наказом Міністра СРСР № 462 від 18 червня 1973 р. «Про подальше вдосконалення видання літератури для вищих і середніх медичних навчальних закла-

дів» було затверджено наступні види навчальної літератури для ВМ(Ф)НЗ та середніх медичних (фармацевтичних) закладів освіти:

- основна навчальна література – підручники;
- допоміжна навчальна література – навчальні посібники й вказівки до практичних і лабораторних занять, атласи, рецептурні довідники.

Середня періодичність видання навчальної літератури для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)НЗ та середніх медичних закладах освіти України – 5 років. Для прикладу, видавництвом «Медицина» у 1971 р. був виданий підручник «Фармацевтична хімія» авторів Я.К. Кадирова, А.Ю. Ібадова (обсягом 634 сторінки) [601, арк. 154–170].

Документальні матеріали Центрального державного архіву Жовтневого перевороту, Вищих органів державної влади й органів державного управління Української РСР досить повно відбивають діяльність та сталу структуру Міністерства освіти УРСР у 1976–1980 рр. [407, арк. 1–3; 400, арк. 1]. Зміни у структурі центрального апарату Міністерства освіти УРСР відбулись з 1981 р. по 1988 р. [408, арк. 1–3], а його складу увійшов відділ ідейно-патріотичного і морального виховання, відділ наукових досліджень і аспірантури, відділ керівних і педагогічних кадрів.

Колегією Міністерства охорони здоров'я СРСР від 29 березня 1973 р. (протокол № 9) «Про план міжвідомчого розподілу молодих фахівців, які закінчують в 1974 р медичні та фармацевтичні інститути» було вирішено затвердити проект плану міжвідомчого розподілення молодих спеціалістів, які закінчували ВМ(Ф)ЗО в 1974 р. [602, арк. 22–26].

Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 6 липня 1988 р. № 6143-XI на базі ліквідованих Міністерства освіти УРСР і Державного комітету УРСР по професійній технічній освіті було створено Міністерство народної освіти УРСР [410, арк. 1–3; 409, арк. 1].

Аналіз архівних джерел станом на 15.11.1989 р. показав, що чисельність спеціалістів фармацевтичної галузі Головного аптечного управління МОЗ, які мали вищу освіту, отриману у ВМ(Ф)ЗО зі спеціальності «Фармація» становила 18829 осіб [621, арк. 9].

Чисельність спеціалістів фармацевтичної галузі Четвертого головного аптечного управління МОЗ УРСР відповідно до архівних джерел станом на 15.11.1989 р., які мали вищу освіту, отриману у ВМ(Ф)ЗО зі спеціальності «Фармація» становила 34 особи, з них: керівників – 8, спеціалістів – 25, працюючих робочими – 1 [617, арк. 13].

Чисельність спеціалістів фармацевтичної галузі Республіканського виробничо-торгового об'єднання «Медтехніка» МОЗ УРСР станом на 15.11.1989 р., які мали вищу освіту, отриману у ВМ(Ф)ЗО зі спеціальності «Фармація» становила 106 осіб [619, арк. 21].

Кількість спеціалістів фармгалузі по республіканських санаторіях МОЗ УРСР станом на 15.11.1989 р., які мали вищу освіту, отриману у ВМ(Ф)ЗО зі спеціальності «Фармація» становила 3 особи [620, арк. 25].

Щодо кількості спеціалістів фармгалузі по Республіканській базі МОЗ УРСР станом на 15.11.1989 р., які мали вищу освіту, отриману у ВМ(Ф)ЗО зі спеціальності «Фармація», то вона становила 4 особи [618, арк. 145].

За період з 1970 р. до 1991 р. у вищих закладах освіти України була організована допрофесійна підготовка по 11 нових для УРСР спеціальностях [642, арк. 198–199].

У другій половині 1960-х рр. – 1991 р. відбувався динамічний розвиток наук, від яких безпосередньо залежить здоров'я людини й нації загалом, а саме – фармації, фармакології, нанофармакології, біотехнологій, медицини тощо.

Наукові дослідження окресленого нами періоду, які виконувалися у фармацевтичній галузі, були спрямовані на розробку нових та вдосконалення існуючих методів і засобів профілактики та лікування найбільш поширених захворювань, а також відповідно й професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Результати наукових досліджень, зокрема університетської фармацевтичної науки того часу, безпосередньо впливали на якість надання фармацевтичної допомоги, покращення показників здоров'я населення країни та діяльність вищих закладів освіти, що здійснювали професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі України.

Розвиток галузі тісно пов'язаний із розвитком фармацевтичної науки. Важлива роль у розробці нових лікарських засобів того часу належить науково-дослідним інститутам, наприклад, створення у 1934 р. науково-дослідної установи, якій з часом присвоєно було назву «Київський науково-дослідний інститут фармакології і токсикології НАМН України». Науковцями цього інституту було розроблено ряд протизапальних та протипухлинних засобів (М.І. Луганський, О.І. Черкес, П.В. Радіонов та ін.). Дослідження вчених Харківського національного фармацевтичного університету (М.О. Валяшко, П.О. Петюнін, Д.П. Сало) та Харківського науково-дослідного інституту хімії і технології лікарських форм (В.П. Тутаєв, М.А. Ангартська, Я.І. Хаджай) зробили значний внесок у дослідженні серцево-судинних, протимікробних і протизапальних препаратів [316, с. 51].

З метою покращення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі створювалися навчальні кінофільми, кінофрагменти, діафільми, фонохрестоматії. Для забезпечення якісної підготовки матеріалів для створення освітніх кінофільмів, кінофрагментів, діафільмів, фонохрестоматій та їх прийому від кіностудій на замовлення Міністерства освіти Української РСР було затверджено персональний склад комісій по розгляду і прийому екранних посібників, що випускалися на замовлення Міністерства освіти Української РСР [397, арк. 122].

У 1980 р. значна увага Міністерства освіти УРСР приділялась ідейно-політичному, моральному, естетичному і трудовому вихованню, а також профорієнтації і фізичному вихованню, оскільки були створені в структурі Міністерства освіти УРСР відділи трудового виховання і профорієнтації, фізичного виховання [399, арк. 207], відділ позашкільної роботи і естетичного виховання, відділ ідейно-політичного і морального виховання [402, арк. 1].

Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у другій половині 1960-х рр. – 1991 р. були зумовлені також розвитком аптечної мережі та організації міжлікарняних аптек в УРСР, а саме: було відкрито у 1,2 раза аптек більше від запланованої кількості, які вимагали професійно підготовлених фахівців фармацевтичної галузі для надання якісної фармацевтичної допомоги населенню держави (див. Додаток В).

Принципи радянської системи народної освіти окресленого в дослідженні періоду професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, безоплатність навчання в усіх закладах УРСР, стипендіальні та інші форми матеріального забезпечення учнів закладів загальної середньої освіти та вищих закладів освіти, зріст матеріального благоустрою трудящих забезпечували істинну реальну рівність в отриманні освіти всіх без винятку дітей. Однакова освіта чоловіків та жінок гарантувалася, зокрема, сумісним навчанням осіб обох статей. Здійснення цього принципу давало рівні можливості для чоловіків та жінок при виборі професії, зокрема у фармацевтичній галузі та участі у всіх областях суспільного життя [396, арк. 16].

Отже, одним із першочергових пріоритетів фармацевтичної галузі України у другій половині 1960-х рр. – 1991 р. було створення умов для розвитку та покращення у сфері фармацевтичної науки та фармацевтичної освіти щодо впровадження нових наукових розробок у практику та поліпшення якості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а також підвищення кваліфікації фармацевтичних кадрів задля збереження та поліпшення стану здоров'я населення країни. Основними завданнями реформування вітчизняної фармації та медицини того часу, також було продовження активного життя української нації.

6.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти

Історико-педагогічний аналіз архівних джерел показав, що у другій половині 1960-х рр. – 1975 р. в Україні працювало 137 вищих закладів освіти, серед яких: 9 університетів, 46 інженерно-технічних, 17 сільськогосподарських, 9 торгових, економічних і юридичних, 30 педагогічних, 15 медичних, 11 ВНЗ культури і мистецтва [642, арк. 198–199]. Зокрема, у 1973 р. у вищих закладах освіти МОЗ України було встановлено план прийому майбутніх фахівців 7750 осіб, а заяв було подано 4221 [641, арк. 206–209].

Аналізуючи мережу та контингент майбутніх фахівців медичної та фармацевтичної галузі 15-и вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти України у 1974–1975 н.р., варто зазначити, що із 52208 випускників ВЗО МОЗ України у 1974–1975 н.р. – 1353 випускника були професійно підготовлені для фармацевти-

чної галузі тільки по Харківському фармацевтичному інституту денної форми навчання (див. Додаток Х) [590, арк. 1–17].

Для покращення післядипломної профпідготовки фахівців галузі при Харківському фармацевтичному державному інституті була організована аспірантура по фармацевтичній хімії та технології ліків і галенових препаратів [583, арк. 3].

Професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі у 1974–1975 н.р. у Харківському державному фармацевтичному інституті здійснював професорсько-викладацький склад із 140 штатних одиниць, з них: ректор – 1, проректор (без проректора по АХЧ та лікувально-профілактичної роботи) – 1, деканів – 2, завідувачів кафедр – 17, професорів – 1, доцентів – 26, асистентів – 62, старших викладачів та викладачів – 32, старших наукових співробітників – 2 [594, арк. 8].

У 1975–1976 н.р. на підготовчі відділення ВМ(Ф)ЗО Міністерства охорони здоров'я УРСР з метою подальшої професійної додипломної підготовки фахівців для медичної та фармацевтичної галузі України було прийнято 1425 осіб на денну форму навчання, з них 199 мали стаж роботи 1 рік, 1226 – стаж роботи 2 та більше років [579, арк. 2]. Мережу й контингент слухачів підготовчих відділень по 12 ВМЗО України на 01.12.1975 н.р. подано в табл. 6.3 [580, арк. 3].

Таблиця 6.3

Мережа та контингент слухачів підготовчих відділень по 12 ВМЗО України
на 01.12.1975 н.р.

№ п/п	Назва вищого медичного закладу освіти	Усього слухачів підготовчих відділень
1	Вінницький медичний інститут ім. М. І. Пирогова	95
2	Ворошиловградський медичний інститут	102
3	Дніпропетровський медичний інститут	95
4	Донецький державний медичний інститут ім. Максима Горького	115
5	Запорізький медичний інститут	117
6	Івано-Франківський державний медичний інститут	97
7	Київський медичний інститут імені О. О. Богомольця	148
8	Львівський державний медичний інститут	123
9	Одеський медичний інститут ім. М. І. Пирогова	120
10	Полтавський медичний стоматологічний інститут	100
11	Тернопільський державний медичний інститут	125
12	Чернівецький медичний інститут	120
Всього		1357

Джерело: [580, арк. 3]

Найбільша кількість слухачів підготовчих відділень була в Київському медичному інституті імені О. О. Богомольця, Тернопільському державному медичному інституті, Львівському державному медичному інституті (див. табл. 6.3).

У 1975–1976 н.р. у медичні (фармацевтичні) училища Міністерства охорони здоров'я УРСР з метою подальшої професійної додипломної підготовки фахівців для медичної та фармацевтичної галузі України було прийнято 1320 учнів на денну форму навчання, із них – 600 учнів на фармацевтичну спеціальність.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 15.10.1988 р. № 350 з нагоди 50-річчя Житомирському фармацевтичному училищу присвоєно ім'я Г.С. Протасевича, випускника закладу, учасника Другої світової війни. Освітня діяльність училища з надання вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до молодшого спеціаліста відбувалась за напрямками та спеціальностями: 1101 Медицина 5.110103 – «Лабораторна діагностика», 1101 Медицина 5.110105 – «Медико-профілактична справа», 1102 Фармація 5.110201 – «Фармація» [91, с. 249–257].

Мережу та контингент учнів по середніх медичних (фармацевтичних) закладах освіти України на фармацевтичному відділенні з підготовки фахівців для фармацевтичної галузі 1975–1976 н.р. подано в табл. 6.4 [586, арк. 1–6].

Таблиця 6.4

Мережа та контингент учнів по середніх медичних (фармацевтичних) закладах освіти України на фармацевтичному відділенні 1975–1976 н.р.

№ п/п	Назва закладу освіти	Всього учнів
1	Кадієвське медичне училище Ворошиловградської обл.	90
2	Криворізьке медичне училище Дніпропетровської обл.	30
3	Горлівське медичне училище Донецької обл.	30
4	Житомирське фармацевтичне училище	60
5	Коломийське медичне училище Івано-Франківської обл.	30
6	Кіровоградське медичне училище Кіровоградської обл.	30
7	Ялтинське медичне училище Кримської обл.	90
8	Одеське медичне училище № 3 Одеської обл.	90
9	Харківське медичне училище № 1 Харківської обл.	30
10	Київське медичне училище № 1, м. Київ	60
11	Київське медичне училище № 2, м. Київ	60
Всього		600

Джерело: [586, арк. 1–6]

Із 600 учнів по середніх медичних (фармацевтичних) закладах освіти України на фармацевтичному відділенні найбільший контингент у 1975–1976 н.р. був у Ялтинському медичному училищі Кримської області, Одеському медичному училищу № 3 Одеської області, Кадієвському медичному училищу Ворошиловградської (Луганська) області – 180 учнів (див. табл. 6.4).

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) Міністерства охорони здоров'я УРСР на початок 1975–1976 н.р. представлені в табл. 6.5 та 6.6 [593, арк. 2].

Таблиця 6.5

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР на поч. 1975–1976 н.р.
(групи з осіб, які закінчили неповну середню школу)

№ п/п	Найменування відділення	Прийнято по плану	Навчалася на курсах				Всього	Випуск у 1975 н.р.
			1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Фельдшерське	3444	3458	3047	2893	2523	11921	2436
2	Фельдшерсько-лаборантське	630	633	737	706	–	2076	727
3	Санітарно-фельдшерське	420	425	411	472	549	1857	565
4	Фармацевтичне	570	574	633	634	–	1841	601
5	Зуботехнічне	120	123	90	90	–	303	90
6	Медсестринське	5875	5942	5798	6303	–	18043	7284
7	Медсестринське для дитячих установ	900	902	899	582	–	2383	1363
8	Монтаж і ремонт електро-рентгенівської апаратури	30	30	28	25	47	130	111
9	Медична оптика	90	90	87	87	58	322	–
Всього		11179	11275	10831	11210	3177	36493	11814

Джерело: [593, арк. 2]

Із 36493 учнів денного відділення, які закінчили неповну середню школу, по 9-ти спеціальностях в училищах Міністерства охорони здоров'я УРСР на початок 1975–1976 н.р. на фармацевтичному відділенні з метою професійної підготовки навчалася 1841 осіб (табл. 6.5).

Для порівняння, усього по плану було прийнято в медичні (фармацевтичні) училища МОЗ УРСР на початок 1989–1990 н.р. 18497 учнів, з них: на 1-му курсі –

11275 учнів; на 2-му курсі – 18246 учнів; на 3-му курсі – 18099 учнів; на 4-му курсі – 5946 учнів; всього по курсах – 53566 учнів [592, арк. 3].

Таблиця 6.6

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР на поч. 1975–1976 н.р.
(групи з осіб, які закінчили середню школу)

№ п/п	Найменування відділення	Прийнято по плану	Навчалося на курсах				Всього	Випуск у 1975 н.р.
			1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Фельдшерське	1437	–	1452	1193	977	3622	885
2	Акушерське	1920	–	1946	1831	1549	5326	1386
3	Фельдшерсько-лаборантське	390	–	399	350	–	749	326
4	Санітарно-фельдшерське	210	–	211	200	213	624	203
5	Фармацевтичне	660	–	663	449	–	1112	407
6	Зуботехнічне	180	–	182	152	–	334	152
7	Медсестринське	2491	–	2532	2682	–	5214	2954
8	Медсестринське для дитячих установ	450	–	455	415	–	870	202
9	Монтаж і ремонт електро-рентгеновської апаратури	30	–	30	32	30	92	65
Всього		18497	–	7475	6889	2769	17073	6378

Джерело: [593, арк. 2]

Аналіз архівних джерел показав, що у 1982 р. МОЗ України та ВМЗО, втілюючи в життя рішення XXVI з'їзду КПРС та XXVI з'їзду КП України, продовжували роботу з покращення професійної підготовки фахівців галузі. Згідно з народногосподарським планом, у 1981 р. передбачався випуск 7914 спеціалістів з вищою медичною та фармацевтичною освітою, а в 1982 р. – 7568 спеціалістів по денній формі навчання. Фактичний випуск становив 7906 осіб в 1981 р. та 7635 осіб у 1982 р. Таким чином, загалом було виконано завдання випуску лікарів та провізорів, які передбачались перспективним планом підготовки спеціалістів на 1981–1985 рр.

У табл. 6.7 наведено план випуску фахівців для фармацевтичної галузі України з ВМ(Ф)ЗО у 1984 р. [608, арк. 117].

Найбільше фахівців у 1980-х роках професійну додипломну підготовку отримувало в Харківському фармацевтичному інституті та Запорізькому медичному інституті (табл. 6.7).

План випуску фахівців для фармацевтичної галузі
з ВМ(Ф)ЗО України 1984 р.

№ п/п	Вищі медичні (фармацевтичний) навчальні заклади України	Спеціальність «фармація»
1	Запорізький медичний інститут	263
2	Львівський медичний інститут	196
3	Харківський фармацевтичний інститут	273
Всього		732

Джерело: [608, арк. 117]

У табл. 6.8 наведено перспективний план прийому майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО на 1983–1985 рр. XX ст. за спеціальністю «Фармація», затверджений заступником міністра охорони здоров'я В. Н. Гіриним 14 січня 1982 р. [604, арк. 46].

Таблиця 6.8

План прийому майбутніх фахівців фармацевтичної галузі
у ВМ(Ф)ЗО України на 1983–1985 рр.

Факультет (форма навчання)	Шифр спеціальності	Роки		
		1983	1984	1985
Фармацевтичний (денне навчання)	1905	1000	950	950
Фармацевтичний (вечірнє навчання)	1905	50	50	50
Всього		1050	1000	1000

Джерело: [604, арк. 46]

У табл. 6.9 наведено перспективний план прийому на фармацевтичний факультет для професійної підготовки фахівців галузі по ВМ(Ф)ЗО на 1983–1985 рр., затверджений заступником міністра охорони здоров'я В. Н. Гіриним 14 січня 1982 р. [605, арк. 47].

План прийому по денній формі навчання на фармацевтичному факультеті ВМ(Ф)ЗО України 1980-х рр. становив 1000 осіб. На вечірню форму навчання було прийнято 50 осіб у Харківському фармацевтичному інституті за спеціальністю «Фармація» (див. табл. 6.8, 6.9). За новими спеціальностями підготовка не проводилася.

**План прийому майбутніх фахівців фармацевтичної галузі
у ВМ(Ф)ЗО України на 1983–1985 рр.**

№ п/п	ВМ(Ф)ЗО	Фармацев- тичний факультет	Роки		
			1983	1984	1985
1	Запорізький медичний інститут		340	340	340
2	Львівський медичний інститут		260	210	210
3	Харківський фармацевтичний інститут (денна форма навчання)		400	400	400
4	Харківський фармацевтичний інститут (вечірня форма навчання)		50	50	50
Всього			1050	1000	1000

Джерело: [605, арк. 47]

Щодо професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі УРСР у середніх закладах освіти в кінці 1980-х рр., то мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР на початку 1989–1990 н.р. представлені в табл. 6.10 та 6.11 [609, арк. 1].

Таблиця 6.10

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР на поч. 1989–1990 н.р.

(групи з осіб, які закінчили неповну середню школу)

№ п/п	Найменування відділення	План при- йому	Навчалоя на курсах				Всього	Випуск у 1989 н.р.
			1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Фельдшерське	3451	3465	4994	4810	4480	17749	4289
2	Виробництво та експлуатація медичної апаратури	–	–	58	57	49	164	49
3	Фельдшерсько-лаборантське	743	749	724	657	–	2130	675
4	Санітарно-фельдшерське	120	123	322	297	298	1040	368
5	Фармацевтичне	303	303	304	300	–	907	299
6	Зуботехнічне	34	34	60	61	33	188	54
7	Медсестринське	8197	8237	8567	8126	–	24930	7671
8	Медсестринське для дитячих установ	475	477	1048	1013	–	2538	924
9	Монтаж і ремонт електро-рентгенівської апаратури	93	95	29	30	22	176	26
10	Медична оптика	30	30	30	26	28	114	23
Всього		12971	13036	15088	14364	4910	47398	13454

Джерело: [609, арк. 1]

Аналіз архівних матеріалів свідчить про те, що всього за планом було прийнято в медичні (фармацевтичні) училища Міністерства охорони здоров'я УРСР на початок 1989–1990 н.р. 28105 осіб, із них: на 1-му курсі – 13036; на 2-му курсі – 30481; на 3-му курсі – 26738; на 4-му курсі – 8828; усього по курсах – 79083 учня.

Таблиця 6.11

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР на поч. 1989–1990 н.р.
(групи з осіб, які закінчили середню школу)

№ п/п	Найменування відділення	План прийому	Навчалось на курсах				Всього	Випуск у 1989 н.р.
			1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Фельдшерське	2796	–	2837	1508	1253	5598	1365
2	Акушерське	2355	–	2386	2324	2260	6970	2182
3	Фельдшерсько-лаборантське	704	–	714	674	–	1388	664
4	Санітарно-фельдшерське	511	–	514	357	345	1216	312
5	Фармацевтичне	483	–	485	514	–	999	488
6	Зуботехнічне	1260	–	1277	906	–	2183	534
7	Медсестринське	6939	–	7092	6021	–	13113	5337
8	Медсестринське для дитячих установ	517	–	523	530	–	1053	662
9	Монтаж і ремонт електро-рентгенівської апаратури	56	–	58	39	35	132	41
10	Медична оптика	30	–	30	31	25	86	20
Всього		15134	–	15393	12374	3918	31685	10943

Джерело: [609, арк. 1]

Із 47398 учнів денного відділення, які закінчили неповну середню школу, по 10 спеціальностям в училищах МОЗ УРСР на початок 1989–1990 н.р. на фармацевтичному відділенні для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі навчалось 907 осіб, що вдвічі менше, ніж у 1975–1976 н.р. (порівняйте таблиці 6.5 та 6.10).

Щодо фахівців для фармгалузі України з вищою освітою, то контингент майбутніх фахівців по ВМ(Ф)ЗО України (денна форма навчання) на початок 1989–1990 н.р. подано в табл. 6.12 [616, арк. 1].

Таблиця 6.12

Контингент фахівців фармгалузі по ВМ(Ф)ЗО (денна форма)
на поч. 1989–1990 н.р.

Курс	Навчалояся на курсах
Прийнято по плану	960
1 курс	981
2 курс	1104
3 курс	945
4 курс	898
5 курс	817
Очікувався випуск у 1989 р.	750
Всього на курсах навчалояся	4745

Джерело: [616, арк. 1]

У Харківському фармацевтичному інституті професійна додипломна підготовка фахівців галузі відбувалась, як на денній формі навчання, так і на заочній формі, а також на вечірньому відділенні. Контингент майбутніх фахівців у 1989–1990 н.р. по ВМ(Ф)ЗО (вечірня форма навчання) представлено в табл. 6.13 [612, арк. 2].

Таблиця 6.13

Контингент фахівців по ВМ(Ф)ЗО
(вечірня форма навчання, спеціальність «Фармація») на поч. 1989–1990 н.р.

Курс	Навчалояся на курсах
1 курс	–
2 курс	–
3 курс	–
4 курс	–
5 курс	78
6 курс	57
Всього на курсах навчалояся	135
Фактичний випуск з 01.01.1989 по 01.10.1989 р.	46

Джерело: [612, арк. 2]

Контингент майбутніх фахівців галузі по вищих медичних закладах освіти фармацевтичних факультетів (заочна форма) на початок 1989–1990 н.р. подано в табл. 6.14 [614, арк. 3].

Контингент фахівців по ВМ(Ф)ЗО
(заочна форма, спеціальність «Фармація») на поч. 1989–1990 н.р.

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято по плану	201
1 курс	212
2 курс	214
3 курс	103
4 курс	–
5 курс	–
6 курс	–
Всього на курсах навчалоя	529

Джерело: [614, арк. 3]

Мережа та контингент майбутніх фахівців галузі по ВМ(Ф)ЗО УРСР на 01.10.1989 р. представлені в табл. 6.15 [615, арк. 4–6].

Таблиця 6.15

Мережа та контингент майбутніх фахівців по ВМ(Ф)ЗО УРСР
на 01 жовтня 1989 р.

№ п/п	Назва вищого медичного (фармацевтичного) навчального закладу	Майбутні фахівці по курсах					Всього майбутніх фахівців	Фактичний ви-пуск
		1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс		
1	Львівський державний медичний інститут	213	243	232	211	170	1069	187
2	Запорізький державний медичний інститут	348	384	320	334	298	1684	245
3	Харківський державний фармацевтичний інститут	420	477	393	353	349	1992	318
Всього		981	1104	945	898	817	4745	750

Джерело: [615, арк. 4–6]

У Запорізькому державному медичному інституті якісну професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі здійснював професорсько-викладацький склад із 504 штатних одиниць, з них: докторів наук – 41, кандидатів наук – 291, професорів – 37, доцентів – 111.

Більша частина майбутніх фахівців у Запорізькому державному медичному інституті за національністю були українці – 2547 осіб, росіян – 1074 [610, арк. 11].

У Львівському державному медичному інституті якісну професійну додипломну підготовку фахівців галузі здійснював професорсько-викладацький склад із

668 штатних одиниць, з них: докторів наук – 64, кандидатів наук – 452, професорів – 49, доцентів – 168. Більша частина майбутніх фахівців у цьому ВЗО за національністю були українці – 3806 осіб, росіяни – 252 [611, арк. 15].

У Харківському державному фармацевтичному інституті професійну підготовку здійснював професорсько-викладацький склад із 266 штатних одиниць, з них: докторів наук – 18, кандидатів наук – 156, професорів – 11, доцентів – 76.

Більшість майбутніх фахівців у Харківському державному фармацевтичному інституті за національністю були українці – 1319 осіб, росіяни – 589 [613, арк. 21].

Аналіз архівних матеріалів дозволив виділити наступні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в другій половині 1960-х рр. -1991 р.: гендерна рівність майбутніх фахівців; рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання.

Отже, з осіб, які закінчили середню школу, а саме з 17073 учнів денного відділення по 9-и спеціальностям в училищах МОЗ УРСР у 1970-х рр. на фармацевтичному відділенні з метою професійної підготовки фахівців навчалося 1112 осіб (див. табл. 6.6). Усього на фармацевтичному відділенні по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР у 1970-х рр. навчалося 2953 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Із осіб, які закінчили середню школу, з 31685 учнів денного відділення по 10-и спеціальностям в училищах МОЗ УРСР наприкінці 1980-х років на фармацевтичному відділенні з метою професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі навчалося 999 осіб (див. табл. 6.11). Усього на фармацевтичному відділенні по медичних (фармацевтичних) училищах (денне відділення) МОЗ УРСР наприкінці 1980-х років навчалося 1906 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, що у 1,5 разу менше порівняно з 1970-ми рр. (див. табл. 6.5, 6.6 та 6.10, 6.11).

З метою підготовки до вступу у ВМ(Ф)ЗО для отримання професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі при 12-и ВМ(Ф)ЗО були організовані підготовчі відділення. Оскільки в Харківському державному фармацев-

тичному інституті та Запорізькому державному медичному інституті професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі України в кінці 1980-х рр. відбувалась як на денній, так і на заочній формі навчання, а також на вечірньому відділенні, тому, як зазначалося вище, найбільша кількість фахівців фармацевтичної галузі отримувала якісну професійну додипломну підготовку саме в цих вищих закладах освіти.

6.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Для покращення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР у 1973 р. розглянуло проект «Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту» і ввело доповнення:

– у другий абзац статті 32 «Середні спеціальні навчальні заклади» доповнити: «Основною формою є денне навчання»;

– другий абзац статті 37 «Вищі навчальні заклади» доповнити: «Основною формою є денне навчання» [640, арк. 58].

1973 р. у ВЗО МОЗ України також було визначено перспективну потребу у спеціалістах середньої ланки та приведено у відповідність до неї кількість спеціалістів, які готувалися технікумами і училищами України. З метою одержання молодими спеціалістами практичних організаційних навичок, було введено для випускників технікумів і училищ стажування строком до одного року за місцем призначення [643, арк. 249–252].

У 1970–1975 рр. розвиток набувала денна форма навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, яка забезпечувала найбільш якісну допрофесійну підготовку спеціалістів [642, арк. 198–199].

Професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі України у 1974–1975 н.р. проводилася в строгій відповідності до навчальних планів, затверджених Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та Міністерством охорони здоров'я СРСР від 17.02.1965 р. для майбутніх фахівців 3–5-х курсів

ВМ(Ф)ЗО та, навчального плану, затвердженого 26.06.1973 р. для майбутніх фахівців 1–2-го курсів ВМ(Ф)ЗО.

У 1974–1975 н.р. проводилися факультативні курси з марксистсько-ленінської етики та марксистсько-ленінської естетики. З даних факультативних курсів проводились заліки. Для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на випускному курсі читався факультативний курс лекцій з «Радянського права» обсягом 20 годин.

Окрім того, з 1972–1973 н.р. для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі проводились заняття в «Школі основ організаторської та виховної роботи у виробничому колективі» (суспільно-політична практика майбутніх фахівців). З цією метою у фармацевтичному інституті було розроблено «Положення про суспільно-політичну практику студентів», яке передбачало читання лекцій та проведення семінарських занять для всіх майбутніх фахівців фармацевтичної галузі.

Із жовтня 1974–1975 н.р. у ВМ(Ф)ЗО УРСР вводилась атестація майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Для прикладу, у Харківському державному фармацевтичному інституті була введена атестація майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на всіх курсах по всіх кафедрах на 5, 10, 15-му тижнях навчання у зимовому та весняному семестрах. Результати перших атестацій широко обговорювались на партійних зборах і бюро, на вчених радах ВМ(Ф)ЗО, на виробничих нарадах потоків. Цей захід знайшов підтримку і з боку майбутніх фахівців, і з боку викладачів, оскільки сприяв покращенню організації навчального процесу при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі.

Навчальне навантаження становило 36 годин на тиждень.

Утілюючи рішення навчально-методичної конференції з питань інтеграції викладання з 1974–1975 н.р. проводились міжкафедральні засідання хімічних кафедр, на яких обговорювались питання інтеграції та послідовності викладання суміжних дисциплін. У зв'язку з введенням нового плану п'ятирічного навчання при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі та впровадженням нових методів та форм викладання перероблялися та удосконалювалися інструкції до практичних занять для майбутніх фахівців, методичні розробки практичних

занять для них, а також методичні вказівки до проведення практичних занять для викладачів. На засіданнях центральних методичних комісій обговорювались заново написані методичні вказівки для викладачів кафедр ВМ(Ф)ЗО УРСР. Були написані тексти вступних лекцій на всіх кафедрах ВМ(Ф)ЗО УРСР [581, арк. 10–18].

У матеріали занять з усіх дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі вводились елементи марксистсько-ленінської методології [506, арк. 14–24].

Ідеологічна направленість лекцій, підвищення ролі навчального процесу в ідейному вихованні майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, методичні питання в курсах природничих наук постійно перебували в центрі уваги. Плани лекцій рецензувались, і вступні лекції прослуховувались викладачами кафедри марксизму-ленінізму. З метою вдосконалення педагогічної майстерності організовувались відкриті лекції з наступним обговоренням рецензій на ці лекції. Проводились взаємні відвідування лекцій та практичних занять суміжних дисциплін, які потім обговорювались на засіданнях кафедр та циклових методичних комісіях ВМ(Ф)ЗО, що здійснювали професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі. В умовах науково-технічної революції одним із важливих методів підвищення якості підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, які випускались закладами вищої освіти, було широке залучення майбутніх фахівців до науково-дослідної роботи. У матеріалах XXIV з'їзду КПРС, у доповіді Л.І. Брежнєва на Всесоюзному злеті майбутніх фахівців вказувалося на необхідність домагатися, щоб кожен майбутній фахівець за час навчання у закладах вищої освіти набував навичок дослідницької роботи. Тому в 1970-і рр. форми та методи науково-дослідної роботи майбутніх фахівців обговорювались цикловими методичними комісіями на розширених засіданнях центральної методичної комісії. Були розроблені плани залучення майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до науково-дослідної роботи в межах освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

У зв'язку з тим, що майбутні фахівці фармацевтичної галузі брали участь у сільськогосподарських роботах, осінній семестр був переставлений на тиждень за

рахунок весняного семестру та подовжений на тиждень за рахунок канікул.

Деканати фармацевтичних інститутів разом із громадськими організаціями курсів та потоків систематично проводили виробничі наради, до участі в яких залучався професорсько-викладацький склад. На виробничих нарадах обговорювались підсумки атестації, дисципліна в канун сесії та підсумки сесії перед початком занять, а також питання навчальної, виробничої та пропедевтичної практики.

Протягом усього навчального року на кафедрах ВМ(Ф)ЗО, які здійснювали допрофесійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі завідувачі та лектори систематично надавали консультації майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі. Усе це сприяло підвищенню якості професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі і підтверджувалось високою успішністю під час екзаменаційних сесій [581, арк. 10–18].

На заняттях зі спеціальних дисциплін постійно підкреслювалися переваги профілактичного спрямування радянської системи охорони здоров'я, надання безкоштовної медичної допомоги. При професійній додипломній підготовці фахівців фармгалузі викладачі ВМ(Ф)ЗО УРСР звертали увагу на ті принципово важливі, які проводились в межах держави заходи, що дозволили ліквідувати в нашій державі ряд хвороб (малярія, тиф, натуральна віспа).

На заняттях з ботаніки зверталась увага на єдність походження тваринного й рослинного світу, надавалась критика релігійним уявленням про виникнення життя на землі.

У лекціях і на практичних заняттях по фізіології, яка є однією з природничо-наукових основ марксистсько-ленінської філософії, підкреслювалась роль соціальних факторів у формуванні та діяльності організму.

У курсі біохімії при розгляді питання про норми білка в харчуванні критичувалися соціальні основи теорії буржуазних учених, наприклад, Рассела Чіттендена, пов'язані з обґрунтуванням низьких норм білка для населення колоніальних та залежних країн [585, арк. 46].

Як приклад наведемо Харківський державний фармацевтичний інститут, в якому професійна додипломна підготовка відбувалась на високому рівні, про що

свідчать результати складання перевідних іспитів по курсах (1974–1975 н.р.):

- 1-й курс – склали тільки на «відмінно» із 277 – 36 осіб, на «відмінно» та «добре» – 204;
- 2-й курс – склали тільки на «відмінно» із 278 – 39 осіб, на «відмінно» та «добре» – 98;
- 3-й курс – склали тільки на «відмінно» із 278 – 60 осіб, на «відмінно» та «добре» – 153;
- 4-й курс – склали тільки на «відмінно» із 257 – 61 особа, на «відмінно» та «добре» – 137 [590, арк. 1–17].

Цей інститут був однофакультетним, у складі якого працювало 17 кафедр: марксизму-ленінізму, фізики з курсом вищої математики, неорганічної хімії, іноземних мов з курсом латинської мови, фізіології з основами анатомії і курсом біологічної хімії, мікробіології з курсом гігієни, фармакології з курсом долікарської допомоги, органічної хімії, фізичної і колоїдної хімії, аналітичної хімії, фармакогнозії, фармацевтичної хімії, технології ліків і галенових препаратів, токсикологічної хімії з курсом медичного товарознавства, фізичного виховання, організації і економіки фармацевтичної справи, ботаніки з загальною біологією [584, арк. 3].

Особливістю організації практики при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у фармацевтичних інститутах була участь у ній майбутніх фахівців-іноземців усіх курсів. Це вимагало більш ретельного підбору баз та значної додаткової роботи з ними.

Основною проблемою при організації практики майбутніх фахівців – іноземців у 1970-х рр. було забезпечення їх гуртожитками на іногородніх базах. Саме тому неможливо було відправити на практику з фармакогнозії в Закавказьку ЗОС ВІЛР (м. Кобулеті), де вирощувалися рослини, близькі до тих, з якими випускники-іноземці зустрінуться на батьківщині. За допомогою МОЗ УРСР це питання було вирішено шляхом організації практики з фармакогнозії для майбутніх фахівців-іноземців на дослідному полі і в оранжереях фармацевтичного факультету Львівського медичного інституту, який також надавав гуртожиток для майбутніх іноземних студентів.

Що стосується загальних питань, то зазначимо, що польова, пропедевтична, навчальна та виробнича практики при професійній додипломній підготовці фахівців для фармацевтичної галузі організовувалися деканатами у відповідності з положенням, оголошеним наказом Міністра вищої і середньої спеціальної освіти (Колегія СРСР № 600 1974 р.) у терміни, які передбачались навчальними планами, по програмам, затвердженим МОЗ СРСР в 1968 р.; на базах, закріплених за ВМ(Ф)ЗО наказом Міністра медичної промисловості СРСР та Міністра вищої та середньої освіти СРСР № 499 / 868 1970 р. і наказом Міністра охорони здоров'я УРСР № 682 1970 р. Відмітимо, що МОЗ УРСР надало для баз практики достатню кількість місць у передових аптечних установах республіки.

Із 1973–1974 н.р. професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі мала термін 5 років. Тому майбутні фахівці 1-го курсу, після закінчення другого семестру протягом двох тижнів проходили польову практику по ботаніці. У якості баз для цієї практики використовувались: дендрарій, розсадники та оранжереї ботанічного саду, плантації інститутів овочівництва, дослідні поля, лісопарки, поля, луки. Польова практика з ботаніки забезпечувала майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі закріплення теоретичних знань та набуття практичних навиків, необхідних для вивчення курсу фармакогнозії.

Майбутні фахівці проходили двотижневу пропедевтичну практику з аптечної технології ліків та з організації й економіки фармацевтичної справи на робочих місцях субасистента й фасувальника. Це допомагало їм вивчити розміщення, обладнання й оснащення аптеки, ознайомитися з переліком посад та обов'язками посадових осіб адміністративного, фармацевтичного та допоміжного персоналу, засвоїти фармацевтичні операції, які використовувались при виготовленні ліків.

Отже, пропедевтична практика після 4-го семестру навчання готувала майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до вивчення профільних дисциплін – аптечної технології ліків та організації і економіки фармації на наступних семестрах [582, арк. 20–24].

Після 6-го семестру професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі протягом 18-и робочих днів вони проходили навчальну практику з

фармакогнозії. Перед відправкою на практику проводилися виробничі збори, потім кафедра фармакогнозії видавала майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі гербарні сітки, папки, папір та інші предмети, необхідні для виконання завдання.

Після повернення з практики, майбутні фахівці надавали кафедрі щоденники, виготовлені гербарні зразки і заготовлену рослинну лікарську сировину, а на 7-му семестрі складали диференційований залік за практику по фармакогнозії.

Після 8-го семестру проходили практику по аптечній технології ліків. Як бази використовувалися для цієї практики центральні, районні і крупні міські аптеки різних областей УРСР. У процесі виробничої практики майбутні фахівці 2–3 рази перевірялись викладачами безпосередньо на робочих місцях.

Перед виробничою практикою, майбутні фахівці отримували спеціальні завдання від кафедри марксизму-ленінізму по вивченню роботи громадських організацій (профспілкової, комсомольської). Після закінчення виробничої практики з аптечної технології ліків, курс ділився на три потоки, з яких: перший на тих самих місцях проходив практику по організації та економіці фармації, другий направлявся на навчальну практику по заводській технології ліків, а третій потік направлявся в контрольні-аналітичні лабораторії на виробничу практику з фарманалізу.

По закінченню встановленого терміну потоки мінялись призначенням з таким розрахунком, щоб до кінця терміну всі майбутні фахівці фармацевтичної галузі закінчили передбачену навчальним планом виробничу навчальну практику та прибули у ВМ(Ф)ЗО і на відповідних кафедрах складали диференційований залік.

Під час виробничої навчальної практики велися щоденники, в яких була відображена виконана робота: опис методів приготування складних ліків по індивідуальних прописах, описи технологічного обладнання регламенти заводського виробництва, а також хімічні та фізичні методи контролю лікарських препаратів і готових ліків. Щоденники перевірялись керівниками практики від підприємств, візувалися та передавались на кафедри для перегляду перед диференційованим заліком [582, арк. 20–24].

Зміст вищої фармацевтичної освіти у 1980-х рр. можна розділити на три блоки, як показано в табл. 6.16:

- загальноосвітні;
- фахово-зорієнтовані;
- спеціальні дисципліни [296, 2 с.; 299, 2 с.].

Відмітимо, що кількість годин, які відводилися на вивчення блоку спеціальних дисциплін при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі (табл. 6.16), збільшена за рахунок збільшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців, яке передбачало спеціалізацію.

Таблиця 6.16

Основні обов’язкові дисципліни при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в 1980-х рр. в УРСР

Назви загальноосвітніх дисциплін	Назви фахово-зорієнтованих дисциплін	Назви спеціальних дисциплін
Історія КІПС	Аналітична хімія	Гігієна
Марксистсько-ленінська філософія	Біологічна хімія	Перша долікарська допомога
Науковий атеїзм	Ботаніка	Фармакологія
Політична економія	Латинська мова і фармацевтична термінологія	Фармакотерапія
Науковий комунізм	Мікробіологія	Фармакогнозія
Радянське право (від 1987 р.)	Неорганічна хімія	Технологія лікарських форм
Фізичне виховання	Органічна хімія	Фармацевтична хімія
Іноземна мова (факультативно)	Вища математика з основами програмування та ОТ	Токсикологічна хімія
	Патологія	Організація та економіка фармації
	Фізика і біофізика	Медичне та фармацевтичне товаровознавство
	Фізична та колоїдна хімія	Спеціальна підготовка
	Біологія і фізіологія з основами анатомії	
Всього: 698 годин	Всього: 2104 годин	Всього: 2816 годин
Разом: 5618 годин		

Джерело: [296, 2 с.; 299, 2 с.]

У навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців галузі 1980-х років реалізовано принципи послідовності та наступності в навчанні. На перших двох курсах здійснювалося вивчення загальноосвітніх та фахово-зорієнтованих дисциплін, на наступних курсах (третьому – п’ятому) – вивчення спеціальних дисциплін. За рахунок виконання 5-ти курсових робіт зі спеціальних дисциплін за період професійної додипломної підготовки фахівців реалізовувався

принцип науковості. На вивчення дисциплін фармацевтична хімія та технологія лікарських форм відводилась найбільша кількість годин [299, 2 с.].

Для оцінювання та перевірки рівня знань майбутніх фахівців фармацевтичної галузі досліджуваного періоду застосовувалися такі форми контролю як: поточний, періодичний, підсумковий. Форми контролю могли бути усними (індивідуальне та експрес опитування) або у письмовій формі (іспит, залік, курсова робота, перевідні і державні іспити). Для оцінювання рівня знань, практичних умінь та навичок використовувалася традиційна шкала: «зараховано», «не зараховано», «незадовільно» («2»), «задовільно» («3»), «добре» («4»), «відмінно» («5»).

Типовими засобами навчання при професійній додипломній підготовці фахівців галузі в 1980-х рр. були підручники, посібники, методичні розробки для проведення практичних, лабораторних та семінарських занять. Серед них – підручник професора В. Крамаренка «Токсикологічна хімія» обсягом 448 сторінки, опублікований 1989 р. видавництвом «Вища школа».

Формами навчання загальноосвітніх дисциплін при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі були переважно практичні та семінарські заняття, тоді як при вивченні фахово-зорієнтованих дисциплін домінували лабораторні заняття (від 44 % у 1982 р. до 47 % у 1987 р. від усіх навчальних годин), що свідчило про тенденцію посилення медико-біологічної та економічної складової та зменшення частки лабораторних занять.

У різних формах аудиторної та позааудиторної роботи при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі використовувались елементи дослідження.

Зокрема, під час лабораторних занять з деяких хімічних дисциплін (аналітична хімія, фармацевтична хімія, біологічна хімія – 3-й курс) майбутні фахівці фармацевтичної галузі визначали кількісний та якісний склад лікарського засобу, підтверджували хімічними реакціями властивості неорганічних сполук на заняттях з неорганічної хімії (1-й курс), синтезували певний ряд органічних речовин під час лабораторних занять з органічної хімії (2-й курс), закономірності перебігу процесів та природу явищ визначали на лабораторних заняттях з фізичної та коло-

їдної хімії (2–3-і курси). Для втілення дослідницького компонента в професійній додипломній підготовці фахівців наприкінці 1980-х років організовувалися наукові студентські гуртки на кафедрах та проводилися студентські конференції. Для підвищення якості професійної додипломної підготовки фахівців фармгалузі, виявлення обдарованої молоді та залучення її до наукової роботи з 1986 р. було запроваджено проведення всеукраїнських студентських олімпіад.

Для поліпшення професійної додипломної підготовки фахівців відповідно до вимог кваліфікаційних характеристик Колегії МОЗ УРСР було доручено (протокол № 19 від 28.10.1982 р.) розробити наскрізні програми виробничої практики на весь період професійної підготовки по фармацевтичному факультету Харківського фармацевтичного інституту та подати проект програм для затвердження управлінню навчальних закладів до 1 лютого 1983 р. А також у IV кварталі 1983 р. у Запоріжжі необхідно було провести Республіканську навчально-методичну конференцію з практичної підготовки майбутніх фахівців; до 15 грудня 1982 р. направити Харківському фармацевтичному інституту методику розробки вимог до виробничої практики майбутніх фахівців галузі [607, арк. 92].

У 1982 р. згідно з цільовою комплексною програмою «Навчальний процес» почалася докорінна перебудова освітнього процесу на основі вимог закладів вищої освіти і єдиної методичної системи. У ВМ(Ф)ЗО виконувалися два етапи з утілення єдиної методичної системи: визначення цілей навчання та вихідного рівня знань і вмінь на кожній кафедрі, виходячи із кваліфікаційних характеристик.

Типовий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» кваліфікації спеціаліста «Провізор» денної (очної) форми навчання 1980-х рр. було складено з розрахунку 5 років навчання [299, 2 с.]. Один навчальний рік обмежував кількість навчальних тижнів на кожному курсі професійної додипломної підготовки, як зазначено в табл. 6.17.

Типовий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» 1980-х рр. в УРСР визначав основні обов'язкові дисципліни, форми та обсяг роботи майбутніх фахівців у годинах (див. Додаток Ц).

Зведені дані професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» (в тижнях) у 1980-х рр. в УРСР

Курси	Теоретичне навчання	Екзаменаційна сесія	Навчальна практика	Виробнича практика	Дипломні роботи (проекти)	Державні іспити	Канікули	Всього
1	36	5	3	–	–	–	8	52
2	37	3	2	–	–	2	8	52
3	35	3	5	2	–	1	8	52
4	32	3	2	–	–	3	8	52
5	21	1	–	21	–	3	2	44

Джерело: складено автором

Відповідно до типового навчального плану навчальний рік мав приблизно 1124 години аудиторних занять. Кількість курсових проектів – 5; кількість іспитів з теоретичної підготовки – 22; заліків – 26. На факультативне вивчення виносились наступні дисципліни: фізичне виховання, іноземна мова, марксистсько-ленінська етика, марксистсько-ленінська естетика, радіаційна гігієна.

Із 1987 р. були запроваджені державні перевідні іспити:

- після завершення 2-го курсу – органічна, аналітична хімія;
- після завершення 3-го курсу – фармакогнозія;
- після завершення 4-го курсу – фармацевтична хімія, організація та економіка фармації, технологія лікарських форм.

Аналізуючи навчальні плани професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зазначимо, що в 1980-х рр. поступово збільшувалась кількість навчальних дисциплін, з яких майбутні фахівці виконували курсові роботи і їх захист застосовувався в якості підсумкового контролю:

- від 1982 р. з фармацевтичної хімії, фармакогнозії, технології лікарських форм, організації і економіки фармації [296, 2 с.];
- від 1987 р. з фармацевтичної хімії, технології лікарських форм, токсикологічної хімії, організації й економіки фармації, спеціалізації [299, 2 с.].

Кількість годин аудиторних занять з викладачем становила 79,7 % (4478 годин) від загального, оскільки, якісна професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі вимагає значну кількість годин для роботи в лабораторіях та практичну підготовку.

При підрахунку недільного навантаження не враховувалися заняття з фізичного виховання, оскільки вони були оздоровчими. Робочий тиждень майбутніх фахівців становив 54 години: 36 годин відводилось аудиторним заняттям та самостійній роботі під керівництвом викладача, 18 годин – для самопідготовки.

Вивчення дисциплін завершувалося підсумковим контролем за семестрами у формі іспитів, заліків та курсових робіт.

Особливістю навчального плану того часу було те, що на 1–3 курсах робочий день майбутніх фахівців включав 1 лекцію та 5 годин практичного навчання, з яких 22,2 % відводилось самостійній роботі під керівництвом викладача. А на старших курсах обсяг самостійної роботи збільшується до 33,3 %. Самостійна робота під керівництвом викладача планувалася в сітці кафедрального розкладу ВМ(Ф)ЗО. На 5-му курсі в період спеціалізації лекції по спеціальності проводилися в другій половині дня та включали теми, які рекомендували кафедри, а також лекції по актуальним проблемам фармації. Відповідність за якість підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі несли завідувачі кафедрами по профілю спеціалізації [299, 2 с.].

Відповідно до типового навчального плану у 1987 р. при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі 35 % від усіх аудиторних годин відводилось для лекцій, які були загальноприйнятою формою навчання та притаманні всім блокам обов'язкових дисциплін. Інші 2194 аудиторні години відводилися на лабораторні, практичні, семінарські заняття та самостійну роботу (1102 ауд. год.) майбутніх фахівців.

Порівняно з 1982 р. для лекцій відводилось 1600 аудиторних годин, а 3137 аудиторних годин відводилось на лабораторні, практичні, семінарські заняття. Для самостійної роботи майбутніх фахівців години не виділялися.

Порівняно із 1982 р. у 1987 р. було зменшено аудиторне навантаження на

20 % за рахунок того, що певна кількість лекційних годин була віднесена на самостійне опрацювання [239, с. 251–259].

Отже, форма лекцій поступово змінювалась від традиційних, які мали інформаційний характер, до проблемних, що значно активізувало навчально-пізнавальну діяльність майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Тобто, лекції з неорганічної хімії, аналітичної хімії, органічної хімії, фізичної та колоїдної хімії та фармацевтичної хімії були пояснювально-інформаційні та слугували фундаментом для проведення на лабораторних заняттях різного характеру проблемних завдань.

Тільки при логічному та послідовному викладенні лекційного матеріалу та постановці відповідних до теми проблемних питань можна привчити майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до наукового та творчого мислення, активізувати пізнавальну діяльність. Саме тому, маючи знання з лекційного матеріалу та наукової літератури, на практичних заняттях з хімічних дисциплін майбутнім фахівцям пропонувалося на основі проведеного дослідження відтворити певну хімічну реакцію, проаналізувати умови її перебігу, занотувати власні спостереження, зробити певні розрахунки [143, с. 24–25].

У ВМ(Ф)ЗО УРСР широко застосовувалися технічні засоби навчання, виконувалась велика робота по використанню наочності навчального кіно в процесі професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України. Зазначимо, що для покращення якості професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі було створено 118 класів автоматизованого контролю, 1337 контролюючих та навчальних приладів (машин), 3728 кіно-діапроекційних апаратів, 38 лінгафонних кабінетів, 3334 розрахунково-клавійних обчислювальних машин, 617 групових аудиторій, обладнаних технічними засобами навчання.

Усе більше в освітній процес при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі входило навчальне кіно, телебачення. У ВМ(Ф)ЗО нараховувалося понад 55 відеомагнітофонів та відеоприставок для покращення якості професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України [581, арк. 10–18].

Було видано 10 підручників та навчальних посібників. Для розгляду питання щодо виробничої практики майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в червні 1982 р у Харкові на базі фармацевтичного інституту відбулася республіканська навчально-методична конференція «Організація виробничої практики студентів фармацевтичних факультетів та інституту».

Таким чином, було збільшено роботу по атеїстичному вихованню майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, по прищепленню навиків та прийомів проведення атеїстичної роботи у трудових колективах. Кафедри суспільних наук посилили методологічне сприяння на викладання медико-біологічних дисциплін при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі. Було активізовано науково-дослідну роботу майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. На всіх кафедрах ВМ(Ф)ЗО УРСР організовувались студентські гуртки.

У більшості ВМ(Ф)ЗО при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі заняття з фізичної культури проводилися й на старших курсах, у всіх ВМ(Ф)ЗО працювали відділення спортивного вдосконалення не менше, як по 15 видах спорту, регулярно проводилися комплексні спартакіади по основних видах спорту [606, арк. 5–18].

Окрім того, серед особливостей змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі 1970-х рр. – до початку 1991 р. були: введення нового плану 5-річного навчання при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі; посилення медико-біологічної та економічної складової та зменшення частки лабораторних занять; ідеологічне спрямування лекцій, підвищення ролі навчального процесу в ідейному вихованні майбутніх фахівців галузі; за рахунок виконання курсових реалізація принципу послідовності та наступності у навчанні; впровадження нових методів та форм викладання; з метою оцінювання та перевірки рівня знань майбутніх фахівців фармацевтичної галузі застосовувалися різні форми контролю (поточний, періодичний, підсумковий); для оцінювання знань, практичних умінь та навичок використовувалася традиційна шкала («зараховано», «не зараховано», «незадовільно» («2»), «задовільно» («3»), «добре» («4»), «відмінно» («5»)); поступова зміна традиційної форми лекцій до проблемних; на 1–3-му курсах робо-

чий день майбутніх фахівців фармацевтичної галузі включав 1 лекцію та 5 годин практичного навчання; заняття з фізичного виховання були оздоровчими; запровадження державних і перевідних іспитів наприкінці 1980-х років; перебудова освітнього процесу на основі вимог закладів вищої освіти і єдиної методичної системи; запровадження всеукраїнських студентських олімпіад.

6.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. характеризується нагромадженням досвіду різних науково-педагогічних шкіл, тому вагомою й актуальною проблемою є аналіз цього досвіду та творчого використання у сучасній системі фармацевтичної освіти.

У повному обсязі наукова інформація щодо становлення та розвитку фармації у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. подано в навчальних посібниках, складених відповідно до вимог навчальної програми з історії медицини і фармації Міністерства освіти і науки України для студентів медичних спеціальностей ВЗО [279, 660 с.; 280, 337 с.], але питання щодо змісту, форм та методів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі цього періоду не розглядалися.

Варто відзначити дослідження деяких науковців, які торкалися вивчення історії розвитку викладання однієї із дисциплін, яка входить у сучасну навчальну програму професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. Для прикладу, розвиток фармацевтичної хімії у світовому вимірі розглянуто в праці О. Владзімірської [36, 31 с.], розвиток фармакогнозії та ботаніки в праці Р. Гулько [56, 240 с.].

Основні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі розглянуто в монографічних публікаціях та статтях українських, російських та зарубіжних фахівців [302, 848 с.; 301, 1632 с.; 353, с. 236–242; 356, 371 с.; 358, 219 с.; 357, с. 186–194]. Розвиток галузі в західноукраїнських землях досліджено в наукових публікаціях сучасних авторів [324, с. 34–35; 92, 799 с.; 71, с. 6–27].

Як зазначає І. Кобиляцький, у закладах вищої освіти зміст освіти та навча-

льна діяльність викладачів і майбутніх фахівців є основними факторами навчального процесу [107, с. 4–6, 15].

Досліджуючи фахову підготовку в закладах вищої освіти, дослідниця С. Вітвицька перелічує такі категорії: освіту, зміст освіти, процес навчання, методи навчання, принципи навчання, професійну підготовку [33, с. 131]. «Сутність навчання у вищій школі відрізняється своєю специфікою як процесу викладання, так і учіння, що зумовлене метою й завданнями вищої школи» [33, с. 129–132].

Значну роль у розвитку фармацевтичної науки та професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. відігравали університети. Зокрема, Львівський університет, який був першим класичним університетом на території Західної України (1661 р.) [33, с. 212–216; 106, с. 8–9].

За допомогою порівняльної характеристики тенденцій професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у західних університетах зазначеного нами періоду та переслідуючи освітню ціль, відповідно до розвитку українського суспільства, університети змінювали напрями фармацевтичної освіти від гуманно-реальних до реальних.

Тенденції реформування освітнього процесу у фармацевтичній галузі в Україні мала на меті створення національної системи професійної підготовки фахівців з урахуванням нових методологічних принципів, досягнень сучасного світового рівня, збереження кращих традицій у фармацевтичній освіті, професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі з урахуванням змін, що відбуваються в суспільстві. Тобто така професійна підготовка, що готує фахівців фармацевтичної галузі, які вміють творчо мислити, активно працювати, вирішувати нестандартні проблеми, приймати неординарні рішення.

Відповідно до старого змісту звичайної репродукції знань, догматичного оволодіння тією або іншою інформацією, традиційним формам роботи в аудиторії цієї проблеми не можна було вирішити [25, с. 74].

На нашу думку, на сучасному етапі розвиток креативних якостей фахівців фармацевтичної галузі України (генерування оригінальних, неповторюваних, новаторських ідей для вирішення різних професійних завдань, які виникають в про-

цесі професійної діяльності), повинен розглядатися виключно у контексті неперервної професійної підготовки, тобто упродовж всього життя. При цьому найбільша частина професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі припадає на післядипломну професійну підготовку.

Завдання, що виникали перед вищою освітою того часу, вимагали пошуку нових шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розробки методів та організаційних форм взаємодії викладачів та майбутніх фахівців [12, с. 17].

Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. визначалися державною політикою у сфері науки, суспільними потребами, станом здоров'я населення та рівнем надання йому фармацевтичної допомоги, станом фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я загалом, рівнем соціально-економічного розвитку країни, її науковим та освітнім потенціалом.

До тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі досліджуваного періоду відноситься видання українською мовою підручників, навчальних посібників, методичних розробок, лабораторних журналів для проведення лабораторних, практичних та семінарських занять. На увагу заслуговує видання перших підручників з фахових дисциплін, зокрема посібника на 30 сторінок з неорганічної хімії «Короткий вступ у сучасну теорію кислот та основ» (1966 р.) та ін. [212, с. 132].

У матеріали занять з усіх дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі вводились елементи марксистсько-ленінської методології [506, арк. 14–24].

Професійна підготовка фахівців-фармацевтів в другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. у західноукраїнському регіоні була зосереджена на фармацевтичному факультеті Львівського державного медичного інституту, який з 1944 р. залишався освітньо-науковим центром з вищої фармацевтичної освіти [211, 24 с.].

На початку 1970-х рр. набула розвитку видавнича діяльність ВМ(Ф)ЗО УРСР, (табл. 6.18), що сприяло покращенню професійної підготовки фахівців-фармацевтів [589, арк. 342–344].

Усім кафедрам ВМ(Ф)ЗО, які здійснювали професійну додипломну підготовку фахівців фармацевтичної галузі у 1973 р., було запропоновано видати типографським шляхом методичні вказівки до практичних занять, в яких обов'язково вказати значення цієї дисципліни у формуванні майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

Видання методичних вказівок типографським шляхом позбавляло кафедри від малоефективної та виснажливої праці по щорічному перегляду, уточненню, редагуванню і розмноженню методичних розробок, а зекономлений час використовувати для подальшого удосконалення педагогічного процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Також було рекомендовано постійно вдосконалювати форми і методи програмної професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі з тим, щоб у майбутньому перейти від програмованого контролю знань до програмованого навчання майбутніх фахівців [603, арк. 73–74].

Таблиця 6.18

Видавнича діяльність ВМ(Ф)ЗО УРСР
у 1971–1974 рр.

№ п/п	ВМ(Ф)ЗО	Моно- графії	Підручники, посібники, керівництва	Статті	
				За кордоном	Вітчизняні видання
1	Київський	66	40	36	2452
2	Львівський	29	3	19	3062
3	Донецький	18	2	13	2884
4	Одеський	14	3	43	1564
5	Дніпропетровський	14	18	19	2404
6	Вінницький	11	2	7	700
7	Івано-Франківський	10	1	6	1213
8	Чернівецький	8	1	26	1074
9	Ворошиловградський	7	1	3	1036
10	Харківський (фармацевтичний)	5	6	–	347
11	Тернопільський	5	–	4	874
12	Запорізький	4	3	3	1432
13	Полтавський	–	–	1	317
Всього		191	80	180	19359

Джерело: [589, арк. 342–344]

Окрім того, у 1970-х рр. відбулося значне вдосконалення складу науково-

педагогічних кадрів ВМ(Ф)ЗО УРСР (табл. 6.19), що сприяло покращенню професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі [587, арк. 334].

Серед основних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. в УРСР також удосконалення змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зміцнення кадрового потенціалу, формування потужних наукових хіміко-фармацевтичних шкіл, модернізація матеріально-технічної бази.

У науковій літературі висвітлено проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р., проаналізовано зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України (Є. Чазов, Ю. Татур, І. Денисов, В. Прокушев).

Таблиця 6.19

Науково-педагогічні кадри ВМ(Ф)ЗО УРСР у 1971–1976 рр.

№ п/п	ВМ(Ф)НЗ	На 01.01.1971 р.					На 01.01.1976 р.				
		Всього	У тому числі				Всього	У тому числі			
			Д-рів наук		Канд. наук			Д-рів наук		Канд. наук	
			Абс. число	%	Абс. чис- ло	%		Абс. число	%	Абс. число	%
1	Львівський	500	63	12,6	287	57,4	588	80	13,6	361	61,4
2	Київський	691	74	10,8	405	58,6	793	95	12,0	494	62,3
3	Чернівецький	237	21	8,9	140	59,1	291	24	8,3	179	61,5
4	Донецький	602	50	8,3	322	53,5	712	71	9,9	412	57,8
5	Одеський	461	43	10,4	234	50,7	526	52	9,9	292	55,5
6	Дніпропетровський	508	57	11,2	261	51,4	645	65	10,0	346	53,9
7	Полтавський	156	9	5,8	87	55,8	206	25	12,0	113	55,0
8	Івано-Франківський	233	31	13,3	134	57,5	286	38	13,2	146	51,1
9	Ворошиловградський	261	18	6,9	116	44,4	280	28	10,0	148	53,0
10	Тернопільський	227	21	9,3	116	50,7	284	24	8,0	154	54,0
11	Вінницький	304	23	7,6	129	42,4	393	44	11,2	162	41,2
12	Запорізький	332	16	4,8	150	45,2	451	24	5,9	211	46,5
13	Харківський (фармацевтичний)	115	4	3,5	45	39,1	142	5	3,5	68	47,9
Всього по УРСР		4627	435	9,4	2425	52,4	5597	575	10,3	3086	55,3

Джерело: [587, арк. 334]

Серед основних тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі варто відзначити також те, що 1982 р у навчальному плані професійної до-

дипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» кваліфікації «Провізор» було збільшено кількість дисциплін із 25 до 34 за рахунок уведення нових, а саме: «Радянське право», «Латинська мова», «Патологія», «Перша долікарська допомога», «Громадянська допомога», «Гігієна», «Фармакотерапія», «Вступ до спеціальності». Також було закріплено викладання семи обов'язкових спеціальних курсів, вивчення яких закінчувалося підсумковим контролем у формі заліку з оцінюванням «зараховано» та «не зараховано» [296, 2 с.].

Особливістю професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі 1980-х рр. було збільшення кількості годин, які відводилися на вивчення блоку спеціальних дисциплін за рахунок збільшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців, яке передбачало спеціалізацію. Так у 1982 р. загальноосвітні дисципліни становили 15 % від усієї кількості аудиторних годин, фахово-зорієнтовані – 35 % і спеціальні дисципліни – 50 %. А 1987 р. загальноосвітні дисципліни становили 12 % від усієї кількості аудиторних годин, фахово-зорієнтовані – 37 % і спеціальні дисципліни – 50 % (рис. 6.1).

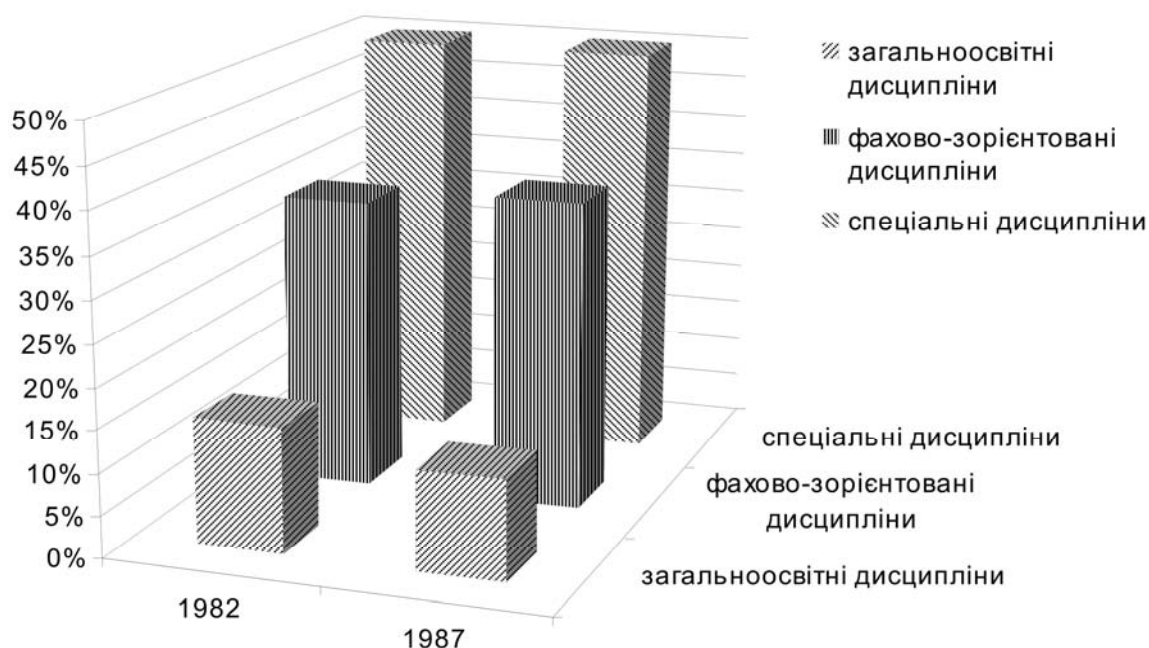


Рис. 6.1 Розподіл годин між різними блоками дисциплін у навчальних планах підготовки провізорів 1982–1987 рр. УРСР (у %)

Як видно з рис. 6.1, кількість годин, що відводились на вивчення дисциплін кожного з блоків професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної

галузі, дещо коливалась, але в цілому можна констатувати збереження в доволі сталих пропорціях.

Про тенденцію посилення медико-біологічної та економічної складової, зменшення частки лабораторних занять окресленого періоду свідчить те, що формами навчання загальноосвітніх дисциплін при професійній додипломній підготовці фахівців галузі були переважно практичні та семінарські заняття, тоді як при вивченні фахово-зорієнтованих дисциплін домінували лабораторні заняття.

Для професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у окресленого періоду все ширше застосовувалися засоби технічного навчання. Кафедри володіли кінопроекторами, діапроекторами, фільмоскопами, епідіоскопами, магнітофонами, фотоапаратами та ін. Як приклад, 1972 р. на кафедрі фізичної та колоїдної хімії був обладнаний один з перших у Львівському державному медичному інституті клас машинного контролю знань майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, який можна трактувати як прототип сучасних експертних систем оцінки теоретичних знань майбутніх фахівців.

У зв'язку із залученням обчислювальної техніки до вирішення різноманітних завдань наприкінці 1970-х рр. на кафедрі організації та економіки фармації Львівського державного медичного інституту було розроблено методичні вказівки для студентів 5-го курсу з рекомендаціями використання новітніх інформаційних технологій у майбутній практичній діяльності [212, 263 с.].

У Харківському державному фармацевтичному інституті, для прикладу, було закінчено у 1974–1975 н.р. кінофікацію однієї аудиторії. Поряд із постійним удосконаленням традиційних методів контролю підготовленості майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до практичних занять широко використовувались безмашинні методи програмованого контролю знань та в розумних межах використовувався програмно-контрольний пристрій «Вогник» на хімічних і біологічних кафедрах ВМ(Ф)ЗО. Були обладнані класи, в яких одночасно група з 14 майбутніх фахівців фармацевтичної галузі могла контролювати свої знання за допомогою контролюючого приладу «Сигнал» [581, арк. 10–18].

Продовженням основних тенденцій у професійній додипломній підготовці

фахівців галузі в другій половині 1960-х рр. – до 1991 рр. варто назвати заочну форму навчання, що сприяло розробці нових навчально-методичних рекомендацій для організації навчального процесу, оскільки згідно нормування на виконання одної контрольної роботи відводилось 10 годин позааудиторної роботи майбутнього фахівця фармацевтичної галузі, з розрахунку, що весь час на виконання контрольних робіт не повинен перевищувати 30 % часу, відведеного на самостійну роботу з навчальної дисципліни. Заочна форма навчання, на відміну від денної з заліково-екзаменаційними сесіями, передбачала лабораторно-екзаменаційні сесії та включала консультації з контрольних робіт, лекції, семінарські та лабораторні заняття з терміном проведення 4-6 тижнів. У разі необхідності для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, які вже працювали за спеціальністю, лабораторні роботи замінювались індивідуальною роботою на виробництві з поданням та захистом звіту [210, с. 8–9].

Методами навчання для успішного засвоєння матеріалу при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі були: інформаційно-рецептивний, пояснювально-ілюстративний, проблемний і дослідницький. Реалізація цих методів навчання досягалась за рахунок використання різноманітних проекційних пристроїв з носіями інформації, таблиць, лекційних демонстрацій хімічних експериментів при проведенні лекцій з хімічних дисциплін (неорганічної хімії, аналітичної хімії, органічної хімії, фізичної та колоїдної хімії, фармацевтичної хімії, токсикологічної хімії) [212, 263 с.].

Особливістю при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у 1970–1980-х рр. є також те, що з дисципліни «Організація та економіка фармації» заняття проводилися в навчальних аудиторіях з максимальним наближенням до реальних умов праці, а не в навчально-виробничих аптеках. Для цього в навчальних аудиторіях створювалися окремі відділи аптеки або робочі місця провізорів. Як засоби навчання використовувалися бланки документів, що заповнюються при роботі у реальних аптеках. Таким чином, майбутні фахівці фармацевтичної галузі набували практичних навичок із заповнення облікових та звітних документів. Але вже наприкінці 1980-х рр. була вирішена проблема гармонійного поєднання тео-

ретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з відкриттям навчально-виробничих аптек, що сприяло проведенню навчального процесу безпосередньо на робочих місцях фахівців, поглибленню теоретичних знань, закріпленню практичних умінь та навичок, а також швидкій адаптації до професійної діяльності [278, 532 с.].

Варто зазначити, що наприкінці 1980-х рр. відбулося розподілення дисципліни «Технологія лікарських форм» у навчальних програмах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на дві значні за обсягом годин дисципліни «Аптечна технологія ліків» та «Технологія лікарських препаратів промислового виробництва».

Загальне навчальне навантаження при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі включало час на проведення лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, консультацій, самостійної роботи, проходження навчальної та виробничої практики і спеціалізації, а також контрольних заходів. На навчальну практику в 1987 р. виносилися:

- ознайомча з ОЕФ (1 тиждень у 1-му семестрі);
- польова з ботаніки(2 тижні у 2-му семестрі);
- пропедевтична по технології лікарських форм (2 тижні у 4-му семестрі);
- медична ознайомча (2 тижні у 5-му семестрі);
- по фармакогнозії (3 тижні у 6-му семестрі);
- по технології готових лікарських форм (2 тижні у 8-му семестрі).

На виробничу практику в 1987 р. виносилися:

- по технології лікарських форм (4 тижні у 7-му семестрі);
- по контролю якості лікарських форм (4 тижні у 9-му семестрі);
- по організації та економіки фармації (4 тижні у 9-му семестрі);
- по спеціалізації (9 тижнів у 10-му семестрі).

А у 1982 р. на навчальну практику виносилися: вирощування лікарських рослин; медична ознайомча; польова практика з ботаніки; заводська технологія ліків. На виробничу практику у 1982 р. виносилися: аптечна технологія; контроль якості ліків; організація і економіка фармації; фармацевтична інформація.

Отже, кількісні і якісні характеристики виробничих практик у 1982 р. та 1987 р. були однаковими, а от кількість навчальних практик у 1987 р. збільшилася до 6-ти (у 1982 р. 4 практики). Окрім того, з 1987-го практики розподілялися рівномірно упродовж усієї професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, починаючи на першому курсі навчання з ознайомчої практики з організації економіки фармації та польової практики з ботаніки і завершуючи виробничою практикою зі спеціалізації. Для проведення практик використовувались наступні бази: здійснювались експедиції на природу (луки, ліси, ботанічні сади), аптечні і лікувально-профілактичні заклади фармацевтичного сектору системи охорони здоров'я, промислові підприємства.

Управлінням навчальних закладів Міністерства охорони здоров'я СРСР у 1968 р. була затверджена нова програма та методичні вказівки з виробничої та навчальної практики для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у процесі професійної додипломної підготовки. Згідно цієї програми відбулися значні зміни у змістовому наповненні та організації навчальних та виробничих практик у ВМ(Ф)ЗО нашої держави. Починаючи з 1970 р. у процесі професійної додипломної підготовки передбачалось вже не п'ять, а вісім видів практик, що поділялись на пропедевтичні, навчальні і виробничі з відповідними: термінами, метою, завданнями, змістовим наповненням, звітністю та місцем проведення. Для прикладу, так само як і в наш час, на другому курсі було введено навчальну практику з ботаніки протягом тижня для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Окрім навчальної практики з ботаніки, було введено пропедевтичні практики з організації фармацевтичної справи у другому семестрі протягом шести днів та аптечної технології ліків у четвертому семестрі протягом 12 днів. Нововведені практики майбутні фахівці фармацевтичної галузі проходили в аптеках на робочих місцях помічника асистента та фасувальника. Змістове наповнення тих п'яти практик, які вже були – оновилося. Проходження будь-якої практики закінчувалося підсумковим контролем у формі захисту звітів та оцінювалося традиційною двобальною шкалою «зараховано» та «не зараховано» [221, с. 392–426].

Обсяг самостійної роботи майбутніх фахівців фармацевтичної галузі стано-

вив до 20 % (1102 години) від загального та передбачав зміни між суб'єктами навчання до таких, де викладач і майбутній фахівець є рівноправними, і водночас виховували самостійність у майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Особливістю спеціальних дисциплін є те, що обсяг самостійної роботи був збільшений від 25 % до 33 %, наприклад: фармакологія (25 %), фармацевтична хімія (27 %), технологія лікарських форм (27 %), токсикологічна хімія (31 %), фармакотерапія (32 %), організація та економіка фармації (33 %), медичне товарознавство (33 %). У навчальних планах 2015–2016 н.р., для прикладу, на самостійну роботу відводиться до 50 % год. [146, 11 с.]. Відсоток часу, який припадає на самостійну роботу майбутніх фахівців-фармацевтів, в інших країнах є ще вищим [322, 96 с.].

Графік освітнього процесу окресленого нами періоду, відповідно до навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання, складався з двох навчальних семестрів. Перевідні та державні іспити майбутні фахівці фармацевтичної галузі складали з таких дисциплін: органічна хімія (4-й семестр); аналітична хімія (4-й семестр); фармакогнозія (6-й семестр); технологія лікарських форм (8-й семестр); фармацевтична хімія (8-й семестр); організація і економіка фармації (8-й семестр).

Останній семестр випускного курсу передбачав, крім навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, підготовку до державної атестації та її проведення. Державна атестація випускників за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання ВМ(Ф)ЗО становила 3 тижні на п'ятому курсі. У ВМ(Ф)ЗО з метою проведення державної атестації наказами ректорів призначались комісії Міністерства охорони здоров'я УРСР про затвердження членів Державних випускних іспитових комісій на поточний навчальний рік та по дисциплінах затверджувався склад екзаменаторів цих комісій.

Комплексна атестація (від 1982 р. – науковий комунізм та фахові іспити за спеціальністю «Фармація») проводилась на визначення готовності фахівців фармацевтичної галузі до самостійної професійної діяльності перед Державним іспитом, який складався за єдиним переліком питань, затвердженим Головним управлінням навчальними закладами Мінздраву СРСР [299, 2 с.].

Серед основних тенденцій виокремимо таку: з 1989 р. при професійній підготовці фахівців-фармацевтів було розпочато проходження інтернатури (первинна спеціалізація) за такими фаховими напрямками: провізор, провізор-організатор, провізор-технолог і провізор-аналітик. Під час інтернатури навчання відбувалося в аптечних установах, затверджених як навчальні бази, під керівництвом відділу інтернатури і профільних кафедр. Кваліфікація провізора-спеціаліста з відповідної спеціальності присвоювалась випускникам після закінчення інтернатури.

Випускники ВМ(Ф)ЗО, розподілені на наукову роботу та ті, які вступали в аспірантуру, від проходження інтернатури звільнялися.

Метою введення інтернатури для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі було покращення практичної підготовки кваліфікованих фахівців із урахуванням потреб закладів фармацевтичного сектору системи охорони здоров'я України у провізорах. З метою організації інтернатури для фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО розроблялися методичні рекомендації з проведення інтернатури провізорів. Так, у Львівському державному медичному інституті було розроблено «Організаційно-методичні рекомендації з проведення інтернатури провізорів», які регламентували: права та обов'язки провізора-інтерна; основні положення, завдання, зарахування, перерозподіл на іншу базу, оплату праці інтернів; планування роботи та ведення документації в інтернатурі; основні вимоги до базової аптечної установи з підготовки провізорів-інтернів; організацію, керівництво та контроль інтернатури обласним виробничим об'єднанням «Фармація» та базовим аптечним підприємством; організацію, керівництво та контроль інтернатури фармацевтичним факультетом; форму та зміст основних документів, які повинен був заповнити провізор-інтерн за час навчання в інтернатурі: індивідуальний план, щоденник, а також інстанції, які здійснювали контроль за проходженням інтернатури: протокол засідання екзаменаційної комісії з проведення випускного іспиту, план роботи та перелік документації безпосереднього керівника провізорів-інтернів, звіт про перевірку стану підготовки провізорів-інтернів, план заходів виробничого об'єднання «Фармація» з проведення інтернатури на поточний навчальний рік, паспорт базової аптечної установи з підготовки провізорів-інтернів [98, 44 с.].

При професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в другій половині 1960-х рр. – до 1991 р. традиційні засоби навчання (підручники, посібники, методичні розробки до проведення практичних, семінарських та лабораторних занять, збірки ситуаційних задач та тестів) доповнилися новими, а саме, створювалися навчальні кінофільми з різних дисциплін. Окрім того, на цей період припадає публікація українською мовою перших підручників з основних навчальних дисциплін професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Варто також зазначити, що покращенню професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі даного періоду сприяло покращення кадрового забезпечення профільних кафедр за рахунок навчання в аспірантурі та докторантурі з фармацевтичних наук за спеціальностями 15.00.01 «Технологія ліків і організація фармацевтичної справи» та 15.00.02 «Фармацевтична хімія і фармакогнозія». Окрім того, успішно працювали наукові школи в різних наукових напрямках: фармацевтична хімія, токсикологічна хімія, біологічна хімія, загальна хімія, технологія ліків, фармакогнозія, організація та економіка фармації [212, с. 167].

Загалом зміст, форми, методи та організація професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України у другій половині 1960-х рр. – до 1991 рр. були спрямовані на формування фахівця, здатного до самостійної професійної діяльності у галузі. Було започатковано новий підхід до розробки інтерактивних форм навчання при викладанні фахово-зорієнтованих та спеціальних дисциплін, а також запроваджено нові форми та методи контролю теоретичних знань майбутніх фахівців та розширено професійні компетенції майбутніх фахівців фармацевтичної галузі й науково-педагогічних працівників [66, с. 408–409].

Таким чином, за цей період, поряд із розвитком інших галузей науки, було здійснено значний крок у розвитку фармацевтичної освіти та професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі. У постійному оновленні перебувало змістове та фахове наповнення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р.

Таким чином, визначено загальні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р., до яких

віднесено: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора; безоплатність навчання в усіх закладах УРСР; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл: (інститути, технікуми, училища); зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До особливих тенденцій віднесено: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО до 5 років; інваріативність навчальних програм; організація польової, пропедевтичної, навчальної та виробничої практики при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі по програмам, затвердженим Міністерством охорони здоров'я СРСР в 1968 р.; інтеграція та послідовність викладання суміжних дисциплін у зв'язку з уведенням нового плану п'ятирічного навчання; удосконалення освітнього процесу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за рахунок видання методичних вказівок типографським шляхом та перехід від програмованого контролю знань до програмованого навчання майбутніх фахівців, використання новітніх інформаційних технологій; введення для випускників технікумів і училищ стажування строком до одного року за місцем призначення, з метою одержання молодими фахівцями практичних організаційних навичок; докорінна перебудова освітнього процесу на основі вимог закладів вищої освіти і єдиної методичної системи з метою створення національної системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; реалізація принципу науковості та дослідницького компонента за рахунок виконання 5-ти курсових проектів, організації наукових студентських гуртків, запровадження проведення всеукраїнських студентських олімпіад; збільшення кількості навчальних дисциплін із 25 до 34 за спеціальністю «Фармація» за рахунок введення нових «Латинська мова», «Патологія», «Перша долікарська допомога», «Громадянська допомога», «Гігієна», «Фармакотерапія», «Вступ до спеціальності» і 7 обов'язкових спеціальних курсів; посилення медико-біологічної та еконо-

мічної складової за рахунок збільшення кількості годин, які відводилися на вивчення блоку спеціальних дисциплін; поєднання теоретичної та практичної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за рахунок відкриття навчально-виробничих аптек; рух до збільшення обсягу самостійної роботи майбутніх фахівців від 25 %(1982) до 33 %; запровадження державних перевідних іспитів; оновлення спеціальної дисципліни «Технологія лікарських форм» у навчальних програмах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за рахунок розподілення на дві значні за обсягом годин дисципліни «Аптечна технологія ліків» та «Технологія лікарських препаратів промислового виробництва»; введення інтернатури для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з метою покращення практичної підготовки кваліфікованих фахівців із урахуванням потреб закладів фармацевтичного сектору системи охорони здоров'я України у провізорах; неперервність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі упродовж всього життя. До специфічних тенденцій віднесено такі, як: організація суспільно-політичної практики в «Школі основ організаторської та виховної роботи у виробничому колективі»; введення атестації майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на всіх курсах по всіх кафедрах на 5, 10, 15-му тижнях навчання у зимовому та весняному семестрах у ВМ(Ф)ЗО УРСР; факультативне вивчення навчальних дисциплін: «Фізичне виховання», «Іноземна мова», «Марксистсько-ленінська етика», «Марксистсько-ленінська естетика», «Радіаційна гігієна», «Радянське право».

Висновки до шостого розділу

На підставі узагальнення джерельної бази дослідження встановлено, що для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у зазначений період характерним є: збільшення мережі та контингенту майбутніх фахівців фармацевтичної галузі по ВМ(Ф)ЗО України як на денній, так і на заочній формі навчання, а також на вечірньому відділенні; покращення якісного складу професорсько-викладацького складу ВМ(Ф)ЗО; зростання мережі та контингенту підготовчого відділення професійної підготовки майбутніх фахівців для сфери охорони здо-

ров'я при ВМ(Ф)ЗО УРСР; зростання мережі та контингенту учнів по середніх медичних (фармацевтичних) закладах освіти України на фармацевтичному відділенні; зростання чисельності спеціалістів фармацевтичної галузі; розвиток аптечної мережі та організація міжлікарняних аптек в УРСР, які вимагали професійно підготовлених фахівців фармацевтичної галузі для надання якісної фармацевтичної допомоги населенню держави.

Подано принципи радянської системи народної освіти при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р., які забезпечували істинну реальну рівність в отриманні фармацевтичної освіти всіх без винятку громадян. Показано, що професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі України проводилася у строгій відповідності з навчальними планами 5-річного навчання, затвердженими Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та Міністерством охорони здоров'я СРСР для ВМ(Ф)ЗО.

Розкрито тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р., які визначалися державною політикою у сфері науки, рівнем соціально-економічного розвитку держави, станом здоров'я населення та рівнем надання йому фармацевтичної допомоги, станом фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я в цілому, її науковим та освітнім потенціалом. Визначено загальні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у другій половині 1960-х рр. – до 1991 р., до яких віднесено: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора; безоплатність навчання в усіх закладах УРСР; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл: інститутути, технікуми, училища; зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До особливих тенденцій віднесено: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО до 5 років (з 1973); інваріативність навчальних програм; ор-

ганізація польової, пропедевтичної, навчальної та виробничої практики при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі по програмам, затвердженим Міністерством охорони здоров'я СРСР в 1968 р.; інтеграція та послідовність викладання суміжних дисциплін у зв'язку з введенням нового плану п'ятирічного навчання (з 1973); удосконалення освітнього процесу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за рахунок видання методичних вказівок типографським шляхом та перехід від програмованого контролю знань до програмованого навчання майбутніх фахівців, використання новітніх інформаційних технологій (з 1973); введення для випускників технікумів і училищ стажування строком до одного року за місцем призначення, з метою одержання молодими фахівцями практичних організаційних навичок (1973); докорінна перебудова освітнього процесу на основі вимог закладів вищої освіти і єдиної методичної системи з метою створення національної системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (з 1982); реалізація принципу науковості та дослідницького компонента за рахунок виконання 5-ти курсових проектів, організації наукових студентських гуртків (з 1982), запровадження проведення всеукраїнських студентських олімпіад (з 1986); збільшення кількості навчальних дисциплін із 25 до 34 за спеціальністю «Фармація» за рахунок введення нових «Латинська мова», «Патологія», «Перша долікарська допомога», «Громадянська допомога», «Гігієна», «Фармакотерапія», «Вступ до спеціальності» і 7 обов'язкових спеціальних курсів (1982); посилення медико-біологічної та економічної складової за рахунок збільшення кількості годин, які відводилися на вивчення блоку спеціальних дисциплін (з 1982 р. – 50 %); поєднання теоретичної та практичної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за рахунок відкриття навчально-виробничих аптек (1987); рух до збільшення обсягу самостійної роботи майбутніх фахівців від 25 % (1982) до 33 % (1987); запровадження державних перевідних іспитів (1987); оновлення спеціальної дисципліни «Технологія лікарських форм» у навчальних програмах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за рахунок розподілення на дві значні за обсягом годин навчальні дисципліни «Аптечна технологія ліків» та «Технологія лікарських препаратів»

промислового виробництва» (з 1990); введення інтернатури для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з метою покращення практичної підготовки кваліфікованих фахівців із урахуванням потреб закладів фармацевтичного сектору системи охорони здоров'я України у провізорах (1989); неперервність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі упродовж всього життя. До специфічних тенденцій віднесено такі, як: організація суспільно-політичної практики в «Школі основ організаторської та виховної роботи у виробничому колективі» (з 1972); введення атестації майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на всіх курсах по всіх кафедрах на 5, 10, 15-му тижнях навчання у зимовому та весняному семестрах у ВМ(Ф)ЗО УРСР (з 1974); факультативне вивчення навчальних дисциплін: «Фізичне виховання», «Іноземна мова», «Марксистсько-ленінська етика», «Марксистсько-ленінська естетика», «Радіаційна гігієна» (з 1973), «Радянське право» (з 1987).

Узагальнення вищезазначеного дає змогу схарактеризувати період другої половини 1960-х рр. – 1991 р. як період модернізації й ідеологізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

РОЗДІЛ 7.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В 1991 р. – ДО 2017 р.

У розділі проаналізовано соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, мережу фармацевтичних закладів освіти, зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, визначено тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в 1991 р. – до 2017 р., виокремлено перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду.

7.1. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Основними напрямками розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в 1990-х рр. – до 2017 р. є забезпечення потрібних для держави науково обґрунтованих обсягів професійної підготовки фахівців, забезпечення належною кількістю фахівців фармацевтичного сектору системи закладів охорони здоров'я тощо.

Ефективна кадрова політика фармацевтичного сектору системи охорони здоров'я була та залишається однією з найважливіших складових реформування фармацевтичної галузі, оскільки тільки якісно професійно підготовлені фахівці можуть здійснити реформи в системі охорони здоров'я на межі тисячоліть.

Знання про оновлення теорії і практики професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в інших країнах протягом усього часу давали можливість, з урахуванням вітчизняних традицій, використовувати цей досвід в умовах модернізації освітньої системи в Україні, відстежувати генезис багатьох педагогічних теорій та концепцій.

Головна увага під час професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в 1990-х рр. – до 2017 р. приділялась аналізу позитивних й негативних нас-

лідків зарубіжного освітянського досвіду, що надавало можливість глибше осмислювати власні проблеми, попереджувати помилки й прорахунки, підвищувати ефективність діяльності вітчизняної системи фармацевтичної освіти та використання світового досвіду.

Модернізація фармацевтичної освіти, починаючи з 1990-х рр., була не тільки спрямована на оновлення змісту, форм і методів, а й торкалася самого розуміння професійної підготовки фахівців як неперервної, спрямованої на формування творчої особистості, здатної до саморозвитку та навчання впродовж життя.

Для вирішення проблем безперервного професійного розвитку фахівців фармацевтичної галузі України в 1990-х рр. необхідно було вдосконалити нормативно-правову базу щодо системи безперервної післядипломної освіти фахівців фармації, а також її механізмів реалізації, послідовності методів та форм навчання тощо, та переглянути і сформулювати єдині вимоги для фахівців фармації в усіх ланках фармацевтичної галузі (включаючи фармацевтичні підприємства, наукові установи, службу контролю якості лікарських засобів).

Фахівець фармацевтичної галузі повинен був знати основні категорії фармацевтичної науки, теоретичні основи й закономірності функціонування фармації, розуміти механізми й принципи прийняття й реалізації організаційних та управлінських рішень у фармацевтичній галузі, що сприяло загалом найціннішому – збереженню та зміцненню здоров'я нації.

Вивчення та аналіз джерельної бази дослідження з метою визначення соціально-економічних умов професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в 1990-х рр. не дозволяє залишити поза увагою динаміку розвитку Міністерства освіти і науки України.

Міністерство народної освіти України було ліквідоване згідно з Указом Президента № 2 від 12 грудня 1991 р., але фактично воно ще функціонувало до травня 1992 р. XX ст. Згідно з Указом Президента України № 98 від 25.02.1992 р. на базі ліквідованих Міністерства народної освіти України й Міністерства вищої освіти України було створено Міністерство освіти України.

Зауважимо, що згідно зі штатним розписом на 01.06.1993 р. структура

центрального апарату управління Міносвіти України була наступна [411, арк. 2–3]: Управління справами; Головне управління акредитації закладів освіти; Управління змісту базової освіти; Управління змісту фахової освіти; Управління дошкільних та інтернатних закладів; Управління шкіл; Управління професійних навчальних закладів; Управління вищих навчальних закладів; Управління виховної роботи; Управління керівного персоналу й атестації науково-педагогічних працівників (робота аспірантури та докторантури); Управління післядипломної освіти; Управління науки і технологій; Фінансово-економічне управління; Управління впровадження наукових розробок; Управління міжнародного співробітництва; Управління соціального розвитку; Управління постачання та виробництва; Управління бухгалтерського обліку і контролю.

Міносвіти України було ліквідоване згідно з Указом Президента № 1523/99 від 15 грудня 1999 р., але фактично ще функціонувало до квітня 2000 р. XX ст.

В 1990-х рр. було організовано навчальний процес на підготовчих відділеннях для подальшої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі згідно з Інструктивним листом Міністерства вищої освіти УРСР № 210/4-546 від 14.10.1991 р. «Про планування і організацію учбового процесу на підготовчих відділеннях при вузах» [627, арк. 16].

Українською фармацевтичною академією (лист до Начальника Головного управління навчальних закладів, кадрів і науки МОЗ України № 878-18 від 08.06.1993 р.) згідно з умовами цільового прийому з районів, що зазнали радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, по запитах ОВО «Фармація» рішенням приймальної комісії (протокол № 7 від 25.05.1993 р.) було виділено 13 місць для цільового прийому з метою професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, а саме: з Київської області – 5; з Рівненської області – 3; з Вінницької області – 5 [633, арк. 11].

Уже 1994–1995 н.р. оголошення про умови прийому до фармацевтичної академії з метою професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі були розміщені в газеті «Фармація України», на адресу всіх ОВО «Фармація» були розіслані листи з інформацією про поновлення набору на заочне відділення. В Україн-

ській фармацевтичній академії 21 травня 1994 р. був проведений «День відкритих дверей». Майбутні фахівці зустрічалися з керівництвом фармацевтичної академії, мали змогу познайомитись з кафедрами, навчальними та науковими лабораторіями. Протягом року при фармацевтичній академії діяли вечірні та заочні підготовчі курси. У період з 4.07.1994 по 16.07.1994 р. працювали двотижневі підготовчі курси з хімії й біології [634, арк. 124; 636, арк. 23; 637, арк. 81].

Міністерство охорони здоров'я України, відповідно до Положення про МОЗ України (п. 1) – головний орган у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, формуванні державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, протидії ВІЛ-інфекції / СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням.

Як зазначено в Положенні про МОЗ України (4, п. 6.12), міністерство визначає вимоги до професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації медичних, фармацевтичних та науково-педагогічних працівників галузі, формує обсяги державного замовлення на підготовку медичних і фармацевтичних працівників відповідно до потреб галузі, здійснює організацію підвищення кваліфікації зазначених працівників у сфері охорони здоров'я [191].

Саме тому МОЗ України було надіслано лист на ВМ(Ф)ЗО МОЗ України від 22.09.2014 за № 08.01-47 / 27468 щодо реалізації наказу МОН України від 17.09.2014 № 1050 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу МОН України від 30.12.2005 № 774» та перспектив розвитку медичної та фармацевтичної освіти [332, с. 1], а також розроблені пропозиції ВМ(Ф)ЗО, а саме:

- розробка дієвих механізмів переходу на 600 годин навчального навантаження на 1,0 ставку науково-педагогічного працівника з урахуванням особливостей фармацевтичної освіти;

- передбачити зменшення загальної кількості аудиторних годин насамперед за рахунок практичних (семінарських) занять з усіх дисциплін та збільшити кількість годин на самостійну роботу майбутніх фахівців;

- провести перерозподіл навантаження за циклами підготовки за рахунок зменшення навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- розглянути можливість відновлення заліково-екзаменаційних сесій та форми контролю з окремих навчальних дисциплін у формі іспиту;
- переглянути систему оцінювання навчальних дисциплін та поділу невеликих за обсягом дисциплін на окремі модулі;
- зберегти уніфікований підхід до розробки навчальних планів та навчальних програм та провести їх оновлення.

Ураховуючи вищезазначене, початкові плани професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України побудовано за Європейською кредитно-трансферною акумуляційною системою, але форми організації освітнього процесу та контролю з кожної навчальної дисципліни визначаються самостійно ВМ(Ф)ЗО за рішенням Вченої ради ВМ(Ф)ЗО МОЗ України. Оцінювання навчальних дисциплін має здійснюватися згідно із «Інструкцією щодо оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах упровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу», яка була затверджена МОЗ України 15 квітня 2014 року [86, 13 с.].

З поширенням у світі нових інформаційних і технічних засобів доставки навчального матеріалу, насамперед з появою Інтернет, у вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти склалися передумови появи і розвитку нового напрямку в освіті – дистанційного навчання, що ґрунтується на комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях.

Головною метою дистанційного навчання є надання однакових освітніх можливостей населенню в будь-яких районах країни за допомогою інформаційних і телекомунікаційних засобів, а також підвищення якісного рівня вищої фармацевтичної освіти за рахунок більш активного використання наукового та освітнього потенціалу провідних освітніх установ.

Значні зміни в соціально-економічних відносинах в українському суспільстві зумовлюють потребу в підготовці фахівців фармацевтичної галузі нових, не

традиційних для регіону, спеціальностей. Тому виникає значна кількість філій, центрів та інших структурних підрозділів провідних університетів, що збільшує різноманіття напрямів та форм надання освітніх послуг, уможливорює безпосередньо в регіоні здобути освіту, що актуалізує соціальний аспект проблеми [141, 460 с.; 142, 494 с.].

Відкриття у 1999 р. спеціальності «Якість, стандартизація та сертифікація» співпало із загальносвітовими тенденціями інтенсифікації процесів економічного розвитку, захисту прав споживачів, підвищення якості продукції та іміджу національних товаровиробників.

Питання якості – одне з найважливіших питань фахівців фармацевтичної галузі, тому надзвичайно важливою є державна підтримка ВМ(Ф)ЗО, які впроваджують сучасні методи професійної підготовки, розробляють навчальні програми з елементами інноваційних технологій, готують кваліфікованих фахівців [108, с. 3–4].

Для якісної професійної підготовки фармацевтичних кадрів постійно проводилася робота МОЗ України над забезпеченням:

- якісного конкурсного набору майбутніх фахівців на I курс;
- виховання в майбутніх фахівців патріотизму та національної свідомості, милосердя та духовності;
- наявності відповідного кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення;
- ефективної організації, інформатизації та управління освітнім процесом;
- створення мережі університетських лікарень та клінік;
- ефективного контролю за якістю навчання [265, с. 93–96].

Відповідно до головної теми «Знехтувати безпекою та якістю – означає йти ризикованим шляхом» 71-го конгресу Міжнародної фармацевтичної федерації (3–8 вересня 2011 р.) основним напрямом визнано забезпечення безпеки пацієнтів шляхом належного виконання фахівцями фармацевтичної галузі своїх обов’язків у розробленні, виробництві, забезпеченні якості та розподіленню ліків [209, с. 140].

Діяльність вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти в умовах ін-

теграції у світовий освітній простір відбувається під інтенсивним впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників – демографічних, соціально-економічних, політичних.

Ураховуючи світовий досвід та вимоги Всесвітньої федерації медичної освіти у вітчизняних ВМ(Ф)ЗО створено нове освітньо-виховне середовище за рахунок комплексної, організаційної, інформаційно-технічної модернізації, удосконалення та оновлення змісту фармацевтичної освіти, перепідготовки науково-педагогічних працівників.

Рівень досягнень професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі визначається багатьма чинниками та станом соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку суспільства, науковими здобутками у фармації, хімії, біології та медицині, а також використанням знань природничих й технічних наук.

Ми повністю погоджуємося з думкою відомих фахівців фармацевтичної науки (О. П. Волосовець, Л. І. Вишневська, Д. С. Волох, О. П. Гудзенко, Г. В. Дзяк, В. М. Запорожан, Б. С. Зіменковський, Р. Б. Лесик, Є. М. Нейко, М. Л. Сятиня, В. В. Трохимчук, Я. В. Цехмістер, В. П. Черних, та ін.), що серед усіх видів фармацевтичної та медичної допомоги найбільший відсоток (80–85 %) за статистикою ВООЗ відводиться лікам, які є основним фактором, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я людини.

Саме завдяки розвитку фармацевтичної науки та фармацевтичної галузі, а також відкриттю й широкому застосуванню нової групи ліків, які впливають на нервову, серцево-судинну, кровотворну системи, органи травлення, залози внутрішньої секреції, вдалося перемогти чимало недугів й інфекційних захворювань [316, с. 7].

Модернізація діючих вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти в Україні та утворення нових, на нашу думку, є природною відповіддю науковців системи вищої фармацевтичної освіти на задоволення потреб суспільства у високоякісній освіті, освіті протягом усього життя, освіті інноваційного характеру, що відповідає змісту соціально-економічних та суспільно-політичних перетворень як у глобальному та національному, так і в регіональному вимірах.

7.2. Характеристика мережі фармацевтичних закладів освіти

Досліджуючи архівні матеріали з метою характеристики мережі фармацевтичних закладів освіти у 1990-х рр. варто відмітити, що в медичні (фармацевтичне) училища зазначеного нами періоду в першу чергу з метою професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі зараховувались особи, які не проходили в фармацевтичний або медичний інститут по конкурсу та які мали право бути зарахованими без співбесіди згідно наказу Мінвузу України № 123 від 22.05.1991 р. і листа МОЗ України № 8.02-31/660 від 30.07.1991 р. [629, арк. 20].

План прийому до медичних (фармацевтичного) училищ МОЗ України за спеціальністю «Фармацевтична справа» для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на 1992–1993 н.р. становив по областях України – 630 учнів (табл. 7.1) [630, арк. 1–4].

Таблиця 7.1

План прийому до середніх медичних (фармацевтичного) навчальних закладів за спеціальністю «Фармацевтична справа» по областях України на 1992 р.

№ п/п	Найменування областей України	План прийому
1	Дніпропетровська область	60
2	Донецька область	60
3	Житомирська область	270
4	Кримська область	30
5	Луганська область	60
6	Одеська область	30
7	Сумська область	30
8	Херсонська область	30
9	м. Київ	60
Всього		630

Джерело: [630, арк. 1–4]

Як видно з табл. 7.1, найбільша кількість фахівців отримувала професійну підготовку в медичних (фармацевтичному) училищах Житомирської, Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей.

Житомирське фармацевтичне училище було ВНЗ першого рівня акредитації відповідно до рішення ДАК від 09.07.2002 р., протокол № 40 та мало право видачі випускникам дипломів про вищу освіту державного зразка.

Право впровадження освітньої діяльності, яка пов'язана з наданням освіти на рівні кваліфікованих вимог до підвищення кваліфікації зі спеціальності «Фармація» училищу було надано відповідно до рішення ДАК МОН України від 20.02.2000 р., протокол № 25.

Фармацевтичне училище забезпечує молодшими спеціалістами фармацевтичну галузь охорони здоров'я України, крім того, випускники училища стали провідними спеціалістами галузі, науковцями, деканами, завідувачами кафедр фармацевтичних факультетів ВМ(Ф)ЗО, керівниками аптечних установ та лікувально-профілактичних закладів. Навчально-матеріальна база фармацевтичної спеціальності визнана міцною і кращою серед ВЗО України. Відповідно до наказу МОН України на базі училища було створено робочу групу з розробки Державного стандарту за спеціальністю «Фармація».

З 2003–2004 н.р. було розпочато спільну ступеневу підготовку на фармацевтичному факультеті Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова й Житомирського фармацевтичного училища ім. Г. С. Протасевича провізорів (заочна форма навчання, термін навчання 4,5 року), за участю науково-педагогічних працівників Українського фармацевтичного університету (м. Харків), науково-педагогічних працівників Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, методичних об'єднань викладачів ВНЗ.

Рішенням I Всеукраїнського з'їзду медичних і фармацевтичних спеціалістів (вересень, 1999 р.) училище затверджено як методичний Центр післядипломної освіти фармацевтів України. З 2000 р. за розпорядженням Міністерства охорони здоров'я України фармацевтичне училище стало базою проведення Всеукраїнських конкурсів фахової майстерності серед студентів ВМ(Ф)ЗО України зі спеціальності «Фармація».

На XII сесії Житомирської обласної ради XXIV скликання 23.03.2004 р. було прийняте рішення про реорганізацію Житомирського фармацевтичного училища ім. Г.С. Протасевича в Житомирський фармацевтичний коледж ім. Г.С. Протасевича [91, с. 249–257].

Мережу та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичному)

училищах денного відділення Міністерства охорони здоров'я України для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на початок 1992–1993 н.р. (по областях Вінницька – Кіровоградська та Республіці Крим) на базі неповної середньої школи представлено в табл. 7.2 [622, арк. 1].

Таблиця 7.2

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичному) училищах денного відділення МОЗ України на поч. 1992–1993 н.р.
(на базі неповної середньої школи)

№ п/п	Назва спеціальності (напрямків підготовки)	Коди спеціальностей	Навчалось на курсах				Всього	Одержали направлення на роботу
			1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Сестринська справа	0408	5693	8480	8790	3275	26238	7166
2	Лікувальна справа	0401	2863	4063	4184	–	11110	4381
3	Лабораторна діагностика	0407	599	746	755	116	2216	659
4	Гігієна, санітарія, епідеміологія	0403	66	157	147	–	370	282
5	Фармація	0405	2	248	310	32	592	117
6	Стоматологія ортопедична	0406	37	38	31	28	134	26
7	Медична оптика	0409	31	30	27	60	148	11
8	Монтаж, технічне обслуговування та ремонт медобладнання	1906	125	125	88	24	362	20
9	Технічне обслуговування устаткувань.	1712	30	28	27	70	155	16
10	Експлуатація автоматизованих систем	2203	30	59	51	21	161	29
11	Електрохімічні покриття	2503	–	30	22	50	102	
12	Аналітичний контроль якості	3306	61	65	55	30	211	2
13	Охорона навколишнього середовища	0601	30	60	49	–	139	–
Всього			9567	14129	14536	3706	41938	12709

Джерело: [622, арк. 1]

Зі всієї кількості учнів медичних (фармацевтичного) училищ на базі неповної середньої школи лише 1,41 % становили майбутні фармацевти (табл. 7.2).

Мережу та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичному) училищах денного відділення Міністерства охорони здоров'я України з метою професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі на початку 1992–1993 н.р. (по областях Вінницька, Кіровоградська та Республіці Крим) на базі середньої школи представлено в табл. 7.3 [631, арк. 2].

Таблиця 7.3

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних (фармацевтичному) училищах денного відділення МОЗ України на поч. 1992–1993 н.р.

(на базі середньої школи)

№ п/п	Назва спеціальності (напрямків підготовки)	Навчалоя на курсах				Всього	Одержали направлення на роботу
		1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Сестринська справа	–	8670	7877	–	16547	6143
2	Лікувальна справа	–	2989	2568	2192	7749	2275
3	Лабораторна діагностика	–	884	653	–	1537	613
4	Акушерська справа	–	2080	2420	2249	6749	2085
5	Гігієна, санітарія, епідеміологія	–	494	457	456	1407	431
6	Фармація	–	499	534	–	1033	326
7	Стоматологія ортопедична	–	1161	1301	–	2462	1192
8	Стоматологія	–	125	88	–	213	–
9	Медична оптика	–	35	32	24	91	18
10	Монтаж, технічне обслуговування та ремонт медобладнання	–	34	29	27	90	16
11	Виробництво виробів з полімерних матеріалів	–	31	29	24	84	15
Всього		–	17002	15988	4972	37962	13114

Джерело: [631, арк. 2]

Із загальної кількості учнів медичних (фармацевтичного) училищ України, на базі середньої школи 2,72 % становили майбутні фармацевти. Таким чином, кількість майбутніх фармацевтів на базі середньої школи в медичних (фармацевтичному) училищах України була удвічі більше порівняно з кількістю майбутніх фармацевтів на базі неповної середньої школи (див. табл. 7.2 та 7.3).

Усього за планом було прийнято в медичні (фармацевтичне) училища (по

областях Вінницька – Кіровоградська та Республіці Крим) Міністерства охорони здоров'я України для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на початок 1992–1993 н.р. – 79830 учнів, з них: на 1 курсі – 9567; на 2 курсі – 31131; на 3 курсі – 30524; на 4 курсі – 8608.

Мережа та контингент медичних (фармацевтичного) училищ за спеціальністю «Фармацевтична справа» на теренах країни з підготовки фахівців для фармацевтичної галузі на початку 1992–1993 н.р. (по областях Вінницька – Кіровоградська та Республіці Крим) наведені в табл. 7.4.

Таблиця 7.4

Мережа та контингент медичних (фармацевтичного) училищ (технікуму) за спеціальністю «Фармацевтична справа» в Україні на початок 1992–1993 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Спеціальність	Учнів по курсах			Всього учнів	Направлено на роботу
			1 курс	2 курс	3 курс		
1	Стахановське базове медичне училище	Фармацевтична справа	–	66	62	128	55
2	Криворізьке медичне училище		–	34	57	91	55
3	Горлівське медичне училище		–	32	30	62	7
4	Житомирське фармацевтичне училище ім. Г.С. Протасевича		17	120	120	241	43
5	Кіровоградське медучилище		–	–	33	33	9
6	Глухівське медичне училище		16	62	61	124	44
7	Київське медучилище № 2		–	33	93	126	44
8	Харківське медучилище № 1		–	–	–	31	7
9	Харківський хіміко-фармацевтичний технікум		–	60	35	95	5
10	Херсонське медичне училище		–	–	36	36	3
Всього			33	407	527	967	272

Джерело: [638, арк. 3–56; 639, арк. 2–60]

Отже, найбільшу кількість фармацевтів було підготовлено в зазначений вище період у Житомирському фармацевтичному училищі ім. Г.С. Протасевича, Стахановському базовому медичному училищі та Київському медичному училищі № 2 (табл. 6.4).

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних середніх навчаль-

них закладах денного відділення Міністерства охорони здоров'я УРСР на початку 1992–1993 н.р. (по областях Львівська – Чернігівська та м. Севастополь) на базі середньої школи наведені в табл. 7.5 [632, арк. 1].

Таблиця 7.5

Мережа та контингент за спеціальностями по медичних середніх навчальних закладах денного відділення МОЗ УРСР на початок 1992–1993 н.р.
(на базі середньої школи)

№ п/п	Назва спеціальності (напрямів підготовки)	Навчалоя на курсах				Всього	Одержали направлення на роботу
		1 курс	2 курс	3 курс	4 курс		
1	Акушерська справа	–	30	–	–	30	–
2	Гігієна, санітарія, епідеміологія	–	60	59	70	189	52
3	Стоматологія ортопедична	–	64	115	–	179	109
4	Лабораторна діагностика	–	90	90	–	180	63
5	Сестринська справа	–	303	327	–	630	246
6	Сестринська справа спец. по педіат.	–	151	163	–	314	112
Всього		–	547	591	70	1208	470

Джерело: [632, арк. 1]

По областях Львівська – Чернігівська та м. Севастополь на базі середньої школи на початок 1992–1993 н.р. за спеціальністю «Фармація» професійна підготовка не відбувалась (табл. 7.5).

Аналіз архівних джерел показав, що у 1992–1993 н.р. на вечірньому та заочному відділеннях медичних училищ України учнів за спеціальністю «Фармація» з метою професійної підготовки фахівців для фармацевтичної галузі не було [623, арк. 1–52].

Щодо плану прийому до медичних (фармацевтичних) середніх навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю «Фармацевтична справа» для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на 1994–1995 н.р., то він збільшився та становив по областях України – 450 учнів (табл. 7.6) [626, арк. 1-6].

Найбільша кількість фармацевтів у 1994-1995 н.р. професійну підготовку отримувала в Житомирському фармацевтичному училищі ім. Г.С. Протасевича, Горлівському медичному училищі, Стахановському медичному училищі та в Харківському хіміко-фармацевтичному технікумі (табл. 7.6).

Таблиця 7.6

План прийому до медичних (фармацевтичного) середніх навчальних закладів за спеціальністю «Фармацевтична справа» по областях України на 1994–1995 н.р.

№ п/п	Найменування областей України	План прийому
1	Дніпропетровська область (Криворізьке медучилище № 1)	30
2	Донецька область (Горлівське медучилище)	60
3	Житомирська область (Житомирське фармацевтичне училище)	180
4	Луганська область (Стахановське медучилище)	60
5	Одеська область (Одеське медучилище № 3)	30
6	м. Київ (Київське медичне училище № 2)	30
7	Харківська область (Харківський хіміко-фармацевтичний технікум)	60
Всього		450

Джерело: [626, арк. 1–6]

Що стосується підготовки фахівців з вищою фармацевтичною освітою, то мережа та контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України по ВМ(Ф)ЗО УРСР на початку 1992–1993 н.р. представлено в табл. 7.7 [624, арк. 1–18].

Таблиця 7.7

Мережа та контингент майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України по ВМ(Ф)ЗО УРСР на початок 1992–1993 н.р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Майбутні фахівці по курсах					Всього майбутніх фахівців	Фактичний випуск
		1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс		
1	Львівський державний медичний інститут	166	215	193	206	235	1015	223
2	Запорізький державний медичний інститут	252	347	317	328	333	1577	287
3	Харківський державний фармацевтичний інститут (фармацевтичний факультет)	340	325	426	396	413	1900	333
4	Харківський державний фармацевтичний інститут (факультет промислової фармації)	60	–	–	–	–	60	–
5	Харківський державний фармацевтичний інститут (заочне навчання)	–	76	192	236	240	744	150
Всього		818	963	1128	1166	1221	5296	993

Джерело: [624, арк. 1–18]

Таким чином, 51,06 % фахівців фармацевтичної галузі України на початку 1990-х рр. отримували професійну підготовку в Харківському державному фармацевтичному інституті (табл. 7.7).

В 1997 р. у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця був створений фармацевтичний факультет (наказ МОЗ України № 125 від 19.05.98) [48, с. 362]. План прийому майбутніх фахівців галузі на I курс ВМ(Ф)ЗО України на фармацевтичний факультет спеціальності «Фармація» в 1993–1994 н.р. представлено у табл. 7.8 [625, арк. 1].

Таблиця 7.8

План прийому на I курс ВМ(Ф)ЗО України в 1993–1994 н.р.

№ п/п	Назва вищого медичного (фармацевтичного) навчального закладу	Всього майбутніх фахівців
1	Львівський медичний інститут	120
2	Запорізький медичний інститут	200
3	Українська фармацевтична академія	200
Всього		520

Джерело: [625, арк. 1]

У 1994–1995 н.р. був збільшений план прийому майбутніх фахівців галузі (580 осіб) на I курс ВМ(Ф)ЗО України на фармацевтичний факультет (табл. 7.9).

Таблиця 7.9

План прийому на I курс ВМ(Ф)ЗО України в 1994–1995 н.р.

№ п/п	Назва вищого медичного (фармацевтичного) навчального закладу	Всього майбутніх фахівців
1	Львівський медичний інститут	120
2	Запорізький медичний інститут	200
3	Українська фармацевтична академія	260
Всього		580

Джерело: [634, арк. 124; 636, арк. 23; 637, арк. 81]

Усього для професійної підготовки фахівців галузі на факультет «Фармація» Української фармацевтичної академії було подано 339 заяв (12 груп), на факультет «Промислова фармація» – 115 заяв (4 груп), на заочне відділення – 40 заяв (2 групи). Конкурс майбутніх фахівців фармацевтичної галузі становив відповідно 1,7 на факультеті «Фармація» і 1,92 на «Промисловій фармації» [635, арк. 15–17].

План набору на факультет «Промислова фармація» Української фармацевтичної академії з метою професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі становив 60 осіб (чоловіків – 11, жінок – 49; українців – 44, росіян – 16).

На 1 курс факультету «Фармація» було зараховано 200 осіб (чоловіків – 32, жінок – 168; українців – 155, росіян – 40, інших національностей – 5) [636, арк. 23].

У Запорізькому медичному інституті в 1994–1995 н.р. на фармацевтичний факультет конкурс після вступних іспитів становив 1,23 особи на місце [637, арк. 81].

У Львівському медичному інституті в 1994–1995 н.р. на фармацевтичний факультет конкурс після вступних іспитів становив 1,3 особи на місце (подано було 152 заяви). Усього на фармацевтичному факультеті було виділено 120 місць для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі [634, арк. 124].

У Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця із січня 2001 р. було розпочато заочну професійну підготовку майбутніх фахівців фармацевтичної галузі – провізорів.

Із 2010 року було розпочато професійну підготовку майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Технологія парфумерно-косметичних засобів», а також здійснено перший випуск фахівців англійської форми навчання [48, с. 39; 164, с. 10–11].

Забезпеченість населення України фахівцями фармацевтичної галузі за 1995–2007 рр. відображена в табл. 7.10 [123, с. 19].

Таблиця 7.10

Забезпеченість населення України провізорами й фармацевтами у 1995–2007 рр.

Роки	Кількість провізорів		Кількість фармацевтів	
	Осіб	на 10 000 населення	Осіб	на 10 000 населення
1995	17 126	3,4	19 736	3,9
2000	16 347	3,3	18 131	3,7
2001	17 560	3,6	21 794	4,5
2003	17 722	3,7	23 382	4,9
2005	16 520	3,5	22 264	4,8
2006	16 531	3,6	22 257	4,8
2007	15 777	3,4	21 745	4,7

Джерело: [126, с. 19]

Таким чином, у 1990-х рр. найбільша кількість фахівців для фармацевтичної галузі (фармацевтів) отримувала професійну підготовку в Житомирському фармацевтичному училищі ім. Г. С. Протасевича, Стахановському медичному училищі та в Харківському хіміко-фармацевтичному технікумі.

Найбільше фахівців фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою професійну підготовку отримувала в Запорізькому медичному інституті та в Українській фармацевтичній академії [242, с. 33–36].

Професійна підготовка фахівців для галузі охорони здоров'я в Україні станом на 2008 р. здійснювалася у ВМ(Ф)ЗО МОЗ України – серед них 64 медичних та фармацевтичних коледжів, 49 медичних училищ, два інститути медсестринства, 17 медичних університетів (академій), сім з яких мають статус національних та Національний фармацевтичний університет.

У ВМ(Ф)ЗО МОЗ України станом на 2008 р. навчалося 24144 майбутніх фахівців за державним замовленням, 30734 за контрактною формою навчання, 12336 за заочною формою навчання із спеціальності «Фармація» та 16164 іноземних громадян з 98 країн світу [126, с. 20].

Підготовка фахівців для фармацевтичної галузі України здійснювалася в 14 ВМ(Ф)ЗО та 26 коледжах й училищах за спеціальностями «Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технологія парфумерно-косметичних засобів», «Виробництво фармацевтичних препаратів», «Аналітичний контроль якості хімічних лікарських сполук».

На фармацевтичних факультетах ВМ(Ф)ЗО навчалося 18853 осіб. Професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі здійснювали 1177 науково-педагогічних працівників профільних кафедр, з них докторів наук – 156, кандидатів наук – 665 [126, с. 21].

7.3. Зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Програма, зміст, форми і методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в 1990-х рр. – до 2017 р. побудовані з урахуванням світового досві-

ду викладання дисциплін, на основі вивчення й порівняльного аналізу нормативно-правової бази (документи ЮНЕСКО, Ради Європи, ЄС, Організації з економічного співробітництва та розвитку, національних міністерств освіти країн світу тощо), педагогічних досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців, статистичних джерел.

Вважаємо, що гармонійне поєднання набутого вітчизняного досвіду професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі із запозиченими кращими зразками міжнародного досвіду є інтеграцією вітчизняної фармацевтичної освіти в міжнародний освітній простір та ґрунтується на «пріоритетах національних інтересів», що повністю узгоджується з п. 36 розділу 15 «Національної доктрини розвитку освіти в Україні» [162, 24 с.]. Маючи свою національну систему, Україна модернізує ВМ(Ф)ЗО на основі національних традицій і культури.

Формами навчання на підготовчих відділеннях у 1990-х рр. у ВМ(Ф)ЗО при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі були денна та вечірня [626, арк. 1–6].

Навчальні плани підготовчих відділень ВМ(Ф)ЗО включали дисципліни, з яких проводились вступні іспити (хімія, біологія, українська мова). Також проводилися заняття з фізики, на курсі якої викладалися також основи інформатики й обчислювальної техніки, і заняття з анатомії людини на кафедрі нормальної анатомії. З метою гуманізації навчального процесу читався також курс «Новітня історія». Фізичне виховання на денній формі навчання для слухачів підготовчого відділення проводилось, як факультатив. У навчальний план були включені практичні й лабораторні заняття, колоквіуми, заліки та загальні лекції.

За успішністю слухачів здійснювався постійний контроль з боку викладачів, завідувачів підготовчих відділень, завідувачів відповідних кафедр. На практичних заняттях, заліках, колоквіумах проводився постійний контроль поточної успішності слухачів, щомісячно проводилася атестація знань слухачів [626, арк. 1–6].

Слухачі підготовчих відділень повністю були забезпечені підручниками та навчальними посібниками. Відповідно до навчальних планів були розроблені календарно – тематичні плани, затверджені на профілюючих кафедрах. На заняттях

використовувались діапроектори, мікрокалькулятори, мікроскопи, магнітофони, муляжі, слайди, таблиці, гербарії, грамзаписи, перфокарти [628, арк. 12].

Що стосується модернізації професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 1990-х рр. у ВМ(Ф)ЗО України, то для прикладу проаналізуємо типовий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста денної форми навчання, який було складено з розрахунку 5 років навчання [288, с. 1–2].

Відповідно до вказаного навчального плану один навчальний рік обмежував кількість навчальних тижнів на кожному курсі професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, як представлено в табл. 7.11.

Таблиця 7.11

Зведені дані професійної додипломної підготовки фахівців фармгалузі
за спеціальністю «Фармація» 1990-х рр.

Курси	Теоретичне навчання	Екзаменаційна сесія	Навчальна практика	Виробнича практика	Дипломні роботи (проекти)	Державні іспити	Канікули	Всього
1	36	5	1	–	–	–	10	52
2	35	6	2	–	–	–	9	52
3	34	5	3	2	–	–	8	52
4	35	6	–	–	–	–	11	52
5	18	2	2	11	5	4	2	44

Джерело: [288, с. 1–2]

Навчальний рік мав приблизно 1571 годину навчальних занять (для порівняння: 2160 академічних годин у 2010–2014 рр. [203, с. 6]; 1864 академічні години з 2015–2016 рр.). З них: кількість курсових проектів становила – 6; кількість іспитів з теоретичної підготовки – 30; заліків диференційованих – 6; заліків – 24.

Обсяг самостійної роботи становив до 32 % (2505 год.) від загального. Кількість годин аудиторних занять була 68 % (5352 год.) від загального, оскільки, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі потребувала багато часу на роботу в лабораторіях та практичну професійну додипломну підготовку.

Загальний обсяг дисциплін самостійного вибору ВМ(Ф)ЗО становив 1026 год., з них аудиторних 750 год. Цикл дисциплін вільного вибору майбутніми фахівцями становив 756 год., з них аудиторних – 540 год.

Графік навчального процесу, відповідно до навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання, складався з двох навчальних семестрів. Останній семестр випускного курсу передбачав, крім навчання майбутніх фахівців, підготовку до державної атестації та її проведення. Державна атестація випускників за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання ВМ(Ф)ЗО становила 4 тижні на п'ятому курсі.

Вивчення навчальних дисциплін завершувалось підсумковим контролем за семестрами у формі іспитів, заліків, курсових робіт або курсових проектів.

Типовий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «фармація» 1990-х рр. визначав основні цикли обов'язкових дисциплін, а саме: гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін, професійно-орієнтованих дисциплін за переліком програми (див. Додаток III), цикл дисциплін самостійного вибору ВМ(Ф)ЗО, цикл дисциплін вільного вибору студентом.

Відповідно до типового навчального плану професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» 1990-х рр. на вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін відводилося 1512 год., на дисципліни фундаментальні та професійно-орієнтовані – 3753 год., на дисципліни професійно-орієнтовані за переліком програми – 756 год., дисципліни самостійного вибору ВМ(Ф)ЗО – 1026 год., на дисципліни вільного вибору майбутнього фахівця – 756 год. Отже, загальний обсяг годин на професійну додипломну підготовку фахівця-фармацевта (провізора) становив 11448 год. Типовий навчальний план був складений з урахуванням 36 годинного робочого тижня, кількість годин з гуманітарних дисциплін, а також обсяг годин зі спеціальної підготовки були достатніми для університетської освіти та давали можливість майбутнім фахівцям фармацевтичної галузі набути спеціальність військових провізорів [266, с. 60].

Аналізуючи типовий навчальний план професійної додипломної підготовки

фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» 1990-х рр., зазначимо, що кількість годин, відведених на викладання кожної з хімічних дисциплін, а також послідовність їх вивчення цілком було виправдано.

З погляду логічного взаємозв'язку між хімічними науками фізична та колоїдна хімія мають вивчатися останніми в ряду неорганічна, аналітична та органічна хімія, як на хімічних та хіміко-технологічних факультетах різних ВЗО. Тому в Харківській фармацевтичній академії і на фармацевтичних факультетах ВМЗО ці дисципліни викладалися, так як і в наш час, саме в такій послідовності. Переважна кількість годин у типовому навчальному плані за спеціальністю «Фармація» 1990-х рр., як і потрібно, була присвячена дисциплінам хімічного профілю (неорганічна, аналітична, фізична та колоїдна, органічна, токсикологічна, біологічна, фармацевтична хімії), а також спеціальним дисциплінам, таким як технологія лікарських препаратів промислового виробництва, фармакогнозія, організація та економіка фармації та ін. [232, с. 11]

До класики гігієнічної науки належать відкриття Є. Г. Гончарука щодо гігієни ґрунтів, зокрема, ставлення до хімічної експансії сучасності [157, с. 14–17].

Навчальна та виробнича практика згідно до типового навчального плану професійної додипломної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» 1990-х рр. сприяли оволодінню майбутніми фахівцями сучасними методами, формами організації та знаряддями праці у фармацевтичній галузі, а також формуванню в них, на базі одержаних у ВМ(Ф)ЗО знань, професійних умінь та навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності [192, с. 1].

Програма, зміст, форми та методи професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України окресленого періоду були спрямовані на формування фахівця, як особистості з високими інтелектуальними та організаторськими здібностями, здатного до постійного саморозвитку, швидкої адаптації до соціально-економічних змін, що значно підвищувало його конкурентоспроможність на ринку праці.

Модернізація фармацевтичної освіти зазначеного періоду спрямована на оновлення не тільки програми, змісту, форм і методів освітньої діяльності, а й торкається самого розуміння сучасної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як неперервної, спрямованої на формування творчої особистості глобального інформаційного суспільства XXI ст., здатної до саморозвитку та навчання впродовж життя [31, 344 с.].

Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні Л. Г. Кайдалова, в умовах сучасних інтеграційних процесів і реформування професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в системі неперервної підготовки основними принципами, на яких повинна будуватися неперервна професійна підготовка: науковість змісту та методів навчання, доступність, систематичність й послідовність, ступеневість, гуманізація та гуманітаризація, орієнтація змісту на майбутню спеціальність, практична спрямованість навчання, індивідуалізація, диференціація, гнучкість й партнерство, випереджальне навчання. Така система враховує вимоги, які висуваються до сучасних фахівців фармацевтичної галузі міжнародними освітніми організаціями, роботодавцями, споживачами [95, 42 с.].

Основне методологічне питання професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у сфері освіти полягає в тому, якою мірою й у яких формах можливо й доцільно використовувати досягнення розвитку освіти у вітчизняній системі фармацевтичної освіти.

Наприклад, робочий навчальний план професійної додипломної підготовки магістрів фармації спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація» денної форми навчання в 2017 р. було розроблено на основі проекту Стандарту вищої освіти України галузі знань 22 «Охорона здоров'я».

У 2015–2016 н.р. робочий навчальний план було розроблено з урахуванням рекомендацій МОН України щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів (лист МОН №1 / 9-126 від 13.03.2015 р.) «Роз'яснення та рекомендації щодо реалізації наказу Міністерства освіти і науки від 26 січня 2015 року № 47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015 / 2016 навчальний рік» та окремих норм Закону України «Про вищу освіту» [331].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [72] Міністерство охорони здоров'я України видало наказ від 29.09.2014 р. № 678 «Про заходи МОЗ України щодо реалізації положень Закону України «Про вищу освіту» [204], згідно з яким учені ради ВМ(Ф)ЗО ухвалили рішення про перехід до навчального навантаження науково-педагогічних працівників в обсязі 600 годин починаючи з 2015–2016 н.р., тому чинні навчальні плани здобувачів вищої фармацевтичної освіти змінювалися шляхом зменшення кількості годин аудиторного навантаження ориєнтовно до 1/3 від кредиту ECTS та збільшення годин на самостійну роботу до 2/3 кредиту ECTS. Але попри це назви циклів професійної додипломної підготовки, перелік навчальних дисциплін і практик, їхній загальний обсяг у кредитах ECTS, як правило, не змінювалися. Виняток становлять лише ті навчальні дисципліни, обов'язкове викладання яких скасоване наказом МОН у 2014–2015 рр.

Окрім того, враховуючи, що норми Закону «Про вищу освіту» щодо зменшення обсягу одного кредиту ECTS до 30 годин, а максимального навчального навантаження науково-педагогічного працівника до 600 годин, починають діяти з 1.09. 2015 р. [72] ВМ(Ф)ЗО розробили, затвердили та оприлюднили власне Положення про організацію освітнього процесу, в якому визначено структуру кредиту, тривалість тижнів теоретичних занять, мінімальну кількість тижнів навчання (тривалість канікул) та ін. На виконання Закону України «Про вищу освіту» та відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у ВМ(Ф)ЗО обсяг одного кредиту ECTS на фармацевтичних факультетах становить 30 академічних годин, на відміну від 36 академічних годин, як це було раніше.

Таким чином, для прикладу, робочий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання було складено з розрахунку 5 років навчання або 300 кредитів ECTS. Один навчальний рік обмежує кількість навчальних дисциплін (обов'язкових та вибіркових з урахуванням практик) до 16-и на рік, та відповідно, до 8 на семестр, триває 40 тижнів і включає 60 кредитів. Навчальний рік має 1864 академічних годин на відміну від 2160 академічних годин, які були у 2013–2014 н.р. Загальне навчальне навантаження включає час на проведення лекцій, практичних, семінарських та ла-

бораторних занять, консультацій, самостійної та індивідуальної роботи, проходження навчальної та виробничої практики й спеціалізації, а також контрольних заходів [214, 6 с.; 238, с. 306–312; 230, с. 30–31].

Обсяг самостійної роботи становить до 50 % (4620 год.) від загального. Кількість годин аудиторних занять становить 50 % (4700 год.) від загального, оскільки, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі потребує багато часу на роботу в лабораторіях та практичну професійну підготовку [247, с. 713].

Загальний обсяг вибірових дисциплін становить 18 кредитів ECTS. Серед вибірових дисциплін навчальним планом професійної додипломної підготовки встановлюється перелік професійно-орієнтованих дисциплін на вибір для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі [259, с. 133].

Відповідно до наказу № 437 від 15.06.2015 р. «Про оптимізацію викладання військових дисциплін в Університеті», вимог статті 11 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» та Порядку проведення військової підготовки студентів ВЗО за програмою офіцерів запасу, згідно з листом МОЗ України від 03.06.2015 р. № 08.01-47 / 17350 на кафедрах ВМ(Ф)ЗО забезпечено викладання курсів за вибором з військово-медичної тематики на 1–5 курсах навчання відповідно до листа МОЗ України від 27.05.2014 р. № 08.01-47 / 14524 [205].

Графік навчального процесу, відповідно до навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання, складався з двох навчальних семестрів. Графіком було передбачено додатковий термін для завершення вивчення окремих модулів з дисциплін (їх перескладання, підвищення рейтингу тощо) – 1-2 тижні після закінчення семестрів. У межах цього терміну передбачалося складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1». Останній семестр випускного курсу передбачав, крім навчання майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, підготовку до державної атестації та її проведення [243, с. 43–50]. Державна атестація майбутніх фахівців за спеціальністю «Фармація» денної форми навчання ВМ(Ф)ЗО становила 5 кредитів ECTS від загальної кількості кредитів. Назви та обсяги вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін були регламентовані МОН України.

Державна атестація майбутніх фахівців фармацевтичної галузі включала стандартизований тестовий та практично-орієнтований державні іспити.

Стандартизований тестовий державний іспит складався з двох тестових екзаменів «Крок 1» та «Крок 2». Тестовий екзамен «Крок 1» є інтегрованим екзаменом, який проводився після 3-го курсу і вимірював показники якості фахової складової базової вищої освіти. Тестовий екзамен «Крок 2» є складовою державної атестації майбутніх фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО і вимірював показники якості фахової компоненти повної вищої фармацевтичної освіти.

Практично-орієнтований державний іспит проводився у формі випускних екзаменів або комплексного випускного іспиту, форма проведення цього іспиту визначалася ВМ(Ф)ЗО освіти.

Згідно з навчальним планом професійної додипломної підготовки провізорів (спеціальність «Фармація») денної форми навчання загальний обсяг дисциплін становить 300 залікових кредитів (9320 год.), що об'єднує всі види навчальної діяльності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі: аудиторні заняття (4700 годин), самостійна робота (4620 годин). Вивчення навчальних дисциплін завершувалось підсумковим модульним контролем, іспитом або заліком. Кількість модулів з навчальних дисциплін і відповідно залікових кредитів міг змінюватися відповідно до навчального плану [146, с. 11].

Робочий навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі було укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Кожна з навчальних дисциплін навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців-фармацевтів поділена на модулі, які, своєї черги, складаються зі змістових модулів, які містять за кожною темою, що входить до цього модуля, опис повного циклу професійної підготовки з теми за змістом, організаційними формами навчання, видами контролю, а також тими компетенціями й професійними функціями, які розвиваються в процесі вивчення кожної теми і сформованість яких визначає результат навчання. Для кожного модуля навчальних дисциплін сформульовано основні поняття, які зустрічаються при його вивченні.

Програма кожної навчальної дисципліни навчального плану професійної до-

дипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі визначає обсяги знань, якими повинні опанувати майбутні фахівці фармацевтичної галузі, алгоритм вивчення навчального матеріалу навчальних дисциплін, необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» освітня програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів європейської системи трансферних кредитів, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [72]. Освітня програма визначає нормативний термін навчання заочною формою навчання, нормативну частину змісту навчання у вигляді системи блоків змістових модулів, їх інформаційний обсяг та рівень засвоєння відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики. Освітня програма встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та професійної підготовки майбутнього фахівця фармацевтичної галузі та рекомендований перелік навчальних дисциплін. Практична професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі передбачає закріплення теоретичних знань на основі практичного навчання, а також оволодіння сучасними методами та формами надання фармацевтичної допомоги, формування професійних умінь та навичок для прийняття самостійних рішень, опанування нових технологій, адаптацію до конкретних умов професійної діяльності, виховання потреби в постійному оновленні своїх знань для їх практичного застосування [139, с. 223].

Відповідно до робочого навчального плану 2015–2016 н.р. на вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін відводилося 1148 год., на дисципліни природничо-наукової (фундаментальної) підготовки – 3456 год., на дисципліни загально-професійної підготовки – 4518 год., дисципліни практичної підготовки – 1458 год., на дисципліни вільного вибору студента – 540 год. Отже, загальний обсяг годин на професійну підготовку фахівця фармацевтичної галузі (провізора) становила 11120 год. (див. Додаток III).

Державна атестація випускників, для прикладу, Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, проводиться 5 тижнів після завершення навчання (10-й семестр) з метою визначення відповідності показників якості вищої фармацевтичної освіти вимогам державних стандартів вищої фармацевтичної освіти таким чином:

- стандартизований тестовий іспит (ліцензійний інтегрований іспит «Крок 2. Фармація»).

- державні іспити (або захист дипломної роботи) з таких дисциплін, як: «Фармацевтична хімія», «Фармакогнозія», «Технологія лікарських засобів», «Організація та управління у фармації», «Клінічна фармація».

На етапі додипломної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі державна атестація здійснюється Державною екзаменаційною комісією та Центром тестування при МОЗ України, на етапі післядипломної професійної підготовки в інтернатурі Державною атестаційною комісією та Центром тестування при МОЗ України.

Навчальний план професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» МОЗ України 2015 р. визначає основні блоки обов'язкової підготовки, а саме: гуманітарна та соціально-економічна підготовка, природничо-наукова підготовка, професійна підготовка, практична підготовка (див. Додаток Ю).

Скореговані навчальні плани професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в інтеграції у світовий освітній простір є навчальними планами 2010 року в новій редакції, що забезпечить реалізацію в діяльності ВМ(Ф)ЗО МОЗ України вимог абзацу третього частини другої статті 56 та частини сьомої розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту» [146, 11 с.; 147, 14 с.].

У зв'язку зі змінами у природничих науках та у фармацевтичній галузі в цілому, які впливають на зміст професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, в 2010-х рр., порівняно з навчальними планами 1990-х рр., було введено нові дисципліни, а саме:

- на 1 курсі («Анатомія людини» (120 год., 4 кредити), «Фізіологія» (150 год., 5 кредитів), «Етика та деонтологія у фармації» (45 год., 1,5 кредити));
- на 2 курсі («Інформаційні технології у фармації» (150 год., 5 кредитів), «Основи біоетики і біобезпеки» (30 год., 1 кредит);
- на 3 курсі («Комп'ютерне моделювання у фармації» (90 год., 3 кредити));
- на 4 курсі («Лабораторна діагностика» (90 год., 3 кредити));
- на 5 курсі «Біофармація» (60 год., 2 кредити), «Менеджмент та маркетинг у фармації» (120 год., 4 кредити), «Технологія лікарських косметичних засобів» (90 год., 3 кредити), «Охорона праці в галузі» (45 год., 1,5 кредити), «Патентознавство» (45 год., 1,5 кредити)) [146, 5–9 с.; 213, 14 с.].

З 2010-х рр. на вивчення медико-біологічних та клінічних дисциплін частку годин було збільшено вдвічі, а саме на дисципліни: «Мікробіологія з основами імунології», «Патологічна фізіологія», «Гігієна у фармації з основами екології», «Фармакологія», «Токсикологічна хімія», «Фармакотерапія» [152].

Підготовка клінічних провізорів більш чітко відображає загальне спрямування професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі від медико-біологічної до медико-клінічної, оскільки передбачає вивчення наступних дисциплін: «Медична хімія», «Основи клінічної медицини», «Клінічна біохімія», «Клінічне вивчення лікарських засобів», «Фармакогенетика», «Фармацевтична опіка», «Вікові особливості фармакотерапії та побічна дія ліків» [149].

Починаючи з 2008 р. професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі була доповнена спеціальністю «Технологія фармацевтичних препаратів», навчальний план якої містив нові дисципліни: «Аспекти створення лікарських засобів», «Основи хімічної метрології», «Сучасні проблеми молекулярної біології», «Інформаційні технології керування та проектування», «Інженерна та комп'ютерна графіка в проектуванні обладнання», «Фармацевтична розробка лікарських засобів», «Сорбенти медичного призначення», «Процеси та апарати хімічно-фармацевтичних виробництв», «Автоматизація хімічно-технологічних процесів», «Екологічна біохімія», «Фармацевтичні аспекти алкоголізму, наркоманії і токсикоманії», «Економіка, планування та організація хімічно-фармацевтичних

виробництв», «Промислова екологія», «Основи матеріалознавства, тара та упаковка», «Промислова біотехнологія», «Основи механізації та роботизації», «Маркетинг в промисловій сфері» тощо [150].

Новими навчальними дисциплінами був доповнений навчальний план провізорів-косметологів: «Аромологія», «Фармацевтична ботаніка», «Ознайомча медична практика», «Фармакогнозія з основами фітокосметики», «Дерматологія», «Маніпуляційна техніка», «Основи практичної косметології», «Ознайомча практика з практичної косметології», «Аптечна технологія лікарських та косметичних засобів», «Фармацевтична та косметична хімія», «Технологія парфумерних та косметичних засобів промислового виробництва», «Фармацевтичне та парфумерно-косметичне товаровознавство», «Методи корекційної техніки», «Основи косметичної хірургії», «Клінічна косметологія», «Апаратна косметологія», «Обладнання парфумерно-косметичних виробництв» [151; 147, 14 с.].

Варто зазначити, що кількість годин, які відводилися на вивчення блоку професійно-орієнтованих дисциплін при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України, збільшена за рахунок збільшення аудиторного навантаження майбутніх фахівців, яке передбачало спеціалізацію. Наприклад, у 1997 р. гуманітарні та соціально-економічні дисципліни становили 19,4 % від усієї кількості аудиторних годин, фундаментальні та професійно-зорієнтовані – 48,1 %, професійно-орієнтовані – 9,7 %, дисципліни самостійного вибору вищого закладу освіти – 13,1%, дисципліни вільного вибору майбутнього фахівця – 9,7 % [288, 11 с.].

Починаючи з 2010 р. по 2014 р. та з 2015 р. гуманітарні й соціально-економічні дисципліни становлять 10,3 % від усієї кількості аудиторних годин, природничо-наукові – 31,1 %, дисципліни професійної підготовки – 9,7 %, дисципліни практичної підготовки – 13,1 %, дисципліни вільного вибору майбутнього фахівця – 9,7 %. (рис. 7.1).

Як видно з рис. 7.1, кількість годин, що відводились на вивчення дисциплін кожного з блоків, дещо коливалась. У порівнянні з планами професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України 1997 р.:

– зменшено кількість годин природничо-наукової підготовки на 17 %, гуманітарної та соціально-економічної підготовки на 9,1%, дисципліни вільного вибору студентів на 4,8 %;

– збільшено кількість годин дисциплін професійної підготовки на 31 %, оскільки якісна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі вимагає значної кількості годин для роботи в лабораторіях та практичну підготовку.

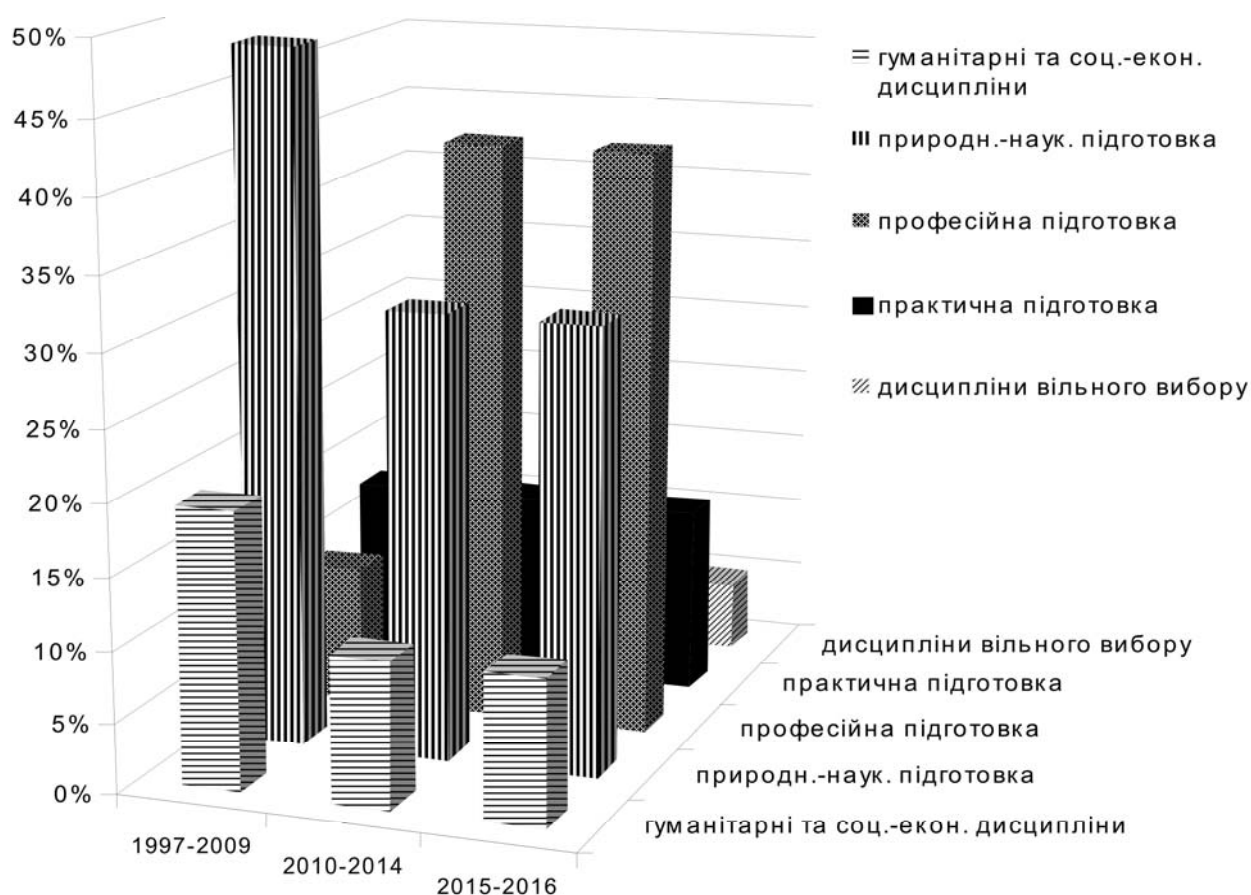


Рис. 7.1 Розподіл годин між різними блоками дисциплін у навчальних планах професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України за спеціальністю «Фармація» 1997–2016 рр. (у %)

Збільшення кількості годин дисципліни «Фармакогнозія» обумовлена зокрема тим, що сучасна фармакогнозія – це високоспеціалізована прикладна наука, яка представляє одну із 5 великих фармацевтичних дисциплін. Вона розглядає біологічні, біохімічні й лікарські властивості лікарських рослин, природної сировини та її продуктів [37, с. 12].

Загалом можна констатувати збереження кількості годин між різними блоками дисциплін у навчальних планах професійної додипломної підготовки фахів-

ців фармацевтичної галузі України за спеціальністю «Фармація» у сталих пропорціях, починаючи з 2010 р.

Обсяг самостійної роботи становив до 20 % (1102 год.) від загального та передбачав зміни між суб'єктами навчання до таких, де викладач та майбутній фахівець є рівноправними, водночас виховували самостійність у майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. У навчальних планах 2015–2016 н.р., для прикладу, на самостійну роботу відводиться вже до 50 % годин [146, 11 с.]. Відсоток часу, який припадає на самостійну роботу майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в інших країнах є ще вищим [322, 96 с.].

Як зазначає В. Г. Кремень, упровадження кредитно-модульної системи модернізувало навчальний процес і суттєво наблизило вітчизняну систему вищої освіти до систем передових країн світу. Трансформації вимагало насамперед вирішення таких нагальних проблем, як орієнтація на людину, фундаментальні цінності, рішуча демократизація освіти. Основою навчання стає рівноправний діалог між тими, хто навчає, і тими, хто навчається. Відбувається принципово нова демократична освітньо-педагогічна технологія. На всіх щаблях освіти – від початкової до вищої школи – відбувається переорієнтація з інформаційного на проблемно-діяльнісний тип освіти [114, 216 с.].

Запровадження ступеневої системи вищої фармацевтичної освіти в Україні й введення нових ступенів «Магістр» (з 2011) та «Бакалавр» (з 2012) створило значні можливості для вирішення завдань щодо формування педагогічної компетентності викладача вищої фармацевтичної школи на етапі його навчання в магістратурі [111, 79 с.].

У 1990-х рр. – до 2017р. при професійній додипломній підготовці майбутніх фахівців фармацевтичної галузі інтенсивно впроваджуються різні інноваційні моделі навчання, що дозволяє планувати задачі навчання у відповідності з необхідним рівнем засвоєння матеріалу та набуттям практичних навичок майбутніх фахівців. При професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі існують технології традиційного навчання – лекційно-семінарська система, практичні заняття, лабораторні роботи [269, с. 149–156]. Виділяють наступні типи семінарів:

- семінар, основна ціль якого поглибити вивчення певного тематичного курсу;
- семінар, мета якого – ґрунтовне опрацювання певних тем курсу;
- семінар винахідницького типу по окремих проблемах науки.

Ці типи семінарів поділяють на 5 форм семінару: семінар-лекція, семінар-тестовий контроль, семінар-бесіда за круглим столом, семінар-імітаційна модель, семінар-практичне заняття.

Упровадження нетрадиційних навчальних занять при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України сприяє розширенню інформаційних кордонів та дозволяє майбутнім фахівцям набувати впевненості у своїх знаннях, що в майбутньому дозволить зайняти пристойне місце в галузі, яка потребує навиків особистісного розвитку та самовдосконалення. При впровадженні нетрадиційних навчальних занять при професійній додипломній підготовці майбутніх фахівців фармацевтичної галузі педагогічна задача полягає у формуванні здатності майбутніх фахівців ставити проблеми та генерувати ідеї по їх вирішенню. Саме нетрадиційні форми навчання викликають у майбутніх фахівців фармацевтичної галузі підвищений інтерес, бажання брати участь у процесі, спонукають креативно мислити, формують особистісно-професійні якості. Серед нетрадиційних форм навчальних занять при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України можна виділити наступні: імітаційна модель, інтегроване навчальне заняття, дискусія, тренінг та ін. Усі ці навчальні заняття можуть поєднувати різні форми проведення та різні комбінування змісту, тому чітко поділити ці форми навчальних занять на певні групи важко. Для прикладу, декілька раз на рік, як заключні заняття по деяких темах, проводяться інтегровані заняття, що об'єднують неорганічну та органічну хімії, ботаніку, фармакогнозію, фізіологію, фармакологію [182, с. 98–100].

Продовженням новацій у професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі України в умовах інтеграції у світовий освітній простір варто відзначити запровадження Європейської кредитно-трансферної акумуляційної системи при заочній формі навчання [233, с. 82].

Також започатковано новий підхід до розробки інтерактивних форм на-

вчання при професійній та практичній підготовці, а також запроваджено нові форми та методи контролю теоретичних знань, розширено професійні компетенції майбутніх фахівців фармацевтичної галузі й науково-педагогічних працівників [66, с. 408–409].

З метою підвищення рівня професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з 1998 н.р. була запроваджена незалежна від ВЗО система оцінки професійної компетентності майбутніх фахівців – ліцензійних інтегрованих практично-орієнтованих іспитів «Крок 1» (з дисциплін природничо-наукової підготовки), «Крок 2» (з дисциплін професійної підготовки), «Крок 3» (зі спеціалізації за освітньою програмою підготовки в інтернатурі) [153].

Упровадження нових дисциплін у навчальному плані зумовлено переглядом критеріїв якості фармацевтичної продукції, зміною нормативної бази фармацевтичного аналізу, удосконаленням методів аналізу лікарських засобів (ІЧ-, ЯМР-спектроскопії та ін.), а відповідно вимагає оновлення та вдосконалення форм і методів професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Модернізація вищої фармацевтичної освіти в Україні нерозривно пов'язана з розвитком усього суспільства, характерними рисами якого на сучасному етапі є оновлення структури та змісту освіти, а також оновлення основних засобів навчання – підручників. Так, відповідно до основних блоків обов'язкових дисциплін навчального плану професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в період 2000–2015 рр. видано підручники, а саме:

– із дисциплін природничо-наукової (фундаментальної) підготовки: 2000 р. – «Органічна хімія» (автори – професори В. П. Черних, І. С. Гриценко, Б. С. Зіменковський); 2005 р. – «Медична і біологічна фізика» (за редакцією професора О. В. Чалого); 2007 р. – «Медична біологія. Посібник для практичних занять» (за редакцією професора О. В. Романенка); 2007 р. – «Фармацевтична ботаніка» (за редакцією Л. М. Сірої); 2008 р. видано монографію «Фармацевтична інформатика» (Б. Л. Парновський, М. В. Слабий, О. М. Заліська та ін.); 2011 р. – «Загальна та неорганічна хімія» (В. Б. Ємельянов, В. О. Калібабчук та ін.) [366, с. 82]; 2012 р. – навчальний посібник «Аналітична хімія. Практикум» (Т. Д. Рева, В. Л. Сліпчук,

С. М. Гождзінський та ін.) [4, 360 с.]; 2015 р. – «Хімія d-елементів» (В. О. Калібабчук, В. Л. Сліпчук, О. М. Чхало) [99, 66 с.]; 2017 р. – «Аналітична хімія. Якісний аналіз» (Т. Д. Рева, О. М. Чхало, В. Л. Сліпчук та ін.) [5, 280 с.].

– з дисциплін загально-професійної підготовки (у 2000 р. перший вітчизняний підручник «Фармакогнозія з основами біохімії рослин» автори Ковальов В. М., Павлій О. І., Ісакова Т. І.; у 2001 р. «Фармакологія» за редакцією чл.-кор. НАН та НАМН України Чекмана І. С.; у 2002 р. «Фармацевтична хімія» за редакцією Безуглого П. О.; у 2003 р. «Технологія ліків промислового виробництва» за редакцією професора Чуєшова В. І.; у 2008 році «Менеджмент та маркетинг у фармації» авторами Гасюк Г. Д., Левицька О. Р., Громовик Б. П.; у 2009 р. «Організація та економіка фармації» за редакцією професора Громовика Б. П. та доц. Терещук С. І. (перший підручник з цієї дисципліни за часів незалежності України) [52, 816 с.].

Для відпрацювання практичних навичок з дисципліни «Перша долікарська допомога» майбутні фахівці фармацевтичної галузі можуть практикуватися на фантомах, муляжах та симуляторах відповідно до міжнародних норм і вимог. Зокрема, майбутні фахівці фармацевтичної галузі фармацевтичного факультету Національного медичного університету імені О. О. Богомольця відпрацьовують реанімаційні заходи, проведення серцево-легеневої реанімації, тимчасову зупинку кровотечі, навички діагностики та інші навички на 87 видах фантомів, муляжів та симуляторів різного призначення. Для навчання майбутніх фахівців основам військової хірургії у складних суспільно-політичних умовах сьогодення використовуються муляжі ран, опіків та бойових пошкоджень (вогнепальна травма). Інтерактивні дошки на кафедрах сприяють: активному впровадженню в навчальний процес інтерактивного мультимедійного навчального контенту, що дає можливість проводити заняття з відображенням віртуальної реальності та використовувати інтерактивне моделювання ситуації; збільшенню творчості майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; підвищує мотивацію та ефективність сприйняття матеріалу; демонстрації анатомічних програм (наприклад, Essential anatomy 3D) [87; 170].

У 1990-х рр. – до 2017 р. спостерігається тенденція зміни та суттєвого розширення функцій фахівця-провізора, розвивається загальновизнаний принцип не-

перервної професійної фармацевтичної освіти на додипломному й післядипломному рівнях, що був закріплений на Першому всесвітньому з'їзді з фармацевтичної освіти (1998) [307, с. 530–531].

Визначальними в системі дидактично-технологічної підготовки фахівців фармацевтичної галузі є загальні психолого-педагогічні аспекти основ управління навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців [134, 24 с.].

Набули ефективної реальності особистісно орієнтовані технології навчання, а також упроваджено методику формування професійних умінь і навичок у майбутніх фахівців із застосуванням модульної технології навчання й технології організації самостійної роботи, підготовлено їх науково-методичне забезпечення [268, с. 397–402].

Ефективність формування професійних якостей фахівців фармацевтичної галузі забезпечується реалізацією наступних педагогічних умов: організаційних, технологічних, змістових [329, с. 148–152; 244, с. 168–175].

Унаслідок дії цілого комплексу факторів у 1990-х рр. – до 2017 р. відбулися суттєві зміни в ставленні держави та окремої людини до здоров'я як найвищої суспільної категорії. За цих умов виникла необхідність у перегляді змісту, форм і методів організації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України [93, 21 с.]. Упровадження нових дисциплін професійного блоку навчального плану додипломної підготовки фахівців зумовлено: необхідністю володіння основами ліцензування, патентного захисту, трансферу технологій, вмінням створювати лікарські засоби із застосуванням новітніх технологій (віртуальний скринінг, комбінаторна хімія, Drug Design та ін.) [77, с. 185–186].

Застосування сучасних технологій викладання з використанням новітніх навчальних засобів навчання (комп'ютерні програми, графо- та мультимедійні проектори) сприяє модернізації традиційних форм навчання.

При професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі використовуються інтерактивні методи викладання навчальних дисциплін: використання довідкових систем інтернет-ресурсів та електронні версії освітньої літератури, проведення лекцій у формі мультимедійних презентацій, за допомогою

комп'ютерних технологій здійснюється поточний та підсумковий контроль знань майбутніх фахівців, використання інтерактивних веб-систем ВМ(Ф)ЗО України [252, с. 53–57; 85, с. 33–37].

Отже, професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в ХХІ ст. зберегла тенденції до практичного спрямування. Збережено принципи послідовності та наступності в навчальних програмах, значна увага приділяється вдосконаленню професійно-практичного навчання, розширенню наочних засобів та розвитку матеріальної бази для професійної підготовки фахівців галузі в Україні.

Оновлення програми, змісту, форм і методів професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах інтеграції у світовий освітній простір спрямовано на формування фахівця як особистості з високими інтелектуальними та організаторськими здібностями, здатного до постійного саморозвитку, швидкої адаптації до соціально-економічних змін, що значно підвищує його конкурентоспроможність на ринку праці.

7.4. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі

Сучасна фармацевтична освіта не може залишатися осторонь від процесів модернізації освіти, які відбуваються нині в усьому світі, і в Україні зокрема. Фармацевтичної освіти стосуються всі світові тенденції та інновації, а саме: особистісно орієнтований підхід, інформатизація, інтеграція, інтернаціоналізація, глобалізація, ступеневість освіти тощо. До них належить і компетентнісний підхід, поява якого пов'язана насамперед із кризою в системі освіти, яка полягає в протиріччі між програмовими вимогами до майбутнього фахівця, запитами суспільства й потребами самої особистості в освіті. Адже тривалий час у вітчизняній системі освіти домінував знаннєвий підхід, результатом навчання якого була сукупність накопичених майбутнім фахівцем знань (як інформації), умінь і навичок.

Сучасне інформаційне суспільство формує нову систему цінностей, в якій володіння знаннями, вміннями і навичками є необхідним, але недостатнім результатом освіти. Від викладача ВМ(Ф)ЗО вимагаються вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, освоювати нові технології, самонавчатися, шукати і викорис-

товувати нові знання, володіти такими якостями, як універсальність мислення, динамізм, мобільність.

Провідною метою модернізації вищої фармацевтичної освіти в Україні є досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівця фармацевтичної галузі. В умовах упровадження компетентнісного підходу змінюється сам зміст поняття «знання». Сьогодні науковці, практики, представники ділового світу занепокоєні занадто високою академічністю знань, які отримують майбутні фахівці, не розвиненістю у випускників вищих фармацевтичних шкіл умінь використовувати отримані знання, застосовувати їх на практиці.

Вирішення цих завдань значною мірою залежить від викладачів, які безпосередньо забезпечують успішність ВМ(Ф)НЗ у підготовці майбутніх фахівців фармацевтичної галузі. Викладач вищої фармацевтичної школи в сучасних умовах є головним суб'єктом інновацій у сфері вищої освіти, інноваційного розвитку ВНЗ і успішного врахування зовнішніх факторів інноваційних процесів у суспільстві [253, с. 103–105].

Зміщення акцентів вищої фармацевтичної освіти з формування фахівця фармацевтичної галузі на вирішення проблеми комплексного розвитку особистості майбутнього фахівця, підготовки його до творчої професійної діяльності в умовах швидкозмінного інноваційного розвитку суспільства вимагає від викладача оволодіння новими компетенціями [241, с. 125–126].

Більша частина випускників фармацевтичних факультетів ВМ(Ф)ЗО працює в галузі виробництва та в науковій організації.

Для інтенсифікації процесів присудження наукових ступенів кандидата педагогічних наук та присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам ВМ(Ф)НЗ у 2010 р. було введено нову спеціальність «Теорія та методика навчання (медичні та фармацевтичні дисципліни)» [196]. Безумовно, значення постанови 2010 р. є одним із найважливіших, оскільки вона сприяла покращенню кадрового забезпечення кафедр ВМ(Ф)ЗО України шляхом навчання в аспірантурі і докторантурі.

У 2010-х рр. для якісної підготовки медичних та фармацевтичних кадрів

МОЗ України створено Раду студентського самоврядування та Раду молодих учених (при МОЗ України).

Було проведено нараду міністра охорони здоров'я України з представниками Ради студентського самоврядування та Радою молодих учених МОЗ України (2008) щодо покращання виховної роботи у ВМ(Ф)ЗО, закладах післядипломної освіти, науково-дослідних установах і закладах охорони здоров'я, а також прийнята нова Концепція розвитку медичної та фармацевтичної освіти, мета якої – приведення медичної та фармацевтичної освіти (структури, змісту, термінів підготовки) у відповідність до міжнародних освітніх стандартів з урахуванням потреб практичної охорони здоров'я країни (Наказ МОЗ та Академії медичних наук України від 12.09.2008 р. №522/51) [256, с. 96]. Були визначені основні напрями розвитку фармацевтичної освіти, а саме:

- підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фармацевтичних кадрів;
- виконання державного та регіонального замовлень на професійну підготовку фармацевтичних працівників;
- гармонізація фармацевтичної освіти відповідно до вимог ЄС та забезпечення конкурентоспроможності наших фахівців на світовому ринку праці;
- підвищення якості досліджень у галузі фармацевтичної науки [126, с. 1].

Значна увага МОЗ України приділяється післядипломній освіті фахівців фармацевтичної галузі, яка здійснюється в Національному фармацевтичному університеті України (Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації), Національному університеті імені О.О. Богомольця (Інститут післядипломної освіти), на фармацевтичному факультеті Запорізького державного медичного університету, Львівського Національного медичного університету ім. Данила Галицького та в Національній медичній академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика.

Модернізація вищої освіти в Україні передбачає докорінний перегляд і створення програми її зближення з світовим науковим простором [274, с. 5–7].

Тенденція до поглиблення та розвитку вищої освіти на всіх рівнях із часу незалежності України увиразнилася. У Державній доктрині національної програ-

ми «Освіта: Україна ХХІ століття» зазначено, що «З перетворенням України в самостійну державу освіта стала власною справою українського народу. Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технології в усьому світі – усе це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається» [62, 61 с.].

Питання євроінтеграції та запровадження основних засад Болонської конвенції почали втілюватися у вищій освіті України задовго до її безпосереднього приєднання у 2005 р. Домінує думка, що основні аспекти Болонського процесу почали реалізовуватися в системі вищої освіти України в кінці 1990-х рр.

Положення Болонського процесу знайшли відображення в законодавчих і нормативних актах, прийнятих одразу після проголошення Декларації про Державний суверенітет у липні 1990 р., як свідчить аналіз Закону України «Про освіту» (травень 1991 р.). У положеннях про те, що освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями й народами, про органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями [206, 36 с.].

На основі закону України «Про освіту» і Державної національної програми «Освіта: Україна ХХІ століття» було розроблено певні нормативні акти. Так, у червні 1992 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Положення про акредитацію вищих навчальних закладів», у лютому 1994 р. – «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» та «Перелік напрямів вищої базової освіти та кваліфікаційних рівнів у навчальних закладах України» [74, с. 302–319].

Значним кроком у реформуванні освіти України, як стверджує М.З. Згуровський, стало запровадження ступеневої освіти з урахуванням входження її в ринкові відносини, у демократизації суспільства та світових тенденцій підвищення мобільності майбутніх фахівців і викладачів, глобалізації ринку праці [75, 543 с.].

Міністерство освіти і науки у квітні 2003 р. видало наказ «Про проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ». У січні 2004 р. колегія Міністерст-

ва освіти і науки схвалила документи щодо реалізації експерименту, а також щодо безпосередньої підготовки до вступу України до Болонської конвенції, а саме: план проведення експерименту; «Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців»; «Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 рр.»; «Заходи щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 рр. [31, с. 137–139].

Болонський процес, на нашу думку, варто розглядати в контексті модернізації вищої фармацевтичної освіти України, оскільки вона своєю проблематичністю й цілями виходить за його межі. Першочергову роль у межах реалізації першочергових заходів удосконалення вищої фармацевтичної освіти України відіграє затвердження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи ECTS [243, с. 43–50].

ECTS є ключовою позицією Болонського процесу та по своїй суті є накопичувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя» [31, с. 179].

Професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі України в контексті Болонського процесу дає можливість участі в європейському просторі вищої фармацевтичної освіти з метою розвитку системи забезпечення якості та ефективного використання системи професійної підготовки фахівців.

Болонський процес звісно є прогресивним, але керівники ВМ(Ф)ЗО занепокоєні, щоб не втратити національні надбання вищої фармацевтичної освіти, бо вважають, що існує реальна небезпека втратити класичну професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі, яка культивувалася в нашій країні та яка спонукає людину мислити й учитися приймати оптимальні рішення в непередбачуваних і нестандартних ситуаціях, яких вистачає в нашому суспільстві. Активно приводять у відповідність із програмами провідних західних ВМ(Ф)ЗО національні навчальні плани професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Не можна не зважати на чималу кількість суттєвих відмінностей між українською і європейською системами освіти [235, с. 55–57; 314, с. 168–172; 334, с. 3–19].

На думку К.М. Левківського, Болонський процес сприяє переосмисленню структури освітнього процесу, забезпеченню його гнучкості, створення всіх умов для повноцінної роботи майбутніх фахівців [128, с. 5–14].

Внесення відповідних змін у законодавство змінило погляди ринку праці щодо визнання ступеню «Бакалавр». Україна, як і Великобританія, обрали чотирирічну програму навчання бакалавра. На сьогодні важлива, проте складна з погляду практичної реалізації, вимога – визнання ступеню «Бакалавр» на ринку праці [31, с. 94]. За Болонськими вимогами післядипломна освіта йде за ступенем бакалавра (Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, ст. 5), тому зрозумілою є реорганізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України на якісно новому рівні [72].

Національна професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі формує вектор на підготовку фахівців за пріоритетними напрямками модернізації та технологічного розвитку економіки.

Неможливо підготувати фахівця під час професійної додипломної підготовки, який би одразу після закінчення ВМ(Ф)ЗО виявив професіоналізм у фармацевтичній галузі на найвищому рівні. Розширення професійних знань та практичних навиків відбувається на етапі післядипломної освіти, яка є обов'язковою для фахівців фармацевтичної галузі.

Модернізація національної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі передбачає зміни в змісті навчальних програм, формах та методах професійної підготовки. Післядипломне навчання фахівців фармацевтичної галузі України передбачає не підвищення кваліфікації, а постійний професійний розвиток з метою набуття потрібних професійних навиків, а також вироблення певних рис особистості, що пов'язані з управлінською та організаторською діяльністю.

Сучасні виклики глобалізації світу, стрімкого розвитку фармацевтичної науки, у тому числі новітніх інформаційних технологій в медицині і фармації вимагають інноваційного підходу до професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України, а також постійного професійного становлення фахівця, збагачення його інтелекту та духовності [246, с. 86–89].

Дотримання ВМ(Ф)ЗО України в цих умовах інноваційного вектора в усіх сферах різноспрямованої діяльності сприяє формуванню сучасної моделі цих закладів освіти, за якою, відповідно до світових стандартів, забезпечуються можливості творчої самореалізації та мобільності для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, науково-педагогічних та наукових працівників, доступність до новітніх наукових і освітніх технологій, залучення міжнародних фондів та грантів для здійснення наукових досліджень і реалізації освітніх проектів, розширення доступу до інформаційних ресурсів, розвитку студентського самоврядування [362, с. 31–32]. У вітчизняних ВМ(Ф)ЗО постійно створюються типові навчальні програми з оновленим змістом навчальних дисциплін, структуруванням за кредитами та модулями, новою системою оцінювання за європейською системою (ЄКТАС), створюються підручники та навчально-методичні посібники, які орієнтовані на кращі світові зразки [270, с. 218–219].

Професійна додипломна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в ХХІ ст. є невід'ємною складовою навчального процесу на базі клінічних лікувально-профілактичних закладів охорони здоров'я України.

Професорсько-викладацький склад у вітчизняних ВМ(Ф)ЗО своєю постійною системною та послідовною роботою поліпшує якісні показники успішності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, підносить вищу фармацевтичну освіту держави на новий науковий та професійний рівень.

Як приклад, у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця професійну додипломну підготовку майбутніх фахівців фармацевтичної галузі здійснює професорсько-викладацький склад із 539 осіб, а саме: докторів наук, професорів – 52; кандидатів наук, доцентів – 237 [3].

Вимоги до професійної підготовки фахівця фармацевтичної галузі пов'язані сьогодні із введенням нових Державних стандартів у системі вищої фармацевтичної освіти України, новим змістом і структурою освіти, забезпеченням взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці, приведенням у відповідність обсягів, напрямів та якості професійної підготовки фахівців до потреб роботодавців. Упродовж 2015–2016 рр. група дослідників-фармацевтів (В. Черних, Б. Гро-

мовик, Д. Коробко, А. Котвіцька, С. Огарь, А. Немченко, Т. Ярних, В. Георгіянц, І. Зупанець, Н. Ветютнева та ін.) працювала над розробкою методологічних принципів Державного стандарту вищої фармацевтичної освіти України. Внаслідок цієї роботи створено проект Стандарту вищої освіти України другого (магістерського) рівня галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація», згідно з яким 75 % обсягу освітньо-професійної програми (усього 300 кредитів ЄКТС на основі повної загальної середньої освіти та на основі освітнього ступеня молодший бакалавр спеціальності «Фармація» за заочною (дистанційною) формою навчання) спрямовано на формування загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю, а також сформульовано загальні методологічні принципи, покладені в основу засобів педагогічної діагностики якості професійної підготовки фахівців [275, с. 2–5].

Одним із чинників реформування фармацевтичної освіти України, який сприяє і є резервом підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, є її інформатизація, що відповідає цілям і завданням формування інформаційного суспільства і, в цьому контексті, передбачає створення єдиного інформаційного освітнього простору – змістово-предметної, комп'ютерно-технологічної та інформаційної комунікаційної платформи інтеграції і демократизації освіти [15].

Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі до активної діяльності в інформаційному суспільстві – одне з головних завдань сучасного етапу модернізації вищої фармацевтичної освіти України.

Система вищої фармацевтичної освіти України в умовах інформатизації суспільства стає більш відкритою, набуває якісно нових ознак, які зумовлені процесами глобалізації і значними соціально-економічними трансформаціями в країні [31, с. 216].

Серед інших, одним з найважливіших завдань інформатизації освіти залишається формування інформаційної культури фахівця [122, с. 192–195].

На думку С.О. Сисоєвої та Н.Г. Батечко, оволодіння інформаційною культурою – це шлях універсалізації якостей людини, що сприяє реальному розумінню людини самої себе, свого місця і своєї ролі. Велику роль у формуванні інформаційної культури грає освіта, місія якої полягає у формуванні фахівця інфор-

маційного співтовариства, виробляючи в нього навички та вміння диференціації інформації, виділення значущої інформації, вироблення критеріїв її оцінки та використання [31, с. 211].

Тенденцією сьогодення є створення у ВМ(Ф)ЗО України інформаційно-освітніх середовищ на основі широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [267, с. 329–330].

Складовими інформаційно-освітнього середовища ВМ(Ф)ЗО України є:

- електронна бібліотека ВМ(Ф)ЗО; програмні продукти загального та професійного призначення, необхідні для формування професійних вмінь майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з вирішення професійно орієнтованих завдань;

- електронні навчально-методичні комплекси з навчальних дисциплін, які забезпечують інформаційно-предметний супровід освітнього процесу, комп'ютерну діагностику знань, містять моделі знань, необхідні для професійної діяльності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі;

- програмні продукти для комп'ютерного тестування знань з метою педагогічної діагностики сформованості компетенцій у майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

- сайт ВМ(Ф)ЗО, функціями якого є: донесення до зовнішніх користувачів та майбутніх фахівців фармацевтичної галузі оперативної інформації про діяльність та сьогодення ВМ(Ф)ЗО, організацію освітнього процесу; реалізація доступу майбутніх фахівців до електронних освітніх ресурсів ВМ(Ф)ЗО;

- управлінська інформаційна система призначена для автоматизації адміністративно-організаційних функцій ВМ(Ф)ЗО, забезпечуючи управління та педагогічно-професіографічний моніторинг процесу професійної додипломної підготовки фахівця фармацевтичної галузі [231, с. 33].

Реалізація в масштабах ВМ(Ф)ЗО роботи інформаційно-освітнього середовища, яке містить знання та методичний досвід професорсько-викладацького складу у рамках кожної навчальної дисципліни та міжпредметні зв'язки, дозволяє змінити структуру освітнього процесу, створивши нову технологію навчання, засновану на використанні гібридного інтелекту [136, с. 155].

Розвивається співпраця ВМ(Ф)ЗО з Європейським Регіональним бюро та штаб-квартирою ВООЗ, проектами Європейського Союзу. Вітчизняні ВМ(Ф)ЗО постійно ведуть роботу з налагодження міжнародних зв'язків у сфері фармацевтичної освіти, науки та виробництва.

Міжнародна мобільність майбутніх фахівців фармацевтичної галузі для прикладу, в Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця здійснюється за такими механізмами:

- мобільність майбутніх фахівців у межах програм обміну IFMSA (The International Federation of Medical Students Associations);

- Національна програма Туреччини з обміну майбутніми фахівцями Mevlana;

- мобільність майбутніх фахівців у зарубіжні науково-освітні та медичні установи, з якими Національний медичний університет імені О.О. Богомольця має договір про співробітництво.

Для підготовки сертифікованих викладачів та поліпшення професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця було підписано угоду про співпрацю з Британською Радою в Україні 02.02.2016 р. [3].

Як зазначено в програмному документі Болонського процесу Magna Charta Universitatum: «Університети повинні давати майбутнім поколінням освіту й виховання, поважати велику гармонію навколишнього середовища і самого життя».

Пріоритетним напрямом у вихованні майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України є відродження духовності та професійної свідомості, закладення підвалин нових форм і методів роботи з усіма категоріями осіб, що навчаються у ВМ(Ф)ЗО, а саме: створюються власні атрибути (Герб та Гімн), розвиваються інституції студентського самоврядування з укладанням двосторонніх Угод про співпрацю з адміністрацією. Саме студентське самоврядування є рушійною прогресивною силою молоді, що моделює громадянське суспільство нашої країни в складних соціально-економічних та політичних умовах.

Майбутні фахівці фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО повинні сприйматися

як активний суб'єкт не тільки в навчанні, а й в управлінні освітнім процесом та вищим закладом освіти загалом.

Як зазначає В. І. Бушинський, майбутні фахівці – найбільш соціально оптимістична категорія населення, надчутлива до інформаційних, комунікативних впливів [23, с. 46]. Розвиток самоврядування майбутніх фахівців фармацевтичної галузі потребує також виявлення низки суперечностей в освітньо-виховному середовищі сучасної вищої медичної (фармацевтичної) школи, вирішення яких дасть можливість утвердити демократичні партнерські взаємовідносини на рівні «викладач – майбутній фахівець», «ректорат – самоврядування майбутніх фахівців».

Розвитку духовного вектора у виховній діяльності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі сприяє: відтворення унікальних портретних галерей видатних учених та вихованців ВМ(Ф)ЗО, започаткування наукових читань, присвячених пам'яті корифеїв наукових шкіл, видання багатьох публікацій, виступи авторитетних особистостей перед майбутніми фахівцями фармацевтичної галузі, майбутніх фахівців та молодих учених на наукових форумах різних рівнів, створення та змістовне наповнення сайтів. Волонтерський рух та патронат ветеранів, дітей-сиріт, інвалідів у дитячих будинках та інтернатах України набуває нового розвитку.

Головною метою ВМ(Ф)ЗО України є участь у забезпеченні сталого суспільного розвитку та передбаченні, випередженні і формуванню змін у всіх сферах суспільного життя, а також задоволення суспільних потреб.

Саме тому, міжнародна діяльність ВМ(Ф)ЗО України спрямована на досягнення наступних цілей:

- прискорення процесу інтеграції в міжнародний академічний простір зі збереженням і подальшим розвитком наукових національних напрацювань та їх застосуванням у міжнародних програмах та проектах;
- створення умов для подальшого розвитку та широкого впровадження принципів та стандартів Болонського процесу зі збереженням національних традицій;
- зміцнення позицій на світовому та національному ринках освітніх послуг;
- використання міжнародних ресурсів для реалізації освітніх та науково-дослідних програм;

- забезпечення доступу до інформаційних джерел кращого світового досвіду у галузі організації освітньої та дослідницької роботи, розвитку самоврядування майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, встановлення ефективних взаємозв'язків зі світовими досягненнями у сфері фармації, їх ефективного використання в освітньо-науковій діяльності та практиці;

- залучення ВМ(Ф)ЗО України до міжнародних освітніх і науково-дослідницьких проектів.

Лише за умови активного міжнародного співробітництва можливе досягнення сучасних високих рівнів професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі України. Головними напрямками міжнародного співробітництва ВМ(Ф)ЗО України є:

- установа зв'язків з іноземними та міжнародними освітніми й науковими організаціями;

- прагнення до визнання ВМ(Ф)ЗО України за кордоном та членство у відомих міжнародних об'єднаннях, асоціаціях;

- професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі для зарубіжних країн.

Найдієвішими формами міжнародного співробітництва, які реалізуються у ВМ(Ф)ЗО України є:

- членство в міжнародних організаціях;

- співпраця з міжнародними організаціями, посольствами зарубіжних держав в Україні та дипломатичними представництвами України за кордоном;

- співпраця з науковими закладами Європи й світу;

- стажування науково-педагогічних працівників та майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за кордоном;

- участь у міжнародних виставках, наукових та освітніх форумах;

- організація й проведення міжнародних семінарів, конференцій;

- розробка та виконання партнерських двосторонніх програм співробітництва із зарубіжними університетами;

- укладання та реалізація Угод про співпрацю;

- участь у міжнародних освітніх та наукових проектах;

- розробка та здійснення міжнародних наукових та освітніх проектів у фармації;
- співпраця із зарубіжними освітніми агенціями щодо легалізації документів про фармацевтичну освіту, отриману в ВМ(Ф)ЗО України;
- участь у нострифікації документів про фармацевтичну освіту, отриману за кордоном;
- організація нострифікаційних експертиз;
- професійна підготовка фахівців для зарубіжних країн.

Отже, нами представлено тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ХХІ ст. (до 2017 р.). Розглянуто напрями розвитку фармацевтичної освіти.

Згідно з міжнародними стандартами професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні має відповідати пріоритетам ХХІ ст.: формування в суспільстві поваги до професії, посилення значущості фармацевтичної галузі через якість підготовки висококваліфікованих фахівців, неперервне вдосконалення змісту освіти, запровадження нових технологій та форм освіти, адаптація до світових стандартів [249, с. 468–469].

Розглянуті в Україні тенденції та особливості розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі ускладнюються тим, що вони відбуваються на тлі процесів глибокої трансформації не тільки суспільно-політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й суспільної психології морально-етичної парадигми і системи життєвих цінностей та орієнтирів.

Вплив процесів глобалізації на національну систему вищої фармацевтичної освіти є складним та неперервним процесом. Упродовж розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі спостерігається прояв двох протилежних, але взаємодоповнюваних тенденцій, а саме:

- універсалізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО України;
- зростання різноманітності та нерівномірності у світовому розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Перша з них посилює процес глобалізації, взаємозв'язку, взаємозалежності між ВМ(Ф)ЗО України. Друга спрямована на формування сприятливих умов для розвитку національних тенденцій і кожного фахівця фармацевтичної галузі зокрема.

Таким чином, визначено загальні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1991 р. – до 2017 р., до яких віднесено: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора, магістра фармації; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл (академії, університети, коледжі, училища); збільшення кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (застосування нетрадиційних форм освітніх занять: імітаційна модель, інтегроване навчальне заняття, дискусія, тренінг та ін.; тенденція практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. До виявлених особливих тенденцій віднесено: запровадження особистісно орієнтованого підходу у навчанні; переорієнтація освіти з інформаційного (пасивне сприйняття готових знань) типу на проблемно-діяльнісний тип освіти. Серед специфічних тенденцій виділено: неперервність професійної фармацевтичної освіти на додипломному й післядипломному рівнях (з 1998 р.); гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; забезпечення національної спрямованості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; варіативність навчальних програм за рахунок введення циклу навчальних дисциплін вільного вибору майбутнім фахівцем та дисциплін самостійного вибору вищих закладів освіти (з 1997); введення нових Державних стандартів у системі вищої фармацевтичної освіти України (2003); запровадження незалежної від вищих закладів освіти системи оцінювання професійної компетентності – ліцензійних інтегрованих практично-орієнтованих іспитів «Крок 1», «Крок 2», «Крок 3» з метою підвищення рівня професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (з 1998); введення 12 нових навчальних дисциплін: «Анатомія людини», «Фізіологія», «Етика та деонтологія у фармації», «Інформаційні технології у фармації»,

«Основи біоетики і біобезпеки», «Комп'ютерне моделювання у фармації», «Лабораторна діагностика», «Біофармація», «Менеджмент та маркетинг у фармації», «Технологія лікарських косметичних засобів», «Охорона праці в галузі», «Патентознавство» (з 2010); впровадження різних інноваційних моделей навчання.

7.5. Перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду

Головною метою розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні є інтеграція ВМ(Ф)ЗО у світовий освітній науковий і фармацевтичний простір через якісну реалізацію державної політики у сфері вищої фармацевтичної освіти, науки та охорони здоров'я для здійснення комплексної професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця, здатного працювати на рівні сучасних вимог державного та міжнародного ринку праці, підтримку й розвиток національних наукових шкіл, підвищення авторитету на національному та міжнародному рівнях як провідних ВМ(Ф)ЗО України та Східної Європи.

Багатовекторна діяльність ВМ(Ф)ЗО України базується на результатах сталого функціонування та стратегічної розбудови, закладених послідовною роботою професорсько-викладацького складу, здобутках та традиціях історії найпотужніших в країні ВМ(Ф)ЗО, програмних завданнях у відповідності до пріоритетних напрямів розвитку національної системи освіти та охорони здоров'я, інтеграції до єдиного світового освітнього простору та регламентованих чинними стратегічними документами державного та галузевого рівнів [251, с. 62].

Разом із професійною підготовкою фахівців фармацевтичної галузі розвивається й фармацевтична промисловість, важлива роль відводиться дослідженням з фармакогнозії, технології лікарських форм, фармацевтичної хімії, освоєнню виробництва високоефективних лікарських засобів. Вивчення протизапальних, серцево-судинних, антидотних засобів, протимікробних препаратів є традиційним напрямком наукових досліджень відомих українських науковців (І.Ю. Висоцький, О.М. Торохтін, В.П. Черних, Г.В. Зайченко, С.Ю. Штриголь, О.О. Столярчук, Г.І. Степанюк та ін.) [316, с. 50–51].

Як зазначає С.І. Архангельський, «в освітньому процесі вищої школи дедалі більший розвиток буде отримувати дослідницька діяльність студентів і творчий процес розв'язання ними науково-навчальних завдань. Дедалі необхіднішою стане така теорія навчання, яка б виконувала функцію розвідки, пошуку, виявлення нових засобів і навчальних форм» [10, 368 с.; 57, с. 45–54].

Роботи Н. Ф. Тализіної присвячені дослідженню механізмів підвищення ефективності навчального процесу у ВЗО [281, 110 с.; 168, 238 с.], де вбачається творча дослідницька компонента в кожному з трьох типів завдань, що зумовлені [282, с. 26–27]: науково-технічним прогресом; потребами суспільства та країни; регіонально-галузовими завданнями, специфікою професійної відмінності.

Проведене дослідження тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ ст.- на початку ХХІ ст. (до 2017 р.) за розробленими нами історичними періодами дозволяє виділити загальні (наскрізні) тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в межах кожного історичного періоду: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора, магістра фармації; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл; зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Необхідність трансформації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні обумовлена потребою країни у знятті перешкод для вільного переміщення товару, людей і послуг у світовому просторі. Це неминуче вимагає формування у громадян України навичок переходу від життя в локальному (регіональному, національному середовищі) до життя і співробітництва в глобальному просторі. Постійне поповнення і відновлення знань є необхідною умовою високої компетентності фахівців фармацевтичної галузі. Система професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі повинна враховувати ті умови, у яких буде жити і

працювати майбутній фахівець. Зміни, що входять у наше життя, повинні бути сигналом і для відповідної адаптації системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Найбільш виваженим та перспективним шляхом розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України та збереження інтелектуального наукового потенціалу є запрошення та включення найбільш активної частини наукових працівників у діяльність ВМ(Ф)ЗО.

Вивчення історичного досвіду професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі дозволяє краще збагнути сучасне та визначити шляхи для подальших пошуків, бо як зазначає І. С. Чекман: «Коріння нового – у старому, традиція і новаторство – взаємодоповнюючі фактори» [316, с. 7].

Сучасні технології фармацевтичної галузі дозволяють одержувати нові лікарські форми для профілактики та лікування різних захворювань. Саме в умовах великої кількості ліків важливою є професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі, яка забезпечує належну фармацевтичну допомогу та опіку.

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі України в складній соціально-економічній та суспільно-політичній ситуації постійно шукає шляхи модернізації та розвитку системи освіти, вивчає практичний досвід функціонування світової моделі охорони здоров'я на прикладі інших країн.

Процесам гармонізації з міжнародними навчальними планами й програмами з дисциплін сприяє ініціатива МОЗ України (2017 р.) щодо пілотних іспитів за оригінальними тестами UMSLE (США) STEP-2 (для випускників) і STEP-3 (для інтернів) для тестової частини і оцінка практичних навичок і компетентностей за міжнародною системою OSKE-1, OSKE-2, OSKE-3 [215, 5 с.].

Основні перспективні напрями міжнародного співробітництва ВМ(Ф)ЗО та закладів післядипломної освіти України, а також напрями модернізації роботи з іноземними громадянами: реалізація спільних міжнародних програм і проектів; програми академічного обміну; проведення міжнародних конгресів та наукових симпозіумів; залучення на навчання іноземних громадян; підписання угод про взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені та звання з країнами,

громадяни яких навчаються в Україні; розбудова системи освітніх виставок в рекламно-інформаційних цілях, виїзних консультаційних пунктів ВМ(Ф)ЗО та закладів післядипломної освіти при дипломатичних установах України за кордоном; розбудова взаємовигідного співробітництва з зарубіжними державними і приватними установами шляхом ознайомлення з системою фармацевтичної освіти в Україні; якісна професійна підготовка професорсько-викладацького складу ВМ(Ф)ЗО для роботи на англомовних відділеннях; залучення випускників на післядипломну професійну підготовку в Україні, розширення системи післядипломної освіти та стажування іноземних фахівців. Зокрема, для України важливою є ініціатива Всепольської фундації з протидії хворобам цивілізації щодо проведення спільно з Міністерством здоров'я Республіки Польща роботи за напрямками:

- можливість створення в Польщі Міжнародного центру кадрово-технічної підтримки системи охорони здоров'я України [130];
- визначення форм та змісту стажувань українських студентів у польських медичних вузах та участь у програмі «Польський Еразмус + для України медичної»;
- об'єднання зусиль з польськими лікарськими організаціями та освітніми медичними закладами в межах програми «Польський Еразмус + для України медичної», що є важливим на шляху до інтеграції України загалом та медичного простору зокрема [129].

Окрім того, завдяки підписанню угоди про приєднання України до грантової програми Європейського союзу «Горизонт–2020» (2015), українські фахівці фармацевтичної галузі (науковці та викладачі) зможуть скористатися інструментами цієї програми в тому самому обсязі, що і фахівці інших країн, а саме: фінансування проектів та фінансування розвитку наукової кар'єри та академічної мобільності викладачів і майбутніх фахівців [50].

Важливе значення має проведення Всеукраїнських молодіжних форумів для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з обговоренням питань щодо реформування системи охорони здоров'я в Україні та створення нової «української» системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка має долучити до себе все найкраще та буде адаптована до нашої кон'юнктури [41].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі є системою, що розвивається. Україна, як і інші країни світу активно реагує на процеси глобалізації та їх зміни в суспільстві, які вони викликають.

Лише високорозвинений освітній комплекс, який дає змогу кожному, хто навчатиметься, максимально визначати й удосконалювати свої здібності, сприяє духовному й матеріальному розвитку держави, її авторитетові у світовому співтоваристві [31, с. 88]. Прикладом позитивного впливу глобалізаційних інновацій на професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі є розвиток глобальної наукової культури, а також збільшення відкритості наукових і освітніх просторів національних держав.

Щоб сприяти процесам глобалізації Україна має розвивати національні ідеї професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, зміст якої полягає в збереженні та примноженні національних освітніх традицій з одного боку. З іншого боку, Україна має сприйняти виклики глобалізації, узгоджуючи з ними розбудову національної системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Нині найскладнішим завданням модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України є пошук компромісу між національними надбаннями в галузі вищої фармацевтичної освіти та процесами глобалізації та конвергенції освіти.

Перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі обумовлені найважливішими змінами в державній політиці з 2014 р.. До них належать: внутрішньовузівська демократія, автономія ВМ(Ф)ЗО, внесення змін щодо працевлаштування випускників, зменшення аудиторного навантаження для професорсько-викладацького складу та майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, перехід на професійну підготовку магістра фармації, зменшення переліку пільгових категорій абітурієнтів, визнання українського диплому в світі, збільшення рівня задоволеності «споживачів» (майбутніх фахівців фармацевтичної галузі, суспільства, управлінців), входження ВМ(Ф)ЗО в міжнародні рейтинги вищих закладів освіти, збільшення контингенту іноземних громадян на англомовній формі навчання, навчання професорсько-викладацького складу за

програмою British Council з метою підвищення якості викладання і науки, збільшення публікацій в міжнародних наукометричних базах, введення в дію у ВМ(Ф)ЗО автоматизованої системи управління, практична підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетських клініках вищих закладів освіти (закладів післядипломної освіти), забезпечення освітнього процесу адаптованими перекладами базових міжнародних підручників [2, 35 с.].

Щодо модернізації та впровадження інновацій у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі, то, на нашу думку, дієвою передумовою переходу від слів про інноваційний розвиток вищої фармацевтичної освіти до її конкретного розвитку є розширення різних методів, засобів та форм навчання, а також інтеграція вищої фармацевтичної школи з науковими інноваціями у фармації та фармацевтичним виробництвом. На сьогодні різні форми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (англомовна, російськомовна) запроваджені у всіх ВМ(Ф)ЗО України [284, с. 109].

Як зазначив у своїй доповіді «Особливості організації навчання іноземних громадян у поточному навчальному році» (2015 р.) Ю. І. Фисун, у ВМ(Ф)ЗО України та закладах післядипломної освіти у 2014–2015 н.р. навчалось 21389 іноземних громадян з 124 країн світу. Їх кількість постійно збільшується (рис. 7.2).

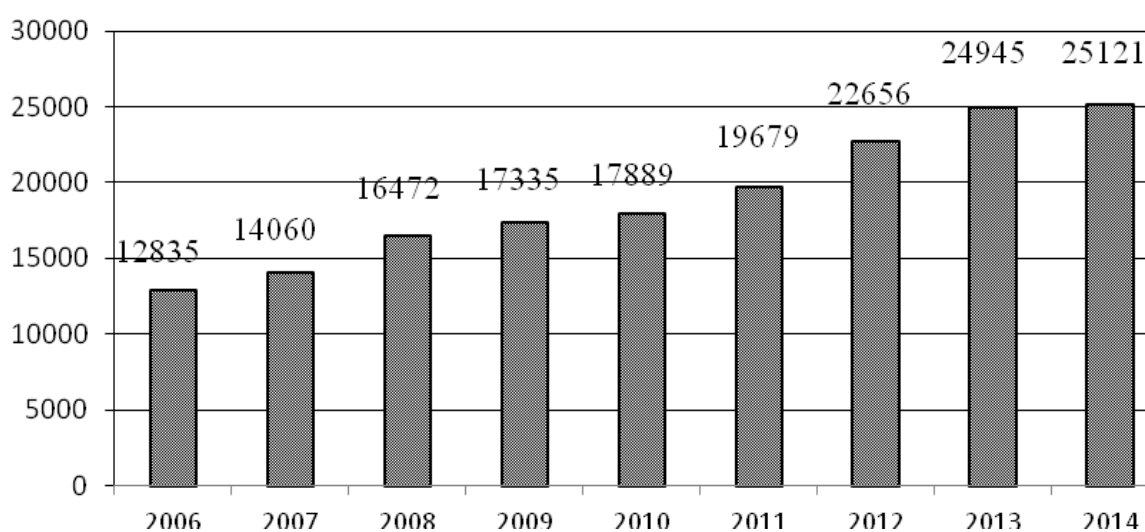


Рис. 7.2 Динаміка професійної підготовки іноземних громадян у ВМ(Ф)ЗО України та закладах післядипломної освіти в період з 2006 р. по 2014 р.

Тільки за 2014–2015 н.р. в Україні для сфери охорони здоров'я у ВМ(Ф)ЗО та закладах післядипломної освіти України професійну підготовку одержували 19973 іноземних громадян (див. Додаток Я.1).

Професійна підготовка іноземних громадян в Україні для фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» станом на 2014–2015 н.р. здійснювалася в таких ВМ(Ф)ЗО України: Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова; Донецький національний медичний університет ім. Максима Горького; Дніпропетровська державна медична академія; Запорізький державний медичний університет; Івано-Франківський національний медичний університет; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького; Луганський державний медичний університет; Національний фармацевтичний університет; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця; Одеський національний медичний університет; Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського. Найбільша кількість іноземних громадян в Україні для подальшої роботи у фармацевтичній галузі отримує професійну додипломну підготовку за спеціальністю «Фармація» у Національному фармацевтичному університеті (рис. 7.3) [254; 369, с. 27–28].

Найбільше іноземних громадян в Україні (у 2014–2015 н.р. 131 особа) отримує професійну післядипломну підготовку за спеціальністю «Фармація» в Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця (див. Додаток Я.2).

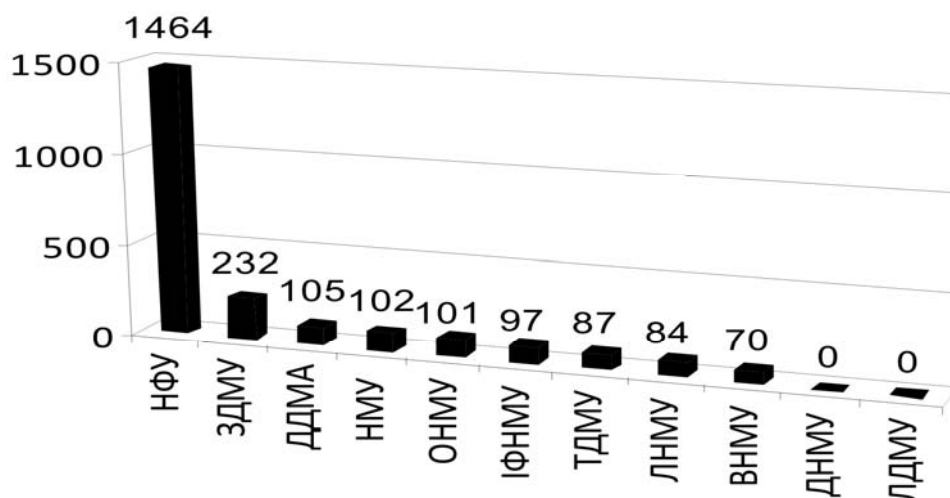


Рис. 7.3 Динаміка професійної підготовки іноземних громадян в Україні за спеціальністю «Фармація» у ВМ(Ф)ЗО України у 2014–2015 н.р.

Серед закладів післядипломної освіти України по післядипломній професійній підготовці іноземних громадян для сфери охорони здоров'я лідерами є Харківська медична академія післядипломної освіти та Національна медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика. Динаміку післядипломної професійної підготовки іноземних громадян для сфери охорони здоров'я в закладах післядипломної освіти України, для прикладу у 2014–2015 н.р., наведено в табл. 7.12.

Професійна підготовка фахівців для сфери охорони здоров'я у 2014–2015 н.р. здійснювалася для 3873 іноземних громадян, яких було зараховано на перший курс (див. Додаток Я.3).

Професійна додипломна підготовка іноземних громадян – майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я, здійснюється на підготовчих відділеннях ВМ(Ф)ЗО України. Так, професійна додипломна підготовка фахівців для сфери охорони здоров'я у 2014–2015 н.р. здійснювалася для 518 іноземних громадян на підготовчих відділеннях 14 ВМ(Ф)ЗО України (див. Додаток Я.4).

Таблиця 7.12

Післядипломна професійна підготовка іноземних громадян для сфери охорони здоров'я у закладах післядипломної освіти України (2014–2015 н.р.)

№ п/п	Заклад післядипломної освіти України	Кількість іноземних громадян
1	Харківський медична академія післядипломної освіти	272
2	Національна медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика	227
3	Запорізька медична академія післядипломної освіти	70
Всього		569

Джерело: самостійне опрацювання

У 2014–2015 н.р. професійна підготовка фахівців для сфери охорони здоров'я здійснювалась для 16433 іноземних громадян в Україні з 13 країн у ВМ(Ф)ЗО України (див. Додаток Я.5). Зокрема, у 2015 р. в Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця професійна додипломна підготовка здійснювалась для 1513 іноземних громадян (з них 738 на англомовній формі навчання), в 2016 р. для 1719 іноземних громадян (з них 1022 на англомовній формі навчання), в 2017 для 930 іноземців 1-го курсу на англомовній формі навчання [2, 35 с.].

Серед перспективних напрямів розвитку професійної підготовки фахівців варто відмітити продовження оновлення навчальних планів професійної додипломної підготовки фахівців галузі знань «Охорона здоров'я» відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [72] та на виконання наказів МОЗ та МОН України щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів [202].

До перспективних напрямів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі відповідно до міжнародного досвіду під час прийому до ВМ(Ф)ЗО відноситься використання тестових методик, що забезпечують профілізований відбір, який дозволяє перевірити крім базових знань, набутих у загальноосвітніх навчальних закладах, здатність абітурієнтів бути в майбутньому фахівцем фармацевтичної галузі [139, с. 222].

Модель ступеневої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні відповідно до Болонської декларації та з урахуванням історичного досвіду має три послідовні етапи (рис. 7.4), що поєднані між собою, оскільки кожний наступний етап ґрунтується на попередньому й забезпечує новий, вищий, ніж попередній, рівень професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що традиційна модель освіти у вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти втратила перспективу, оскільки не стала надійною базою оновлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Розроблений відповідно до Закону України «Про вищу освіту» проект Стандарту вищої фармацевтичної освіти (2017 р.) повинен слугувати методологічним, технологічним та практичним змінам у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні, чітко регламентувати вимоги якості професійної підготовки фахівця, визначати нормативний обсяг змісту його підготовки, вимоги до засобів діагностики якості вищої освіти.

Перший етап професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі – це додипломна професійна підготовка магістрів у вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти.

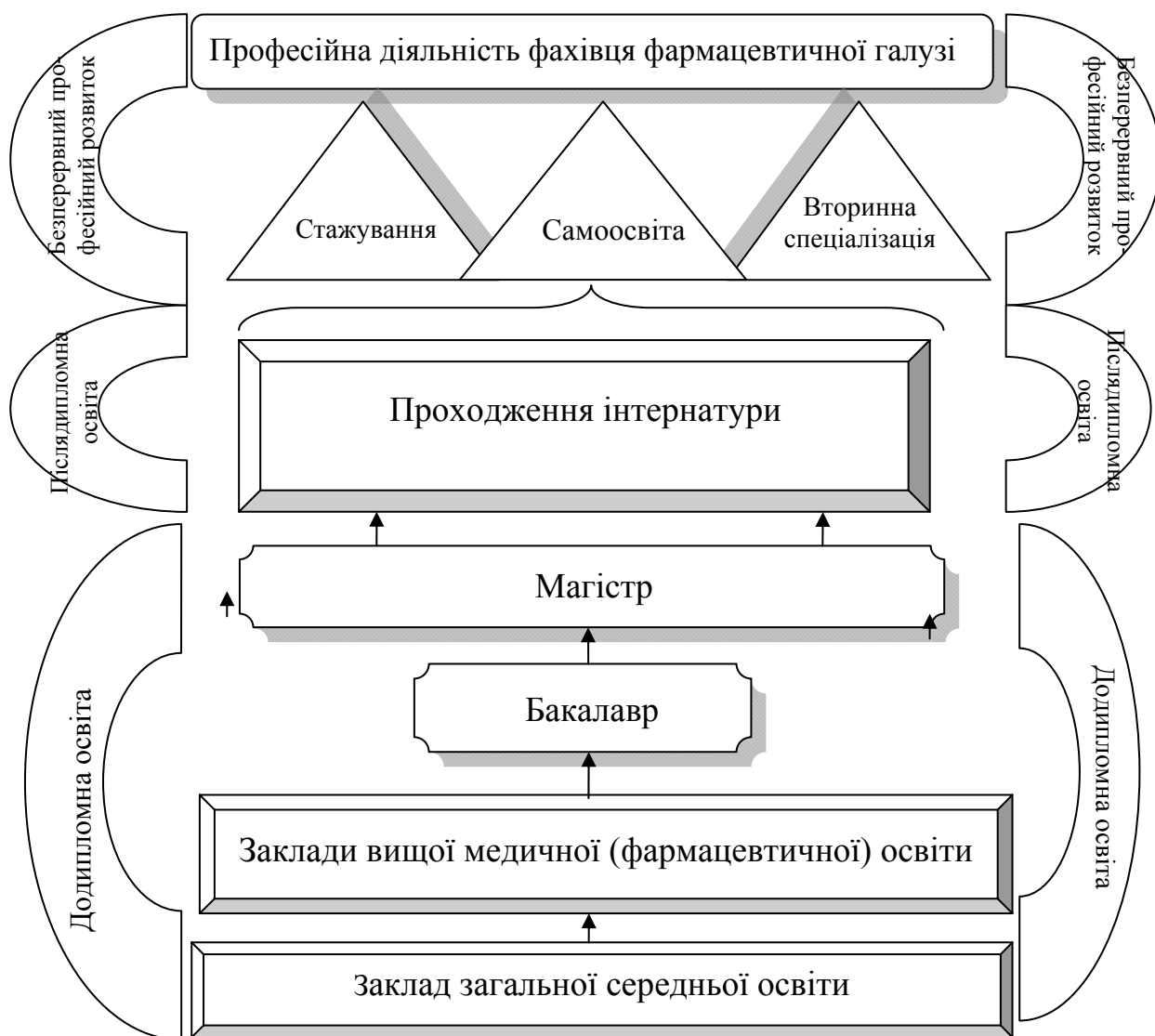


Рис. 7.4 Модель ступеневої професійної підготовки фахівців галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація» в Україні

Другий етап професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі – це післядипломна освіта, яка передбачає професійну підготовку магістрів до фармацевтичної практики в закладах післядипломної освіти. Така професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі завершується атестацією на визначення знань та практичних навиків в атестаційній комісії ВМ(Ф)ЗО і закладів післядипломної освіти та отриманням сертифікату магістра фармації, який дає право на самостійну діяльність у фармацевтичній галузі.

Третій етап професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі – це безперервний професійний розвиток фахівця фармацевтичної галузі упродовж 30–

40 років свого професійного життя. Безперервний професійний розвиток передбачає підтримання та підвищення рівня професійної компетентності фахівця фармацевтичної галузі, що гарантує надання фармацевтичної допомоги відповідно до розвитку науки та нових фармацевтичних технологій [139, с. 214].

Зміст, форми, методи, місце безперервного професійного розвитку кожен фахівець фармацевтичної галузі має право обирати сам. Як форми такого розвитку фахівця фармацевтичної галузі можуть бути стажування в межах України або в інших країнах, дистанційне навчання, участь у з'їздах, конгресах, семінарах, конференціях, відвідування лекцій, інформаційний обмін, консультації та інші.

Ступеневість професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі передбачає завершену та поступову наскрізну професійну підготовку фахівців у галузі фармації на кожному етапі в залежності від ступеню, що набувається, як на додипломному, післядипломному етапах, а також упродовж усієї професійної діяльності. Професійна додипломна підготовка фахівців фармацевтичної галузі є предметно інтегрованою та зорієнтована на дотримання логічної послідовності викладання дисциплін, які становлять відповідні цикли підготовки згідно до оновленого навчального плану: гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки. Курси за вибором відповідно до нового навчального плану обираються майбутніми фахівцями на принципах альтернативності, змагальності та академічної відповідальності [72].

Після закінчення навчання у ВМ(Ф)ЗО кожен випускник, крім диплома та додатку до диплома національного зразка, отримує додаток до диплома міжнародного зразка «Diploma Supplement», який розроблений Європейською комісією, Радою Європи, ЮНЕСКО/СЕПЕС і надає об'єктивну інформацію для поліпшення міжнародної прозорості й справедливого та професійного визнання отриманої вищої фармацевтичної освіти.

Серед перспективних напрямів модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України варто відзначити продовження роботи численних науково-педагогічних шкіл загальноукраїнського та світового рівнів, які очолюють видатні вчені, талановиті педагоги та наставники студентської молоді. Як приклад,

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця пишається своїм «золотим» кадровим фондом – це понад 45 академіків та член-кореспондентів Національної академії наук України, Національної академії медичних наук України, Національної академії педагогічних наук України. Учені НМУ імені О. О. Богомольця становлять третину особового складу НАМН України [1, с. 8].

Перспективними напрямками модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України є: створення симуляційних центрів, розбудова дистанційної до- і післядипломної професійної підготовки фахівців, розвиток ступеневої вищої фармацевтичної освіти, модернізація та підвищення ефективності професійної підготовки за рахунок використання кращих традиційних та інноваційних форм, методів і засобів у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі [3, с. 26; 237, с. 188–194].

Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у ВМ(Ф)ЗО повинна забезпечуватись освітнім комплексом, який включає в себе кваліфікований професорсько-викладацький персонал, сучасну матеріальну базу, належне методичне забезпечення та змістовну освітню літературу: підручники, посібники, практикуми [51, с. 16–18].

Продовження професійної підготовки фахівців-іноземців англomовної форми навчання для фармацевтичної галузі за спеціальністю «Фармація» у всіх ВМ(Ф)ЗО підвищує ефективність педагогічної діяльності, а також сприяє піднесенню рівня фармації в тих країнах, які цього потребують, обміну важливим професійним досвідом із закордонними колегами та поглибленню міжнародного співробітництва у галузі.

Питання організації освітнього процесу у ВМ(Ф)ЗО МОЗ України в умовах упровадження Закону України «Про вищу освіту», розробки та імплементації Стандартів вищої освіти за спеціальностями галузі знань «Охорона здоров'я» та сучасних інновацій у фармацевтичній освіті і науці як складових реалізації ключових моментів Закону України «Про вищу освіту» повинні постійно обговорюватися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю з метою вирішення питань щодо: оновлення навчальних планів професійної під-

готовки фахівців фармацевтичної галузі України згідно з новими Стандартами вищої освіти за спеціальностями галузі знань «Охорона здоров'я»; оновлення опорними кафедрами ВМ(Ф)ЗО програм навчальних дисциплін відповідно до нового Стандарту додипломної підготовки; забезпечення майбутніх фахівців сучасними підручниками та навчальними посібниками (паперові та електронні); оновлення структури змісту ліцензійних інтегрованих іспитів «Крок» відповідно до нових Стандартів вищої фармацевтичної освіти; ліцензування освітньої діяльності, за освітньо-професійними, освітньо-науковими програмами щодо підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії в галузі знань «Охорона здоров'я» [200].

Таким чином, серед перспективних напрямів модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду виокремлено такі [258, с. 396]: гармонізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі із світовою практикою; забезпечення моніторингу якості вищої фармацевтичної освіти; модернізація здійснення педагогічного контролю; сприяння участі майбутніх фахівців та викладачів вищих закладів медичної (фармацевтичної) освіти у комплексних програмах і проектах міжвузівської міжнародної співпраці; створення умов для зростання академічної мобільності майбутніх фахівців і викладачів; створення програм неперервного навчання; організація міжнародних наукових досліджень; забезпечення освітнього процесу адаптованими перекладами базових міжнародних підручників; створення умов для розширення різних форм, методів та засобів професійної підготовки, а також інтеграція вищої фармацевтичної школи з науковими інноваціями у фармації та фармацевтичним виробництвом; автономія вищих закладів медичної (фармацевтичної) освіти; розбудова дистанційної до- і післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; зростання контингенту іноземних громадян, зокрема, на англomовній формі навчання; практична підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетських клініках вищих закладів медичної освіти (закладів післядипломної освіти); сталий розвиток ступеневої вищої фармацевтичної освіти; відсутність ієрархії між майбутніми фахівцями і науково-педагогічними працівниками; розширення варіативної складової типових навчальних планів профе-

сійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; розвиток фармацевтичної науки та галузі, відкриття й широке застосування нової групи ліків, що сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я нації; створення нової, української, системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка має долучити до себе все найкраще та буде адаптована до кон'юнктури нашої держави.

Висновки до сьомого розділу

На підставі узагальнення джерельної бази встановлено, що професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі України у зазначений період здійснювалася у 40 вищих закладах освіти (14 – університети, академії; 26 – технікуми, коледжі, училища) за спеціальностями: «Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технологія парфумерно-косметичних засобів», «Виробництво фармацевтичних препаратів», «Аналітичний контроль якості хімічних лікарських сполук». Показано, що діяльність вищих закладів медичної (фармацевтичної) освіти в умовах інтеграції у світовий освітній простір відбувається під інтенсивним впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників – демографічних, соціально-економічних, політичних. Розкрито зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. На основі теоретичного аналізу класифіковано тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у 1991 р. – до 2017 р. на загальні, особливі та специфічні. До виявлених особливих тенденцій віднесено: запровадження особистісно орієнтованого підходу у навчанні; переорієнтація освіти з інформаційного (пасивне сприйняття готових знань) типу на проблемно-діяльнісний тип освіти.

Серед специфічних тенденцій виділено: неперервність професійної фармацевтичної освіти на додипломному й післядипломному рівнях (з 1998); гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; забезпечення національної спрямованості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; варіативність навчальних програм за рахунок введення циклу навчальних дисциплін вільного вибору майбутнім фахівцем та дисциплін самостійного вибору вищих закладів освіти (з 1997); введення нових Державних стандартів у системі вищої фармацевтич-

ної освіти України (2003); запровадження незалежної від вищих закладів освіти системи оцінювання професійної компетентності – ліцензійних інтегрованих практично-орієнтованих іспитів «Крок 1», «Крок 2», «Крок 3» з метою підвищення рівня професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (з 1998); упровадження різних інноваційних моделей навчання.

На основі аналізу тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст. (до 2017 р.) визначено загальні (наскрізні) тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в усіх розроблених історичних періодах, а саме: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора, магістра фармації; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різних типах шкіл; зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; тенденція до практичного спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Виокремлено сучасні тенденції (2010 – 2017 рр.) професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. До них належать: введення проекту нового Державного стандарту у системі вищої фармацевтичної освіти України з урахуванням таких всеохоплюючих трендів у суспільному житті, як глобалізація, інформатизація, інтеграція, інтернаціоналізація (2017); введення нових освітніх програм для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні («Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технологія парфумерно-косметичних засобів» (2017)); рух до збільшення кількості годин професійної підготовки (з 2010); організація освітнього процесу за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою; застосування різних форм контролю із використанням традиційної шкали і шкали оцінювання ECTS; конкурентоспроможність на ринку праці; ступеневість освіти (уведення нових ступенів «Магістр» (2011) та «Бакалавр» (2012)); введення 12 нових навчальних дисциплін: «Анатомія людини», «Фізіологія», «Етика та деонтологія у фар-

мації», «Інформаційні технології у фармації», «Основи біоетики і біобезпеки», «Комп'ютерне моделювання у фармації», «Лабораторна діагностика», «Біофармація», «Менеджмент та маркетинг у фармації», «Технологія лікарських косметичних засобів», «Охорона праці в галузі», «Патентознавство» (з 2010); спрямування професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі від медико-біологічної до медико-клінічної оскільки передбачає вивчення наступних навчальних дисциплін: «Медична хімія», «Основи клінічної медицини», «Клінічна біохімія», «Клінічне вивчення лікарських засобів», «Фармакогенетика», «Фармацевтична опіка», «Вікові особливості фармакотерапії та побічна дія ліків»; застосування нетрадиційних форм навчальних занять (імітаційна модель, інтегроване навчальне заняття, дискусія, тренінг та ін.); компетентнісний підхід; створення умов для академічної мобільності майбутніх фахівців і науково-педагогічних працівників; створення умов для проведення міжнародних досліджень та співробітництва; введення нової спеціальності «Теорія та методика навчання (медичні та фармацевтичні дисципліни) для інтенсифікації процесів присудження наукових ступенів (2010); рух до зменшення кількості годин аудиторного навантаження (з 2014).

З урахуванням історичного досвіду, аналізу змісту тенденцій (загальних, особливих, специфічних), виокремлено перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. А саме: гармонізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі із світовою практикою; забезпечення моніторингу якості вищої фармацевтичної освіти; модернізація здійснення педагогічного контролю; сприяння участі майбутніх фахівців та викладачів вищих закладів медичної (фармацевтичної) освіти у комплексних програмах і проектах міжвузівської міжнародної співпраці; створення умов для зростання академічної мобільності майбутніх фахівців і викладачів; створення програм неперервного навчання; організація міжнародних наукових досліджень; забезпечення освітнього процесу адаптованими перекладами базових міжнародних підручників; створення умов для розширення різних форм, методів та засобів професійної підготовки, а також інтеграція вищої фармацевтичної школи з науковими інноваціями у фармації та фармацевтичним виробництвом; автономія вищих

закладів медичної (фармацевтичної) освіти; розбудова дистанційної до- і післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; зростання контингенту іноземних громадян, зокрема, на англomовній формі навчання; практична підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетських клініках вищих закладів медичної освіти (закладів післядипломної освіти); сталий розвиток ступеневої вищої фармацевтичної освіти; відсутність ієрархії між майбутніми фахівцями і науково-педагогічними працівниками; розширення варіативної складової типових навчальних планів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; розвиток фармацевтичної науки та галузі, відкриття й широке застосування нової групи ліків, що сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я нації; створення нової, української, системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка має долучити до себе все найкраще та буде адаптована до кон'юнктури нашої держави.

Визначені та схарактеризовані тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – на початку XXI ст. уможливили зробити прогностичні узагальнення, які є змістовою основою для подальшої модернізації галузі та підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі подано теоретичне узагальнення обраної наукової проблеми, визначено періоди та проаналізовано тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., спрогнозовано перспективні напрями її модернізації. Отримані результати надають підстави сформулювати такі висновки:

1. Здійснено науковий аналіз стану дослідження проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці ВМ(Ф)ЗО. Зазначено, що дослідниками приділено значну увагу: змісту професійної практичної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; дослідженню різних видів фармацевтичної допомоги; теоретичним та методичним засадам неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю; аналізу діяльності світових систем вищої фармацевтичної освіти; питанням професійного розвитку фармацевтичних кадрів в Україні; окремим аспектам становлення та розвитку фармацевтичної освіти на Харківщині в другій половині ХІХ – початку ХХ ст., у західноукраїнському регіоні (1784–1991 рр.). Окремих аспектів розвитку фармацевтичної освіти торкалися історики медицини та фармації. Студіювався науковцями розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі на сучасному етапі. Теоретичний аналіз розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в педагогічній теорії та практиці показав, що система професійної підготовки фармацевтичних кадрів у поєднанні з системою їх використання виконує функції із забезпечення населення ефективними та безпечними ліками, створює та розвиває виробництво вітчизняних лікарських засобів, контролює їх якість, розвиває сучасну систему професійної підготовки фармацевтичних кадрів відповідно до потреб надання якісного медикаментозного забезпечення населення.

2. Теоретичний аналіз базових понять дослідження дозволив класифікувати їх у три блоки, а саме: поняття, що розкривають сутність професійної підготовки; поняття, що характеризують особливості професійної підготовки фахівців фарма-

цевтичної галузі; поняття, що пояснюють сутність та специфіку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. Проведено порівняльний аналіз базових понять дослідження, що використовуються в європейському та вітчизняному науковому просторі. У дисертації поняття «тенденції» розглядається як пріоритетний напрям, в якому здійснюється розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Дефініція «професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі» у контексті дослідження тлумачиться як спеціально організований освітній процес здобуття майбутніми фахівцями фахових знань, умінь і навичок, необхідних компетентностей, які становлять основу професійної діяльності у сфері охорони здоров'я, формують науковий світогляд, мотивацію до професії та забезпечують подальший неперервний професійний розвиток у фармацевтичній галузі.

3. Визначено основні передумови становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі: виокремлення в медичній освіті аптекарської справи (1836); створення на території України університетів, які мали медичні факультети з кафедрами фармацевтичного спрямування: Львівський університет (1784), Харківський університет (1805), Київський університет (1835), Одеський університет (1865) Катеринославський університет (Дніпро) (1918).

4. На основі аналізу архівних джерел та науково-методичної педагогічної літератури визначено п'ять періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з 1921 р. до 2017 р. В основу їхнього поділу покладено критерій зміни у внутрішньому організаційно-інституційному розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які водночас співвідносимо з суспільно-політичними зрушеннями, з умовами економічного розвитку освіти загалом, і фармацевтичної освіти зокрема. Виокремлення періодів становлення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зумовлене також критерієм внутрішнього стану цієї підготовки, яка була обмеженою у змістовому і професійному сенсі.

Встановлено, що початком відліку періодизації є створення фахових інститутів в Україні, починаючи з 1921 р. (Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Київ, Він-

ниця) та визнання недоцільності професійної підготовки фахівців фармації при медичних факультетах університетів, що є визначальним для створення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, яка складалася з двох типів фармацевтичних закладів вищої освіти: фармацевтичний технікум (училище); фармацевтичний інститут. Перший період – 1921–1941 рр. – формування системи (середньої та вищої) фармацевтичної освіти як окремої галузі; другий період – 1941–1945 рр. – згорання процесів розвитку системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, її консервація в умовах Другої світової війни; третій період – 1945 р. – перша половина 1960-х рр. – відновлення і розширення системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; четвертий період – друга половина 1960-х рр. – 1991 р. – модернізація й ідеологізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; п'ятий період – 1991 р. – до 2017 р. – становлення національно спрямованої професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в умовах інтеграції нашої держави у світовий освітній простір.

5. Визначено критерії порівняння розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в різні історичні періоди: соціальний; інституціональний; змістовий. Виокремлено показники, що розкривають зміст кожного критерію. До показників соціального критерію віднесено: гендерну рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання, академічну мобільність.

Показники інституціонального критерію включають: мережу фармацевтичних закладів освіти, що проводять освітню діяльність щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; кількість ступенів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; заклади підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі. До показників змістового критерію віднесено: зміст, форми й методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; термін навчання; форми підвищення їхньої кваліфікації.

6. Здійснено системний аналіз тенденцій трансформації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні упродовж XX ст. і включно до

2017 р., серед яких виокремлено загальні, особливі, специфічні тенденції. До загальних (наскрізних) тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, характерних для кожного виділеного історичного періоду, віднесено: гендерна рівність майбутніх фахівців; незалежність набуття освіти від етнічного походження, віросповідання; зростання популярності професії фармацевта, провізора, магістра фармації; здійснення професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у різних типах шкіл; зростання кількості різних типів шкіл для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; поліпшення методів та організаційних форм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; практичне спрямування освітнього процесу професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

У кожному з періодів визначено особливі та специфічні тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

До особливих тенденцій у 1921–1941 рр. віднесено: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО з 3-х у 1920-х до 4-х років починаючи з 1936 р.; реорганізація української вищої фармацевтичної освіти шляхом уніфікації до радянської загальнодержавної освітньої системи (єдині структура й зміст фармацевтичної освіти, навчальні плани, програми, підручники, система оцінювання); інваріативність навчальних програм професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; ігнорування національної складової, русифікація змісту професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Серед специфічних тенденцій виділено: концепцію фармацевтичної освіти, яка була схвалена на I Всесоюзній нараді з фармацевтичної освіти орієнтованої на технікуми в СРСР (1924); створення системи професійної підготовки середніх фармацевтичних кадрів (постанова Ради народних комісарів СРСР «Про підготовку середніх медичних, зуболікарських і фармацевтичних кадрів») (1936); введення дисциплін управлінсько-економічного спрямування.

Особливими тенденціями періоду з 1945 р. до першої половини 1960-х рр. є: зміна терміну навчання у ВМ(Ф)ЗО з 4-х до 4,5 років (9 семестрів) з 1965 р.; інваріативність навчальних програм; організація умов для підвищення кваліфікації

через навчання в аспірантурі вищих закладів освіти (1945); улаштування майбутніх фахівців у канікулярний період на роботу за спеціальністю (з 1945); виконання наукових робіт в студентських наукових гуртках (1948); оновлення робочих планів по дисциплінам медико-біологічного циклу (1948); упровадження заочного навчання в Одеському (1954), Запорізькому (1955) та Харківському (1960) фармацевтичних інститутах; посилення національної складової (план видання підручників українською мовою для ВМ(Ф)ЗО і фармацевтичних училищ було переглянуто і збільшено) (з 1956); введення заочної форми навчання з терміном навчання 5 років (1957); введення у вищих закладах освіти нових форм навчання, а саме, викладання «факультативних курсів» (1957); Одеський фармацевтичний інститут перебазувався з м. Одеси до м. Запоріжжя (1959); рух до збільшення аудиторного навантаження (з 1965); введення курсових робіт зі спеціальних дисциплін (за планами 1960 р. та 1965 р. – 2 курсові роботи); введення професійної додипломної підготовки у вищих закладах освіти фахівців фармацевтичної галузі для зарубіжних країн.

До специфічних тенденцій цього періоду віднесено: здійснення спеціалізації провізорів у Київському інституті вдосконалення провізорів (1945–1949 рр.); введення блоку загальноосвітніх дисциплін, який складався із суспільно-політичних навчальних дисциплін (з 1948), скасування викладання навчальної дисципліни «Анатомія людини» в середніх медичних та фармацевтичних закладах освіти та введення у 1-му семестрі навчальної дисципліни «Біологія» (1948), вивчення навчальної дисципліни «Основи Радянської біології» (1948); введення спеціальної навчальної дисципліни «Організація фармацевтичної справи» (1948–1953 рр.); започаткування видання реферативних збірників наукових праць, які популяризують галузь (з 1953); реорганізація середніх медичних шкіл в медичні училища (до 1955); затвердження навчальних планів для фармацевтичних відділень медичних училищ (1955; 1959); координування робочих планів по курсам хімічних дисциплін, а також по фармакології, анатомії, фізіології й ув'язка викладання цих навчальних дисциплін з марксистсько-ленінською теорією (з 1959); збільшення кількості лекцій, семінарських занять та консультацій по сус-

пільним наукам (1959); введення чергування-практики в аптеках починаючи з 2-го семестру і по 8-й семестр включно (у минулі роки на 7-му – 9-му семестрах) (з 1959); перебудова всієї освітньої політико-виховної роботи серед майбутніх фахівців фармацевтичної галузі та професорсько-викладацького складу у відповідності із законом Верховної Ради СРСР про зв'язок школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР (1959–1960 н.р.); запровадження так званої циклової форми навчання (1960); введення навчальної практики у якості санітара та 2-х виробничих практик на фармацевтичних відділеннях медичних училищ та у фармацевтичних училищах (1960); оновлення та перейменування спеціальних навчальних дисциплін «Судова хімія» / «Токсикологічна хімія», «Технологія ліків і галенових препаратів» / «Технологія ліків» (1965); розширення блоку загальноосвітніх дисциплін (1965).

Особливими тенденціями професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні в другій половині 1960-х – до 1991 р. є: зміна терміну навчання у вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти до 5 років (з 1973); інваріативність навчальних програм; організація польової, пропедевтичної, навчальної та виробничої практики при професійній додипломній підготовці фахівців фармацевтичної галузі по програмах, затверджених Міністерством охорони здоров'я СРСР в 1968 р.; інтеграція та послідовність викладання суміжних дисциплін у зв'язку з введенням нового плану п'ятирічного навчання (з 1973); удосконалення освітнього процесу професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі за рахунок видання методичних вказівок типографським шляхом та перехід від програмованого контролю знань до програмованого навчання майбутніх фахівців, використання новітніх інформаційних технологій (з 1973); введення для випускників технікумів і училищ стажування строком до одного року за місцем призначення, з метою одержання молодими фахівцями практичних організаційних навичок (1973); докорінна перебудова освітнього процесу на основі вимог закладів вищої освіти і єдиної методичної системи з метою створення національної системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (з 1982); реалізація принципу науковості та дослідницького компонента за рахунок вико-

нання 5-ти курсових проектів, організації наукових студентських гуртків (з 1982), запровадження проведення всеукраїнських студентських олімпіад (з 1986); збільшення кількості навчальних дисциплін за спеціальністю «Фармація» (1982); посилення медико-біологічної та економічної складової за рахунок збільшення кількості годин, які відводилися на вивчення блоку спеціальних дисциплін (з 1982); поєднання теоретичної та практичної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі за рахунок відкриття навчально-виробничих аптек (1987); рух до збільшення обсягу самостійної роботи майбутніх фахівців; запровадження державних перевідних іспитів (1987); оновлення змісту існуючих навчальних дисциплін (з 1990); введення інтернатури для майбутніх фахівців фармацевтичної галузі з метою покращення їхньої практичної підготовки (1989); неперервність професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі упродовж всього життя.

Специфічними тенденціями цього періоду є: організація суспільно-політичної практики в «Школі основ організаторської та виховної роботи у виробничому колективі» (з 1972); введення атестації майбутніх фахівців фармацевтичної галузі на всіх курсах по всіх кафедрах на 5, 10, 15-му тижнях навчання у зимовому та весняному семестрах у ВМ(Ф)ЗО УРСР (з 1974); факультативне вивчення деяких загальноосвітніх та спеціальних навчальних дисциплін.

До особливих тенденцій професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, які виявлено у 1991 р. – до 2017 р. відноситься: запровадження особистісно орієнтованого підходу у навчанні; переорієнтація освіти з інформаційного (пасивне сприйняття готових знань) типу на проблемно-діяльнісний тип освіти.

Серед специфічних тенденцій виділено: неперервність професійної фармацевтичної освіти на додипломному й післядипломному рівнях (з 1998); гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; забезпечення національної спрямованості професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; варіативність навчальних програм за рахунок введення циклу навчальних дисциплін вільного вибору майбутнім фахівцем та дисциплін самостійного вибору вищих

закладів освіти (з 1997); введення нових Державних стандартів у системі вищої фармацевтичної освіти України (2003); запровадження незалежної від вищих закладів освіти системи оцінювання професійної компетентності – ліцензійних інтегрованих практично-орієнтованих іспитів «Крок 1», «Крок 2», «Крок 3» з метою підвищення рівня професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (з 1998); упровадження різних інноваційних моделей навчання.

7. Досліджено сучасні тенденції (2010–2017 рр.) професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. До них належать: введення проекту нового Державного стандарту у системі вищої фармацевтичної освіти України з урахуванням таких всеохоплюючих трендів у суспільному житті, як глобалізація, інформатизація, інтеграція, інтернаціоналізація (2017); нових освітніх програм для професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні («Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технологія парфумерно-косметичних засобів»); рух до збільшення кількості годин професійної підготовки (з 2010); організація освітнього процесу за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою; застосування різних форм контролю із використанням традиційної шкали і шкали оцінювання ECTS; конкурентоспроможність на ринку праці; ступеневість освіти (уведення нових ступенів «Магістр» (2011) та «Бакалавр» (2012)); введення нових навчальних дисциплін (2010); спрямування професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі від медико-біологічної до медико-клінічної оскільки передбачає вивчення наступних навчальних дисциплін: «Медична хімія», «Основи клінічної медицини», «Клінічна біохімія», «Клінічне вивчення лікарських засобів», «Фармакогенетика», «Фармацевтична опіка», «Вікові особливості фармакотерапії та побічна дія ліків»; застосування нетрадиційних форм навчальних занять (імітаційна модель, інтегроване навчальне заняття, дискусія, тренінг та ін.); компетентнісний підхід; створення умов для академічної мобільності майбутніх фахівців і науково-педагогічних працівників; створення умов для проведення міжнародних досліджень та співробітництва;

введення нової спеціальності «Теорія та методика навчання (медичні та фармацевтичні дисципліни) для інтенсифікації процесів присудження наукових ступенів (2010); рух до зменшення кількості годин аудиторного навантаження (з 2014).

8. Визначено перспективні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні з урахуванням історичного досвіду. До таких напрямів віднесено: гармонізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі зі світовою практикою; забезпечення моніторингу якості вищої фармацевтичної освіти; покращення педагогічного контролю; сприяння участі майбутніх фахівців та викладачів вищих закладів медичної (фармацевтичної) освіти у комплексних програмах і проектах міжвузівської міжнародної співпраці; створення умов для зростання академічної мобільності майбутніх фахівців і викладачів; створення програм неперервного навчання; організація міжнародних наукових досліджень; забезпечення освітнього процесу адаптованими перекладами базових міжнародних підручників; створення умов для розширення різних форм, методів та засобів професійної підготовки, а також інтеграція вищої фармацевтичної школи з науковими інноваціями у фармації та фармацевтичним виробництвом; автономія вищих закладів медичної (фармацевтичної) освіти; розбудова дистанційної до- і післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; зростання контингенту іноземних громадян, зокрема, на англomовній формі навчання; практична підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в університетських клініках вищих закладів медичної освіти (закладів післядипломної освіти); сталий розвиток ступеневої вищої фармацевтичної освіти; відсутність ієрархії між майбутніми фахівцями й науково-педагогічними працівниками; розширення варіативної складової типових навчальних планів професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі; розвиток фармацевтичної науки та галузі, відкриття й широке застосування нової групи ліків, що сприятиме збереженню та зміцненню здоров'я нації; створення нової, української, системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, яка має долучити до себе все найкраще та буде адаптована до

кон'юнктури нашої держави.

Однак проведені дослідження не вичерпує всіх аспектів повноти проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні та вивчення тенденцій її розвитку. Подальшого дослідження потребують питання, які стосуються теорії та практики подальшої модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі як в Україні, так і у зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосова К.М. Звіт про виконання колективного договору 2015 р. від 29.12.2015 р. URL: <http://nmu.edu.ua/news/news/5685524885e92/01.JPG>.
2. Амосова К.М. Про стан української вищої медичної освіти, виклики часу і напрями розвитку: досвід НМУ імені О.О. Богомольця і пропозиції для державної політики. Київ, 14 лютого 2017. 35 с. URL: <http://nmu.ua/wp-content/uploads/2017/02/PREZENTACIA.pdf>.
3. Амосова К.М. Проміжні результати діяльності Національного медичного університету імені О.О. Богомольця в 2015 / 2016 н.р. URL: [http://nmu.ua/uploads/files/%B2%B2_END_%CA%D2%CA_14_06_2016%20\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/%B2%B2_END_%CA%D2%CA_14_06_2016%20(1).pdf).
4. Аналітична хімія. Практикум: навч. посіб. для студ. вищих фармацев. навч. заклад. і фармацев. ф-тів вищих мед. навч. закладів / Т.Д. Рева, В.Л. Сліпчук, Г.М. Зайцева та ін. Вінниця: Нова Книга, 2012. 360 с.
5. Аналітична хімія. Якісний аналіз: навч.-метод. посіб. / Т.Д. Рева, О.М. Чхало, В.Л. Сліпчук та ін. Київ: ВСВ «Медицина», 2017. 280 с.
6. Андрущенко Т. Освіта України в системі цінностей «розколотого світу». *Вища освіта України*. 2009. № 3(34). С. 31–37.
7. Аптечное дело на Черниговщине: тезисы докладов областной научно-практической конференции фармацевтов, посвященное 50-летию аптечного дела в СССР / Черниговское областное аптекоуправление, областное отделение Украинского научного общества фармацевтов, Черниговский областной совет НТО. Чернигов, 1968. 95 с.
8. Аржанов Н.П. Попытки реформы фармацевтического образования в России начала века. *Провизор*. 1997, № 23. С. 20–21.
9. Аронов Г.Ю., Пелешук А.П. Легенди і бувальщина київської медицини (люди, факти, події, документи). Київ: Вид-во «Століття», 2001. 304 с.
10. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: учеб.-метод. пособ. Москва: Высш. школа, 1980. 368 с.
11. Афонін В., Сениця А. Теорія і практика професійної підготовки студен-

тив інститутів фізичної культури (ІФК) як педагогічна проблема. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. праць у галузі фіз. культури і спорту. Львів: НВФ «Українські технології», 2004. Т. 4. С. 7–10.

12. Бавикіна Н.Ю., Савченко О.П. Самостійна робота студентів як умова ефективності навчального процесу у ВНЗ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2009. Вип. 1. С. 17–21.

13. Белорусский государственный медицинский университет. URL: <http://www.bsmu.by>.

14. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: монографія. Київ: Богданова А.М., 2008. 406 с.

15. Биков В.Ю., Мушка І.В. Електронна педагогіка та сучасні інструменти систем відкритої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). URL: <http://www/ime.edu-ua.net/em.html.777>.

16. Богаченко М., Романяк М. Медицина Дрогобича: історичні нариси / за ред. проф. М. Шалати. Дрогобич: Коло, 2008. 472 с.

17. Бойчук І.Д. Науково-теоретичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців у коледжі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту*: зб. наук. праць. Харків, 2009. № 9. С. 18–22.

18. Бойчук І.Д. Передумови виникнення та становлення системи підготовки фармацевтів в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*: наук.-метод. журнал. Львів, 2007. № 4. С. 186–196.

19. Большая медицинская энциклопедия / под ред. Б.В. Петровского. 3-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1974. Т. 26. С. 220–222.

20. Бородій М.К. До історії аптечної справи на Україні в першій половині XVIII ст. *Фармацевтичний журнал*. 1980. № 1. С. 77–79; № 2. С. 76–79.

21. Буданова Л.Г. Стандартизовані засоби оцінювання професійних знань у структурі державних стандартів фармацевтичної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 22 с.

22. Буковинський державний медичний університет. Фармацевтичний факультет. URL: <http://ff.bsmu.edu.ua/istoria-fakultetu>.

23. Бушинский В.И., Смолин С.А. Проблемы управления высшим учебным заведением. *Право и образование*. 2000. № 1. С. 46.
24. Вакула Н.С. Нариси з історії медицини Закарпаття з давніх часів до 40-х років ХХ століття. Ужгород: Мистецька Лінія, 2006. 133 с.
25. Вакуленко В.М. Управління самостійною роботою студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу. *Освіта Донбасу: наук.-метод. вид.* 2011. № 1(144). С. 74–78.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад., гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
28. Вертипорох Є. Автобіографія. *Збірка наукових праць на пошану Євгена Вертипороха*. Торонто, 1972. С. 11–35.
29. Вертипорох Є. Шляхами творчої праці. *Збірка наукових праць на пошану Євгена Вертипороха*. Торонто, 1972. С. 36–38.
30. Верхратський С.А. Історія медицини. Київ: Здоров'я, 2011. 352 с.
31. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С.О. Сисоєва, Н.Г. Батечко; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський університет ім. Б. Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ: ВД ЕКМО, 2011. 344 с.
32. Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова (підготовка фармацевтів). URL: pharmencyclopedia.com.ua.
33. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
34. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинг. сист. магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
35. Вітенко І.С. Сучасні проблеми педагогіки медичної і фармацевтичної освіти в Україні. Актуальні проблеми підготовки медичних і фармацевтичних кадрів в Україні. Київ, 1995. С. 4–6.
36. Владзімірська О. Коротка історія фармацевтичної хімії. Львів, 2000. 31 с.

37. Волжина Т.С. Лекарственные растения и история развития фармакогнозии. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Медицина. Фармація. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. № 2. С. 12.
38. Волох Д.С. Аптечное дело на Черниговщине за годы советской власти. *Аптечное дело на Черниговщине*. Чернигов, 1968. С. 22–36.
39. Воскобойник С.Л. Роль кафедри економіки і організації фармацевтичної справи в підготовці провізорів. *Основні напрямки в розвитку діяльності кафедр Львівського медичного інституту*: короткий зміст доповідей наук. конф. Львів, 1966. С. 185–187.
40. Всеукраїнський конкурс «Кращий вітчизняний товар року» в номінації «Освіта». URL: <http://krashiy.com/ukr/nominations> 2006/?nid=1&id=8603&pid=174.
41. Всеукраїнський форум «Керуй майбутнім медицини» (27.03.2015 р.). URL: http://www.nmu.edu.ua/news-open.php?id_news=2954.
42. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2006. 542 с.
43. Ганіткевич Я.В. Історія медицини як наука і університетська дисципліна у світі та в Україні. *Медична освіта*. 2002. № 4. С. 54–60.
44. Ганіткевич Я.В. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: біографічні нариси та бібліографія. Львів: Вид-во НТШ, 2002. 544 с.
45. Головка О.Ф. Медицина поділля (кінець XVIII – початок ХХ ст.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. 236 с.
46. Головка О.Ф., Головка В.О. Історія медицини Поділля (кінець XVIII – початок ХХ ст.). Вінниця; Кам'янець-Подільський, 2000. С. 58–60.
47. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
48. Гончарук Є.Г., Андрущук А.О., Бобрик І.І. та ін. 160 років Національному медичному університету. Київ: Століття, 2001. 368 с.
49. Городецька В.І., Лебединець В.О., Коваленко С.М. Обґрунтування не-

обхідності професійної підготовки фахівців з управління якістю у фармацевті. *Управління, економіка та забезпечення якості в фармацевті*. 2012. №1(21). С. 24–32.

50. Грантова програма Європейського Союзу «Горизонт 2020» (від 16.03.15 р.). URL: http://www.nmu.edu.ua/news-open.php?id_news=2890.

51. Громовик Б.П., Терещук С.І. До питання забезпечення навчальною літературою профільної дисципліни організаційно-економічного спрямування. *Пріоритети організаційно-економічної науки та освіти у розвитку вітчизняної фармацевті*: матер. наук.-практ. конф. Харків: Вид-во НфаУ, 2005. С. 16–18.

52. Громовик Б.П., Терещук С.І., Чухрай І.Л. Організація та економіка фармацевті / за ред. проф. Б.П. Громовика та доц. С.І. Терещук. Вінниця: Нова книга, 2009. 816 с.

53. Груша А.М., Дуля М.М. З історії медицини Чернігівщини. Чернігів: Десянська правда, 1999. 266 с.

54. Груша А.М., Пасталиця С.В., Дуля М.М. Розвиток медицини та фармацевті на Чернігівщині. Чернігів, 2003. 48 с.

55. Губський І.М. Аптечна справа в УРСР: монографія. Київ: Здоров'я, 1964. 137 с.

56. Гулько Р. Сад лікарських рослин у Львові. Вінниця: Нова Книга, 2006. 240 с.

57. Гуменник В. Формування системи цільового управління вищим закладом освіти в умовах приєднання України до Болонського процесу. *Вища школа*. 2004. № 4. С. 45–54.

58. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. КИЇВ: А.П.Н., 2002. 224 с.

59. Даль В.И. Толковый словарь. URL: <http://poiskslov.com/word/тенденция>.

60. Дергунова Л.Ю. Історія медицини Миколаєва. Миколаїв: Іліон, 2009. 76 с.

61. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): постановою КМУ від 03.11.1993 р. № 896. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.

62. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Рад. школа, 1994. 61 с.
63. Десятов Т. Сучасне наукове бачення неперервної професійної освіти: стратегія розвитку у масштабах геополітичних регіонів. *Неперервна освіта*. 2002. № 2. С. 10–17.
64. Дічек Н.П. Сковорода Григорій Савович (1722–1794). Видатний філософ, просвітитель, гуманіст, поет і педагог / Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник: у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ: Либідь, 2005. Кн. 1. 624 с.
65. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Київ: Мін. праці та соц. політики України, 2002. Вип. 78: Охорона здоров'я. МОЗ України. 372 с.
66. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
67. Жабаров В.Е. Исследование представлений студентов педагогического вуза о профессиональной деятельности в сфере физической культуры. *Теория и методика физической культуры*. 2007. № 10. С. 23–25.
68. Жебровська Ф. Проблеми розвитку фармацевтичної промисловості в Україні. *Еженедельник АПТЕКА*. 2005. № 44(515). URL: <http://www.apteka.ua/article/2271>.
69. Жук А.П. Развитие общественно-медицинской мысли в России в 60–70-х гг. XIX века. Москва: Медгиз, 1963. 382 с.
70. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Київ: ВД «Ін Юре». 2003. 416 с.
71. Завод у моєму житті. Книга спогадів: 2 т. / уклад.: Д.С. Вох, О.С. Семеренко, С.І. Терещук. Львів, 2011. С. 6–27.
72. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. Розділ I, II, X, XV. Ст. 1, 5, 60, пункт 7 «Прикінцеві та перехідні положення». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
73. Закон України «Про лікарські засоби», 4 квітня 1996 р. / Закони Украї-

ни: Офіційне видання / Редкол.: В.Ф. Опришко (голова) та ін. Київ, 1997. Т. 10. С. 203–214.

74. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. Київ, 1994. Вип. 1. С. 302–319.

75. Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України. Київ: Вид-во НТУУ «КПІ», 2006. 543 с.

76. Зіменковський Б.С. Сучасні актуальні питання історії медицини та фармації в Україні. *Фармацевтичний журнал*. 1994. № 4. С. 90–92.

77. Зіменковський Б.С. та ін. Кафедра фармацевтичної, органічної і біоорганічної хімії / Сув'язь поколінь. Фармацевтичний факультет Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1853–2009 / Б.С. Зіменковський, Т.Г. Калинюк, Р.Б. Лесик та ін.; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. Львів: Наутілус, 2009. С. 158–215.

78. Зіменковський Б.С., Гжегоцький М.Р., Луцик О.Д. Професори Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького: 1784–2009. Львів: Наутілус, 2009. 472 с.

79. Зіменковський Б.С., Лесик Р.Б. Еволюція та етапи розвитку світової клінічної фармації та деякі сучасні аспекти цього процесу в Україні. *Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація*. 2009. № 1–2. С. 34–38.

80. Зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 50 - 60-х роках ХХ століття. *Народна освіта*. 2015. №3(27). URL: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3657.

81. Зязюн І.А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 19–30.

82. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя: монография. Киев: ЦВП, 2005. 282 с.

83. Извлечение из отчета о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1865 г. Харьков, 1866.

84. Івано-Франківський національний медичний університет (підготовка

фармацевтів). URL: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/4859/derzhavnij-vishnij-navchalnij-zaklad-ivano-frankivskij-nacionalnij-medichnij-universitet-2>.

85. Інноваційні технології вивчення хімічних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах в умовах комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища / В.О. Калібабчук, О.О. Костирко, В.Л. Сліпчук та ін. *Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах*: матер. VIII наук.-практ. конф., присвяченої 210-й річн. ХНМУ та 60-й річн. каф. медичної та біоорганічної хімії (Харків, 26–27 травня 2015 р.). Харків, 2015. Ч. 1. С. 33–37.

86. Інструкція щодо оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу: наказ МОЗ України від 15.04.2014 р. № 08.01-47/1095. 13 с.

87. Інтерактивні технології в навчанні студентів. URL: <http://nmu.ua/news/vykorystannya-interaktyvnyh-tehnologij-v-navchanni-studentiv/>

88. Історія Львівського університету. URL: <http://lnu.edu.ua/index.php?q=university/history/>

89. Історія медицини. URL: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/distance/lectures_stud/Українська/1%20курс/Історія%20медицини%20та%20медсестринства/Тема%207.Медицина%20XIX-XX%20століття.htm.

90. Історія Національного фармацевтичного університету: люди, події, факти / за заг. ред. В.П. Черниха. Харків: Вид-во НФаУ, 2005. 624 с.

91. Історія розвитку охорони здоров'я на Житомирщині: монографія / З.М. Парамонов, В.К. Головаков, В.Д. Парій та ін.; за ред. В.Ф. Москаленка. Житомир: Полісся, 2004. 475 с.

92. Історія фармації України / Р.В. Богатирьова, Ю.П. Спіженко, В.П. Черних та ін. / за ред. В.П. Черниха, Є.А. Подольської. Харків: Прапор; Вид-во Укр-ФА, 1999. 799 с.

93. Кайдалова Л.Г. Педагогічні технології формування професійних умінь і навичок студентів вищого фармацевтичного закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2003. 21 с.

94. Кайдалова Л.Г. Професійна діяльність як основа підготовки майбутніх

фахівців у вищих навчальних закладах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2011. № 30–31. С. 152–158.

95. Кайдалова Л.Г. Теоретичні та методичні засади неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2011. 42 с.

96. Календарь: Справочная и адресная книга г. Киева на 1913 год. Киев, 1912. С. 356, 362, 547–548.

97. Каленюк І. Університети в координатах глобального розвитку. *Вища школа*. 2009. № 9(34). С. 5–11.

98. Калинюк Т. Организационно-методические рекомендации по проведению интернатуры провизоров / Т. Г. Калинюк и др. Львов: ЛГМИ, 1989. 44 с.

99. Калібабчук В.О., Сліпчук В.Л., Чхало О.М. Хімія d – елементів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 66 с.

100. Кафедра фармації Київського міжнародного університету. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/departments-of-pharmacy.html>.

101. Качалов В.А. Повышение квалификации специалистов в области менеджмента качества. *Стандарты и качество*. 2001. № 10. С. 52–55.

102. Квятковський Ст. Меморандум Європейської комісії «Навчання протягом усього життя». *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. Вип. 3(7). С. 11–19.

103. Киев: Энциклопедический справочник / под ред. А.В. Кудрицкого. Киев: УСЭ, 1982. 759 с.

104. Класифікатор професій ДК 003:2010: наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 №32. URL: http://hrliga.com/docs/327_KP.htm.

105. Клімов О.І. Про гострі проблеми фармацевтичної справи в Україні та шляхи їх вирішення. *Фармацевтичний журнал*. 1994. № 5/6. С. 19–23.

106. Клос Л.Є. Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XVIII – 30-ті роки XX ст.): автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2002. 20 с.

107. Кобиляцкий И.И. Основы педагогики высшей школы. Киев; Одесса:

Вища школа, 1978. 288 с.

108.Коваленко С.М. Управління якістю в фармації: тенденції й перспективи. *Управління якістю в фармації*: тези доп. І наук.-практ. конф. (8–9 жовтня 2006 р.). Харків: Вид-во НфаУ, 2006. С. 3–4.

109.Козловскій Б.С. Обзоръ практических занятій врачей и студентовъ въ Софїевской больнице графовъ Бобринскихъ, въ Смеле, за 10 летъ (1892–1901). Київ: Типогр. Имп. Университета Св. Владиміра; Акціон. О-ва печ. и изд. дела Н. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1903. Отт. изъ «Трудов О-ва Кіев. Врачей» за 1902. 15 с.

110.Козловський О. Нарис історії постанов, розвитку та чинности УТГІ / Український технічно-господарський інститут. Нью Йорк, 1962. Т. 2. С. 9–104.

111.Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти / за заг. ред. В.Д. Шинкарука; уклад. К.М. Лемківський та ін.; МОН України: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. Київ, 2007. 79 с.

112.Кононенко Н.Ф. Развитие здравоохранения Черниговской области за годы советской власти. *Аптечное дело на Черниговщине*. Чернигов, 1968. С. 12–14.

113.Крамаренко В.О. преподавании аналитической химии в фармацевтических вузах. *Фармация*. 1975. № 6. С. 57–60.

114.Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 216 с.

115.Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Знання України, 2010. 519 с.

116.Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму у світлі національної ідеї. *Вища освіта України*. 2009. № 1(32). С. 5–12.

117.Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2007. 576 с.

118.Кристопчук Т.Є. Тенденції розвитку педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2014. 39 с.

119.Круковська І.М. Становлення і розвиток медичної освіти на Волині (XIX – 30-ті роки XX ст.) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2007. 20 с.

120. Крыштопа Б.П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР. Киев: Здоров'я, 1985. 320 с.

121. Кузнецова А.Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике: монография. Хабаровск: Изд-во ХК ИППК, 2001. 152 с.

122. Кульга Н.К. Використання інноваційних технологій навчання – запорука успіху якісної підготовки фахівців / Н.К. Кульга. *Проблема освіти: наук.-метод. зб. МОН України. Ін-т систем дослідження освіти*. Київ, 2000. Вип. 22. С. 192–195.

123. Курляк І. Євген Озаркевич як один із фундаторів української медичної науки та культурно-освітній діяч. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2001. № 4. С. 184–195.

124. Кушик М.Л. Дидактичні основи фахової підготовки студентів у медичних навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Чернівці, 2009. 23 с.

125. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень. *Шлях освіти*. 2006. № 2. С. 17–23.

126. Лазоришинець В.В. Сучасні питання розвитку вищої медичної та фармацевтичної освіти в Україні. URL: <http://www.myshared.ru/slide/3748/>.

127. Левит М.М. Общественная медицина в России в конце 50-х – начале 60-х годов XIX века: автореф. дисс. ... д-ра мед. наук. Москва, 1967. 30 с.

128. Левківський К. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості. *Вища школа*. 2010. № 1. С. 5–14.

129. Лист Благодійного фонду «Протидія хворобам цивілізації» керівникам вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів України від 19.03.2015 № 28. URL: <http://nmu.ua/news/news/550c417618e15/2.jpg>.

130. Лист МОЗ України «Міністру здоров'я Республіки Польща п. Бартошу Арлуковичу» від 17.03.2015 № 06-22/296/8059. URL: <http://nmu.ua/news/news/550c417618e15/1.jpg>.

131. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібною торгівлі лікарськими засобами. Державна

інспекція з контролю якості лікарських засобів МОЗ України: наказ від 21.09.2010 р. № 340. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0968-100>.

132. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків: ОВС, 2000. 175 с.

133. Любченко Л.М. Лекарственная помощь сельскому населению // Аптечное дело на Черниговщине. Чернигов, 1968. С. 58–61.

134. Люшук К.Ю. Дидактичні засади застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення науково-природничих дисциплін у медичних коледжах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Луцьк, 2005. 24 с.

135. Ляшенко Н. Василий Прокопишин – патриарх фармации. Киев: Библиотека украинца, 2004. 176 с.

136. Максимова Л.П. Проблеми інформатизації вищої економічної освіти та засоби їх вирішення. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 5. С. 149–155.

137. Матюшенковъ И. Цель и задачи университетскаго медицинскаго образования / И. Матюшенковъ. Москва: Въ Унив. типографіи (Катковъ), на Страстномъ бульваре, 1876. 25 с.

138. Медичинській факультетъ Харьковскаго университета за первыя 100 лет его существованія (1805–1905) / под ред. И.П. Скворцова, Д.И. Багалея. Харьков: Изд. Университета: Типограф. «Печатное Дело» кн. К. Н. Гагарина, 1905–1906. /2/ V, 471, 314, XVI, (54) с.

139. Медична освіта у світі та в Україні / Поляченко Ю.В., Передерій В.Г., Волосовець О.П. та ін. Київ: Вид-во «Книга Плюс», 2005. 383 с.

140. Менеджмент у фармації / О.Є. Кузьмін, Б.П. Громовик, Г.Д. Гасюк. Вінниця: Нова книга, 2005. 448 с.

141. Мещанінов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні. Миколаїв: Вид. МДГУ ім. П. Могили, 2005. 460 с.

142. Мещанінов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: теорія і методика: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 494 с.

143. Минка А.Ф. Про викладання загальної та неорганічної хімії на фарма-

цевтичному факультеті Львівського державного медичного інституту. *Фармацевтичний журнал*. 1983. № 6. С. 24–25.

144. Митина А.М. Теория образования в течение жизни в зарубежной андрагогике. *Педагогика*. 2005. № 5. С. 100–106.

145. Молодиченко В. Глобалізація цінностей в контексті освітніх практик. *Вища освіта України*. 2009. № 3 (34). С. 74–82.

146. Навчальний план підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «провізор» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 7.12020101 «Фармація»: МОЗ України, Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти МОЗ України, Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «медицина» і «фармація» при МОЗ України» від 21.03.2015 року. Київ, 2015. 11 с.

147. Навчальний план підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «провізор-косметолог» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 7.12020104 «Технологія парфумерно-косметичних засобів»: МОЗ України, Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти МОЗ України, Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «медицина» і «фармація» при МОЗ України від 20.04.2015 р. Київ, 2015. 14 с.

148. Наказ від 18.12.2007 № 838 Про затвердження Концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України. URL: http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20071218_838.html

149. Наказ МОЗ України № 258 від 17.05.2008 р. «Про затвердження та введення нового навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю «Клінічна фармація»». URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20080517_258.html.

150. Наказ МОЗ України № 265 від 19.05.2008 р. «Про затвердження та введення нового навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю «Технологія фармацевтичних препаратів»» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20080519_265.html.

151. Наказ МОЗ України № 544 від 08.07.2010 р. «Про внесення змін до На-

вчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «провізор-косметолог» у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальністю «Технологія парфумерно-косметичних засобів», затвердженого наказом МОЗ від 07.12.2009 № 932». URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100708_544.html.

152. Наказ МОЗ України № 930 від 07.12.2009 р. «Про затвердження та введення нового навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «провізор» у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальністю «Фармація»». URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20091207_930.html.

153. Наказ МОЗ України від 14.08.1998 р. № 251 «Про затвердження Положення про систему ліцензійних інтегрованих іспитів фахівців з вищою освітою напрямів «Медицина» і «Фармація»». URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_19980814_251.html.

154. Нарис історії Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. URL: <http://nmu.edu.ua/a1-3.php>.

155. Настанова. Лікарські засоби. Належна виробнича практика. СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2008: на заміну Настанов 42-01-2001 «Лікарські засоби. Належна виробнича практика» та 42-02-2002 «Лікарські засоби. Належна виробнича практика активних фармацевтичних інгредієнтів»: Наказ МОЗ України N 95 від 16.02.2009 «Про затвердження документів з питань забезпечення якості лікарських засобів». URL: <http://cons.parus.ua/map/doc/063GT464F4/Pro-zatverdzhennya-dokumentiv-z-pitan-zabezpechennya-yakosti-likarskikh-zasobiv-Nastanova-STN-MOZU-42402008-Likarski-zasobi-Nalezhna-virobnicha-praktika.html?a=9JDRY>.

156. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Медицина. Фармація. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. № 2. 108 с.

157. Наукові читання, присвячені пам'яті академіка Гончарука Євгена Гнатовича: монографія / В.Г. Бардов, О.П. Яворовський, Я.В. Цехмістер та ін. / за ред. В.Г. Бардова. Вінниця: Нова Книга, 2014. 248 с.

158. Науково-методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робі-

тників в умовах євроінтеграції / Л. Нестерова, П. Лузан, В. Манько та ін. / за заг. ред. Л. Нестерової. Київ: Педагогічна думка, 2012. 160 с.

159. Наумчук В.І. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2002. 19 с.

160. Научные работы медицинских и фармацевтических работников Черниговской области: библиогр. указ. 1950–1971 годы / сост.: М.М. Дуля, Г.Ф. Середенко. Чернигов: Чернигов, обл. науч. мед. б-ка, 1974. 70 с.

161. Научные работы медицинских и фармацевтических работников Черниговской области: библиогр. указ. 1972–1982 годы / Чернигов, обл. науч. мед. б-ка; сост.: М.М. Дуля, Г.Ф. Середенко. Чернигов, 1984. 68 с.

162. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (проект) / МОН України, АПН України. Київ: Шкільний світ, 2001. 24 с.

163. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

164. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця в сучасній історії (2000–2001 рр.). Київ: Книга-плюс, 2010. 232 с.

165. Національний фармацевтичний університет. URL: <http://www.slideshare.net/morion/ss-presentation-787008>.

166. Немченко А.С., Хоменко В.М., Ярмола І.К. Організаційні засади державного та регіонального управління фармацевтичною галуззю: актуальні проблеми теорії та практики. *Вісник фармації*. 2008. № 2(54). С. 30–33.

167. Неперервна освіта як світова тенденція. *Теорія і методика професійної освіти*: навч. матеріали он-лайн. URL: http://pidruchniki.com/1529052755044/pedagogika/neperervna_osvita_svitova_tendentsiya

168. Нечепоренко Л.С. Онтопедагогіка та інвайроментальна педагогіка: навч. посіб. Харків: Основа, 2001. 238 с.

169. Ничкало Н. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта*. 2001. № 1. С. 9–21.

170. Нові фантоми та муляжі для практичного навчання. URL:

http://nmu.ua/news-open.php?id_news=2786.

171.Обозрение преподаваемых предметов в Императорском Харьковском университете на 1889 год (весеннее полугодие). Харьков, 1889. С. 43.

172.Обозрение преподавания предметов и распределения лекций и практических занятий по медицинскому факультету Императорского Харьковского университета на 1904 / 1905 уч. г. Харьков, 1904. С. 7.

173.Огарь С.В. Фармацевтична освіта в Росії в першій половині ХХ століття. *Вісник фармації*. Харьков: НФУ. 2012. № 2(70). С. 34–35.

174.Однолеток Т.В., Лянной М.О. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури як педагогічна проблема. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 9. С. 107–109.

175.Оксфордский мед. словарь. URL: <http://www.neuro.net.ru>.

176.Олійник О.В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти. *Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили*. 2010. Т. 50. Вип. 37. С. 39–42.

177.Отчет о состоянии деятельности Императорского Харьковского университета за 1909 г. Харьков, 1910. С. 31.

178.Отчет о состоянии деятельности Императорского Харьковского университета за 1915 г. Харьков, 1916. С. 57.

179.Отчет о состоянии деятельности Императорского Харьковского университета за 1916 г. Харьков, 1917. С. 83.

180.Педагогическая энциклопедия / гл.ред. И.А. Каирова. Москва: Сов. энциклопедия, 1964–1988 г. Т. 3. 549 с.

181.Педагогическая энциклопедия / И.А. Каиров, Ф.Н. Петров и др. Москва: Советская энциклопедия, 1964–1968. Т. 3. 1966. 879 с.

182.Пеклина Г.П., Маранц Э.А. Инновационные модели обучения студентов по специальности «Фармация». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Медицина. Фармація. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. № 2. С. 98–100.

183.Первый Московский государственный медицинский университет имени И. М. Сеченова. URL: <http://www.mma.ru/>.

184.Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова КМ України від 29.04.2015 р. № 266. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/48542/

185.Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра. URL: http://www.abiturient.in.ua/ua/napriamki_magistr_1_ua.

186.Перцев І.М. Про значення фармацевтичних термінів в сьогоденні. *Вісник фармації*. 1993. № 1–2. С. 23–27.

187.Петренко С.А. Підготовка майбутніх вихователів до формування у дітей дошкільного віку основних рухових умінь і навичок: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 19 с.

188.Підсумки діяльності Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, 2012/2013 навчальний рік (науково-аналітичне видання). Київ: Книга плюс, 2013. 280 с.

189.Поберезька Г.Г. Тенденції розвитку вищої освіти у країнах Західної Європи та України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 216 с.

190.Подражанский А.С. Из истории аптечного дела во Львове / А. С. Подражанский. *Аптечное дело*. 1954. № 5. С. 43–45.

191.Положення про Міністерство охорони здоров'я України: указ Президента України від 13.04.2011 р. № 467/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/467/2011>.

192.Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України: наказ МОЗ України від 08.04.93 р. № 93. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93>.

193.Полтавщина: Енциклопедичний довідник / за ред. А.В. Кудрицького. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. С. 33–34.

194.Постанова Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про лікарські засоби» від 4.04.1996 р. № 124/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124/96-ВР>.

195.Постанова Кабінету міністрів України від 27 серпня 2010 р. №787 «Про

затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра». URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-pereliku-specialnostei-zajakimi-zdiisnyu-doc31544.html>.

196. Постанова про затвердження паспорта спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (медичні та фармацевтичні дисципліни). URL: http://nmu.ua/wp-content/uploads/2016/06/pos_rada13002.jpg.

197. Постановления III Всероссийского фармацевтического съезда. *Фармацевт.* 1900. № 3. С. 71–75.

198. Правила и программы полукурсовыхъ испытаній на медицинскомъ факультете Императорскаго Университета Св. Владиміра. Київ: Типогр. Имп. Унив. Св. Владиміра, 1891. 55 с.

199. Практична підготовка в Національній фармацевтичній академії України / В. П. Черних., І. А. Зупанець., В. А. Георгіянц та ін. / за ред. В. П. Черних. Харків: Вид-во НФАУ, 2000. 142 с.

200. Представники Національного медичного університету імені О.О. Богомольця взяли участь в конференції «Актуальні питання якості медичної освіти». URL: http://nmu.ua/news-open.php?id_news=5472.

201. Приходько В.М. Методи формування комунікативної компетенції фахівців. *Проблеми безперервної освіти в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України*: зб. наук. праць, 2004. С. 142–146.

202. Про введення в дію затверджених МОЗ України навчальних планів підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст» кваліфікації «Лікар» за спеціальностями «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа», «Стоматологія» та кваліфікації «Провізор» за спеціальністю «Фармація» в НМУ імені О.О. Богомольця: наказ НМУ імені О.О. Богомольця від 07.04.2015 р. № 244. URL: <http://nmu.ua/news/news/5523f156d0453/01.jpg>.

203. Про затвердження робочих навчальних планів підготовки фахівців за спеціальностями «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа», «Стоматологія», «Медична психологія», «Фармація», «Технологія пар-

фумерно-косметичних засобів» денної (очної) форми навчання на 2013/2014 н.р.: наказ МОЗ України від 01.08.2013 року № 410. С. 6.

204. Про заходи МОЗ України щодо реалізації положень Закону України «Про вищу освіту»: наказ МОЗ України від 29.09.2014 № 678. URL: [dn_20140929_0678_dod1.pdf](#).

205. Про оптимізацію викладання військових дисциплін в Університеті: наказ НМУ імені О.О. Богомольця від 15.06.2015 № 437. URL: [http://nmu.edu.ua/uploads/images/1\(3\).jpg](http://nmu.edu.ua/uploads/images/1(3).jpg).

206. Про освіту: закон України від 23.05.1991 р. № 100/96-ВР. Київ: Генеза, 1996. 36 с.

207. Провізор – менеджер від фармакології. *Освіта в Україні*. URL: <http://www.osvita.com.ua/ua/articles/421/>

208. Пундій П. Українські лікарі: біобібліографічний довідник / гол. ред. Я. Ганіткевич. Львів; Чикаго: НТШ у Львові, 1994. Кн. 1: Естафета поколінь національного відродження. 328 с.

209. Пятигорская Н.В., Мешковский А.П., Пичугин В.В. Непрерывное образование специалистов фармацевтической отрасли. *Бюллетень ВСНЦ СО РАМН*. 2012. № 1. С. 139–142.

210. Рекомендации по разработке учебных планов вуза для подготовки специалистов без отрыва от производства по заочной и вечерней формам обучений. Москва, 1989. 17 с.

211. Різничок С.В. Становлення та розвиток вищої фармацевтичної освіти у західноукраїнському регіоні (1784–1991 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2013. 24 с.

212. Різничок С.В. Становлення та розвиток вищої фармацевтичної освіти у західноукраїнському регіоні (1784–1991 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2013. 263 с.

213. Робочий навчальний план підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст» кваліфікації «Провізор» Національного медичного університету імені О.О. Богомольця за спеціальністю 7.12020101 «Фармація». Форма

№ Н-3.02: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 29.03.2012 р. № 384. Київ, 2012. 14 с.

214.Робочий навчальний план підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст» кваліфікації «Провізор» Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця за спеціальністю 7.12020101 «Фармація» Форма № Н-3.01: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 29.03.2012 р. № 384. Київ, 2012. 6 с.

215.Роз'яснення стосовно особливостей проведення оцінювання стану медичної освіти в Україні у порівнянні з міжнародними стандартами, зокрема американськими. URL: <http://nmu.ua/news/roz-yasnennya-shhodo-osoblyvostej-provedennya-otsinyuvannya-stanu-medychnoyi-osvity-v-ukrayini-u-porivnyanni-z-mizhnarodnymy-standartamy/>

216.Розвиток української медицини і фармації в XIII–XIX столітті. URL: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/pharma_3/classes_stud/ІСТОРІЯ%20ФАРМАЦІЇ%20ТА%20МЕДИЦИНИ/Українська/1%20курс/фармація/українська/Історія%20%20медицини%20і%20фармації%20з%20моменту%20зародження%20до%20сьогоднішнього%20дня..htm.

217.Сало В.М. Деятельность земств по лекарственному обеспечению населения. *Фармация*. 1982. № 2. С. 62.

218.Салтыков Б.Н. К вопросу о фармацевтическом образовании. Москва, 1915. 71 с.

219.Санкт-Петербургский государственный медицинский университет имени академика И.П. Павлова. URL: <http://www.spb-gmu.ru/>.

220.Саух П.Ю. XX століття. Підсумки. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Леся, 2009. 284 с.

221.Сборник руководящих материалов по организации фармацевтического дела / Р.М. Пиняжко та ін. Львов, 1970. 551 с.

222.Сборникъ Законоположеній для врачей, ветеринаровъ, фармацевтовъ, акушеровъ и фельдшеровъ / сост. П. Илинскимъ. С.-Петербургъ: Складъ изданія въ редакціи «Русской медицины»: Типолитографія П. И. Шмидта, 1887. 1592 с.

223. Семенченко В.Ф. История фармации: учебник. Москва: Изд-во «МарТ», 2003. 640 с.

224. Семиченко В.А. Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей: дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.07. Киев., 1992. 432 с.

225. Сикорский И.А. Первый и последний день клинических занятий студентов. Материалы для психологии врачебной профессии: лекция, чит. студентам VII полугодия мед. фак. 16 сент. 1896 г. Киев: Тип. высоч. утв. т-ва И. Н. Кушнеревъ и К°. Отд. отт. изъ ж. «Вопросы нервно-психической медицины», Том II. 12 с.

226. Сисоєва С. Вектор розвитку особистості у постіндустріальному суспільстві. *Неперервна професійна освіта*. 2001. № 1. С. 32–39.

227. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: монографія. Харків; Київ: Книжк. вид-во «Каравела», 1998. 150 с.

228. Сисоєва С.О., Заскалета С.Г. Неперервна професійна освіта у документах Європейського Союзу. Київ, 2009. 275 с.

229. Сігаєва Л. Неперервна освіта дорослих: соціальний аспект. *Неперервна професійна освіта*. 2005. № 1. С. 40–45.

230. Сліпчук В.Л. Содержание, формы и методы профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли Украины в 90-х годах XX века. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 6, June. PP. 30–31.

231. Сліпчук В.Л. Інформатизація вищої фармацевтичної освіти в Україні. *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2013*: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 29–31 травня 2013 р.). Полтава, 2013. Т. 7. С. 32–34.

232. Сліпчук В.Л. Особливості змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України наприкінці XX століття. *Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку*: матер. XVII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 липня 2015 р.). Київ, 2015. С. 10–12.

233. Сліпчук В.Л. Проведення практичних та лабораторних занять з аналітичної хімії для студентів фармацевтичного факультету. *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2012*: матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28–

30 травня 2012 р.). Полтава, 2012. Т. 8. С. 82–84.

234. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі за роки незалежності в Україні. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матер. XV Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Запоріжжя, 25–26 липня 2014 р.). Запоріжжя: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 102–104.

235. Сліпчук В.Л. Болонський процес у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матер. VI Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Миколаїв, 14–15 березня 2014 р.). Миколаїв: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 55–57.

236. Сліпчук В.Л. Етапи розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (друга половина XX – початок XXI століття). *Розвиток наукових досліджень 2013*: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 25–27 листопада 2013 р.). Полтава, 2013. Т. 7. С. 88–90.

237. Сліпчук В.Л. Застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення аналітичної хімії у вищих фармацевтичних навчальних закладах. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 5. С. 188–194.

238. Сліпчук В.Л. Зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького держ. пед. університету ім. М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2015. Вип. 43. С. 306–312.

239. Сліпчук В.Л. Зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 80-х роках XX століття. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка, проф. С. Т. Золотухіної. Харків: Смугаста типографія, 2015. Вип. 51. С. 251–259.

240. Сліпчук В.Л. Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю на початку XX століття. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. Педагогіка. Філософія. 2014. Вип. 28. С. 219–226.

241. Сліпчук В.Л. Компетентнісне наповнення професійної діяльності викладача при підготовці фахівців фармацевтичної галузі. *Управлінські компетенції*

викладача вищої школи: матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 лютого 2014 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 125–126.

242. Сліпчук В.Л. Мережа фармацевтичних закладів освіти в Україні у 90-х рр. XX ст. *Освітологія*. 2016. Вип. V. С. 33–36.

243. Сліпчук В.Л. Модернізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у контексті Болонського процесу. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 1. С. 43–50.

244. Сліпчук В.Л. Напрями вдосконалення системи вищої фармацевтичної освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 2. С. 168–175.

245. Сліпчук В.Л. Напрямки реформування фармацевтичної освіти в Україні. *Розвиток наукових досліджень* 2012: матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 19–21 листопада 2012 р.). Полтава, 2012. Т. 7. С. 40–42.

246. Сліпчук В.Л. Особливості у розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. *Вища освіта України у контексті загальних цивілізаційних змін: виклики та можливості сьогодення*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 травня 2015 р.). Київ: Європейський ун-т, 2015. С. 86–89.

247. Сліпчук В.Л. Педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2015. Вип. 36 (додаток 1). Т. VI (66): Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. С. 708–720.

248. Сліпчук В.Л. Передумови формування і становлення фармацевтичної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.). *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 1. С. 169–175.

249. Сліпчук В.Л. Підвищення якісного рівня вищої фармацевтичної освіти за рахунок активного використання інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення аналітичної хімії. *Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України*

на новому етапі: матер. X ювілейної Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 18–19 квітня, 2013 р.). Тернопіль: Терн. держ. мед. ун-т. ім. І.Я. Горбачевського, 2013. Ч. 1. С. 468–469.

250.Сліпчук В.Л. Підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні в умовах євроінтеграції. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. 2014. Вип. 3–4. С. 63–68.

251.Сліпчук В.Л. Пріоритетні напрями в системі фармацевтичної освіти України. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи*: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 травня – 1 грудня 2013 р.). Київ: Європейський ун-т, 2013. С. 60–63.

252.Сліпчук В.Л. Проблеми інформатизації сучасної вищої фармацевтичної освіти в Україні та засоби їх вирішення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 1–2. С. 53–57.

253.Сліпчук В.Л. Проблеми формування науково-педагогічної компетентності викладача вищої фармацевтичної школи. *Управлінські компетенції викладача вищої школи*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 березня 2013 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. С. 103–105.

254.Сліпчук В.Л. Прогностичні напрями професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах євроінтеграції. *Народна освіта*. 2015. №2(26). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2853.

255.Сліпчук В.Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в умовах неперервної професійної освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 42. Ч. 1. С. 272–280.

256.Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні (друга половина XX – початок XXI століття). *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2014*: матер. X міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 26–28 травня 2014 р.). Полтава, 2014. Т. 3. С. 96–99.

257.Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі (XX – початок XXI століття). *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інно-*

вації: матер. XIX Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Одеса, 25–26 квітня 2014 р.). Одеса: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 62–63.

258. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття): монографія / за ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України Я.В. Цехмістера. Київ: Едельвейс, 2017. 520 с.

259. Сліпчук В.Л. Реформування змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. *Управління якістю підготовки фахівців*: матер. ювілейної XX міжнар. наук.-метод. конф., присвяченої 85-річчю Одеської державної академії будівництва та архітектури (Одеса, 23–24 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. Ч. 1. С. 132–133.

260. Сліпчук В.Л. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50–60 роки XX століття). *Освітологічний дискурс*. 2016. №3(15). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/410>.

261. Сліпчук В.Л. Стан дослідженості проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2014: materiály X mezinárodní vědecko-praktická konfer.* (Praha, 27.11.2014 – 05.12.2014). Praha: Education and Science s.r.o., 2014. T. 10: Pedagogika. P. 10–13.

262. Сліпчук В.Л. Становлення та розвиток фармацевтичної освіти з другої половини XIX ст. до XX ст. *Areas of scientific thought – 2014/2015: materials of the XI International scientific and practical conf.* (England, 30.12.2014 – 07.01.2015). England: Science and education LTD, Sheffield, 2014–2015. Vol. 11: Pedagogical Sciences. P. 26–28.

263. Сліпчук В.Л. Тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50–60 роки XX століття). *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 4 (55). С. 35–40.

264. Сліпчук В.Л. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (20–40 роки XX століття). *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 3–4 (48–49). С. 48–52.

265. Сліпчук В.Л. Тенденції розвитку професійної підготовки фахівців фар-

мацевтичної галузі (XX – початок XXI століття). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 3(75). С. 93–96.

266.Сліпчук В.Л. Удосконалення структури професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Управління якістю підготовки фахівців*: матер. XXI міжнар. наук.-метод. конф. (Одеса, 21–22 квітня 2016 р.). Одеса, 2016. Ч. 1. С. 59–61.

267.Сліпчук В.Л., Калібабчук В.О. Організація навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів фармацевтичного факультету при вивченні дисципліни «Inorganic Chemistry». *Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи*: матер. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, 3–4 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 329–330.

268.Сліпчук В.Л., Рева Т.Д. Напрями формування професійних якостей провізора-косметолога (на прикладі вивчення аналітичної хімії). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2912. Вип. 97. С. 397–402.

269.Сліпчук В.Л., Рева Т.Д. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів фармацевтичного факультету (на прикладі аналітичної хімії). *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 4. С. 149–156.

270.Сліпчук В.Л., Рева Т.Д., Гождзінський С.М. Особливості проведення практичних і лабораторних занять з аналітичної хімії за кредитно-модульної системи організації навчального процесу для студентів фармацевтичного факультету. *Впровадження нових технологій з кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ III-IV рівнів акредитації*: матер. Всеукр. навч.-наук. конф., присв. 55-річчю Тернопільського державного медичного університету (Тернопіль, 26–27 квітня, 2012 р.). Тернопіль: Терн. держ. мед. ун-т. ім. І.Я. Горбачевського, 2012. С. 218–219.

271.Словник іншомовних слів. URL: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=32919>.

272.Современные проблемы фармации / отв. ред. проф. Черных В. П. // Те-

зисы докладов республиканской науч.-практ. конференции профессорско-преподавательского состава и студентов-дипломников. Харьков: Українська фармацевтична академія, 1993. С. 2.

273. Сокращенный отчет о деятельности Харьковского университета за 1917 г. Харьков, 1919. С. 13.

274. Стан, проблеми і тенденції удосконалення вищої освіти: мат. Всеукраїнського наук.-практ. семінару «Розробка національної системи кваліфікацій: міжнародні тенденції, вимоги ринку праці, нове покоління галузевих стандартів» (27–29 травня 2008) / Ю.М. Коровайченко. Миколаїв, 2008. С. 5–7.

275. Стандарт вищої освіти України галузі знань 22 «охорона здоров'я» спеціальності 226 «фармація» / МОН України. Київ, 2016. 63 с.

276. Становлення та розвиток кафедри організації та економіки фармації Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (1964 – 2014) / Б.П. Громовик, С.І. Терещук, Г.Д. Гасюк та ін. / за ред. Б.П. Громовика. Львів: Ліга прес, 2014. 272 с.

277. Становлення фармації України як галузі в сучасних ринкових умовах: доповідь міністра охорони здоров'я Р. В. Богатирьової на V з'їзді фармацевтів України. *Ліки України*. 1999. № 7–8. С. 6.

278. Сув'язь поколінь. Фармацевтичний факультет Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1853–2009 / Зіменковський Б.С. та ін.; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. Львів: Наутілуc, 2009. 532 с.

279. Сятиня М.Л. Історія фармації: навч. посіб. Львів, 2002. 660 с.

280. Сятиня М.Л. Фармацевтична справа в Україні: Минуле, Сьогодення, День прийдешній. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 337 с.

281. Талызина Н.Ф. Теоретические основы разработки модели специалиста. Москва: Знание, 1986. 110 с.

282. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знания. Москва: Высшая школа, 1984. 119 с.

283. Тенденції / Психологія: підручник. URL: books.google.com.ua/books.

284. Теорія та методика професійної підготовки іноземних громадян для фармацевтичної галузі в Україні / В.Л. Сліпчук, Я.В. Цехмістер, І.С. Чекман та ін. *Новітні досягнення біотехнології та нанофармакології*: матер. III міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 210-й річн. ХНМУ та 60-й річн. кафедри медичної та біоорганічної хімії (Київ, 22–23 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 108–110.

285. Терещук Т.О. Історичні аспекти розвитку фармацевтичного законодавства і освіти, становлення суспільно-професійних організацій у західноукраїнських землях (XV ст. – 1-а половина XX ст.): дис. ... канд. фарм. наук: 15.00.04. Львів, 1996. 190 с.

286. Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського. Фармацевтичний факультет. URL: <http://www.tdmu.edu.ua/ukr/fakultet/structure.php?category=farmfuc>.

287. Тимошенко О. Освіта України в контексті розвитку світових освітніх тенденцій. *Вища освіта України*. 2009. № 3. С. 31–37.

288. Типовий навчальний план спеціальності 7.110201 «фармація» 24.12.1997 р.: МОЗ України. 11 с.

289. Тлустова Т. Розвиток української фармації. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/21672>.

290. Толочко В.М., Галій Л. В. Професійне навчання персоналу фармацевтичних організацій: методичні рекомендації. Харків, 2010. 27 с.

291. Туркевич М.М. Фармацевтична хімія. Київ: Держ. мед. вид-во УРСР, 1961. 573 с.

292. Туркевич Н.М. О преподавании фармацевтической химии в институтах. *Фармация*. 1975. № 6. С. 60–63.

293. Ужгородський національний університет. Медичний факультет. Кафедра фармацевтичних дисциплін. URL: <http://pharm.uz.ua/>.

294. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения. *Основные документы ВОЗ*. Женева, 1978. С. 5–26.

295. Учебный план заочного факультета (отделения) фармацевтического института. Квалификация специалиста – провизор. Срок обучения 5 лет: утв. Мини-

стерством высшего и среднего специального образования СССР и Министерством здравоохранения СССР 26 апреля 1960 г. № 4 мед. // Учебные планы высших медицинских учебных заведений. Москва: ЦИУ, 1960. С. 69–74.

296. Учебный план специальности 1905 – фармация. Фармацевтический институт и факультеты. Квалификация специалиста – провизор. Срок обучения 5 лет: утв. Министерством высшего и среднего специального образования СССР 15 марта 1982 г. и Министерством здравоохранения СССР 19 марта 1982 г. № 5 МД/ТИП. Москва: Типогр. Мин-ва здравоохранения СССР, 1982. 2 с.

297. Учебный план фармацевтического института (факультета). Квалификация специалиста – провизор. Срок обучения 5 лет: утв. Министерством высшего и среднего специального образования СССР и Министерством здравоохранения СССР 7 мая 1960 г. № 6 мед. // Учебные планы высших медицинских учебных заведений. Москва: ЦИУ, 1960. С. 57–62.

298. Учебный план фармацевтического факультета (института), специальность – фармация, квалификация специалиста – провизор. Срок обучения 4 года 6 мес.: утв. Министерством высшего и среднего специального образования СССР и Министерством здравоохранения СССР 17 февраля 1965 г. № 1 мед. Москва: Мин-во здравоохранения СССР, ЦМК по высшему медицинскому образованию, 1965. С. 52–55.

299. Учебный план. Фармацевтический институт и факультет. Квалификация специалиста – провизор. Срок обучения 5 лет: утв. Министерством здравоохранения СССР 29 июля 1987 г. Москва: Типография Мин-ва здравоохранения СССР, 1987. 2 с.

300. Фармацевтична галузь / Фармацевтична енциклопедія. URL: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/307/farmacevtichna-galuz>.

301. Фармацевтична енциклопедія / під ред. В. П. Черниха. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Моріон, 2010. 1632 с.

302. Фармацевтична енциклопедія / під ред. В. П. Черниха. Київ: Моріон, 2005. 848 с.

303. Фармацевтична освіта в Україні: довідник вищих навчальних закладів,

які здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Фармація» / керівн. проекту: М. В. Банчук, О. П. Волосовець, В. П. Черних; відп. викон.: І. С. Гриценко, С. В. Огарь; уклад.: А. А. Бабанін, Ю. Я. Бобало, Т. М. Бойчук та ін. Харків: НФаУ, 2010. 534 с.

304. Фармацевтичний факультет Буковинського державного медичного університету: URL: pharmencyclopedia.com.ua.

305. Фармацевтичний факультет у складі Луганського державного медичного університету. URL: http://www.lsmu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=183&lang=uk.

306. Фармацевтичний факультет у складі Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця: URL: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/4627/nacionalnij-medichnij-universitet-imeni-akademika-o-o-bogomolcya>.

307. Фармація України. Погляд у майбутнє: мат. VII Нац. з'їзду фармацевтів України (Харків, 15–17 вересня 2010 р.): у 2 т. / М-во охорони здоров'я України, Нац. Фармац. ун-т; ред. кол.: В.П. Черних (голова) та ін.; уклад.: Н. А. Третьякова та ін. Харків: НФаУ, 2010. Т.1. С. 530–531.

308. Фебус Ф. Къ вопросу о современномъ положеніи фармаціи. Для государственныхъ людей, врачей и аптекарей. СПб.: Типографія Э.А. Вильде, 1875. 216 с.

309. Философский энциклопедический словарь. 2-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.

310. Флоринскій В. Сведенія о состояніи и потребностяхъ русскихъ медицинскихъ факультетовъ (представл. в Высоч. утв. комиссію для пересмотр. ныне действ. унив. устава чл. комм. В. Флоринскимъ). С.-Петербургъ: Типографія В. С. Балашева, 1876. 309 с.

311. Фойгт К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях. Харьков, 1859. 170 с.

312. Хміль Т. Гербарій Львівського університету // Encyclopedia: у 2 т. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. Т. 1: А–К. С. 341.

313. Цехмистер Я.В., Слипчук В.Л. Профессиональная подготовка специали-

стов фармацевтической отрасли в Украине как объект научного исследования. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 9, September. P. 18–20.

314. Цехмистер Я.В., Слипчук В.Л. Особенности профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли в Украине на пороге XXI века. *Вектор науки (Тольяттинский госуниверситет)*. Серия: Педагогика, психология: науч. журнал. 2015. № 3(22). С. 168–172.

315. Цуркан О.О., Цуркан Т.С. Напрямки формування фармацевтичної термінології. *Фармацевтичний журнал*. 2004. № 1. С. 58.

316. Чекман І.С. Історія лікознавства. Київ: Задруга, 2014. 256 с.

317. Черкасов О.В. Формування загальнотеоретичних основ дослідження історії освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2004. 21 с.

318. Черкасова С.О. Просвітницько-педагогічна діяльність студентських громадських організацій університетів України (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2001. 20 с.

319. Черних В. Фармацевтична галузь за роки незалежності України. *Вісник фармації*. 2002. №3. URL: [lib.nuph.edu.ua>fullis/2000-2005/3.pdf](http://lib.nuph.edu.ua/fullis/2000-2005/3.pdf).

320. Черних В. П. Фармацевтична освіта. *Щотижневик «Аптека»*. URL: <http://www.apteka.ua/article/43899>.

321. Черних В.П. Основні віхи розвитку НФаУ за період 1991–2001 рр. *Вісник фармації*. 2001. №3(27). С. 3–13.

322. Черних В.П. та ін. Фармацевтична освіта України. Роль та завдання самостійної роботи / за ред. В. П. Черниха. Харків: Вид-во НФаУ, 2003. 96 с.

323. Чернігівщина: енциклопедичний словник / за ред. А. В. Кудрицького. Київ: Укр. рад. енциклопедія ім. М. Бажана, 1990. 974 с.

324. Чернов В. Медицина, фармація і ... алхімія. *Галицька брама*. 1997. № 10–11. С. 34–35.

325. Черных В.П. Проблемы подготовки научных кадров в Украинской фармацевтической академии. *Современные проблемы фармации*: тезисы докл. Республ. научн.-практ. конф. профессорско-преподавательского состава и студентов-

дипломників. Харків: Українська фарм. академія, 1993. С. 3–4.

326. Шапиро И.Я. Из истории мед. образования в западных областях Украины и на Буковине. Львов: Вид-во Львів. ун-ту, 1957. 62 с.

327. Шапиро И.Я. Очерки по истории Львовского медицинского института / под ред. Л. Н. Кузменко. Львов: Типогр. Вид-ва АН УРСР, 1959. 228 с.

328. Шапиро И.Я. Развитие высшего медицинского образования и медицинской науки в западных областях Украины, на Буковине и в Закарпатье в XVI–XX вв. (1595 – 1965 гг.): автореф. дис. д-ра мед. наук: 784. Киев, 1968. 38 с.

329. Шевель Б.О. Напрямки формування професійних якостей інженерів-педагогів. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 9 (19). Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. С. 148–152.

330. Шульман А.М. Аптечна справа на Чернігівщині за 10 років. *Фармацевт*. 1940. № 4. С. 42–43.

331. Щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів у 2015/2016 навчальному році. URL: <http://nmu.edu.ua/news/news/550852152c9c7/1.jpg>.

332. Щодо реалізації наказу МОН України від 17.09.2014 № 1050 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу МОН України від 30.12.2005 № 774» та перспектив розвитку медичної та фармацевтичної освіти: лист МОЗ України від 22.09.2014 року № 08.01-47/27468 на ВНЗ МОЗ України. С. 1.

333. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. / под ред. С. Я. Батышева. Москва: АПО, 1998. Т. 2. 440 с.

334. Юрій С.І. В університеті має домінувати не кафедра, а випускаючий за фахом професор. *Вища школа*. 2005. № 4. С. 3–19.

335. Якуба А.О. Становлення фармацевтичної освіти на Харківщині у другій половині XIX – на початку XX ст. *Гілея*. 2013. № 77. С. 33–36.

336. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben, im Sommer-Semester des Studien – Jahres 1854/55. Lemberg. 30 s.

337. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben, im Winter-Semester des Studien-Jahres 1860/61. Lemberg. 32 s.

338. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben, im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1864/65. Lemberg. 37 s.

339. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben, im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1863/64. Lemberg. 39 s.

340. Albert Z. Lwowski Wydział Lekarski w czasie okupacji hitlerowskiej 1941–1944. Wrocław, 1975. 120 s.

341. Dave R. H. Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects. *Foundation of Lifelong Education*. Hamburg, 1976. P. 34.

342. Dictionary Macmillan. URL: [http://www.macmillandictionary.com./ dictionary/british/tendency](http://www.macmillandictionary.com./dictionary/british/tendency).

343. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 1: A–F / edit. by V. Kubijovyč; published for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 1985. 952 p.

344. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 2: G–K / edit. by V. Kubijovyč; published for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 1988. 737 p.

345. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 3: L–Pf / edit. by D. Husar Struk; under the auspices of the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 1993. 872 p.

346. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 4: Ph–Sr / edit. by D. Husar Struk; under the auspices of the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. Toronto; Buffalo; London:

University of Toronto Press, 1993. 864 p.

347. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 5: St–Z / edit. by D. Husar Struk; under the auspices of the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 1993. 886 p.

348. Finkel L., Starzynski S. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Czesc 1.* Lwow: Nakladem Senatu Akademickiego C. K. Uniwersytetu Lwowskiego z drukarni E. Winiarza, 1894. XVI. 351 s.

349. Finkel L., Starzynski S. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Czesc 2: Historia Uniwersytetu Lwowskiego (1869–1894).* Lwow: Nakladem Senatu Akademickiego C. K. Uniwersytetu Lwowskiego z drukarni E. Winiarza, 1894. 444 s.

350. Jougan Ks. A. *Słownik kościelny łacińsko-polski.* Warszawa: Wydawnictwo archidiecezji warszawskiej, 1992. Wyd. IV: reprint wydania III z 1958 r. 746 s.

351. Kletter Ch. Austrian Pharmacy in the 18th and 19th Century. *Scientia Pharmaceutica*. 2010. № 78. P. 397–409.

352. *100 lat Farmacji na Uniwersytecie Jagiellońskim* / pod red. Zbigniewa Beli. Kraków, 2008. 549 s.

353. *Pharmacy through the ages. From the beginnings to modern times.* Farmitalia Carlo Erba; Erbamont Group, 1987. 248 p.

354. Pietura A. Historia rozwoju akademickiego nauczania farmacji w Warszawie w latach 1809–1950. *Archiwum historii i filozofii medycyny*. 1986. V. 49. № 2. S. 179–196.

355. Proner M. Reforma studjów farmaceutycznych w świetle postępów nauk przyrodniczych. *Wiadomosti Farmaceutyczne*. Warszawa, 1925. № 6. S. 85–87.

356. Rembieliński R., Kuźnicka B. *Historia farmacji.* Warszawa: PZWL, 1987. 371 s.

357. Schiff P. Opium and its alkaloids. *A J Pharm Educ*. 2002. V. 66. P. 186–194.

358. Siemion L. Z. Bronisław Radziszewski i Lwowska szkoła chemii organicznej. Wrocław, 1999. 219 s.

359. Slipchuk V. A substantiation of the development stages of the occupational training of pharmaceutical industry professionals in Ukraine in the 20th to early 21st cen-

turies. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 02. Vol. 2015. P. 54–57. DOI: 10.15550/ASJ.2015.02.054.

360.Slipchuk V. Content, forms and methods of the professional training of specialists for the pharmaceutical branch in Ukraine within 20–50th years of XX century. *European humanities studies: State and Society* (Poland, Ukraine). 2016. Vol. 3. P. 133–143.

361.Slipchuk V. Development of the pharmaceutical industry in Ukraine in XX century: historical aspect. *Актуальные проблемы педагогики и психологии: сборник статей междунар. науч.-практ. конф.* (Уфа, 19 февраля 2014 г.). Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. С. 259–262.

362.Slipchuk V. National tendencies of professional training of specialists of Ukraine's pharmaceutical industry. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 4, April. P. 31–32.

363.Slipchuk V. Pharmaceutical education in the structure of medical education to begin with the second half of XIXth century till XXth century. *Инновационное развитие современной науки: сб. статей*. Уфа: РИО МЦИИ ОМЕГА САЙНС, 2015. С. 118–120.

364.Slipchuk V. Professional training of specialists in the pharmaceutical branch in Ukraine in the first half of XX century. *Наука вчера, сегодня, завтра: сб. статей*. Уфа: РИО МЦИИ ОМЕГА САЙНС, 2014. С. 166–168.

365.Slipchuk V. The concept of research of pharmacists professional training in Ukraine. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 01. Vol. 2015. P. 41–44. DOI: 10.15550/ASJ.2015.01.041.

366.Slipchuk V. The state of use for modern means, forms and methods of study in a process of the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine. *Бъдещите изследвания – 2015: материали за XI международна науч. практ. конф.* (София, 17–25 февруари, 2015). София: Бял ГРАД-БГ, 2015. Т. 6: Физическа култура и спорт. Педагогически науки. С. 81–84.

367.Slipchuk V.L. Formation and development of the pharmaceutical science in Ukraine (second half of XX – beginning of XXI centuries). *Неперервна професійна*

освіта: теорія і практика: наук.-метод. журнал. 2014. Вип. 1–2 С. 78–81.

368.Slipchuk V.L. Peculiarities of content for the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine during 30-years of XX century. *Modern scientific potential – 2016*: materials of the XII international scientific and practical conf. (England, 28.02 – 07.03.2016). England: Sheffield, Science and education LTD, 2016. V. 9: Pedagogical Sciences. P. 5–6.

369.Slipchuk V.L. Special features of organization for professional training of foreign citizens at the higher medical (pharmaceutical) educational institutions of Ukraine. *Europejska nauka XXI wiek – 2015*: materiały XI międzynarodowej naukowo-praktycznej konf. (Przemyśl, 07–15 maja, 2015). Przemyśl: Nauka i studia, 2015. V. 10: Pedagogiczne nauki. P. 26–28.

370.Sprawy zawodu aptekarskiego. Wiec farmaceutyczny (II Zjazd galicyjskich farmaceutów w Krakowie) / Czasopismo Towarzystwa Aptekarskiego. 1899. № 19. S. 359.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Архів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

371.Приказы по Львовскому медицинскому институту за 1954 г. // оп. 1, спр. 183., Т. 1, 387 арк.

372.Приказы по Львовскому медицинскому институту за 1955 г. // оп. 1, спр. 216., Т. 2, 673 арк.

373.Приказы по Львовскому медицинскому институту за 1960 г. // оп. 1, спр. 316, Т. 2, 338 арк.

374.Приказы по Львовскому медицинскому институту за 1961 г. // оп. 1, спр. 345., Т. 2, 396 арк.

375.Приказы по Львовскому медицинскому институту за 1964 г. // оп. 1, спр. 464, Т. 4, 193 арк.

376.Приказы по Львовскому медицинскому институту за 1966 г. // оп. 1, спр. 658, 158 арк.

Архів Чернігівського обласного аптекоуправління

377.Відомості про кількість лікарів, лікарень, аптек / Звіт за 1913 рік по м. Чернігову // Ф. 137, оп. 35, спр. 462, арк. 1–4.

378.Організувати знову, до війни існувавшу, в м. Прилуках майстерню аптечних меблів // Наказ № 146-а від 23 серпня 1945 р.

379.На 23 вересня 1944 р. в області діють 70 аптек, складів – 3, аптечних пунктів – 129, галенові лабораторії – 1, контрольно-аналітичних лабораторій – 1, санмагазин – 3 // Наказ № 172 від 23 вересня 1944 р.

Державний архів Житомирської області

380.Довідка. Про історію Житомирського фармацевтичного училища ім. Г.С. Протасевича, 1989 // Ф. 713, оп. 1, спр. 5.

Державний архів Львівської області

381.Львовский университет. Медицинский факультет 1894–1939 гг. Учетные листы о сдаче экзаменов студентами фармацевтического отделения (на буквы «K, L, N, Z») // Ф. 26, оп. 10, спр. 1682, 10 арк.

382.Державні медичні фахові курси у Львові. Списки студентів и учебные планы на 1942/43 год фармацевтического отделения // Ф. Р-33, оп. 1, спр. 75, 67 арк.

383.Львівський державний медичний інститут. Приказы по институту 20 ноября – 30 декабря 1939 // Ф. Р-203, оп. 1, спр. 1, 93 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади
та управління України

384.Довідка Ради Міністрів УРСР від 10.06.1955 р. // Ф. 2, оп. 9, т. 1, спр. 1280, арк. 47–49.

385.Наказ по Міністерству охорони здоров'я УРСР № 650 від 30 листопада 1954 р. // Ф. 2, оп. 9, т. 1, спр. 1280, арк. 56–61.

386.Наказ по Міністерству охорони здоров'я УРСР № 614 від 12 листопада

1954 р. // Ф. 2, оп. 9, т. 1, спр. 1280, арк. 45–46.

387.П'ятирічний план розвитку сітки установ народної освіти УРСР на 1946 – 1950 рр. Ориентировочный расчет количества учащихся в общеобразовательной школе Министерства образования УССР в 1951–1955 гг. // Ф. 166, оп. 15, спр. 137, арк. 76.

388.Відомості про виконання народногосподарського плану по установах народної освіти УРСР за 1959 р. Постанова РМ УРСР від 10.VII.1959 р. № 1019 // Ф. 166, оп. 15, спр. 2481, арк. 5.

389.Відомості про виконання народногосподарського плану по установах народної освіти УРСР за 1959 р. Лист Міністерства освіти УРСР 18-35/159 від 24.02.1959 р. // Ф. 166, оп. 15, спр. 2481, арк. 33.

390.Відомості про виконання народногосподарського плану по установах народної освіти УРСР за 1959 р. Державна планова комісія Ради Міністрів Української РСР 19/3-554 від 11.06.1959 р. // Ф. 166, оп. 15, спр. 2481, арк. 34.

391.Постанови Ради Народних Комісарів СРСР з питань народної освіти в УРСР. Постанова РНК УРСР і Центрального Комітету КП(б)У від 16.02.1945 р. № 375 // Ф. 166, оп. 15, спр. 53, арк. 16–18.

392.Постанови Ради Народних Комісарів СРСР з питань народної освіти в УРСР. Постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 02.07.1945 р. № 1548. // Ф. 166, оп. 15, спр. 53, арк. 66.

393.Постанови Ради Народних Комісарів СРСР з питань народної освіти в УРСР. Постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 29.08.1945 р. № 2221 // Ф. 166, оп. 15, спр. 53, арк. 63.

394.Постанови Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти в УРСР. Розпорядження РНК УРСР від 07.02.1945 р. № 119 // Ф. 166, оп. 15, спр. 54, арк. 7.

395.Постанови Ради Народних Комісарів УРСР з питань народної освіти в УРСР. Постанова РНК УРСР і Центрального Комітету КП(б)У від 07.02.1945 р. № 195 // Ф. 166, оп. 15, спр. 54, арк. 8.

396.Листування з Міністерством закордонних справ УРСР з питань співро-

бітництва з ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями // Ф. 166, оп. 15, спр. 8536, арк. 16.

397. Наказ по Міністерству освіти Української РСР № 26 від 24.02. 1975 р. Передмова // Ф. 166, оп. 15, спр. 8769, арк. 122.

398. ЦДАВО України // Ф. 166, оп. 15, спр. 8802, арк. I.

399. ЦДАВО України // Ф. 166, оп. 15, спр. 8854, арк. 207.

400. ЦДАВО України // Ф. 166, оп. 15, спр. 8897, арк. I.

401. Постанови Ради Міністрів УРСР з питань народної освіти. Постанова № 2795 від 29.09.1951 р., м. Київ «Про поліпшення стану фізичного виховання і спортивної роботи в вузах і технікумах (середніх спеціальних учбових закладах) Української РСР // Ф. 166, оп. 15, спр. 896, арк. 108.

402. ЦДАВО України // Ф. 166, оп. 15, од. зб. 9070, арк. I.

403. Справи постійного зберігання за 1960–1964 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 15, т. 3, арк. 1–6.

404. Справи постійного зберігання за 1965–1968 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 15, т. 4, арк. 1–3.

405. Справи постійного зберігання за 1969–1972 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 15, т. 5, арк. 1–3.

406. Справи постійного зберігання за 1973–1975 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 15, т. 6, арк. 1–3.

407. Справи постійного зберігання за 1976 – 1980 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 15, т. 7, арк. 1–3.

408. Справи постійного зберігання за 1981 – 1988 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 15, т. 8, арк. 1–3.

409. ЦДАВО України // Ф. 166, оп. 17, спр. 28, арк. 1.

410. Справи постійного зберігання за 1988 – 1992 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 17, арк. 1–3.

411. Справи постійного зберігання за 1992 – 2000 рр. Передмова // Ф. 166, оп. 18, арк. 23.

412. Народний Комісаріат освіти УСРР / НКО УСРР // Ф. Р-166, оп. 1, арк. 1–2.

- 413.Список закладів (вищих та середніх), що згадуються в заголовках справ опису // Ф. Р-166, оп. 1, 224 арк.
- 414.Археографічна передмова // Ф. Р-166, оп. 10, арк. 1 – 2.
- 415.Список вищих і середніх учбових закладів, що вживаються в опису № 10// Ф. Р-166, оп. 10, арк. 1 – 3.
- 416.Археографічна передмова // Ф. Р-166, оп. 11, арк. 1 – 2.
- 417.Передмова // Ф. Р-166, оп. 15, т. 1, арк. 1–2.
- 418.Передмова // Ф. Р-166, оп. 15, т. 2, арк. 1–4.
- 419.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3–4.
- 420.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 7.
- 421.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 32.
- 422.Всем Средним школам фармацевтического образования и соответствующим Губпрофобрам, 1922 г. // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 9.
- 423.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 5.
- 424.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 8.
- 425.О месте фармацевтического образования в общей системе Главпрофобра // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 9–11.
- 426.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 33.
- 427.Примерный учебный план ускоренных 6 месячных курсов для аптечных работников // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 15.
- 428.Примерный учебный план Фармацевтической Школы, 1921 г.// Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 14.
- 429.Программа по рецептурной практике // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 12–13.
- 430.Программы краткосрочных курсов по подготовке подсобного аптечного персонала // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 1.
- 431.ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 6.
- 432.Профессионально-техническая подготовка фармацевтов, 1921 г. // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 3–9.
- 433.Учебный план краткосрочных 6-ти месячных курсов для подготовки

подсобного аптечного персонала // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 8.

434. Фармацевтическое образование // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 1533, арк. 18–19.

435. ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 32.

436. ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 33.

437. ЦДАВО України // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 61.

438. Добавочный список учебников по фармообразованию, рекомендуемых к изданию и переизданию № 7489 от 07 декабря 1922 г. // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 6.

439. Заведующему отделом Медообразования Главпрофобра УССР от 08 декабря 1921 г. № 39 // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, 94 арк.

440. Положение о фармацевтическом техникуме // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 33.

441. Постановление Харьковского Государственного химико-фармацевтического ин-та № 559 от 6 декабря 1921 г. // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 8.

442. Тезисы по фарм. образованию // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 4.

443. Учебный план Харьковского Государственного химико-фармацевтического института на 1922 г. // Ф. Р-166, оп. 2, спр. 431, арк. 1.

444. Народний Комісаріат освіти УСРР/НКО УСРР // Ф. Р-166, оп. 2, 337 арк.

445. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, м. Харків // Ф. Р-166, оп. 3, 242 арк.

446. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, м. Харків // Ф. Р-166, оп. 4, 201 арк.

447. Передмова // Ф. Р-166, оп. 5, 160 арк.

448. Список вищих і середніх учбових закладів та спецкурсів, що згадуються в опису № 5 // Ф. Р-166, оп. 5, арк. 1 – 6.

449. Список учбових закладів (1926–1930 гг.) // Ф. Р-166, оп. 6, т. 1, 387 арк.

450. Список вищих і середніх учбових закладів та спецкурсів, що вживаються в опису № 7 // Ф. Р-166, оп. 7, арк. 1 – 7.

451. Список вищих і середніх учбових закладів та спецкурсів, що вживаються в опису № 8 // Ф. Р-166, оп. 8, арк. 1 – 3.

452.Список вищих і середніх учбових закладів, що вживаються в опису № 9// Ф. Р-166, оп. 9, арк. 1 – 4.

453.Розпорядження Народного Комісаріату охорони здоров'я України № 57055 від 28.01.1933 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 2, арк. 213.

454.Отчет на начало 1939 / 1940 учебного года Днепропетровского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 14, спр. 366, арк. 34.

455.Отчет на начало 1939 / 1940 учебного года Одесского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 14, спр. 366, арк. 44.

456.Отчет на начало 1939 / 1940 учебного года Харьковского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 14, спр. 366, арк. 50.

457.Розпорядження Народного Комісаріату охорони здоров'я України № 13021 від 03.03.1933 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4, арк. 2.

458.Розпорядження Народного Комісаріату охорони здоров'я України № 13051 від 23.05.1933 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4, арк. 27.

459.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 20.

460.До директора Харківського фармацевтичного інституту проф Красовського Н. П. від заст. Наркома Охорони Здоров'я УРСР Калініченко від 24.12.1943 р. № 233 // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 36.

461.Докладная записка директора Днепропетровского фарминститута в г. Семипалатинске доц. Волынской М. Б. Народному Комиссару Здравохранения УССР т. Овсиенко № 07-12 от 10.12.1943 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 4–5.

462.Докладная записка директора Днепропетровского фарминститута в г. Семипалатинске доц. Волынской М. Б. Народному Комиссару Здравохранения НКЗ УССР т. Луганскому Н. И. № 07-12 от 11.04.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 8–10.

463.Докладная записка проф. Прендель А. Ф. и ассистента Ляшенко О. О. Народному Комиссару Здравохранения Украины от 24.04.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 25.

464.Докладная записка доцента, к.м.н. Н. К. Цесельского от 23.04.1944 г., г. Одесса. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 74–75.

465. Докладная записка и.о. директора Харьковского Фармацевтического института Народному Комиссару Здравоохранения Украины И. И. Овсиенко за 1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 28–31.

466. Докладная записка. Народному Комиссару Здравоохранения Украины тов. Овсиенко И.И. от и. о. директора Харьковского фармацевтического института проф. Красовского Н. П. от 20.12.1943 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 36.

467. Народному Комиссару Здравоохранения Украины от доц. Борисюк, доц. Редько, доц. Ламберга, доц. Веркова, доц. Игнатьева, ас. Тверской за 1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 26–27.

468. Народному Комиссару Здравоохранения УССР от директора Харьковского фармацевтического института доцента Борисюка от 28.01.1944 г. № 12 // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 51–52. Копия.

469. Правительственная телеграмма от Замнаркомздрава Украины Луганского, г. Киев, Рейтерская 22, НКЗ УССР от 10.04.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 85.

470. Список сотрудников Института усовершенствования врачей, зарегистрировавшихся на от 23.11.1943 г. // Ф. 342, оп. 14, од. зб. 4264, арк. 64.

471. Харьков Наркомздрав Украины. Днепропетровский фарминститут // Ф. 342, оп. 14, спр. 4264, арк. 1а.

472. В Наркомздрав УССР УМУЗ, г. Киев от Днепропетровского фармацевтического института, проф. М. Б. Волинской, № 14 / 07, 1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 4.

473. Отчет о ходе набора в Днепропетровский фармацевтический институт на 15 июля 1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 10.

474. План набора студентов на 1945 / 1946 учебный год в медвузы УССР // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 32.

475. Сведения о контингентах по медвузам Украины на 01.06.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 1а.

476. Сведения о контингентах студентов по медвузам УССР на 01.10.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 2.

477.Сведения о контингенте студентов Одесского фармацевтического института по состоянию на 01.10.1944 г. (включая и новый набор) // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 6.

478.Сведения об итогах набора в медвузы Украины на 01.10.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 31.

479.Лист Ніжинської фельдшерсько-акушерської школа № 196 від 26.05.1944 р. до НКОЗ УРСР // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 40.

480.НКОЗ УРСР до Житомирського ОЗВ. Копія – Директору Житомирської фельдш.-акуш. школи № 23102 від 03.04.1944 р., м. Київ // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 25.

481.Приказ по Народному Комиссариату Здравоохранения Союза ССР № 72 от 07.02.1944 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 24. Копия.

482.Распоряжение НКЗ УССР за подписью Замнаркомздрава Украины Луганского от 09.12.1943 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 9.

483.Распоряжение НКЗ УССР от 09.12.1943 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 8.

484.Распоряжение НКЗ УССР за подписью Замнаркомздрава Украины Луганского от 09.12.1943 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 10.

485.Распоряжение НКЗ УССР, 1943 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276 арк. 11.

486.Распоряжение НКЗ УССР от 09.12.1943 р. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 12.

487.Распоряжение НКОЗ УРСР от 12.05.1943 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4276, арк. 40.

488.ВКВШ при СНК СССР от 07.12.1944 № м – 151 // Ф. 342, оп. 14, спр. 4284, арк. 63.

489.График учебного процесса на 2-е полугодие 1944/45 учебного года // Ф. 342, оп. 14, спр. 4284, арк. 74.

490.Дніпропетровський державний фармацевтичний інститут від 17.01.1945 № 14/07-25 // Ф. 342, оп. 14, спр. 4284, арк. 66.

491.Учебный план для фарм. институтов 1945 / 1946 учебный год // Ф. 342,

оп. 14, спр. 4284, арк. 20.

492. Учебный план фармацевтического института. Квалификация специалиста – провизор. Срок обучения 4 года от 02.06.1944 № 11/м – м // Ф. 342, оп. 14, спр. 4284, арк. 64.

493. Сведения о количестве средних медицинских школ НКЗ УССР на начало 1944 / 1945 учебного года // Ф. 342, оп. 14, спр. 4330, арк. 19.

494. Сеть средних медшкол НАРКОМЗДРАВА УССР по состоянию на 01.02.1945 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4330, арк. 4.

495. Список середніх медичних шкіл Наркомату Охорони Здоров'я УРСР на 01.02.1945 р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4330, арк. 1–3.

496. Число учащихся в средних медицинских школах Наркомздрава УССР на конец 1 семестра 1944 / 1945 учебного года // Ф. 342, оп. 14, спр. 4330, арк. 32–37.

497. Отчет о деятельности института за 1945 – 1946 уч. год., Днепропетровский Государственный фармацевтический институт, 1946 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4358, арк. 2–7.

498. Учебно-методическая работа, Днепропетровский Государственный фармацевтический институт, 1946 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4358, арк. 15–16.

499. Качественный состав профессорско-преподавательского состава Одесского фармацевтического института на 01.08. 1946 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4359, арк. 16.

500. Отчет о работе Одесского фармацевтического института за 1945 / 1946 гг. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4359, арк. 4.

501. Работа студенческих кружков Одесского фармацевтического института за 1945 / 1946 гг. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4359, арк. 18.

502. Годовой отчет о деятельности Харьковского фармацевтического института за 1945 / 1946 гг. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4360, арк. 6–12.

503. Сеть и контингенты средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения УССР // Ф. 342, оп. 14, спр. 4586, арк. 16.

504. Выполнение учебного плана Днепропетровского фармацевтического института за 1948 / 1949 учебный год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 43–45.

505. Деятельность Днепропетровского фармацевтического института за 1948 / 1949 учебный год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 1–10.

506. Качественный состав научно-педагогических работников Днепропетровского фармацевтического института за 1948 / 1949 учебный год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 14–24.

507. Организация учебной работы Днепропетровского фармацевтического института за 1948 / 1949 учебный год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 42–43.

508. Фармакогностическая практика // Ф. 342, оп. 14, од. зб. 4643, арк. 84.

509. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 14, спр. 4643, арк. 85.

510. Контингент студентов Одесского фармацевтического института 1948/1949 гг. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4644, арк. 5–6.

511. Годовой отчет о деятельности Харьковского фармацевтического института за 1948 / 1949 гг. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4645, арк. 3–4.

512. Годовой отчет Киевского института Усовершенствования провизоров, 1949 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4676, арк. 2.

513. Отчет о работе средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения УССР на 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, од. зб. 4695, арк. 1.

514. Подготовка к новому учебному году средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения УССР на 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4695, арк. 6–12.

515. Справка о составе директоров и зам. директоров средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения УССР по состоянию на конец 1948 – 1949 учебного года // Ф. 342, оп. 14, спр. 4695, арк. 53–54.

516. Учебно-материальная база средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения УССР на 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4695, арк. 4–5.

517. Анализ работы по отдельным дисциплинам Житомирской фармацевтической школы за 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 9–19.

518. Звіт Полтавської фармацевтичної школи за 1948–1949 н.р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 117.

519.Звіт Роменської фармацевтичної школи за 1948–1949 н.р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 135.

520.Отчет Житомирской фармацевтической школы за 1948–1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 4–5.

521.Отчет Запорожской фармацевтической школы за 1948–1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 34.

522.Учбова робота Полтавської фармацевтичної школи 1948–1949 н.р. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 118.

523.Учебная работа Житомирской фармацевтической школы за 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 5–6.

524.Учебная работа Житомирской фармацевтической школы за 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 5–6.

525.Учебный план по фармотделению на 1 курсах за 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 57–58.

526.Учебно-практическая база Житомирской фармацевтической школы за 1948 – 1949 уч. год // Ф. 342, оп. 14, спр. 4705, арк. 6–7.

527.Список средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения СССР // Ф. 342, оп. 14, спр. 4709, арк. 1–8.

528.Годовой отчет о деятельности Харьковского фармацевтического института за 1949 / 1950 гг. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4765, арк. 6.

529.Список средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения СССР по состоянию на 01.02.1950 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4871, арк. 14–31.

530.Список средних медицинских учебных заведений Министерства Здравоохранения СССР // Ф. 342, оп. 14, спр. 4871, арк. 1–5.

531.Отчет школ НКЗ СССР на 1938 / 1939 у.г. Средних медицинских 353 // Ф. 342, оп. 14, арк. 13.

532.Сведения о контингенте студентов, включая и новый набор по Харьковскому фармацевтическому институту на 01.10.1944 г. // Ф. 342, оп. 14, спр. 4267, арк. 7.

533.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 14, т. 1, арк. 316.

534.Документальні матеріали постійного зберігання за 1933 – 1942 рр. // Ф. 342, оп. 14, т. I, арк. 1.

535.Контингент студентов Харьковского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 4.

536.Основные соцдемографические данные профессорско-преподавательского состава // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 6.

537.Отчет об учебной и хозяйственной деятельности Харьковского фармацевтического института за 1957 / 1958 учебный год // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 2–3.

538.Отчет об учебной и хозяйственной деятельности Харьковского фармацевтического института за 1957 / 1958 учебный год // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 2–3.

539.Производственная практика студентов // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 65–66.

540.Производственная практика студентов // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 68–69.

541.Профессорско-преподавательские кадры Харьковского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 5.

542.Работа студенческого научного общества Харьковского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 15, спр. 6095, арк. 38–47.

543.Учебно-методическая работа // Ф. 342, оп. 15, од. зб. 6095, арк. 52–54.

544.Кадры института // Ф. 342, оп. 15, спр. 7375, арк. 3–4.

545.Контингент студентов в % Запорожского фармацевтического института // Ф. 342, оп. 15, спр. 7375, арк. 3.

546.Отчет о работе Запорожского фармацевтического института за 1959 / 1960 учебный год на 79 листах // Ф. 342, оп. 15, спр. 7375, арк. 2.

547.Отчет о работе Харьковского фармацевтического института за 1959 / 1960 учебный год // Ф. 342, оп. 15, спр. 7375, арк. 3.

548.Учебно-методическая работа // Ф. 342, оп. 15, од. зб. 7375, арк. 42–43.

549.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, спр. 7375, арк. 6.

550.Статистические отчеты о количестве врачей, зубных врачей, провизоров и средних медработников в УССР на I.I.1960 года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7447, арк. 1.

551.Отчет высших учебных заведений УССР по 15 ВУЗам на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 3.

552.Отчет высших учебных заведений УССР по 12 мединститутам на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, од. зб. 7529, арк. 4.

553.Отчет сводный по 2 фарминститутам УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 5.

554.Отчет сводный по ВУЗам (заочное отделение) УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 8.

555.Профессорско-преподавательский состав вузов Министерства здравоохранения УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 32–33.

556.Распределение студентов по национальности в вузах Министерства здравоохранения УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 36.

557.Сводный отчет по 19 медучилищам (заочное отделение) УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 12.

558.Сводный отчет по 90 медучилищам УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 12.

559.Сводный отчет по форме № 2-нк по 90 медицинским училищам УССР на начало 1959 / 1960 учебного года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7529, арк. 18–21.

560.Отчет медицинских училищ УССР на I.I.1960 года // Ф. 342, оп. 15, спр. 7530, арк. 2–36.

561.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 43–45.

562.Производственная практика // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 35–37.

563.Работа заочного факультета // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 41–42.

564.Работа института в помощь производствам и организациям Здравоохра-

нения // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 34–35.

565. Учебно-методическая работа кафедры марксизма-ленинизма // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 9–10.

566. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 160.

567. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 48.

568. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 51–52.

569. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 53.

570. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7375, арк. 55–56.

571. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7386, арк. 36–43.

572. Отчет председателя Государственной Экзаменационной Комиссии об итогах госэкзаменов по Львовскому мединституту за 1960 год // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7392, арк. 151–154.

573. Годовые отчеты о работе медучилищ за 1959 / 1960 учебный год // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7418, арк. 27 – 29.

574. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7418, арк. 34.

575. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7418, арк. 46–49.

576. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 15, т. 4, спр. 7418, арк. 51.

577. Отчет председателя Государственной экзаменационной комиссии Харьковского фармацевтического института за 1965 г. // Ф. 342, оп. 16, спр. 1160, арк. 4–10.

578. Распределение студентов по курсам в вузах Министерства здравоохранения УССР на начало 1969 / 1970 учебного года // Ф. 342, оп. 16, спр. 4824, арк. 28–58.

579. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8536, арк. 2.

580. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8536, арк. 3.

581. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8550, арк. 10–18.

582. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8550, арк. 20–24.

583. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8550, арк. 3.

584. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8550, арк. 3.

585. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8550, арк. 46.

586.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8586, арк. 1–6.

587.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8638, арк. 334.

588.Основные показатели деятельности медицинских учреждений СССР за 1970–1975 гг. Статистические материалы к докладу Министра здравоохранения СССР, Киев, январь 1976 г. // Ф. 342, оп. 16, спр. 8638, арк. 352.

589.Статистические материалы к докладу Министра здравоохранения СССР 1976 г. // Ф. 342, оп. 16, спр. 8638, арк. 342–344.

590.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8720, арк. 1–17.

591.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8721, арк. 1–31.

592.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8724, арк. 3

593.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8724, арк. 2.

594.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, спр. 8550, арк. 8.

595.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, т. 3, спр. 4825, арк. 7–31.

596.Распределение учащихся по курсам и специальностям на 1 октября 1968 г. // Ф. 342, оп. 16, т. 3, спр. 4825, арк. 63.

597.Сводный отчет по 122 медучилищам Здравоохранения СССР на начало 1969 – 1970 уч.года // Ф. 342, оп. 16, т. 3, спр. 4825, арк. 4.

598.Годовой отчет о работе Запорожского фармацевтического института за 1964 / 1965 г. // Ф. 342, оп. 16, т. 4, спр. 1134, арк. 9.

599.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, т. 4, спр. 1134, арк. 61.

600.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 16, т. 4, спр. 1134, арк. 85–87.

601.Наказ Міністра СРСР № 462 від 18 червня 1973 р. // Ф. 342, оп. 16, т. 4, спр. 6949, арк. 154–170.

602.Решение коллегии Министерства здравоохранения СССР от 29 марта 1973 р. (протокол № 9) «О плане междуведомственного распределения молодых специалистов, оканчивающих в 1974 г. медицинские и фармацевтические институты» // Ф. 342, оп. 16, т. 4, спр. 6955, арк. 22–26.

603.Отчет председателя Государственной экзаменационной комиссии Харьковского государственного фармацевтического института за 1973 р. // Ф. 342, оп. 16, т. 4, спр. 7349, арк. 73–74.

604. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 2895, арк. 46.
605. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 2895, арк. 47.
606. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 2895, арк. 5–18.
607. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 2895, арк. 92.
608. План випуска спеціалістів із медичних вузів // Ф. 342, оп. 17, спр. 2895, арк. 117.
609. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5184, арк. 1.
610. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 11.
611. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 15.
612. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 2.
613. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 21.
614. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 3.
615. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 4–6.
616. Отчет медичних інститутів УРСР на початок 1989 / 1990 гг. // Ф. 342, оп. 17, спр. 5185, арк. 1.
617. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5188, арк. 13.
618. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5188, арк. 145.
619. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5188, арк. 21.
620. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5188, арк. 25.
621. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 17, спр. 5188, арк. 9.
622. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 128, арк. 1.
623. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 130, арк. 1–52.
624. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 131, арк. 1–18.
625. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 179, арк. 1–7.
626. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 277, арк. 1–6.
627. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 84, арк. 1–6.
628. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 84, арк. 12.
629. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 84, арк. 20.
630. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 90, арк. 1–4.
631. ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 128, арк. 2.

- 632.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 129, арк. 1.
- 633.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 179, арк. 11.
- 634.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 272, арк. 124.
- 635.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 272, арк. 15–17.
- 636.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 272, арк. 23.
- 637.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 272, арк. 81.
- 638.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 128, арк. 3–56.
- 639.ЦДАВО України // Ф. 342, оп. 19, спр. 129, арк. 2–60.
- 640.Верховна Рада Української РСР 13.04.1973 р. // Ф. 4621, оп. 13, т. 2, спр. 2127, арк. 58.
- 641.Інформація про надходження заяв на денне навчання до вищих учбових закладів Української РСР на 2 липня 1973 р. // Ф. 4621, оп. 13, т. 2, спр. 2127, арк. 206–209.
- 642.О некоторых вопросах развития высшего образования в Украинской ССР в 1970 – 1975 гг. // Ф. 4621, оп. 13, т. 2, спр. 2127, арк. 198–199.
- 643.Пропозиції з питань покращення підготовки спеціалістів у вищих і середніх спеціальних учбових закладах, 17.03.1973 р. // Ф. 4621, оп. 13, т. 2, спр. 2127, арк. 249–252.
- 644.ЦДАВО України // Ф. 4716, оп. 1, спр. 1371, арк. 21.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

- 645.Довідка про роботу ГАПУ МОЗ УРСР, 9 грудня 1950 р. г. Киев // Ф. 1, оп. 82, спр. 58, арк. 288 – 303. З оригіналу.
- 646.Звернення ГАПУ МОЗ УРСР до ЦК Компартії України з приводу потреб м. Києва у кадрах фармацевтів, 1 серпня 1957 р. // Ф. 1, оп. 82, спр. 162, арк. 186. З оригіналу.
- 647.Лист МОЗ УРСР до Міністерства охорони здоров'я СРСР з проханням покращити забезпечення республіки медикаментами, 7 січня 1950 року // Ф. 1, оп. 82, спр. 38, арк. 71. Копія.
- 648.Лист МОЗ УРСР до ЦК Компартії України з обґрунтуванням неможли-

вості збільшити кількість випускників-провізорів, які б мали працювати у системі Київського обласного АПТУ, 20 березня 1961 року // Ф. 1, оп. 82, спр. 193, арк. 21.

649.Лист МОЗ УРСР до ЦК КПУ з пропозицією запровадити почесне звання «Заслужений фармацевт Української РСР», 4 серпня 1962 року // Ф. 1, оп. 31, спр. 2099, арк. 40–41. З оригіналу.

650.Лист секретаря Харківського обкому КПУ Н.А. Пернача до ЦК Компартії України з приводу неналежного медикаментозного забезпечення області, 28 березня 1962 року // Ф. 1, оп. 82, спр. 199, арк. 4. З оригіналу.

651.Меморандум Голови Ради Міністрів УРСР В. В. Щербицького до ЦК КПУ щодо стану медичного обслуговування населення м. Києва, 14 березня 1968 року // Ф. 1, оп. 31, спр. 3541, арк. 54 – 56 а. З оригіналу.

652.Меморандум заступника Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька та Міністра охорони здоров'я УРСР П. Л. Шупика до Президії ЦК КПУ щодо потреби збільшити представництво українських учених у складі АМН СРСР, 1 липня 1965 року // Ф. 1, оп. 31, спр. 2794, арк. 113–116. З оригіналу.

653.Повідомлення МОЗ УРСР до ЦК КПУ про відмову від проекту організації Академії медичних наук УРСР, 24 липня 1965 року // Ф. 1, оп. 31, спр. 2794, арк. 112. З оригіналу.

654.Проект положення про почесне звання «Заслужений фармацевт Української РСР», 21 серпня 1962 року // Ф. 1, оп. 31, спр. 2099, арк. 43. З оригіналу.

Центральний державний історичний архів у Києві

655.ЦДІАК України // ПСЗ I, т. XXVII, ст. 20598.

656.ЦДІАК України // ПСЗ I, т. XXVII, ст. 20765.

657.ЦДІАК України // ПСЗ II, т. VII, ст. 5825.

658.ЦДІАК України // 1835 р. // ПСЗ II, т. X, ст. 82, 62, арк. 756.

659.Вирізка з газети «Последняя новости» // Ф. 274, оп. 4, спр. 230, арк 1.

660.Вирізка з газети «Киевская мысль» від 14 травня 1913 року за № 132 // Ф. 274, оп. 4, спр. 230, арк. 3 – 5.

661.г. Киевскому Полицийместеру // Ф. 274, оп. 4, спр. 230, арк 2.

662. Переписка Киевского охранного отделения с Киевским полицмейстером о присылке устава «Киевского фармацевтического общества» и списка учредителей // Ф. 274, оп. 4, спр. 230, 7 арк.

663. Устав Киевского фармацевтического Общества взаимного вспомоществования // Ф. 274, оп. 4, спр. 230, арк 1–15.

664. Киевскому полицеймейстеру от 24 января 1914 г. № 185 // Ф. 274, оп. 4, спр. 230, арк. 7.

665. Сообщение Киевского полицмейстера от 12 марта 1908 г. о предстоящем общем собрании членов профессионального союза служащих фармацевтов Киевской губернии, для обсуждения вопросов, касающихся этого союза // Ф. 275, оп. 1, спр. 1528, арк. 279. Оригінал.

666. Донесение № 5312 в Департамент полиции на аптекарских помощников от 21.12.1906 г. участвовавших в сходке нелегального Харьковского союза фармацевтов // Ф. 304, оп. 1, спр. 114, арк. 204.

667. Донесение № 5313 в Департамент полиции от 21.12.1906 г. на аптекарского ученика Моисея Григорьева Хмельницкого, участвовавшего в сходке нелегального Харьковского союза фармацевтов // Ф. 304, оп. 1, спр. 114, арк. 205.

668. ЦДІАК України, 1908 г. // Ф. 320, оп. 1, спр. 931, 12, арк. 161.

669. Переписка Полтавскому Губернатору о собрании сведений о лицах, примкнувших к нелегализованному Полтавскому отделу «Юго-Западного Союза Фармацевтов» // Ф. 320, оп. 1, спр. 931, арк. 164.

670. Уведомление о возбуждении переписки о собрании сведений о лицах, примкнувших к нелегализованному Полтавскому отделу «Юго-Западного Союза Фармацевтов» // Ф. 320, оп. 1, спр. 931, арк. 162.

671. Переписка Начальнику Полтавского Губернского Жандармского Управления о собрании сведений о лицах, примкнувших к нелегализованному Полтавскому отделу «Юго-Западного Союза Фармацевтов» // Ф. 320, оп. 1, спр. 931, арк. 163.

672. ЦДІАК України // 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 3.

673. ЦДІАК України // 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 10.

674. ЦДІАК України // 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 18.

- 675.ЦДІАК України // 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 1.
- 676.ЦДІАК України // 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 2.
- 677.Газета «Полтавския Ведомости», 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 1.
- 678.ЦДІАК України // Дознание, 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 1а.
- 679.ЦДІАК України // 1908 г. // Ф. 323, оп. 1, спр. 18, арк. 11.
- 680.Резолюция общего собрания членов «Союза фармацевтов» г. Ромен, 1907 г. // Ф. 327, оп. 1, спр. 27, арк. 241.
- 681.Из сообщения Харьковскому губернатору от 16.05.1911 г. о задержании сходки нелегального союза фармацевтов 1906 года в г. Харькове // Ф. 336, оп. 1, спр. 3728, арк. 32.
- 682.Из сообщения в Канцелярию Губернского Жандармского Управления от 07.04.1911 г. о задержании сходки нелегального союза фармацевтов 1906 года в г. Харькове // Ф. 336, оп. 1, спр. 3728, арк. 33.
- 683.ЦДІАК України // Ф. 336, оп. 1, спр. 3728, 224 арк.
- 684.Начальнику Херсонского Губернского Жандармского Управления о наличии в г. Херсоне общества фармацевтов служащих г. Херсона и уезда // Ф. 355, оп. 1, спр. 28, арк. 2.
- 685.Письмо в Киев Златковскому І.Г. от студента Новороссийского университета Златковского С.Г. от 15.09.1904 г. // Ф. 386, оп. № 1, спр. 245, арк. 49.
- 686.О проценте ограничения приема евреев в фармацевтическое училище в г. Одессе // Ф. 386, оп. 1, спр. 245, 56 арк.
- 687.Устав Профессионального Общества Служащих Фармацевтов Киевской губернии // Ф. 442, оп. 636, спр. 647, арк. 522 – 535.
- 688.ЦДІАК України // Ф. 442, оп. 636, спр. 647, арк. 593.
- 689.ЦДІАК України // Ф. 442, оп. 636, спр. 647, арк. 594.
- 690.Донесение Киевскому губернатору от 5 июля 1907 г. о намерении учредить профессиональное общество «Юго-Западный союз фармацевтов» // Ф. 574, оп. 1, спр. 1013, арк. 204.
- 691.Донесение Киевскому губернатору от 31.10.1908 г. об открытии в г. Суммы отделения профессионального общества «Юго-Западный союз фарма-

цевтов» // Ф. 574, оп. 1, спр. 1013, арк. 278.

692. Донесение Киевскому губернатору от 12.09.1908 г. об изменении устава профессионального общества «Юго-Западный союз фармацевтов» // Ф. 574, оп. 1, спр. 1013, арк. 269.

693. Об открытии в г. Елизаветграде, Николаеве и Житомире отделений профессионального общества «Юго-Западный союз фармацевтов» в 1908 г. // Ф. 574, оп. 1, спр. 1013, арк. 280.

694. О намерении учредить профессиональное общество служащих фармацевтов Киевской, Подольской, Волынской, Полтавской и Черниговской губернии в 1908 г. // Ф. 574, оп. 1, спр. 1013, арк. 255–256.

695. Сообщение правления профессионального общества служащих фармацевтов Киевской губернии от 10.02.1908 г. об избрании должностных лиц правления общества // Ф. 574, оп. 1, спр. 1013, арк. 263.

696. ЦДІАК України // Ф. 574, оп. 1, спр. 2771013, арк. 143–144.

697. Из сообщения старшего фабричного инспектора Киевской губернии от 13.03.1907 г. о легализации «Общества фармацевтов Киевской губернии» // Ф. 575, оп. 1, спр. 182, арк. 63.

698. ЦДІАК України // Ф. 705, оп. 1, спо. 395, 135 арк.

699. Начальник Киевского Охранного отделения // Ф. 705, оп. 1, спр. 395, арк. 6.

700. Приставу 2-го Участка г. Харькова // Ф. 705, оп. 1, спр. 395, арк. 79.

701. Сообщение начальнику Харьковского ГЖУ от 10 июня 1909 г. о принадлежности магистра фармации Резенфельда Л.О. к «Союзу фармацевтов» в г. Харькове // Ф. 705, оп. 1, спр. 413, арк. 145.

702. ЦДІАК України // Ф. 707, оп. 311, спр. 2, арк. 4.

703. ЦДІАК України // Ф. 707, оп. 311, спр. 2, арк. 7.

704. ЦДІАК України // 1908 р. // Ф. 707, оп. 85, спр. 277, арк. 1.

705. ЦДІАК України // Ф. 707, оп. 85, спр. 277, арк. 1а.

706. ЦДІАК України // Ф. 707, оп. 85, спр. 277, арк. 2.

707. ЦДІАК України // Ф. 707, оп. 85, спр. 277, арк. 3.

708.ЦДІАК України // Ф. 707, арк. 100

709.ЦДІАК України // ЦГИА УССР // Ф. 707, оп. 291, спр. 836.

710.ЦДІАК України // ЦГИА УССР// Ф. 707, оп. 292, спр. 207.

711.О принадлежности мещанина Шульмана Я.А., проживающего в г. Кременчуге к «Юго-Западному союзу фармацевтов». Из сообщения начальника Полтавского ГЖУ от 22.11.1911 г. // Ф. 1335, оп. 3, спр. 47, арк. 31.

712.Переписка с Киевским и Лодзинским охранными отделениями о сборе сведений, розыске и установлении наблюдения за лицами, принадлежащими к партии «Поалей-Цион» // Ф. 1335, оп. 3, спр. 47, 33 арк.

ДОДАТКИ

Додаток А.0

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття): монографія / за ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України Я.В. Цехмістера. Київ: Едельвейс, 2017. 520 с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

2. Аналітична хімія. Практикум: навч. посіб. для студ. вищих фармац. навч. заклад. і фармац. ф-тів вищих мед. навч. закладів / Т.Д. Рева, В.Л. Сліпчук, Г.М. Зайцева та ін. Вінниця: Нова Книга, 2012. 360 с.

3. Хімія d–елементів: навч. посіб. / В.О. Калібабчук, В.Л. Сліпчук, О.М. Чхало. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 66 с.

4. Аналітична хімія. Якісний аналіз: навч.-метод. посіб. / Т.Д. Рева, О.М. Чхало, В.Л. Сліпчук та ін. Київ: ВСВ «Медицина», 2017. 280 с.

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

5. Сліпчук В.Л. Напрями вдосконалення системи вищої фармацевтичної освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 2. С. 168–175.

6. Сліпчук В.Л. Застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення аналітичної хімії у вищих фармацевтичних навчальних закладах. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 5. С. 188–194.

7. Сліпчук В.Л., Рева Т.Д. Напрями формування професійних якостей провізора-косметолога (на прикладі вивчення аналітичної хімії). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 97. С. 397–402.

8. Сліпчук В.Л. Рева Т.Д. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів фармацевтичного факультету (на прикладі аналітичної хімії). *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 4. С. 149–156.

9. Сліпчук В.Л. Передумови формування і становлення фармацевтичної

освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.). *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 1. С. 169–175.

10. Сліпчук В.Л. Проблеми інформатизації сучасної вищої фармацевтичної освіти в Україні та засоби їх вирішення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 1–2. С. 53–57.

11. Сліпчук В.Л. Історико-педагогічний аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю на початку XX століття. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. Педагогіка. Філософія. 2014. Вип. 28. С. 219–226.

12. Slipchuk V.L. Formation and development of the pharmaceutical science in Ukraine (second half of XX – beginning of XXI centuries). *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. 2014. Вип. 1–2. С. 78–81.

13. Сліпчук В.Л. Модернізація професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у контексті Болонського процесу. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 1. С. 43–50.

14. Сліпчук В.Л. Тенденції розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі (XX – початок XXI століття). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2014. Вип. 3(75). С. 93–96.

15. Сліпчук В.Л. Підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні в умовах євроінтеграції. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. 2014. Вип. 3–4. С. 63–68.

16. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в умовах неперервної професійної освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 42. Ч. 1. С. 272–280.

17. Сліпчук В.Л. Зміст професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України в умовах євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького держ. пед. університету ім. М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2015. Вип. 43. С. 306–312.

18. Сліпчук В.Л. Прогностичні напрями професійної підготовки фахівців

фармацевтичної галузі України в умовах євроінтеграції. *Народна освіта*. 2015. №2(26). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2853.

19. Сліпчук В.Л. Зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 80-х роках ХХ століття. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 51. С. 251–259.

20. Сліпчук В.Л. Зміст, форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у 50 - 60-х роках ХХ століття. *Народна освіта*. 2015. №3(27). URL: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3657.

21. Сліпчук В.Л. Педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів при професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2015. Вип. 36 (додаток 1). Т. VI (66): Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. С. 708–720.

22. Сліпчук В.Л. Мережа фармацевтичних закладів освіти в Україні у 90-х рр. ХХ ст. *Освітологія*. 2016. Вип. V. С. 33–36.

23. Сліпчук В.Л. Соціально-економічні умови професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50–60 роки ХХ століття). *Освітологічний дискурс*. 2016. №3(15). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/410>.

24. Сліпчук В.Л. Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (20–40 роки ХХ століття). *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 3–4 (48–49). С. 48–52.

25. Сліпчук В.Л. Тенденції підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (50–60 роки ХХ століття). *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 4 (55). С. 35–40.

Статті у зарубіжних фахових виданнях

26. Slipchuk V. The concept of research of pharmacists professional training in Ukraine. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 01. Vol. 2015. P. 41–44. DOI: 10.15550/ASJ.2015.01.041.

27. Slipchuk V. A substantiation of the development stages of the occupational training of pharmaceutical industry professionals in Ukraine in the 20th to early 21st centuries. *The advanced science journal*. United states, 2015. Iss. 02. Vol. 2015. P. 54–57. DOI: 10.15550/ASJ.2015.02.054.

28. Slipchuk V. National tendencies of professional training of specialists of Ukraine's pharmaceutical industry. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 4, April. P. 31–32.

29. Слипчук В.Л. Содержание, формы и методы профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли Украины в 90-х годах XX века. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 6, June. P. 30–31.

30. Цехмистер Я.В., Слипчук В.Л. Особенности профессиональной подготовки специалистов фармацевтической отрасли в Украине на пороге XXI века. *Вектор науки (Тольяттинский госуниверситет)*. Серия: Педагогика, психология: науч. журнал. 2015. № 3(22). С. 168–172.

31. Цехмистер Я.В., Слипчук В.Л. Профессиональная подготовка специалистов фармацевтической отрасли в Украине как объект научного исследования. *European Applied Sciences*. Germany: ORT Publishing, 2015. № 9, September. P. 18–20.

32. Slipchuk V. Content, forms and methods of the professional training of specialists for the pharmaceutical branch in Ukraine within 20–50th years of XX century. *European humanities studies: State and Society* (Poland, Ukraine). 2016. Vol. 3. P. 133–143.

Праці апробаційного характеру

33. Slipchuk V. Professional training of specialists in the pharmaceutical branch in Ukraine in the first half of XX century. *Наука вчера, сьогодні, завтра: сб. статей*. Уфа: РІО МЦІИ ОМЕГА САЙНС, 2014. С. 166–168.

34. Slipchuk V. Pharmaceutical education in the structure of medical education to begin with the second half of XIXth century till XXth century. *Инновационное развитие современной науки: сб. статей*. Уфа: РІО МЦІИ ОМЕГА САЙНС, 2015. С. 118–120.

35. Слипчук В.Л., Рева Т.Д., Гождзінський С.М. Особливості проведення

практичних і лабораторних занять з аналітичної хімії за кредитно-модульної системи організації навчального процесу для студентів фармацевтичного факультету. *Впровадження нових технологій з кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ III-IV рівнів акредитації*: матер. Всеукр. навч.-наук. конф., присв. 55-річчю Тернопільського державного медичного університету (Тернопіль, 26–27 квітня, 2012 р.). Тернопіль: Терн. держ. мед. ун-т. ім. І.Я. Горбачевського, 2012. С. 218–219. [Доповідь]

36. Сліпчук В.Л. Проведення практичних та лабораторних занять з аналітичної хімії для студентів фармацевтичного факультету. *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2012*: матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 28–30 травня 2012 р.). Полтава, 2012. Т. 8. С. 82–84. [Доповідь]

37. Сліпчук В.Л. Напрямки реформування фармацевтичної освіти в Україні. *Розвиток наукових досліджень' 2012*: матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 19–21 листопада 2012 р.). Полтава, 2012. Т. 7. С. 40–42. [Доповідь]

38. Сліпчук В.Л. Проблеми формування науково-педагогічної компетентності викладача вищої фармацевтичної школи. *Управлінські компетенції викладача вищої школи*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 березня 2013 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. С. 103–105. [Доповідь]

39. Сліпчук В.Л. Підвищення якісного рівня вищої фармацевтичної освіти за рахунок активного використання інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення аналітичної хімії. *Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України на новому етапі*: матер. X ювілейної Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 18–19 квітня, 2013 р.). Тернопіль: Терн. держ. мед. ун-т. ім. І.Я. Горбачевського, 2013. Ч. 1. С. 468–469. [Доповідь]

40. Сліпчук В.Л. Інформатизація вищої фармацевтичної освіти в Україні. *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2013*: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 29–31 травня 2013 р.). Полтава, 2013. Т. 7. С. 32–34. [Доповідь]

41. Сліпчук В.Л. Етапи розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі (друга половина XX – початок XXI століття). *Розвиток*

наукових досліджень 2013: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 25–27 листопада 2013 р.). Полтава, 2013. Т. 7. С. 88–90. [Доповідь]

42. Сліпчук В.Л. Пріоритетні напрями в системі фармацевтичної освіти України. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи*: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 травня – 1 грудня 2013 р.). Київ: Європейський ун-т, 2013. С. 60–63. [Інтернет-участь]

43. Slipchuk V. Development of the pharmaceutical industry in Ukraine in XX century: historical aspect. *Актуальные проблемы педагогики и психологии*: сборник статей междунар. науч.-практ. конф. (Уфа, 19 февраля 2014 г.). Уфа: РИЦ БашГУ, 2014. С. 259–262. [Доповідь]

44. Сліпчук В.Л. Компетентнісне наповнення професійної діяльності викладача при підготовці фахівців фармацевтичної галузі. *Управлінські компетенції викладача вищої школи*: матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 лютого 2014 р.). Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 125–126. [Доповідь]

45. Сліпчук В.Л. Болонський процес у професійній підготовці фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матер. VI Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Миколаїв, 14–15 березня 2014 р.). Миколаїв: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 55–57. [Заочна конференція]

46. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі (XX – початок XXI століття). *Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації*: матер. XIX Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Одеса, 25–26 квітня 2014 р.). Одеса: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 62–63. [Заочна конференція]

47. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні (друга половина XX – початок XXI століття). *Наукові дослідження – теорія та експеримент' 2014*: матер. X міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 26–28 травня 2014 р.). Полтава, 2014. Т. 3. С. 96–99. [Доповідь]

48. Сліпчук В.Л. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі за роки незалежності в Україні. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матер. XV Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (Запоріжжя, 25–26 липня 2014 р.). Запоріжжя: Партнерство «Нова Освіта», 2014. С. 102–104. [Заочна конференція]

49. Сліпчук В.Л. Стан дослідженості проблеми професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2014: materiály X mezinárodní vědecko-praktická konfer.* (Praha, 27.11.2014 – 05.12.2014). Praha: Education and Science s.r.o., 2014. T. 10: Pedagogika. P. 10–13.

[Доповідь]

50. Сліпчук В.Л. Становлення та розвиток фармацевтичної освіти з другої половини XIX ст. до XX ст. *Areas of scientific thought – 2014/2015: materials of the XI International scientific and practical conf.* (England, 30.12.2014–07.01.2015). England: Science and education LTD, Sheffield, 2014–2015. Vol. 11: Pedagogical Sciences. P. 26–28. [Доповідь]

51. Slipchuk V. The state of use for modern means, forms and methods of study in a process of the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine. *Бъдещите изследвания – 2015: материали за XI международна науч. практ. конф.* (София, 17–25 февруари, 2015). София: Бял ГРАД-БГ, 2015. Т. 6: Физическа култура и спорт. Педагогически науки. С. 81–84. [Доповідь]

52. Сліпчук В.Л. Особливості у розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. *Вища освіта України у контексті загальних цивілізаційних змін: виклики та можливості сьогодення: матер. міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 21 травня 2015 р.). Київ: Європейський ун-т, 2015. С. 86–89. [Доповідь]

53. Сліпчук В.Л. Реформування змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. *Управління якістю підготовки фахівців: матер. ювілейної XX міжнар. наук.-метод. конф., присвяченої 85-річчю Одеської державної академії будівництва та архітектури* (Одеса, 23–24 квітня 2015 р.). Одеса, 2015. Ч. 1. С. 132–133. [Доповідь]

54. Slipchuk V.L. Special features of organization for professional training of foreign citizens at the higher medical (pharmaceutical) educational institutions of Ukraine. *Europejska nauka XXI wiek – 2015: materiały XI międzynarodowej naukowo-praktycznej konfer.* (Przemyśl, 07–15 maja, 2015). Przemyśl: Nauka i studia, 2015. V. 10: Pedagogiczne nauki. P. 26–28. [Доповідь]

55. Інноваційні технології вивчення хімічних дисциплін у вищих медичних на-

вчальних закладах в умовах комп'ютерно-орієнтованого освітнього середовища / В.О. Калібабчук, О.О. Костирко, В.Л. Сліпчук та ін. *Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах*: матер. VIII наук.-практ. конф., присвяченої 210-й річн. ХНМУ та 60-й річн. каф. медичної та біоорганічної хімії (Харків, 26–27 травня 2015 р.). Харків, 2015. Ч. 1. С. 33–37. [Доповідь]

56. Сліпчук В.Л. Особливості змісту професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України наприкінці XX століття. *Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку*: матер. XVII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 липня 2015 р.). Київ, 2015. С. 10–12. [Доповідь]

57. Теорія та методика професійної підготовки іноземних громадян для фармацевтичної галузі в Україні / В.Л. Сліпчук, Я.В. Цехмістер, І.С. Чекман та ін. *Новітні досягнення біотехнології та нанофармакології*: матер. III міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 210-й річн. ХНМУ та 60-й річн. кафедри медичної та біоорганічної хімії (Київ, 22–23 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 108–110. [Доповідь]

58. Slipchuk V.L. Peculiarities of content for the professional training of specialists of the pharmaceutical branch in Ukraine during 30-years of XX century. *Modern scientific potential – 2016: materials of the XII international scientific and practical conf.* (England, 28.02 – 07.03.2016). England: Sheffield, Science and education LTD, 2016. V. 9: Pedagogical Sciences. P. 5–6. [Доповідь]

59. Сліпчук В.Л., Калібабчук В.О. Організація навчально-пізнавальної діяльності іноземних студентів фармацевтичного факультету при вивченні дисципліни «Inorganic Chemistry». *Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи*: матер. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, 3–4 березня 2016 р.). Київ, 2016. С. 329–330. [Доповідь]

60. Сліпчук В.Л. Удосконалення структури професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні. *Управління якістю підготовки фахівців*: матер. XXI міжнар. наук.-метод. конф. (Одеса, 21–22 квітня 2016 р.). Одеса, 2016. Ч. 1. С. 59–61. [Доповідь]

Додаток А

**ПЕРЕЛІК СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ, ЗА ЯКИМИ ЗДІЙСНЮВАЛАСЯ ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ)
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ЗА ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНИМИ РІВНЯМИ
СПЕЦІАЛІСТА І МАГІСТРА**

Перелік напрямів підготовки 2006 р., за якими здійснювалась підготовка фахівців у вузах України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра				Перелік 2010 року спеціальностей, за якими здійснювалась професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра до 31.12.2015 р.			
Шифр галузі	Найменування галузі знань	Напрямок підготовки	Код напрямку підготовки	Найменування спеціальності спеціаліста	Код спеціальності спеціаліста	Найменування спеціальності магістра	Код спеціальності магістра
Охорона здоров'я							
1202	Фармація	фармація	6.120201	фармація **	7.12020101	фармація	8.12020101
				клінічна фармація **	7.12020102	клінічна фармація	8.12020102
				технології фармацевтичних препаратів **	7.12020103	технології фармацевтичних препаратів	8.12020103
				технології парфумерно-косметичних засобів **	7.12020104	технології парфумерно-косметичних засобів	8.12020104

** Спеціальності, за якими передбачається професійна підготовка за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста та магістра на базі повної загальної середньої освіти.

Джерело: [185]

Вищі заклади освіти України

№	ВНЗ / спеціальність	МЗВЯП ¹	ЯСС ²	МСС ³	УБЯП ⁴	МВТ ⁵	МІВТ ⁶
1	Харківський національний університет радіоелектроніки, Харків	+	+	+		+	+
2	Українська інженерно-педагогічна академія, Харків		+				
3	Національний аерокосмічний університет ім. Н.Е. Жуковського, м. Харків		+				
4	Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харків		+				
5	Українська державна академія залізничного транспорту, Харків		+				
6	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків		+				
7	Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харків				+		
8	Інститут післядипломної освіти ДОННТУ, Донецьк			+			
9	ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» вища школа економіки та менеджменту, Донецьк		+	+			
10	Донецький національний університет, м. Донецьк			+			
11	Навчально-науковий інститут післядипломної освіти національного університету «Львівська політехніка», Львів		+				
12	Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя		+				
13	Київський національний торговельно-економічний університет, Київ				+		
14	Національний авіаційний університет. Інститут післядипломного навчання, Київ		+				
15	Навчально-науковий Інститут магістерської підготовки та післядипломної освіти Університету «КРОК» Київ,		+				
16	Національний університет біоресурсів та природокористування України, Київ		+				
17	Київський національний університет технологій та дизайну, Київ		+	+		+	+
1	2	3	4	5	6	7	8
17	Київський національний університет технологій та дизайну, Київ		+	+		+	+
18	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київ		+				
19	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганськ		+				
20	Сумський державний університет, м. Суми		+				
21	Національна металургійна академія України, Дніпро		+	+			
22	Український державний хіміко-технологічний університет, Дніпро					+	
23	Севастопольський національний університет ядерної енергії і промисловості, Севастополь		+				
24	Одеська державна академія технічного регулювання та якості, Одеса		+				
25	Одеський національний політехнічний університет, Одеса					+	
26	Херсонський національний технічний університет, Херсон		+				
27	Вінницький національний технічний університет, Вінниця			+			

Примітка:

¹ Метрологічне забезпечення випробувань та якості продукції (МЗВЯП).² Якість, стандартизація та сертифікація (ЯСС).³ Метрологія, стандартизація та сертифікація (МСС).⁴ Управління безпечністю та якістю товарів (УБЯП).⁵ Метрологія та вимірювальна техніка (МВТ).⁶ Метрологія та інформаційно-вимірювальні технології (МІВТ).

Джерело: [49, с. 25–26]

**РОЗВИТОК АПТЕЧНОЇ МЕРЕЖІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖЛІКАРНЯНИХ АПТЕК У
1971–1975 РР. В УРСР**

№	Обласне аптечне управління	План відкриття на 5 років	Відкрито за 5 років	У тому числі міжлікарняних аптек		
				Відкрито за 5 років	Намічено на 01 січня 1976 р.	Обслуговуючі лікарняні установи (к-ть)
1	м. Київ	9	22	—	1	25
2	Волинське	3	6	2	3	26
3	Львівське	11	17	3	8	1106
4	Житомирське	13	20	6	6	8
5	Ворошиловградське	17	26	10	14	102
6	Івано-Франківське	11	13	4	4	13
7	Дніпропетровське	20	28	11	13	92
8	Тернопільське	5	7	2	3	16
9	Кримське	19	26	3	8	82
10	Полтавське	18	25	6	9	48
11	Вінницьке	12	16	4	4	9
12	Одеське	21	27	4	5	45
13	Донецьке	28	35	9	19	409
14	Миколаївське	15	18	1	3	154
15	Рівненське	10	12	2	5	52
16	Харківське	20	22	1	4	235
17	Київське	22	23	1	1	3
18	Закарпатське	13	13	—	—	—
19	Кіровоградське	11	11	1	2	19
20	Сумське	20	20	2	3	11
21	Херсонське	21	21	4	4	17
22	Хмельницьке	10	10	2	9	30
23	Черкаське	16	16	4	7	48
24	Чернівецьке	8	8	1	1	4
25	Чернігівське	14	14	2	2	8
26	Запорізьке	15	14	—	4	203
Усього:		382	473	85	142	2765

Джерело: [588, арк. 352]

ВИПИСКА З ОТРИМАНОГО АГЕНТУРНИМ ШЛЯХОМ ЛИСТА**ЗА ПІДПИСОМ С. КЛЕБАНОВА (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)**

Выписка из полученного агентурным путем письма с подписью С. Клебанов. Адресованного в Полтаву, красная аптека, Г. Немировской, Р.А. Сунголовскому.

Почтовый штемпель Ромны 13-07.

Уваж. товарищи: Роменские фармацевты собравшись для обсуждения резолюции Полтавских товарищей по поводу программы для предстоящей конференции, и не соглашаясь с некоторыми пунктами резолюции, выработали свою резолюцию, которую за подписью всех фармацевтов, присутствовавших на собрании при сем препровождаем.

С почтением С. Клебанов, Ромны 13 / 6.

Резолюция общего собрания союза служащих фармацевтов г. Ромень, высказавшихся большинством голосов по поводу предстоящей Киевской конференции.

1) К реформе аптечного строя,
а) собрание большинством голосов высказалось против уничтожения привилегий и передачи аптечного дела в местные самоуправления вследствие невозможности и неосуществимости таковых на демократических началах,

б) конспиративные аптеки же признаны желательными если таковыя будут открываемы профессиональными союзами служащих фармацевтов.

2) По вопросу о поднятии фармацевтического образования собрание большинством голосов высказалось за повышение образовательного ценза до поступления в аптеку, за сохранение ученичества и за отмену помощничества,

б) по вопросу о практикантах высказалось отрицательно.

3) По вопросу о нормировке дневного и ночного труда собрание высказалось за 2-ю смену, а относительно дежурств сообразовать с местными условиями.

в) по поводу вознаграждения также сообразоваться с местными условиями, с) по поводу отпусков, собрание высказалось за ежегодный 2-х недельный отпуск, л) по вопросу болезни собрание вполне солидарно с резолюцией Полтавского союза, а именно: сохранение полностью жалованья в течение 2-х месяцев, в ½ размерах в течении 3-го месяца, а место считается оным и на 4-й месяц без жалованья.

4) По вопросу о женщинах фармацевтах общее собрание высказалось за полное уравнивание женщин фармацевтов в правах с служащими.

5) По вопросу о пенсионной вспомогательной кассе собрание высказалось большинством голосов за ликвидацию существующей кассы, за передачу оной в ведение выборных от профессиональных союзов.

6) По вопросу о бирже труда общее собрание высказалось за учреждение таковой как центрального и местных бюро для приискания кондиции.

7) По поводу статистики труда собрание высказалось в положительном смысле.

8) По вопросу о безработице собрание высказалось признавая, что главные причины безработицы лишь низкий образовательный ценз.

9) По вопросу о правовом положении фармацевтов, собрание большинством голосов высказалось за упразднение местных врачебных отделений с выделением фармацевтического отдела.

10) О третейском суде и суде чести, собрание высказалось за устройство их.

11) По вопросу об устройстве союзов, съездов, органов и пр. собрание высказалось за устройство их.

Следуют подписи: Болотников, Йоронскій, Кричевский, В. Ниссъ, Б. Белявский, А. Уманский, Папкина, С. Клебанов, А. Бобович и другие которых подписи не разборчивы.

Джерело: [680, арк. 241]

**МІСЦЕВА ХРОНІКА З ГАЗЕТИ «ПОЛТАВСКИЕ ВЕДОМОСТИ» № 207 (МОВОЮ
ОРИГІНАЛУ)**

**Газета «Полтавския Ведомости»
№ 207**

Часть неофициальная
Выходит ежедневно
**Местная хроника.
Союз фармацевтов.**

Правлением профессионального общества служащих фармацевтов Киевской, Подольской, Волынской, Полтавской и Черниговской губерний под названием «Юго-Западный союз фармацевтов» открыты отделения общества в гг. Кременчуге и Полтаве. Уполномоченными отделений являются в Кременчуге аптекарский помощник Калмань Габай, а в Полтаве – аптекар. помощник Абрам Шпольский

Джерело: [677, арк. 1]

СТАТУТ ПРОФЕСІЙНОГО ТОВАРИСТВА ФАРМАЦЕВТІВ-СЛУЖБОВЦІВ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)

М.В.Д. Киевский губернатор по Губернскому по делам об обществах присутствию № 539, мая 10 1907 г. Город Киев, Помещение Губернского Правле- ния Д. № 54 1907 г. При сем препровождаю в Канцелярию Генерал-Губернатора один экземпляр устава профессионального общества служащих фармацевтов Киевской губернии, действия коего открыты 1 февраля сего года. Л.д. Губернатора, Церемоний-мейстер Высочайшего Двора	В канцелярию Киевского, Подольского и Волынского Генерал-Губернатора
------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------

Устав Профессионального Общества Служащих фармацевтов Киевской губернии

Киев
Электрическая Скоропечатня «Работник»
1907

I. Цели общества.

- §1. Профессиональное общество служащих фармацевтов Киевской губернии ставит себе целью:
- а) защиту правовых и экономических интересов своих членов;
 - б) содействие умственному, профессиональному и моральному развитию их и
 - в) материальную помощь своим членам.
- §2. Для достижения означенных целей, общество с соблюдением существующих законоположений.
- а) нанимает соответственное помещение, приобретает и владеет на основании общих законов движимою и недвижимою собственностью, заключает всякого рода дозволенные законом договоры и сделки, а равно защищает свои интересы через уполномоченных;
 - б) организует собрания и съезды, как по общим, так и по специальным вопросам, касающимся фармации и отдельных ее отраслей; производит исследование быта, условий труда и нужд фармацевтов;
 - в) открывает бюро для оказания юридической помощи, справочное – для приискания мест и др.;
 - г) входит в соглашение как с отдельными хозяевами, так и с целыми группами или обществами их о нормировании заработной платы рабочего дня и др. условий труда, а также следит за точным выполнением, как со стороны хозяев, так и своих членов, этих соглашений;
 - д) организует примирительные камеры для разбора недоразумений, возникших между предпринимателями (или их представителями) и служащими и стремится привести к миролюбивому соглашению все недоразумения и споры, возникшие между членами на почве профессиональных интересов;
 - е) выдает своим членам пособия;
 - ж) содействует доставлению членам врачебной помощи и лекарства бесплатно или по удешевленной цене;
 - з) содействует приобретению членами различных предметов потребления и домашнего обихода по удешевленной цене, а также устраивает общежития, дешевые квартиры, столовые, и т.п. вспомогательные учреждения для своих членов;
 - и) через посредство своих представителей может делать заявления о нуждах и пользах фармацевтов правительственным и общественным учреждениям и лицам.
- §3. Для содействия умственному профессиональному и моральному развитию своих членов, общество устраивает клубы, библиотеки, читальни, публичные лекции, экскурсии, чтения, курсы и собеседования с общеобразовательной целью и для выяснения текущих вопросов жизни, затрагивающих профессиональные интересы фармацевтов, издает периодический орган и пр.

Примечание. Все перечисленное в §§2 и 3 устраивается на основании существующих законов.

§4. По мере надобности обществу предоставляется открывать отделения в разных местностях Киевской губернии.

II. Состав общества, права и обязанности его членов.

§5. Общество находится в Киеве и действует в пределах Киевской губернии, Общество состоит из неограниченного числа лиц, без различия пола, религии и национальности.

§6. Действительными членами общества могут быть все фармацевты, занятые службой в аптеках и больницах, частных и общественных, как то: магистры, провизоры, помощники и ученики.

Примечание. Хозяева и лица, фактически и постоянно их заменяющие не могут быть членами общества.

§7. Прием членов в общество производится общим собранием в Киеве, причем списки желающих

вступить в члены общества им опубликовываются за две недели до общего собрания.

§8. Члены общества уплачивают при вступлении в общество членский взнос в следующем размере: провизора – 1 руб., помощники – 50 коп., ученики – 25 коп. и затем ежемесячно по 2% с получаемого ими жалования.

§9. Член общества, не уплативший в течении 2-х месяцев причитающихся с него взносов, без уважительных причин, считается вышедшим из общества с правом вновь вступать в него на общих основаниях.

Примечание. Во время безработицы или болезни члены освобождаются от уплаты месячных взносов.

§10. Всякий член общества обязан выполнять все постановления общих собраний и устава, а также немедленно сообщать Правлению о всех известных ему вакантных местах.

§11. Члены общества, уклоняющиеся от выполнения возложенных на общим собранием обязанностей, а также и те из членов, которые по признанию общего собрания, принятому большинством голосов, которое по желанию исключаемого обязано предварительно выслушать приводимые им в свое оправдание объяснения.

§12. Члены, как добровольно вышедшие из общества, так и исключенные из него, не в праве требовать возврата сделанных ими в общество взносов.

§13. Каждый из членов общества, пользуется правом решающего голоса на всех собраниях, устраиваемых обществом, а также имеет право вносить письменно через Правление, и обсуждение общих собраний все возможные вопросы и предложения касающиеся деятельности общества и должностных лиц.

§14. Члены имеют право на получение денежных и иных пособий со стороны общества. Определение случаев, в каких может быть выдано денежное пособие членам общества, а равно размер и условия выдачи возвратных или безвозвратных пособий устанавливается общим собранием, а назначение пособия, в каждом отдельном случае предоставляется Правлению.

III. Средства общества.

§15. Средства общества состояются из:

а) вступительных взносов; б)ежемесячных членских взносов; в) процентов на капитал; г) доходов от принадлежащих обществу имуществ и предприятий о-ва, издания и продажи литературных и других произведений, устройства лекций, чтений, вечеров, концертов, спектаклей и т.п.; д) пожертвований, отказов по завещаниям и других случайных поступлений.

Примечание. Пожертвования и отказы по завещаниям, с указанием специально из назначения или порядка расходования их, могут быть принимаемы обществом лишь при условии, чтобы назначение это не противоречило основным целям общества.

§16. Из поступающих в кассу общества сумм образуются капиталы:

а) запасной капитал и

б) оборотный. Кроме того могут быть по постановлению общего собрания образованы и другие капиталы с указанием специального из назначения или порядка расходования их.

§17. Распределение сумм по частям на запасный и оборотный производится общими собраниями.

§18. Капиталам со специальным назначением или с указанием порядка расходования доходов с них, ведется особая отчетность.

§19. Денежные средства общества, за исключением необходимой на текущие расходы суммы, по постановлению общего собрания, вносятся в одно из кредитных учреждений или обращаются в процентные бумаги.

IV. Управление делами общества.

§20. Делами общества управляют: а) общии собрания и б) правление.

а) Общие собрания.

§21. Общие собрания созываются не менее 4-х раз в году для рассмотрения и утверждения отчета за истекший год, сметы прихода и расхода на наступающий год, для избрания должностных, а равно комиссий для разработки и обсуждения разных вопросов, входящих в программу деятельности о-ва. В этих собраниях обсуждаются и решаются дела, превышающие власть правления, а также вопросы предложенные правлением, комиссиями и отдельными членами. Кроме того, общие собрания созываются по мере необходимости, по усмотрению правления, по требованию ревизионной комиссии, или 1/10 части проживающих в Киеве членов

Примечание. Требование созыва общего собрания приводится правлением в исполнение в течение 2-х недельного срока.

§22. Общие собрания открываются председателем правления или заступающим его место членом правления. По открытии заседания собрание избирает председателя собрания из числа членов общества, не занимающих должности по обществу.

§23. Каждый из членов пользуется в общем собрании правом одного голоса, которое и не может быть передаваемо.

§24. Решения на общем собрании принимаются большинством голосов. Выборы должностных лиц и назначение им жалования производится закрытой баллотировкой.

Примечание. Изменение устава, размера членских взносов, исключение членов, досрочное увольне-

ние членов правления, приобретение и отчуждение недвижимости и ликвидация дел общества решаются двумя третями голосов присутствующих на собрании членов.

§25. Общее собрание считается состоявшимся, если на него явится не менее 1/3 проживающих в данное время в Киеве членов общества.

§26. Если собрание не состоится в следствии неприбытия установленного числа членов общества, то для обсуждения тех же дел назначается вторичное общее собрание, которое считается состоявшимся, независимо от числа явившихся членов, о чем все члены поставляются в известность в приглашении на собрание.

б) Правление.

§27. Правление находится в г. Киев и состоит из 5-ти членов, избираемых общим собранием на ½ года.

§28. На обязанности правления лежит прием взносов, выдача пособий, заведывание кассой и всем имуществом о-ва, ведение отчетности, созыв общих собраний и исполнение из постановлений, и вообще ведение всех текущих дел О-ва. Правление ведет все сношения по делам О-ва и имеет печать с изображением наименования его.

§29. Собрания правления происходят не менее 2-х раз в месяц, но секретарь правления или два члена правления могут созвать экстренное собрание правления.

§30. Постановления правления считаются действительными, если на заседании присутствовало не менее 2/3 членов правления. Решения правления постановляются простым большинством голосов, присутствующих на заседании членов. При равенстве голосов, голос председателя дает перевес.

Примечание. 1. Жалобы на постановления правления подаются общему собранию. 2. Сведущия лица из числа членов приглашаемые правлением в свои заседания, не имеют права решающего голоса.

§31. По постановлению общего собрания члены правления могут быть уволены от должностей и до истечения срока их полномочий, при чем обвиняемым предоставляется право привести в общем собрании все служащая к их оправданию обстоятельства.

§32. Постановления правления и общих собраний записываются в протокол, причём протоколы правления подписываются председателем и всеми присутствующими членами правления, а на общих собраниях председателем и секретарем.

V. Об отделениях Общества.

§33. Отделения открываются по заявлению о том 10 членов с разрешения правления.

§34. Для приема членских взносов правление уполномочивает лицо из числа членов общества.

§35. Общие собрания членов отделения собираются уполномоченным лицом для рассмотрения дел местной группы членов и решения их сообщаются правлению.

§36. Отделения не имеют отдельной кассы и отдельного управления и в своей деятельности руководствуются уставом и постановлениями общего собрания всего Общества.

VI. Ревизия для общества.

§37. Общее собрание может назначать ревизия дел общества. Для ревизии дел Общества необходимо присутствие председателя и 2 членов правления или кандидатов.

О закрытии общества.

§38. Если будет признано необходимым закрыть общество и ликвидировать его дела, то вопрос этот решается в двух последовательных с достаточным между ними промежутком времени общих собраниях. По постановлению первого общего собрания действия общества приостанавливаются и вся деятельность его ограничивается ликвидацией дел, для чего общее собрание избирает ликвидационную комиссию из числа членов общества. По постановлению вторичного общего собрания действия общества прекращаются. Оставшиеся по ликвидации дел капиталы и имущество, а также различные учреждения о-ва получают назначения согласно постановлению общего собрания. Капиталы же и имущество, пожертвование которых обставлено специальными условиями, получают назначения согласно этим условиям. В случае, если собрать общее собрание не окажется возможным, средства Общества распределяются между всеми членами его поровну.

И. Кагановъ

Учредители: М. Эдельбаум, Х. Бердичевский.

Джерело: [687, арк. 522–535]

**СТАТУТ КИЇВСЬКОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО
ТОВАРИСТВА ВЗАЄМНОЇ ДОПОМОГИ (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)**

**Устав Киевского фармацевтического Общества
Взаимного вспомоществования**

Киев
Типография Т.Г. Мейнандера,
Пушкинская, 20.
1910.

§1. Цель Общества – взаимная помощь в настоящем и будущем, а именно:

Доставлять средства неимущим своим членам: а) молодым фармацевтам, нуждающимся в должности или денежных средствах при проживании в университетском городе для держания экзамена; б) больным, не имеющим средств для лечения; в) состарившимся, не могущим добывать собственным трудом необходимых средств для содержания себя и семейства своего, вообще предоставить членам своим легкий кредит, должность, поддержку и бесплатное лечение.

§2. Общество состоит из членов действительных фармацевтов и почетных – лиц посторонних, соревнующим делу общества. Общество принимает в члены: а) всех фармацевтов без различия и б) не фармацевтов, лиц оказывающих содействие преобразованию общества материальною поддержкою или советом.

§10. Собрания бывают очередные и экстренные. Общее собрание членов должно быть не менее четырех раз в год, а именно первых числах Января, Апреля, Июля и Октября, но если будут предстоять для разрешения безотлагательные вопросы, то председатель должен назначить экстренное собрание, не ожидая срока.

§35. Члены общества обязаны доставлять сведения о вакантных местах для фармацевтов, дабы Общество имело возможность доставить каждому из нуждающихся своих членов должность.

§36. Содержатель аптеки несостоящий членом общества, принимающий на должность лицо, пользующееся должностью (будет ли это член общества или же нет) жертвуют в пользу общественной библиотеки: первый два рубля, а второй один руб.

§37. Когда вспомогательный капитал общества увеличивается до 1500 р., то общество приобретает необходимые учебники для приготовления к экзамену на степень помощника и провизора.

§39. Когда средства общества значительно увеличатся, то, по решению общего собрания, имеет быть устроена библиотека из специально научных и образовательных книг. Все члены без исключения пользуются книгами бесплатно по правилам, постановленным общим собранием. Библиотекой должен заведовать один из членов управления.

§41. Если запасный капитал увеличится до размеров, указанных в §27, то общество, по решению общего собрания, употребляет его на полезные предприятия, как-то: открытие аптеки, химической лаборатории и т.п., из которых доход употребляется сообразно §27, 38 и 40.

§42. Если по какому-либо случаю Общество должно будет прекратить свои действия, то весь его капитал (...) передается Императорскому Университету Св. Владимира, тому факультету, при котором фармацевты будут слушать лекции, для выдачи из процентов сего капитала стипендии одному или нескольким из слушающих курс фармацевтов, на следующих основаниях: а) из слушающих имеет преимущество более всех нуждающийся, из нуждающихся отдается преимущество тому, который более всех имеет фармацевтической практики из Киевского учебного округа; б) кандидат или кандидаты на стипендию представляются наличными слушателями фармацевтических курсов из своей среды, но факультет, в виду каких-либо соображений, может отвергнуть представленного кандидата и потребовать избрания другого лица.

Всего §43.

Подписал: Директор Медицинского Департамента Мамонов.

Скрепил Начальник Отделения А. Холодковский.

Верно. Начальник Отделения А. Холодковский

Джерело: [663, арк. 1, арк. 5, арк. 13–16]

ОБІЖНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ЗДОРОВЛЯ

І ОПІКУВАННЯ (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)

Копія

Міністерство Народного Здоровля і
опікування.
Департамент медичний.
Відділ фармацевтичний.
Грудня 9 дня 1918 р.
№ 432
м. Київ

Обіжне розпорядження

На підставі уваги до ст. 391 Уст. Вр. вид. 1905 р. і в Ц.М.В.Д. від 15/У 1911 р. № 807 Міністерство Народного Здоровля й Опікування, по одержанню принципової згоди від Міністерства Освіти визнало необхідним встановити наступні правила про освітній ценз, який вимагається для вступу в аптеки аптекарськими учнями та ученицями.

В аптекарські учні приймаються:

1. а) Без всяких іспитів з зменшенням їм ученицького стажу, в згоді з увагою до ст. 31 прил. к 617 Уст. Вр. Св. За. т. XIII від 1905 р., особи які скінчили повний курс урядових чоловічих гімназій або гімназій, які користуються всіма правами сіх останніх.

б) З додатковими іспитами по одній лише латинській мові в обсягу курсу 6-ти класів гімназій, особи, які скінчили повний курс реальної школи, кадетського корпусу, жіночої гімнастичної Інституту або єпархіальної Жіночої школи.

2. На загальній підставі термінування (проходження) встановленого стажу без всяких іспитів:

а) Особи, які пройшли курс не менш 6-ти класів урядових чоловічих гімназій або гімназій, які користуються всіма правами сіх останніх.

б) З додатковим іспитом по одній лише латинській мові обсягу курсу 6-ти класів, особи, які пройшли курс 6-ти класів реальної школи, кадетського корпусу, комерційної школи та інших відповідних шкіл.

3. В відношенні осіб, які згадуються в пункті «б» §1 наперед до особистого розпорядження, припускається пільга (льгота): їм надається право приступити до переведення ученицького стажу і без попереднього представління свідоцтва про витримання іспитів по латинській мові, з тею одначе умовою, щоб таке свідоцтво вони представили на протязі своєї практики і щоб особам, які не представлять свідоцтва про витримання іспитів по латинській мові, не видавались контр-ні списки про термінування (проходження) стажу. В цьому випадку, на управляючого аптекою покладається обов'язок нагляду, щоб до кінця 3-го місяця практики учень при звичаї-вся б до латинської термінології аптечного мистецтва (искусства) і щоб міг вільно перекладати відповідні статті.

Сила сього обіжника не шириться на осіб, вже почавших проходити аптечний ученицький стаж при загальній освіті, яка відповідає вимогам Ц.М.В.Д. № 807 15/У.

Цей обіжник надсилається лікарським управлінням до відома керування і повідомлення управляючих аптеками, з поясненням, що в випадку якого-небудь сумніву в достатності загально-освітнього цензу тої іншої особи, яка бажає вступити в аптеку учнем, Лікарське Управління повинно надіслати порушивший сумнів оригінал документу такої особи Міністерству Народного Здоровля й Опікування для з'ясування ним, по згоді з Міністерством Освіти, виникшого сумніву.

Подлінне за належними підписами.

Джерело: [702, арк. 4]

**ЛИСТ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ЗДОРОВЛЯ Й ОПІКУВАННЯ
ДО МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ**

Копія

Міністерство
Народного Здоровля й
Опікування.
Департамент медичний.
Відділ фармацевтичний.
Січня 3 дня 1919 р.
№ 5 / 29
м. Київ

Освіти

На підставі принципової згоди Мін. Освіти від 16/II с.р. під № 939 з приводу підвищення освітнього цензу до вступаючих до аптек учням, Мін-во Народного Здоровля й Опікування видало спеціального обіжника, який при цьому надсилається і просить Мін-во Освіти з свого боку повідомити про нього всі підлеглі йому інституції при яких особи, вступаючи учнями до аптек, складають іспити на звання аптекарського учня.

Що торкається питання про вищу фарм-ну освіту, то Мін-во Народного Здоровля й Опікування цілком погоджується з М-вом Освіти з приводу утворення окремої Міжвідомственої комісії, через те, що думки, які висловило М-во Освіти, не тільки не зменшують значення представлення М-ва Народного Здоровля й Опікування, але навіть його побільшують, бо М-во Народного Здоровля й Опікування вносило свого акта, про підвалину в якій можна робити і поправки, зміни, головне, аби ця справа не була залишена зовсім без руху.

Джерело: [703, арк. 7]

**УЧЕБНЫЙ ПЛАН ХИМИКО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ХИМИКО-
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА 1922 г. ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ПРЕДМЕТЫ**

№	Предметы	Осенний семестр	Весенний семестр
I курс			
1	Энциклопедическая математика I ч. и II ч.	4/2	3/1
2	Физика I ч.	2	2/2
3	Неорганическая химия с семинар.	3/2	3/2
4	Общая химия	–	0/4
5	Морфология и систем. раст. с дем. к.	2/2	2/2
6	Определение цветк. раст.	0/2	0/2
7	Анатом. растен. с дем. курс.	2/2	2/2
8	Кристаллография	2/2	–
9	Минералогия	–	2/2
10	Введение в геологию	–	2/0
11	Введение в зоологию	2/2	2/2
12	Анатом. человека с дем. к.	2/2	2/2
13	Фармац. пропедевт. с рецептурой	–	2/2
II курс			
1	Физика II ч.	4/2	4
2	Аналитическая химия	1/0	1/0
3	Качественный анализ	0/24	0/12
4	Органическая химия	4/0	4/4
5	Анатомия растен. с дем. курс	0/3	0/3
6	Физиология растений	2/4	2/4
7	Физиология человека	2/2	2/2
8	Бактериология	2/4	2/4
III курс			
1	Количественный анализ	0/24	–
2	Органическая химия	0/24	0/24
3	Физическая химия	2/18	2/0
4	Биологическая химия	2/4	2/4
5	Краткий курс общ. патологии и подача первой мед. Помощи	2/2	2/2
IV курс			
1	Врачебно-санитарное и фармац. законодательство	1/0	1/0

Специальные предметы

№	Предметы	3 сем.	4 сем.	5 сем.	6 сем.	7 сем.	8 сем.	Лет. пр.
1	Лекарствен. раст. и их культ.	–	2/2					
2	Паразитология			2/2				
3	Фармакогнозия с лекарствен. товар.	2/2	2/2					
4	Фармакология с рецепт. и уч. о мин. вод.			4/0	4/0			
5	Фармацевтический анализ по фармакопее			0/2	0/2			
6	Физиологич. метод. исслед. лекарств			0/2	0/2			
7	Токсикология и избр. глав. из суд. хим.			2/0	2/0			
8	Анализ пищев. веществ			0/12				
9	Технич. химия фармац. препарат.					2/0		
10	Судебная химия					4/0		
11	Фармац. химия новых средств					2/0		
12	Химия алкалоидов					2/0		
13	Пр. курс микроскоп. анализа растит. веществ.					0/2		
14	Практ. в лаборат. технич. химии фармац. препаратов (завод)			2/0	2/0			
15	Дополит. главы по неорг. химии						0/2	
16	Электрохимия			2/0	2/0			
17	Химия эфирных масел			2/0	2/0			
18	Основы механики и черчения в связи с учением о хим. Аппаратах и машин.			2/0	2/0			

Цикл судебной химии								
1	Лекарствен. растения и их культура		2/2	2/2				
2	Паразитология			2/2				
3	Фармакогнозия с лекарствен. товаровед.	2/2	2/2					
4	Фармакология с рецепт. и учен. о мин. водах			4/0	4/0			
5	Фармацевт. Анализ по фармакопее			0/2	0/2			
6	Физиологич. методы исслед. лекарств			0/2	0/2			
7	Токсикология и избран. главн. из суд. химии			2/0	2/0			
8	Анализ пищев. веществ			0/12				
9.	Технич. химия фармац. препарат.					2/0	2/0	
10	Судебная химия					2/0	2/0	
11	Фармац. химия новых средств					2/0	2/0	
12	Химия алкалоидов					2/0	2/0	
13	Ядовитые растения					1/2	1/2	
14	Практ. курс микроск. анализа раст. вещ.					0/2	0/2	
15	Фотография в судебн. экспертизе					1/0	0/2	
16	Практ. в лабор. производ. суд.-хим. исследования					0/24	0/24	
17	Дежурство в лаборат. производ. суд.-хим. исследования					0/6	0/6	
Бальнеологический цикл								
1	Фармакология с рецепт. и уч. о мин. водах			4/0	4/0			
2	Физиологич. метод. исслед. лекарств			0/2	0/2			
3	Геология	0/2	0/2					
4	Гидрогеология			4/0				
5	Учение о радиоактивности			2/2	2/0			
6	Гидробиология и биологич. анализ грязей			2/2	2/2			
7	Бальнеохимия					4/0		
8	Геохимия (спец. главы в примен. к курорт. делу)					4/6		
9	Экспертиза бальнеология							
10	Основы метеорологии и климатол.					2/2	2/2	
11	Курортографии					2/0	2/0	
12	Анализ минеральн. вод					0/12	0/24	
13	Общ. задачи курорт. дела						2/0	
14	Допол. Главы по неорган. химии			2/0	2/0			
15	Электрохимия			2/0	2/0			
Муниципальный цикл								
1	Паразитология			2/2				
2	Анализ пищев. веществ			0/12				
3	Судебная химия				4/6			
4	Химия алкалоидов				2/0			
5	Пр. курс микроскоп. анализа раст. вещ.				0/2			
6	Дополн. главы по неорган. химии			2/0	2/0			
7	Электрохимия			2/0	2/0			
8	Микрохим. анализ. и допол. глав. к кач. ан.	0/2						
9	Упраж. по анализу строит. мат.					0/6		
10	Качеств. и колич. опред. орган. соедин. и групп					0/12		
11	Основы санитарии населен. мест					2/0	2/0	
12	Спец. курс бактериолог. анализа			0/2				
13	Спец. главы по систематике низших растен.			2/2	2/2			
14	Микробиология и практикум на полях орошения					2/4	2/4	

Джерело: [419, арк. 3–4]

**УЧЕБНЫЙ ПЛАН ХАРЬКОВСКОГО
ХИМИКО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА НА 1922 Г.**

№	Предметы	I семестр		II семестр	
		Теорет.	Практ.	Теорет.	Практ.
I курс					
1	Политическая экономия	4	–	4	–
2	Исторический и диалектический материализм	2	–	2	–
3	Физика	4	3	4	3
4	Математика	3	2	3	2
5	Химия неорганическая	4	–	4	10
6	Ботаника (морфология и систематика)	4	–	2	4
7	Зоология	4	2	–	–
8	Кристаллография, минералогия и основания геологии	–	–	3	3
		25	7	22	22
		32		44	
II курс					
9	Органическая химия	4	–	4	10
10	Аналитическая химия:				
11	а) качественный анализ	–	24	–	–
12	б) количественный анализ	–	–	–	24
13	Анатомия растений (микробиология и физиология растений)	2	4	3	3
14	Анатомия, гистология и физиология человека	2	2	2	2
15	Фармацевтическая практика и рецептура (спец-курс)	–	–	–	6
		8	30	9	45
		38		54	
III курс					
16	Физическая химия	2	4	–	4
17	Физиологическая химия	–	–	2	6
18	Фармацевтическая химия, фармакогнозия и специальные курсы:	4	2	4	–
19	Исследование лекарственных веществ	–	8	–	8
20	Микроскопические исследования drog и порошков	–	–	–	4
21	Пригот. фармацевтич. и хим. фармац. препаратов	–	10	–	10
22	Судебная химия	–	4	–	–
23	Фармацевтическая практика и рецептура (на втором курсе)				
24	Фармакология и токсикология	2	1	2	1
25	Гигиена	–	–	2	2
		8	27	10	35
		35		45	

Джерело: [443, арк. 1]

**УЧЕБНЫЙ ПЛАН БИОЛОГО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ХИМИКО-
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА 1922 г.**

№	Предметы	I трим.	II трим.	III трим.
I курс				
1	Элементы высшей математики	2/2	2/2	–
2	Физика	6/2	2/4	
3	Химия неорганическая	4/2	4/2	
4	Химия аналитическая (качеств.)	–		2/24
5	Ботаника (анат. морф. сист. раст.)	2/2	2/4	
6	Зоология и сравнит. анатомия	2/2	2/2	
7	Физиология животных		2/2	
8	Минералогия, геология		2/1	
9	Фармац. проп. и рецепт.	2/2	2/2	0/12
10	Новые языки	4	4	4
		24/14	24/21	6/36
II курс				
1	Химия аналитическая (кол.)	0/18		
2	Химия органическая	6/0	0/12	
3	Химия фармацевтическая		2/2	
4	Химия физическая		3/4	
5	Физиология животных	2/2		
6	Общая и технич. микробиология	2/2	2/2	
7	Физиология растений		2/2	
8	Минералогия и геология	2/3		
9	Лекарственные растения	2/0	2/2	
10	Бактериология		2/2	
11	Общее земледелие		2/1	
12	Фармакогнозия		2/4	
		14/25	17/31	
III курс				
		VII трим.	VIII трим.	IX трим.
1	Химия фармацевтическая	2/4	2/2	
2	Химия биологическая	2/2	2/2	
3	Химия пищ. и вкус. веществ	2/2	2/2	
4	Химия судебная	2/6		2/0
5	Фармакология общая		4/2	
6	Фармакогнозия	2/4		1/1
7	Бактериология	2/4		1/1
8	Токсическая хим. фарм. вещ.	4/0	2/0	
9	Гигиена	2/0	2/2	
10	Новые языки (техн. матер.)	2	2	
11	Подача первой помощи			1/1
		20/24	16/12	5/3

Специальные предметы.

Цикл добывания и обработки лекарственных веществ.

№	Предметы	VIII сем.	IX сем.	X сем.	XI сем.
1	Культура лекар. раст. с основами фитопологии и эпидемиология	4/2		2/2	Дипломная работа
2	Основы материологии	2/0	Практика на полях, парниках, огородах, оранжереях и т.п.		
3	Энциклопедия с. хозяйства с основами с.х. машиноведения	4/2		2/2	
4	Спец. фармакогнозия	2/2		2/2	
5	Галеновые производства			4/2	
6	Профес. гигиена			2/0	
7	Специальные курсы			6	
8	Специальные экскурсии			0/6	
		12/6		12/20	
Цикл хозяйственно-экономический.					
1	Фармацевтическая экономика (орг. произв. и распред. лекарственных основ товарообмена).	4/0	Практика на фармацевтических предприятиях (складах) фармаподе и пр.	4/0	Дипломная работа
2	Технич. оборуд. аптек и апт. складов	2/0		2/0	
3	Пром. счетовод. и бухгалтер.	2/2		2/2	
4	Проф. корреспонденция	1/1		1/2	
5	Полит. экономия	2/0		2/0	
6	Иностран. корреспонденция	2/2		2/2	
7	Профессион. гигиена			2/0	
8	Фармац. законодательство			2/0	
9	Специальные курсы			6/0	
10	Специальные экскурсии	1		0/6	
		13/5		23/11	

Джерело: [423, арк. 5]

УЧЕБНЫЙ ПЛАН ИНЖЕНЕРНОГО ФАКУЛЬТЕТА
ХИМИКО-ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА 1922 г.

№	Предметы	I трим.	II трим.	III трим.
I курс				
1	Неорганическая химия	4/2	4/2	—
2	Математика	4/4	4/4	
3	Физика	6/2	2/4	
4	Ботаника (сист. морф. анат.)	2/2	2/2	
5	Черчение (техн. и арх.)	6	2	
6	Рисование технич.	4		
7	Зоология со сравнит. анатом.	2/2	2/2	
8	Теоретическая механика		2/2	
9	Геоминералогия		2/1	
10	Начертательная геометрия		2/2	
11	Фармацевт. препедевтика			2/4
12	Аналитическая химия (качеств. анализ)			2/24
13	Новые языки	4/0	4/0	4/0
		22/22	34/21	0/28
II курс				
		IV трим.	V трим.	VI трим.
1	Аналитич. химия (кол. анал.)	1		
2	Теоритич. механика	2/2		
3	Геоминералогия	2/3	0/2 фак.	
4	Органическая химия	6/0	1/12	
5	Сопротивление материалов	2/2		
6	Термодинамика	2/3		
7	Общая и техн. микробиология	2/2	2/2	
8	Физическая химия		2/2	
9	Фармацевтическая химия		2/4	
10	Машиноведение		4/4	
11	Физиология растений		2/2	
12	Архит. и строит. искусство		4/0	
13	Фармакогнозия		2/0	
		16/30	18/28	
III курс				
		VII трим.	VIII трим.	IX трим.
1	Физическая химия	2/2		
2	Неорган. техн. хим. фар. вещ.	4/6		
3	Органическая химия		6/3	
4	Фармацевтическая химия	2/4		
5	Физиология и физиол. химия	3/2	3/2	
6	Химия пищевых веществ	2/2	2/2	
7	Фармакогнозия	2/3	2/3	
8	Электротехника		2/2	
9	Машиноведение	2/2		
10	Графостатика и стат. сооруж.		3/2	
11	Архит. и стр. искус. (проект.)		0/4	
12	Новые языки (черч. техн. и лит.)		2	
13	Фармакология		2	
		21/21	20/23	
IV курс				
		X трим.	XI трим.	
1	Спец. курсы по технологии	6/0		
2	Фармакология	2/2 фак.		
3	Оборуд. зав. и аппаратура	2/2		
4	Организ. пром. предприят.	2/0		
5	Промышл. счетоводство	2/0		
6	Профес. гигиена	2/0		
7	Дипломная работа при проекте	0/18	0/42	
		16/22	0/42	

Джерело: [431, арк. 6]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА 01.06.1944 Р.
ПО ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

Назва факультету	Навчалоя майбутніх фахівців по курсах					
	Всього	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс
Київський медичний інститут						
Лікувальний факультет	937	252	241	168	157	119
Педіатричний	144	113	14	4	5	8
Стоматологічний	257	98	86	41	32	—
Санітарно-гігієнічний	83	56	22	2	—	—
Всього	1421	519	363	215	196	128
Харківський медичний інститут						
Лікувальний факультет	729	254	154	173	135	13
Санітарно-гігієнічний	238	65	44	88	41	—
Всього	967	319	198	261	176	13
Вінницький медичний інститут						
Лікувальний факультет	347	126	65	42	42	72
Всього	347	126	65	42	42	72
Сталінський медичний інститут						
Лікувальний факультет	621	289	95	110	127	—
Всього	621	289	95	110	127	—
Дніпропетровський медичний інститут						
Лікувальний факультет	691	344	113	131	76	27
Всього	691	344	113	131	76	27
Одеський медичний інститут						
Лікувальний факультет	317	50	55	71	58	83
педіатричний	212	40	40	70	62	—
Санітарно-гігієнічний	55	25	30	—	—	—
Всього	584	115	125	141	120	83
Всього по медичних ін- ститутах	4631	1712	959	900	737	323
Харківський стоматологічний інститут						
Стоматологічний	—	—	—	—	—	—
Харківський фармацевтичний інститут						
Фармацевтичний	217	156	19	42	—	—
Всього	217	156	19	42	—	—
Дніпропетровський фармацевтичний інститут						
Фармацевтичний	194	137	21	14	22	—
Всього	194	137	21	14	22	—
Одеський фармацевтичний інститут						
Фармацевтичний	46	8	26	12	—	—
Всього	46	8	26	12	—	—
Всього по фармацевтич- них інститутах	457	301	66	68	22	—

Джерело: [475, арк. 1а]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПО ВИЩИХ
МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
НА 01.10.1944 Р.**

Назва інституту	Всього	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс
Вінницький медичний інститут	230	396	231	132	99	82
Сталінський медичний інститут	1291	350	332	202	228	179
Київський медичний інститут	3182	867	969	521	540	285
Харківський медичний інститут	1534	952	197	218	151	16
Дніпропетровський медичний інститут	1176	617	191	213	120	35
Одеський медичний інститут	1556	764	—	—	—	—
Львівський медичний інститут	926	353	215	176	123	59
Всього по медвузах	10595	4299	2135	1462	1261	656
Харківський стоматологічний інститут	440	251	58	113	18	—
Дніпропетровський фармацевтичний інститут	591	362	70	91	68	—
Одеський фармацевтичний інститут	176	138	26	12	—	—
Харківський фармацевтичний інститут	217	156	19	42	—	—
Всього	1424	907	173	258	86	—
Всього по медичних та фармацевтичних вузах	12019	5206	2308	1720	1347	656

Джерело: [476, арк. 2]

Додаток Н.2

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПО КУРСАХ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ІНСТИТУТУ СТАНОМ НА 15.11.1944 Р.**

1 курс	1 семестр	240	Чоловіків – 3
	2 семестр	127	0
2 курс	3 семестр	63	0
	4 семестр	25	0
3 курс	5 семестр	65	Чоловіків – 3
	6 семестр	26	0
4 курс	7 семестр	36	0
	8 семестр	33	0
Всього		615	Чоловіків – 4

Джерело: [472, арк. 4]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПО КУРСАХ
ОДЕСЬКОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ІНСТИТУТУ СТАНОМ НА 01.10.1944 Р.**

Курс	Всього майбутніх фахівців фармацевтичної галузі	Чоловіків	Жінок
1 курс	150	3	147
2 курс	78	—	78
3 курс	60	—	60
4 курс	49	1	48
Всього	337	4	333

Джерело: [477, арк. 6]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПО КУРСАХ
ХАРКІВСЬКОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ІНСТИТУТУ СТАНОМ НА 01.10.1944 Р.**

Курс	Всього майбутніх фахівців фармацевтичної галузі	Чоловіків	Жінок
1 курс	156	–	156
1 курс (новий набір)	141	1	140
2 курс	21	–	21
3 курс	47	–	47
4 курс	15	–	15
Всього	380	1	379

Джерело: [532, арк. 7]

**ВІДОМОСТІ ПРО ПІДСУМКИ НАБОРУ У ФАРМАЦЕВТИЧНІ ІНСТИТУТИ ДЛЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ
НА 01.10.1944 Р.**

Факультет	Брали участь у вступних іспитах	З них витримало	Зараховано	З них відмінників	Українці	Росіяни	Євреї	Інші
Харківський фармацевтичний інститут								
фармацевтичний	204	152	156	74	65	89	2	–
Дніпропетровський фармацевтичний інститут								
фармацевтичний	194	75	240	155	190	35	15	–
Одеський фармацевтичний інститут								
фармацевтичний	140	139	150	37	86	68	2	–
Всього	538	366	546	266	341	186	19	

Джерело: [478, арк. 31]

**ПЛАН НАБОРУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НА 1945–1946 Н.Р. У ФАРМАЦЕВТИЧНІ
ІНСТИТУТИ УРСР**

	Харківський фармацевтичний інститут		Дніпропетровський фармацевтичний інститут		Одеський фармацевтичний інститут	
Факультет	фармацевтичний		фармацевтичний		фармацевтичний	
Спеціальність по закінченню інституту	фармацевт		фармацевт		фармацевт	
План набору на 1944/1945 н.р.	150		200		150	
Фактичне виконання набору на 1944/1945 н.р.	297		362		150	
Очікувалося випустити у 1944/1945 н.р.	–		68		49	
План набору на 1945/1946 н.р. по курсам	1	200	1	200	1	200
	2	300	2	400	2	160
	3	60	3	100	3	100
	4	90	4	100	4	100
	5	–	5	–	5	–
Очікувався випуск у 1946 р.	90		100		100	

Джерело: [474, арк. 32]

МЕРЕЖА ТА КОНТИНГЕНТ СЕРЕДНІХ МЕДИЧНИХ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ШКІЛ**НАРКОМЗДРАВУ УРСР СТАНОМ НА 01.02.1945 Р.**

№	Найменування профілів шкіл	К-ть шкіл	Контингенти			Всього	Випуск у 1945 р.	Прийом у 1945 р.
			1 курс	2 курс	3 курс			
1	Фельдшерські і акушерсько-фельдшерські курси	47	5971	2879	2054	10904	2054	2910
2	Зуболікарські школи	6	778	326	424	1528	424	360
3	Фармацевтичні школи	7	662	228	294	1184	294	420
4	Рентгентехнікум	1	71	31	26	128	26	60
5	Індустр. протезн. технікум	1	120			120		120
6	Школи медичних сестер	15	1100	335		1435	335	540
7	Зуботехнічний відділ	2	154			154	—	110
8	Відділ медлаборантів	7	384	96		480	96	390
9	Технікум пом. ентомологів	1	90			90		90
Всього		78	9330	3895	2798	16023	3229	5000

Джерело: [494, арк. 4]

**КІЛЬКІСТЬ УЧНІВ У ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ
НА КІНЕЦЬ ПЕРШОГО СЕМЕСТРУ 1944–1945 н.р.**

№	Фармацевтичні школи	Контингенти			Всього
		1 курс	2 курс	3 курс	
1	Ворошиловградська	80	–	–	80
2	Житомирська	93	39	–	132
3	Запорізька	74	35	49	158
4	Уманська	115	28	42	185
5	Полтавська	67	57	39	163
6	Сталінське відділення помічників провізора	76	56	–	132
7	Роменська	59	–	29	88
Всього		564	269	229	1062

Джерело: [503, арк. 16]

МЕРЕЖА ТА КОНТИНГЕНТ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ШКІЛ УКРАЇНИ

1941–1948 рр.

Фармацевтична	Профіль школи				На 01.01.1941 р.				На 01.01.1945 р.				На 01.01.1946 р.				На 01.01.1947 р.				На 01.01.1948 р.			
	Мережа шкіл	Прийом	Випуск	Заг. кількість учнів	Мережа шкіл	Прийом	Випуск	Заг. кількість учнів	Мережа шкіл	Прийом	Випуск	Заг. кількість учнів	Мережа шкіл	Прийом	Випуск	Заг. кількість учнів	Мережа шкіл	Прийом	Випуск	Заг. кількість учнів	Мережа шкіл	Прийом	Випуск	Заг. кількість учнів
11	400	–	1880	7	662	139	1184	7	461	268	1250	8	629	228	1653	8	545	543	1546					

Джерело: [496, арк. 32–37]

РОЗПОДІЛ СЕРЕДНІХ МЕДИЧНИХ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

МОЗ УРСР НА 1948–1949 Н.Р.

№	Профіль школи	Число шкіл / відділень	План прийому	Учні по курсах				Випуск 1948–1949 н.р.
				1 к.	2 к.	3 к.	Всього учнів	
1.	Фельдшерські акушерські школи з 4-х літнім терміном навчання	21	1848	1878	–	–	1878	–
2.	Фельдшерські акушерські школи з 3-х літнім терміном навчання	4	462	471	1452	2001	3924	2001
3.	Санітарно-фельдшерські	0/4	264	268	119	–	387	–
4.	Акушерські	26	858	843	2247	3059	6149	3059
5.	Школи медсестер	31	3432	3215	2702	–	5917	2702
6.	Школи медсестер дитячих закладів	0/6	660	647	187	–	834	187
7.	Зуболікарські	6	132	156	480	685	1321	685
8.	Зуботехнічні	0/2	198	204	202	–	406	202
9.	Фармацевтичні	8	264	272	520	498	1290	498
10.	Медичні. лабор.	0/7	462	478	320	–	798	320
11.	Рентгентехнікум	1	66	73	74	60	207	60
12.	Індустр. протезн. технікум	1	66	72	55	70/*79	276	79
13.	Технікум медичн. ентомологів	1	90	90	72	51	213	51
14.	Відділення хіміків-бактеріологів	0/1	132	144	64	65	273	65
15.	Відділення дезінструкторів	0/1	–	24	–	–	24	–
Всього		99/21	9000	8835	8494	6489/*79	23897	9909

* 79 – учні 4-го курсу

Джерело: [513, арк. 1]

**СПИСОК СЕРЕДНІХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ЗАКЛАДІВ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я УРСР**

№	Назва навчального закладу	Перелік спеціальностей, які існують на 1948–1949 н.р.	Перелік постійних спеціальностей, які будуть мати школи з 1950–1951 н.р.
1	Ворошиловградська фармшкола	Помічник провізора	Реорганізовано в відділення медсестер для дитячих закладів постановою Ради Міністрів УРСР № 1900 від 14.07.1948 р.
2	Житомирська фармшкола	Помічник провізора	Помічник провізора
3	Запорізька фармшкола	Помічник провізора	Помічник провізора
4	Полтавська фармшкола	Помічник провізора	Реорганізовано в відділення медсестер для дитячих закладів постановою Ради Міністрів УРСР № 1900 від 14.07.1948 р.
5	Роменська фармшкола	Помічник провізора	Помічник провізора

Джерело: [527, арк. 1–8]

**СПИСОК СЕРЕДНІХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ МОЗ УРСР у 1950 р.**

№	Назва навчального закладу та адреса	На які відділення відбувається прийом в 1950 р.	Термін навчання
1	Житомирська фармшкола, м. Житомир, вул. К. Маркса, 62	фармацевтів	3 роки
2	Роменська фармшкола, м. Ромни, вул. К. Маркса, 14	фармацевтів	3 роки

Джерело: [530, арк. 1–5]

СПИСОК СЕРЕДНІХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МОЗ УРСР

СТАНОМ НА 01.02.1950 Р.

№	Назва навчального закладу	Відділення	Учні по курсах			Всього учнів
			1 к.	2 к.	3 к.	
1	Ворошиловградська фармацевтична школа (Ворошиловград, вул. Фрунзе, 106)	Фармацевтичне	–	62	87	149
2	Житомирська фармшкола (Житомир, вул. К. Маркса, 62)	Фармацевтичне	64	57	120	241
3	Запорізька фармшкола (Запоріжжя, вул. Р. Люксембург, 6)	Фармацевтичне	–	60	104	164
4	Полтавська фармшкола (Полтава, вул. Т. Шевченка, 23)	Фармацевтичне	–	–	58	58
5	Роменська фармшкола (Ромни, вул. К. Маркса, 44)	Фармацевтичне	58	55	110	223
Всього		Фармацевтичне	122	234	479	835

Джерело: [529, арк. 14–31]

**СПИСОК ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ШКІЛ З ПРИКРІПЛЕНИМИ
ДО НИХ РАЙОНАМИ ГУБЕРНІЙ У 1920-Х РР.**

№	Назва фармацевтичної школи	Губернії
1	Петроградська	Петроградська, Карельська комуна м. Петрозаводськ, Олонецька, Архангельська, Вологодська, Новгородська, Псковська, Череповецька, Північно-Двинська, Мурманська, Зирліська обл. м. Усть-Сисольськ.
2	Московська	Московська, Тверська, Ярославська, Костромська, Володимирська, Іваново-Вознесенська, Рибінська
3	Смоленська	Смоленська, Вітебська, Брянська, Орловська
4	Калужька	Калужька, Тульська, Рязанська
5	Воронізька	Воронізька, Пензенська, Курська, Тамбовська
6	Симбірська	Симбірська, Самарська, Саратовська,
7	Астраханська	Астраханська, Царицинська, Уральська, Дагестанська
8	Ростов/Дон. школа	Донська, Кубано-Чорноморська, Ставропольська, Горська, Грозненська, Терська
9	Симферопольська	Кримська Республіка: міста: Сімферополь, Керч, Ялта, Алушка, Севастополь
10	Єкатеринбурзька	Єкатеринбурзька, Тюменська, Вотська, Челябінська
11	Гомельська	Гомельська, Білоруська (м. Мінськ)
12	Казанська	м. Казань, Нижегородська, Вятська, Чувашська, Марійська
13	Ташкентська	Туркеспубліка, м. Ташкент, м. Самарканд, м. Кокан та ін.
14	Томська	Томська, Омська, Іркутська, Алтайська, Єнісейська, Красноярська, Якутська
15	Уфимська	Уфимська, Оренбурзька та ін.

Джерело: [420, арк. 7]

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ПРИСКОРЕНИХ 6-МІСЯЧНИХ КУРСІВ

ДЛЯ АПТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У 1920-Х РР.

№	Предмети	Місяці						Всього годин
		1	2	3	4	5	6	
1	Анатомія і фізіологія людини	6	6	–	–	–	2	48
2	Ботаніка	6/2	6/2	6/2	–	–	–	96
3	Гігієна загальна і професійна	4	4	–	–	–	–	42
4	Історія аптеки	–	–	–	2	2	2	24
5	Математика	6	6	6	–	–	–	72
6	Політична грамота	2	2	2	2	–	–	32
7	Рецептура	–	–	–	–	12	12	96
8	Рахівництво	–	–	–	4	–	–	16
9	Фармакогнозія	–	–	–	6	6	6	72
10	Фармакологія	–	–	6	6	–	–	18
11	Фізика	8/2	8/2	10/2	–	–	–	136
12	Хімія аналітична	–	–	–	12	12	12	141
13	Хімія неорганічна	12	12	13	–	–	–	144
14	Хімія органічна	–	–	–	12	12	12	144
15	Хімія фармацевтичних препаратів	–	–	–	4	4	4	48
Всього		48	48	48	48	48	48	1132

Джерело: [427, арк. 15]

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ШКОЛИ

НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

№	Предмети		1-й рік			2-й рік			Всього годин
			Триместри						
			1	2	3	4	5	6	
1	Анатомія людини і фізіологія		1/1	1/1	2/1	–	–	–	84
2	Аптечна техніка		1/2	1/4	1/4	0/6	0/6	0/8	408
3	Ботаніка		4/2	4/2	2/2	–	–	–	192
4	Введення в зоологію		3/0	3/0	–	–	–	–	72
5	Гігієна загальна і професійна		–	–	–	–	2/0	2/0	60
6	Історія		–	–	–	1/0	2/0	3/0	72
7	Історія робочого руху		–	–	–	–	3/0	–	36
8	Латинь		3/3	–	–	–	–	–	72
9	Математика		1/3	6/2	–	–	–	–	180
10	Надання допомоги у нещасних випадках		–	–	–	–	–	2/0	24
11	Розвиток аптечної справи		–	–	–	–	–	3/0	36
12	Російська мова		3/0	3/0	4/0	–	–	–	168
13	Рахівництво		–	–	–	–	–	2/1	36
14	Фармакогнозія		–	–	–	2/1	0/3	0/3	108
15	Фармакологія з токсикологією		–	–	–	–	2/0	4/0	72
16	Фізика		–	4/0	4/2	4/4	–	–	216
17	Хімія аналітична		–	–	2/4	0/7	0/6	–	228
18	Хімія неорганічна		4/2	2/0	2/0	2/0	–	–	144
19	Хімія органічна		–	–	2/2	3/2	2/4	0/2	204
20	Хімія фармацевтична		–	–	–	2/2	3/4	2/6	240
Всього год. на тиждень <u>теорія</u> <u>практика</u>			теорія	26	26	19	15	14	2652
			практика	14	9	15	22	23	

Примітки:

1. Число тижнів у триместрі – 12.
2. Числівник дробу означає тижневі години теоретичних занять; знаменник – практичні і семінарські.
3. Практичні заняття проводяться паралельно курсу, що читається.
4. У канікулярний час учні практикуються.

Джерело: [428, арк. 14]

**НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН КОРОТКОТЕРМІНОВИХ 6-ТИ МІСЯЧНИХ КУРСІВ ДЛЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПІДСОБНОГО АПТЕЧНОГО ПЕРСОНАЛУ
В 1920-Х РОКАХ**

№	Предмети	Число годин на тиждень			Всього годин
		Перші 2 місяці	Другі 2 місяці	Останні 2 місяці	
1	Латинська мова	6	4	—	80
2	Математика	6	6	—	96
3	Фізика	4	4	—	64
4	Ботаніка	4	4	—	64
5	Фармакогнозія	—	4	4	64
6	Хімія	10	6	4	160
7	Загальна і професійна гігієна	—	—	3	24
8	Історія аптеки	—	—	1	8
9	Політична грамота	—	2	2	32
10	Рецептурна практика у шкільній аптеці	18	18	10	368
11	Практика у Радянській аптеці	—	—	24	192
Всього		48	48	48	1152

Джерело: [433, арк. 8]

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ДЛЯ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

1945–1946 н.р.

№	Назва дисципліни	Всього	Лекції	Практ. заняття	1 курс		2курс		3 курс		4 курс	
					1 сем.	2 сем.	3 сем.	4 сем.	5 сем.	6 сем.	7 сем.	8 сем.
1	Основи марксизму-ленінізму	210	134	76	54	68	54	34	–	–	–	–
2	Воєнно-медична підготовка	387	85	302	–	–	–	–	–	–	–	–
	А) воєн. підгот. (517)		–	–	–	51	–	–	–	–	–	–
	Б) м/с служба МПВО (34)	–	–	–	–	34	–		–	–	–	–
	В) Сантактика (60)	–	–	–		–	–	–	–	60	–	–
	Г) Санхім. Справа (102)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	102	–
	Д) Фіз. Підготовка (140)	–	–	–	36	34	36	34	–	–	–	–
3	Латинська мова	122	–	122	54	68	–	–	–	–	–	–
4	Іноземна мова	193		193	72	51	36	34	–	–	–	–
5	Елементи вищої математики	108	54	54	108	–	–	–	–	–	–	–
6	Фізика	192	92	100	90	102	–	–	–	–	–	–
7	Ботаніка	210	105	105	108	102	–	–	–	–	–	–
8	Неорганічна хімія	228	123	105	121	107	–	–	–	–	–	–
9	Анатомія людини	51	17	34	–	–	–	51	–	–	–	–
10	Фізіологія людини	90	72	18	–	–	–	–	90	–	–	–
11	Мікробіологія	108	54	54	–	–	108	–	–	–	–	–
12	Аналітична хімія	387	135	252	–	–	234	153	–	–	–	–
13	Фізична та колоїдна хімія	157	89	68	–	–	72	85	–	–	–	–
14	Органічна хімія	210	72	138	–	–	108	102	–	–	–	–
15	Біологічна хімія	108	72	36	–	–	–	–	108	–	–	–
16	Фармацевтична хімія	400	154	246	–	–	–	–	144	120	136	–
17	Технологія лік. форм і гал.пр.	395	130	265	–	–	–	–	108	96	119	72
18	Фармакогнозія	293	116	177	–	–	–	119	90	84	–	–
19	Гігієна	108	36	72	–	–	–	–	108	–	–	–
20	Організація фармсправи	123	53	70	–	–	–	–	–	72	51	–
21	Судова хімія	102	34	68	–	–	–	–	–	–	102	–
22	Фармакологія	134	84	50	–	–	–	–	–	–	102	32
23	Медичне то-варознавство	40	16	24	–	–	–	–	–	–	–	40
	Всього	4356	1727	2629	643	617	648	612	648	432	612	144

Джерело: [491, арк. 20]

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ДЛЯ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

1944–1945 н.р. від 02.06.1944 р.

Кваліфікація – провізор. Термін навчання – 4 роки

№	Назва дисципліни	Всього	Лекції	Практ. заняття	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс	
					1 сем.	2 сем.	3 сем.	4 сем.	5 сем.	6 сем.	7 сем.	8 сем.
1	Основи марксизму-ленінізму	246	152	94	72	51	72	51				
2	Воєнно-медична підг.	387	85	302								
	а) загальна військово-ва підготовка	62		62		50			12			
	б) медичне постачання та основи сантактики	120	66	54						120		
	в) основи мед. допомоги у полі	40	10	30						40		
	г) фіз. підгот.	140		140	36	34	36	34				
3	Латинська мова	122		122	54	68						
4	Іноз. мова	193		193	72	51	36	34				
5	Елементи вищої математики	108	54	54	108							
6	Фізика	192	92	100	90	102						
7	Ботаніка	228	105	123	108	120						
8	Неорганічна хімія	244	130	114	108	136						
9	Анатомія та фізіологія людини	122	68	54			54	68				
10	Мікробіологія	108	54	54			108					
11	Аналітична хімія	387	35	352			234	153				
12	Фізична та колоїдна хімія	147	89	58			51	96				
13	Орган. хімія	210	72	138			108	102				
14	Біологічна хімія	108	72	36					108			
15	Фармацевтична хімія	400	154	246					144	112	144	
16	Технологія лік. форм і гал. пр.	394	130	264					72	84	162	76
17	Фармакогнозія	297	120	177				119	72	106		
18	Гігієна (з військовою гігієною)	144	52	92					144			
19	Організація фармсправи	132	62	70						42	90	
20	Судова хімія	70	24	46								70
21	Фармакологія	144	90	54							144	–
22	Медичне товарозн. з військово-медичним товарозн.	70	30	40								70
Всього		4815	1746	3069	6483	612	6483	612	648	504	648	216
Кількість іспитів					1	5	1	5	3	2	3	1
Кількість заліків					2	2	4	1	2	3	1	2

Джерело: [492, арк. 64]

**НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ПО ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ВІДДІЛЕННЮ В МЕДИЧНИХ ТА
ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ШКОЛАХ (1948–1949 рр.)**

I курс

№ п/п	Название дисциплин	По плану (теория и практика)
1	История СССР	148
2	Русский язык и литература	167
3	Математика	204
4	Физика	92/37
5	Латинский язык	112
6	Биология	57
7	Ботаника	56/36
8	Анатомия и физиология	36/18
9	Неорганическая химия	111/56
10	Технология лекарственных форм	92/73
11	Украинский язык	74
12	Физическая подготовка	37
Итого		1186/220

Джерело: [525, арк. 57–58]

II курс

№ п/п	Название дисциплин	По плану (теория и практика)
1	История СССР	48
2	Русский язык и литература	96
3	Математика	48
4	Физика	36/12
5	Аналитическая химия	44/108
6	Органическая химия	108/44
7	Фармакогнозия	20/20
8	Технология лекарственных форм	22/62
9	Медицинская помощь	20
10	Индикация ОВ	10 / 10
11	Украинский язык	36
12	Физическая подготовка	22
Итого		510/256

Джерело: [525, арк. 57-58]

III курс

№ п/п	Название дисциплин	По плану (теория и практика)
1	Фармакология	31/27
2	Фармакогнозия	54/62
3	Фармхимия	162/54
4	Технология лекарственных форм	62/151
5	Мед. товароведение	86
6	Организация фармацевтического дела	81
7	Индикация ОВ	35/27
8	Медицинское снабжение	19
9	Микробиология	38
10	Физическая подготовка	27
Итого		645 / 321

Джерело: [525, арк. 57–58]

Додаток Т.1

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПО ХАРКІВСЬКОМУ
ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ІНСТИТУТУ У 1956–1958 РР.**

Курс	Навчальний рік	Всього майбутніх фахівців	Чоловіків	Жінок
1 курс	1957/1958	129	36	93
	1956/1957	133	39	94
2 курс	1957/1958	140	38	102
	1956/1957	143	39	104
3 курс	1957/1958	195	88	107
	1956/1957	214	84	130
4 курс	1957/1958	215	79	136
	1956/1957	219	21	198
5 курс	1957/1958	144	17	127
	1956/1957	139	17	122
Всього	1957/1958	823	258	565
	1956/1957	848	200	648

Джерело: [535, арк. 4]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОГО
ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ІНСТИТУТУ ЗА 1956–1960 РР.**

	1956 р.	1957 р.	1958 р.	1959 р.	1960 р.
Всього майбутніх фахівців:	743	745	596	731	689
З них у %:					
Чоловіків	19,1	23,0	26,3	31,4	34,7
Жінок	81,0	77,0	73,7	68,6	65,3
Росіян	25,0	23,3	22,7	25,9	26,3
Українців	59,0	61,7	62,6	59,9	60,2
Євреїв	4,1	4,4	4,0	2,8	3,3
Білорусів	0,3	0,6	0,1	1,3	1,3
Молдаван	10,6	8,3	8,8	8,9	7,2
Поляків	—	0,8	0,9	0,2	0,1
Інших національностей	2,9	—	0,9	1,1	1,6

Джерело: [545, арк. 3]

КІЛЬКІСТЬ ПРОВІЗОРІВ В УРСР СТАНОМ НА 01.01.1960 Р.

№ п/п	Найменування областей	Кількість провізорів ГАПУ			Кількість провізорів лікувальної мережі			Всього провізорів
		Міські посел.	Сільська міцевість	Всього	Міські посел.	Сільська міцевість	Всього	
1	Вінницька	113	54	167	13	2	15	182
2	Волинська	72	15	87	7	—	7	94
3	Дніпропетровська	480	60	540	127	—	127	667
4	Житомирська	97	8	105	17	—	17	122
5	Закарпатська	86	11	97	10	10	20	117
6	Запорізька	170	20	190	42	—	42	232
7	Київська	113	37	150	3	—	3	153
8	Кіровоградська	98	23	121	18	—	18	139
9	Кримська	135	7	140	17	—	17	159
10	Луганська	243	15	258	24	—	24	282
11	Львівська	440	29	469	113	1	114	583
12	Миколаївська	99	30	129	6	—	6	135
13	Одеська	383	41	424	48	—	48	472
14	Полтавська	115	59	174	19	—	19	193
15	Ровенська	74	15	89	4	—	4	93
16	Сталінська	533	16	549	89	—	89	638
17	Станіславська	106	9	115	8	—	8	123
18	Сумська	128	15	143	17	—	17	160
19	Тернопільська	104	23	127	8	1	9	136
20	Харківська	487	35	522	119	—	119	641
21	Херсонська	69	13	82	10	—	10	92
22	Хмельницька	93	29	122	12	—	12	134
23	Черкаська	105	41	146	10	—	10	156
24	Чернівецька	74	34	108	7	—	7	115
25	Чернігівська	99	29	128	9	—	9	137
26	м. Київ	465	—	465	100	—	100	565
27	м. Севастополь	23	—	23	6	—	6	29
Всього		5004	668	5672	863	14	877	6549

Джерело: [550, арк. 1]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ПО 12
ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
НА ПОЧАТКУ 1959–1960 Н.Р.**

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято на 1 курс – всього	199
1 курс	202
2 курс	257
3 курс	185
4 курс	194
5 курс	215
У тому числі жінок	778
Очікувався випуск у 1960 р.	224
Очікується випуск у 1961 р.	215
Всього на курсах навчалоя	1053

Джерело: [552, арк. 4]

**КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ПО 90
МЕДИЧНИХ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ УЧИЛИЩАХ УРСР
НА ПОЧАТОК 1959–1960 Н.Р.**

Курс	Навчалоя на курсах
Прийнято по плану – всього	541
2 курс	550
3 курс	692
У тому числі жінок	726
Очікувався випуск у 1960 р.	691
Очікувався випуск у 1961 р.	692
Всього на курсах навчалоя	1242

Джерело: [558, арк. 12]

**МЕРЕЖА ТА КОНТИНГЕНТ СЕРЕДНІХ МЕДИЧНИХ НАВЧ. ЗАКЛАДІВ
ПО ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (НА 01.10.1968 Р.)**

№	Найменування областей	План прийому	Контингенти			Всього	Випуск фактичний	Випуск у 1968–1969 н.р.
			1 курс	2 курс	3 курс			
1	Волинська	–	–	–	36	36	33	36
2	Дніпропетровська	30	31	30	–	61	–	–
3	Донецька	30	31	32	32	95	91	32
4	Житомирська	180	180	147	141	468	123	141
5	Запорізька	30	31	32	39	102	33	39
6	Івано-Франківська	60	62	67	79	208	64	79
7	Кіровоградська	–	–	31	34	65	31	34
8	Кримська	60	60	54	30	144	28	30
9	Луганська	–	–	–	–	–	28	–
10	Миколаївська	–	–	35	–	35	–	–
11	Одеська	60	60	59	60	179	71	60
12	Сумська	60	68	65	70	203	59	70
13	Харківська	60	60	31	35	126	31	35
14	Хмельницька	30	33	34	–	67	–	–
15	Чернівецька	–	–	–	34	34	–	–
Всього		600	616	617	590	1823	625	590

Джерело: [596, арк. 63]

МЕРЕЖА ТА КОНТИНГЕНТ ПО 122 МЕДИЧНИХ УЧИЛИЩАХ
(ДЕННЕ ВІДДІЛЕННЯ) МОЗ УРСР НА ПОЧАТОК 1969–1970 Н.Р.

№	Найменування відділення	План прийому	Контингенти				Всього	Випуск у 1969/1970 н.р.	Випуск у 1970/1971 н.р.
			1 курс	2 курс	3 курс	4 курс			
1	Фельдшерське	4620	4751	5532	3819	4611	18713	4382	4611
2	Акушерське	60	64	202	1123	1507	2896	2149	1507
3	Фельдшерсько-лаборантське	540	552	497	467	–	1516	437	467
4	Санфельдшерське	510	523	455	478	443	1899	273	443
5	Фармацевтичне	600	616	617	590	–	1823	625	590
6	Зуботехнічне	90	95	90	140	–	325	135	140
7	Медсестринське	5310	5396	3399	4101	–	12896	3417	4101
8	Медсестринське для дитячих установ	720	725	564	566	–	1855	469	566
9	Монтаж і ремонт електро-рентгенівської апаратури	90	90	90	91	92	363	78	92
Всього		12540	12812	11446	11375	6653	42286	11965	12517

Джерело: [597, арк. 4]

**МЕРЕЖА ТА КОНТИНГЕНТ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ПО ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ НА
ПОЧ. 1974–1975 Н.Р.**

№	Назва навчального закладу	Майбутніх фахівців по курсах						Всього фахівців
		1 к.	2 к.	3 к.	4 к.	5 к.	6 к.	
1	Вінницький медичний інститут ім. М.І. Пирогова (форма навчання – денна)	603	597	582	607	500	494	3383
2	Ворошиловградський медичний інститут (форма навчання – денна)	443	437	454	406	383	326	2449
3	Дніпропетровський медичний інститут (форма навчання – денна та вечірня)	952	975	955	937	858	727	5528 (7 курс – 124)
4	Донецький державний медичний інститут ім. Максима Горького (форма навчання – денна та вечірня)	968	961	978	936	925	749	5613 (7 курс – 96)
5	Запорізький медичний інститут (форма навчання – денна)	711	700	669	623	575	295	3573
6	Івано-Франківський медичний інститут (форма навчання – денна)	431	433	409	407	367	323	2370
7	Київський медичний інститут ім. акад. О.О. Богомольця (форма навчання – денна)	992	998	1030	1032	943	786	5946 (7 курс – 165)
8	Кримський медичний інститут (форма навчання – денна)	494	562	586	565	490	503	3200
9	Львівський медичний інститут (форма навчання – денна)	808	821	812	804	778	462	4485
10	Одеський медичний інститут ім. М.І. Пирогова (форма навчання – денна)	774	808	717	712	669	514	4194
11	Полтавський медичний стоматологічний інститут (форма навчання – денна)	356	356	304	312	242	–	1570
12	Тернопільський державний медичний інститут (форма навчання – денна)	448	437	431	435	378	355	2484
13	Харківський медичний інститут (форма навчання – денна)	608	600	605	603	576	565	3557
14	Чернівецький медичний інститут (форма навчання – денна)	441	444	446	429	389	354	2503
15	Харківський фармацевтичний інститут (форма навчання – денна)	280	282	281	259	251	–	1353
Всього		9309	9411	9259	9067	8324	6453	52208

Джерело: [591, арк. 1–31]

ОСНОВНІ ОBOB'ЯЗКОВІ ДИСЦИПЛІНИ
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 1905 «ФАРМАЦІЯ» 1980-Х РОКІВ В УРСР

№	Назва навчальної дисципліни	Форма контролю	Обсяг роботи студентів (у годинах)		
			Всього	Ауд. з викладачем	СРС
1	Історія КПРС	іспит	120	120	(28)
2	Марксистсько-ленінська філософія	іспит	140	140	(32)
3	Науковий атеїзм	залік	24	24	(6)
4	Політична економія	іспит	100	100	(33)
5	Науковий комунізм	залік	80	80	(26)
6	Радянське право	залік	38	38	(8)
7	Фізичне виховання	залік	146	146	(32)
8	Іноземна мова (<i>факультативно</i>)				
9	Латинська мова і фармацевтична термінологія	іспит	126	100	26
10	Вища математика з основами програмування та ОТ	іспит	142	106	36
11	Фізика і біофізика	іспит	148	116	32
12	Неорганічна хімія	іспит	178	138	40
13	Органічна хімія	іспит	260	204	56
14	Аналітична хімія	іспит	236	210	26
15	Фізична та колоїдна хімія	іспит	186	146	40
16	Ботаніка	іспит	162	126	36
17	Біологія і фізіологія з основами анатомії	іспит	200	156	44
18	Патологія	іспит	110	86	24
19	Мікробіологія	іспит	128	100	28
20	Гігієна	залік	54	44	10
21	Перша долікарська допомога	залік	54	44	10
22	Біологічна хімія	іспит	150	114	36
23	Фармакологія	іспит	214	160	54
24	Фармакотерапія	іспит	86	58	28
25	Фармакогнозія	іспит	226	178	48
26	Технологія лікарських форм	іспит	402	292	110
27	Фармацевтична хімія	іспит	402	292	110
28	Токсикологічна хімія	іспит	132	90	42
29	Організація та економіка фармації	іспит	240	162	78
30	Медичне та фармацевтичне товаровознавство	іспит	110	74	36
31	Спеціальна підготовка	іспит	380	380	(90)
32	ГО і МСГО	залік	50	50	(16)
33	Спеціалізація: 1. По технології лікарських форм. 2. По організації і економіці фармації. 3. По фармацевтичній хімії. 4. По фармакогнозії. 5. По фармацевтичній інформації	іспит	516	404	112
	Всього		5618	4478	1102

Джерело: [299, 2 с.]

ДОДАТОК Ш

**ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ПРОФЕСІЙНОЇ ДОДИПЛОМНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 7.110201 «ФАРМАЦІЯ» 1990-Х РОКІВ
ЗА ЦИКЛАМИ ПІДГОТОВКИ**

Цикл гуманітарних та соціально-економічних дисциплін

№	Назва навчальної дисципліни	Форма контролю	Обсяг роботи майбутніх фахівців (у годинах)		
			Всього	Ауд. з викладачем	СРС
1	2	3	4	5	6
1	Історія України	іспит	108	70	38
2	Українська та зарубіжна культура	залік	108	70	38
3	Філософія	іспит	108	70	38
4	Основи психології і педагогіки	залік	54	32	22
5	Релігієзнавство	залік	54	36	18
6	Основи економічних теорій	іспит	108	70	38
7	Політологія	залік	54	32	22
8	Соціологія	залік	54	36	18
9	Основи права	залік	54	32	22
10	Ділова українська мова	іспит	54	38	16
11	Іноземна мова	іспит	216	146	70
12	Історія медицини і фармації	залік	54	36	18
13	Латинська мова	іспит	108	70	38
14	Фізичне виховання	залік	216	152	64
15	Професійна етика і деонтологія	залік	54	18	36
16	Господарське право	залік	54	18	36
17	Охорона праці	залік	54	18	36
	Всього		1512	944	568

Цикл професійно-орієнтованих дисциплін

№	Назва навчальної дисципліни	Форма контролю	Обсяг роботи майбутніх фахівців (у годинах)		
			Всього	Ауд. з викладачем	СРС
1	Фізичні методи аналізу лікарських засобів	залік	54	36	18
2	Фізико-хімія дисперсних систем та полімерів	залік	54	36	18
3	Фармакокінетика	залік	54	32	22
4	Лабораторна та функціональна діагностика	залік	54	36	18
5	Технологія косметичних засобів	залік	81	50	31
6	Комп'ютерне моделювання у фармації	залік	81	54	27
7	Експрес-аналіз гострих інтоксикацій	залік	54	36	18
8	Патентознавство	залік	54	18	36
9	Дисципліни зі спеціалізацій	іспит	270	144	126
	Всього		756	442	314

Цикл фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін

№	Назва навчальної дисципліни	Форма контролю	Обсяг роботи майбутніх фахівців (у годинах)		
			Всього	Ауд. з викладачем	СРС
1	Фізика	іспит	108	70	38
2	Вища математика	іспит	81	56	25
3	Обчислювальна математика та основи інформаційних технологій	іспит	108	70	38
4	Неорганічна хімія	іспит	108	72	36
5	Органічна хімія	іспит	216	158	58
6	Аналітична хімія	іспит	216	158	58
7	Фізична та колоїдна хімія	іспит	108	72	36
8	Ботаніка	іспит	135	100	35
9	Біологія і фізіологія з основами анатомії	іспит	135	100	35
10	Патологія	іспит	108	78	30

1	2	3	4	5	6
11	Основи екології	залік	54	22	32
12	Мікробіологія	іспит	135	104	31
13	Гігієна	залік	54	32	22
14	Перша долікарська допомога	залік	54	34	20
15	Біологічна хімія	іспит	135	100	35
16	Фармакологія	іспит	189	136	53
17	Фармакотерапія	іспит	81	54	27
18	Клінічна фармація	іспит	81	54	27
19	Фармакогнозія	іспит	189	136	53
20	Аптечна технологія ліків (АТЛ)	іспит	189	136	53
21	Технологія лікарських препаратів промислового виробництва	іспит	135	100	35
22	Фармацевтична хімія	іспит	270	186	84
23	Токсикологічна хімія	іспит	135	100	35
24	Організація та економіка фармації	іспит	162	120	42
25	Менеджмент та маркетинг у фармації	іспит	162	122	40
26	Фармацевтичне та медичне товарознавство	іспит	135	90	45
27	Фармацевтичний аналіз лікарських засобів	залік	54	36	18
28	Біофармацевтичні аспекти технології лікарських засобів	залік	54	36	18
29	Удосконалення технології готових лікарських засобів	залік	54	36	18
30	Міжнародний менеджмент у фармації	залік	54	36	18
31	Ресурсознавство	залік	54	36	18
	Всього		3753	2640	1113

Джерело: [288, с. 1–2]

**ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 7.12020101 «ФАРМАЦІЯ»
НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ (2015–
2016 Н.Р.)**

Шифр за ОПП	Назва навчальної Дисципліни	Розподіл за семест- рами				Кількість кредитів ECTS	Кількість годин					
		Екзамени	Заліки	Курсові			Загальний обсяг	Аудиторних			Самостійна робота	
				проекти	роботи			у тому числі:				
								лекції	лабора- торні	практи- чні		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Нормативні навчальні дисципліни												
1.1. Гуманітарні та соціально-економічні дисципліни												
1	Українська мова (за профе- сійним спрямуванням)	пмк	–	–	–	3	108	40	0	–	40	68
2	Іноземна мова	пмк	–	–	–	5	180	80	0		80	100
3	Історія України	пмк	–	–	–	3	108	40	10	–	30	68
4	Історія української культури	пмк	–	–	–	2	72	40	14	–	26	32
5	Основи екології		+			1,5	54	20	10		10	34
6	Філософія	пмк	–	–	–	3	108	50	20	30	–	58
7	Підготовка до підсумкових модульних контролів	–	–	–	–	0,5	18	0	–	–	–	18
8	Фізичне виховання	–	+			0,0	320	240				80
9	Курс за вибором	–	+	–	–	5	180	75	10	–	–	105
Всього		5	3	–	–	23	1148	585	64	30	291	723
1.2. Дисципліни природничо-наукової (фундаментальної) підготовки												
10	Анатомія людини	пмк	–	–	–	3,5	126	60	20	–	40	66
11	Біологічна фізика	пмк				4,5	162	80	20		60	82
12	Біологія з основами генети- ки	пмк				3,0	108	60	20		40	48
13	Вища математика	пмк				4,5	162	80	20		60	82
14	Латинська мова	пмк				4,5	162	80	0		80	82
15	Неорганічна хімія	пмк				8,5	306	200	40		160	106
16	Фізіологія	пмк	–	–	–	4,0	144	80	20	–	60	64
17	Інформаційні технології у фармації	пмк				5,5	198	110	20		90	88
18	Аналітична хімія	пмк				9,0	324	180	30		150	144
19	Іноземна мова (за професій- ним спрямуванням)	пмк	–	–	–	3,0	108	40	0	–	40	68
20	Органічна хімія	пмк				9,0	324	180	30		150	144
21	Патологічна фізіологія	пмк				6,0	216	100	20		80	116
22	Фармацевтична ботаніка	пмк				7,0	252	110	20		90	142
23	Фізичні методи аналізу та метрологія	пмк				1,5	54	30	10		20	24
24	Мікробіологія з основами імунологія	пмк	–	–	–	6,5	234	100	20	–	80	134
25	Фізична та колоїдна хімія	пмк				5,5	198	120	40		80	78
26	Біологічна хімія	пмк	–	–	–	6,0	216	120	40	–	80	96
27	Комп’ютерні технології у фармації	пмк			+	3,0	108	50	6		44	58
28	Основи біоетики та біобез- пеки		+	–	–	1,5	54	30	10	–	20	24
Всього		18	1			96	3456	1810	386	0	1424	1646

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.3. Дисципліни загально-професійної підготовки												
29	Безпека життєдіяльності, основи охорони праці		+			2,0	72	30	10		20	42
30	Історія медицини та фармації		+			1,5	54	20	16		4	34
31	Перша долікарська допомога	пмк				3,0	108	50	10		40	58
32	Аптечна технологія лікарських засобів	пмк			+	9,0	324	200	40		160	124
33	Гігієна у фармації	пмк				2,5	90	50	10		40	40
34	Екстремальна медицина	пмк				1,5	54	20			20	34
35	Етика і деонтологія у фармації	пмк				1,5	54	20	10		10	34
36	Фармакогнозія	пмк			+	9,0	324	200	40		160	124
37	Організація та економіка фармації	пмк				9,5	342	190	40		150	152
38	Фармакологія	пмк				9,5	342	200	40		160	142
39	Фармацевтична хімія	пмк			+	14,5	522	300	60		240	222
40	Лабораторна діагностика	пмк				3,0	108	50	10		40	58
41	Промислова технологія лікарських засобів	пмк			+	6,0	216	120	40		80	96
42	Фармакоекономіка	пмк				2,0	72	30	0		30	42
43	Фармакотерапія з основами фармакокінетики	пмк				3,0	108	50	10		40	58
44	Цивільний захист		+			0,5	18	15	10		5	3
45	Клінічна фармація	пмк				10,5	378	240	50		190	138
46	Медичне та фармацевтичне товаровознавство	пмк				5,0	180	100	36		64	80
47	Менеджмент та маркетинг у фармації	пмк				9,5	342	160	40		120	182
48	Токсикологічна хімія	пмк				6,0	216	100	30		70	116
49	Біофармація	пмк				1,5	54	24	4		20	30
50	Належні практики у фармації	пмк				3,0	108	60	24		36	48
51	Охорона праці в галузі		+			1,0	36	24	16		8	12
52	Патентознавство	пмк				1,5	54	24	18		6	30
53	Ресурсознавство лікарських рослин	пмк				2,5	90	50	10		40	40
54	Стандартизація лікарських засобів	пмк				2,0	72	50	10		40	22
55	Технологія лікарських косметичних засобів	пмк				2,5	90	60	20		40	30
56	Фармацевтичне правознавство	пмк				2,5	90	50	20		30	40
Всього		24	4	–	–	125,5	4518	2487	624	0	1863	2031
1.4. Дисципліни практичної підготовки												
56	Ознайомча практика з ОЕФ	пмк				2,0	72	36	0	–	36	36
57	Пропедевтична практика з АТЛ	пмк				2,0	72	36				36
58	Полева практика з фармацевтичної ботаніки	пмк				3,0	108	72				36
59	Ознайомча медична практика (навчальна)	пмк				2,0	72	54				18
60	Навчальна практика з фармакогнозії	пмк				3,0	108	72				36
61	Виробнича практика з АТЛ	пмк				4,5	162	108				54
62	Навчальна практика з промислової технології лікарських засобів	пмк				1,5	54	36				18
63	Виробнича практика з ММФ	пмк			+	3,0	108	72				36
64	Виробнича практика з ОЕФ	пмк			+	4,5	162	108				54

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
65	Виробнича практика з фармацевтичної хімії	пмк				4,5	162	108				54
66	Виробнича практика зі спеціалізації	пмк				1,5	54	36				18
67	Навчальна практика з клінічної фармації	пмк			+	1,5	54	30				24
68	Державна атестація					7,5	270	60				210
Всього		12				40,5	1458	828	0	0	36	630

2. Вибіркові навчальні дисципліни (Дисципліни вільного вибору майбутнього фахівця фармацевтичної галузі)

	Курси та спеціалізація за вибором	–	+	–	–	15,0	540	255		–	–	285
Всього		0	1			15,0	540	255		–	–	285
Загальна кількість						300	11120	5965	1074	30	3509	5155

Джерело: [214, 6 с.]

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 7.12020101 «ФАРМАЦІЯ» ЗА ЦИКЛАМИ ПІДГОТОВКИ

Гуманітарна та соціально-економічна підготовка

№	Назва навчальної дисципліни	Кредит	Кількість годин		
			Всього	Ауд.	СРС
1	2	3	4	5	6
1	Українська мова (за професійним спрямуванням)	3,0	90	30	60
2	Іноземна мова	5,0	150	60	90
3	Історія України	3,0	90	30	60
4	Історія української культури	2,0	60	30	30
5	Основи екології	1,5	45	20	25
6	Філософія	2,0	60	40	20
7	Підготовка до підсумкових модульних контролів	0,5	15	0	15
	Всього	17,0	510	210	300

Природничо-наукова підготовка

№	Назва навчальної дисципліни	Кредит	Кількість годин		
			Всього	Ауд.	СРС
1	Анатомія людини	4,0	120	50	70
2	Біологічна фізика	4,0	120	70	50
3	Біологія з основами генетики	3,5	105	50	55
4	Вища математика	4,0	120	70	50
5	Латинська мова	4,5	135	60	75
6	Неорганічна хімія	9,0	270	170	100
7	Патологічна фізіологія	6,0	180	80	100
8	Інформаційні технології у фармації	5,0	150	90	60
9	Аналітична хімія	9,0	270	150	120
10	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	2,0	60	30	30
11	Органічна хімія	9,0	270	150	120
12	Фармацевтична ботаніка	7,0	210	90	120
13	Фізичні методи аналізу та метрологія	1,0	30	30	0
14	Мікробіологія з основами імунології	7,0	195	80	115
15	Фізична та колоїдна хімія	5,5	165	100	65
16	Біологічна хімія	6,0	180	100	80
17	Комп'ютерне моделювання у фармації	3,0	90	40	50
18	Основи біоетики та біобезпеки	1,0	30	20	10
19	Фізіологія	5,0	150	70	80
	Всього	95,0	2850	1500	1350

Професійна підготовка

№	Назва навчальної дисципліни	Кредит	Кількість годин		
			Всього	Ауд.	СРС
1	Безпека життєдіяльності, основи охорони праці	2,0	60	30	30
2	Історія медицини та фармації	1,5	45	20	25
3	Перша долікарська допомога	2,0	60	40	20
4	Аптечна технологія лікарських засобів	9,0	270	170	100
5	Гігієна у фармації	2,5	75	40	35
6	Екстремальна медицина	2,0	60	20	40
7	Етика і деонтологія у фармації	1,5	45	20	25
8	Фармакогнозія	9,0	270	170	100
9	Фармакотерапія з основами фармакокінетики	3,0	90	40	50
10	Фармакологія	9,0	270	170	100
11	Фармацевтична хімія	14,5	435	260	175
12	Лабораторна діагностика	3,0	90	40	50
13	Промислова технологія лікарських засобів	6,0	180	110	70
14	Фармакоекономіка	3,0	90	30	60
15	Організація та економіка фармації	10	300	150	150
16	Цивільний захист	1,0	30	10	20
17	Клінічна фармація	12,0	360	220	140
18	Медичне та фармацевтичне товаровознавство	5,0	150	90	60

1	2	3	4	5	6
19	Менеджмент та маркетинг у фармації	10,0	300	150	150
20	Токсикологічна хімія	7,0	210	100	110
21	Біофармація	2,0	60	20	40
22	Належні практики у фармації	3,0	90	60	30
23	Охорона праці в галузі	1,5	45	20	25
24	Патентознавство	1,5	45	20	25
25	Ресурсознавство лікарських рослин	3,0	90	40	50
26	Стандартизація лікарських засобів	2,0	60	40	20
27	Технологія лікарських косметичних засобів	3,0	90	60	30
28	Фармацевтичне правознавство	3,0	90	50	40
	Всього	132,0	3960	2190	1770

Практична підготовка

№	Назва навчальної дисципліни	Кредит	Кількість годин		
			Всього	Ауд.	СРС
1	Ознайомча практика з ОЕФ	2,0	60	30	30
2	Пропедевтична практика з АТЛ	2,0	60	30	30
3	Польова практика з фармацевтичної ботаніки	3,0	90	30	60
4	Ознайомча медична практика (навчальна)	1,0	30	20	10
5	Навчальна практика з фармакогнозії	3,0	90	30	60
6	Виробнича практика з АТЛ	5,0	150	60	90
7	Навчальна практика з промислової технології лікарських засобів	2,0	60	30	30
8	Виробнича практика з ММФ	3,0	90	30	60
9	Виробнича практика з ОЕФ	4,5	135	50	85
10	Виробн. практика з фармацевтичної хімії	4,5	135	50	85
11	Виробнича практика зі спеціалізації	1,0	30	20	10
12	Навчальна практика з клінічної фармації	2,0	60	30	30
	Всього	33,0	990	410	580

Джерело: [146, с. 10–11]

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ
(ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ 2014–2015 н.р.**

№	Вищий медичний (фармацевтичний) навчальний заклад України	Кількість іноземних громадян
1	Харківський національний медичний університет	3296
2	Одеський національний медичний університет	2553
3	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	1897
4	Запорізький державний медичний університет	1761
5	Івано-Франківський національний медичний університет	1727
6	Дніпропетровська державна медична академія	1673
7	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	1504
8	Національний фармацевтичний університет	1478
9	Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського	1179
10	Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького	1046
11	Буковинський державний медичний університет	997
12	Українська державна медична стоматологічна академія	862
13	Донецький національний медичний університет ім. Максима Горького	0
14	Луганський державний медичний університет	0
Всього		19973

Джерело: самостійне опрацювання

**Післядипломна професійна підготовка іноземних громадян у вищих
медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України 2014–
2015 н.р.**

№	Вищий медичний (фармацевтичний) навчальний заклад України	Кількість іноземних громадян
1	Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця	131
2	Одеський національний медичний університет	100
3	Дніпропетровська державна медична академія	85
4	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	75
5	Українська державна медична стоматологічна академія	68
6	Івано-Франківський національний медичний університет	46
7	Буковинський державний медичний університет	26
8	Запорізький державний медичний університет	22
9	Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького	21
10	Харківський національний медичний університет	16
11	Національний фармацевтичний університет	14
12	Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського	11
13	Донецький національний медичний університет ім. Максима Горького	0
14	Луганський державний медичний університет	0
Всього		615

Джерело: самостійне опрацювання

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН, ЗАРАХОВАНИХ НА НАВЧАННЯ НА
1 КУРС ДО ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНОГО) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
України 2014–2015 н.р.**

№	Вищий медичний (фармацевтичний) навчальний заклад України	Кількість іноземних громадян
1	Харківський національний медичний університет	727
2	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	415
3	Дніпропетровська державна медична академія	368
4	Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця	366
5	Одеський національний медичний університет	345
6	Запорізький державний медичний університет	313
7	Івано-Франківський національний медичний університет	261
8	Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького	250
9	Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського	243
10	Буковинський державний медичний університет	231
11	Національний фармацевтичний університет	196
12	Українська державна медична стоматологічна академія	158
13	Донецький національний медичний університет ім. Максима Горького	0
14	Луганський державний медичний університет	0
Всього		3873

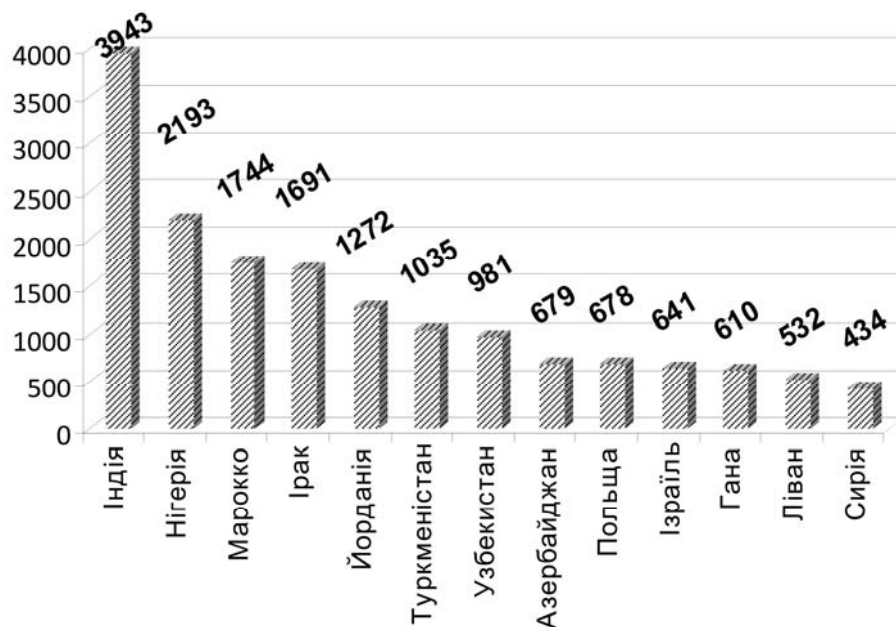
Джерело: самостійне опрацювання.

**ПРОФЕСІЙНА ДОДИПЛОМНА ПІДГОТОВКА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН НА ПІДГОТОВЧИХ
ВІДДІЛЕННЯХ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНОГО) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
України 2014–2015 н.р.**

№	Вищий медичний (фармацевтичний) навчальний заклад України	Кількість іноземних громадян
1	Національний фармацевтичний університет	120
2	Запорізький державний медичний університет	89
3	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	77
4	Івано-Франківський національний медичний університет	56
5	Дніпропетровська державна медична академія	36
6	Українська державна медична стоматологічна академія	34
7	Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького	32
8	Харківський національний медичний університет	21
9	Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського	19
10	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	15
11	Одеський національний медичний університет	13
12	Буковинський державний медичний університет	6
13	Донецький національний медичний університет ім. Максима Горького	0
14	Луганський державний медичний університет	0
Всього		518

Джерело: самостійне опрацювання

**ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ ПО
КРАЇНАХ ПОХОДЖЕННЯ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ) НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ 2014–2015 н.р.**



Джерело: самостійне опрацювання

**ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**



УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені О.О. БОГОМОЛЬЦЯ

01601 м. Київ, бульвар Т. Шевченка 13
тел.: (044) 234-40-62, факс : (044) 234-92-76

07.11.2017 № 120/3-330

На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сліпчук Валентини Леонідівни «Тенденції професійної підготовки фахівців
фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)»**

У дисертації Сліпчук В.Л. проведено педагогічне дослідження професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні у XX – початку XXI століть, обгрунтовано концептуальні підходи та організаційно-методичні засади професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

На базі Національного медичного університету імені О.О.Богомольця протягом 2012-2017 рр. проводився педагогічний експеримент з впровадження результатів наукового дослідження Сліпчук В.Л. щодо професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

НМУ імені О.О.Богомольця було використано розроблені у співавторстві навчально-методичні та навчальні посібники з дисциплін «Inorganic chemistry» та «Аналітична хімія» для студентів фармацевтичного факультету.

Впровадженню запропонованих освітніх стандартів сприяли розроблені автором дослідження педагогічних умов реалізації до- та післядипломної професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі, які забезпечували підвищення якості і ефективності професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Реалізація запропонованої моделі професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі отримала позитивну оцінку науково-педагогічних працівників НМУ імені О.О.Богомольця.

**Проректор з науково-педагогічної, лікувальної роботи
та післядипломної освіти, д.мед.н., професор кафедри
оториноларингології НМУ імені О.О. Богомольця,
Заслужений лікар України**



О.М. Науменко



УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул. Галицька 2, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 53-32-95, e-mail: ifnmu@ifnmu.edu.ua

31.10.17 № 09.3-4765

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
доцента кафедри медичної та загальної хімії Національного
медичного університету імені О.О. Богомольця Сліпчук Валентини Леонідівни
на тему: «Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі
в Україні (XX – початок XXI століття)»
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2012-2017 рр. В.Л. Сліпчук проводила педагогічне дослідження на фармацевтичному факультеті ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет».

Пошукач на основі ґрунтовного теоретичного аналізу сучасних досліджень даної проблематики запропонувала концепцію професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні, зокрема, провізорів, окреслила прогностичні напрями модернізації їх професійної підготовки з урахуванням вітчизняного і міжнародного досвіду, розробила авторську модель сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

На основі проведеного дослідження В.Л. Сліпчук обґрунтувала соціально-економічні умови та організаційно-методичні засади професійної підготовки фахівців, зокрема: особливості відбору і структурування змісту професійної підготовки; форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Значна увага приділена основним тенденціям відповідно до періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – початку XXI століть.

При професійній додипломній підготовці майбутніх фахівців фармацевтичної галузі було використано навчально-методичні та навчальні посібники з дисциплін «Загальна та неорганічна хімія» та «Аналітична хімія», розроблені пошукачем.

В.Л. Сліпчук проведено впровадження системи педагогічних умов, які забезпечують підвищення якості і ефективності професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Перший проректор

Декан фармацевтичного факультету



Г.М. Ерстенюк

М.І. Мойсеєнко



МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВИЩИЙ ДЕРЖАВНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКРАЇНИ
«БУКОВИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
Театральна площа, 2, м. Чернівці, 58002, тел./ факс (0372) 55-37-54
e-mail: office@bsmu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02010971

« 06 » 11 2017 р.

№ 01.12/3-1771

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сліпчук Валентини Леонідівни «Тенденції професійної підготовки
фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)»

Наукові здобутки дисертантки Сліпчук В.Л. за темою докторської дисертації «Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)» впроваджені в практику роботи Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет».

Сліпчук В.Л. на основі ґрунтовного теоретичного аналізу сучасних досліджень даної проблематики запропонувала концепцію професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні, окреслила прогностичні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду, розробила модель сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

На основі проведеного дослідження автор обґрунтувала соціально-економічні умови та організаційно-методичні засади професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, зокрема: особливості відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; форми та методи професійної підготовки фахівців

фармацевтичної галузі. Значна увага приділена тенденціям професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі відповідно до періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – початку XXI століть.

Сліпчук В.Л. досліджено можливості впровадження системи педагогічних умов, за яких більш якісно та ефективно реалізується професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі.

Ректор



Т.М. Бойчук

Декан
фармацевтичного факультету



П.В. Присяжнюк



Присяжнюк
Підпис *Войчук* засвідчено
Начальник відділу кадрів
Вищого державного навчального закладу України
"Буковинський державний медичний університет"





МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
(ЛНМУ імені Данила Галицького)

вул.Пекарська,69, м.Львів, 79010, тел. (032) 260-30-66, факс 276-79-73,
e-mail: office@meduniv.lviv.ua, http://www.meduniv.lviv.ua, код ЄДРПОУ 02010793

07.11.2017 № 01-15/996

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Сліпчук Валентини Леонідівни,

доцента кафедри медичної та загальної хімії Національного медичного університету імені
О.О. Богомольця, на тему: **«Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі
в Україні (XX – початок XXI століття)»**

за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

В практику роботи Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького упродовж 2012 – 2017 рр. впроваджені наукові здобутки дисертантки Сліпчук В.Л. за темою докторської дисертації «Тенденції професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)».

Дослідниця на основі ґрунтовного теоретичного аналізу сучасних досліджень даної проблематики запропонувала концепцію професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні, окреслила прогностичні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду, розробила модель сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

На основі проведеного дослідження В.Л. Сліпчук обґрунтувала соціально-економічні умови та організаційно-методичні засади професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, зокрема: особливості відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Значна увага приділена тенденціям професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі відповідно до періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – початку XXI століть.

У процесі професійної додипломної підготовки фахівців фармацевтичної галузі було використано розроблені у співавторстві навчально-методичні та навчальні посібники з дисциплін «Загальна та неорганічна хімія» та «Аналітична хімія».

В.Л. Сліпчук досліджено можливості впровадження системи педагогічних умов, які забезпечують підвищення якості і ефективності професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Львівського національного
медичного університету

імені Данила Галицького

д.біол.н., професор



А.В. Магльований



УКРАЇНА
УПРАВЛІННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БАЗОВИЙ МЕДИЧНИЙ КОЛЕДЖ
33018, м. Рівне, вул. Мірющенка, 53 тел. 63-49-08, факс (0362), 63-55-34, 62-09-12.
E-mail: m_college@icc.rv.ua

20.11.2018р № 595

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сліпчук Валентини Леонідівни,
доцента кафедри медичної та загальної хімії Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця, на тему: **«Тенденції професійної підготовки фахівців
фармацевтичної галузі в Україні (XX – початок XXI століття)»**
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

В.Л. Сліпчук на основі ґрунтовного теоретичного аналізу сучасних досліджень даної проблематики запропонувала концепцію професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні, окреслила прогностичні напрями модернізації професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України з урахуванням історичного досвіду, розробила модель сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі в Україні.

Педагогічне дослідження проводилося в Рівненському державному базовому медичному коледжі і упродовж 2012 – 2017 рр. На основі проведеного дослідження В.Л. Сліпчук обґрунтувала соціально-економічні умови та організаційно-методичні засади професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі в Україні, зокрема: особливості відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичної галузі; форми та методи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі. Значна увага приділена тенденціям професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі відповідно до періодів розвитку професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX – початку XXI століть.

При професійній до дипломній підготовці майбутніх фахівців фармацевтичної галузі було використано розроблені у співавторстві навчально-методичні та навчальні посібники з дисциплін «Загальна та неорганічна хімія» та «Аналітична хімія». В.Л. Сліпчук проведено впровадження системи педагогічних умов, які забезпечують підвищення якості і ефективності професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі.



Заслужений лікар України,
доктор медичних наук, професор
Р.О. Сабадишин